

Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana

2002

58

ÍNDIX

MONOGRAFIES

- G. ROSSELLÓ BORDOY: Sobre l'estructura socioprofessional de les comunitats islàmiques mallorquines a partir d'una relectura de les fonts documentals 7
- JOSEP FC. LÓPEZ BONET: Les eixides d'En Bertran, corsari menorquí (1323-1324) 29
- ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ: Los asesores de los vegueros y el baile de Mallorca (ss. XIII-XVIII) 75
- MARGALIDA BERNAT I ROCA: Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV 93
- GABRIEL ALOMAR I SERRA: El retaule major de Sant Felíu de Llufí i Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794). 115
- MIGUEL FERRER FLÓREZ: Los canónigos regulares de San Antonio en las Islas Baleares 125
- CATALINA CANTARELLAS CAMPS: Catedral de Mallorca: intervenciones contemporáneas en la capilla de San Pedro (Siglos XIX y XX) 141
- ALEJANDRO SANZ DE LA TORRE: Imagen romántica de la catedral de Palma 159
- PERE ROSSELLÓ BOVER: El canvi de segle a la literatura de Mallorca 181
- JORDI VIDAL REYNES: El setmanari *Mallorca Dominical* (1897-1901) 197
- MANEL SANTANA MORRO: Els cooperativisme de consum a Mallorca (1868-1936) 227

DOCUMENTS

- JOSEP ESTELRICH COSTA: El convent de Santa Elisabet. Apèndix documental (1317-1510) 247
- JOAN ROSSELLÓ LLITERAS; JOSEP BARCELÓ ADROVER: Hospitalet dels capellans de Sant Pere i Sant Bernat. Una nova lectura del testament del fundador (1475) 273
- MARIA BARCELÓ CRESPI: El testament de dos humanistes: Gabriel Mora i Gregori Genovard 281
- ONOFRE VAQUER: Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2,2) 291
- MARIÀ GUAL DE TORRELLA VILLALONGA (†); XIM GUAL DE TORRELLA TRUYOLS; MARIA GUAL DE TORRELLA MASSANET: Notes manuscrites de n'Agustí de Torrella i Truyols 321
- JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Notas biográficas sobre el mallorquí Jorge Bosch, maestro organero de los reyes Carlos III y Carlos IV 337

VÀRIA

- G. ROSSELLÓ BORDOY: *Subay, subaya* en el català medieval de Mallorca 353

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

REVISTA D'ESTUDIS HISTÒRICS

ANY CXVIII

Núm 856

LVIII

TERCERA ÈPOCA

PALMA DE MALLORCA
2002

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana, com a coordinadora dels treballs publicats al BOLLETÍ no es responsabilitza ni necessàriament s'identifica amb els judicis i opinions exposades pels respectius autors, que col·laboren en aquest número, els quals fan ús de la seva plena llibertat intel·lectual

Local social: Monti Sion, 9, - 07001 Palma de Mallorca
Depòsit Legal: PM. 738 - 1960
ISSN: 0212 - 7458

- © La SAL d'aquesta edició.
- © Els respectius autors dels articles corresponents.
- © Els fotògrafs i arxius fotogràfics de les il·lustracions.

PRINTED IN SPAIN

Imprès a:

Gràfiques Miramar, S.A.
Teixidors, 12 - Naus 6 i 8
Poligon Can Rubiol
07141 Marratxi (Mallorca)

ARTICLES

Sobre l'estructura socioprofessional de les comunitats islàmiques mallorquines a partir d'una relectura de les fonts documentals*

G. ROSSELLÓ BORDOY

La informació que tenim sobre el període islàmic a Mallorca és, sens dubte, incompleta i moltes dades sobre la vida dels mallorquins d'aquella època se'ns escapen. Les fonts escrites àrabs reflecteixen tan sols aspectes molt puntuals del que definiríem com història política deixant de banda moltes altres coses que ara tenen més interès que els simples esdeveniments bèl·lics que durant tres segles, més o menys, es desenrotllaren a la nostra terra.

Entre totes aquestes mancances la més pregonada és la referida a la situació socio-professional de la població illenca i en especial la seva organització dins de l'estat islàmic que senyorejà les Illes Orientals d'al-Andalus entre 903 i 1229.

Com he indicat les fonts escrites en àrab són poc il·lustratives i d'igual manera els relats de la conquesta, generats des del punt de vista cristià: *Liber Maiolichinus*¹ i *Crònica*² de Jaume I, obliden aquests aspectes.

Tan sols podem cercar una mínima informació en les llistes que conformen el *Llibre del Repartiment*.³ No cal tornar sobre el significat d'aquest document ni sobre el seu contingut. Un repartiment no és més que l'inventari del botí de guerra en disposició de ser repartit entre tots aquells que cooperaren a les tasques de la conquesta. Com a tal inventari té una premissa bàsica: ha de ser fidel i per tant ha de reflectir tot el cabal aconseguit i en condicions de ser assignat als mainaders dels respectius magnats. Malauradament només coneixem una part. Part que és important, en veritat, per tractar-se de la que va correspondre al Rei, quasi bé la meitat del total, emperò res en sabem de les altres parts corresponents als diferents barons que col·laboraren en la conquesta. La troballa de la *Remembrança*⁴ de Nunyo Sanç suposà una aportació fonamental i encara que el document no tingués el valor d'un repartiment (no consten els noms dels afavorits mainaders del comte del Rosselló) sí va tenir una importància especial perquè recollia la nòmina de propietats rurals del magnat i ens donava a conèixer que dins l'organització administrativa dels *adjzâ'* o districtes islàmics, a

* El present article fou presentat l'any 1998 a Berga al llarg de les Jornades en Homenatge a Manel Riu i Riu, amb motiu de la seva jubilació. En no publicar-se les corresponents *Actes* voldria que l'homenatge retut al bon amic i mestre, malgrat la seva modèstia fora del seu context acadèmic, assoleixi la deguda publicitat.

1 C. CALISSE: *Liber maiolichinus de gestis pisanorum illustribus. (Poema della guerra balearica secondo il cod. pisano Roncioni aggiuntevi alcune notizie lasciate da M. Amari)*, Roma, 1904.

J. VIDAL ALCOVER: "El llibre de Mallorca (*Liber Maiolichinus* o *Maiorichinus*) Introducció a l'edició del poema llatí i la seva traducció catalana", *Mallorca la primera conquesta catalana el 1114, cent quinze anys abans de la de Jaume I*, Barcelona, 1979.

M. MULET MAS: *Liber maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, Palma, 1991.

2 F. SOLDEVILA (ed.): *Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III. Les quatre grans cròniques*. Revisió del text, prólegs i notes per..., Barcelona, 1983.

3 Una visió sintètica, emperò il·lustrativa es pot veure a A. MUT CALAFELL: "Llibre del Repartiment de Mallorca", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, sub voce.

4 A. MUT CALAFELL: G. ROSSELLO BORDOY: *La Remembrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, 97-98.

determinats indrets, hi havia unes circumscripcions més petites que segmentaven aquells districtes. De moment no es pot destriar el significat que tenien aquestes parts dins l'organització administrativa de l'Islam mallorquí.

És en aquest tipus de documentació, malgrat sia una font unilateral, on podem intentar esbrinar quelcom sobre l'organització socio-econòmica de la població islàmica. No és tasca fàcil i els resultats profitosos no són els més abundants, emperò no és de bades realitzar una recerca en aquest sentit.

Al *Llibre del Repartiment*, el *Llibre del Rei*, no sempre se li ha extret el suc convenient, malgrat sia un document conegut i prou estudiat, que, endemés compta amb diverses versions que poden oferir diferències a l'hora d'escriure els topònims prou importants. Es conserven tres variants textuales: El còdex llatino àrab, a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM)⁵. La versió catalana, també al mateix Arxiu⁶ i la traducció llatina de la qual posseïm tres còpies a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)⁷ a l'Arxiu del Regne de Mallorca i a l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca (ACM)⁸.

El citat en primer lloc, el text aràbig-llatí, no té res a veure amb la resta, mentre que el *Còdex Català* i els tres manuscrits del text llatí podem considerar-los com versions sinòptiques. D'aquesta darrera sèrie tan sols tenim a l'abast l'edició del manuscrit de l'ACA publicada el segle XIX per Bofarull i resten inèdites les còpies de l'ARM i de l'ACM. La *Remembrança* de Nunyo Sanç és un manuscrit conservat a l'ACA.

De les fonts llatines anteriors *Liber Maiolichinus* i *Gesta Triumphalia*⁹ no es poden obtenir noves sobre els aspectes professionals i artesanals de la comunitat islamo-mallorquina, encara que les puntualitzacions topogràfiques sobre indrets puntuals de la *madina* són d'importància cabdal.¹⁰

Les descripcions de la ciutat referides al moment de la conquesta es troben al *Repartiment* àrab i a les versions sinòptiques. Les referències a la part forana es recullen a la part llatina del còdex arabo-llatí de l'ARM i als repartiments sinòptics. Primer distribuïdes per districtes i després per mainaders del rei o els diferents col·lectius urbans que es defineixen com *homes de...* i el nom de la vila que aportava l'host corresponent.

En aquest sentit l'estructura dels repartiments sinòptics és prou complicada, de manera que podríem establir unes divisions, a manera de capítols o parts que, en principi serien les següents:

1 ^a part	.- Llibre del rei.
2 ^a part	.- Molins.
3 ^a part	.- Cavalleries.
4 ^a part	.- Llibre de les quarterades.
5 ^a part	.- Cases, heretats, etc. del Sr. Infant de Portugal.
6 ^a part	.- Forn i albergs.

⁵ J. BUSQUETS MULET: "Códice latino-àrab del Repartimiento de Mallorca (Texto latino)", *BSAL*, 30, Palma, 1947 - 1952, 6 - 55.

J. BUSQUETS MULET: "El códice latino-àrabigo del Repartimiento de Mallorca (Texto àrab)", *Homenaje a Millàs - Vallicrosa*, Barcelona, 1954, I, 243 - 300.

⁶ R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma, 1984.

⁷ Próspero DE BOFARULL Y MASCARÓ: "Repartimientos de los reinos de Mallorca, Valencia y cerdeña", *CODOINACA*, XI, 1856, I -141.

⁸ Inèdits.

⁹ M. MULET MAS (trad.): *Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, Palma de Mallorca, 1991.

¹⁰ M. MULET MAS: "Gesta triumphalia per pisanos facta", *BSAL*, 49, 1993, 27 - 26.

- 7ª part .- Repartiment reial i dels seus mainaders.
8ª part .- Repartiment de la Ciutat.¹¹

La meua intervenció no serà més que un intent de presentació d'un projecte d'investigació basat en l'anàlisi dels diferents topònims registrats al *Repartiment* per tal d'esbrinar, si fos possible, alguna referència de caràcter social i de manera especial sobre els aspectes professionals identificats a la Mallorca musulmana.

Una investigació semblant utilitzant els antropònims fou encetada per Martínez Ruiz a la Granada moresca amb resultats positius.¹² D'igual manera els treballs anteriors de Maria Luisa Avila, Manuela Marín, Ana Labarta i M. M. Riera Frau, sempre utilitzant els antropònims de l'època fan possible endinsar-se en aquest camp.¹³

La interpretació de les diferents còpies del *Llibre del Repartiment* no sempre s'ha fet de manera adient. En general a les dificultats pròpies del text i els errors introduïts a mida que es feien noves còpies els editors, en desconèixer l'àrab, han comès errades importants o no han pogut interpretar determinats mots i frases. Les dificultats en l'escriptura i les interpretacions errònies poden sintetitzar-se en quatre punts fonamentals:

- a) Errades comeses pels escrivans en consignar els noms de lloc que els informadors àrabs o jueus conixedors del territori, de viva veu, aportaven.
- b) Glosses en català introduïdes pels escrivans quan sabien el significat de determinats mots àrabs, a les quals manca una anotació especial per distingir-les del topònim, fins i tot és habitual introduir paraules i frases en àrab que són transcrites en escriptura europea.
- c) Les variants gràfiques, de vegades inversemblants, que s'observen a les diferents parts del text analitzat. És notòria la varietat de grafies entre el que s'escriu a la primera part i la repetició del mateix a la setena. Podem pensar que la font d'informació fos distinta perquè l'escriptura és de la mateixa mà.
- d) Les interpretacions errònies degudes als editors, no especialitzats en la llengua àrab, bàsicament es reflecteixen en considerar com a topònim tant les glosses com les frases en àrab. Uns exemples proven el que he dit:

Carrer Homar ben Hacci Algelled Bibhaomadz Zueica Bibeid Albelet¹⁴ que en correcta transcripció seria: el carrer de °Umar ibn Ḥasay (?) al-ḡallād (el pelleter? el botxí?) bi ḥawma suwayqa bi bāb al-balad que podríem traduir com: el carrer de

¹¹ Divisió establerta a partir de la versió llatina conservada al còdex 19 de l'ARM.

¹² Juan MARTINEZ RUIZ: "Los *laqab* de oficio en la Granada morisca y en la tradición andalusí", *Al-Qantara*, 11, 1990, 343-365.

¹³ María Luisa ÁVILA (ed.): *La sociedad hispano musulmana al final del Califato*, Madrid, 1985.

Ana LABARTA: *La onomástica de los moriscos valencianos*, Madrid, 1987.

María Luisa ÁVILA (ed.): *Estudios onomástico-biográficos de al-Andalus*, Granada, 1989, 137-164.

Manuela MARIN: "Estudios sobre antroponimia árabe: bibliografía y balance", *Estudios onomástico-biográficos de al-Andalus*, Granada, 1989, 137 - 164.

M. M. RIERA FRAU "La onomástica andalusí de *Madīna Mayūrqa* a través del *Llibre del Repartiment*", *Estudios onomástico-biográficos de al-Andalus*, II, Granada, 1989, 177-186.

¹⁴ ARM, Còdex 18, 43v.

‘Umar ibn Ḥasay (?) al-ŷallād (el botxí o el pelleter?)¹⁵ en el territori del mercadet de la porta de la Vila.

Alqueria Ayn Porrolutx [rahlayn pouliche] II alqueries...

En referir-se al darrer exemple l'editor en nota afegeix:

El nom de la segona alqueria de les esmentades deu ser "Rahlam Pouliche", com posa en afegitó sobre el text original. Tanmateix, potser es tracta d'una variant del mateix nom, tenint llavors, ambdues alqueries, un sol nom.¹⁶

En aquest cas cal veure un error de l'escrivà que va escriure: *Alq[ue]ria ayn porrolux* i damunt la línia original afegí *rahlayn pouliche*. La lectura proposada *rahlam* és incorrecta.

‘Ayn és font i consider que la grafia *Porrolutx* hauria de ser *Poulutx* (errada d'escriptura) i el mot pou (afegitó inclòs damunt el text original) no és més que la traducció catalana de la paraula àrab. Malgrat tot el text superior cal interpretar-lo com *rahlayn* (dual de rahl = els dos rafals) *pou lutx*. És evident que en aquest cas l'escrivà confon ‘ayn = pou o font amb el dual de rafal (= rahlayn) tenint en compte, endemés que el topònim abasta dues alqueries. La traducció més plausible seria: els dos rafals del pou de *luŷŷ*.

Tot això deixant de banda les transcripcions errònies que no s'han d'atribuir a imperícia dels editors sinó més bé a la dificultat d'entendre la lletra que malgrat el seu caràcter prou nítid no sempre ofereix la precisió necessària.

He dit abans que la informació aportada pel *Repartiment* queda establerta en dos apartats: ciutat i part forana.

L'anàlisi de la ciutat el coneixem gràcies a l'estudi, obra de Margalida Bernat i Roca,¹⁷ on s'estableix de manera clara una llista d'oficis especialitzats que definien un número determinat d'obradors corresponents a la part reial. Cal tenir ben present que dita nòmina no suposa que tals oficis sien els únics que s'exercien a Madīna Mayūrqa ni aprop fer-s'hi. Pensem que la recollida de dades està feta a partir de les fites essencials que determinen la divisió de la ciutat entre els magnats i, per tant, altres precisions fora de dites fites no tenien perquè ser consignades.

A la documentació generada pels altres mainaders principals no trobem puntualitzacions sobre els oficis corresponents als obradors repartits, només es menciona el número d'obradors i la seva situació topogràfica dins la ciutat junt amb el nom del nou beneficiari de l'establiment.

La relació d'oficis és la següent:

perfumista o espicier	al-‘aṭṭār
manescal, veterinari	al-bayṭār
carboner	fahḥām

¹⁵ Sobre aquesta traducció insistiré més endavant.

¹⁶ R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*..., 78, nota 2.

¹⁷ M. BERNAT ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madīna Mayūrqa a Ciutat de Mallorca (1230 - 1315), BSAL, 53, 1997, 27 - 70.

fomer	farrān
filador	gazzāl
barber	ḥayyām
mercader de seda crua o vidrier	al-qazzāz
calafat	al-qalfat, al-yīlfat

on consta la denominació àrab de l'ofici en qüestió mentre que a la resta la funció artesana és coneguda, només, per la traducció catalana:

fuster	naŷyār
argenter	ṣāyig - ṣayyāg
obra d'espert	‘amal bi-l-ḥalfā'
oller	al-ŷarrār
sabater taconer	as-sakkāf
hortolà	al-ŷannān

La referència a una alcaceria (al-Qayṣarīya) ens dona a conèixer aquest tipus d'establiment comercial sense especificar quines eren les activitats que s'hi desenrotllaren.

Catorze o quinze oficis pareixen pocs per a una ciutat com Mayurqa d'una extensió prou gran si la comparem amb el que eren les ciutats medievals cristianes de l'època. Emperò ara per ara la documentació no permet avançar més en aquest sentit.

En realitat els oficis esmentats a la vegada comptaven amb un número d'obradors prou important, emperò en el present treball no pens quantificar els establiments sinó tan sols els oficis i a dir veritat quinze especialitats són realment molt poques. En aquest sentit Margalida Bernat es fa ressò del problema:

"... aquest elenc resulta d'una pobresa extremada donada la poca varietat d'activitats manufactureres que es detecten amb certa claredat. Sols acudint al cabal de referències dispers, ja al·ludit [Es refereix al corpus de Nunyo Sanç¹⁸ i a la documentació publicada per Llorenç Pérez]¹⁹, es pot besllumar fins a quin punt aquest silenci no està justificat. Efectivament Madina Mayurqa comptava amb una gran varietat de produccions artesanals, tal i com correspon a un nucli urbà representant d'un estat enmig d'un entorn eminentment agrari, sense que això vulgui dir que a la resta de l'illa no s'hi donassin alguns tipus de produccions molt determinats."²⁰

Tal mancança d'informació sobre les activitats dels musulmans mallorquins podríem retreure-la en tractar de les dades sobre professionalitat dels nous habitants de la ciutat. Així a la documentació del repartiment urbà de Nunyo Sanç la nòmina d'oficis que substituïren les professions de l'època anterior tampoc és florida ans al contrari. Es una llista que resta limitada als noms i cognoms dels beneficiaris catalans de manera que trobam noms d'ofici sense poder destriar si ja han pres categoria de nom de família o si realment defineixen l'activitat artesanal de l'individu que el porta. Així observam les següents persones que podrien identificar-se com a possibles menestrals:

¹⁸ E. DE K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304, 20 octubre dels establiments i donacions fetes per Don Nuno Sanç de la seva porció", *BSAL*, 14, 1912-1913, 209, 241, 274, XV, 1914-1915, 52, 58.

¹⁹ LL. PEREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear. reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, I, Palma, 1977.

²⁰ M. BERNAT ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madina Mayūrqa a Ciutat de Mallorca (1230 - 1315)", *BSAL*, 53, 1997, 27 - 70.

*Petrus meler, Raymundo fivaler, Stephano fusterio, Petrino marescalco, Bartholomeo de Villafrancha, mazellario, Petro sutore, Petro pictoris, Guillermo tavernerio.*²¹

Cal pensar que meler i fivaler (arcaïsmes per siveller) tenen categoria de llinatges, mentre que les anotacions en llatí estan referides a l'ofici dels beneficiaris. No és fàcil pronunciar-se. En el cas de *Raymundo Saumater* possiblement ens trobem davant un arcaïsmes del mot salmater, per salmaire o recitador de salms, no recollit als diccionaris ni com llinatge, paraula ben documentada almenys al llarg del segle XIV com a topònim.²²

La recerca a partir de la documentació, sempre parcial, dels altres grans porcioners dels que tenim constància és impossible perquè no aporten cap tipus de dada pel que fa a l'especialització artesanal del període islàmic. Les dades referides al porcioners són tan minvades com les recollides a les partions fetes pel Rei i el seu parent Nunyo Sanç. Tan sols un *Techixede* (seria teixidor en realitat?) en la partió del Paborde de Tarragona i res més.²³

De totes maneres, i sempre seguint el treball de Margalida Bernat, els noms d'ofici que defineixen a determinats porcioners catalans de la part reial, tampoc són molts. Així trobam cinc escrivans, dos rebosters, dos pergaminers i pel que fa la resta només hi ha una referència a hortolà, carnicer, tender, espiciare, sastre, adobador, picapedrer, fuster i draper.²⁴ Cal pensar que l'ofici indicat corresponia a l'activitat desenrotllada pels respectius individus abans de la recepció de la part que els pertocava. Un *Petros teixida* podria ampliar les especialitats. El teixidor, és un mester realment important en una comunitat medieval.

La relació dels molins, malgrat les abundoses variants de grafia, ens donen a conèixer l'existència de quincallers a la sèquia de Canet, (AZZACAT), tintorers a la d'Ayn al-Amir (AZZEBAQ) i a la d'Aquadolj (ATZABAHQ). Trobam un molí d'ALLEGEM a Canet i altre al riu Aquadolj identificables un i altre amb uns freners o fabricants de guarniments per a bèsties com indica la corresponent glossa que tradueix el mot àrab:

*Lo VIII és dit molí ALLEGEM, zo es den frener...*²⁵

A Inca un molí d'ALHADED fa referència a un ferrer i al terme d'Artà trobam un molí ALMAADEN i un lloc que porta el nom de ALMAAGDEN que cal relacionar-los amb una mina que, ara per ara no s'ha pogut identificar a quin tipus d'activitat extractora es dedicava. La dada que ens dóna a conèixer el molí d'ALGEUPS, a la sèquia d'Ayn al-Amir, d'acord amb la glossa que l'acompanya (*zo es de Gipso*)²⁶ ens indica la seva relació amb la producció o elaboració de guix.

En parlar de molins cal entendre que es tracta de molins hidràulics (*raha*). Si són de tracció animal l'escrivà ho consigna clarament (*lo VIII es dit molin Pauc, o Veyl menor de tafona...*) o bé complementa la informació amb una glossa especial:

²¹ M. BERNAT ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madina Mayûrqa a Ciutat de Mallorca (1230 - 1315)", *BSAL*, 53, 1997, 27-70.

²² Maria BARCELOCRESPI, Rafel FERRA MARTORELL, Bartomeu SERVERA SITJAR: *Les possessions de Porreres*, Porreres, 1997, 95-97.

²³ M. BERNAT ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madina Mayûrqa a Ciutat de Mallorca (1230 - 1315)", *BSAL*, 53, 1997, 27-70.

²⁴ M. BERNAT ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madina Mayûrqa a Ciutat de Mallorca (1230 - 1315)", *BSAL*, 53, 1997, 27-70.

²⁵ R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català* ..., 29v.

²⁶ R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català* ..., 29r.

*Son molins de la[s] bèsties de la partida del Rey.*²⁷

A la versió llatina es manté la paraula àrab en referir-se als molins urbans:

*et due athaones in villa et una athaona erat de amatzem cum IIII molendinis et alia athaona erat de Sene deuilla in que erat sex molendina.*²⁸

No cal entrar ara en la problemàtica sobre els elements de tracció dels enginyers per moldre. Els molins moguts per l'acció de vent són molt posteriors: les primeres dades documentals ens remunten a finals del segle XIV²⁹ i les iconogràfiques corresponen ja al segle XV (retaula de Nostra dona de l'Esperança de Francesc Comes primer terç. del S. XV i Sant Jordi de Pere Niçard, documentada la seva actuació l'any 1480).³⁰

A la *Remembrança* de Nunyo Sanç trobam una informació més polenta que abasta fins a 25 variants d'oficis, algunes de les quals ja es troben referides a les llistes del *Llibre del Rei*. La *Remembrança* recull les propietats que pertocaren a Nunyo Sanç a la ruralia de Mallorca per tant el document complementa les dades col·leccionades per Aguiló al seu treball de 1914-1915, que ens informa del repartiment urbà fet per aquest magnat, transcripcions que seria del tot necessari revisar-les i editar-les de bell nou d'acord amb criteris actuals. De totes maneres la documentació editada per Aguiló no és més que una còpia tardana, de 1304, del repartiment fet per Nunyo Sanç

No sempre les denominacions detectades poden identificar oficis artesanals, molts d'ells corresponen a càrrecs administratius (FACHER, ALMOXERIF, judicials o religiosos (ALFAQUI, ALQUITIP, UAKIL), d'altres tenen connotacions directes amb aspectes religiosos (HAGEG, ALMORABIT), altres comporten característiques físiques (ASAYCH), socials (ASIR) o definicions de caràcter lúdic (QUENZA).

Les dades obtingudes són prou importants i aquelles que reflecteixen oficis propiament dits complementen el que sabíem a partir del *Llibre del Rei*, complement que afecta en especial a les activitats artesanals desenrotllades a la part forana. Les repeticions que hem pogut detectar afecten a sis oficis que tenim representats a ambdós documents:

<i>Llibre del Rei</i>		Traducció	<i>Remembrança</i> de Nunyo Sanç	
al-ʿaṭṭār	ALATAR ALAATAR ALATIAS ALAHATAR	perfumista, espiciar	al-ʿaṭṭār	ATAR (281)
al-bayṭār	ALBETTAR	menescal	al-bayṭār	ABETAR (111), ALBAITAR (323)
al-faḳīḥ	ALFAQUIM ALHAQUIM	alfaquim	al-faḳīḥ	ALFAQUI (162)
al-ḥayyām	ALFAGEMO ALFAGEMIS ALFAGEMA	barber, sagnador	al-ḥayyām	ALFAGEM (349)

27 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català* .. 40r.

28 ARM, Còdex 19, 38ra.

29 G. BIBILONI TROBAT: *Llibre d'inquisicions de la Cúria Reial de la Parròquia de Castelltix (1379-1388)*, Algaïda, 1997, 100. Documenta el molí de vent de Bernat Oliver l'any 1384.

D. ZAFORTEZA MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico*, Palma, 1989, IV, 258. Documenta el carrer del molí de vent a Ciutat de Mallorca l'any 1394.

30 G. LLOMPART MORAGUES: *La pintura medieval mallorquina*, Palma de Mallorca, 1978, III, 65-67.

al-qazzāz	ABNALCAZ, ABNALCAZZES	vidrier venedor de seda crua	al-qazzāz	ALCAZETZ (264)
as-saqqāṭ	AZACAT	quincaller	as-saqqāṭ	ÇACAT (264) AÇACAT (325)

Els altres noms d'ofici estan representats bé al *Repartiment*, bé a la *Remembrança* i els que s'han pogut identificar, malgrat les dificultats d'interpretació de les grafies consignades als documents, són els següents:

	<i>Llibre del Rei</i>		Traducció	<i>Remembrança de Nunyo Sanç</i>
1			fabricant d'avarques	
2			esparter	
3	ad-darrāy	ADDARAY	intermediari	
4	ad-ḍayyan	ALDAYAN	administrador	
5	al-ḡallad	ALGELLED	botxi o pelleter ?	
6	al-ḡazzār		carnicer	
7	al-ḡibs	ALGEUBS	guix	
8	al-fahḥām	DANINFAZAM, ALINFAZAM	carboner	
9	al-farrā'		pelleter, assaonador	Abn ALFARRA (389)
10	al-farrān	ALFARRAN	forner	
11	al-ḡazzāl	ALGAZEL	filador	
12	al-habbazānī	ALHABZANI	flaquer ?	
13	al-ḥaddād		ferrer	
14	al-ḥarrāt		conrador, agricultor	ALFARRATÇ (345)
15	al-kaggādī		fabricant de paper	ALCAGADI (437)
16	al-kātib	ABNEL QUITIB	escrivà (fill de l'---	Beni ALQUITIP (105)
17	al-kawwāz	ALCAUUAZ	el que fa alcusses	
18	al-jayyāṭ	ALHAYAT	sastre	
19	al-laḡyām	ALLEGEM,	frener	
20	al-madraba	ALMADRABA	teulera	
21	al-muḥtasib	ALMOSTAHEB, ALMUTACEB	mostassaf	
22	al-mukattib	ALMOCATEP	mestre de gramàtica	
23	al-murabit		almoràvid, ribatenc	ALMORABIT (312)
24	al-mušrif	ALMOXERIF	almoixerif	ALMUXARIF
25	al-muzārī, al-bustānī		hortolà	
26	al-qā'id	ALCAIT	alcaid	
27	al-qayṣāriya	ALQUETERIA, ALCAZERIA	alqueceria	
28	as-sayif		argenter	
29	al-warraq		paperer, pergaminer	ALBARRACH (139) ALUARAC (363)

30	an.naŷŷār	BUBAQUER, carpenteiro	fuster	
31	ar-ruqqādī		el que talla moles de molí	AROCODI (274)
32	as-sabbāg	AZZABAHQ, ATZABAHQ, AZABAHQ	tintorer	
33	as-saffāq	AZAFEQ,	bon venedor ?	
34	as-sarraŷ	ACZERECHY	selleter	
35	as-simsār		comissionista	ALCIMÇAR (073), ALIMÇAR (273)
36	aš-šayj		vell	ASAYCH (066)
37	asir		esclau	ASIR (220)
38	at-tawwābī		fabricant de tubot	ATAUAPI (116)
39	at-tayyānī		el que prepara l'argila	ATAIENI (121)
40	bahḥār		mariner	BAFIR (013)
41	ŷilfaṭ	ALCALAFAT, CALAFAT	calafat	
42	fahḥār ŷazzār ŷarrār		oller	
43	ḥaŷŷaŷ		pelegrins	HAGEG (107)
44	ḥaššār		recaptador d'imposts	FACHER (390)
45	ma ^c adin	ALMADEN, ALMAADEN ALMAAGDAN	mina	
46	qannāz, qannās		caçador	QUENZA (219)
47	wakīl		advocat	Beni UAQUIL (190)

Després d'aquest nou recompte el panorama varia. Ara ens trobam davant una nòmina de 53 oficis almenys diferenciats quant a denominació, malgrat alguns com *al-kaggādī* i *al-warrāq* puguin desenrotllar activitats molt semblants i el mateix podria passar amb *al-farrā'* i *al-ŷallād*, deixant de banda altres problemes interpretatius. Cal afegir a la nòmina els diferents oficis propis dels *‘ulamā'* i *fuqahā* que foren identificats al seu dia per M. Magdalena Riera Frau³¹ i que sense tenir la categoria d'un ofici artesanal ens donen a conèixer una molt ampla varietat de quefers intel·lectuals tals com MUTAKALLIM o teòleg; LUGAWĪ o lexicògraf; MAQRĪ o mestre de gramàtica; IMĀM o cap religiós que, en el període almoràvid, passarà a ser la titulació de la persona que ostenta el poder polític; JĀTĪB o director de l'oració del divendres que actua també com a predicador major a la mesquida major; QĀDĪ o jutge i RA'ĪS que és el nom que en alguns moments designa al cap que detenta el poder polític, junt amb el WĀLĪ governador o delegat del poder central que dirigeix els assumptes d'una regió o província i que serà a les Illes Orientals el títol més freqüent per designar la màxima autoritat del territori.

Dins el mateix grup cal recordar la presència del KĀTĪB o secretari; QĀ'ĪD, comandant o cap militar, MUSRIF que a Menorca serà el títol adoptat pels dos sobirans que

³¹ M. Magdalena RIERA FRAU: *Prosopografia dels 'ulamā' i fuqahā' de les Illes Orientals d'al-Andalus*, Palma, 1985.

mantindran la precària independència fins l'any 1287. Tots ells ja ressenyats abans en tractar de les dades obtingudes a partir de la toponímia.

En total són 8 funcions més a afegir a la llista d'activitats professionals documentades a les Illes Orientals i, en especial a Mallorca, al llarg dels tres segles de convivència islàmica.

La informació obtinguda de la llista de possessions de Nunyo Sanç ens permet fer una estimació dels mecanismes de formació dels topònims a la part de l'illa que va pertocar al magnat. Els percentatges són els següents reflectits d'acord amb el seu origen

Tribal i clànic	21'76
Geogràfic	16'58
Antroponímic	15'03
Arquitectònic	14'51
Noms d'ofici	5'01
Divisions territorials	3'28
Ètnics, denominatius i indicadors de procedència	2'94
Pervivències toponímiques	2'25
Vegetals	2'07
Origen divers	1'73
Animals	1'73
Color	0'86
Al-Andalus peninsular	0'35
Sense identificar	9'33

Com es pot apreciar el conjunt més nombrós correspon a aquells originats per una pertinença a un grup tribal o clànic. En principi tots els que comencen amb *Beni* ... reflectirien els grups clànics i els d'origen tribal d'origen bereber, molt més reduïts fan referència als Yartān, Yuzūla, Madyūna, Marnīza, °Awrāba, Gumāra, Ḥawwāra, Zanāta i Zuwwāya.³²

A partir d'aquest percentatge cal pensar que la distribució territorial de la part forana mallorquina estaria en mans dels grups clànics, especialitzats en una economia agrícola-ramadera (hi ha referències textuales que asseguren aquesta doble activitat). Dels diferents elements generadors de la toponímia poca informació es pot extreure. Són tal volta els topònims d'origen geogràfic els que han arrelat amb més força fins a temps actuals encara que no posseïm estudis en aquest sentit. Sens dubte aquells d'origen antroponímic varen desaparèixer amb molta rapidesa. És una substitució òbvia perquè els nous propietaris de seguida canviaren uns noms de lloc que res significaven pels seus propis noms.

Pel que fa als noms d'ofici (un 5'01% del total) poca cosa ha quedat, quasi bé res (Almadrava, més o menys immutable o alterat com Mandrava i Atauapi, actual Talapi i Galle Quenza possiblement Calicant). De totes maneres la incidència dels noms d'ofici vigent a l'hora de la conquesta tampoc fou cospadora ans al contrari. Un percentatge esquitit si el comparem amb els quatre grups que l'avantatgen.

A partir d'una recerca preliminar utilitzant com a base de còmput el text llatí conservat al còdex 19 de l'ARM observam com els percentatges són si no iguals molt

³² M. BARCELO: "De toponímia tribal y clánica berber a les Illes Orientals d'al-Andalus", *Sobre Mayūrqa*, 1984, 111-115.

A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLO BORDOY: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, 97-98.

semblants. Els noms d'ofici comporten el 2,42 % d'un total de 826 topònims recollits, molt per darrera dels noms clànics (16,22 %), antropònims (20,46 %), geogràfics (9,44 %), arquitectònics (6,17 %) i possibles pervivències de noms de lloc prearàbics (bàsicament d'arrels llatines) que abasten un 3,02 % tan sols. Els percentatges que afecten als diferents mecanismes de formació de la toponímia referida al Còdex 19 queden establerts així:

Animals	0,24
Origen divers	0,24
Tribal	0,72
Vegetals	0,96
Ètnics, denominatius i indicadors de procedència	1,21
Color	1,21
Qualificatiu	1,57
Noms d'ofici	2,42
Pervivències toponímiques	3,02
Arquitectònic	6,17
Geogràfic	9,44
Clànic	16,22
Antroponímic	20,46
Sense identificar	36,07

És de tot punt convenient destacar que encara no ha estat possible identificar l'origen d'un conjunt important de topònims (36,07 %), fet que contrasta amb la precisió que poguérem aconseguir en estudiar la *Remembrança* de Nunyo Sanç (9'33%), circumstància que es deu, sens dubte, a l'estat embrionari de la investigació que encara està lluny d'arribar a un grau de perfecció adient.

Davant l'estat de la qüestió cal plantejar altres problemes que susciten les dades obtingudes. De l'anàlisi toponímica ens ha estat possible extreure una nòmina d'oficis que quedaren incrustats, almenys a un moment determinat, a la terra mallorquina. Ara bé tals oficis foren practicats, en realitat, en el nostre solar o no foren més que el record artesanal dels avantpassats que llegaren dit nom als seus descendents? Els noms d'ofici que complementen un *ibn ...* o un *Banû ...*, podrien reforçar aquesta possibilitat. És qüestió que no podem determinar.

En segon lloc la varietat obtinguda es pot classificar d'acord amb els criteris actuals, basant-nos en unes dades tan minses com les obtingudes? Això sí, la informació ens mostra tres aspectes prou definits: administració político-religiosa, producció agrícola i activitat artesanal i fora d'aquesta estructura no cal especular res més.

D'altra banda les fonts aràbigues i altra documentació cristiana donen a conèixer altres aspectes de caràcter econòmic que no han quedat reflectits a les llistes obtingudes: la ramaderia equina, per exemple.³³ Tot això ens fa pensar que el present avenç, tal volta titulat de manera massa pretensiosa com estructura socioprofessional de les comunitats islàmiques mallorquines no respongui a la realitat i que la informació aportada no sia prou aclaridora.

En aquest sentit som conscient que l'exercici metodològic no ha donat els resultats esperats, malgrat tot és una aportació més, feble si tan se vol, que ens permet endinsar-nos dins la complexa i desconeguda història de l'Islam balear. Tots els esforços per arribar a una millor coneixença no són de bades.

³³ M. BARCELO: "Un text sobre Mayûrqa i un altre sobre Yâbisa", *BSAL*, 37, 1980, 643-647.

D'una banda queda prou clar que a la ruralia les comunitats clàniques tingueren una especial preponderància en especial als *ayzā'* de Muntūy, Yartān i Biṭra, una menor incidència s'observa a *Inkān*, *Bullānsa* i *Yīynaw* o *Hīynaw* i gairebé no va suposar res a les muntanyes i al terme de Ciutat. Els topònims de origen clànic romanen amb certa intensitat a la toponímia actual mentre que els d'origen antroponímic, que assoliren el percentatge més elevat, no han deixat gairebé rastre. Fenomen habitual perquè els signes de propietat personal són els que canvien amb més facilitat.

Com a detall curiós i en espera de noves recerques sobre la qüestió podem observar que el nombre més elevat de pervivències prearàbigues es dona al terme de Bullānsa on l'existència de la ciutat romana de Pollentia hauria concentrat el focus de romanització més important de l'illa.

Els topònims generats a partir d'un nom d'ofici són prou importants per establir una mena de catàleg de les activitats desenrotllades pels musulmans mallorquins. Aquesta és, tal volta, la part més interessant de la investigació malgrat sia una visió hipotètica per complet. És qüestió de la qual n'estam ben convençuts.

Tal volta seria adient destriar quins són els oficis propis de la ruralia per tal de diferenciar-los dels urbans, emperò no creiem que aquest tret sia diferenciador en absolut. A la toponímia rural els noms d'ofici arrelaren amb més força que a l'ambient ciutadà.

Hem de partir primer d'una sèrie d'oficis dels quals tenim constància malgrat no hagin deixat rastre del mot àrab que els distingia. Bé a la versió catalana com a les còpies conservades del text llatí hi ha proves de la seva activitat a Madīna Mayūrqa.

El conjunt detectat es compon dels següents mots:

argenter.- (*obradors [...] on era obrat argent; obradors[...] argent hy era obrat; obradors en los quals era venut argent; [...] et operabatur argente*) que en àrab és *sā'ig* o *sāyyig*.

carnicer.- (*obradors entre los carnicers; et VII de carnificibus*) que caldria traduir per *yazzār*.

esparter.- (*mercat en el qual venien espart, et in foro quo vendebat [...] spartum.*). La paraula espart en àrab és *halfa* i l'obra d'espart caldria traduir-la per *amal bi-l-halfa*. No està de més recordar que després ens trobarem amb la paraula *al-jawwās* que podria estar relacionada amb la manipulació de l'espart o bé de la llatra de garballó o de palma.

fabricant d'avarques.- (*E en lo mercat en lo qual venien avarques; et in foro quo vendebat auarchas*). La antiquitat de la fabricació de calçat a Mallorca està registrada gràcies al testimoni d'Ibn al-Faradī que recorda com Muḥammad ibn 'Abd Allāh al-Bakrī de Murcia a partir de la fitna no va emprar cap tipus de calçat que no fos fet de pells de l'illa de Mallorca.³⁴ La mort de l'esmentat ulema l'any 436 de l'Hègira, ens dona una data prou clara

34 IBN AL FARADI: *Kitāb tārikh 'ulamā' al-Andalus*, Madrid, 1892, Biografia 1729.

sobre aquesta producció.³⁵ Caldria relacionar dit ofici amb l'àrab *saqqāf* que podem traduir per sabater, més bé per sabater taconer, la més baixa de les funcions de l'art de la sabateria.

ferrer.- (E en lo mercat en lo qual venien [...] *ferramenta*; et in foro quo vendebat [...] *ferramentum*). La paraula àrab és *ḥaddād* que trobarem també a la part forana baix la forma de plural: *al-ḥaddādīn*

fuster.- (E en lo barri de Bubaquer carpenteiro VI cases; et in barrio de Bubaquer carpenteiro). En aquest cas l'escrivà va optar per traduir el mot prescindint de la paraula àrab *naḡḡār* que no trobarem a altre indret del *Repartiment*.

hortolà.- (... edaquels qui venen la ortalisa III obra (sic) obradors. E de los venedors veys de les ortalices V obradors). Les paraules que en àrab poden designar als hortolans són *bustānī*, *muzārī* i *ḡannān*.

oller.- (venedors de oles, venedors veyls dels olers; venditores de oleribus et venditores veteribus de oleribus) que hem de traduir per *fahḡār* o *ḡarrār*. Aquest darrer mot és l'ètim de la paraula gerrer.

falconer.- (in barrio de Cazem falconerio) que en àrab es diu *bīzār*, nom documentat a la ruralia sota la forma *baysari*.

Els oficis restants són coneguts a través les deformacions que els escrivans consignaren a l'hora d'escriure el *Llibre del Repartiment*. El problema rau en la dificultat d'identificar-les amb un ofici concret, perquè en ocasions les grafies utilitzades poden atribuir-se a diferents arrels àrabs, sense tenir en compte els fenòmens de l'àrab dialectal emprat en el segle XIII a Mallorca on pareix comprovar-se l'existència d'una primerenca manifestació del fenomen de la imela o sia la conversió de la vocal a llarga en i, que en el cas de Mallorca el so encara no hauria assolit la plena deformació en i es mantindria semblant al d'una e.

Com es podrà veure la nòmina és prou llarga. A la relació següent seguim una alfabetització *sui generis* prescindint de l'ordre habitual en mots d'origen aràbic. Les fitxes corresponents mantenen en primer lloc la transcripció correcta sense comptar amb l'article.

A continuació les variants consignades a les versions emprades, catalana i llatina, del *Repartiment* o bé de la *Rememrança*, que en aquest darrer cas duen la sigla d'identificació segons els criteris mantinguts a l'edició del text.³⁶

En darrer lloc es dona la traducció de la paraula i si escau els comentaris adients per a una millor comprensió del mot. En cas de dubte es marca l'atenció mitjançant un interrogant. L'asterisc que acompanya determinades paraules indica que la professió està recollida als textos àrabs, en especial als diccionaris biogràfics.

³⁵ G. ROSSELLO BORDOY: "Algunas anotaciones sobre la vida económica de las Baleares durante la dominación musulmana", *BOCOCIN*, 621, Palma, 1958, 6.

³⁶ A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLO BORDOY: *La Rememrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, 97-98.

asīr	ASIR	esclau.
ʿaṭṭār	ALATAR, ALAATAR, ALATIAS, ALAHATAR, ATAR (281)	perfumista, especier.
bahḥār	BAFIR (013)	mariner.
baytar	ALBETTAR, ABETAR (111), ALBAITAR (323)	menescal.
darrāy	ADDARAY	intermediari.
ḍayyān	ALDAYAN	administrador.
ḡallād	ALGELLED	botxí o pelleter?: l'ambigüetat en la traducció proposada deriva de l'arrel √ ḡld que origina el mot ḡld / pl ḡlūd = pel i a la vegada l és també l'origen de la paraula ḡallād que en àrab significa botxí. En tractar-se d'un topònim urbà que marca una fita a l'hora de les partions establertes és molt possible que la casa del botxí fos un punt prou conegut de la ciutat. En altres casos trobam la paraula al-farrā' que significa paraire, assaonador i està més relacionada amb el mester d'adobar les pells. En conseqüència consider que és més adient acceptar botxí com a traducció idònia.
ḡibs	ALGEUBS	guix: en no ser un ofici pròpiament dit documenta l'existència d'una elaboració del guix, establerta a un molí de les rodalies de la ciutat utilitzant com a força motriu l'aigua.
ḡilfat	ALCALAFAT, CALAFAT	calafat: és la grafia antiga de qalafat.
fahḥām	DANINFAZAM, ALINFAZAM	carboner.
faḡīh	ALFAQUIM, ALHAQUIM, ALFAQUI (162), ALHAQUIM	alfaquí.
farrā'	Abn ALFARRA (389)	pelleter, assaonador: veure el que s'ha dit en el cas de al-ḡallād.
farrān	ALFARRAN	forner: comparar amb al-ḡabbāzānī.

gazzāl	ALGAZEL	filador.
ḥabbāz	ALHABZANI	flaquer ?: deriva de l'arrel √HBZ origen del mot pa. En aquest cas podria ser una forma de dual.
ḥaddād	caria ALHADEDIN	ferrer: en forma de plural.
ḥayyāh	HAGEG (107)	pelegrins: en forma de plural.
ḥayyām	ALFAGEMO, ALFAGEMIS, ALFAGEMA, ALFAGEM (349), ALHAGEM, Ain ALHAGEM, Ayn ALHAIENI	barber, sagnador: topònim que compareix indistintament a la part forana i a la ciutat.
ḥarrāt	ALFARRATÇ (345)	conrador, agricultor.
ḥaššār	FACHER (390)	recaptador d'imposts.
ḥāzin	ABD ELAZIN, ALHAZIN, ALHAZEN	tresorer: podria confondre's amb l'antropònim <i>Hasan</i> , emperò la vocal a breu no sol transformar-se per efecte de la imela en e o en i.
imām	IMĀM *	cap religiós : en el període almoràvid passarà a ser la titulació de la persona que ostentava el poder polític.
kaggādi	ALCAGADI (437)	fabricant de paper: veure al-warrāq El topònim complementa un LUIAS interpretat com a deformació de al-wādi = el riu. L'activitat paperera necessita de la força motriu de l'aigua.
kātib	abnel QUITIB, Beni ALQUITIP (105), abn ELQUITIP	escrivà (fill de l'---): recollit com a nom d'origen clànic i com antropònim.
kawwāz	ALCAUUAZ	el que fa alcusses: alcussa o setrill generalment fets de llauna.
jaḥīb	ALHATIP, KHATĪB*	predicador: director de l'oració del divendres que actua també com a predicador major a la mesquida major.

jawwās	ALFAUUACH, ALPHAUUA	el que entrunyella la llatra de garballó o de palma: relacionable amb els esparters i fabricants d'avarques.
jayyāt	ALHAYT, ALHAYAT	sastre.
laŷŷām	ALLEGEM	frener.
lugawī	LUGAWĪ*	lexicògraf.
maʿdin	ALMADEN, ALMAADEN, ALMAAGDAN, ALMADAN	mina: l'existència del topònim presuposa una activitat extractora, malgrat no pugui identificar-se la matèria. Es convenient recordar que a Son Creus a Bunyola hi ha una mina que possiblement donà nom a la Bāb al-kuḥl de Madīna Mayūrqa.
maḍraba	ALMADRABA, ALMADRABA aben Maymon, ALMADRABA	teulera: sense ser nom d'ofici documenta l'existència d'un obrador dedicat a la confecció de teules. No pot referir-se a les estructures per la pesca de la tonyina perquè els topònims conservats són casi tots ells lluny de la costa.
mālī	AMALLIONEM, MELLONEM	escrivans?: hipòtesis plausible sobre el nom donat a una de les fites de la divisió de la ciutat el mur Manlió. Podria ser un plural de mālī que segons Pedro de Alcalá significa <i>escriptor que compone</i> . Veure endemés la hipòtesi formulada per M. M. Riera Frau. ³⁷
maqri	MAQRI*	mestre de gramàtica: veure també <i>mukattib</i> .
mukattib	ALMOCATEP	mestre d'escriptura: recordem que Abū ʿUmar ibn Ḥakam, darrer almoixerif de Menorca en ser destronat va guanyar-se la vida com a mestre d'escriptura.
muqātil	ALMOCATIL	combatent: sense ser un nom d'ofici designa al lluitador, el combatent i manta de vegades es converteix en antropònim.

³⁷ M. M. RIERA FRAU: "Ceràmicas de forma abierta en can Bordils (Palma de Mallorca)", *Arqueologia Medieval Española*, Madrid, 1987, III, 105-110.

M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madīna Mayūrqa*, Palma, 1993, 169-170.

murabit	ALMORABIT (312)	almoràvid, ribatenc: no és pròpiament un ofici si fos referència a un personatge del grup almoràvid, emperò si es tractès d'un voluntari integrat dins un ribat podria tenir aquest significat, l'igual que el que s'ha dit en el cas de <i>muqâtil</i> .
mušrif	ALMOXERIF, ALMUXARIF, ALMOXERIF	almoixerif: serà el nom que adoptaren els sobirans independents de Menorca, deixant de banda el seu significat primari de persona il·lustre.
muḥtasib	ALMOSTAHEB, ALMUTACEB, ALMOZTAZEP, ALMOTHACEP, ALMOSCAHEP	mostassaf: inspector de peses i mesures, que donarà origen al mostassaf cristià.
mutakallim	MUTAKALLIM*	teòleg.
muwaddīn	Hamet ALMOADEN, Amahet ALMADEN	muetzī: la semblança amb <i>al-madin</i> = la mina podria induir a confusió, malgrat en aquest cas acompanya a un antropònim i és més adient pensar en una funció específica com la d'aquell que crida a l'oració.
qā'id	ibn ALCAIT, ALCAIT	alcaid.
qādi	ALCADI, QĀDĪ*	jutge.
qalafat	ALCALAFAT, CALAFAT	calafat: veure <i>ḡilfāt</i> .
qannāz	GalleQUENZA (219)	caçador ?
qayšariya	ALQUETERIA, ALCAZERIA	alqueceria: El <i>Llibre del Repartiment</i> no especifica quins obradors existien tan sols hi ha una referència a Alcazeria de los Alatars, o sia dels perfumistes.
qazzāz	ABNALCAZ, ABNALCAZZES, ALCAZETZ (264)	vidrier.
ra'īs	RA'ĪS*	cap de l'exèrcit.
ruqqādi	AROCODI (274)	el que talla moles de molí.

sabbāg	AZZABAHQ, ATZABAHQ, AZABAHQ	tintorer.
saffaq	AZAFEQ	bon venedor ?
saqqat	AZACAT, ÇACAT (264). AÇACAT (325)	quincaller.
sarraŷ	ACZERECHY	selleter ?
šayj	ASAYCH (066)	vell: en no ser un nom d'ofici en determinades ocasions aš-šayj pot tenir un sentit de caràcter respectuós: els vells que formen part del consell. En el <i>Repartiment</i> l'expressió <i>Sene de Vila</i> podria estar dins aquesta línia És quelcom semblant a la utilització de al-ħaŷŷ amb el valor de títol honorífic.
simsār	ALCIMÇAR (073) ALIMÇAR (273)	comissionista.
tawwābī	ATAUAPI (116) ATHANAPI TAUPINE	fabricant de tubot: a una terra on la pedra té una especial importància pareixia que el tubot no havia de tenir la menor incidència en la construcció. La toponímia pareix desmentir aquesta hipòtesi i endemés la troballa de tubot en excavació ens aporta una confirmació arqueològica.
tayyānī	ATAIENI 121)	el que prepara l'argila ? De fin argila, fang.
turŷumān	TURGUMEN, TORRUMEN	torsimany, posteriorment serà l'apelatiu adoptat per Anselm Turmeda en islamitzar.
wakīl	Beni UAQUIL (190)	advocat.
wāli	WĀLĪ *	governador.
warraŷ	ALBARRACH (139), ALUARAC (363)	paperer, pergaminer: comparar amb <i>al-kaggadi</i> .

Per finalitzar podríem intentar establir una mena de classificació dels oficis recollits seguint els criteris abans exposats que tenen com a base una triple gradació. D'una banda

depenent del lloc on es desenrotlla l'activitat: en àmbit urbà o rural; d'altra unes activitats comunes que indistintament poden afectar a ambdós medis i que de manera genèrica, malgrat la terminologia no sia la més adient podríem qualificar de serveis.

MEDI URBÀ					
Administració				Transformació	
civil		religiosa		oficis artesans	
ḍayyān	administrador	faqīh	alfaquí	ʿaṭṭār	especeaire
ḡallād	botxí	imām	cap religiós	ḡazzār	carnicer
ḡaššir	recaptador d'imposts	jaṭīb	predicador	ḡilfāt	calafat
ḡāzin	tresorer	mutakallim	teòleg	fahḡām	carboner
kātīb	escrivà	muwaddīn	muetzī	fahḡār, ḡazzār	terrisser
muḡtasīb	mostassaf			farrā'	pelleter, assaonador
muḡātil	combatent			farrān	fomer
murabiṭ	almoràvid, ribatenc			gazzāl	filador
mušrif	almoixerif			ḡabbāz	flaquer
qā'id	alcaid			ḡaddād	ferrer
qā'dī	jutge			ḡaḡāy	pelegrins
ra'īs	cap de l'exèrcit			ḡaḡyām	barber, sagnador
turḡumān	traductor			kaggād	paperer
wā'ī	delegat			kawwāz	el que fa alcusses
				jawwāšš	el que entrunyella la llatra de garballó o palma
				jayyāt	sastre

				laŷŷām	frener
				naŷŷār	fuster
				qalafat	calafat
				qannāz	caçador?
				qazzāz	vidrier
				ruqqād	el que talla moles de molí
				sabbāg	tintorer
				saqqāt	quincaller
				sarrāŷ	selleter
				sayyāg	argenter
				tawwāb	fabricant de tubot
				tayyīn	preparador d'argila

MEDI RURAL

Transformació

harrāt	conrador, agricultor	ŷannān	hortolà	qannāz	caçador
--------	-------------------------	--------	---------	--------	---------

SERVEIS

bahhār	mariner
baytār	manescal
darrāŷ	intermediari
lugawī	lexicògraf
malyūn	escrivans?
maqri	mestre de gramàtica
mukattib	mestre d'escriptura
saffaq	bon venedor
simsār	comissionista

wakīl	advocat
ašīr	esclau
ḥayy	pelegrí
šayj	vell

INSTAL·LACIONS

ḡibs	guix
maʿdīn	mina
maḍraba	teulera
qayšariya	alqueceria

Resulta evident que la manca de topònims que identifiquin hortolans i agricultors està condicionada a l'especial organització productora de la ruralia mallorquina on alqueries i rafals tenien una dedicació quasi exclusiva a la producció d'aliments i per tant no calia identificar-los d'una manera expressa. L'activitat artesanal fou la més activa, tal volta la més important si ens atenem a les restes toponímiques i les tasques administratives, ensenyament, serveis, fins i tot categories socials des de l'esclavatge als que havien complert la peregrinació ritual també representaren una part important de l'estratigrafia social de la Mallorca islàmica. No de bades al llarg de poc més de tres segles la nòmina d'ulemes i alfaquims que tenim censada es de bon de veres excepcional.³⁸

Una sèrie de paraules que podrien definir la situació social de l'individu que les portava com apel·latiu o qualificatiu, sense significar pròpiament una activitat professional serien les següents: esclau (*ašīr*), pelegrí (*ḥadjīdj*) i vell (*šhaykh*) que queden fora, per raons òbvies, de la classificació proposada.

Per acabar, aquells topònims que defineixen el lloc on es desenrotllà una activitat artesanal són, a la llarga, un índex per identificar, de manera indirecta, la persona que enllà practicava el mester consgnat. Així a la mina trobarem miners, a la teulera teulers, venedors a l'alqueceria i als molins moliners dedicant el seu esforç a moldre guix o cereals amb l'ajut dels corrents d'aigua o afuar els pareis de bísties per fer moure les moles dels molins de sang.

³⁸ M. M. RIERA FRAU: *Prosopografia dels 'ulamā' i fuqahā' de les Illes orientals d'al-Andalus*, Palma, 1985, 169-170.

RESUMEN

A partir de la información obtenida al estudiar los textos conservados del *Llibre del Rei* o *Repartiment de Mallorca* se intenta dilucidar algunos de los aspectos que conformaron la organización socio profesional de la población mallorquina durante el período islámico (902 -1229). Gracias a este tipo de documentación, reseña completa de las propiedades a repartir entre los conquistadores catalanes, ha sido posible esbozar un cuadro, relativamente coherente, de los oficios y actividades profesionales de los musulmanes mallorquines. De este modo la proverbial escasez de fuentes escritas para el estudio de esta época queda paliada con este análisis que ha proporcionado resultados importantes.

ABSTRACT

Using information obtained from an analysis of the texts that still remain of the *Llibre del Rei* (The book of the King) or *Repartiment de Mallorca* (Distribution of Majorca), an attempt is made to clarify some aspects of the social and professional organizational structure of the Majorcan population during the Islamic period (902-1229). Thanks of this type of document, which offers a comprehensive description of the properties to be divided among the catalan conquerors, a fairly coherent picture has been formed of the different posts and professional activities carried out by Majorcan Moslems. This analysis, with its significant results, has helped to mitigate the customary lack of written sources of information for studies of this historical period.

Les eixides d'En Bertran, corsari menorquí (1323-1324)

JOSEP FC. LÓPEZ BONET

I. Propileu

Fa uns anys, i mentre estava treballant en un estudi econòmic dedicat en part al comerç mallorquí del segle XIV, em va cridar l'atenció la referència a un document de l'Arxiu del Regne de Mallorca on hi compareixia - segons els autors, per primer cop - una de les més antigues mencions (a l'any 1325) a un armament corsari contra els enemics de la santa creu.

L'expressió ens indicaria una certa regirada a la política i a la mentalitat de l'època, doncs el món medieval de Mallorca, al segle XIII, era de certa cohabitació, si més no teòrica, entre cristians, musulmans i jueus. Així, aquesta nova apel·lació hostil a les altres religions seria potser un indicatiu de la importació d'un esperit maniqueista relacionat amb l'empresa occidental de les creuades i també d'una diferent orientació comercial.

Mallorca, que deixada a les seves forces després de la conquesta cristiana havia gaudit gairebé de l'exclusiva en el comerç amb el nord d'Àfrica, ara es trobava, cada cop més, assetjada jurídicament pel regne d'Aragó, que gravitava en torn a l'empori comercial català. La monarquia peninsular havia ja absorbit l'illa al 1285 i, tot i que, per imposició del papa, l'havia haguda de retornar a l'hereu dels seus monarques el 1298, n'havia retingut un domini més estret. Al primer terç del segle XIV, el regne de Mallorca no sols estava patint coercions polítiques, ans també pressions ideològiques que, tot plegat, pretenien afavorir la minva del seu paper comercial, en bé dels aspirants als seus mercats. De fet, molt pocs anys més tard el regne insular deixaria d'ésser un competidor mercantil, i anava camí d'esdevenir, en la pugna per la Mediterrània occidental entre les ciutats mercantils italianes i Barcelona, una minsa potència secundària fàcilment neutralitzable i a frec d'ésser eliminada.

Un cop localitzat el registre que esmentaven aquells autors,¹ em vaig trobar que, a més del document de referència, uns folis més endavant n'hi figurava un altre de molt semblant i de dos anys abans: es tractava d'un llarg procés judicial de 118 pàgines que vaig fer fotocopiar i que vaig reservar per quan, algun dia, tingués esma de posar-m'hi.

Quan, uns mesos més tard, vaig haver enllestit la transcripció, vaig aclarir que es tractava del procés a un corsari, un tal Llorenç Bertran de Menorca, demandat per un mercader de *Coblliure* per fets de pirateria.

Allò que, per a mi, fa rellevant el document són els múltiples detalls d'ambient, de la vida corsària a 1323 i de la malaventurada epopeia, plena d'episodis, d'uns corsaris vulgars

¹ Arxiu del Regne de Mallorca, ARM. Suplicacions IV.

com tants d'altres que es desenvolupava, a més, als llocs més atrafegats de la presa de Sardenya per l'infant d'Aragó Alfons i en els mesos més calents de la guerra. Aquells corsaris anaven a parar a aquella illa en ple setge d'Esglésies i de Càller i es movien per allà amb tota llibertat, relacionant-se amb paisans i amb mallorquins que anaven i venien, que s'estaven amb les forces de l'Infant o que pertanyien a les tripulacions de l'estol de galeres mallorquines que participava a la conquesta.² Entre una cosa i l'altra, havien trobat encara temps per assaltar i robar el vaixell d'un mercader de Cotlliure.

Quan vaig provar de sistematitzar la informació me'n vaig adonar, però, que en mancava una part: el procés es feia contra els fiadors de Llorenç, no contra ell, tot i que hi figuraven la seva declaració i el seu interrogatori. Per força hi havia d'haver, a algun lloc, un procés criminal contra el corsari mateix, ja que en algun moment hom diu que estava empresonat. A la fi del mateix registre, 123 folis més endavant, el vaig trobar: figurava remès des de Menorca i anava copiat com annex a l'apel·lació a la sentència que havia absolt els fiadors del corsari, que el mercader havia presentat davant el lloctinent del regne de Mallorca.

Un aspecte remarcable del document és l'aparició textual de un bon nombre d'expressions en el català parlat de l'època, quan els escriptors fan transcripcions literals d'alguns retalls de diàlegs. Són pocs casos però ho paga conservar-los íntegres i servir la transcripció exacta, i per això els remarc en cursiva. Posat que aquest treball és una reconstrucció d'allò que compareix als dos processos - fets i personatges - he inclòs també un apèndix amb la nòmina de tots els actors que hi intervingueren o que hi són anomenats (74 en total), amb una breu descripció del seu paper. Quant a la grafia de certs topònims i antropònims, al manco el primer cop que compareixen he procurat mantenir-los tal com surten als documents

II. Endreçant la partida

Devers el 29 de setembre de 1323, dia de Sant Miquel,³ Pere March era batlle de Hialor, de Menorca. Aquella data era molt senyalada a les parròquies rurals i, pel batlle, un dels dies més atrafegats de l'any i per això, potser, i no sols pel fet de tenir amb Llorenç Bertran algun lligam de coneixença o de família, se'n recordava amb precisió de tot l'afer.

Tres dies abans, el lloctinent de Menorca havia remès a Pere March un escrit on li ordenava que no deixés partir a Llorenç Bertran al viatge de cors contra persones de les nacions enemigues que projectava, abans d'haver assegurat els danys que poguessin inferir a altres persones ell o els que anessin amb ell a la barca. Per tal que ho pogués fer, algú o alguns, a terra ferma estant, havien de comprometre's a respondre dels possibles danys que es poguessin esdevenir si el corsari contravenia els termes de la llicència. El batlle, doncs, era qui s'havia d'assegurar que algú s'hi comprometés per escrit a fer-se càrrec de la responsabilitat civil del corsari fins a un cabal de 25 lliures, ultra danys i interessos.

² Per a la descripció de la campanya de Sardenya, a més de l'inevitable Zurita m'he fet servir, entre d'altres, de l'estudi encara avui imprescindible i sempre citat de A. ARRIBAS PALAU: *La conquista de Cerdeña*. Barcelona, 1952 i sobretot del poc conegut - i citat - de Javier DE SALAS: *Marina española de la Edad Media*, editat a Madrid el 1927, trenta-set anys després de la seva mort.

³ Sant Miquel era el dia que finien els contractes de servei pactats per a tasques agràries per un o dos anys amb missatges i servicials, i el dia que es renovaven o s'establien a l'escripció pública o cort del batlle. També havia d'ésser el dia de les reclamacions, a la fi dels contractes. Era també el dia que les mares lliuraven els seus fills o filles a algun menestral per tal que el servissin com macip a canvi de l'aprenentatge i que es contractaven les dides i també els mariners per anar a expedicions arreu del món però sobretot a l'Ifriquiya, al nord d'Àfrica, on el vent els duia sempre sense remei, tan si eren mercaders, com corsaris o pescadors, els tres grups que havia catalogat el foli Ramon Llull, aquell que havia mort feia poc més de 7 anys. José Fco. LÓPEZ BONET: "Les relacions de servei personal al s. XIII. 27 contractes d'aferrament", *BSAL*, 43, Palma de Mallorca, 1987, 15-43.

De nos, en Bernat de Vayl Auria, caualer, lochtenent del senyor rey en la yla de Menorcha, al amat en P. March, batle de Hialor, saluts e dileccio.

Volem e us manam que prengats fermanses d'en Lorenç Bertran que eyl e los homs qui ab eyl iran en aquest viatge no donen dan, en terra ne en mar, a les gents del senyor rey nostre ne de altres reys, de crestians ne de sarreyns, qui sien en pau ne en treua ab lo senyor rey nostre; ne trenquen treua; ne traesquen de la yla de Menorche alcun bandeiat ho criminos; ne leuen per forsa de nauili, en mar ne en terra, alcun; ne fassen carnatge en la yla ne en lo regne, ne en altre loch qui aia en pau del senyor rey. E aço sots pena de XXV llibres guanyada al senyor rey, e sots pena de pagar tots los dans et interessers que dats auran en tot lo dit viatge. Datum VI] kalendas octubre anno domini 1323.

El batlle n'havia tingut ja noves, de la projectada expedició de Llorenç: la gent deia que estava armant una barca seva de 14 remes per entrar en cors i que havia rebut l'oportuna llicència; sabia també el batlle que la barca era a una cala molt a prop d'Alaior i que l'armador ja havia encarregat a un forn de la vila que li fessin el bescurt pel viatge, senya indubtable de la imminència de la partida. Ara se n'assabentava, també, que Bertran no havia complert amb les exigències legals i que era a ell que li tocava garantir que no investiria l'empresa sense haver-ho fet. Pere March confessà més tard que no havia pogut dormir *pensant i tement* en la possibilitat que Llorenç partís sense fer l'assegurança o sense trobar qui l'assegurés i no se n'estigué d'afegir que n'estava segur que del viatge de Llorenç en podia venir un gran perill.⁴

Mentre el batlle patia temors i malsons, Llorenç, tot just arribat de Mallorca on havia *leuat o acordat* homes per a l'expedició, comparegué a la vila i casualment es va topiar amb Pere March. Sense pensar-ho ni parpellejar, ambdós es posaren la ma a l'espasa.

*En Llorenç, pres sots.
Qui'n pren a mi?
Lo batle del rei vos pren*

El corsari es deixà prendre i tancar. Va ser informat del motiu de l'empresonament i del contingut de la lletra del lloctinent i tot seguit el missatger Pere Saura, a prec del propi Llorenç, correngué a la ciutat a informar al cavaller de Vayl d'Auria de les mesures adoptades i de la justificació al·legada pel pres, que perjurava que no havia pogut trobar fiadors a Ciutadella.

El lloctinent, no se n'està d'excuses. En un escrit que va fer redactar tot seguit a l'escrivà de la cort de Ciutadella, Guillem de Pina (que més endavant hauria de jutjar a Llorenç), va confirmar la seva disposició, insistint que en Bertran no sortís de l'illa sense abans haver fet l'assegurança per 25 lliures i pels danys que pogués causar, a més dels interessos adients d'aquests capitals. El mateix Saura va dur tot d'una la lletra responsiva camí d'Alaior. Tan prest hi va arribar, i actuant amb autoritat de comissionat del lloctinent,

⁴ Llorenç no era sols un malànim; també era un empresari en una de les activitats capdavanteres més arriscades i alhora més rendibles, que estava situat al lloc on el medi i les expectatives feien més interessant la seva activitat. Mallorca exportava mauros, lauros o negres i captius importats de l'est - turcs, vàlaes, russos, circassians, búlgars, albanesos i tàrtars - i alguns mercaders mallorquins i menorquins eren dels més actius en la compra-venda d'esclaus: a Palerm, Guillem Natal i Romeu Canet; a Marsella, Arnau de Vall; a Gènova, Francesc Real i Jacob Raimon. A Mallorca acudien compradors i revenedors, consumidors i exportadors, fins i tot de la costa atlàntica: el mateix any 1323 contaven que un comboi de Flandes havia venut a Venècia nou esclaus que provenien del mercat de Mallorca. Charles VERLINDEN: *L'esclavage dans l'Europe Médiévale*. Brugge (Belgique), 1955, I, 394.

va enviar missatge al batlle per tal que es fes present a la vila. Tal diligència de Saura no ens ha de venir de nou: era germà de la dona d'en Llorenç (però això - ens assegura - no afecta a la veritat del seu testimoni).⁵ Pere March, un cop hagué acabat de dinar, va fer d'obeir.

A més dels que podien passar ànsia de perdre la seva plaça a l'expedició i els possibles guanys que, com de costum, es repartirien a parts proporcionals, tot Alaior estava desficiós de saber com se'n sortiria Llorenç, doncs ben aviat tothom era davant la cort. Allí estaven, que sapiguem: en Bernat Lupetti⁶ que amb altres companys anava a jugar a la traescha en mig del carrer; en Pere Gener, que tenia devora una fillastre del ferrer del poble, el seu amic en Francesc Sa Mora, que no devia ésser molt enfora i que aviat entrarà a ocupar un lloc cabdal d'aquesta història; en Pere Fenals, saig de la cort de Mercadal, que era a la d'Alaior per resoldre o tramitar algunes qüestions; en Pere Saura, que havia fet de correu entre el lloctinent i el batlle i volia arribar a la fi de tot allò; n'Antoni Baró i en Pere de Torrent, que estaven vora la porxada senzillament tafanejant; en Nicolau Cardell, que era a la pròpia cort; en Rodrigo de Vergoa, que feia de picapedrer just allà a la vora a unes cases d'en Gerard Saura i -segons el testimoni posterior de tots ells- una munió de gent, que feia córrer la veu que en Llorenç freturava fiadors per sortir de la presó i enllestir el seu viatge.

Poc després del migdia es varen fer presents davant del batlle, a les gralles de les porxades, quatre veïns dels de més relleu: en Bernat Figuera, en Raimon Blanch, en Pere de Cassa i el ferrer Francesc Sa Mora, que demanaven assabentar-se del contingut de la lletra del lloctinent. Eren a l'esguard de tothom i suscitaren l'expectació general; en Rodrigo de Vergoa - segons pròpia confessió - fins i tot hagué de deixar la feina un instant per poder presenciar millor l'escena.

Molt probablement el batlle no en sabia gaire, de lletra, i va fer llegir el document un sol cop i en alta veu al rector d'Alaior, Bartomeu Raymon, que també era desenfeinat i present. La llegida es feu davant l'expressió atenta dels quatre socis que, després d'un reflexiu silenci, comentaren petit entre ells el contingut de l'escrit, mentre semblaven dubtar i calcular. En Bernat Figuera es va arrambar, en un apart, a Nicolau Cardeyl i li demanà consell; *guardats vos hi!*, li digué aquell, que devia estar, com tots, assabentat del tarannà de Llorenç i dels difícils endarivells de la seva ètica personal.

El batlle, a l'altre cantó, tractava amb el rector que, com home de més lletra, actuava de conseller assenyat. Li suggeria que caldria escapolir un poc les disposicions del lloctinent i donar per no sentit allò de *danyos i interessos*: era una exigència excessiva si volien resoldre el cas de pressa i, a més a més, feia que fos massa arriscat per qualsevol d'acceptar el compromís d'avaluar en Llorenç: sembla que tots volien veure'l partir prest i tan enfora com el portés el vent.

Després de rumiar-s'ho un poc més, Bernat Figuera, fingint una ignorància que més tard es demostrarà que no posseïa, digué:

Nos no sabem que son enteressers, mes, si.s vol en Lorens Bertran, per 25 libres li farem fermansa yo e mos companys que asi son. Si no, sercats vos-ne d'altres.

Delerós de desfer-se'n de Llorenç, el batlle els prengué per la paraula:

⁵ Els esments a una sarraina capturada, a l'esposa d'en Llorenç i a una tal dona na Falguera que posseïa un esclau que testificarà més tard, seran les úniques referències femenines que compareixen tot al llarg dels processos.

⁶ Potser és el mateix que testificarà més tard com professional, també, de l'ofici del cors.

Cumple'ns a nos, digué.

O, segons altres versions:

En bona ventura, pus mes no y volets entrar. O també: Vaia, vaia, en bona ora.

Tots plegats es dirigiren en comissió a l'església d'Alaior, seguits dels molts que s'havien proposat fer de presencials i puntuals informadors de la comunitat. A l'escriptori del rector es va fer el document en un retall de pergamí (el batlle declararia després no haver escrit res per ell mateix *nec in latino nec in romansio*). Bernat Figuera i els altres tres signaren: es feien, mancomunament, fiadors de Llorenç Beltran per un total de 25 lliures, però sense parlar per res *d'altres danys i interessos*.

En Ramon Blanch e en Ben. Figera e en P. de Cassa e en Ffrancesch Sa Mora, ferrer, cascun per lo tot, se.stablexen fermanses per XXV llibres per en Lorens Bertran, segons en les condicions de la letra del senyor lochtenent deuant escrita es ordonat. E asso obligaren sos béns hon que sien. Renunciant nouela constitució de fermansses.

Una altra transcripció que compareix al procés presenta el darrer paràgraf un xic alterat: *E asso obligen cascun sos bens hon que sien. E renuncien a nouela constitució de fermansses.*

La lletra no es va traslladar de seguit al llibre de registre de la Cort, com era preceptiu, fins que al cap d'uns dies hi va anar l'escrivà oficial Johan Aragonès i va fer el document públic corresponent, que inscrigué al registre, a sota de la transcripció de la lletra del lochtenent. Però no restà constància que n'haguessin remès còpia al cavaller de Vayl d'Auria, d'aquest escapollat compromís dels fiadors, ja que -potser- ni a ells ni al batlle els podia interessar gaire treure'l a rotlle.

Amb això quedava, de moment, resolt l'expedient i en Llorenç podia partir més aviat que de pressa cap allà on volgués que la seva activitat perillosa s'exercís i tan enfora de l'illa com pogués. I d'allà partiren, en una *saetia*,⁷ una barca de calat prim, ràpida com una sageta, que devia tenir a la vora de cent pams de llargària, adient per a la pirateria, baixa de bord i vinclada, fornida amb catorze remes per banda i amb una tripulació o família de quinze homes, un d'ells un calafat castellà responsable del manteniment de l'embarcació.⁸

⁷ El tipus de nau sols el coneixem per les afirmacions de les víctimes d'en Llorenç i els seus còmplices davant el rector major del Port d'Oristany a gener de l'any següent.

⁸ *Les Bones costums e usatges de la mercaderia e de lo que deu fer senyor de nau a mercader, mariner o pelegrí e aquests deuen fer a aquell*, (Arxiu del Regne de Mallorca, des d'ara: ARM, Cód. S.Pere f. 39 a 70v), compilades 25 anys més tard, en temps de Pere IV, però que és segur que varen recollir els usos sovints a la mar, ens donen una bona panoràmica del que era la vida quotidiana dels mariners i altres oficis dins un vaixell: qualsevol mariner havia de menjar exclusivament dins la nau, que era com un petit territori jurisdiccional flotant, amb residència obligada i si baixava a terra sense permís o sense ordre explícita, se'l faria responsable dels danys que hagués patit la nau mentre era fora; no podia abandonar el viatge un cop iniciat, ni vendre les armes, ni *despuylar-se* d'elles fins que no estiguessin a port segur *eixivernador* ni podia anar-se'n un cop que havia començat la càrrega a un lloc perillós, encara que hagués finit el seu contracte, ni podia treure res de la nau, ni negar-se a donar *exarcia e ormetjar* - fins i tot al cas que al·legués no ésser el nauxer o navegant - però sí podia negar-se a desormejar; tots els mariners havien de portar obligatòriament les seves armes - d'acord amb el compromís adquirit prèviament -, seguir obligatòriament el viatge un cop emprès, residir tot el temps a la barca, jeure dins ella a ultramar i recollir-s'hi quan els ho manessin, sota pena de perdre tots els drets. Els tripulants no podien menar la barca sense permís, ni dormir-se mentre feien la guarda -que era obligatòria per a tots- ni baixar a terra, passar-hi la nit o dormir-hi sense permís del patró. Dins un món on la supervivència depenia sovint de la solidaritat l'obediència a l'armador havia d'ésser absoluta: li estaven sotmesos en tot i per tot i no el podien abandonar, ni desamparar-lo per por, ni fugir, ni *metre baralla*, ni negar-se a qualsevol tasca o servei - ajudar a tirar la barca a terra o a *metre a fons, sorrar o dessorrar-la* - ni alçar la ma contra ell per qualsevol motiu. Al patró

III. Primer viatge

*Car per la mar donen a l'home bell esguard, e sovint novelles e molta abundancia de coses necessaries,....*⁹

Pericó Saura¹⁰ contava que sortiren pocs dies després d'haver-se fet la fiança, arribat ja el mes d'octubre, per anar contra els enemics de la santa creu.¹¹ Era el temps que l'Etna, a Sicília, havia esclatat en una greu erupció i que l'Infant Alfons d'Aragó, el fill d'en Jaume II el Just, estava assetjant la vila d'Esglésies, a Sardenya. Dels quinze que anaven amb Llorenç, homes de brega i mariners improvisats o professionals, a ell, tres anys després, de bell nou empresonat a Menorca i tancat el cercle de la seva aventura, li restaria sols memòria de:

en Ferrando, castellà
en Johan d'Alchanís, aragonès enrotllat a Mallorca
en Dominic, castellà
n'Esteva, calafat de Castella,
un basc
en Bernat Luscho, de Mallorca

i alguns altres *que eren tots menorquins* i que no anomena.

A un interrogatori posterior, acceptà que també eren amb ell quan sortí de Menorca:

en Michel Roig
en Jacobus Xarcha
en P. Saura
i en Romeus Cabot.

Un cop escorcollats ambdós processos, ara ens consta que també formaven part de la primera tripulació el cosí de Romeus Cabot, Ferrer Crespi de Mallorca, i un tal Michel, castellà. Potser també hi anaven¹² n'Arnau Fuxà, de Mancor de Mallorca (que se n'amagà a les seves declaracions), en G. Riba i en Bernat Torrent, que ens compareixerà a l'illa de la Pantalànea quan Llorenç hi havia recalat, a la fi de la seva aventura, però que no badà boca per tal que puguem saber si havia estat un dels seus mariners.

Enduts pel vent, arribaren ràpidament a Berberia, a la zona d'Ifriquiya (Tunísia). Segons Saura recordaria, atracaren a Iubarasmen,¹³ l'actual Bourgaroum, entre Bona i el golf de Bugia i des d'allí vorejaren terra camí de llevant i passaren alguns dies a Bona.

li corresponien també, envers els seus, deures rigorosos: mantenir el preu acordat, encara que vengués la nau; respondre per ells, protegir-los de perill, estalviar-los els llocs perillosos i alimentar-los dignament - estava regulada fins i tot la vianda que els havia de subministrar - encara que pledegessin contra ell. En cas de malaltia o de ferida d'un mariner, el patró seguia obligat a donar-li el seu *loguer* o salari i cap mariner no podia -un cop *acordat* - ésser acomiadat, ni els podia trametre ni prestar-los a altra nau; però tampoc els podia obligar a seguir viatge, un cop descarregat, ni forçar-los a anar a altre destí que aquell que els havia proposat des de l'inici. La paraula donada pel patró, en definitiva, no podia ésser mai retirada, a no ser que els hi subministrés per endavant tota la vianda compromesa.

⁹ Francesc EIXIMENIS: *Lo Chrestia*, Llibre dotsè, XXXV.

¹⁰ Potser fill del Pere Saura que va fer de correu entre Ciutadella i Alaior per alliberar en Llorenç, ja que el diminutiu ens indica que era *junior* d'un homònim.

¹¹ L'expressió sovintejarà els documents des d'aquest moment, un cop que els jurats de la ciutat i regne de Mallorca, encara no feia un any (26 de desembre de 1322), havien obtingut a Avinyó del Papa Joan XXII (1316-1334) una butlla que concedia cinc anys d'indulgència als illencs que armessin cors contra els moros (ARM, Còdex Privilegis, 122).

¹² Segons va voler suposar Bernat Asselm a una denuncia del 10 de novembre de 1326.

¹³ Busarame, Busaronie o Bujaramel, prop d'Alcoll, a l'Est, i de Giges, a Ponent.

Navegaren altre cop cap a ponent i recalaren molt prop, entre Bona i Entrecuix¹⁴ i per allà hi varen capturar set sarraïns i una sarraïna.

Segons afirmaren al procés Miquel Roig, Pericó Saura i Romeu Cabot l'acció havia estat de bona guerra (la insistència ja es fa sospitosa per ella mateixa), doncs confiaven - hom no sap amb quin fonament - que els capturats eren súbdits del rei de Tunísia, enemic del nostre senyor rei.¹⁵

Tot seguit, amb les seves captures i *altres coses lucratives* de que no n'arriben a donar clarícies, retornaren cap a Menorca, on volien fer el *camp, encant* o subhasta pública (els tres termes són sinònims) amb que devia finir el viatge i el negoci. Allò que recordarien més endavant molts dels testimonis era haver-ne captivat vuit *entre sarrahins i sarrahines*, tant els costava precisar els trets d'allò que veien sols sota color de mercaderia.

Quan a Llorenç, anys després, l'interrogaven, va afirmar que, un cop arribats a potser unes 30 milles davant del cap de Maó, els havia sorprès una tempesta d'ones i de vent que els va endur mar endins i els va fer desistir d'arribar.¹⁶ Els corrents els orientaven cap a Sardenya i allà es dirigiren, al cap de Taulat, el més meridional d'aquella illa.

L'anada a Sardenya, emperò, no sembla del tot impensada ni casual. Deixant de banda que de Bona (l'actual Annaba) a Sardenya hi ha gairebé la meitat del camí que hi ha fins

¹⁴ Havia ser prop del cap del Mabra dels mapes de l'època, potser el cap de Fer d'avui en dia.

¹⁵ La justificació o pretensió d'haver fet els corsaris les captures de bona guerra era allò que mantenia dins la legalitat les seves actuacions contra persones i, per tant, és una afirmació que es repeteix sovint a les seves declaracions. A aquest cas, el més sospitós és el que pertoca a les zones on exerciren les seves activitats els corsaris de Llorenç Bertran: Bona no pertanyia a Berberia, sinó a Ifriquiya, a la costa de Tremecen, i el rei Sanxo havia fermat un pacte el 23 de novembre de 1312 amb el rei de Bugia, Boy-hahia-Abnbechr, on es comprometia a intercanviar els captius presos pels corsaris als seus regnes, i a gener de 1313 havia signat també un tractat amb Abou-Yahia-Zakaria el-Lihyan, rei de Tunis, on s'estipulava que ningú no podria vendre als seus respectius territoris esclaus capturats als de l'altre. El tractat de segur que es degué renovar varies vegades ja que al mateix any de 1323 (el primer de maig) en Jaume II d'Aragó en va signar un d'idèntic, per 4 anys, amb Miralmomenin Abu Abas (segons transcripció cristiana del seu nom), rei de Tunis i també de Bugia, on es comprometien a reparacions respectives: Charles VERLINDEN: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, Brujas, 1955, I, 407. A. CAMPMANY: *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779, IV, 82. Cal ésser justos: tampoc els corsaris sarraïns eren mengos i no paraven de ultrapassar els llinars per assaltar embarcacions o de fer terra endins a les costes levantines o de les illes per capturar dones, vells, nens, camperols o vianants dels camins. Emperò tampoc els cristians entre d'ells es tenien massa respecte; basta fullejar a Dufourcq, a Giunta, a Sevillano: Charles Emmanuel DUFOURCQ: *L'Espagne catalane et le Maghrib au XIIIe et XIVe siècles*, Paris, 1966, 573-574. F. SEVILLANO COLOM: "Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XIV)", *Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Pasarius*, Palma de Mallorca, 1971, IV, 494-499, per trobar-ne cent exemples: castellans que ataquen als mallorquins i als pisans a Tunis (1320); mallorquins que ataquen catalans de Sicília que tornen de Berberia; genovesos que peguen foc a naus catalanes a Tunis i sevillans que capturen sicilians que havien estat capturats per mallorquins (1321); els genovesos, l'any després, capturaren una coca catalana que tornava de Xipre, amb mercaderies avaluades en unes 200.000 lliures de Barcelona, i mataren, feriren i segrestaren els seus ocupants: Francesco GIUNTA: Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo, Barcelona, 1989, 91. Sistemàticament, els sevillans i els murcians ataquen els vaixells que passen els canals de Sardenya i de Sicília. Sevillans i mallorquins es punxen mútuament i a l'any que som (1323) es carregà un lou o passatemp (compensació pels danys inferits) a tots els mercaders mallorquins que passessin per Sevilla: F. SEVILLANO COLOM: "Mercaderes y navegantes ...", 512. Charles Emmanuel DUFOURCQ: *Aspects Internacionaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age*, conferència dictada en la Fac. de F. y L. de Palma de Mallorca, 1974, 40. El mateix any, uns pirates anglesos apressaren dues galiotes de Mallorca que tornaven carregades de Flandes i els genovesos atacaren, a aigües de Sicília, la del mercader mallorquí Bernat Saserra, que venia de Xipre, via Creta. En plena pau, els sevillans seguirien fent captures de barcelonesos (1326) i uns catalans d'Empúries atacaven a mallorquins de Sardenya que trafegaven entre Sicília i Ifriquiya (1328). Fins Pere IV, després de la Pesta Negra de 1348, no es va regular una mica més l'activitat corsària i no es començà a cobrar aranzel a les expedicions, tant per les sortides com per les captures: José Luis AZCARRAGA Y DE BUSTAMANTE: *El corso Marítimo*, Madrid, 1950, 236-237, doc n° 2; ara per ara, en temps de Llorenç Bertran, el que pretenen netament els corsaris es *lucrar-se*, per moltes sancions i coercions legals de què disposin ni molts fiadors i caucions a bastament que dipositin, com des de 1288 ho havia manat Alfons III: A. CAMPMANY: *Memorias históricas ...*, I, 106).

¹⁶ Miquel Roig digué que eren - tal volta és una errada de transcripció - a 60 milles, Jaume Marc a 40, Pericó Saura i Romeu Cabot digueren també a 30.

Menorca, el tràfec d'esclaus cap a Sardenya, el triangle Maó-Bona-Sardenya, havia d'ésser un camí que, de tan fet, tots s'hi trobaven. Com veurem als processos, a qualsevol indret de l'illa aleshores en guerra (Esglésies, Càller, Oristany, Alguer) els menorquins es troben amb menorquins i mallorquins o amb catalans de tota mena - ja que sota aquesta denominació es reconeixen els de la mateixa parla, insular i continental -,¹⁷ les noves arriben tan aviat allà com a Menorca i qualsevol esdeveniment passat a alta mar és vist, es tramés i és conegut, pel món de la marineria. A més, tot just llavors, mentre ells feien el camí de Menorca a Bona i de Bona a Sardenya, començava a aquella immensa illa la conquesta empresa per aragonesos i catalans, coalitzats amb el jutge d'Arborea que dominava el seu reialme des d'Oristany.

IV. L'aventura de l'Infant d'Aragó

Hug d'Arborea,¹⁸ que maldava per provar d'alliberar-se de la tutela pisana, havia aprofitat la primera avinentesa que se li oferí quan va fer que els seus ataquessin un escamot de gent toscana que havia penetrat a territori del seu jutjat o domini, el dia 11 de l'abril passat.¹⁹ Tot estava, emperò, lligat i pactat des de feia temps amb del rei d'Aragó, diplomàtic molt destre, que resultava suspecte per a tothom doncs provava de pactar alhora amb els dos partits que tenien dividit tot l'occident: els Güelfs partidaris del poder universal de papat - com França, que tenia al papa pràcticament segregat i a la seva mercè-²⁰ i els

¹⁷ F. SEVILLANO COLOM: "Mercaderes y navegantes ...", 471 i nota 53.

¹⁸ Hug de Bas, el jutge d'Arborea, (descendent d'una nissaga catalana, els Bas-Cervera, que 150 anys abans havia entroncat amb la dinastia dels Serra que regnava a Oristany) s'havia entestat en alliberar-se del control de Pisa i havia ofert la submissió i fidelitat als aragonesos, si li procuraven la victòria, a un pacte que va fer amb Jaume II el Just a la seu papal d'Avinyó el 1322. Tenia un tron que era en part hereditari i que dominava un dels quatre regnes de l'illa, però havia d'ésser entronitzat pel parlament mitjançant procediment electiu. El comú de Pisa, que des de feia 300 anys exercia una mena de domini/protecció naval sobre la major part de l'illa, al seu moment, s'havia oposat a l'elecció, es diu, perquè Hug era fill natural del seu antecessor Marià III, i - essent així - d'aquí vindria la hostilitat congriada pel jutge des del mateix moment que va assolir l'ascensió al poder. Al XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó celebrat a Sardenya un document invocat per Vicenç SALAVERT I ROCA: "Jaume II de Aragón y Ugone II de Arborea y la conquista de Cerdeña (sobre un nuevo documento)", *XIV Congreso di Storia della Corona di Aragona, Sassari*, 1.990, II, 757-768, aportà, emperò, una nova informació que altera tot allò repetit un i un altre cop pels historiadors: segons una lletra del bisbe de Santa Giusta enviada a Arenys, al frare de l'ordre dels Predicadors Guillem de Montgranat, devers 1321 o 1322, per tal que animés al monarca d'Aragó a envair Sardenya, Marià havia mort a principis de la corena sense fills i l'havia succeït el seu avnclò (oncle matern) Hug. L'antiga teoria psicologista de Capelli i di Tucci relativa al caràcter il·legítim d'Hug com explicació - romàntica, sens dubte - de la seva hostilitat cap als pisans queda així enlaire, prenent avantatge l'explicació basada en l'extorsió econòmica que aquells exercien sobre el domini d'Arborea.

¹⁹ Un dels quatre regnes de Sardenya, l'ex-jutjat de Torres o Logudor, estava governat en fraccions pels sards-genovesos Doria i pels Malaspina, sota dependència genovesa. Els altres tres eren de Pisa que, a més del protectorat d'Arborea, posseïa en domini propi els territoris dels antics jutjats de Càller i de Gal·lura, i que no cal dir que tenia una potència militar i naval - en perpètua lluita amb Gènova pel domini de la Mediterrània occidental, ja que l'oriental era dels venecians - molt superior a la que pogués assolir Hug d'Arborea sense aliats.

²⁰ Aquell papa, Jacques Duessé al segle, era un francòfil conegut com el gran drac i també pel nom de la *vella serp* i els seus detractors no se n'estaven de publicar que era fill d'un taverner o d'un sabater - les versions no són uniformes -; prestigiós autor de llibres d'esoterisme i alquímia, creia del tot en les arts màgiques, en fetillers i encanteris i els definí com crims cabdals. Era el vicari de Crist que va fer cremar a 114 espirituals que tot allò de mal vist que feien era defensar la pobresa evangèlica, i que, enfrontat a mort amb els franciscans, va publicar una butlla (*Cum inter nonnullos* el 12 de novembre de 1323) declarant errònia i herètica l'opinió que Crist i els seus apòstols no posseïen cap bé, individualment o conjuntament, ja que Crist era rei i amo de tota la terra. Quant Duessé va ésser elegit, després de vertaderes batalles campals entre els cardenals electors, subornats i coaccionats pel rei de França, tenia 72 anys i era cardenal-bisbe de Burdeus, antic bisbe d'Avinyó - on vivien per ara els papes, foragitats de Roma i d'Itàlia, però no al palau que avui coneixem, que es comença a 1335 - i antic conseller de Robert d'Anjou, rei de Nàpols per part de l'emperador. La seva fama d'implacable s'havia fet palesa al procés que a 1312 va fer Felip, rei de França, per eliminar l'Ordre del Temple i Dante Alighieri el retratà com a un monstre sanguinari a *La Divina Comedia* (Paradiso XXVII, 22-26). No ha de sobtar que cap papa tornés a fer ús del nom de Joan fins 1958, excepte un usurpador que l'adoptà de 1410 a 1415 i que va acabar deposat després d'haver de fugir, disfressat i amb just vuit cardenals fidels, d'un concili que ell mateix havia convocat.

Gibelins partidaris de l'Imperi per sobre l'autoritat papal - com els alemanys, Pisa i la major part d'Itàlia -.

Just un mes després, el quinze de maig, Jaume II²¹ enviava tres galeres amb vuit-cents homes, comandats per Guerau de Rocabertí i pel seu nebot, el vescomte Dalmau, com avançada de la gran expedició de conquesta que ja des de Nadal de l'any 1322 havia proclamat el seu fill, l'Infant Alfons, el dia mateix que Jaume - viduo per dos cops: de Blanca d'Anjou i de Maria de Xipre - matrimoniava amb Elicsen de Montcada.

L'expedició que havia de manar l'Infant i que s'estava armant a corre-cuita havia de replegar mil homes a cavall armat i cent homes a cavall a la genetia, dos mil ballesters i tres mil almogàvers, a més de la xusma de les galeres i de 50 homes de *falcat*²² per a l'argentaire, tots ells contractats per quatre mesos.²³ El regne de Mallorca participava també a la presa de Sardenya: de les vuitanta embarcacions de guerra que sortiren de Port Fangós, Sanxo de Mallorca²⁴ n'aportà vint, amb un cost de 25.000 lliures i amb tripulació íntegrament a càrrec seu, a més d'una esquadra de 200 cavalls i d'un cos d'infanteria, amb tot el manteniment precís. A més de les vint galeres del rei de Mallorca i les vint que es feien noves a Barcelona, n'hi varen incorporar encara vint més (2 de Tortosa, 3 de Tarragona, 12 de València i 2 de Barcelona que els havien pres dels moros) i s'hi afegiren vint *coques* (dotze per traslladar els soldats de peu i vuit per a les viandes de dos mesos) i dues barques armades de setze rem cadascuna.

També varen construir la maquinària d'assalt i varen fabricar armes i forniments d'obra. A l'hora de partir la major expedició catalana del segle, amb un pressupost de més de quatre milions de sous de Barcelona, s'hi afegiren encara divuit *uxers*, vint-i-quatre naus grosses i multitud de lenys, barques i altres navilis menuts fins a prop de 300 veles.

21 Els reis aragonesos, a més, tenien certs drets històrics sobre el *Regnum Sardiniae et Corsice*, un regne que sols existia sobre el paper i que a 1297 havia creat el papa Bonifaci VIII per rompre les lluites entre pisans i genovesos. Aquell papa l'havia infeudat a Jaume II qui, emperò, si el volia l'hauria de conquerir.

22 Experts en encunyar moneda a cops de massa sobre el lingot o marc de metall preciós o de lliga de metalls.

23 La magnitud de l'armada que preparava el rei d'Aragó va esvalotar tots els regnes cristians. El papa mateix, francès, no la va voler subvencionar, proposant com alternativa que s'emprés l'enorme inversió en l'ajut al rei d'Armènia; al·legava que l'aire i cel infectats de Sardenya no podien ésser tolerats per estrangers com els aragonesos i els catalans. El rei Robert d'Anjou, monarca de Nàpols, cunyat del rei Sanxo de Mallorca, era llavors a la Provença; malfiant-se dels *catalans*, va enviar als seus germans Felip i Joan a defensar Nàpols, per si de cas no fos aquell regne el secret objectiu del rei d'Aragó. Robert, el rei més poderós de l'Itàlia guèlfa, era aliat del papa, que l'havia fet senador de Roma, senyor de Florència i Lucca, vicari de la Santa Seu a Toscana i senyor de Milà (quan la pugués assolir de mans dels fidels a l'Imperi). Els genovesos, eterns competidors d'Aragó, temorencs d'una quinta columna interior, foragitaren tots els mercenaris catalans i aragonesos. Els pisans oferien al papa rescabalar al d'Aragó tota la despesa feta, per tal que es dirigís contra Granada. L'opinió general - i Sanxo de Mallorca també tenia motius per passar ànsia - era que l'Infant d'Aragó actuava de faisó semblant als seus avantpassats, que publicaven un projecte i en duïen a terme un altre molt distint, com va tenir per costum - per exemple - el seu avi Pere el Gran.

24 El nostre rei don Sanxo tenia sempre seguit la corona a l'estenedor. El seu pare, Jaume II de Mallorca, per mantenir-se al tron, s'havia vist obligat a declarar-se feudatari del seu germà, Pere d'Aragó el gran, aquell que havia passat per una excomunió i per la desposseïció nominal del seu regne, que un papa francès va cedir a França que no havia, emperò, reeixit a conquerir-lo. Sanxo no era, certament, bel·licós i es veia amenaçat d'ésser declarat traïdor i d'ésser deposit del seu petit regne si, com li aconsellaven alguns assessors francesos de la seva cort, negava la submissió al seu cosí i superior feudal Jaume II d'Aragó. A més a més, se n'adonava que les forces que es preparaven contra la Sardenya controlada per l'immens poder naval de Pisa, amb Mallorca no en tindrien ni per berenar, si de cas els hi mostrava les dents i el seu cosí pegava una esperonada. Més prudent que cerca-raons, va fer via a refer-se dels propòsits a què aquells mals consellers l'induíen i es va oferir, submís, en tot i per tot al rei d'Aragó i va participar com un ardit col·laborador, tot guanyant-se la gratitud i la protecció sobre el seu domini, que el seu successor no va saber mantenir. La participació del regne de Mallorca a la gran armada anava comandada per Huguet de Totzó, almirall i capità general del rei en Sanxo de Mallorca i pel sots-almirall Pere de Montsó, posseïdor de la Torre de Canyamel o d'en Montsó, que avui encara es contempla entre Artà i el seu port.

El dilluns dia 31 de maig de 1323 sortiren de la bocana de l'Ebre, amb vent de popa; a unes vint milles de Mallorca el vent s'esvaí i els n'hi comparegué un contrari, de Provença, que els va empènyer fins que pogueren recollir-se, el divendres, a Maó. Feren baixar els cavalls a terra i varen autoritzar els homes a refrescar-se. A Maó hi va concórrer gent de tota l'illa per veure l'estol i allà provaren d'enrotllar-s'hi tots els que pogueren, encara que a Port-Fangós, segons el cronista Muntaner, en quedaren devers 20.000 a terra sense plaça. A Maó estant, li arribaren a l'Infant certes noves, per mitja del patró d'una nau que venia de Nàpols: el jutge d'Arborea havia assolit ja el control del territori, manco de Vila d'Esgleies,²⁵ de Castro de Càller, al sud, i de Terranova²⁶ al nord, i el passat catorze d'abril havia començat pel seu compte la guerra contra els pisans, pel senzill i expeditiu mitjà de fer matar tots els que pogué haver i tots els que hi havia entre la seva mateixa guarnició, que potser més que defensar-lo el mantenien en llibertat vigilada.

El 5 de juny sortí de Maó un emissari pel jutge, que era a Oristany, per anunciar-li l'expedició que l'anava a socórrer i per apromptar-lo per tal que els trobés a lloc convingut. L'Infant i la seva esposa es canviaren de la coca *Santa Eulàlia* de n'Arnau Ballester, vaixell mes còmode en què havien vengut, a una embarcació de guerra mes ràpida: la galera amb igual nom.²⁷ Interim, les notícies deien que els Pisans anaven ja cap a Sardenya amb homes a cavall i a peu. Entre el dimecres dia vuit a migdia i el dijous anà sortint de Maó la part més grossa de l'esquadra, deixant sis galeres per protegir les naus que no podien navegar tan de pressa i que encara anaven arribant. Feia bon temps i anaren a rem tota la nit. El jorn vinent el vent provençal els acompanyà i en pocs dies eren a lloc. Dissabte, dia 13, al matí, arribaven a cap de Sant Marc, vora Oristany.

El vescomte de Rocabertí i altres que havien precedit a l'Infant feia un mes eren, amb gent del jutge, a Quart, prop de Càller, per tallar qualsevol ajut que pogués venir als habitants de part dels pisans. Aconsellat pels emissaris del jutge i pel de Rocabertí, Alfons es dirigí, emperò, a Palma de Sols, l'antiga Sulcis cartaginesa, per desembarcar i reforçar el setge d'Esglésies, mentre s'ajornava la presa de Càller. El dia 14, després d'haver passat per ull, a l'estret entre Palma i l'illa de Sant Pere, una galera de les de Mallorca on hi moriren Ramon de Peralta i varis cavallers i mariners, sense més accidents, pengueren terra, a temps de veure arribar els altres vaixells que havien quedat endarrerits a Maó.

Allí es replegaren tots i reberen un seguici de sards principals i de representants de viles i ciutats que començaren a fer la desfílada pel campament de l'Infant, per oferir-s'hi i jurar-li fidelitat.

Pocs dies després, el 3 de juliol, arribà el mateix jutge d'Arborea amb gent nova; va fer homenatge lligi a l'Infant i es va reconèixer feudatari del rei d'Aragó per ell i per tots els seus successors i per totes les terres, ciutats i castells que posseïa o que podia posseir a l'esdevenidor. Sols les dues ciutats assetjades, amb Terranova i sis castells, es resistien ja. Fins i tot els de Sàsser, que no havien jurat fidelitat encara, s'havien compromès a fer-ho quan tinguessin l'esquadra aragonesa davant.

Mentre vint galeres sota comandament de l'almirall Carroç anaven a assetjar per mar la ciutat de Castro de Càller que el cosí de n'Alfons, Rocabertí, tenia ja encerclada per terra,

²⁵ Vila d'Esglésies era el que mes preocupava a Hug II de Bas: estava prop d'Oristany, cap del seu domini, i per tal de forçar la situació l'havia sotmesa ja a un setge que no podia mantenir. A l'Infant -que duia ordres del seu pare d'atendre l'assenyat consell del Jutge Hug- li havia venut la increïble raó que, un cop presa Esglésies, assoliria el control de tota l'illa.

²⁶ L'extrem mes septentrional de l'illa on els pisans es podien fer més forts.

²⁷ Tot el temps de l'eixida l'Infant es rodejarà de advocacions a la santa de Sarrià patrona de Barcelona, a qui dedicarà la primera església que farà construir un cop obtinguda la victòria.

a les acaballes de juliol, l'Infant va sortir de Palma de Sols i als tres dies era davant Vila d'Esglésies, per començar el setge.

Aquell bon començament, emperò, no va passar d'aquí. El setge de la Vila d'Esglésies va ésser pels catalans una tragèdia sense acaball. Si els vilatans d'Esglésies ho passaven malament, les forces aragoneses no ho passaven d'allò millor: patien una epidèmia que els delmava a raig seguit. Plovia tan sovint que el terra es convertia en un aiguamoll i quan parava feia un sol de justícia que podria el llot i fermentava els cadàvers inseputs espargits per tot arreu pels rierols i les torrentades- que emmetzinaven l'aire d'emanacions infeccioses.

Passats tres mesos, dins la vila, els capitans de la ciutat, dubtosos d'obtenir l'ajut promès des de Pisa -llevat de 30 galeres que havien fugit amb rapidesa davant l'armada aragonesa, prop de Càller- i farts d'estar a pa i aigua, s'havien alçurat i havien donat de termini fins a final de setembre per lliurar la plaça si no arribaven subministres i reforços. En poc temps gran part dels mercenaris alemanys que defensaven la ciutat es passaren a les forces de l'Infant. El fet que cada cop més gent sortia dels murs i es lliurava a les forces de l'Infant agreujava la seva situació, posat que havien de repartir cada cop entre més boques la manca de menjar. Tant va ésser així que -segons la crònica que faria anys mes tard el fill de n'Alfons i de Teresa d'Entenza, el cultíssim paranoic Pere el Cerimoniós (o del Punyalet)-, per ordre de l'Infant varen obligar als desertors d'Esglésies a tornar a la ciutat. Els aliments, dins i fora, eren semblants: cavalls i ases que havien mort de fam i malaltia, gossos, moixos, rates i herbes de tota mena.

Ni tan sols el canvi d'estació ho pogué adobar, doncs després d'un estiu xafogós i ofegador, l'hivern que se'ls hi apropava va ésser fredíssim. La conca minera del riu Cixerri que presidia Esglésies, rica en minerals argentífers, era malsana, de terra argilosa clapejada de basses d'aigua que afavorien totes les infeccions. Els cadàvers mal soterrats, que empestaven l'aire amb *gran pudor e infeccio* i la manca d'organització i d'higiene de les forces assaltants feien la resta. L'Infant mateix va plegar les tercianes i va patir -sols dins el mes de setembre- quatre greus crisis, amb febres continuades.

Les forces s'estaven minvant. L'almirall del rei Sanxo, Hug de Totzó, havia emmalaltit i se n'havia tornat a Mallorca; el substituï Bernat Guillem des Torrent, que havia arribat amb tres galeres mes, nova aportació del rei mallorquí, i amb un reforç de 700 homes entre gent d'armes, ballesters i remers. Després de fer cala a Maó durant nou dies, la nova esquadra mallorquina, acompanyada per l'axaloc, arribà a Oristany el dilluns dia 23 d'octubre, amb pocs dies de diferència envers els reforços aragonesos de refresc: un milenar d'infants i gent de cavall, comandats pel *freire* de l'Ordre de l'Hospital Martín Pérez de Orós, castellà d'Amposta. Mentrestant, l'Infant seguia esperant, infructuosament, obtenir ajut del seu oncle Fadrique de Sicília, si no en galeres, al manco en diners.²⁸

²⁸ Fadrique, excomunicat a 1321, pasterejava sense arribar a posar-hi del seu els ajuts vagament compromesos per l'empresa: des que s'havia fet amb el poder de l'illa de Sicília, pertanyent a la Santa Seu, havia hagut de moure guerra als aliats del papat i al seu almirall i d'Aragó, Roger de Llúria, i havia lluitat amb els francesos, amb el rei de Nàpols i amb el seu propi germà Jaume d'Aragó, alternament enemic i aliat del francès. Ara per ara, estava més preocupat per la situació de les seves forces que lluitaven al principat de Morea -que el fill de Sanç de Mallorca, Ferran, no havia pogut sotmetre feia setze anys, quan el cronista Muntaner també era allà- que ara estaven aglapides entre els grecs, els castellans i els francs angevins que, delitosos de recuperar-lo, volien oferir-ne la senyoria a Venècia. Fadrique era aliat dels Gibelins i, amb un regne insular i en un moment d'inferioritat de la causa, més s'estimava gaudir de la protecció de Gènova, la gran potència marítima senyora del mar occidental, que de l'amistat amb el seu germà el rei d'Aragó, que era -pel moment- del costat dels francesos protegits pel papa, que li tenia malfiança.

Les malalties també s'escampaven més de pressa. Dins la ciutat els queviures arribaven a la fi acabat el mes d'octubre, segons informava a Pisa Nieri Mone Acciaio, síndic encarregat del recapte dins la plaça. La dona de n'Alfons, Teresa d'Entenza, també es va emmalaltir²⁹ i l'Infant mateix estava permanentment febrós; així i tot sortia sovint a cavall, amb l'armadura posada, per empènyer els seus homes a lluitar. Tot el que pogué assolir va ser una greu recaiguda en les febres, devers cap d'any.

El setge, tot i amb això, no s'afluixà: dugueren nova maquinària, nous ponts, castells de fusta i escales, i varen quintar per l'illa noves mainades. Per fer l'assalt definitiu no hi havia, a novembre, més de 700 o 800 homes amb forces per a combatre i no més de 500 cavallers. A més, les desercions i revoltes, fins i tot dels homes de confiança del príncep, esdevenien tan seguit que Alfons va haver de queixar-se a son pare, exigint-li que fossin durament castigats.

A les acaballes de l'any tothom reclamava, fins i tot per escrit, la seva paga; la ciutat no es donava i l'Infant pregava al seu pare que li remetés més reforços encara. De les quaranta galeres pròpies - descomptant les de Mallorca - sols quinze estaven en condicions: necessitava gent de mar per vint-i-cinc galeres, fornides de l'imprescindible bescuit per quatre mesos; els uxers avariats no podien retornar-se'n per adobar a Catalunya, car allò suposava desfer-se de prop de sis-cents homes sense els que l'assalt era impossible. Empès per la necessitat, l'Infant va ordenar a Carroç que aglapís els doblers sobrants de la paga que enviava Sanxo de Mallorca als seus. L'almirall mallorquí en tingué un dol tan gran que arribà a punt de la deserció amb tota la seva armada, fins el punt que va obligar a l'Infant a demanar, personalment, excuses al rei Sanxo.

Des de mitjans d'octubre Bernabó Doria aconsellava a l'Infant d'Aragó que es posés en tractes, sense assolir que l'escoltessin. Quan finia ja l'any, i l'Infant va haver d'acceptar a la fi que se'n parlés, ja havia passat l'hora: les converses varen fracassar. Els pisans veien que el clima i la necessitat debilitava sense remei les forces catalanes i auguraven que s'esfondrarien soles, sense haver-s'hi d'exposar. Al camp aragonès les defeccions eren tantes i es produïen tan seguit que, encara que tots estaven malalts i que la majoria morien sense remei ni glòria, l'Infant no autoritzava a ningú a sortir del redol per anar a guarir-se a altre lloc -per exemple a Sàsser que deien que era més sa-, temorenc que no tornessin.

Segons podien veure els pisans des de fora, el quadre, al darrer trimestre de l'any, era del tot ferest. No calia més que esperar i estalviar despeses i esforços, astúcia que, -per molt que tinguessin la sang calenta- els homes de l'època tenien sempre a l'abast quan es tractava d'exposar-se a perill de mort o nafra.

V. Els corsaris al setge d'Esglésies

A algun moment dels darrers mesos d'aquell any de 1323, des de Berberia, arribaven els nostres corsaris al mateix lloc on es vivia tota l'empresa militar de què potser haurien presenciat l'inici, al port de Mahó. Tot just arribats a terra, Llorenç i alguns de confiança desembarcaren i enviaren els altres mariners amb la barca i amb els sarraïns que havien aglupit a redossar-se a Palma de Sols, el mateix lloc on havia desembarcat feia dies l'Infant d'Aragó, convertit ara en base naval i port d'enllaç.

²⁹ Però el pitjor va ésser que va veure morir totes les seves donzelles, i es va haver de conformar a llogar camperoles i naturals de l'illa pel seu servei, no del tot aptes per fer una tasca tan delicada; tots els cronistes, fent puntual i resignada relació de les morts i epidèmies que delmaven la gent baixa - un fet que cal que sigui acceptat -, se'n dolien profundament que la pobre Teresa s'hagués hagut de veure en tal incomoditat.

Mentre els mariners feien la singlada de Cap de Taulat a Palma de Sols,³⁰ Llorenç, Ferrando i alguns altres aprofitaren per anar a peu una trentena de quilòmetres cap al nord, al setge de la vila d'Esglésies. Tenien pressa i freturaven de liquidar prest la mercaderia. Entre la gent del setge feren tracte amb un dels no combatents que es movien per allà: un comerciant de nom -segons tots els testimonis de primera hora- Berengueró Gruati, però a qui més tard Michel Roig anomenava Pericó i Romeus Cabot Petro. Quan en Llorenç va ésser interrogat, el novembre de 1326, va aclarir que la venda dels sarraïns s'havia fet a un fill d'en Berengueró: el tal Pere.

El fill del mercader va anar amb ells a la barca i li lliuraren els captius que, segons en Roig, eren el seu únic fruit del viatge. Un cop fet el guany, un grapat se'n tornaren al setge d'Esglésies i allà Llorenç va agafar les febres que, segons la seva versió dòcil dels fets i la dels seus afectes, el menaren fins el caire de la fallida total.

L'Infant, emperò, amb alta febre i tot, encara es feia posar l'armadura cada matí i seguia provant d'encoratjar les seves forces a fer guerra; això no era recomanable per a persones circumspectes i en pocs dies els corsaris l'abandonaren.

Altre volta a Palma de Sols, davant la forta insistència dels homes en fer repartiment del guany de la venda dels esclaus, en Llorenç decidí desarmar la nau, és a dir, plegar veles. Cada home de la barca rebé la seva part; s'acomiadaren tots i tornà cadascú al seu vent. Però no tots: dos castellans, en Ferrando i en Michel, romangueren a la barca, vora Palma de Sols, segons digueren més tard en Llorenç i en Romeus Cabot, que es va mantenir per allà prop - si no amb mateix grup d'afectes - a l'aguait d'una nova singlada.

VI. Al setge de Càller

El Castell de Castro de Càller no va ésser encerclat de bon de veres fins després de la caiguda d'Esglésies, el 7 de febrer de 1324. Ara per ara el setge consistia en haver-lo clos per mar amb l'esquadra aragonesa - tots pensaven que Pisa hi faria allà la seva defensa naval més eficaç - i barrar-li l'accés per terra amb l'exèrcit del vescomte de Rocabertí.

A aquell setge estant, un tal Guillem Rippe, de mal nom en *Monet*, va recollir algunes noves de l'afer dels corsaris menorquins: va sentir dir a Berengueró Gruati mateix que havia comprat set sarraïns i una sarraïna a Llorenç Bertran per preu de 13 florins d'or per cap, en un tracte de paraula (*perladissament*, terme que portarà brega), sense intervenció del corredor públic ni encant, subhasta o competència d'altres mercaders.

Rippe havia sabut que, després d'haver-se desarmat del viatge, restaren per allà cinc joves menorquins dels que havien anat amb Llorenç i parlant amb ells va saber que el patró els havia *escapolat i desarmat* a Palma de Sols.³¹ També eren per Càller en Nicholao Cili, en Francischo Dalmacio i en Petro Stephani -que podria ser el mateix Esteva d'abans-, que feren d'informadors del corsari Jacob Lanssa tocant a la venda dels sarraïns. Segons digué Monet quan va ésser interrogat, pocs dies després -de fet havien d'ésser setmanes, com veurem- va sentir a dir que Bertran havia robat a Bernat Asselm, de Colliure.

³⁰ L'actual Palmas, davant l'illa de San Antioco, que avui és afegida per un istme i forma el golf de Palmas.

³¹ Alguns d'ells devien ésser en Jaume March i el mallorquí Bernat Luscho que, junt amb n'Esteva, el calafat castellà, i un basc que havia partit amb ells de Menorca, no participaren ja a les sortides successives.

VII. Preparant el segon viatge

A Vila d'Esglésies, la mortaldat dels combatents - sense pegar, com aquell que diu, ni un tret - era de tal mena que no hi havia prou gent per a fer els enterraments ni hi havia qui pogués fer la guarda, ni quedava cera per a les misses de rèquiem, ja no diguem per a fer funerals de gent senyalada. Els combatents catalans havien provat de rossegar els escuts i tot allò que tingués cuiro i havien consumit els animals morts, de tota casta -des de cavalls fins gossos i rates-, que arribaren a assolir una cotització molt elevada. Després hagueren de menjar herba i això els hi havia produït tota mena d'intoxicacions, d'indigestions i de patiments intestinals; quan el febrer vinent aconseguiren d'entrar a la ciutat, no pogueren trobar res que menjar ni que els fes servei i la hagueren d'abandonar sobtadament per anar cap al sud, si volien encara sobreviure.

Quan estava en mans de la Justícia, Llorenç afirmà que, un cop arribat a Sardenya, va voler armar un nou viatge contra els enemics de la santa creu i del senyor rei, justificació imprescindible. Per aquella empresa i *per refrescar de família i pa*, després de replegar tots els companys que pogué, Llorenç va enviar l'aragonès Johan Alchanis a encarregar entre nou i deu quintars (entre 3 i 5 sàrries) de *bescuyt*. Segons en Llorenç, va ésser mentre li feien el bescuit, que li va començar aquella malaltia que l'empenyé avall pel coster de la seva ruïna. Dels que havien sortit d'Alaior tornaven estar amb ell en Miquel Roig, en Jaume March,³² en Pericó Saura, en Romeus Cabot, en Ferrer Crespí de Mallorca i els dos castellans Johan Alcanis i Dominic. El corsari Jacob Lansa era també per allà i es topà amb Llorenç Bertran, que anava acompanyat d'en Ferrando Gonsalbis i d'altres socis. Bertran saludà a l'altra corsari sense entusiasme i parlaren un poc de tot. No es trobava bé. Llansa el trobà *capmurriat et malaltís*.

Un cop fet el bescuit i abans de sortir altre cop en cors, en Llorenç va encomanar als homes que li restaven que anessin a cercar dos tripulants més, que no mancarien ni serien mals de trobar devers la vila d'*Ecclesiis*, entre els combatents o els desertors de les forces aragoneses. L'encàrrec es dirigia al castellà Dominicus, però en Ferrando Gonsalbis, en presència d'en Miquel Roig, d'en Pericó Saura, d'en Romeus Cabot, d'en Johan Alcanis i del mallorquí Ferrer Crespí, passà davant de pressa i digué:

- *Ego ibo, si vultis*³³

Llorenç va tenir esma de replicar, signant un dels homes de confiança, el més jove dels menorquins:

- *Vets hi vos e en Pero Saura e prenets aquex boit*³⁴ *e fet-ne diners e acordats dos homens.*

Gonsalbis acceptà compartir l'encàrrec i partiren tot seguit. En Pericó Saura era qui conduïa lligat aquell *subay* de qui fins aquell moment del procés cap dels partícipes havia fet menció. No sabríem d'on sortí si no fos perquè a la tercera deposició, prestada al segon procés - el penal - contra Llorenç el març de 1327, el mateix Saura faria l'aclariment que al primer viatge a Berberia aglapiren, a més de sis sarrains i una sarraina, també aquell *subay* que Llorenç s'havia retingut amb ell després de feta la venda a Berenguer Gruati.³⁵

32 Potser parent del batlle, que tan tolerant es mostrà amb la seva expedició.

33 Devia parlar en castellà i per això la transcripció de les seves paraules al procés es fa en llatí.

34 Alguns cops el denominen *bort* o *subaxi*, és a dir, menor de 15 anys: un no adult.

35 D'on dintre havia sortit aquell captiu que tots havien descomptat? Saura, quan se n'entemé que havien omès de la presència d'aquell captiu a la versió - potser pactada entre tots - que presentaren al

D'acord amb les instruccions de Llorenç, del preu que traguessin pel *subay* - Saura també digué després que n'havien obtingut 10 florins - havien d'acordar els dos homes que mancaven a la barca per sortir de bell nou a navegar.

Els preparatius de l'eixida -com tot- no varen passar per malla: Llorenç i els seus varen posar prou esment per tal que els preparatius es fessin ben coneixedors, ja que potser els encobrien d'activitats més liberals en què haurien estat atrafegats, aixoplugats per la guerra. Fins i tot en Jacob Llansa -tan casualment present que tots varen estar temptats de considerar-lo soci o al manco còmplice passiu de la pirateria que es feria de poc ença - digué que n'havia estat informat per un tal Antoni d'Ilerda.³⁶

VIII. La decisió de Ferrando

Mentrestant, tot anant de camí, Ferrando es dirigí al seu company:

E vos, hon uos pensats que anem?

Pericó Saura creia que anirien a les parts de Berberia per lucrar-se, contra els sarraïns i enemics del senyor rei nostre.

*En cas irem a roba de tothom! -corregí en Ferrando
E axò vol-ho en Lorens Bertran?
Si no ho vol, si ho farem nos, que eyl no es bé apperelat de ésser patró.
Ab aytant i yo no.yi vayig!*

Al seu tercer testimoni, Pericó Saura s'expressà amb més premeditació i el diàleg prengué un to més acadèmic, menys col·loquial. Segons aclarí, en Ferrando li preguntà *què trobava que haurien de fer de Llorenç Bertran, mentre estava així de malalt* i ell, prudent, contestà que farien allò que era el seu deure de fer envers el seu patró i senyor de la barca i que anirien a lucrar-se devers Berberia.

Llavors Ferrando, que *erat homo valde terribilis et potens* (la informació ens arriba a la fi del procés, però la sospitàvem ja d'antuvi), li digué que certament es lucrarien aquí mateix, a aquell mateix mar, *de la roba de tot hom* i que alliberarien del pes de tot el que poguessin haver a qui trobessin de camí.

A un redol del campament entraren en conversa amb algú i el castellà Ferrando vengué el *subay* per 10 florins i repregué tot d'una el camí de Palma de Sols. Tornava sol: en Pericó Saura, segons faria saber poc després als seus anteriors companys Miquel Roig i Romeus Cabot, havia decidit desempallegar-se de l'empresa, que prenia uns caires amb què no estava d'acord. Miquel Roig, quan sabé per en Pericó les paraules del castellà, al setge d'Esglésies per on molts dels companys de la barca encara pasturaven, també va sentir mala ferum: va renunciar al viatge, va romandre per allà, i va acabar, a la fi, al setge de Càller, resseguint el mateix camí que Pericó havia pres ja per endavant.

procés, va provar d'adobar-ho a les acaballes del mateix. Els jutges no se n'estaven d'aquestes minúcies i ni tan sols en Bernat Asselm va parar esment al detall.

³⁶ El mateix Llansa va contar més tard, el novembre de 1326, que s'havia trobat amb Llorenç a Berberia al primer viatge, quan encara estava ple de vida, afanyat en la captura d'alguns sarraïns, i que més tard va sentir contar a Antoni d'Ilerda que la tempesta els havia desviat a Sardenya i que també va ésser present a l'encant o subhasta que varen fer Llorenç i els seus socis (el que és una clara mentida, doncs la subhasta no es va fer, al manco a aquella ocasió). Aquest testimoni, tot i volent-li ser afecte, va anar contra la declaració d'en Llorenç mateix, que insistí sempre que havia fet la venda *perladissament*, en un tracte aparaulat, sense encant, detall que va ser una de les creus de n'Asselm i el que més el va fer discutir fins a la fi de tot el judici.

A Càller³⁷ Saura i Roig es trobaren també amb en Ferrer Crespi, aquell company del primer viatge que havien deixat a la barca mentre es feia el bescuit i que, com els demés, no tenia repòs ni parava d'anar d'ací i d'allà com una falsia; li comentaren la feta i el motiu d'haver decidit abandonar el projectat viatge. Al mallorquí Crespi, no tan estugós com ells, la pensada d'en Ferrando li degué semblar engrescadora i va partir de pressa cap el lloc on estava ancorada la barca per enrol·lar-s'hi tot seguit junt amb el seu parent, en Cabot, que mai no havia deixat de fer partida amb el grup de fidels a Llorenç.

Jacobus Lansa -que corria per tota la contrada com tothom, cercant una oportunitat o un canvi de sort- s'assabentà que Pericó i altres molts no pensaven seguir el viatge. Si hem de fer cas de les seves declaracions, també es negaren a seguir a Ferrando el tal Antoni d'Ilerda, que figura com el seu principal informador, i *plures aliis*.

En Pericó es quedà a la presa del castell de Càller - aleshores era un lloc més segur i menys malsà que el setge d'Esglésies - on va restar un poc més d'una mesada. Després, en la galera de Pere de Font, que havia mort al setge d'Esglésies, retornà a Menorca, desembarcà a Maó i s'escapolí de tota aquella història. Al procés criminal es veié forçat a insistir que no havia anat més en la barca de Llorenç ni en qualsevol altra després del primer viatge, quan en Bernat Asselm, a començaments de 1327, desconortat ja a la fi i veient que tota la raó li era denegada, els arribà a denunciar a ell i a Romeus Cabot d'haver estat còmplices de Llorenç en el robatori.

IX. Un tomb per Càller

Un cop venut el *subay* i acomiadat d'en Saura, Ferrando Gonsalbis, que havia partit cap a Palma de Sols, prengué també la direcció de Càller, pensant d'acordar allí nous tripulants, rera les passes d'en Pericó i de tots els que fugien de la malària i de la infecció que s'havia estès per Esglésies.

N'Arnau Fuxa, de Mancor, era també a la presa del castell de Càller. Asselm proposà prova el 15 de novembre de 1326 per tal que s'esbrinés si havia anat també al primer viatge amb en Llorenç, tot i que no ens consta per cap declaració ni és probable. A Càller estant, va veure arribar en Gonsalbis que li confià que provenia de la vila d'*Ecclessiis*, de certa barca armada amb la qual havia d'entrar en cors, amb el comès de trobar homes *ad opus dicte barche*, encara que fossin sols dos que li mancaven. N'acordà cinc, no sabem a quin preu: varen ésser dos catalans i tres castellans, que Arnau va veure poc després, quan el castellà havia anunciat, en presència seva i d'un cert taverner de nom desconegut, que pensava anar contra *res et bona omnium personarum* volgués o no el patró de la barca, anomenat Llorenç Beltran, que havia quedat dins ella, prop de Palma de Sols, més mort que viu i a punt d'escolar la vida.

37

Càller estava closa dins una muralla i s'envoltava al peu d'un castell que s'alçava a l'altre part del port, al cim d'una alta roca que el feia inquerible. Com ciutat oberta al mar, tenia molt més amples possibilitats de salvació que no Esglésies. El castell, que en temps de pau podia contenir fins 2.000 homes, era voltat de penya-segats a plom per gairebé tot el redol, amb torres i murs, grans magatzems d'aliments i varies cisternes. Ara, sotmès des de finals de maig a un setge de posicions que tot el que podia pretenir era tallar els subministres per mar i terra mentre el gros de les forces dels atacants lluitava a Esglésies, els defensors del castell -segons un compte dels efectius que feren els pisans devers el mes d'octubre - eren més de 5.000. La ciutat, que davallava cerclada d'un alt mur des del castell al sud, on era el port, tenia un barri a cada costat fora muralla: Vilanova a ponent i Estampax a llevant. La part del golf on era el port, *la pola*, també era encerclada de muralla i dins l'aigua hi havia un recinte de troncs lligats amb cadenes per guarir les naus comercials de qualsevol atac: *la paliçada*. Fora Càller, en redol, vivien encara més de 20.000 persones en petits casals. Fins el mes de febrer de 1324, un cop caiguda Esglésies, no va poder envestir l'exèrcit invasor el trasllat del gros de les forces a Càller, per tancar el setge militar. El dia 1 de maig els aragonesos tingueren una victòria, a la fi, a Lucocisterna, però el port de Càller, el més fort i cabdal de l'illa, no es va donar fins el 19 de juny.

Quan hagueren fet el jurament a Ferrando -que, un cop deslliurat d'en Saura podia exhibir els deu florins de la venda del subay- els nous tripulants partiren de Càller amb ell per tal d'embarcar-se tots plegats. De tornada cap al nord, passaren altre cop pel setge d'Esglésies i allà varen fer una altra coneixença: Antoni Dalmau, de Castelló d'Empúries, que participava a l'exèrcit de l'infant. Era mariner experimentat i nauixer,³⁸ juntament amb Pere Ros.

Ambdós experts havien anat allà amb la galera de Bernat Guillem de Toren. Com que tot estava a la llum del sol, Dalmau havia vist també uns sarrains que deien que havia capturat i venut Llorenç Bertran i que es devien moure o estar a la venda entre les forces expedicionàries. En això comparegué per allà un castellà, un tal Gonsalbo, que va tramar conversa amb Pere Ros; ambdós s'aproparen a Dalmau i li proposaren anar a lucrar-se a la *roba de tot hom* amb la barca d'en Llorenç. A ell no li va interessar el tema, però recordava clarament, davant els jutges, que en Pere Ros, el seu company, li havia dit que, un cop mort Bernat Guillem,³⁹ patró de la galera amb què havien vingut a parar a Sardenya, poca cosa tenia que fer per allà i que havia decidit anar a lucrar-se *de sarracenis vel de xristianis*.

Els dos conspiradors, Gonsalbo i Pere, varen partir amb els quatre o cinc homes més aparaulats a Càller i se'ls hi afegí, a més, el nebot⁴⁰ de Ferrando, n'Alfons, també castellà.

Ferrando té ara un nou còmplice segur: en Ros, tan lligat a l'empresa que tot seguit d'arribar a la barca havia volgut rebre, com Ferrando, l'homenatge de la tripulació piràtica, segons en Dalmau va sentir contar temps després a uns altres dos castellans que havien hagut de fugir d'aquell escamot, ferits pels seus mateixos companys. El testimoni recordava que aquells escàpols li contaren que els dos caps de la secessió més s'estimaven que Llorenç, de qui es compatién veient-lo incapacitat per les febres, anés amb ells a la barca, però que aquell els refusava. Vist això no els quedà altre camí, per a poder seguir el seu projecte, que fer-se els caps de l'embarcació.

X. El primer viatge de Ferrando

Un cop a Palma de Sols, i ja amb la tripulació completa, Ferrando i els seus s'afanyaven per partir de seguida. Llorenç pretengué que havia ignorat a tot moment les intencions d'en Gonsalbis i que el que va arribar a copsar quan ja no hi podia fer res era que, mentre estava malalt, el castellà ho havia endreçat tot per tal de fer fora i arruixar de la barca els homes que ell havia contractat pel *refrescament*; un per un o de dos en dos - digué Llorenç, i assegurarà que no se n'adonà fins després, doncs estava ja febril - en Ferrando se'ls enginyà per anar foragitant, de mica en mica, els homes del patró, amenaçant o ferint, i en va acordar i posar d'altres, fins que del primer armament sols hi quedaren el mateix Ferrando i el castellà Michel (no és cert, com tantes altres coses).

Segons Llorenç, a la nova tripulació de l'usurpador eren en part castellans i en part catalans, combinació o *mescladissa* -segons el parer de molts- massa explosiva. La insistència de Llorenç en aquest punt era normal: li convenia demostrar que la tripulació que llavors es va fer piràtica no era la seva, la que ell havia aparellat per sortir altre cop en cors legal.

³⁸ És a dir, una mena de mariner major, per sota el còmit o contramestre, poper o tècnic expert en velam i cordam, que coneixia bé els vents i les correnties i dirigia les operacions de la nau, manava als *proels* (que manejava el gran rem lateral que feia de timó) i podia, fins i tot, substituir al pilot o al patró en casos d'absència o d'incapacitat.

³⁹ La mortaldat, a les galeres, era també paorosa i les esperances, a aquells moments, semblaven acabades. Sols es mantenia dempeus l'entossudiment de l'Infant, que es negava a allunyar-se d'Esglésies per guarir-se del mal aire -la *malària*-, per molt que li aconsellessin els metges.

⁴⁰ A la denúncia que faria a Oristany, Bernat Asselm el faria figurar com germà d'en Ferrando.

Segons ell i els testimonis favorables, Llorenç havia estat moridor tot el temps que de bell nou anaven a Berberia i havia jagut dins la barca fins que, després de passar altre cop per Sardenya, d'alguns periples costaners i d'una tercera expedició, recalaren per fi a la Pantalànea, a mig camí entre el cap de Bon, vora Tunis, i Agrigento. Els seus darrers fidels bé que s'hi capficaren, a afirmar-ho: Pericó Saura, encara que no va anar al segon viatge, va dir que havia deixat en Llorenç malalt quan va partir de Palma de Sols i en Romeus Cabot declarà que el veieren tan esmoreït que l'hagueren de carregar a bord en llitera de malalt: *cum carrero*; en Johan Alcanis, tot donant a entendre que tampoc havia anat al segon viatge i que havia quedat a terra, -però seguí essent membre de la tripulació- va declarar també que Llorenç embarcà malalt, i que patia de febres quotidianes.

El castellà Dominicus sí que hi va partir amb ells, a la segona eixida a Berberia, però declarà que s'havia desembarcat tot d'una prop d'Anguia,⁴¹ a la mateixa Sardenya, deixant en Llorenç encara malalt a la barca. Hagués desembarcat o no, el que sí és cert és no que va ser fins després del segon viatge que Dominicus va haver d'abandonar l'embarcació per causes imperioses.

En Ferrer Crespi de Mallorca, que havia tornat de Càller per anar com mariner a la barca, atret per l'empresa d'en Gonsalbis, contà també que Llorenç va sortir ja malalt de Palma de Sols, i que ho estava des de feia quinze dies.

Ja que havien fet el besucut i que per aquella terra no hi restava molt a fer, anaren, doncs, davallant altre cop envers les costes d'Ifriquiya. Cert horabaixa en Ferrando, per cessió de Llorenç - si més no tàcita -, va prendre el comandament de la barca i, trescant tota la costa camí del migjorn, va començar a cercar la seva avinentesa. El mal temps no els deixà arribar, aquest cop, a la costa de Berberia i Ferrando hagué de renunciar a la seva primera aventura com patró o potser com usurpador. Retornaren al Cap de Taulat, de Sardenya, i s'hi redossaren abans de pujar cap Oristany, on pensaven desembarcar. Segons Romeus,⁴² el vent contrari els havia fet tornar a *Port Malfeta*.⁴³ Dominicus (que ara resultava que sí que hi havia anat, a aquella eixida) va testificar que en Llorenç havia seguit tot el temps *valde infirmus usque ad mortem*. Bertran, en efecte, confessaria haver estat tan torbat per la malura que no sabia ni a quin port havien arribat.

XI. Motí a bord

Segons Llorenç, va ésser a aquells moments que el castellà es va fer fort davant la tripulació i es va fer jurar per tots ells com nou regent del destí de la barca. Sembla que tots -uns per por, altres per necessitat, com sempre- hi varen tòrcer el coll. També d'això se n'assabentà després l'omnipresent Jacob Lanssa, a qui ho va narrar l'espectral i molt probablement inexistent n'Antoni de Ilerda -que segons ell anava a la barca- i que sembla ésser el seu únic -o fingit- informador. Nosaltres gaudim, emperò, del testimoni de Ferrer Crespi, que ens descriu l'escena a Cap de Taulat,⁴⁴ després de l'expedició malaventurada i mentre Llorenç estava encara immobilitzat per la febre dins la barca.

41 Potser que es tractés de Chia, l'extrem meridional de la costa que, trencada pel cap Alfatano, arriba fins al port de Taulat, clos entre els dos extrems més meridionals de l'illa: els caps de Taulat i de Spartivento.

42 També a la seva tercera declaració.

43 L'actual Porto Piscini vora el cap de Malfatano, al sud de l'illa.

44 No hi ha lloc a tota l'illa més avall que Teulat, que emergeix com una petita península de coll estret entre els ports de Cogódulos i Zafferano. És el primer lloc d'arribada dels que vénen del sud, de la part d'Ifriquiya o Berberia, i està, per mar, més a prop de Biserta que de cap altre lloc del món. Davant, acostat a les platges africanes, es solen deturar els vaixells a l'illa de la Galita, que deu ser la que els nostres corsaris anomenen *de la Galera*.

Segons Crespi, feren port allà i s'hi estigueren a l'aguait, mentre Ferrando disposava els torns i donava ordres. Un dia que estaven tots replegats dins una cova, Ferrando Gonsalbis parlà als homes

- *Barons, vosaltres volets guanyar?*

Tots varen assentir i Ferrando proferí allò que tenia decidit de feia temps:

- *Donchs, pus Deus no uol que guaiyem en Barberia, anem a roba de tot hom!*

Tots estigueren d'acord: els castellans que hi havia i la major part dels catalans, manco quatre: els dos castellans Dominicus i Johan Alcanyís, i els catalans Romeu Cabot i Ferrer Crespi, que eren consanguinis.⁴⁵ A l'instant, mentre tots els altres feien a Ferrando jurament i homenatge, els dos catalans dissidents s'esmunyiren, i baixaren a informar a Llorenç:

- *En Lorens, con ho farem, que veus aquest bacalar en Ferrando que se.s fet senyor de la barcha, e axi nos no.y quierem anar?*

En Romeus l'informà llargament que Ferrando havia fet gabella amb els demás i volia partir a *la roba de huyn homo*. Més tard, a la seva declaració davant els jutges, confegí la resposta de Llorenç de manera que els disculpés per endavant i, fins i tot, semblés encoratjar-los a abandonar la nau i el patró o, si fora indefugible, a col·laborar amb els sediciosos per tal de salvar la vida:

- *Germans vets-vos-en si podets, que bé vets que yo no.y puix altre fer. E mes val que yo muira tot sol que si vosaltres moriets ab mi.*

La versió de les paraules de Llorenç que va fer Ferrer Crespi és consemblant, però ens sonen manco resignades i, al mateix temps que els incitava a fugir, els demanava també que, si restaven a la barca, s'oposessin als designis dels que s'havien alçurat contra ell:

- *E germans - les hauria dit - si el cel chaeyia si.y hauria a parar les mans, que yio mes fas compte de mort que de vida. Si scapar podets, fets-o; si podiets cessar que no.s faes, que ho fessets.*

A Cabot se li oblidà prest aquesta precaució i a la tercera deposició contà que Llorenç els va dir sols que no podia dar consell, donat el seu estat, i que posava tota la seva esperança en la mediació divina:

- *Si el cel chaeya si li auria a parar les mans, que no.y pusch altre consol dar,*

hauria dit, calcant ara sols la primera part del text del testimoni de Crespi.

Quan a Llorenç, allò que havia arribat a entendre era que el fet que - per l'astúcia de Ferrando - hi hagués ara més castellans que catalans a la barca era el que havia acabat per afavorir la rebel·lió.

Poc després sortiren a navegar, manats pels castellans -per la *gabella* de Ferrando- per anar *ad robam de huyn homo*. Veient acostar-se el moment de delinquir, davant la

45

Ferrer -ja ho hem dit- era cosí (*consobrinus*) de Cabot, afegí aquest al seu tercer testimoni.

imminència de l'acció Johan Alcanis, aragonès, i Dominic de Castella, que també havien estat de la primera tripulació, es renegaren i tingueren una empenta de coratge, tot i que no varen trobar ningú que els fes costat:

- *Nos no fariem tració an Lorens Bertran, nostre senyor - juraren haver dit-*

Ambdós ens han tremés la pròpia versió. Estava la barca, amb Llorenç malalt, de bell nou a Anguia, on Dominic havia afirmat confusament que s'havia desembarcat abans. Tot just quan començaven a endreçar les armes i a fer els preparatius per anar contra els béns i les coses de qualsevol persona, cercant noves dels vaixells noliejats per algun mercader que havia de passar per allà, va ser quan ells varen manifestar el desig de no participar al viatge i de romandre fora del projecte. En Ferrando, el seu nebot Alfons i altres de la barca-castellans, precisà en Ferrer Crespi, que també era present encara- els envestiren amb les espases. Els varen ferir - tot i que degué ésser lleu, ja que en poc temps estaven ja recobrats i ho podien contar a qui els volgués sentir - i els varen foragitar tot seguit.

A més de l'expulsió els requisaren - o se n'apropriaren senzillament, segons el castellà Dominic - tots els vestits, armes i altres possessions que tenien a la barca. Segons en Ferrer⁴⁶ els retingueren una capa i una sobre-túnica oberta per la meitat, primer botí de Gonsalbis, que li degué semblar un bon averany.

En Romeu Cabot també estava encara a la barca i va ser present als fets -segons ell- al lloc anomenat Canyelles, una ampla platja ja molt més al nord, passades les illes Toro, Vaca, Palma de Sols i Sant Pere, a devers 10 milles d'Esglésies, on feia cala l'armada. Allí l'Infant hi havia ubicat els campaments dels almogàvers, dels peons i la seva cavalleria i hi havia fet desembarcar els *trabucs* i tots els ormeigs pel combat. Feia poc que el lloc havia patit un assalt dels pisans⁴⁷ que els nostres corsaris potser haurien de conèixer ja que anaven vorejant de cala en cala fins passat Nadal.

En Miquel Roig, fill d'en Dominic Roig, era un dels que s'havien desembarcat abans del segon viatge i que havia anat a parar al setge del castell de Càller, on estava també en Pericó Saura, que va sentir més tard contar la història a Romeus Cabot i a un castellà no identificat. Miquel Roig va conèixer allà els dos castellans fugissers (tot i que havien estat companys seus a la primera eixida!) que li contaren que, estant en Llorenç malalt a Palma de Sols, en Ferrando Gonsalbis s'havia fet amb el comandament damunt els homes de la barca, excepte d'ells dos, que es negaren: hi va haver bricam i els dos renunciaren al viatge i se n'anaren de la barca. També Arnau Fuxa, de Mancor, aquell que no hi ha manera d'esbrinar si havia estat al primer viatge de Llorenç, va sentir contar l'episodi als dos castellans mateixos, però n'havia oblidat els noms.

Foragitats els renegats, Llorenç, continuadament informat pels dos fidels catalans Cabot i Crespi - que no s'havien decidit encara a deixar la nova expedició -, com pogué, va pujar a la coberta i es va dirigir a la tripulació insurgent:

- *Barons, fets de uostre preu e lexats me perdra so que m costà la barcha, que yo no vuyil que.s fassa so que vos altres trectats.*

⁴⁶ Que situa l'acció a Cap de Taulat, a l'altre extrem del golf, a uns 20 km. dreturerament per mar.

⁴⁷ De l'assalt a Canyelles els nostres corsaris no en fan menció, però sí que estigueren a aquella platja, on degueren arribar molt poc després, si no al mateix moment. A començament d'octubre havien sortit d'Alaior; entre aquella data i principis de gener havien fet dos viatges a Berberia, amb prop d'un mes d'espera que s'estigueren pels setges d'Esglésies i Càller. A les darreries d'octubre, doncs, devien haver finit el primer tomb i havien arribat a Sardenya o hi devien estar de camí.

- *Jaets vos. E valra-us mes, que nos farem so que.s volrem, que no és ara a uos - li replicaren -.*

Amb tota senzillesa, si hem de creure la seva versió, Llorenç els va recomanar que en desistissin i que, si s'hi entestaven, al manco que el deixessin a ell a terra. Ferrando i els altres - sempre segons Llorenç - s'hi varen negar i, ja que eren allà i el vent els duia de bell nou cap a Berberia, li enflocaren que pensaven aprofitar, per fi, per robar a qui trobessin de camí. També ens dirà més tard que a algun d'aquests moments hom va fer seriosament la proposta de llençar-lo al mar.

XII. Romeus i els seus dubtes

Cabot també descrigué com havia anat en Llorenç a veure en Ferrando i família de la barca, per tal de fer-los saber que consentia a deixar-se perdre totes les despeses que havia fet al segon armament i per encoratjar-los que tornessin tots a Menorca, que no li agradava gens que fessin la sortida que endreçaven. Segons aquest testimoni, el castellà respongué, *irato modo*, davant tot hom, que eren tots que n'estaven d'acord en fer el viatge.

Segons una altra innovació de Cabot feta al seu tercer testimoni, un cop fallida aquesta darrera provatura de Llorenç i després de la fuga dels dos castellans, Ferrando va anar a Oristany i duigué tres homes més: havia de substituir als dos desertors per tal de mantenir una majoria més ample de fidels, ja que no es refiava mica dels catalans. N'Ala, en Martí Covo i un tal R. de Catalunya són els noms dels nous juramentats. Tots ells, juntament amb en Jacob Salort o de Orto, figuren com els actors principals de la pirateria.

L'esclat definitiu dels dos cosins informadors de Llorenç, que no gosaven declarar-se en públic ni a favor ni en contra de Ferrando es veia venir accelerat. Segons Cabot, havien arribat prop del Cap de *Sent March*, davant Oristany,⁴⁸ on el nou cabdill, fent us de l'autoritat que ell mateix s'havia conferit, l'envià a terra a fer la guarda. Romeus, en desacord amb la novella autoritat o bé perquè tenia por, es va negar. Hi va haver paraules, el varen amenaçar, temé pel seu coll. Després de l'expulsió dels castellans, tots sabien que Ferrando i la seva colla no se n'estarien de posar ma a l'espasa contra qualsevol dels seus companys de tripulació que els posessin en perill. Per això, tot just trobà l'ocasió, Romeus va anar a queixar-se a Llorenç que, bullint de febre, no estava per romanços ni podia ja fer res pels dos compatriotes. Així, tot i que el patró, si es recobrava, els podia fer perseguir i que sabien que amb la seva fuga perdien la paga i el guany, als pocs dies d'haver arribat prop d'Oristany en Ferrer i *el seu company*⁴⁹ es desembarcaren d'amagat i s'estalviaren del perill de mort certa en què es trobaven.

⁴⁸ Oristany, més al nord, era la zona menys calenta de la guerra -ja se n'havia preocupat l'astut jutge d'Arborea, que els aragonesos li fessin la tasca més espessa- i la més sovintejada, ara, pels navilis dels mercaders.

⁴⁹ *En Ferrer i el seu company*: així ho descrigué Romeus, el prudent. El company de fuga d'en Ferrer (que degué parlar massa al procés), i que segons tots era en Romeu Cabot, segons havia dit ell a la primera declaració era un tal Jacme d'Empordà. Mentí, és clar, i més tard li va tocar d'adobar-ho. La ingènua ambigüitat li serví de poc: tant el testimoni d'en Ferrer com el del castellà Dominic confirmaren que era ell el segon català que renegé de Ferrando i de Llorenç. De fet, a la tercera deposició, quan ell mateix es va veure denunciat com còmplice dels pirates, va refer la veritat i va declarar de pressa que, quan ell i en Ferrer fugiren de la barca (*rapuit fugam*), encara no havien rebut cap guany ni Ferrando i els seus homes havien assaltat ningú. També amb en Ferrer Crespí se'ns insinua algun enigma: d'entrada, no se n'amaga mai d'haver fugit abandonant el seu patró malalt i per altra part, quan declarà, a Mallorca, el 22 d'octubre de 1324, va assegurar que havia estat un dels que sortiren amb Bertran de Menorca, poc després del dia de Sant Miquel de 1323, emperò Llorenç, interrogat el 15 de setembre de 1326, l'exclogué expressament del primer viatge, dient que es va inscriure després, quan *refrescava* a Sardenya. Potser era sols una fallida de la memòria; potser Llorenç el volia protegir de no sabem el què, potser també anava tan a l'ombra del seu cosí que fins que assolí el paper de còmplice del fugitiu Romeus no es va fer present del tot.

Quan arribaren a la ciutat es toparen amb el castellà Dominicus, que s'havia alliberat de Ferrando abans, però a major preu i amb més dignitat. Els tres parlaren -i els castellà just se'n recordava del nom d'en Cabot- i davant d'ell asseguraren que s'havien escapolit de la barca per tal de no seguir la proposta de Ferrando.

Nichola Gercus, un esclau que estava en talla amb la dona na Falgeres, és l'únic testimoni interrogat per esbrinar la participació de Romeus Cabot al robatori. Testimoni d'excepció, no havia sortit de Menorca ni tenia altre informació que la que havia rebut de Jaume March, un tripulant del primer viatge que havia testificat abans sense aportar res important. Contà que quan en March havia tornat del viatge de cors amb Llorenç ell l'interrogà un dia envers què havia estat de Romeus Cabot i si tornaria: en Jaume li digué que Romeus havia quedat amb en Llorenç juntament amb en Ferrer Crespi i alguns altres de Mallorca i que, un cop a Sardenya, havien armat de bell nou amb intenció de fer fortuna, però no sabia si Romeus havia restat amb Llorenç tot el viatge ni si va intervenir a la robaria feta a Bernat Asselm.

Els dos parents escàpols Arribaren a Oristany. Degueren trobar algun compatriota, alguna complicitat o un forat qualsevol on poder romandre a cobro. Passat un temps, s'hagueren d'enrotllar amb les forces del jutge d'Arborea - les de l'Infant ja no estaven de moda - i feren altre cop un centenar de quilòmetres de camí per tornar al setge del castell de Càller.

Poc temps després, Romeus va abandonar també la vocació militar i va tornar a Menorca amb l'armada mallorquina -que el rei Sancho s'havia compromès a mantenir sols per quatre mesos i que potser n'estigué més de set, fins la capitulació d'Esglésies-, en el *leny* d'Antoni de Gualba.

XIII. Segon intent i culminació d'En Ferrando

Molts pocs dies després d'haver-se fet fonedissos els dos parents, un horabaixa, Llorenç va sentir, des del seu jaç de malalt, que alguns dels homes volien agafar per força algunes barques. El tragueren fora de la seva cambra i el baixaren a terra on el varen deixar sota custòdia armada de Pere Ros -és Llorenç qui ho diu-, encara que, pel seu estat, li era impossible fugir. L'interès de Llorenç de no comparèixer ni tan sols a la barca quan el robatori és palès, atès que el testimoni de Pere Ros no es va poder assolir.

Quan es produí l'assalt a Bernat Asselm al Cap de Sant March -que tanca pel nord el golf d'Oristany- prop del lloc de l'atac es gronxava un leny o barca d'un tal Guillem Fores de Terragona, a la què hi anava el nostre veli conegut en Jaume Lansa,⁵⁰ l'altre corsari que sembla seguir tot el temps, pam a pam, idèntics rumb; allà pogué parlar amb homes de la tripulació adherida a Ferrando i va conversar amb en Llorenç, tot i que el tenien custodiat. Quan va testificar, Lansa digué que havia sentit contar a Nicolau Cili que en Bertran havia fet venda de la barca a Ferrando i els altres i així ho volgué creure, o Llorenç li deixà creure, quan el visitava al cap de Sant March. Dels esdeveniments posteriors, que encara hem de veure, de l'assegurament de la barca com d'en Ferrando, del robatori i de la denuncia de n'Asselm, n'hauria tingut notícia, més endavant, pel capità de la Pantalànea. Confirmà tots els pretesos usos dels corsaris al·legats a les tesis defensives dels fiadors de Llorenç,⁵¹

50 O Lansa, que d'ambdues manera ens arriba el seu nom.

51 Encara que fins devers 1356 no va fer compilar Pere IV les *Ordenacions sobre certes regles que deuen tenir en los armaments de corsaris particulars. les costums de la mar*, venien de molt de temps enrera als regnes de la Corona d'Aragó. A la plasmació escrita de les Ordenacions es disposa que els corsaris havien de donar part del benefici a l'erari reial, i així s'explica l'exigència de fer-ne encant públic i la necessitat de dur-ne un control estricte i d'exigir l'assegurança. La pirateria, que s'està al marge de tot control i de tota obligació fiscal, no cal dubtar-ho, a moments d'estrènyer era més rendible. Als moments

destacant els que feien relació a les subhastes i nous armaments i als *refrescaments de familia* i de pa després de fer *camp o encant* i, sobretot, confirmà que al Cap de Sant March en Llorenç era a terra, custodiat per en Pere Ros, per tal que no pogués parlar o denunciar l'acció criminal que els seus anaven a emprendre. Aquest darrer aspecte sols va ésser apuntat per aquest testimoni, amb plena solidaritat amb l'afirmació solitària de Llorenç.

En Llansa, tan informat sempre, tan casualment present a tota l'aventura, que havia tractat i conviscut amb els sediciosos els mateixos dies que feren l'assalt als mercaders, justament ignorava aquell detall on coincidien tots a les declaracions, fins i tot els més estranys, allò que havia corregut d'Esglésies a Càller i de Càller a Esglésies i que s'havia estès per tota la costa, per tota la gent de mar, per tot arreu: que Ferrando i els seus anunciaven públicament anar a *la roba de tothom*. No ens pot venir gens de nou, per tant, que en Bernat Asselm, a la fi del procés de Menorca, arribés a sospitar que Lanssa estava associat amb en Llorenç en l'empresa delictiva -o que, al manco, havia assistit passivament al robatori que el mercader va patir al Cap de Sant March- i que provés d'involucrar-lo en qualitat de còmplice -si més no per omissió- i l'acusés aferrissadament davant el lloctinent de l'illa.

Tot el que el denunciador va assolir va ésser que, tot just després de testificar, en Lanssa -alguna culpa amagada li degué fer perdre el coratge- es fes follet i s'hagués d'amagar o de llençar-se al mar -arruïnada i sense possibilitat de trobar aliments, ens diuen- per fer-se escàpol a la justícia..

XIV. Pirates

Quan el mar els dona fortuna i varen interceptar i assaltar la nau de n'Asselm, l'Infant acceptava els tractes de rendició dels de la vila assetjada. Era l'onze de gener a migdia, segons testimonià Opicinus de Plasència a la denuncia, quan Ferrando va abordar la barca on viatjava el mercader de Cotlliure Bernat Asselm. Amb Ferrando hi anaven, entre d'altres, en Michel i n'Alfons -també castellà-, en Martí Couo, en Pere Ros (que devia ésser ubic, doncs, segons Llansa i el mateix Llorenç, estava a terra, fent-li de guardià), en Jacob Salort, en G. Ala i un tal R. de Catalunya.

En presència de tots, després d'abordar la nau dels mercaders, Gonsalbo pujà a la coberta: els mercaders, gent prudent i que confia en la justícia, no els feren oposició de cap mena. Sembla que tots es coneixen posat que els patrons, els mariners i els mercaders

que tractem ara (1323) i al regne de Mallorca, la costum del món dels armadors i dels corsaris era que els asseguradors o fiadors quedessin alliberats de les seves responsabilitats tot just que la nau es desarmés, per molt que, abans de tornar al port d'origen, tornés ésser armada amb altra tripulació i altra provisió d'aliments (*alio pane*); d'aquesta manera, hom considerava finalitzat el viatge assegurat i alliberats els fiadors a l'instant que es feia l'encant d'allò aconseguit. Jacob Lansa, també corsari, així ho declarà, submis als fiadors i per solidaritat amb Llorenç, a les seves tardanes deposicions de 2 de novembre de 1326. Emperò els corsaris Bernat Lobet, Guillem Tortosa i Pere Ardit (qui diu haver-se trobat en cas semblant) que declararen en qualitat -diguem-ne- de pèrits, no varen confirmar del tot la descripció d'aquesta costum ancestral: ells asseguraven que la responsabilitat dels asseguradors no finalitzava sols quan, acabat el viatge, un cop arribats a port, es menjaven totes les provisions (*comederint totum pane dicti armamenti*) i les reposaven per iniciar una altra expedició (*in aliquo alio loco refrescare de pane*), ans bé, segons ells, els requisits per a considerar alliberats o absolts els fiadors o asseguradors eren tres i inseparables:

1) que, un cop desarmat a un altre lloc, *scapolauerit homines*;

2) que es tingués encant públic i general d'allò que havien obtingut a l'expedició *durante pane primi armamenti*; sols després d'això, el viatge que s'armés de bell nou per sortir a altre lloc -que ho podria ésser amb els mateixos homes, o part d'ells, o amb altres-, un cop guarnits de noves provisions (*panem fecerint ibi tunc*), es podria considerar un viatge distint i, per tant, podrien restar els fiadors lliures dels seus deures;

3) en tercer lloc, quan hom començava a armar de bell nou, i per tal d'obtenir de la cùria de la dominació del lloc on s'estava armant la llicència necessària, calia fer per força una nova assegurança, i presentar nous fiadors; sense aquella llicència no els hi era permès partir, ni la cùria els hi feia les *satisfaciones ydoneam* ni la carta-testimoni de l'assegurança, que era la que els donava llibertat per a sortir a la cursa del mar, és a dir, en cors.

remembraran d'antuvi els noms de tots els assaltants, quan els denunciaran a les autoritats locals. Els corsaris armats es dirigeixen al més present, al que fa més faisó d'acabat i, un cop l'han despullat de la borsa dels diners, es dirigeixen sense dubtar ni preguntar al lloc on hi ha els farcells de teles valuoses, on hi ha embolcallats també un parell de mocadors, un parell de sandàlies, un pes de pesar monedes i les armes: una espasa i una ballesta, a més d'altres arnesos. Ho fan carregar tot a la seva barca, salten la borda i es fan enfora.

Quan tornaren a terra a recollir el malalt havien donat fi a la seva empresa i es vantaven d'haver obtingut moneda; un cop i un altre Llorenç assegurarà, més endavant, ignorar de qui ni quanta.

L'assalt, segons la primera denúncia feta a Oristany per les víctimes de Ferrando es va fer el migdia de l'onze de gener, però segons recordava en Llorenç al seu interrogatori del 15 de novembre de 1326 va ésser una nit. Potser que per ell, moridor i sense esma, sempre hosemblés ésser, de nit.

Més de tres anys després, el 15 de març de 1327, R. Blanch, un dels fiadors d'en Llorenç, contà al jutge la versió de l'assalt que els havia fet el propi Asselm a ell i el seu germà. En temps que en P. Reyal⁵² era batlle d'Hialor, varen anar el batlle i el propi Bernat Asselm a l'alqueria de R. Blanch *per so que.l poguessen pendra e que.l se'n menassen*, no sabem si per tal de prendre-li declaració o per mor de la denúncia feta per n'Asselm contra els fiadors, el mes de juny de 1324, a la què requeria que els segrestessin tots els béns, ultra la barca de Llorenç; no el trobaren a la seva alqueria, però sí a la del seu germà, Berenguer Blanch. En Berenguer, abans que se'n menessin el germà, va tenir la gentilesa pagesa de convidar a menjar i beure tant al batlle com al propi Asselm. A la taula hi havia altre gent que *escometeren de noves* en Bernat demanant-li els hi contés com li havien fet el robatori i Asselm en feu la relació:

Era en les naus de Sardenya (no membre a aquest testes hon dix lo dit Bernat Asselm que era) i feent vela lo leny on lo dit Bernat Asselm era, la barcha d'en Lorens Bertran vench al dit leny dient que chalassen, e responien los del leny que no ho volien fer. En asso, la barcha del dit Lorens se fo acostada al leny e va los fer chalar, e va muntar en Gosalbo, castela, al leny hon lo dit Bernat Asselm era, e va pendra les bonetes hon auia la moneda lo dit Bernat Asselm, e va les s'en dur.

Així mateix -afegí R. Blanch, a favor del corsari Bertran- en Bernat els havia dit que mentre el castellà Gosalbo l'estava robant no va veure a Llorenç damunt la barca, però afirmava que s'havia d'haver amagat dessota, davall la coberta.

Els pirates tot just fet el robatori, s'afanyaren a escampar-se per tot arreu i la majoria anaren a amagar-se entre les forces de l'Infant que ara es traslladaven d'Esglésies a Càller.

L'empurianenc Antoni Dalmau -el nauixer de la galera del difunt Bernat Guillem i antic company de Pere Ros, que estava encara al setge d'Esglésies- va poder rebre les confidències *de plures qui fuerant in dicta raubaría*: en Jacob Salort -un dels pirates- li contà que havia anat al segon viatge, quan sortint de Sardenya havien anat a les parts de Berberia on el vent contrari els va fer tornar enrera, i li digué també que havien assaltat i robat a

Bernat Asselm tot i refermant que en Llorenç no n'havia estat conscient i que el robatori havia estat fet contra la seva voluntat. Molts d'altres amb qui va parlar li confirmaren el mateix: amics i favorables no li mancaren, a Llorenç, al procés criminal que li instruíren quan era a la garjola, a Menorca.

XV. Tercera anada a Berberia

Després d'espargir-se, de moment, per tota l'illa per tal de defugir la revenja i de fornir-se d'una coartada, els juramentats havien quedat que es trobarien a un altre punt, passat un temps, per sortir d'amagat de Sardenya i anar a lloc segur on repartir-se el botí, un cop haver recollit de bell nou al moribund Llorenç. Els dies que seguiren, la barca va anar vorejant fins els llocs secretament pactats per replegar els pirates eventuais fins que partiren tots junts cap a l'illa de la Galera, on es sentien més segurs

A l'illot feren les partions del botí que pertocaven, a tant per cap: primer el patró, llavors l'heroi de la jornada, en Ferrando, que al·legà la participació entusiasta del seu nebot, per tal que li arribés algun escreix. Després es feren els munts i es va fer preu de les peces de roba, de les borses de pell i del contingut.

Llorenç, malalt -segons contà-, assistia impotent; però per altres indicis que veurem tot seguit també ens podria semblar cert que, ple de vida, presidia ara la reunió.

Era ja el moment de guillar d'allí. Hi havia cabals per armar altra volta, per adquirir subministres, per assegurar la barca i fer-ho tot legal; ells mai no haurien estat al cap de Sant March; ells, quan el robatori, haurien estat de camí per tercer cop cap Ifriquiya.

Quan contà l'estada a la Galera, Llorenç mentí sols un tros. Segons ell, la seva part l'hauria rebuda en Ferrando i fins i tot desconeixia el seu import, tot jurant i perjurant que no la rebé mai. A la declaració que prestà el dia 27 d'octubre de 1326, contà que a l'illa de la Galera es repartiren els diners robats i que, *segons va sentir a dir*, donaren a Ferrando *de auantatge* cinquanta lliures. Afegí que en Ferrando li volgué donar la part que li pertocava i que ell, escrupulós, es va negar a acceptar-la i li va cedir *ad opus sui*. Per a fer-ho més bo de creure contava que, induït d'uns profunds escrúpols, els renyava tan seguit que varen arribar a amenaçar-lo de mort.

Després de fer el repartiment, ja que hi eren a prop, arribaren a Berberia -les calmes de gener els degueren ajudar-, al Cap de s'Alguer, on hi capturaren dos sarraïns, i llavors feren camí cap a Algemol i d'allà a la Pantalànea. Allò que Llorenç ignorava, emperò, era que la seva persecució s'havia iniciat ja feia temps i que, per molt que ara es moguessin pel migjorn i cap a llevant -tot el més enfora possible de Sardenya i de Menorca-, informadors de tot arreu donaven clarícies de la seva posició.

A l'illa de la Pantalànea, entre Bona i les costes de Sicília, en Ferrando, emparat en la, fingida o no, incapacitat de Llorenç, que havia fet córrer la veu del seu proper traspàs a l'altra vida, es va fer assegurar la barca com a seva. En Pericó Saura en tingué notícies per un tal Bernat Figuera.⁵³ Els dos escàpols castellans en Johan Alcanis i en Dominic també ho sentirien contar més tard als mateixos mariners de la barca.

L'actitud de Llorenç que entrellequem en algunes declaracions i els primmiraments de què bravetejà a la declaració, com és natural, no coincideixen: tot el que podem anar destriant dels diversos testimonis ens mena a sospitar que, tot i que potser afeblit i que -segons la defensa del seu procurador R. Seguí-, *no podia exir de la barcha sens ajut*, potser no restà al marge de la planificació de l'assalt piràtic. Així, quan en Guillem de Rippe se'l trobà a la Pantalànea, i veié el capteniment de Ferrando i el domini que exercia sobre l'empresa, tot parlant i fent tractes amb autoritat de patró en presència del propi Llorenç, no se'n pogué estar de dir-li:

- *En Lorens, la barcha es d'en Ferrando, que eyl l'ha feta assegurar con per sua?*

Llorenç replicà que la barca seguia essent seva tot i que, ja que havia estat malalt, havia hagut de cedir el comandament a Ferrando; i també li contà, com havia pres per habitud, que havia passat per gran perill quan l'assabentaren, mentre restava incapacitat per la malaltia, que podia estar segur que en Ferrando el volia tirar al mar; i que, després de tot allò que havia esdevingut, en Ferrando s'havia fet l'amo de la barca.

Allò que ens queda clar, doncs, és que Llorenç ja estava pràcticament bo i sa a la Pantalànea -si és que havia estat mai malalt- i que tota la versió oficial no treu cap a carrer i que potser és més cert que Llorenç i Ferrando eren socis secrets més que enemics enrostrats. De fet, en Rippe els va veure discutir els comptes, aferrissadament, fins el punt que el capità de la Pantalànea va haver d'intervenir per a posar-hi pau i hagué de sentenciar que els dos sarraïns darrerament caçats havien de romandre en poder de Llorenç. El ver patró, pel que es veu, havia reprès alguna autoritat i servava el seu prestigi intacte.

XVI. Un testimoni d'excepció

Era entre Nadal i corema, que començà a les primeries de març,⁵⁴ quan en Bernat de Torrente estava a l'illa de la Pantalànea amb una barca armada i al cap de pocs dies veié arribar en Llorenç en una barca on anaven alguns castellans -la que estam percaçant tota l'estona- inclosos en Ferrando Gonsalbis i el seu nebot. Torrente va presenciar tot l'episodi: com en Ferrando saltà a terra i anà al capità de la Pantalànea per assegurar la barca com seva (tots cregueren que ho era, ja que ho afirmava i actuava segur i decidit com el veritable propietari) i com en Llorenç no motava ni se'l veia actuar com patró, ni intrometebat se de comandar. Als ulls aliens, Bertran tenia encara aspecte de malalt i ho devia haver estat, doncs alguns de la seva barca confiaren a Torrente que havien arribat a proposar -quan eren al Golf- de fonar-lo a l'alta mar.

Tot va canviar de sobte, quan en Llorenç -altre cop ens sembla que, si més no de temps ençà, estava ple de vida- es va plantar fit a fit amb Ferrando. No sabem com va ésser el desengany final del castellà, ni quina força o poder degué fer valer el recuperat Llorenç, però sí de Ferrando ens han dit que era home terrible i potent Llorenç li havia de dur encara unes passes d'avantatge. Gonsalbis, que es degué trobar sobtadament negligit per la major part dels seus anteriors confreres -que s'havien d'haver desembarcat un cop repartit el botí-, va haver d'optar per fugir de la nau. Ho va fer amb els últims dels seus i, en la barca d'un tal Mateu Company, varen córrer a Marissara de Sicília, el port més proper.

També d'aquesta travessada escàpola en tenim un testimoni: en Bertrand Oruai, que era un dels mariners de la barca armada d'en Company, *calafat de Mallorca*, que havia desarmat a la Pantalànea. Allà mateix veié arribar la barca de catorze remes, amb un Llorenç Bertran que encara estava *infirmum et tensus et rasum* i allà havia estat present també -ens

54

Pasqua va ser aquell any el 15 d'abril.

sembla que tothom espiava a tothom- quan en Ferrando s'havia fet passar per senyor i patró de la barca provant de fer-la assegurar com seva.

Un cop armada de bell nou la barca d'en Company, partiren cap a Marssara i amb n'Orvai i alguns dels seus companys compartien viatge el fugitiu Ferrando amb els seus darrers fidels, flanquejat per en Jacob Salort i en Pere Ros, que semblen cada cop més dos infiltrats que feien el doble joc. Segons el testimoni d n'Orvai, també acompanyaven a Ferrando un nebot d'en Salort anomenat Raimundus,⁵⁵ un tal Ala i altres que havien desemparat Bertran a la Pantalànea i que l'havien deixat sol amb la seva embarcació i amb la dèria de revenja.

XVII. La denúncia

Havia passat ja el mes de febrer de 1324. Després de la victòria de Luchocisterna, davant Càller, les forces de l'Infant d'Aragó fortificaven el seu campament, el que seria més endavant el castell de *Bonaire*, nom que pretenia conjurar l'aire infecte que des dels cartaginesos s'atribuí a l'illa, i que seria aplicat a una verge mare de déu que -segles endavant, segons alguns historiadors argentins- seria l'advocació que es faria servir per batejar la capital del seu país.

Confós en mig d'un llarg i miserable seguici d'afamegats i malaltissos habitants d'Esglésies d'aquells que, després de la presa (el dia set del segon mes de l'any), havien assolit l'autorització per a sortir de la ciutat amb tots els béns que poguessin carregar per tal d'acollir-se a Càller, Bernat Asselm havia acudit davant l'Infant per suplicar-li justícia i, mentre es feien el tràmits judicials, va començar a endreçar, pel seu compte i amb els seus propis mitjans, l'entossudida cacera de Llorenç.

No feia més de quatre o cinc mesos que el corsari havia eixit d'Alaior. Mentre ell anava a Berberia per tercer cop, fent camí per acabar a Sicília, el dia catorze de gener de 1324 en Bernat Asselm compareixia davant el rector major del port d'Oristany i presentava la denúncia contra Llorenç Bertran, menorquí, Ferrando Gonsalbis de Guardamar, el seu germà Anfós, en Guillem Ala de Castelló d'Empúries i en Pere Roig de Roses d'Empúries, armadors d'una saytia armada de catorze remos.

L'immediat dia setze el nunci public d'Oristany, per ordre del rector del port, va requerir Nicolau, notari i jutge ordinari, fill del comte Matai d'Oristany, per tal que manés fer crides per tots els llocs acostumats de la terra donant un termini de tres dies als demandats i els seus còmplices -o altres per ells- per tal que anessin davant el rector i poguessin ser presents a les deposicions dels testimonis que aportaria en Bernat Asselm.

A la denúncia, Bernat afirmava que el present mes de gener, venint per mar, com mercader, d'*Alligalirie* cap Oristany amb una barca de càrrega de Bonominus de Biestro i Opicinus de Plasencia, burgesos habitants d'aquella ciutat (*Alligelrie*), que patronejava Jacomi Bergadani, tot just arribats a un port o platja anomenat Sant March, els esmentats armadors de la saytia que denunciava, amb els seus sequaços i mariners, *modo pyratice* i per violència *insultum fecerunt* a la barca d'en Bonominus i de n'Opicinus i la capturaren per força.

En Bonominus testificà que era present quan els assaltaren la barca que patronejava Iacominus Bergadamni de Bonifacio i la robaren al port d'Oristany, al lloc dit Sant Marc,

⁵⁵

El *R. de Catalonia*, que compareix al testimoni de Llorenç, qui no se'n recordava clarament del nom.

devers migdia del passat dia onze. Declararen també n'Opicinus de Plasencia, que també era present, i en Franciscus Mabilia, que era a la coberta, i que varen presenciar com espoliaven en Bernat Asselm i li robaven una *vollice siue bonita* (borsa) on hi duia 285 lliures en diners genovesos que anaven en menuts, és a dir, en diners de billó; 20 sous en diners de Barcelona; un pes de pesar florins i altra moneda; una ballesta defectuosa (*ad peccus*), una espasa, una túnica vermella (*gramansiam*) de *panno baldecto* (un tipus de seda que s'importava d'Àfrica) *ad orso* (sense confeccionar), un parell d'avarques o sandàlies (*calligarium*) i un parell de mocadors (*muncadorum ad orso*), estimats tots aquests arnesos en devers sis lliures. En Bonominus va veure un dels armadors de la *saytia* que portava la dita *bonita* d'en Bernat, a la que hi havia molts diners; Opicinus havia vist com l'agafaven, sense conèixer-ne el contingut, emperò sentí a dir al lladre mateix que hi havia molts diners i a n'en Bernat que eren 285 lliures i també, com tots, va veure com se'n emportaven les altres coses denunciades.

Quan Bernat presentà davant els jutges de Menorca la denúncia com a prova, aquells dubtaren de la veritat dels fets que contenia i arribaren a no fer-ne cas: els tres únics testimonis eren massa afectes a n'Asselm, i estaven massa lligats econòmicament a la seva empresa. Tota la força que se li acudi a Bernat va ésser manifestar que tot era *publica vox et fama inter scientes* i sobretot entre els propis entesos. I era cert, emperò no provat: l'esdeveniment era públic i potser tot havia passat en presència d'espectadors passius, com és ara la tripulació de l'embarcació d'en Fores, que estava ancorada allà mateix, emperò mancaven els testimonis de tercers. Bonominus, Opicinus i Franciscus també corroboraren a Oristany que del fet n'estava assabentat tothom i, degudament escomesos, precisaren que fama publica s'entenia per allò que deia la gent i que hom considerava que dos o més homes eren el mínim precís perquè ho fos considerada. Signaren la denúncia com testimonis Franciscus Mabilia de Noli, Bonominus de Biestro, Franciscus Lizey de Finaria i Opicinus de Plasencia, que figurava com patró o armador de la barca.

XVIII. Fuita, persecució, empresonament i fuita

En aquells dies, Llorenç era a la Pantalània, que era de domini polític català però efectiu dels corsaris i pirates que senyorejaven el canal de Sicília. L'illa llavors era escassament habitable i gaudia de l'únic atractiu d'un port que era a la vegada tota la indústria d'una minsa població estant, però també en treia profit d'un ample estol de passavolants -mariners, tractants, pirates i corsaris- que es barrejaven amb una població musulmana sotmesa i humil.

Va ésser el mateix capità del port i de l'illa qui va comentar temps després la situació al nostre vell amic Jacob Lanssa: el corsari Bertran havia restat sol a la fi, amb els dos sarraïns encormats, és a dir, empresonats de peus i mans en un cep de fusta; se n'havia deslliurat de part dels homes que li quedaven i n'havia retingut amb ell sols quatre, per capficar-se tot seguit en l'empresa de salvar el seu bon nom. Així, comandant altre cop la seva pròpia embarcació i amb els seus quatre homes i cinc més que havien estat abans de la barca d'en Company amb què havien fugit en Ferrando i els seus,⁵⁶ partí Llorenç rera els traïdors cap a Sicília.

En Bernat de Torrente, el testimoni que havia coincidit amb ells a la Pantalànea i que ara seguia el mateix viatge amb la seva pròpia barca -és més que segur: era impossible fer res d'amagat- va presenciar com Llorenç, amb els altres castellans i homes de la seva saetia, arribà a Marssara un dia més tard que els fugitius. Quan Llorenç va tocar terra en Ferrando ja havia plegat tota la seva roba i diners i s'havia deslloriat cap a l'interior (a Messina, segons declaració de n'Oruai), estalviant-se d'ésser capturat.

Mai més no el pogueren trobar, al castellà. Ell i els seus acompanyants es feren fonedissos: es degueren separar tot just posat el peu a la vorera, per prendre distintes direccions. Sols de quatre d'ells en tenim algun rastre: Jaume Salort i n'Ala compareixeran al poc temps a Tràpani; en Pere Ros i en Salort, quan en Llorenç sortí a la fi de Sicília, tornaven estar amb ell.

A Marsara, mentre els seus seguien a Ferrando, Llorenç tornà, de cop i volta, a ostentar teixits cars i moneda, que feia rodolar per assolir els seus propòsits. Al seu testimoni va ometre també tots els detalls referits a aquests moments: digué sols que, volent denunciar al capità de la Pantalània les malícies comeses pels seus homes, li fugiren tots, manco quatre que quedaren amb ell a la barca i que els fugitius -i això és el que li freturava demostrar- se'n dugueren tots els diners obtinguts per la violència, de tal manera que ni a la barca ni en poder seu ni d'altres n'hi va quedar gens. Un cop recuperat una mica de la seva malaltia -continuà-, amb els quatre homes i altres que havien quedat allà de *quisdam barris* -és a dir, d'una altra tripulació-, anaren a Sicília i feren port a Marssara on eren els fugitius que, quan varen saber que ell hi arribava, s'escapoliren de seguida. Allà -conclougué Llorenç- va vendre els dos sarraïns.

La seva defensa afegí alguns detalls nous: segons les seves tesis, Llorenç es presentà al visalmiray de Marssara per demanar-li homes *ab que anas pendra lo dit Ferrando e los altres companyons* i va trobar barra de cap; el sots-almirall, que devia saber amb qui tractava, no acceptà la tasca i li digué:

- *Los anas eyl pendra si.s volia.*

En Llorenç replicà amb violència que:

- *Eyl li.n feya mostra.*

Però el sots-almirall no es deixà impressionar.

Els déus deuen tenir alguns dies que es senten protectors de la justícia, doncs al poc temps el sots-almirall va poder complir el seu desig. Mentre Llorenç, innocent de tot, discutia amb ell i feia com qui cerca homes per organitzar la cacera dels culpables, no sabia encara que la seva propera desventura estigués tan a prop i que altres trescadors havien olorat ja la seva flaire. Quina sorpresa no provà de reflectir quan contava al jutges de Menorca que, passats un parell de dies, arribà a Sicília algú anomenat n'Asselm, amb una lletra de l'Infant d'Aragó, i el va fer empresonar!

El portador de l'ordre era un germà consanguini del mercader n'Asselm -com va aclarir Bernat molt després, el 19 de desembre de 1326- potser anomenat Berenguer, que manifestava que en Llorenç i en Ferrando amb els seus còmplices, un cop fet el robatori amb la seva barca armada, havien anat a l'illa de la Pantalània on es repartiren el diners i les coses robades entre tots, sense que en Bertran, ja sa del tot, s'estalviés d'obtenir la seva part. Segons havia sabut (algun informador de la pròpia tripulació de Llorenç degué tenir), d'allà en Llorenç havia anat a Marssara de Sicília, on havia fet assegurar la barca pel sots-almirall de dit lloc, mitjançant el pagament de dos florins d'or.

Tot és confús, a aquest darrer episodi. Tres anys després una barca *carica* va anar a parar a una cala de Ciutadella i en ella hi anaven en Pere de Portell i en Berenguer Bonet, l'un de Cotlliure i resident a Sardenya, al castell de Bonayre, i el segon de Cadaquers i resident a Oxtine, de Sicília. En Bernat Asselm els va fer requerir amb urgència per declarar, abans que no partissin de Menorca.

En Pere de Portell, que ignorava el robatori, havia vist a Marssara, entre gener i març de 1324, com en Llorenç arribava amb una barca armada que deia que era seva, juntament amb Ferrando i els seus còmplices. Els veié desembarcar, conversà amb ells i en Llorenç mateix li digué que venien de la Pantalània. Allà mateix va sentir a dir a Pere Ros -el més destre dels conjurats, que primer havia estat el segon d'en Ferrando i llavors seria el més afecte tutor de Llorenç- que a l'illa s'havien repartit entre ells tot allò de què havien pogut lucrar-se *de bona guerra*. No sabia si en Llorenç era sa a la Pantalània, però sí que hi estava del tot quan arribà a Marsara. A pres del propi Bertran -ja que del corsari es veu que no se'n refiava ningú i a més estava barallat amb el sots-almirall- el testimoni havia exercit la seva mitjanceria per fer que el sots-almirall de Marssara concedís al menorquí l'assegurança necessària per tal que pogués *armar i desarmar i ésser en la seva guerra* i va ésser ell mateix qui va lliurar a l'oficial els dos florins que en Llorenç li trameté.

Aquell testimoni (d'un estrany a Menorca, convé tenir-ho en compte) era del tot perillós per en Llorenç, ja que presentava al castellà com el seu braç dret i negava tota la convenient història de la traïció i la fuga. Per això, la defensa de Bertran subratllà -sense arribar a demostrar-ho ni a dir-ne la causa- que a Marssara s'havien barallat Llorenç i en Pere de Porteyl.

Era el testimoni de Bertran Oruay -aquell que deia que havia anat amb la barca d'en Company fins a Marssara amb els fugitius-, que també havia estat present a l'episodi, el que inspirà als defensors, ja que aquest va declarar que havia vist a Marssara que en Llorenç tenia unes paraules (*habuit contenciones siue contendit se de uerbis*) amb Pere de Portello, conegut de n'Oruai, perquè en Llorenç tractava que un nebot d'aquest anés a la barca amb ell: potser el que volia era forçar-lo a deixar-li un hostatge per assegurar-se el seu silenci.

No ho podem saber mai, si Llorenç i Ferrando anaven junts o s'encaçaven quan arribaren a Sicília. Allò cert és que el germà de n'Asselm, amb la lletra de l'Infant, assolí l'empresonament de Llorenç Bertran, la ràpida desaparició d'en Gonsalbis i dels seus i el correlatiu descans del sots-almirall, que en devia estar fart d'aquestes contarelles. Contà l'acusat -segur que assolí d'emocionar als jutges- que ell deia i al·legava i proposava les seves explicacions a aquell home -n'Asselm- per tal de convèncer-lo que no era culpable del robatori; descrigué llastimosament com li suplicava que, un cop li havia ofert explicacions satisfactòries, no el tractés ni el fes tractar com malfactor; i narrà, traspassat i dolgut, com n'Asselm, inclement, dur de cor, no es dignava escoltar-lo ni tan sols rebre les seves exculpacions, ans volia sobretot i exigia que fos conduït pres a Sardenya, a presència de l'Infant.

Davant tanta intransigència i tanta injustícia, quin altre remei li quedava a Llorenç -que cavil·lava que tot això li seria greument dispendiós i sobretot perillós, si cap de les seves raons era atesa ni podia demostrar d'altra manera el seu dret- que fugir de la presó de Marssara?

Així ho va fer. Després de devers dos mesos d'estar-se en presó, en va poder fugir, havent de deixar en mans de n'Asselm la seva barca amb l'exarcia i tot el seu armament i homes. No hi perdé tant, doncs, el mercader, que se'n ho porta tot a Tràpani, segons va

sentir a dir Bertran més tard. Segon ell, hi havia a la barca una caixa amb 24 dobles d'or, que li restaven encara de la venda dels dos darrers sarrains.

Allò que és cert és que mentre es movia per Sicília, abans d'entrar en presó, Llorenç havia manejat cabals a bastament. En Pere de Portell havia vist en poder del seu parent Francesc de Portell 60 florins i 7 dobles d'or que en Llorenç li havia deixat en dipòsit i que aquell li va restituir al seu moment, després d'haver-lo amagat per un temps a la seva embarcació. Llorenç, a més d'untar les corrioles necessàries, es feia valer de les possessions adquirides en el robatori, com és ara robes i diners dels que anaven dins les *bunitas* furtades a n'Asselm, i les distribuïa entre certes persones. El mateix Pere de Portell, quan estava a Marssara amb en Llorenç, va rebre pels seus serveis de mitjanceria i influència amb el sots-almirall una borsa de cuir cordovà amb dues corretges negres i una *capuccium de panno cachebrizato* i va veure també com el corsari donava al seu parent Francesc, que li havia amagats els diners quan es començava a sentir perseguit, pany *cachebrizat* per fer una vesta vermella, llarga i oberta: una gramalla. Llorenç mateix es va fer cosir una altra gramalla d'aquell teixit.

De l'empresonament d'en Bertran en Pere de Portell se'n va assabentar més tard, quan estava a l'illa *Gerbatis* (Djerba) que havien conquerit les forces d'en Fadrique de Sicília, comandades pel cronista Muntaner, devers deu anys enrera. Allí rebé una lletra del seu germà en Francesc que li notificava que el corsari havia estat empresonat i que el fill major del sots-almirall, per l'amistat amb ell -que degueren fer valer en absència-, bé que empenya amb deu florins d'or que rebé d'en Llorenç, l'alliberà de la presó.

Llorenç n'havia sortit a peu pla i a bon preu gràcies a que no li mancaren amics quan els pogué pagar. Com preu de la seva gestió havia cedit a Francesc un terç de la seva barca, quan la pogués recobrar.

XIX. Tornada a casa

Quan en Francesc de Portell pogué treure d'amagat en Llorenç de la presó i feien el curt camí cap a la barca que l'havia d'acollir, en Berenguer Bonet -l'altre testimoni que l'any 1326 va recalcar per poc temps a Menorca - era a Trapani, a determinada casa, on es trobà amb dos catalans, un anomenat n'Ala i l'altre Jacob Salort -els antics companys d'en Ferrando-, que s'estaven repartint entre 15 i 20 lliures de moneda genovesa i un tros de teixit *cachebrizat* del que cadascú es va fer fer una túnica i sobre-túnica: ells afirmaven haver-ho obtingut tot d'alguns pisans, enemics i per tant víctimes preferents de qualsevol atac o lladronici.

A Trapani havia anat també el germà de n'Asselm seguint el rastre dels seus béns. Emperò el vent el feia precedir de la seva flaire: sobtadament tots es feren follet. Mentre l'indagador creu que ha deixat a cobro en Llorenç a la presó de Marsara, i que podrà seguir les seves perquisicions i dur a terme les captures, la mateixa peça principal se l'hi ha fet fugissera: Llorenç anava ja camí de Menorca.

Devers els mes de maig, un mercader de Mallorca anomenat Pere Guimerà era a *Xacha* (Sciacca), a Sicília, dins la coca de Guillem Teremunt i va veure venir en Llorenç amb la barca d'un cert pirata -diu- de nom ignorat per ell. Si hem de creure allò que assegurava n'Asselm en el procés, era la barca del mateix Bertran, que l'hauria tret il·legalment de Sicília, on havia d'estar segrestada per la justícia. Llorenç, emperò, -no hi ha qui en pugui treure l'aigua neta- deia que n'Asselm, un cop empenyorada, se l'havia retinguda.

En Guimerà no l'havia vist mai, a Llorenç, emperò sabia qui era i és segur que havia sentit cosa de les seves ventures darreres. Sorprès de veure'l allà, deslliurat i tranquil, preguntà als que l'acompanyaven com així anava amb ells. Eren en Pere Ros -que segons Llorenç havia estat el seu carceller quan el robatori, però ara compareix com el seu amic i company- i Jacob d'Ort, el mateix Jaume Salord que havia fugit amb Ferrando i que feia poc era a Tràpani.

Pere li donà la versió que havien tingut temps de confegir entre ells:

- Anc no vis tan gran tort con li es stat fet. Vos devets saber que eil es stat en Sardenya e aqui arma de castelans e d'altres mescladisses. E, con hac armat, eyl fo malalt, axi que vench a la mort e dementre eyl era malalt un mariner castela per nom Ferrando feu-se fer homenatge a aquels de la barcha, e que d'asso no sabe res lo dit Lorens Beltran, con fos malalt, e que puy, perten de Sardenya, robaren una barcha de homens de Coch Liure.

- E no ho podia vedar, en Lorens Bertran, axo?

La versió oficial dels corsaris es descabdellà amb exactitud. Així, l'informaren que quan Llorenç va provar de prohibir als seus que depredessin aquella barca, estiguessin o no en pau, li feren ofertes de llençar-lo al mar: com podia oposar-s'hi? Per fer-ho més llastimós, després venia la història de la fuga i de l'empresonament. Per fi, l'informaren que el propi Llorenç havia hagut de veure tots els seus béns segrestats, al mateix lloc.

XX. Presó a Menorca.

Càller es va rendir a la fi el 19 de Juny de 1324. Aleshores Llorenç era ja a Menorca i en Bernat Asselm estava a Mallorca, portant la seva inquisició, sense deixar de parar esment a alguns negocis d'exportació de sal d'Eivissa.⁵⁷

El 21 del mateix mes el floctinent del regne de Mallorca, Bernat de Tornamira, escriví al de governació de Menorca, Bernadó de Vayl d'Auria, i li trameté, per manament reial, la denuncia de Bernat amb l'ordre de segrestar la barca de Llorenç i els béns dels seus fiadors. El dia 28 bandejaven al corsari per Ciutadella, com rebel a la justícia, ja que no s'havia volgut presentar.

L'esclau Nichola Gercus⁵⁸ coincidí amb el fugitiu Bertran en dues ocasions: una quan havia pres terra a Maó, anant pel camí de *Hialor*; l'altra vegada el va trobar amagat a un huyastrar d'en G. Mora,⁵⁹ quan el ban contra Llorenç es propagava per la població d'Alaior i el mercader Bernat Asselm, després d'encalçar-lo per mar i terra, per les illes i per Catalunya -on degué obtenir un manament reial-, ara el feia cercar per aquella parròquia cum multis hominibus.

Alhora que seguia la cacera de l'armador, Bernat investia contra els seus fiadors: el 3 de juliol es presentà davant el floctinent de Menorca amb la demanda civil contra els quatre,

⁵⁷ Mentre prosseguia, a Menorca, els processos contra els fiadors del corsari i contra el propi Llorenç ell mateix era perseguit a Eivissa d'on es va escapolir patronejant una cocha carregada de sal per a vendre-la a Saona, trencant totes les disposicions del batlle de l'illa. Bandejat com un delinqüent, se li prohibí de comparèixer per Mallorca fins que el mes de juny de 1327, tot just acabat el procés que duia contra en Llorenç Bertran, l'Infant Felip, regent de l'illa, li va concedir guiatge i seguretat, sols per un espai de quatre mesos (ARM, Lletres Reials, 7, f. 56v).

⁵⁸ És el mateix Nichola Gercus, esclau que estava en talla amb la dona na Falgeres, que va ésser l'únic testimoni interrogat per esbrinar la participació de Romeus Cabot al robatori.

⁵⁹ Potser un parent d' un dels quatre fiadors processats: el ferrer Francesch Sa Mora.

dels que ja n'hi havia un de mort: Pere de Cassa, que ara el representaven els seus hereus. Els reclamava les 285 lliures genoveses en efectiu més 15 lliures en moneda de Mallorca que era el valor de les robes i altres efectes que li havien estat sostrets, ultra les següents despeses i perjudicis:

- 30 lliures genoveses per a la inquisició feta a Sardenya

- 70 lliures de Barcelona (91 lliures reials de Mallorca) que li havia costat noliejar un leny per la persecució

- 10 lliures de reials de Mallorca, import d'escriptures i despeses fetes tant a les illes com a Catalunya.

El dimarts vinent els fiadors respongueren. Asselm presentà la còpia de la denuncia feta davant el regent major del port d'Oristany i els testimonis de l'antic batlle i del rector de l'església d'Alaior que havien actuat a la constitució de la fiança.

La primera versió dels *defenedors* dels fiadors d'en Llorenç va ésser presentada tres dies després de la denúncia.⁶⁰ Era el dia sis quan comparegué el seu procurador R. Seguí⁶¹ per presentar les seves raons (2 tesis) i posicions (en 9 punts) i 13 capítols amb la seva versió dels fets. Per part de la defensa testificaren envers els usos i costums de l'ofici els corsaris Lupetti, Ardit i Tortosa i en Guillem Rippe, àlies en Monet; al castell de Maó es reberen també els testimonis dels tripulants Miquel Roig, Pericó Saura, Jacobus March i Romeus Cabot.

La primera versió que presentava la defensa no es veuria recolzada ni pel propi Llorenç, quan el varen poder aglapir, molt més tard. Els fiadors pretenien que, després de desarmar a Sardenya, Bertran havia venut la barca als germans Ferrando i Alfons Gonsalves, de Guardamar, que varen ser els que assaltaren a n'Asselm. Així, ni Llorenç ni els seus fiadors no tenien res a veure en l'afer i tot el demés que afirmava el mercader no eren més que *friuolem et inanem defencionem* que no tocaven al cas, com és ara la malaltia o que a Llorenç li haguessin robat la barca o que hagués fet una venda fictícia -que mai no es provà, ni es torna mencionar- o que els homes l'haguessin segrestat o que haguessin actuat amb el seu consentiment o no, posat que havia seguit amb ells - segons l'acusació creia -, ni la suposició que, a la fi del viatge, Llorenç hagués comparegut de bell nou regint la seva mateixa embarcació, supòsits tots ells que la defensa negava per tal d'alliberar de responsabilitat ensems al corsari i als seus fiadors.

La teoria de la venda de la barca, emperò, es veu que no s'aguantava dreta. Dos mesos després, el 6 de setembre, la defensa presentà tretze nous capítols i nous testimonis de Roig, Saura i Cabot, refent la primera versió. Argumentava ara que, un cop desarmat a Sardenya, Llorenç havia armat de bell nou per tornar anar a Berberia contra els enemics de la vera creu; que va estar malalt tot el viatge i que, després de l'anada de Ferrando i Pericó a Esglésies, el segon viatge infructífer i tot el demés que ja coneixem, Ferrando i els seus còmplices, mantenint-lo a terra sota custòdia, havien assaltat n'Asselm i havien partit altre cop cap a

⁶⁰ Com era preceptiu pel punt 13 les franqueses de Jaume Primer donades a 1231 al regne de Mallorca, que disposava que els habitants de la ciutat pledegessin de tres en tres dies i els estranys de dia en dia, si ho sol·licitaven, o es poguessin acollir al mateix dret que els veïns.

⁶¹ Ramon Seguí portava mentrestant un altra cas a Ciutadella, on representava la part de la demanda en nom del jueu Juef Comparat contra els hereus d'un altre corsari menorquí, Barthomeu Moragues, i del seu soci Gispert Roig de Cotlliure, que al·legaven, per defugir un deute de 12 lliures obtingudes de la venda d'un sarraí, que el leny armat que tenien a punt per anar en cors els havia estat emblat e tolt dins del port de Maó. Es veu que donar la barca per perduda, venuda o furtada sovintejava com recurs beneït per a defugir les culpes i els creditors (ARM AH Supl. 4 f. 64 a 67v).

Berberia, on capturaren els dos darrers sarraïns i que Ferrando, després de provar d'assegurar la barca com seva pròpia a la Pantalània, havia acabat fugint amb els seus. És la història que hem procurat seguir fins ara i que incriminava a Miquel Roig, i a Guillem Ala de Castelló d'Empúries i a Pere Ros, de Roses,⁶² que haurien estat els que sortiren a mar a fer pirateria per la part de Sardenya i haurien fet el robatori a n'Aselm, mentre el corsari menorquí es trobava de bell nou a Berberia. Essent així -argumentaven els fiadors- era sols a aquells que n'Asselm havia demandat primer davant el Rector major del port d'Oristany, a gener de 1324.

D'haver estat certa aquesta nova versió, Llorenç restava alliberat de responsabilitat -i per tant els seus fiadors- un cop havia acabat la seva primera expedició i havia desarmat, a Sardenya. Així almenys ho confirmaren, d'antuvi i per poc temps, testimonis afectes a Bertran i tripulants de la seva barca com en Romeus Cabot, en Miquel Roig i en Pericó Saura.

A l'altre costat, tota l'argumentació de l'acusador descansava sobre dos punts clau: mantenien que la responsabilitat dels fiadors es perllongava tot el temps de l'eixida, des de que Llorenç sortí fins que tornà a Menorca, que calia considerar un sol viatge ateses les paraules *anant e vinent* de la llicència del Lloctinent - paraules que ben aviat deixaren de comparèixer a les còpies sol·licitades a la cúria del batlle de Menorca -; en segon lloc, insistia el mercader que els fiadors havien de respondre no sols de les 25 lliures de l'assegurança, ans també de tots els mals comesos per Llorenç o pels seus, més interessos, com deia la llicència però no ho havien inclòs al document de l'assegurança. Per altra part, comptava amb la declaració feta a la cort d'Oristany pels testimonis que eren a la barca quan li feren *la robauria*, com prova indubtable que havien estat Llorenç i/o els seus còmplices qui l'assaltaren.

El 2 d'octubre, al castell de Maó, en Monet i en Guillem de Rippe prestaren nous testimonis, davant l'escrivà Guillem Alegret, tocant als nous capítols de la defensa. El 22 d'octubre es reberen els testimonis dels tripulants que eren a Mallorca, reclamats el dia 3 del mateix mes, presentats per Raimon, el germà de Llorenç Bertran, que feia de Procurador dels fiadors a l'illa major: eren Arnau Fuxam, de Mancor, Johan Alchanis, l'aragonès, el castellà Dominicus i el mallorquí Ferrer Crespi (l'únic que figura com mariner professional), a més del mercader de Mallorca Pere de Guimerà, que veié a Llorenç, Jaume Salort i Pere Ros quan tornaven de Sicília.

Tot l'any 1325 estigué el procés en suspens i a la documentació hi ha un buit absolut: Llorenç estava ocult, ningú el podia trobar ni sabia on parava i el seu testimoni o la seva confessió havia d'ésser essencial per seguir la causa. Tampoc eren bons moments per marejar els oficials públics ni per reclamar la protecció o intervenció del lloctinent o d'altres instàncies: havent mort el rei Sanxo a Santa Maria de Formiguera el 4 de setembre de 1324, sense deixar fills legítims (d'il·legítimes tingué almenys tres filles), l'illa i tot el regne de Mallorca estaven en perill d'anar a parar a mans del rei d'Aragó, que el reclamava com feu que li era sotmès. Hi va haver commocions públiques, diversos bans s'enfrontaren, les opinions, el destí de l'illa, somogueren tots els cors i totes les raons; el tron perillava i amb ell tots els càrrecs de confiança i tota la nòmina militar, governamental o administrativa.

⁶² I que Miquel Roig, fill de Dominic Roig, i Pericó Saura, fidels i disciplinats, feien bona de bell nou amb el seu testimoni.

Llorenç seguia amagat, bandejat per tota l'illa pels saigs i capdeguaytes, cercat per escamots d'homes a sou del mercader, invisible i intrometible, però en contacte amb el seu germà de Mallorca i amb els seus fiadors, que pledejaven amb n'Asselm.

Fins el 27 d'octubre de 1326 no pogué iniciar Bernat el procediment criminal contra Llorenç Bertran, ja que li no li convenia que el veiessin gaire per Mallorca.⁶³ El corsari, traït per algú o sota alguna garantia dels seus socis, estava de bell nou empresonat des de començament de l'any: any i mig s'havien torbat a haver-lo. El mateix dia va prestar testimoni i el tornaren interrogar el 15 de novembre, set dies després d'haver desestimat el jutge Guillelmus de Pinea i els seus consellers la demanda civil en primera instància contra els fiadors.

Emperò Bernat havia reprès molt de pressa: ara que tenia el corsari a cobro no permetria que l'amollessin de bell nou i sol·licità que seguís pres i que el sotmetessin a turment, si era precís, a l'espera de nous testimonis que pretenia aportar i que pel moment eren fora de l'illa. En allò de fer-lo turmentar va arribar tard ja que feia molts pocs mesos que les Corts d'Aragó havien proscrit la tortura o prova judicial, convençuts per fi que els culpables forts i revenguts reeixien a alliberar-se de pena i que els innocents dèbils acabaven condemnats.

El defensor de Llorenç, pel seu cantó, demandava imperiosament el 8 de novembre de 1326 que a Llorenç el traguessin de la presó tot seguit o que es dictés sentència i afegia que, si de cas s'arribés a demostrar qualsevol culpabilitat de Llorenç, aquest estava disposat, d'acord amb certa franquesa reial, a donar *fermanssa de dret a tots clamants de eyl e es apperelat de fermar dret sobre sos bens*. És a dir: sol·licitava la llibertat sota fiança, amb la constitució de tots els seus béns com a penyora.

El segon interrogatori de Llorenç es va fer el mateix dia que Bernat apel·lava al lloctinent la sentència de la causa civil contra els fiadors. El mercader volia que Llorenç reconegués la seva interpretació de la *fermança* o compromís fet pels fiadors; que després de *refrescar de pa e de companya* a Palma de Sols els que havien sortit amb ell de Menorca n'eren conscients que tindrien part del guany d'allò que assolissin al segon viatge (i així tendria continuïtat amb el primer) i que havia venut *los moros* a Palma de Sols sense encant, a un sol mercader. Volia que confirmés si en Jaume Lanssa era present a Cap de Sant March quan Gosalbo Ferrandis i els altres feren el robatori i si el leny de G. Fores de Terragona era també allà, a aquells instants, l'anit que va ésser robat.

El seu afany, ara, era invalidar testimonis cercant els possibles còmplices entre els declarants i per això reclamava també la relació de tots els homes que eren a la barca a aquell moment, volent que confirmessin si hi eren:

en G. Tortosa
en G. Riba
en Miquel Roig
en Jaume March
en Però Saura
en Romeu Cabot
en Bernat Torrent
n'Arnau Fuxa,
en Johan Alchani
en Domingo, castellà
i en Ferrer Crespi.

Emperò no rebé resposta: Llorenç no va fer més que aferrissar-se a la seva anterior declaració.

Mentre el procurador dels fiadors d'en Llorenç exigia que Asselm diposés fiança per a poder dur endavant la causa, Bernat insistia, a l'apel·lació presentada davant el lloctinent, que es turmentés a Llorenç. El dia 29 Asselm presentà també davant la Cúria de l'infant Felip, nou regent del regne, un recurs on feia un llarg rosari dels greuges que havia patit de la justícia de Menorca, i on acusava al jutge G. de Pinea de prevaricació i d'haver-lo deixat en plena indefensió; insistia en la responsabilitat dels fiadors, ja que no era cert que Llorenç hagués desarmat i fet encant a Sardenya després de la primera expedició i amb això s'hagués donat per finit el viatge, ans l'encant públic no s'havia produït (i sí una venda dels sarraïns *perladissament* a un mercader *a la riba del mar*) i el corsari havia continuat amb la mateixa o semblant tripulació, amb sols dos homes nous; afegia que tot això es feia palès pels testimonis presentats per la part de la defensa i per la mateixa confessió de Llorenç.

Argumentava també que no estava provada la innocència de Llorenç al robatori ans, segons el testimoni de Guillem Rippe, se'ls va veure discutir a ell i en Ferrando Gosalbis més tard, a l'illa de la Pantalània, precisament al moment de repartir-se el botí, fins que, per posar pau entre ells, va haver d'intervenir el capità del port, quan va decretar que dos sarraïns que portaven havien de ser d'en Llorenç, i Bernat assegurava que aquella era la part que li devia haver pertocat a Bertran del fruit conjunt de tota l'expedició

Bernat protestava també contra l'afirmació del jutge, que deia que no s'havia pogut provar la quantitat i les coses que li havien robat, ja que tot estava acreditat per testimonis aportats al port d'Oristany. Insistia que la responsabilitat dels fiadors estava estipulada a la lletra del lloctinent per tota l'expedició completa, no sols pel primer viatge a Berberia. Es basava en els termes *anant e vinent* de Menorca i també en una lletra reial de 1317 que presentava, -model de la lletra d'assegurança per sortir en cors- i fins i tot en les mateixes costums dels corsaris, que per donar per acabat el viatge a altre lloc requerien desarmar, acomiadar els homes, fer encant públic d'allò capturat, fer nou bescuit i assegurar de bell nou el vaixell amb nous asseguradors, condicions que no s'havien produït a Palma de Sols.

El jutge havia al·legat també que no es trobava culpable a Llorenç, emperò això -segons Asselm- no venia al cas, ja que la causa era contra els fiadors, que havien assegurat no sols els danys possibles a inferir per Bertran, ans els que fossin fets per tots aquells que anessin al viatge i Ferrando Gosalbis era un d'ells (i segons Bernat havia actuat d'acord amb Llorenç) i els fiadors tant asseguraven un com l'altre. Al·legava que les obligacions dels fiadors no eren sols les del document signat per ells (que no feia menció *d'altres danys ni interessers*), ans bé les de la lletra del lloctinent que fixava els requisits exigits per poder sortir en cors, que el text de l'assegurança hauria hagut forçosament de reflectir.

Per això, denunciava ara també el frau que havien comès amb l'omissió, a la transcripció del document d'assegurança, dels termes *anant e vinent*, en els què residia tota la força de la qüestió. Impugnava els testimonis de la defensa, ja que no l'havien citat a ell ni li havien donat ocasió d'interrogar-los, i demandava també a Jacob Lansa, a qui acusava de fals testimoni, atès que sols la seva declaració discrepava dels altres interrogats i fins i tot de la de Llorenç. En conseqüència, feia saber que, quan el va denunciar per mentider, Llança s'havia fet absent ràpidament de l'illa de Menorca, el que era prova a bastament de la seva falsedat i prou per invalidar el seu testimoni.

Per fi, sol·licitava que mantinguessin pres a Llorenç, ja que tenia preparats nous testimonis -que pel moment eren al Rosselló- que demostrarien la culpabilitat del denunciat. De passada, sol·licitava de bell nou que turmentessin a Llorenç, si era precís, per fer-li confessar la seva culpa, mentre innovava l'apel·lació per acudir davant l'Infant Felip *omissis*

mediis, és a dir en persona, especialment en allò relatiu a la falsificació de document per l'omissió de les condicions que havia exigit la lletra del lloctinent.

Després de noves defenses del procurador dels demandats, noves respostes de Bernat i nova rèplica del procurador contrari i d'alguna informació que no coneixem - tal volta relativa al previsible resultat de l'apel·lació - els fiadors sentiren com el terra els mancava sota els peus. El 17 de desembre va ser requerit el seu procurador, Bernat de Bona Ventura, per tal que respongués a l'apel·lació en el termini d'un dia. Es va fer el requeriment per tres vegades i el dia 19 no havia encara comparegut.

El mateix dia Bernat presentà davant el lloctinent de Menorca, Guillem de Sant Johan, i tant pel procés civil com pel penal, dos nous testimonis (devien ésser els que esperava), que havien arribat en una barca a una cala prop de Ciutadella: en Pere de Portell, de Cotlliure, i en Berenguer Bonet, de Cadaqués. El dia 21 assolí del lloctinent una nova transcripció completa de la lletra de Bernat de Tornamira, que abans havien presentat manipulada, i donava per closa l'apel·lació.

A aquest moment, Llorenç es començà a veure perdut. Els fiadors i en Bernat pactaven una renúncia a la causa i el mercader acceptava, fins i tot, dipositar una fiança per tal de respondre de les despeses del judici, mentre renunciava a prosseguir, tot acatant la mitjaneria del lloctinent. Els va ser assignat el proper dilluns, dia de Nadal, per fer l'avinença, que ja no coneixem.

XXI. A la fi llibertat.

El 22 de desembre, el mateix dia que es feia el decret de l'acte de conciliació, Llorenç, encara empresonat, havia de començar a actuar pel seu compte: refusava la denúncia penal contra ell i nomenava defensor al mateix R. Seguí que havia portat primerament la causa dels fiadors. El dia de Nadal, quan s'havia de fer l'avinença amb els fiadors, en Bernat Figuera sol·licità que s'aixequés el bandejament a Llorenç Bertran, però no sembla que tingués sort.

El recurs de n'Asselm davant l'Infant feia el seu camí: el dos de gener el lloctinent de Menorca remeté al de Mallorca còpia del procés i li notificava que havia senyalat data per abans de l'Epifania per a les compareixences. El dia cinc li remeté també la transcripció dels testimonis presentats per Bernat Asselm.

També el defensor de Llorenç presentà dos nous testimonis urgents que s'havien d'absentar de l'illa: el dia 11 n'Antoni Dalmau, de Castelló d'Empúries, i el 29 en Bertrand Oruay. El 10 de febrer els fiadors i Bernat, conjuntament, tot i que havien renunciat a la causa civil, sol·licitaven presentar nous testimonis relatius a la fiança i constituïen procurador seu a un dels tres que restaven vius: Bernat Figuera. El dia següent, el lloctinent de Mallorca (devia haver rebut per endavant una petició semblant) donà vuit dies al de Menorca per tal que rebés els testimonis de bell nou proposats per ambdues parts i l'intimà que remetés, secretament, còpia de la cèdula de la fiança feta pel Rector de l'Església d'Alaior.

El dia cinc de març sortien cap a Mallorca els documents sol·licitats i les declaracions fetes el 17 de febrer pels nous testimonis, tots ells habitants d'Alaior: eren els que varen ésser presents a l'escena de la constitució de la fiança el dia de Sant Miquel de 1323, mentre Llorenç estava empresonat abans de partir.

I aquí se'ns perd el rastre del recurs davant l'Infant Felip.

El 21 d'abril Arnau de Cardellac, Lloctinent del regne de Mallorca, dictà la sentència que corresponia a la primera apel·lació: declarava absolts els fiadors, tot confirmant la sentència del jutge de Ciutadella G. De Pinea, imposava silenci a n'Asselm i el condemnava a les despeses del procés i de l'apel·lació.

El procés criminal, emperò, seguia endavant. El 3 de març s'havia presentat a Mallorca, davant el Lloctinent, Raimon Bertran, germà de Llorenç, que demanava l'alliberament del corsari, ja que feia quinze mesos que el tenien empresonat sense sentència. Entre el 10 i el 15 del mateix mes el defensor de Llorenç havia presentat els seus testimonis: còpia de les primeres declaracions presentades al procés civil i de les de Macià Vives, R. Blanch i P. Sartre. El dia 15 prengueren nova declaració a l'esclau Nichola Gercus i a Romeus Cabot i Peró Saura, que Bernat els havia acusats de complicitat en el robatori. Per fi, el 10 de març de 1327, encara Llorenç a la presó de Ciutadella estant, el defensor⁶⁴ presentava davant el lloctinent uns nous capítols a fi d'obtenir que traguessin de la presó al corsari menorquí, en força d'unes paraules que Bernat havia pronunciat públicament a la vila de Ciutadella, davant moltes persones dignes de fe:

- Be es veritat que yo son stat robat per la barcha e per los companys d.en Lorens Bertran, mas per cert yo no uiu lo dit Lorens Bertran con fuy robat.

Segons el defensor, alguns dels presents varen recriminar n'Asselm per aquestes afirmacions:

- Be parlats a uostro.n dan, de so que deyits.

- No fas pas, con certa cosa es, e prouada, que en Lorens Bertran era malalt e iazia de sota, con yo fuy robat.

El mercader estranger o s'havia convençut a la fi o es considerava ja rescabalat ben a ple amb l'acord privat que havia pogut haver amb els fiadors: la barca d'en Llorenç sembla que va romandre en la seva ma i és segur que hi restaren tots els béns que aquell va haver de deixar abandonats a Marssara (roba i alguns diners), quan va poder fugir de la presó subornant al fill del sots-almirall.

Arribat a tal punt, allò cert és que ja no se n'estava de badar boca sense mirar prim. En Macià Vives, poc abans de Nadal de 1326, estava amb en Bernat a ca n'Arnau Taltahuyll i li digué:

- N'Asselm, gran pecat fets con aquel mesqui en Lorens Bertran fets estar pres, que yo e oyit dir que a Palma de Sols tenien conseyls aquels corsaris que feren la robaria, e.us eyl no.y fo consent.

- Mils ho se que vos - digué en Bernat - que a Palma de Sols tenien conseyl aquels corsaris que feren la robaria en vna coua; e.s feu fer homanatge en Ferrando Gonsalbis e en Lorens Bertran no.y fo consent, que malalt era.

- E doncs, vos par que.l perseguits axi e deyits ayitals peraules, que si affanyat auia de peniar se n'estorseria per aquexes peraules que vos deyits.

64

Bernat Figuera, aquell dels fiadors que feia uns dies que havia substituït en la defensa a Barthomeu Say.

Bernat no donà raó de la seva esquirria sanguinària, i es va conformar a replicar:

- Ver es que eyl no.y fo consent, e prouat ho a, e con no ho ages prouat yo ho atorch, que eyl era malalt.

També sembla cert que n'Asselm no havia vist mai en Llorenç ni tindria traça de reconèixer-lo. En Pere March, l'antic batlle, que a fi de comptes era un paisà, el mateix que havia empresonat Llorenç i que ara semblava fer per ell, i que en part es devia sentir responsable d'haver falsejat tant la carta d'assegurança com la transcripció de la lletra del lloctinent, també coincidí un dia amb Bernat. Tot just acabat d'arribar i quan començaven a córrer les noves de l'assalt que li havien fet, el mercader s'havia trobat amb en Pere Sartre a la plaça de *la pobla de Hialor* i parlaven plegats; davant moltes persones. Pere March s'acostà a ells i li digué amb polissoneria:

- Diats, senyier n'Assem, si trobauets en Lorens Bertran, conexer li ets?

- No -dix lo dit Bernat Asselm- que si yo.l trobaua en camí ho en qual que loch que yo fos, si no.l me mostrauen, yo no.l conexeria.

Per a adobar-ho del tot, el dia després R. Seguí presentà la petició del germà de Llorenç, que Arnau de Cardellac havia remès, i compareixia també el Procurador Fiscal a Menorca, Dominic Piquer, per la part del ministeri públic -o en previsió d'una possible declaració de responsabilitat subsidiària sobre l'erari del comú-, que exigia que dictessin sentència o que Llorenç fos alliberat de seguida, tot això recolzat en una franquesa de Menorca que deia:

Item, quod super inquisitionibus, quod: si iudici videatur quod non sit probatum, facta inquisitionem, supersedeat ferre sentenciam set dimittat denunciatum a capcionem, si captus est, et absoluat manuleatores et ffideiussores.

El dia 19 G. de Pinea publicà la absolució de Llorenç al procés criminal, en una sentència que va ser apel·lada tot seguit pel Procurador Fiscal, el dia 4 de maig. A l'altre dia comparegué Llorenç, ja alliberat, per presentar com procurador i defensor seu davant de l'apel·lació a Bernat de Bonaventura, el mateix que havia portat la defensa dels fiadors quan Bernat havia acudit al lloctinent.

Sols dos dies després en Bonaventura presentà el seu escrit, argumentant que no s'havia demostrat la participació de Llorenç al robatori.

El dia 9 Dominic Piquer demanava que declaressin la nul·litat dels testimonis favorables a Bertran, doncs segons ell tots eren còmplices del corsari, i que el restituïssin a presó.

L'altre dia, Llorenç constituí procurador al seu germà, que havia vingut des de Mallorca amb la lletra remissòria de la seva súplica d'alliberament.

La darrera nova que en tenim, Bernat Asselm ja defallit del cas i Llorenç a lloure, és la notificació del 13 de juny al lloctinent de Mallorca dient-li que s'havien donat 10 dies al procurador i germà de Llorenç per tal que es presentés davant ell i pogués prosseguir l'apel·lació promoguda pel Procurador Fiscal.

XXII. Epíleg

El 9 de juny de l'any anterior, Pisa s'havia donat definitivament i havia abandonat el castell de Càller i perdut Sardenya. El mes d'octubre de 1327 havia mort la jove esposa de l'Infant, na Teresa d'Entença; molt poc després, el 2 de novembre, a l'hora que es tanquen els llums, havia traspasat d'aquesta vida el rei d'Aragó Jaume II. L'Infant -ara ja Alfons III el Benigne-, es casaria l'any vinent amb Elisabeth de Castella, la que havia estat esposa blanca del seu germà Jaume que, feia nou anys, havia renunciat al tron per tal de fer-se religiós i cràpula, ocupacions que no sempre solen ésser del tot equivalents

Bernat degué fer la seva via: dos anys després sabem que estava com patró d'un carregament, residint o traficant devers Anfa, junt amb un altra germà seu anomenat Pere

De Llorenç, res més: tres empresonaments, una fuga de la garjola i tres viatges a Berberia, interromputs per una malaltia vorejant la mort, una insurrecció -fictícia o no- dels seus, amb la possibilitat certa d'ésser llençat al fons del mar i una experiència amb la pirateria, tot en poc més de tres mesos. Quatre mesos fugint, un any i mig amagat, encaçat per trescadors de recompenses a sou del seu enemic i per la justícia -segur que amb manco afany-, i setze mesos en presó, on sentí la corda que se li apropava cada cop més al coll. Com afegitó, la pèrdua dels seus béns i potser de gran part del guany, despès en tancar boques i en suborns.

NÒMINA

ALA, GUILLEM, de Castelló d'Empúries.- Un dels assaltants denunciats per Bernat Asselm a Oristany. També Llorenç, al testimoni de 15 de novembre de 1326, l'acusà com un dels sediciosos

ALCANIS, JOHAN, aragonès.- Sortí de Menorca en el primer armament. Va ésser foragitat amb violència juntament amb el castellà DOMINICUS quan ambdós es varen enfrontar a Ferrando, negant-se a seguir-lo i a traïr Llorenç Bertran.

ANTONI, de Lleida.- Mencionat per JACOBUS LANSSA com un dels seus informadors i probable tripulant del segon viatge, que renuncià a seguir quan va conèixer els propòsits de Ferrando Gonsalbis.

ALFONS, nebot de Ferrando Gonsalbis.- Un dels assaltants denunciats per Bernat Asselm. Va ésser també un dels que feriren i foragitaren als castellans DOMINICUS i JOHAN ALCANYIS.

ARDIT, PETRUS, corsari.- Va testificar per la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324.

BARO, A.- habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327 com un dels que eren presents a l'acte de constitució de la fiança.

BERGADAMNI DE BONIFACIO, IACOMINUS.- Patronejava la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat.

BERTRAND, RAIMUNDUS.- Germà de Llorenç Bertran, probablement resident a Mallorca.

BIESTRO, BONOMINUS DE, burgès i habitant d'Alger.- Figura, juntament amb OPICINUS DE PLASENCIA com armador de la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat.

BLANCH, R.- Un dels quatre fiadors que signaren una assegurança el dia de Sant Miquel de 1323. Retingut pel batlle per prestar testimoni al procés criminal instruït a Llorenç a 1327. Va testificar a Alaior entre el 12 i el 15 de març.

BONA UENTURA, BERNAT.- Procurador per part dels fiadors per dur la defensa en l'apel·lació elevada davant el Lloctinent de Mallorca per Bernat Asselm.

BONET, BERENGUER, de Cadaqués, habitant d'Oxtime de Sicília.- Va prestar testimoni el 19 de desembre de 1326 per l'acusació i tant pel que feia al procés civil com al criminal, mentre estava de pas ancorat a una cala prop de Ciutadella.

BUADELLA, GUILLEM DE.- Batlle de Mallorca a 1324.

CABOT, ROMEUS.- Va sortir de Menorca amb Llorenç Bertran, juntament amb el seu com FERRER CRESPI, de Mallorca. Va formar part també de la tripulació del segon viatge a Berberia, comandat per FERRANDO GONSALBIS, mentre Llorenç estava malalt. Va fer d'informador d'aquest mentre Ferrando proposava dedicar-se a la pirateria. Sols quan estaven a punt d'atacar la barca de Bernat Asselm, es va decidir a fugir d'amagat, amb el seu cosí.

CARDEYL, NICHOLAUS, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327, com un dels presents a l'acte de constitució de la fiança.

CARDELACH, ARNAU DE.- Lloctinent reial a Mallorca l'any 1327.

CASSA, PERE DE.- Un dels quatre fiadors que signaren una assegurança per tots els danys que pogués causar Llorenç si incomplia la llicència de cors. Havia mort ja a juliol de 1324, que el representen els seus hereus.

CILI, NICHOLAO.- Possible tripulant del primer viatge que, segons el testimoni de JACOB LANSSA, va ésser un dels seus informadors.

COMPANY, MATHEU, calafat de Mallorca.- Armador de la barca amb què varen fugir FERRANDO GONSALBIS i els seus de la Pantalànea fins a Marssara. Havia desarmat a aquella illa i part de la seva tripulació va passar a Llorenç Bertran, quan sortia en persecució dels fugitius.

COUO, MARTÍ.- Un dels assaltants a la barca de Bernat Asselm, segons denuncia Llorenç Bertran al seu testimoni de 15 de novembre de 1326.

CRESPI, FERRER, mariner, de Mallorca.- Company a tot moment de ROMEUS CABOT, de qui era cosí. Va fugir amb ell i el seguí a Oristany i Càller. Un cop tornat a Mallorca, va testificar per la defensa dels fiadors de Llorenç el mes d'octubre de 1324.

DALMACII, ANTONI, de Castelló d'Empúries.- Nauxer, juntament amb PERE ROS, de la galera de BERNAT GUILLEM DE TOREN, que era al setge d'Esglésies. Un cop mort en Bernat Guillem, allí, va veure els serfs que havia venut Llorenç Bertran i conegué a FERRANDO GONSALBIS que, després d'haver convençut a Ros, li proposà anar-se'n amb ell a la roba de tot hom proposició que Dalmau va refusar. El seu testimoni es presentà l'onze de gener de 1327 al procés criminal, amb urgència, doncs s'havia d'absentar de Menorca on sols hi era de pas.

DALMACIO, FRANCISCHO.- Possible tripulant del primer viatge que, segons el testimoni de JACOB LANSSA, va ésser un dels seus informadors.

DOMINICUS, castellà.- Company en tot de JOHAN ALCANIS. Va prestar testimoni amb ell, per part de la defensa dels fiadors, a Mallorca, el mes d'octubre de 1324.

FALGERES, dona.- Posseïdora de l'esclau NICHOLA GERCUS, que prestà testimoni el 15 de març de 1327 al procés criminal instruït a Llorenç Bertran.

FENALS, PETRUS, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327, com un dels que eren presents a l'acte de constitució de la fiança.

FIGERA, BERNAT.- Un dels quatre fiadors que signaren una assegurança per tots els danys que pogués causar Llorenç Bertran. Va ésser qui prengué la iniciativa i actuà com portaveu dels altres tres. Els fiadors l'anomenaren procurador el 3 de novembre de 1326, substituïnt a R. SEGUI, que havia passat a exercir la defensa de Llorenç Bertran al procés criminal.

FUXA, ARNAU, de Mancor de Mallorca.- Testificà a Mallorca, per la part dels fiadors, el mes d'octubre de 1324. Bernat Asselm suposava que era un dels còmplices de Llorenç i afirmava que havia anat amb ell des del primer viatge. Segons el seu testimoni, era a la presa del castell de Càller devers gener de 1324, on s'hi va trobar amb FERRANDO GONSALBIS.

FONTE, PETRI DE.- Armador de la galera en què toma a Menorca PERICÓ SAURA. Havia mort al setge de la vila d'Esglésies.

FORES, GUILLERMO, de Tarragona.- Armador del leny on anava el corsari JACOB LANSSA que va coincidir amb la barca de Llorenç Bertran a Berberia al primer viatge i, després del segon, a Cap de Sant March, davant Oristany.

GENERII, PETRUS, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327, com un dels que eren presents a l'acte de constitució de la fiança.

GERCUS, NICHOLA, probablement grec.- Esclau de la dona NA FALGERES, que prestà testimoni al procés criminal el 15 de març de 1327, en relació a la participació de ROMEUS CABOT a l'assalt fet a Bernat Asselm. Havia coincidit amb Llorenç Bertran quan aquell acabava de tornar a Maó i un temps més tard, quan estava amagat a un huyastrar d'un tal G. MORA.

GONSALBIS, FERRANDO, castellà, de Guardamar.- Va sortir amb la barca al primer viatge, Aprofitant-se de la malaltia de LLORENÇ BERTRAN va comandar un segon viatge a Berberia, on no pogueren arribar pel mal temps. Després de reeixir a alliberar-se dels fidels a Llorenç, mitjançant amenaces o la violència, va fer que la tripulació li jurés fidelitat. Va comandar l'assalt a la barca de Bernat Asselm que tingué lloc el dia 11 de gener de 1324 i, després d'un tercer viatge a Berberia on hagueren dos sarraïns més com botí, arribats a l'illa de la Pantalànea, va discutir amb Llorenç i va acabar per fugir cap a Sicília amb un grup dels seus fidels, en la barca de MATHEU COMPANYY.

GRUATTI, BERENGUERÓ.- Mercader que va adquirir, a Palma de Sols, els set sarraïns i una sarraïna capturats per Llorenç a Berberia al primer viatge, per preu de 13 florins cada un. Més tard, va ésser vist per GUILLERMUS RIPPE al setge de Castro de Caller. A 6 de juliol de 1324 el testimoni MICHEL ROIG el denominà PERICONO i el de ROMEUS CABOT l'identificà com PETRO. Llorenç Bertran, al seu testimoni de 15 de novembre de 1326 digué que vengué els sarraïns a un fill de Berengarió Gruati, que devia ser, per tant, l'esmentat Pere.

GUALBA, ANTONI.- Armador del leny on tornà des de Sardenya a Mallorca ROMEUS CABOT, amb l'armada de les galeres de Mallorca.

GUIMERA, PERE DE, mercader de Mallorca.- Testificà l'octubre de 1324 a Mallorca, per la part dels fiadors. S'havia topat amb la barca on Llorenç Bertran, PERE ROS i JACOB SALORD tornaven a Menorca i ells mateixos li contaren la fugida de Llorenç de la presó de Marsara.

JACOB, d'Empordà.- Nom presentat per ROMEUS CABOT a les seves primeres declaracions, en lloc del seu propi, com el del fugitiu de la barca junt amb el seu cosí FERRER CRESPI. A la declaració de 15 de març de 1327 va reconèixer ésser ell mateix el segon català fugitiu. Tant pot ésser el nom d'un tripulant del segon viatge, com d'un personatge inexistent.

LANSSA, JACOB, corsari.- Va testificar a Ciutadella el dos de novembre de 1326, a favor de Llorenç. Acusat de fals testimoni per Bernat Asselm, el dia 29 del mateix mes havia desaparegut de l'illa. El dia 4 de desembre, segons el procurador dels demandats, havia tornat ja a Menorca, d'on sols s'havia absentat breument per seguir les seves activitats de corsari, però el dia 18 del mateix mes estava de bell nou i-localitzable i el mateix procurador declarava que, bé que era cert que havia tornat a l'illa i no era un fugitiu, un cop Bernat Asselm irato modo l'acusà d'haver participat a l'assalt i sol·licitat del Lloctinent que l'arrestés, en Lanssa es va haver d'amagar i probablement havia hagut de sortir a navegar per tal d'assolir el seu manteniment fora de Ciutadella.

LUPETTI, BERNARDO, corsari.- Va testificar per la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324. Potser és el mateix que testificà el 17 de febrer de 1327 com habitant d'Alaior present a l'acte de constitució de la fiança.

LUSCHO, BERNAT, de Mallorca.- Segons l'afirmació de Llorenç, tripulant del primer armament sortit de Menorca. No en tenim més noves.

MABILIA DE NOLI, FRANCISCHINUS.- Estava a la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat. Va fer de testimoni a la denúncia el dia 14 de gener de 1324, a Oristany.

MARCH, JACOB.- Tripulant del primer armament. Va prestar testimoni per la defensa dels fiadors, a Maó, el 6 de juliol de 1324. Quan tornà a Menorca va parlar amb l'esclau NICHOLA GERCUS, qui l'interrogà en relació a ROMEUS CRESPI. Gercus declarà sobre la seva conversa el dia 15 de març de 1327 al procés criminal instruït a Llorenç.

MARCH, PERE.- Batlle d'Alaior l'any 1323. Va empresonar a Llorenç fins que presentés fiadors abans de partir en cors i va fer redactar el document d'assegurança al Rector de l'Església d'Alaior BARTHOLOMEUS RAYMUNDIS. Va testificar un dimarts a principis de juliol de 1324 i de bell nou el 17 de febrer de 1327, per la part de l'acusació. Segons els testimoni de PERE SARTRE va escometre a Bernat Asselm a la plaça, l'any 1324, reconvenint-lo per la persecució aferrissada que feia a Llorenç.

MICHEL, castellà.- Segons el testimoni de ROMEUS CABOT de juliol de 1324, el testimoni del mateix Llorenç Bertran del 27 d'octubre de 1326 i l'interrogatori que contestà a 15 de novembre del mateix any, va ésser l'únic qui va quedar amb FERRANDO GONSALBIS i Llorenç a Palma de Sols, després que aquest desarmés del primer viatge. Llorenç l'acusà com un dels pirates que atacaren a Bernat Asselm.

MORA, G.- Propietari d'un huiastrar on s'amagà Llorenç Bertran un cop retornat de l'expedició, quan Bernat Asselm el feia cercar amb molts d'homes per devers Alaior.

ORUAY, BERTRAND.- Va declarar com testimoni de la defensa de Llorenç al procés criminal, el dia 29 de gener de 1327. Anava com tripulant a la barca de MATHEI COMPANYY amb què fugiren de l'illa de la Pantalània cap a Sicília en FERRANDO GONSALBIS, en JACOB SALORT, en PERE ROS, un nebot de Salort anomenat RAIMUNDUS i un tal ALA.

PINEA, GUILLERMUS DE, jutge de Ciutadella.- Segons el testimoni de PETRUS SAURA, P. Guilelmus de Pinea a setembre de 1323 era escrivà de la cúria de Ciutadella. Actuà al procés civil, contra els fiadors de Llorenç Bertran, iniciat el 21 de juny de 1324, i al criminal contra Llorenç iniciat el 27 d'octubre de 1327. Dictà sengles sentències absolutòries, el 7 de novembre de 1326 a la causa civil i el 19 de març de 1327 a la criminal.

PIQUER, DOMINIC.- Procurador Fiscal a Menorca l'any 1327. Va apel·lar la sentència absolutòria a Llorenç Bertran, davant el Lloctinent de Mallorca, el 4 de maig de 1327. A partir d'aquest moment, se'ns perd la pista del cas.

PLASENCIA, OPICINUS DE, burgès i habitant d'Alger.- Figura com armador, juntament amb BONOMINUS DE BIESTRO, de la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat.

PORTELL, PERE DE, de Colliure, habitant del castell de Bonaire a Sardenya.- Va prestar testimoni el 19 de desembre de 1326 per part de l'acusació i tant pel procés civil com pel criminal, quan era ancorat a una cala prop de Ciutadella.

RAIMUNDUS, de Catalunya.- Segons el testimoni de BERTRAND ORUAI, era un dels fugitius de La Pantalània que encaçava Llorenç. Segons el mateix testimoni, era nebot d'en JACOB SALORT.

RAYMUNDIS, BARTHOLOMEUS, eclesiàstic.- Rector de l'Església d'Alaior a 1323. Va escriure la pòlissa d'assegurança feta pels fiadors de Llorenç, a la seva escrivania i per la seva ma. Va prestar testimoni un dimarts a principis de juliol de 1324 i el 17 de febrer de 1327 per la part de l'acusació.

REYAL, PERE.- Batlle d'Alaior l'any 1324.

RIBA, G.- Acusat per Bernat Asselm, al seus capítols de 15 de novembre de 1326, d'haver anat tot el temps com tripulant amb Llorenç Bertran.

RIPPE, GUILLERMUS, (a) EN MONET.- Va testificar per la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324 i a Maó el 2 d'octubre. Es va trobar al setge de Càller amb BERENGARIO GRUATI i amb cinc dels tripulants menorquins del primer viatge que s'havia desarmat a Palma de Sols. A l'illa de la Pantalània coincidí amb Llorenç i va ésser testimoni de l'enfrontament amb FERRANDO GONSALBIS.

ROIG (RUBEY), MICHEL, fill de Dominic Roig.- Va anar al primer viatge amb Llorenç. Testificà per la defensa dels fiadors els dies 6 de juliol i 6 de setembre de 1324, a Maó.

ROS (RUSSI), PERE.- Un dels assaltants denunciats per Bernat Asselm, encara que el llinatge qui li és atribuït és ROIG (RUBEUM). Era nauixer, juntament amb ANTONI DALMAU, de

la galera de BERNAT GUILLEM DE TOREN. Es va deixar convèncer per FERRANDO GONSALBIS d'anar amb ell a fer pirateria. Segons el testimoni de Bertran i del corsari JACOBUS LANSSA, era a terra, custodiant en Llorenç, al moment de l'assalt a la barca de n'Asselm. Segons BERTRAND ORUAI, a l'illa de la Pantalànea va fugir amb Ferrando i altres còmplices, emperò compareix junt amb JACOB SALORT a la barca que tornava Llorenç a Menorca després d'haver-se evadit de la presó de Marssara. El seu testimoni no va poder ésser assolit.

SALORD (DE ORTO), JACOB.- Tripulant del segon viatge, és un dels culpables de l'assalt a Bernat Asselm, encara que no figura a la denúncia presentada per aquest a Oristany tres dies després. Ell mateix ho va confessar a ANTONI DALMAU al setge d'Esglésies, on va anar a parar amb altres dels assaltants. Segons el testimoni de BERTRAND ORUAI, era un dels fugitius de La Pantalània perseguits per Llorenç. En BERENGUER BONET va coincidir amb ell i amb n'ALA a Tràpani. El mercader de Mallorca PERE DE GUIMERÀ va parlar amb ell i amb PERE ROS a la barca que tornava Llorenç cap a Menorca, després de la fugida de la presó de Marssara.

SA MORA, FRANCESC, ferrer.- Un dels quatre fiadors de Llorenç Bertran que li feren assegurança el dia de Sant Miquel de 1323, a Alaior.

SANT JOHAN, GUILLEM DE.- Lloctinent reial a Menorca els anys 1326 i 1327.

SARTRE, PERE.- Testificà el 15 de març de 1327 per la defensa de Llorenç, al procés criminal. Va presenciar l'entrevista entre l'ex-batlle d'Alaior PERE MARCH i en Bernat Asselm, quan aquest digué que no conceixia ni havia vist mai a Llorenç Bertran.

SAURA, PERICÓ.- Sortí amb Llorenç i va anar al primer viatge. Davant les proposicions de FERRANDO GONSALBIS d'alçar-se contra Llorenç amb el comandament de la barca i anar a fer pirateria, es va deslligar de l'empresa i restà al setge d'Esglésies. Més tard va tenir contactes amb FERRER CRESPI, ROMEUS CABOT i un dels castellans escapats de FERRANDO GONSALBIS. Prestà declaració per la defensa dels fiadors, a Maó, el 6 de juliol de 1324 i el 6 de setembre. Acusat, amb ROMEUS CABOT i d'altres, de complicitat amb Llorenç al robatori, va ésser interrogat per tercera vegada, al procés criminal, el 15 de març de 1327.

SAURA, PETRUS, habitant d'Alaior.- Cunyat de Llorenç Bertran (que estava casat amb una germana seva). Testificà el 17 de febrer de 1327, ja finalitzat el procés civil, com un dels habitants d'Alaior presents a l'acte de constitució de la fiança. Havia fet de correu entre PERE MARCH, batlle d'Alaior, i la cúria del Lloctinent de Menorca, a Ciutadella, quan Llorenç estava empresonat fins que presentés la fiança exigida per sortir en cors.

SEGUÍ, R.- Procurador dels fiadors de Llorenç que compareix el 6 de juliol de 1324 per exercir la defensa d'aquells al procés civil i presentar els seus capítols i testimonis. El 3 de novembre de 1326 se'l substituï per BERNAT FIGUERA, i passà a exercir com procurador de Llorenç Bertran al procés criminal iniciat el 27 d'octubre d'aquell any. El 22 de desembre Llorenç refusà la demanda i l'anomenà el seu defensor.

STEPHANUS CALAFFAT, castellà.- Va sortir amb Llorenç Bertran de Menorca al primer viatge. Possiblement era el calafat de la barca, responsable del manteniment del buc i de les reparacions. No se'n parlà més a tot el procés. Potser és el PETRO STEPHANI tripulant del primer viatge que, segons JACOB LANSSA, va ésser un dels seus informadors en relació al suposat encant dels sarraïns capturats.

TOREN, BERNAT GUILLEM DE.- Patró de la galera de l'estol mallorquí de l'Infant on anaven ANTONI DALMAU i PERE ROS com nauers. Morí al setge d'Esglésies.

TORRENTE, PETRUS DE, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327 com un dels presents a l'acte de constitució de la fiança.

TORRENTE, BERNAT DE.- Va testificar a Maó el 2 d'octubre de 1324 per part dels fiadors de Llorenç. Havia estat a l'illa de la Pantalània quan Llorenç Bertran i FERRANDO GONSALBIS hi arribaren, entre Nadal i la Corema de 1324. Va presenciar l'intent de Ferrando d'assegurar la barca com seva, el trencament entre els dos corsaris i la fuga de Gonsalbis i els seus cap a Marssara, amb la barca de MATHEU COMPANYY. Seguí el mateix trajecte amb una altra barca. Als capítols presentats per Bernat Asselm el 15 de novembre de 1326 se'l suposava còmplice de Llorenç i tripulant de la seva barca.

TORNAMIRA, BERNAT DE.- Lloctinent reial a Mallorca l'any 1324.

TORTOSA, GUILLEM, corsari.- Va testificar per part de la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324. Als capítols presentats per Bernat Asselm el 15 de novembre de 1326, se'l suposava còmplice de Llorenç Bertran i tripulant tot el temps de la seva barca.

TREMUNT, GUILLEM.- Armador d'una cocha on, el mes de maig de 1324, s'embarcà el mercader PERE DE GUIMERA, qui de camí va poder parlar amb Llorenç Bertran, PERE ROS i JACOB SALORD, que tornaven a Menorca des de Marssara en una embarcació d'un pirata de nom desconegut, Guimerà prestà testimoni a Mallorca el mes d'octubre del mateix any.

VAYL D'AURIA, BERNADÓ DE.- Lloctinent reial a Menorca els anys 1323 i 1324.

VERGOA, RODRIGO DE, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327 com un dels que foren presents a l'acte de constitució de la fiança.

VIVES, MACIÀ.- Va testificar el 10 de març de 1327 respecte a les afirmacions fetes per Bernat Asselm tot dubtant de la culpabilitat de Llorenç Bertran.

Bibliografía

- ARRIBAS PALAU, Antonio: *La conquista de Cerdeña*, CSIC, Barcelona, 1952.
- AZCARRAGA Y DE BUSTAMANTE, José Luis: *El corso Marítimo*, C.S.I.C., Instituto Francisco de Vitoria, Madrid, 1950.
- CAMPMANY, A.: *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Imprenta de Antonio de Sancha, Madrid, 1779, IV,82.
- DUFOURCQ, Charles Emmanuel: *Aspects Internacionaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age*, conferencia dictada en la Fac. de F. y L. de Palma de Mallorca, 1974, 40.
- GIUNTA, Francesco: *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, ed. Ariel, Barcelona, 1989.
- SALAVERT I ROCA, Vicenç : "Jaume II de Aragón y Ugone II de Arborea y la conquista de Cerdeña (sobre un nuevo documento)". *XIV Congresso di Storia della Corona di Aragona*, Sassari, Carlo Delfino editore, 1.990, II, 757-768.
- SEVILLANO COLOM, F.: "Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XIV)", *Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Pasarius*, Palma de Mallorca, 1971, IV, 494 -499
- VERLINDEN, Charles: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, Brujas, 1955, I, 407.

RESUMEN

A finales de octubre de 1323, el corsario Llorenç Bertran salió en corso de la isla de Menorca con quince hombres, después de haber encontrado cuatro fiadores para las responsabilidades en que pudiera incurrir por eventuales incumplimientos de la licencia de corso. Después de obtener cerca de Bona la captura de siete sarracenos, una sarracena y un menor, viajaron a Cerdeña, donde los vendieron y donde gran parte de sus marineros se enrolaron en las fuerzas del Infante Jaime de Aragón, que había desembarcado en aquella isla el 14 de junio y emprendido su conquista.

Un año más tarde, Bertran había regresado a Menorca, después de haberse fugado de la cárcel de Marsara, denunciado por un mercader de Colliure asaltado por sus hombres. Se intruyeron dos procesos (civil, contra los fiadores de Bertran y criminal contra él mismo, que hasta octubre de 1326 no pudo ser capturado) que son el objeto del estudio.

ABSTRACT

At the end of October 1323, Llorenç Bertran left Menorca Island with 15 sailors in a corsair rampage, later on he found four feeders for the eventual contraventions they may do to the corsair license. After they captured seven mail sarracens, one female, and a little boy; sailed to Cerdeña, where they sold them all, and the main part of his crew enrolled themselves for the forces of the Prince Jaime of Aragón, who had arrived to that island in June the 14th and started its conquest.

During the next year, Bertran returned to Menorca after that he escaped from Marsara's jail, where he was denounced by a Collioure's merchant man whose ship was robbed by Bertran's crew. Two causes were instructed in Menorca, what are the matter of this paper: one civil against Bertran's feeders and one crimial against himself, who has been captured in October 1326.

Los asesores de los vegueres y el baile de Mallorca

(ss. XIII-XVIII).

ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ

I. Introducción

En la época que abarca nuestro estudio, los oficiales que ejercían la jurisdicción real en Mallorca –el lugarteniente general, el baile y los vegueres- no eran letrados ni jueces, en sentido propio. Como afirma Lalinde “su misión puede ser declarar el derecho, que es en lo que consiste la *iurisdictio* pero esta declaración es más un acto de poder que un acto de saber”.¹ Para que el ejercicio de esa facultad no residiera exclusivamente en la *potestas* sino también en la *auctoritas*, los oficiales debían seguir el parecer de un jurista que constituía el elemento técnico de la curia en la que ejercía su consejo.

Esta solución fue común en los países influidos por el *Ius Commune*. Para designar a estos juristas los glosadores acuñaron el término *assessor*. Así, Azzo lo define como *quem ille qui habet iudicandi potestatem sibi associat ut in causas cognitione sibi assisteat, eum ad recte causam decidendam instruat*.² En Mallorca, durante el siglo XIII y los primeros años de la siguiente centuria, tales asesores recibieron el nombre de jueces de la respectiva curia (*iudex curia baiuli, iudex curia vicarii, iudex curia locumtenentis*).³ Durante el reinado de Jaime III se regularizó la denominación de asesor y, paralelamente, el baile y los vegueres pasaron a denominarse *judges ordinariis*.

La intervención de asesores en las curias mallorquinas no se remonta a los orígenes del reino. La carta de población de 1230 dispuso que la curia administrase justicia con los prohombres de la ciudad : el capítulo 25 determinó que los pleitos civiles fuesen ventilados en lugar público con su intervención y el capítulo 31 ordenó que todas las causas penales se dirimiesen con su concurso.

Los prohombres a los que se refiere la carta eran personas legas, que velaban por la rectitud del procedimiento y fijaban el Derecho de acuerdo con la costumbre. Sin embargo, la rápida recepción del derecho común romano-canónico supuso que muy pronto interviniesen en los procesos jurisperitos formados en estudios generales. El patrocinio de las partes por juristas que invocaban disposiciones de derecho romano o canónico, obligó a los oficiales reales a acudir asimismo al dictamen de juristas para decidir las causas. En principio no contaban para ello con un asesor permanente, sino que para resolver cada caso

1 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, Barcelona, 1966, 220.

2 Citado por J. LALINDE ABADIA: *La Gobernación general en La Corona de Aragón*, Madrid-Zaragoza, 1963, 291.

3 Por ejemplo en el privilegio de creación del veguer foráneo de 1301 se dice que *Ordonat lo senyor rey que en la illa de Mallorques fora la ciutat haja veguer e jutge seus* (A. PLANAS ROSSELLÓ: “El Veguer de Fora (1301-1450)”, *BSAL*, LI (1995), 79.

consultaban a aquellos letrados que les parecía oportuno. En 1271 hemos localizado una primera sentencia dictada por el baile, *habito consilio proborum hominum et sapientium*.⁴

La aparición del oficio de asesor se remonta a los inicios del reinado de Jaime II. En 1277 se documenta por vez primera la actividad judicial de un jurisperito -Castelló de Sardenya- que recibe el título de *assessor curiarum Maioricarum*. Su sucesor, Jaume Catell, recibe la misma denominación en 1284.⁵ Ello nos indica que en esta época el asesor era común a las distintas curias reales de la isla.

En cambio, las más tempranas disposiciones relativas a los asesores datan del reinado de Alfonso III. Por privilegio de 13 de enero de 1286 este monarca dispuso que los asesores fuesen naturales de Mallorca y que su mandato tuviese una duración anual.⁶ Una nueva disposición de 17 de septiembre del mismo año ordenó que se sometiesen a un procedimiento de exigencia de responsabilidad -*el judici de taula*- al finalizar su mandato.⁷ Por último, en 1288 prohibió que los asesores del baile y del veguer de la ciudad, así como el del procurador real, ejerciesen la abogacía durante su mandato.⁸

A través de estas disposiciones quedaron configuradas diferentes plazas de asesor, con mandato anual, adscritas a las distintas curias.

Una vez que los oficios de la administración regia quedaron bien delimitados, el régimen orgánico del asesor del gobernador se diferenció claramente del propio de los asesores del baile y de los vegueros. Por ello, nuestro trabajo se limita a estudiar la figura institucional de los asesores de estos oficiales subordinados al gobernador.

II. Competencias

Las competencias de los asesores se ejercen en relación con las propias de los oficiales jurisdiccionales. No es nuestro propósito en este trabajo llevar a cabo una delimitación de las atribuciones del baile y de los vegueros, materia compleja que sería más apropiada para un exhaustivo estudio sobre los mismos. Nuestra intención es deslindar las competencias que vegueros y baile pueden ejercer sin concurso del asesor, de las que puede ejercer el asesor en solitario y las que precisan la concurrencia de ambos.

La intervención del asesor era preceptiva para el ejercicio de determinadas competencias del baile y los vegueros.

La primera cuestión que se reguló expresamente fue la práctica de las inquisiciones sumariales en el proceso penal. En 1304 Jaime II ordenó que para practicar las inquisiciones en las villas, el veguer foráneo se debería desplazar al lugar de los hechos con su asesor y el escribano.⁹ En 1343 Pedro IV dispuso, con carácter general, que los asesores debiesen estar

⁴ ARM., ECR 348, 28.

⁵ A. PLANAS ROSSELLÓ: "Los juristas en la Mallorca del siglo XIII", *MAMEG*, 8 (1998), 7-23.

⁶ ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 137 = Ap. doc. 1.

⁷ ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 140 = Ap. doc. 2.

⁸ ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 141v; A. PLANAS ROSSELLÓ: "La abogacía en Mallorca (Siglos XIII-XVIII)", *BSAL*, L (1994), 360.

⁹ A. PLANAS ROSSELLÓ: "El veguer de fora...", *BSAL*, LI (1995), 80.

presentes en las inquisiciones, y en la recepción de los testigos en las causas civiles arduas.¹⁰ Sin embargo, este mandato fue incumplido reiteradamente. Respecto a los delitos cometidos en la parte foránea, por razones de economía de medios, los bailes quedaron encargados de la instrucción de las inquisiciones o sumarias, de las que debían dar traslado al juez competente para que siguiese el procedimiento hasta dictar sentencia o conceder una composición. En el único proceso instruido por la curia del veguer foráneo que se ha conservado, la inquisición fue efectuada personalmente por este oficial, auxiliado por el procurador fiscal, el escribano de la curia, un escribiente y un *capdeguaita*, sin que interviniese en ningún momento el asesor letrado.¹¹ En 1443 se prohibió de nuevo al veguer foráneo que se desplazase sin el asesor para administrar justicia, confirmando un mandato reiteradamente incumplido.¹²

En la ciudad, la situación era distinta. En muchos casos, la instrucción del sumario se debió confiar simplemente al escribano y al procurador fiscal. Por ello, en 1436 se rebajó la antigua exigencia legal, disponiéndose que los escribanos de causas criminales debían ser suficientes para redactar las inquisiciones de los crímenes enormes, y que no pudieran recibirlas sin la presencia del oficial o su asesor,¹³ de forma alternativa. En contradicción con lo dicho, en 1439 se dispuso, a instancias de los embajadores del reino, que los asesores interviniesen en los procesos criminales, puesto que las inquisiciones, fundamentales en la decisión del litigio, las venía realizando abusivamente el procurador fiscal, que era persona lega en Derecho –normalmente un notario– *e no sia rahnoble qui és persona llega, lla hon va la vida, sols sens juriste fasse procés algú*.¹⁴

Las sentencias interlocutorias de tortura y las sentencias definitivas en materia penal eran impuestas siempre por el juez, con el consejo de su asesor, que era quien en realidad emitía el fallo. Sin embargo, muchas veces el proceso se concluía mediante la concesión de una composición económica. La recopilación de Canet, Mesquida y Zaforteza de 1622 afirma que el baile y el veguer pueden componer en solitario los delitos leves que les competen, mientras que para la composición de los delitos graves precisan el consejo de su asesor y la intervención del abogado y el procurador fiscal.¹⁵ Sin embargo, en algunas ocasiones los oficiales delegaban sus facultades en el asesor, que actuaba como *assessor i lloctinent*.¹⁶ En virtud de esta delegación los asesores podían otorgar las composiciones en solitario.

En el proceso civil muchas de las actuaciones se desarrollaban exclusivamente ante el escribano de la curia. Como ya hemos señalado, en 1343 Pedro IV dispuso que los asesores debiesen estar presentes en la recepción de los testigos en las causas civiles arduas. En las restantes no era preceptiva su presencia.

¹⁰ ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 27; P. CATEURA: *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, 1982, 268.

¹¹ ARM., AH-4257.

¹² ARM., *Llibre del Sindicat de Fora*, XV, 182v.

¹³ ARM., *Llibre de n'Abelló*, 67.

¹⁴ *Capítols de Berenguer Uniç*, XV; A. MOLL: *Ordinacions i sumari dels privilegis*, Mallorca, 1663, 69.

¹⁵ A. PLANAS ROSSELLÓ: *Recopilación del Derecho de Mallorca. 1622. Por los doctores Canet, Mesquida y Zaforteza*, Palma, 1996, 100 y 102.

¹⁶ Por ejemplo Pere Vanrell, actúa en solitario como tal en una gira por la parte foránea en 1407 (BGLL, *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, 97).

Sin embargo, las providencias tenían que ser dictadas por el juez o su asesor. En 1399, el lugarteniente general dispuso que todas las cartas emanadas de las curias de los jueces ordinarios fuesen suscritas por el asesor con la fórmula *vidit*.¹⁷ La misma norma se reiteró en las ordenanzas de Pelay Uniç de 1413.¹⁸ Las cartas citatorias de las curias, de acuerdo con la recopilación de Canet, Mesquida y Zaforteza de 1622, debían ir firmadas por el asesor y suscritas por el escribano.¹⁹ No obstante, muchas veces se firmaban por el escribano con la fórmula *pro magnifico assessore*.²⁰

Las sentencias eran dictadas siempre en nombre del oficial, con el consejo de su asesor, que era quien en realidad las fallaba. Por ello, ciertas ordenanzas aprobadas por Pedro IV el 25 de septiembre de 1359 disponen que si el asesor no ha redactado la sentencia en el plazo de un mes desde que el pleito quedó concluso, deberá pagar una multa de 100 sueldos.²¹ Puesto que muchas de las actuaciones no se habían llevado a cabo en su presencia, el asesor tenía conocimiento del conjunto del proceso a partir de las alegaciones definitivas de las partes, que se exponían ante él, y del proceso original redactado por el escribano. La pragmática de abreviación de pleitos de 1398 dispuso que los jueces, ordinarios o delegados, dictasen la sentencia a la vista del proceso original.²²

Las causas de jurisdicción voluntaria eran concluidas mediante decreto que, en muchas ocasiones dictaba el juez ordinario sin el concurso de su asesor, según se comprueba en los correspondientes registros de la curia del baile.²³

Asimismo podemos mencionar algunas competencias que se atribuyen al asesor en solitario. Según una ordenanza de Pelay Uniç los asesores deben tasar a los escribanos o notarios de las causas criminales, los salarios que les son debidos por los peajes y escrituras.²⁴ Por su parte, Canet, Mesquida y Zaforteza en su proyecto de recopilación de 1622 propusieron que para ejercer el oficio de procurador se debiese realizar un examen ante los asesores del baile y el veguer, y dos causídicos antiguos y experimentados nombrados por ellos.²⁵

Un último aspecto que debemos contemplar es la relación entre las atribuciones de los asesores y las de los prohombres legos que intervenían en las curias como representantes de la comunidad.²⁶ La intervención popular tenía lugar a través de dos instituciones diferentes. Existían por un lado unos prohombres llamados *setmaners*, que debían controlar todas las actuaciones judiciales (recepción de testigos, confesión judicial, etc) que se seguían

17 La ordenanza exigía que tales cartas llevasen la firma del asesor y el sello de la curia (AGUILÓ, E.K.: "Rúbrica dels llibres de pregons", en *BSAL*, IX, 243). Puede verse un ejemplo en BGLL, *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, 10v.

18 A. MOLL: *Ordinacions...*, 28.

19 A. PLANAS ROSSELLÓ: *Recopilación...*, 136.

20 ARM., AH, C-2336.

21 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 331.

22 A. PONS PASTOR: *Constituciones e ordenacions del regne de Mallorca (s.XIII-XV)*, II, Palma, 1934, 170.

La norma fue reiterada en las ordenanzas de Pelay Uniç de 1413 (A. MOLL: *Ordinacions...*, 30).

23 Vid. numerosos ejemplos en ARM, AH, C-2595.

24 A. MOLL, *Ordinacions...*, 26.

25 A. PLANAS ROSSELLÓ: *Recopilación...*, 121.

26 A. PLANAS ROSSELLÓ: "La participación popular en la Administración de justicia del Reino de Mallorca", *AHDE*, LXVI (1996), 151-180.

en la curia durante una semana. Por otra parte, todas las resoluciones judiciales debían ser concordadas por el oficial, su asesor y varios prohombres, que eran personas distintas a los anteriores. Desde 1398 estos últimos eran designados por las partes de común acuerdo.²⁷

El problema podía plantearse cuando los prohombres discrepaban del parecer del asesor a la hora de votar la sentencia. En 1432 tras un riguroso proceso de prueba, el lugarteniente general dispuso que se recogiese en la colección oficial de estilos judiciales de Mallorca el principio según el cual en caso de disparidad de criterio entre los prohombres y el asesor, se debía dictar sentencia de acuerdo con la opinión de aquéllos.²⁸ Sin embargo esta eventualidad se debía producir en escasas ocasiones, pues los prohombres debían actuar mediatizados por el criterio del letrado.

Desde finales del siglo XV en los pleitos civiles seguidos en las curias del baile y el veguer sólo intervenían prohombres cuando lo solicitaban las partes, y los elegidos eran siempre juristas. En tales casos, de acuerdo con el estilo indicado, debía prevalecer la opinión de la mayoría.

Los asesores podían delegar sus funciones en un lugarteniente, que debía reunir los mismos requisitos técnicos que el titular. Los casos de delegación en un lugarteniente son muy abundantes en los siglos XIV y XV, pero se hacen más raros en las siguientes centurias.²⁹

Además de las competencias que tenían asumidas en sus respectivas curias, los asesores del baile y del veguer, de acuerdo con una disposición otorgada por Felipe II en 1598, podían asesorar al Canciller de Competencias de Mallorca para resolver los conflictos entre la jurisdicción real y la eclesiástica ordinaria, siempre que no existiese un oidor de la Real Audiencia facultado para hacerlo.³⁰

III. Estatuto orgánico

III. 1. Nombramiento y mandato.

Desde los inicios del siglo XIV existieron solamente tres empleos de asesor, que prestaban sus servicios respectivamente en las curias del baile, el veguer de la ciudad y el veguer foráneo.

En 1343 el veguer de la ciudad de Mallorca, Humbert de Fonollet, solicitó a Pedro IV que designase un segundo asesor de su curia, alegando que antiguamente se acostumbraba que hubiese un asesor para las causas civiles y otro para las criminales.³¹ En 1345 el monarca designó dos asesores: Ponç Ferrer, para las causas civiles, y Rigau d'Ort, para las

²⁷ A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 188-189.

²⁸ ARM., *Suplicacions* 35, 1-3. A. PLANAS ROSSELLÓ: "La participación popular...", 177-180.

²⁹ Por ejemplo, en 1387 Mateu Gorchs ejerce como lugarteniente del asesor Jaume Garcia (ARM., AH-C. 2596, 43); en 1419 el asesor Joan Armadams designó lugarteniente al jurista Pere Terrassa (ARM., AA, Exp. LXXXVI / 4); en 1493 el doctor Antoni Sala actúa como lugarteniente del asesor Leonard Massanet (AH, C-3756, 6).

³⁰ ARM., Cód. 180, 282v.

³¹ P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 86.

criminales.³² La duplicidad de asesores no debió prolongarse demasiado tiempo, pues no hemos podido documentar otro nombramiento doble. En 1357 el jurisperito Guillem Figuera ejercía el cargo de asesor del veguer en solitario, percibiendo el salario doble, porque no se habían podido hallar dos letrados que estuviesen dispuestos a aceptar una sola de las asesorías.³³ En el nombramiento de Ponç Ferrer en 1359 se justifica la designación de un solo asesor alegando que no se han podido nombrar dos, *per minva de advocats*.³⁴

A partir de esta fecha sólo se designaron anualmente los tres empleos tradicionales. A pesar de que en 1450 se suprimió el cargo de veguer foráneo,³⁵ en lo sucesivo se siguió designando anualmente un asesor de esta curia con carácter meramente nominal. De todas formas, los juristas así nombrados no debían respetar el periodo de vacancia para acceder a los oficios efectivos.

En los inicios de su andadura los asesores tuvieron un mandato de duración indefinida y, por lo general, dilatada. El primer asesor documentado, Castelló de Sardenya, rigió el cargo por lo menos entre 1277 y 1282. Sin embargo, como ya sabemos, en 1288 Alfonso III dispuso que los bailes y vegueres y sus asesores fuesen anuales, y que guardasen un periodo de vacancia de tres años.³⁶

La creación tan temprana de un oficio permanente con mandato anual reportó indudables ventajas. En Barcelona no existió un oficio de asesor permanente, sino que se estableció un turno rotatorio, eligiéndose semanalmente cuatro juristas para asesorar en la curia del veguer y dos en la del baile.³⁷ En el siglo XVII Fontanella criticaba este sistema porque daba lugar a que los juristas procurasen acelerar excesivamente las causas para que se resolviesen durante la semana de su mandato, a fin de percibir los salarios correspondientes.³⁸ En Mallorca este problema sólo podía darse hacia el final del periodo anual, pues los asesores, según una antigua costumbre confirmada por Pedro IV en 1386, estaban obligados tras cesar en su cargo a sentenciar los asuntos concluidos durante el mismo, sin recibir salario de las partes.³⁹

Carecemos de noticias acerca del procedimiento de elección de los asesores en sus primeros tiempos. En Valencia fueron nombrados por los propios oficiales, hasta que en 1342 pasaron a elegirse mediante sorteo entre juristas.⁴⁰ Probablemente en Mallorca fueron nombrados asimismo por el baile y los vegueres, hasta que en las primeras décadas del siglo XIV se reservó la competencia el monarca.

En 1325 la designación de los oficiales reales y sus asesores fue asumida por los jurados del reino, como consecuencia de una transacción con el infante Felipe, regente de

32 ARM., EO 1, 36.

33 ARM., LR 19, 52.

34 ARM., EO 3, 12 = Ap. doc. 4.

35 A. PLANAS ROSSELLÓ: "El veguer de fora...", *BSAL*, LI (1995), 45-89.

36 ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 136v.

37 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior...*, 222.

38 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior...*, 222.

39 ARM., *Llibre d'en Rosselló vell*, 292v y *Rosselló Nou*, 250; P. CATEURA, *Política y finanzas...*, 531-532.

40 P. PÉREZ GARCIA: *El justicia criminal de Valencia (1479-1707)*, Valencia, 1991, 104.

Mallorca, en relación con la deuda generada por la campaña de conquista de Cerdeña.⁴¹ Sin embargo, un año más tarde la corona recuperó su facultad de designarlos.⁴²

A pesar de la disposición de Alfonso III antes citada, durante la época del reino privativo el mandato debió ser dilatado. Por ejemplo, hemos documentado al jurisperito Jaume Cerdó como asesor del veguer de fora durante el periodo 1318-1325.⁴³ En 1344, tras la conquista de Mallorca por Pedro IV, los asesores del baile y de los vegueres, fueron designados autoritariamente por el gobernador Erill, en cumplimiento de una orden del monarca.⁴⁴ Desde entonces fueron designados con carácter anual, hasta la fiesta de Pentecostés del año siguiente, por el monarca o, en su defecto, por el gobernador.

Sin embargo, el escaso número de jurisperitos ejercientes en Mallorca dificultaba que se cumpliesen con rigor las disposiciones sobre la vacancia de los oficiales, de forma que en algunos casos se les otorgaban varios mandatos anuales sucesivos. En 1390 se estableció un periodo de vacancia de tres años para los oficios jurisdiccionales, que se redujo a dos para los asesores ordinarios *cum pauci sint numero jurisperiti in civitate pretacta*.⁴⁵ Pero en la práctica, se siguieron cometieron algunas irregularidades. Así, Arnau de Roaix ocupó la asesoría del veguer foráneo durante tres años consecutivos, *ad instanciam proborum hominum forensium*.⁴⁶ Asimismo en 1391 Juan I designó asesor del veguer foráneo al doctor Arnau Albertí, con carácter vitalicio.⁴⁷ En este caso, las presiones de los jurados del reino obligaron al monarca a revocar el nombramiento, reduciendo su mandato al periodo habitual.

Durante el siglo XV en la designación de los oficiales reales y sus asesores, que hasta entonces era atribución exclusiva del monarca o su lugarteniente, pasó a intervenir activamente la Universidad del Reino. Ya en 1404 se consiguió un privilegio por el cual, en caso de que las personas designadas para ocupar los cargos, incluso mediante provisión regia, no fuesen consideradas idóneas, podrían ser sustituidas de común acuerdo entre el lugarteniente y los jurados.⁴⁸

Pero el control por parte de la Universidad se vio incrementado en 1439, cuando Alfonso V, a petición de los jurados del reino, estableció un nuevo sistema para la elección de los oficiales. El día siguiente a la fiesta de San Julián, los jurados y el Gran i General Consell debían nominar a dos juristas para cada uno de los cargos de asesor, y elevar los nombres al monarca para que designase al titular. Si el día de la vigilia de Quincuagésima no había sido presentada al gobernador la provisión regia, se debía dar posesión del cargo a uno de los propuestos, elegido por el procedimiento de insaculación.⁴⁹ La Pragmática de Concordia de 1440, dando un paso más, dispuso que los oficiales reales y sus asesores

41 ARM., RP 3401, 22 y 23.

42 P. CATEURA: *El regne esvaït : desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca 1300-1335)*, Palma, 1998, 37-38.

43 A. PLANAS ROSSELLÓ: Relación de juristas mallorquines. Siglo XIV", en *MAMEG*, 6 (1994), 60.

44 ARM., EO 1, 3-4.

45 ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 92v ; LR 38, 157 ; *Llibre d'en Rosselló Vell*, 374 y *Nou*, 329v.

46 ARM., EO 7, 142.

47 ARM., EO 7, 128.

48 ARM., *Llibre d'en Rosselló vell*, 341v ; *Rosselló nou*, 295v.

49 Privilegio dado en Gaeta el 17 de junio de 1439 como ejecutoria de uno de los capítulos conocidos como Ordinacions de Berenguer Uniç (A. MOLL., *Ordinacions...*, 90-91).

fuesen elegidos anualmente el día de San Julián por escrutinio mayoritario del Gran i General Consell.⁵⁰

Bajo el sistema de *Sort i Sac* introducido en 1447 los tres empleos pasaron a ser elegidos mediante insaculación.⁵¹ Con ocasión de la instauración del régimen, el monarca designó a los *hòmens de sciència* cuyos nombres, escritos en una cédula, debían ser introducidos en tres sacos distintos. La elección se llevaba a cabo extrayendo dos nombres de cada saco, entre los cuales el monarca *ex provisione*, o en su defecto el gobernador *ex officio*, debía designar al asesor. En caso de que la provisión real no se hubiese recibido en Mallorca la noche de Quincuagésima, el gobernador debía proceder a nombrarlo *ex officio*. Si la provisión regia llegaba con posterioridad, no debía ser atendida, *per evitar confusió e inconvenients*.

El criterio que guiaba al monarca para efectuar su elección nos es desconocido. Sin duda se recibían en la corte recomendaciones en favor de uno u otro de los candidatos. Por ejemplo, nos consta que, en ocasiones, los jurados escribían al monarca solicitando que se otorgase la plaza a uno de los dos extraídos.⁵² En 1529 el colegio de doctores aprobó una ordenanza para eliminar las posibles disputas entre ambos: el primer extraído podía declinar el cargo en el segundo, a cambio de que le satisficiera una cantidad de 25 ducados, si se trataba de la curia del baile, o 20 si se trataba de la del veguer.⁵³ Sin embargo, parece ser que el sistema no fue puesto en práctica jamás.

La provisión mediante sorteo y la exigencia de un periodo de vacancia perseguían, entre otros fines, que los oficios se repartiesen entre todos los posibles candidatos a ejercerlo. Pero las insaculaciones se producían de tarde en tarde, de forma que los nuevos doctores veían retrasarse la posibilidad de ser favorecidos por la suerte. En 1623 varios doctores suplicaron al monarca que ordenase una nueva insaculación para sustituir a los juristas fallecidos, puesto que sólo permanecían en el saco ocho personas hábiles para acceder a los cargos de abogado de la Universidad y de asesores del baile y del veguer. El rey ordenó que se practicara la insaculación para favorecer a los nuevos doctores *pues el deseo de servirle los obligó a dexas su tierra y, con grandes gastos, trabajos y peligros de sus vidas, a estudiar, para ser honrados y admitidos en estos officios*.⁵⁴

Las disposiciones generales para la vacancia de los cargos públicos establecidas por la Pragmática de *Sort i Sac* de 1447 no se aplicaron al oficio de asesor, que en este aspecto se siguió rigiendo por la vieja norma particular otorgada por Juan I en 1390. En 1469 el abogado fiscal pretendió que se aplicase la vacancia de dos años al doctor Lleonart Massanet, pues había regido el oficio de asesor del veguer como lugarteniente del titular, doctor Gabriel de Verí. El rey, en interpretación del privilegio decidió que la vacancia correspondía al titular del oficio -que era quien aportaba fianzas y se sometía al *judici de taula*- no siendo justo que por el mismo oficio estuviesen obligadas a vacar dos personas.⁵⁵

La vacancia se aplicaba exclusivamente respecto a cada una de las asesorías. En 1544 los jurados impugnaron la elección de Jeroni de Santacília como asesor del baile, por

50 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 245-246.

51 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 239-242.

52 ARM., AH. 709, 38 y 104.

53 ARM., Suplicacions 48, 46; A. PLANAS ROSSELLÓ: "La abogacía...", 364.

54 ARM., Cód. 32, 96.

55 ARM., LR 72, 71v-72.

haber sido asesor del veguer el año anterior. Sin embargo, en el proceso se demostró la existencia de dos precedentes, los de los doctores Gabriel de Verí y Joanot de Berard, y finalmente la gobernación desestimó el recurso de los jurados.⁵⁶

El oficio de asesor era renunciable. Ello debió plantear problemas cuando se privó a los asesores de la lucrativa posibilidad de percibir espórtulas por las causas que juzgaban como jueces ordinarios. Por ello en 1436 se dispuso que si los juristas elegidos para regir las asesorías renunciaban a las mismas, a pesar de ser requeridos por los jurados, fuesen privados de asumir delegaciones como jueces durante el año que habría durado su mandato.⁵⁷

El sistema se mantuvo en sus líneas generales hasta la Nueva Planta de Gobierno, como lo demuestra el informe del caballero d'Aspheld, de 1716.⁵⁸

III. 2. Los Requisitos

1. Los estudios jurídicos

La naturaleza técnica del oficio de asesor supone que el requisito más característico para ocuparlo sea la formación jurídica.

La primera regulación del cargo dispuso que los asesores debiesen ser jurisperitos. Esta expresión tiene un carácter vago, pues no define perfectamente el nivel de conocimientos jurídicos requeridos, aunque sin lugar a dudas supone haber estudiado el *Ius commune* en un centro universitario. Durante el siglo XIV diversas disposiciones regularon las condiciones para acceder a la profesión de abogado. Tales normas son aplicables al oficio de asesor pues, en realidad, son comunes para el ejercicio de las diversas funciones propias de los juristas. La Pragmática de abreviación de pleitos de 1398 exigió ser doctor, licenciado, o aprobado en leyes o cánones o, en su defecto, haber estudiado derecho durante cinco años en un estudio general, y pasar un examen ante dos juristas elegidos por el gobernador, en presencia de éste y de los jurados.⁵⁹

Aunque tal regulación se mantuvo formalmente vigente durante el siglo XV, desde la segunda mitad de esta centuria no se designó asesor alguno que no tuviese el grado de doctor. Sin embargo, no fue hasta el año 1519 cuando ello se convirtió en un requisito legalmente establecido. En esta fecha, a petición de los representantes del reino, los reyes Juana y Carlos dispusieron que sólo fuesen hábiles para acceder al cargo de asesor aquellos doctores que pudieran acreditar dos años de experiencia profesional.⁶⁰ La preocupación por la formación práctica que revela tal capítulo es propia de las regulaciones de su época. En 1510 se exigieron dos años de experiencia en la capital o cinco en otros lugares del reino para poder acceder al cargo de asesor del justicia criminal del Reino de Valencia.⁶¹

⁵⁶ ARM., AH 5971, Procesos, 7 / 25.

⁵⁷ ARM., *Llibre de n'Abelló*, 69 = Ap. doc. 5.

⁵⁸ F. SAMPERE MIQUEL: "Papeles sobre el nuevo reglamento para el Gobierno del Reino de Mallorca", *BSAL*, XI (1905), 139

⁵⁹ A. PONS PASTOR, *Constitucions...*, II, 170.

⁶⁰ ARM., *Llibre de n'Abelló*, 164; A. PLANAS ROSSELLÓ: "La abogacía...", 362-363.

⁶¹ P. PÉREZ GARCÍA: *El justicia criminal...*, 105.

Mediante decreto presidal de 17 de marzo de 1698, a propuesta de los jurados y síndicos clavarios foráneos, el lugarteniente general dispuso que, para ejercer su profesión, los graduados en derecho debiesen realizar dos años de pasantía en el estudio de un abogado y posteriormente ser examinados de práctica por la Real Audiencia.⁶² Consideramos que para ser asesor se requería haber ejercido dos años como profesional, tras haber superado la pasantía y el examen de práctica señalados.

2. Condición de natural

Mediante privilegio otorgado por Alfonso III el 13 de enero de 1286 se dispuso que los asesores debiesen ser naturales de Mallorca. De esta forma, los juristas mallorquines pasaron a gozar de exclusividad para la provisión del oficio, lo que suponía una importante ventaja profesional. Sin embargo, es probable que con esta norma se persiguiese asimismo que los oficiales que debían administrar justicia tuviesen un mejor conocimiento del derecho propio de Mallorca. Los capítulos 1º y 2º de las cortes de Barcelona de 1292, otorgados por Jaime II de Aragón a instancias de los brazos del Principado, dispusieron que los oficiales reales, jueces y asesores en Cataluña y Mallorca fuesen catalanes *pro eo quia catalani scient melius consuetudines et observantias Cathalonie et dictarum insularum*.⁶³ Sin embargo, esta norma nunca fue de aplicación en la isla. Durante toda la vida institucional de los asesores se respetó la exigencia de la condición de natural.

3. Exclusión de los clérigos

Los clérigos tuvieron siempre muy limitado el acceso a los cargos de la administración regia, para evitar que quienes ejercían competencias delegadas por el monarca estuviesen exentos de su jurisdicción.

En 1247 Jaime I prohibió a los clérigos el ejercicio de la abogacía. Puesto que en esa época con el término abogado se designaba a los profesionales capacitados para ejercer las funciones de *iudicare, consulere, et advocare*, la norma privaba a los clérigos del acceso a los cargos de asesor. En cualquier caso, en 1379 Pedro IV extendió expresamente a la judicatura la vieja prohibición de abogar, en atención a que si los clérigos delinquiesen en el ejercicio de las funciones judiciales, sus crímenes no serían punibles por la jurisdicción regia.⁶⁴

La prohibición se aplicó rigurosamente a los juristas que habían recibido órdenes mayores. No obstante, fueron muchos los tonsurados que ejercieron diferentes oficios togados en la administración secular. Por este motivo, la fórmula de su juramento incluía el compromiso de no alegar la tonsura en caso de que se les imputase un delito, bajo pena de 1.500 florines de oro.

4. Juramento

Como requisito previo a la toma de posesión del oficio, los asesores debían prestar un juramento en poder del gobernador.

La primera noticia sobre el juramento de los asesores se contiene en el privilegio de Alfonso III de 1288, que dispuso que debiesen jurar el cumplimiento de la prohibición de

⁶² ARM., AA, *Presidals Decrets 1698-1701*, 25-27v.

⁶³ *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, I, Madrid, 1896, 155-156.

⁶⁴ ARM., LR 31, 51; A. PLANAS ROSSELLÓ: "La abogacía...", 361.

abogar.⁶⁵ La fórmula fue variando levemente a lo largo del tiempo. En ella se señalan sus principales obligaciones (*servir bé e leyalment a honor del senyor rei e profit de la cosa pública y tenir taula*) que son comunes a los oficiales reales, a excepción de la específica de *aconsellar justament e verdadera*.⁶⁶ Pero además se recoge expresamente la obligación de respetar algunas pragmáticas y ordenanzas concretas, cuya observancia era especialmente importante para el recto ejercicio del cargo. Por ejemplo, las ordenanzas sobre administración de justicia de 1390 dispusieron que los asesores anualmente debiesen jurar la observancia de sus normas.⁶⁷

5. Incompatibilidades

El Derecho romano prohibió a los asesores el ejercicio de la abogacía, castigando severamente la trasgresión de esta norma.⁶⁸ En línea con esta disposición, en 1286 Alfonso III prohibió a los asesores de las curias ejercer la abogacía, salvo en aquellos pleitos que hubiesen asumido antes de acceder al oficio.⁶⁹

En 1320 el rey Sancho confirmó la prohibición de ejercer la abogacía y, para paliar los perjuicios económicos de esta decisión, dispuso que se repartiesen las funciones y el salario del abogado fiscal.⁷⁰ Ello demuestra que la norma de Alfonso III no era observada. La prohibición fue confirmada por el infante Felipe en 1328, precisando que no podrían ejercer la abogacía ante su propia curia.⁷¹

Aunque posteriormente se restableció el oficio de abogado fiscal, se mantuvo la incompatibilidad con el ejercicio de la abogacía. Sin embargo, el alcance de esta disposición fue objeto de interpretaciones divergentes. En 1344 Arnau Dorca, asesor del baile, fue procesado por ejercer la abogacía ante la curia del veguer foráneo, aunque finalmente fue absuelto por considerarse que la prohibición sólo se extendía a la práctica de la abogacía en aquella curia de la que se era asesor.⁷²

De todas formas, la prohibición, incluso interpretada restrictivamente, no siempre fue observada. En 1435 el doctor Bonifaci Morro, asesor del veguer de la ciudad, fue recusado por ejercer la abogacía ante su propia curia. Sin embargo, el gobernador, a solicitud del abogado de la parte contraria, designó un sustituto para que actuase como asesor en las causas que patrocinase el doctor Morro.⁷³ En esta ocasión la antigua prohibición de abogar se sustituyó por la suspensión particular del oficio jurisdiccional.

El cargo es incompatible con el de consejero del Gran i General Consell. Bajo el sistema de Concordia instaurado en 1444 si un consejero era elegido asesor, debía renunciar

65 ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 141v; A. PLANAS ROSSELLÓ: "La abogacía...", 360.

66 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 397.

67 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, 130.

68 C.I., I, LI, 14.

69 ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, 140 = Ap. doc. 2.

70 ARM., LR 6, 64v-65 = Ap. doc. 3.

71 ARM., *Llibre de n'Abelló*, 91v-92; A. PLANAS ROSSELLÓ: "La abogacía...", 360-361.

72 J. M. QUADRADO: "Proceso a Arnau de Erill en 1345", *BSAL*, XV (1914-1915), 66.

73 ARM., *Suplicacions* 35, 79.

al primer cargo para poder asumir el otro.⁷⁴ Para evitar los inconvenientes derivados de tales renunciaciones, la Pragmática de *Sort i Sac* de 1447 modificó esta regla. De acuerdo con ella, quien hubiese aceptado y jurado un oficio real o de la universidad, no podría durante su mandato renunciar a aquél para asumir otro. En caso de que renunciase, sería reputado inhábil para ejercer oficios durante el periodo que hubiese durado su mandato.⁷⁵

Asimismo el cargo de asesor es incompatible con los oficios togados de la curia eclesiástica. Así, en 1482 Nicolau Berard fue rechazado como asesor por ser abogado fiscal del obispo.⁷⁶

Como en el derecho justiniano, los oficios de asesor nunca fueron acumulables. Anualmente los cargos de asesor del baile y del veguer así como el de abogado de la Universidad se extraían mediante sorteo, según lo dispuesto por la Pragmática de *Sort i Sac*, y se debían otorgar a personas distintas. El oficio de abogado de la Universidad se extraía en primer lugar y tenía preferencia a las asesorías, con las que, sin embargo, no guardaba vacancia.

Las asesorías de los jueces ordinarios eran incompatibles con la del lugarteniente general, entre otras razones porque las sentencias de los primeros eran apelables ante el segundo. Sin embargo, en 1519 Pere Joan Zaforteza, lugarteniente vitalicio del Regente de la Cancillería, fue nombrado asesor del baile por provisión real y, a pesar de la oposición de los jurados, le fue dada posesión del cargo.⁷⁷ De todas formas, el caso debe reputarse excepcional.

Por último, el oficio de asesor era incompatible con los oficios de regente, oidor y abogado fiscal de la Real Audiencia, desde la creación de este tribunal en 1571.

III. 3. Remuneración

Los asesores percibían un salario tasado, satisfecho de los caudales de la Procuración Real. Hasta 1320 el salario era de 50 £ anuales. En esta fecha se elevó a 75 £ a raíz de que los asesores del baile y del veguer de la ciudad se repartieron las funciones del abogado fiscal.⁷⁸ En los inicios del reinado de Pedro IV los asesores del baile y del veguer percibían el mismo salario de 75 £ anuales, a pesar de que se había repuesto aquel cargo.⁷⁹ Tras un breve periodo durante el cual el veguer de la ciudad contó con dos asesores, en 1359 se nombró uno solo al que se señaló un salario de 150 £, que era la suma de lo que percibían los dos anteriores.⁸⁰

Además de percibir el salario anual los asesores exigieron siempre a las partes que les pagasen una remuneración por los decretos y sentencias que dictaban en cada pleito. Tales

⁷⁴ A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, 253.

⁷⁵ A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 263.

⁷⁶ ARM., EO 18, 105.

⁷⁷ ARM., EO 27, 232 ; J. JUAN VIDAL: *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*, Palma, 1996, 151.

⁷⁸ ARM., LR 6, 64v-65 = Ap. doc. 3.

⁷⁹ J. MUNTANER; J. VICH: *Documenta Regni Maioricarum*, Palma, 1945, 262-263.

⁸⁰ ARM., EO 3, 12.

cantidades, que formaba parte de las costas procesales, recibían el nombre de espórtulas y se tasaban a razón de cuatro dineros por libra de la cuantía del litigio (1'6 %).

En 1333 Jaime III prohibió que percibiesen tales cantidades cuando se tratase de procesos que no contenían *litiscontestatio* o que se debían resolver de forma puramente verbal.⁸¹

Los representantes del reino suplicaron reiteradamente que se prohibiese a los asesores percibir emolumentos de las partes por aquellos pleitos que juzgasen como jueces ordinarios, ya que la remuneración por tales trabajos se entendía cubierta por el salario satisfecho por el monarca. En 1436, la reina María, a petición del reino, prohibió que percibiesen espórtulas en las causas que les correspondía juzgar como jueces ordinarios y ordenó que, en caso de que por este motivo renunciase a las asesorías, se les privase por un año de la posibilidad de ser designados jueces delegados.⁸² En 1439 Alfonso V confirmó la prohibición a través de un nuevo capítulo, presentado esta vez por los síndicos foráneos, quienes alegaban que venía siendo transgredida.⁸³

A pesar de tales disposiciones, en la práctica nunca se consiguió erradicar esta costumbre, pues el corto salario anual de los asesores, unido a la prohibición del ejercicio de la abogacía, hubiera dado lugar a que, en caso contrario, no se hubiesen podido hallar juristas dispuestos a asumir el cargo. La Recopilación de Canet, Mesquida y Zaforteza de 1622 no recoge la prohibición. Por el contrario, nos proporciona una noticia indirecta de su inobservancia cuando, en una de sus *ordinacions noves*, propone que los jueces delegados perciban una remuneración de cuatro dineros por libra, como los jueces ordinarios, en lugar de los ocho dineros que venían cobrando hasta entonces.⁸⁴ Asimismo la Recopilación nos informa de que los jueces percibían salarios muy pingües por los decretos que dictaban en los procesos de jurisdicción voluntaria.⁸⁵

La remuneración de los asesores quedó consignada a los emolumentos que producían sus respectivas curias. La desaparición de los libros correspondientes nos impide conocer la evolución de sus ingresos durante la época moderna. En 1648 el virrey propuso al monarca que se eliminase el derecho que tenían el baile y el veguer a indultar un bandido anualmente, y que para compensarles los asesores debiesen entregar de sus emolumentos 1.000 reales al baile y 500 al veguer. El monarca denegó esta petición por entender que no estaba justificado *quitar a los accesores los emolumentos personales causados del trabajo y asistencia de sus oficios*.⁸⁶

Sin embargo, cuando en 1677 se creó una quinta plaza de oidor de la Real Audiencia, el único medio que se supo arbitrar para dotarla fue recortar el salario de los asesores. Así, el asesor del baile debía entregar anualmente 300 libras de sus emolumentos a uno de los oidores, y el asesor del veguer 100 libras al juez de corte mallorquín de la Real Audiencia.⁸⁷

81 ARM., LR 8, 31.

82 ARM., *Llibre de n'Abelló*, 69 = Ap. doc. 5.

83 M. ROTGER CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, III, Palma, 1967. XLII.

84 A. PLANAS ROSSELLÓ: *Recopilación...*, 169.

85 A. PLANAS ROSSELLÓ: *Recopilación...*, 169.

86 ARM., Códice 172, 201v.

87 A.R.M., LR 97, 60.

En 1679 los jurados solicitaron, sin éxito, al monarca que estas cantidades se pagasen de la Real Hacienda, restituyendo la retribución de los asesores a su primitivo estado.⁸⁸

El privilegio de 1677 indica que la consignación del salario del nuevo oidor supuso rebajar la remuneración del asesor del baile de 1.000 a 700 libras y la del asesor del veguer de 600 a 500 libras.⁸⁹ Sin embargo, la percepción de tales cantidades era más bien teórica, pues dependía de los emolumentos que generaban las curias cada año. Según el memorial sobre las instituciones formado por el doctor Malonda en 1715, algunos años la curia del veguer no producía caudal suficiente para contribuir a aquel pago.⁹⁰

III. 4. Responsabilidad

Los asesores, como los restantes oficiales jurisdiccionales, estaban sometidos a un procedimiento ordinario de exigencia de responsabilidades, el juicio de *taula*,⁹¹ en línea con el régimen de derecho romano.⁹² Aunque la obligación de tener *taula* se remonta al reinado de Alfonso III, fue ratificada y regulada de forma más precisa por Pedro IV. En diciembre de 1343 dispuso que dicho juicio se practicase conforme a lo dispuesto por las constituciones de Cataluña.⁹³ El juicio se llevaba a cabo ante tres jueces de *taula*, también llamados *comissaris* o *inquisidors* -un caballero, un ciudadano y un jurista- que eran designados anualmente por el gobernador, oídos los jurados del reino,⁹⁴ auxiliados por un escribano también anual.⁹⁵

III. 5. Aforamiento

Las causas penales contra los asesores, como las seguidas contra cualquier oficial real, eran competencia del gobernador y, desde 1571, de la Real Audiencia.⁹⁶

Respecto a los pleitos civiles, una memoria anónima dirigida al gobernador Roger de Moncada en el primer decenio del siglo XV, señala que debe conocerlos el gobernador cuando el asesor es la parte demandada.⁹⁷

88

A.R.M., EU 81, 246.

89

J. JUAN VIDAL: *El sistema de gobierno...*, 239.

90

J. JUAN VIDAL: "Informe y descripción de las instituciones de gobierno y de administración de justicia...", *F.R.B.*, III, 272.

91

Cfr. P.A. SANXO I VICENS: "Responsabilidad de los oficiales que ejercían jurisdicción en Mallorca. (Siglos XIII al XVI)", *BSAL*, VI, 160-163.

92

C.I., I, 51, 3.

93

ARM., *Llibre d'en Rosselló Vell*, 206 y *Nou*, 156. Por este motivo en 1344 los consellers de Barcelona transmitieron a los jurados una copia auténtica de las Constituciones de Cataluña que regulaban la institución (*Llibre d'en Sant Pere*, 32). Sobre el juicio de taula en Cataluña vid. J. LALINDE ABADIA, "La purga de taula", *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, 1965, 499-523.

94

Según privilegio de 10 de abril de 1371 (Pub. P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 422).

95

ARM., *Llibre de Cortes Generals*, 72v. En 1376 se había revocado la concesión vitalicia de la escribanía de los jueces de taula concedida en el pasado al notario Antoni Cardell (P.A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis...*, 160).

96

A. PLANAS ROSSELLÓ: *El Proceso penal en el reino de Mallorca*, Palma, 1998, 18.

97

Publicada por A. PONS PASTOR: *Règim polític de Mallorca al segle XIV segons un document coetani*, Palma, 1928.

Este aforamiento se justifica por la defensa los intereses de los particulares, que podrían desistir de sus pretensiones en caso de tener que plantearlas ante un oficial ordinario.

IV. La supresión de los oficios de asesor

A raíz del decreto de Nueva Planta de 28 de noviembre de 1715 se eliminaron los oficios tradicionales de veguer y baile, desapareciendo con ellos sus correspondientes asesores.

El decreto dispuso que se mantuviera el veguer de Palma, con dos asesores letrados. Tras la oportuna consulta a la Cámara de Castilla, por Real Cédula de 3 de noviembre de 1717 se determinó que estos oficiales fuesen nombrados anualmente por el rey entre las ternas propuestas por el Comandante General y Real Audiencia, y que percibiesen los mismos emolumentos que tenían antes.⁹⁸ La Audiencia, en un informe dirigido a la Cámara de Castilla, propuso que ambos asesores tuviesen idéntica jurisdicción civil y criminal, y que se turnasen por meses o semanas en el despacho de los verbales. La razón de esta propuesta residía en que los asesores no contaban con un salario pagado por la Procuración Real, sino que se les remuneraba exclusivamente con los derechos de las sentencias, que sólo producían frutos respecto a los pleitos civiles.⁹⁹

Sin embargo tales previsiones no llegaron a ponerse en práctica porque, poco después, mediante Real Cédula de 6 de septiembre de 1718, se suprimió el oficio de veguer y fue sustituido por un corregidor, oficial de antigua raigambre castellana. Por su carencia de formación jurídica, el corregidor debía contar asimismo con el asesoramiento de un letrado, que recibía la denominación de alcalde mayor. En principio, estaba previsto que se nombrasen dos alcaldes mayores, según había dispuesto el decreto de 1715 respecto a los asesores del veguer. No obstante, cuando días más tarde se unificó el cargo con el de Intendente, en la persona del letrado Don Diego Navarro, se procedió a nombrar un único alcalde mayor.¹⁰⁰ El nombramiento de este empleo era otorgado por el rey, a propuesta del corregidor, y el juramento se prestaba ante el regente o el oidor decano de la Audiencia.¹⁰¹

La supresión del oficio de baile se produjo de forma más inmediata. A tenor del decreto de nueva planta sus competencias se traspasaron a la Real Audiencia. Sin embargo, los importantes inconvenientes que supuso a este tribunal la asunción de los numerosísimos pleitos sobre materia de censos, motivaron que solicitase al monarca la restauración del antiguo cargo de baile. Finalmente, en 1722, para el ejercicio de tales competencias se creó el cargo de juez privativo de censos, que debía ser desempeñado por un jurista *-natural de la isla y de la mayor literatura y práctica-*¹⁰² que, como tal, no precisaba de asesor.

98 J.M. GAY ESCODA: *El Corregidor a Catalunya*, Madrid, 1997, 141.

99 J.M. GAY ESCODA: *El Corregidor...*, 157-158.

100 J.M. GAY ESCODA: *El Corregidor...*, 161.

101 A. SANTAMARIA: *Nueva Planta de Gobierno de Mallorca. Enfiteusis urbana y Real Cabrevación*, Palma, 1989, 470-471.

102 J.M. GAY ESCODA: *El Corregidor...*, 165.

APÉNDICE DOCUMENTAL

Doc. 1

1286, enero, 13. Mallorca.

Alfonso III dispone que los oficiales con jurisdicción y sus asesores sean mallorquines, y que su mandato sea anual, con un periodo de vacancia de tres años.

Encara atorgam a vós e als vostres que per tots temps que los batles, els vaguers e los assessors e ls scrivans de les corts dels batles e dels vaguers sien de la illa de Mallorques, e que.s muden cascun any en la festa de Ninou, e que per tres anys no pusquen tornar en aquell offici.

A.R.M., *Llibre d'en Sant Pere*, f. 137.

Doc. 2

1286, septiembre, 17. Valencia.

Alfonso III dispone que los oficiales con jurisdicción y sus asesores deban estar a derecho por espacio de cuarenta días después de cesar en el cargo, para responder del recto ejercicio del mismo.

Encara volem e atorgam a vós que tot batle e veguer e assessor qui serà a la dita ciutat de Mallorques o de la illa, encontinent que sia axit del dit offici sia tengut de star dins spay de XL dies apperellat de fer dret e de satisfier a cascun clamant, e que.l batle e.l vaguer successors d.aquell sien tenguts de fer inquisició contra ells si per aventura havian fetas alcunes coses en regén o en usan mal en lo dit ofici o si contra capítols fets o a fer per Nós e per los prohòmens de la dita ciutat, treure o consentit de trer de la illa demunt dita alcunes coses vedades e portar a altres lochs fora la terra nostra, e que aquells ponescan en pena deguda.

A.R.M., *Llibre d'en Sant Pere*, f. 140.

Doc. 3

1320, julio. Perpiñan.

El rey Sancho suprime el oficio de abogado fiscal y dispone que asuman sus funciones los asesores del baile y del veguer, con un salario anual de 75 libras.

Sancius, Dei gratia rex Maioricarum, comes Rossilionis et Ceritanie et dominus Montispesulani. Dilecto Dalmacio domino de Baynullis, militi, tenenti locum nostrum in regno Maioricarum, salutem et dilectionem. Intellectis quod continentur in quadam vestra litera per vos missa fideli dilecti thesaurario nostro Nicholao de Sancto Iusto volumus et vobis mandamus quot, visis presentibus, absolvatis ab officio advocacionis fisci nostri ffidelem nostrum Berengarius Bassa iurisperitum, ita quod amodo phiscus non habeat advocatum spetialem, set iudex in curie vicarii sit advocatus phisci in causis fiscalibus, civilibus et criminalibus que agitabuntur in curia baiuli Maioricarum, et converso iudex curie baiuli sit advocatus phisci in causis quas fiscus habebit in curia vicarii, et ambo ipsi iudices et utriusque eorum, non attento altero, sint advocati in causis fiscalibus qui erunt coram locumtenentem et eius curia et coram vicario forensi et eius curia et aliis quibuscumque. Et quia dicti iudices vicarii et baiuli Maioricarum, ex hiis habebunt plus solito laborare et, ut est melius, vaccent negotiis curiarum suarum, et quare etiam nolumus, ymmo prohibemus expresse et ex parte nostra prohibatis eosdem expresse ne recipiant compromissa seu arbitrationis neque et alias advocent in causis volumus quod illas quinquaginta librarum quas advocatus fisci recipiebat singulis annis pro dicto suo officio advocacionis cedant amodo iudicibus curiarum vicarii et baiuli Maioricarum predictis sic quod amodo utriusque eorum iudicum recipiat ex nunc singulis annis de pensione sui salarii septuaginta quinque librarum quod si non sufficiunt rescribatis inde nobis vestrum intentum et nos augmentaremus eis salarium prout vos cognosceretis, nam

intentionis nostre existit quod dicti iudices ex nunc melius quam consueverunt continuent curias suas et advocacionis fisci nostre, cessantibus arbitrariis et compromissariis negotiis in aliis advocacionibus quibuscumque et quod sufficientia salaria eis dentur ne occasionem habeant non complendi premissa. Preterea sciatis quod nos per literam nostram scribimus et mandamus fidelibus nostris iuratis Maioricarum ut rehedificent et rehedificari faciant muros civitatis in locis dirutis et etiam consumptis et etiam parte miradorii iuxta sedem et castrum nostrum, quare mandamus vobis et si ipsi in hoc negligentes fuerint sive rari, eos compellatis efficaciter ad complendum premissa omni mora et excusatione cessante. Volumus insuper et vobis mandamus quot dictis iudicibus faciatis comissiones de negociis prout melius poteritis et vobis videbitur expedire ut per emolumenta que inde habebunt honorabiliorem vitam possint habere. Datum Perpiniani idus iulii anno domini M° CCC° XX°.

A.R.M., LR 6, ff. 64v-65.

Doc. 4

1359, junio, 8. Mallorca

El lugarteniente Gilabert de Centelles nombra al jurisperito Ponç Ferrer asesor del veguer, para las causas civiles y criminales, por el plazo de un año, con un salario de 150 libras.

Nós en Gilabert de Sentelles, conseller e maiordom del molt alt senyor rey de Aragó e lochtinent e reformador general per aquell en lo regne de Mallorques, confiant de la fe e leyaltat e suficiència de vós, discret en Pons Ferrer, savi en dret, cometem e comenam a vós lo ofici de la assessoria de la vagueria de la ciutat de Mallorques, axí en les causes civils com criminals, regidor per vós dit Pons Ferrer del die de la dade de la present de la vigília de sincogesma a l any contínuament comptedor, a honor e faeltat del dit senyor rey e a bé e utilitat de la cosa pública. E haiats per vostres treballs del dit ofici lo salari acustumat cent cinquanta libras de Mallorques menuts, car segons que clarament havem trobat per informatió daquen per nós reebud, lo dit offici és acustumat esser regit per dos assessors, so és hu en les causes civils e altre en les criminals, cascú dels quals prenía l.any per son salari setanta sinch libras, la present comissió emperò a vós tot sol de certa sciència fem per so com en l.any present per minva de advocats no havem pogut provehir a la dita assessoria de dos assessors, perquè és digne cosa que pus que regits ofici de dos assessors que haiats e reebats salari de dos assessors, maiorment com haiam trobat clarament per la dita informatió que en aquells anys en los quals lo dit ofici és estat regit per l sol assessor per la dita minva de savis, aquell un tot sol assessor reebia salari de dos assessors, so és les dites CL libras. Manant per la present al honrat vaguer de la dita ciutat e a altres qualsevol persones districtuals del dit ofici ,que vós dit Pons Ferrer e no altre hagen e tenguem per lo dit temps en assessor de la dita vagueria axí en los casos civils com en los criminals, segons que dit és. Datum Maioricis die sabbati octava mensis junii anno a nativitate Domini M° CCC° L°. Vidit Berengarius.

A.R.M., E.O 3, f. 12.

Doc. 5

1436, marzo, 10. Monzón.

La Reina María prohíbe a los asesores percibir salario por las causas que juzgan como jueces ordinarios y ordena que si renuncian a las asesorías por este motivo, no puedan ejercer como jueces delegados durante el año que hubiese durado su mandato.

Item senyora molt excellent com per haver salaris o spòrtules los jutges facen molts inconvenients da que.s seguexen grans dans als habitants de aquel regne, plàcia a vostre senyoria provehir com ia per franqueses sia statuit que algun jutge ordinari anual o assessors de aquells no prenguen salaris ni spòrtules de les causes a ells ordinàriament pertanyents, statuhint que si alguns juristes recusaran regir les assessories dels dits oficials ordinaris anuals del dit regne pus requests ne sien a instància dels jurats que aquels tals privats ne sien de haver delegacions algunes en lo dit regne per aquell any, no obstant qualsevol ordinations o abusos en contrari fets o introduits encara ab tollerança o consentiment dels jurats. Plau a la senyora reyna.

A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f. 69

ABREVIATURAS

A.A.	Arxiu de la Audiència
A.H.	Arxiu Històric
A.H.D.E.	Anuario de Historia del Derecho Español
A.R.M.	Arxiu del Regne de Mallorca
E.C.R.	Escrivania de Cartes Reials
E.O.	Extracció d'oficis
E.U.	Extraordinaris de la Universitat
F.R.B.	Fontes Rerum Balearium
L.R.	Lletres Reials
M.A.M.E.G.	Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics
R.P.	Reial Patrimoni

RESUM

El present article estudia la figura dels assessors del bal·le i del veguer, lletrats que s'associaven a les curies d'aquets oficials per suplir llur carència de coneixences jurídiques. L'aparició dels assessors es produí al llarg dels primers anys del regnat de Jaume II com a conseqüència de la més ampla difusió del dret romanocanònic que es donà a Mallorca. El treball analitza l'estatut orgànic del carrec -nomenament, requisits, responsabilitat i remuneració- fin i tot intenta desllindar les atribucions que el bal·le i els veguers podien exercir en solitari d'aquelles per a les quals necessitaven l'ajut de l'assessor.

ABSTRACT

This article contains a study of the advisors who acted as consultants for the *ball·e and veguer* (the king's official representatives). These advisors were lawyers, attached to the *curias* of the said officials and it was their responsibility to fill in any gaps in the officials' legal knowledge. These advisory posts were created during the early years of King Jaime II's reign due to the greater diffusion of Roman Canon Law in Majorca. The study examines the organic statute that regulated the posts, i.e. their appointment, requirements, responsibilities and remuneration. It attempts, above all, to separate the functions that the *ball·e* and *veguers* could exercise alone and those for which the assistance of their advisors was required.

Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV

MARGALIDA BERNAT I ROCA

Tres coses fan bon menestral: en son ofici sia leyal

e seure en son bancal

e que sia liberal.

Tres coses fan mal menestral: àvol obra fer,

no tenir prop son mester

e fer-se renover.

Anònim: Llibre de Tres

Introducció

Arreu d'Europa, els darreres anys del s. XIII i bona part del s. XIV constitueixen un període caracteritzat per la construcció d'una nova societat en el sí de la qual els diferents grups entraven en pugna de manera constant. L'aristocràcia veia amb recel com la burgesia en ascens s'anava transformant en una nova oligarquia amb uns objectius no sempre coincidents amb els seus. La burgesia, per part seva, es feia cada cop més present en els organismes de poder i aquests, a la vegada, es veien empesos a transformar-se i adaptar-se a una dinàmica nova. Un sector important d'aquesta burgesia eren, indubtablement, els menestrals, i d'ells i per ells es donaven una part important d'aquests canvis.

La raó: es tractava d'un grup social en plena diversificació i es començaven a perfilar amb força les definicions entre les cúpules dirigents, integrades per aquells que només eren menestrals (en el sentit estricte de treballadors manuals) de nom i que s'incorporarien de ple en els quadres oligàrquics, i els operaris efectius progressivament relegats als escalons més baixos del sector fins a caure en la subordinació i la misèria per veure's, finalment, privats de participar en la gestió del poder, en un procés de clara proleterització. Aquests darrers eren el que, a Florència, es denominava *popolo minuto*.¹ Un poble menut que, no poques vegades al llarg del període en estudi, es convertí en el gran protagonista d'una agitació sovint transformada en revolta. Es tractava d'esclafits marcadament violents en el sí dels quals la reivindicació social, política i econòmica era una constant. Una de les formes de canalització d'aquestes tensions eren les associacions més o manco espontànies d'artesans, començant per les de caire religiós. Aquestes associacions venien existint a Europa des del s. XII, si no d'abans,² i sovint les autoritats (la reial, les municipals i, fins i tot, la religiosa) no sempre saberen com actuar en relació a elles. No es comprenien, eren temudes i per

¹ RODOLICO, N.: *El popolo minuto. Note di Storia Fiorentina (1343-1378)*. Firenze, 1968.

² BOUVIER-AJAM, M.: *Recherches sur la genese et la date d'apparition des corporations medievals en France*, París, 1978.

PINI, A.I.: *Città comuni e corporazioni nel Medioevo italiano*, Bologna, 1986. Sistemàticament, les agrupacions de menestrals medievals se'ls ha volgudes relacionar amb caparrudesa amb els *collegia* romans, però resta clar que, en cas d'haver-hi alguna relació, sols es podrien trobar en alguns dels oficis dedicats a activitats molt concretes (com l'alimentació), tal i com queda ben demostrat per Itàlia. Pel que fa a Mallorca, el cas paradigmàtic de tan remotes arrels: QUETGLAS GAYA, B.: *Temas sociales I. El trabajo en la época romana (La Esclavitud)*, Palma, 1935.

enfrontar-les es donà un va i ve d'autoritzacions i prohibicions, sense que el desgavell aconseguís anorrear-les.

En origen, aquestes associacions de menestrals eren la via mitjançant la qual es creaven, mantenien i reforçaven vincles de solidaritat que es manifestaven prioritàriament en les pràctiques d'ajuda mútua, lògiques en un model de societat en el qual era inconcebible viure totsol. Aquestes organitzacions eren una resposta a la marginació (malaltia, pobresa, ...) i es cercava aquesta solidaritat que derivava en caritat tancada i dispensada de forma elitista, dirigida pels interessos dels agrupats més preponderants. Amb tot, aquests vincles, a la vegada, els permetien gaudir d'una cobertura legal (si més no a nivell de Dret Eclesiàstic) que, malgrat constituir-se sota capa d'una organització pietosa, bé podia derivar en professional i obtenir, mitjançant el reconeixement reial o municipal, una entitat jurídica que d'altra manera li era negada. Un cop assolit aquest grau, s'obria el camí per participar en els òrgans de poder i de govern. Es tracta d'un canvi prou rellevant, ja que la conseqüència més immediata era l'aparició d'una estratificació del col·lectiu menestral en funció de les oportunitats de participar en els càrrecs públics de cada un dels seus membres. Aquest és el moment en que s'ha situat el trencament entre els diferents segments que integraven la menestralia. És cert que els vincles de germanor, en principi, els nodrien de força enfront de la supremacia dels poderosos (econòmics o polítics, quan no les dues coses); però no és menys ver que aquells subjectes que gaudien d'una posició preponderant en el sí del col·lectiu arribaren a monopolitzar els càrrecs de direcció interna, el que seria el regiment de l'ofici, i, des d'ells, donaren la passa cap a transformar-se en part de la oligarquia. D'aquesta manera, un organisme inicialment nascut com a via d'expressió i defensa d'unes reivindicacions comunes de protecció i de millora, acabà servint, no sense tot tipus de manipulacions, per enlairar els confreres benestants. I és que, a la fi, les confraries i altres societats de menestrals amb objectius més o manco pietosos, es transformaren en societats de coacció i control, tant sobre els propis membres menys afavorits com davant i sobre altres individus pertanyents a altres grups que perseguen idèntiques finalitats. El fet és que aquestes organitzacions adquiriren prou impuls a la segona mitat del s. XIII, per la qual cosa començaren a participar en la gestió política i això determinà que els altres grups en el poder (sobre tot els nobles i la més alta burgesia) se sentissin amenaçats i cercassin recolzament reial a la recerca de mesures restrictives.³

Mallorca, després de la conquesta feudal, es va veure immersa de ple en aquest procés i just ara es comença a conèixer en algun dels seus aspectes.⁴ Els grans estudiosos del passat sempre fixaren el seu interès en els esdeveniments més destacats de la història illenca i així el món menestral, juntament amb el dels pagesos, només es va tenir en compte pels esdeveniments en els quals aquests col·lectius hi participaren però vists no tant com a protagonistes sinó com a agressors dels grups privilegiats. Aquest és el cas de l'assalt al Call, l'Aixecament Forà o Les Germanies, com a més orejats, per més que també caldria rastrejar-los en altres esdeveniments no menys conflictius com ara la conquesta d'Alfons el Liberal, les anomenades commocions de 1325 o el destronament de Jaume III. Ara bé, fins i tot en el marc d'aquest fets, l'apropament duit a terme s'ha de qualificar necessàriament de superficial. D'aquí que, a hores d'ara, encara es puguin considerar vàlides tota una sèrie d'afirmacions fetes a 1930 per Mn. Antoni Pons. Aquest autor comentà assenyadament que els estudiosos *oblidaven se de sondroiar l'estat prosper o endarrerit dels oficis i que no cuitaren d'esbrinar el viure dels menestrals*.⁵

³ SESMA MUÑOZ, J.A.: "Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval", *XIX Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1993, 21-22.

⁴ BERNAT I ROCA, M.: "Feudalismo i infraestructura artesanal: De Madina Mayûrqa a Ciutat de Mallorca" (1229-1315)", *BSAL*, 53, Palma, 1997, 27-70.

⁵ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials i altres capítols de Mallorca (Segles XIV-XV)*, Ciutat de Mallorca, 1930, VII.

El cert és que, encara en el present, no sols manca el que indicava Mn. Pons, sinó també (i s'ha de dir que en primer lloc) falta fer un perfil de com sorgiren i de quin va esser el caràcter de les primeres organitzacions menestral·les. I un més dels motius que determinen el poc coneixement de les organitzacions de menestral·les també va esser assenyalat per Mn. Pons, quan va escriure que *no deixa d'ésser estrany el fall d'ordinacions gremials al segle XIV, temps en que la mercaderia era floreixent [...] i, en canvi, aquelles apareixen al segle XV, quan el comerç iniciava la decadència*. Un poc més endavant puntualitzà que no es tracta d'una absència total, sinó més bé que les tals ordinacions no compareixen amb l'abundància i la vàlua que esperàvem i que, amb tot cas, també es donava l'absència de la vertebració tan necessària per emprendre la tasca definitiva de perfilar l'organització interna i alhora la vida social de la nostra menestralia.⁶ Mn. Pons aportà una sèrie d'arguments per justificar-ho, per més que, en el seu moment, era difícil donar una cabal resposta. Ara per ara, també ho és; però, a la llum de noves dades a l'abast, sí que es fa possible plantejar-se en una sèrie d'hipòtesis abans impossibles. En el present estudi el que es vol és una revisió i relectura de fonts ja publicades i una replega de notícies disperses (més abundoses del que calia esperar); unes i altres són ben conegudes però no han estat mai confrontades. El cas és que, tot aprofitant tota una informació, tal volta minsa i sovint aparentment no relacionable, però prou suggeridora, resulta factible establir unes possibles línies de recerca.

El panorama general del s. XIV

Que l'activitat del món menestral mallorquí era puixant a les darreries del s. XIII i començaments del s. XIV en pot esser un testimoni l'enumeració que en feu Ramon Llull a partir d'allò que podia constatar directament: *lo ferrer qui met lo ferre en lo foc per tal que pusca mils batre e amollir e plegar e endur a sa obra; als fusters que ven dòlar e aplanar e allissar; als manestral·les qui obren de pere e de tapias, que fan belles torres e bells castells e belles cambres; als argenters e moneders; als scrivans; als sabaters que tiren lo cuir e l'estenen e l'untan per tal que sia blan e puxes el tallen e cusen; als sartres que fan del drap gramalles e mantells, e capes e gonelles e cotes e calces e caperons e d'altres vestedures; als pellicers que han ofici e mester de ajustar una pell ab altra; als tixadors que han ofici de ajustar l fil ab altre e de metre lo fil en un altre per tal que de ajustament de fils fassen draps; als barbers; carnicers e paradors qui paren a les aus e a les besties ab filats e ab laces; al tenders qui venen en lurs obrador diverses coses e fan pugegades e maellades e dinerades e soldades; al muliner qui pica ad dues moles per tal que l blat se n mola mils e pus tot; al vidrier qui fa vidre de pera e d'erba e per gran forsa de calor fa lo vidre, del qual vidre fa ampolles e copes e anaps e gots e d'altres vexells; als jerrers, als ollers; als cambiadors qui cambien argent per aur e diners per argent; als calafats que calguen la estopa en los lenys e en les naus; [...].⁷*

L'esment pot semblar exhaustiu; però resulta un bon indicador de quin devia esser el batec de la menestralia mallorquina a cavall dels segles XIII i XIV, al marge de la càrrega literària que hi volgués posar l'autor. Ramon Llull, al cap i a la fi, probablement només es limità a posar per escrit el que les gentes del moment sentien enfront d'allò que veien dia a dia. Mallorca, en aquests moments, era encara terra de repoblació i sovintejaven els colons procedents d'altres terres⁸ on el tema de l'organització d'associacions de menestral·les era ben viu.⁹

⁶ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials XXV*.

⁷ LLULL, R.: *Llibre de la contemplació de Déu*, Palma, 1914, III, 125-127.

⁸ DEYA BAUZA, M.J.: "La pañería mallorquina a fines del Reino Privativo (1320-1343)". Comunicació presentada al *XLII Congreso de Historia de la Corona de Aragón: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta, 7-12 de setembre de 2000, Barcelona/Lérida*.

⁹ ALBERCH, R.; CASTELLS, N.: *Gremis i oficis a Girona: treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona, 1984.

BOSOM ISERN, S.: *Homes i Oficis de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1982.

A hores d'ara, es pot dir que certa documentació apunta com els oficis menestrals, en els temps posteriors a la conquesta, d'una o altra manera es trobaven organitzats. Es tractava d'un marc de referència que els protegia i el feia forts per sobreposar-se a la disgregació que suposava el desarrelament dels seus llocs d'origen, encara que no es rompessin tots els lligams, mentres es produïa la integració en la nova societat, d'una part i, posteriorment, els podia assegurar un lloc en el sí d'ella.¹⁰

Aquesta incipient organització, més o manco definida, es trobava sota jurisdicció del mostassaf, el qual, a l'estil del de València, tenia cura del compliment de les anomenades rúbriques o ordinations primitives, tal volta les que amb posterioritat algunes vegades són al·ludides esporàdicament com a ordinations antigues o velles. El cert i segur és que, a les darreries del s. XIII, ja existien alguns oficis organitzats, si més no des del poder reial i/o a traves del poder municipal.¹¹

Es dóna com a generalment segur que els ferrers hi estaven quan no a nivell de confraria (la de Sant Eloi)¹² i molt probablement també hi estaven els pescadors (Sant Pere), ja que, segons J. L. Ramonell, *poco después de la conquista ya se reunían para deliberar sobre asuntos propios de su industria*.¹³ Juntament amb aquestes, es degueren formar les corporacions de menestrals lligats a la manufactura tèxtil i la de cuiros, tot tenint en compte que foren les activitats més puixants de l'època.¹⁴ El que si és cert és que oficis com els teixidors, els ferrers, els sastres i els sabaters s'autoconsideraven oficis privilegiats i no perdien ocasió d'invocar una real o suposada ordinació vella que es remuntava al regnat de Jaume I. De fet, se'n té un testimoni clar d'aquesta reivindicació encara en els acabatalls del s. XVI. Concretament, a 1591, els sabaters argumentaven que eren *ofici privilegiat* tota vegada que, des de temps immemorials i com a mostra de favor de la corona, tenien a custòdia, juntament amb els altres tres oficis esmentats, d'uns *certs anells o sellos ab les armes reals*.¹⁵ D'aquests quatre oficis se sap que els sastres ja tenien confraria reconeguda a 1312,¹⁶ els teixidors reberen ordinations sobre l'obratge de draps de llana entre 1315 i 1321¹⁷ i les fonts que podrien haver donat fe del que passava amb els ferrers es varen perdre

FREITAG, R.: "La protección real de los gremios en el siglo XIV y los tintoreros de Perpignan". *Actas del VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Valencia, 1967, 141-162.

LLOGAR PILANYOL, P.S.D.: "Notes històriques sobre els paraires de Moià". *Assamblea d'Estudis Comarcals de Vic*, Vic, 1962.

PAPELL I TARDIU, J.: "La confraria de paraires de llana de Valls". *Acta Historica et Archeologia Medieval*, 2, Barcelona, 1981.

RIU RIU, M.: "Aportación a la organización textil catalana en el s. XIV". *Actas del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1962, 547-559.

SALES, N.: "Gremis i oficis a Girona". *L'Avenç*, 105, Barcelona, 1987, 140-141.

WOLFF, PH.: "Deux centres catalans au Moyen Age: Barcelone et Perpignan". *Medievalia*, 7, 1987, 109-124.

¹⁰ SESMA MUÑOZ, J.A.: "Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval ...", 20.

GRECI, R.: "Economia, religiosità, política. Le solidarietà delle corporazioni medievali nell'Italia del Nord". *XIX Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1993, 75-99.

¹¹ BERNAT I ROCA, M.: "Sens licència de Mostassaf. Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del S. XIII (1230-1300)". *Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa*, Palma, 1998, 291-311.

¹² Aquesta capella, perfectament diferenciada de la de la mateixa advocació però dels argenters, s'ubicava en l'Hospital de Sant Andreu, actual Ajuntament de Palma, i un cop perduda la seva finalitat religiosa, va esdevenir en magatzem.

¹³ RAMONELL, J.L.: "Los gremios de Mallorca". *BSAL*, IX, 1885, n°5, 4.

¹⁴ SANTAMARIA ARANDEZ, A.: *Ejecutoria del Reino de Mallorca (1230-1343)*. Palma, 1990, 322-325; 399-412.

¹⁵ BERNAT I ROCA, M.; SERRA I BARCELÓ, J.: "L'adoberia dels sabaters: Un exemple d'enfrontament entre oficis". *Fontes Rerum Balearium*, n°. II (nova Època) [en premsa].

¹⁶ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, X.

¹⁷ BERNAT I ROCA, M.: "L'obratge de la llana i els 'Capitols' del rei Sanxo. Una hipòtesi de treball". *BSAL*, 42, Palma, 1986, 63-77.

BERNAT I ROCA, M.: *Els 'III mesters de la llana': Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV - XVII)*, Palma, 1995, 21-40.

en un incendi del S. XVI.¹⁸ El cert i segur, encara que no sigui més que una anècdota, és que aquests quatre oficis llueixen a les seves representacions heràldiques o l'àguila reial coronada (teixidors, sastres i ferrers) o l'àguila bicefal també coronada (sabaters), detall que no es dona en cap dels restants. Per altra banda, la cronologia de la seva presència més primerenca els situa sistemàticament en el regnat de Sanxo (1311-1324).

Altres oficis que se suposen organitzats en dates primerenques són els mariners amb la confraria de Sant Telm des de 1310, però els papers també es cremaren, aquesta vegada amb motiu de la pesta de 1652¹⁹ i molt probablement els fusters amb la confraria de Sant Josep, però un altre dissortat incendi del S. XVII també priva de la documentació antiga d'aquest ofici. Els paraires, com no, igualment reivindicaven la seva presència en el regne, sinó des del mateix moment de la conquesta, si *per orde y mandato de la magestat del rei Sanxo*.²⁰

Ara bé, la tònica dominant enfront de les associacions de menestrals durant aquest període primerenc, a nivell general de la Península Ibèrica, va ésser d'oposició dràstica: a València, Jaume I havia prohibit l'existència de confraries sota pena de mort;²¹ dins l'àmbit aragonès, el rei Jaume II, a l'any 1311, dictà el fur *Ut monopolia* contra totes les confraries de menestrals a excepció d'aquelles que tenguessin finalitat únicament religiosa²² i així també ho feren els monarques de Castella.²³ El terme *monopolia* té la seva importància, ja que fa referència a l'obligatorietat de pertànyer a una organització per tal de poder exercir l'art o ofici corresponent i el que es pretenia amb el fur era evitar aquesta obligatorietat. Es tractava de defensar el que els magistrats municipals de Barcelona definiren, en uns moments poc posteriors, *com que qascú tenga facultat e libertat sens violència*, per més que els menestrals no en fessin massa cas.²⁴

Aquesta postura repressiva només es comença trencar molt lentament quan els menestrals s'avengueren a acceptar un control per part de poder reial, únic fet que explicaria que Jaume I dispensàs la seva protecció a tots els *ouvroirs* (obradors) de Perpinyà a 1249²⁵ o que a 1257, amb motiu de la creació del Consell de Barcelona, autoritzàs la presència de 82 menestrals com a representants dels 19 oficis existents alhora entre els 200 consellers que l'havien d'integrar.²⁶ A 1284, a València, es reconeixien oficialment quinze oficis.²⁷ A partir d'aquests moments, i molt a poc a poc, es va anar invertint la postura. El primer símptoma de normalitat és el d'Alfons el Benigne que, a 1328, quan derogà el fur de Jaume II d'Aragó.²⁸

18 BERNAT I ROCA, M.: "L'Ofici de Ferrers. Algunes referències històriques (S. XIII-XVII)", *BSAL*, 49, Palma, 1994, 169-216.

19 RAMONELL, J. L.: "Los gremios de Mallorca", *BSAL*, IX, nº. 8, Palma, 1885, 2.

20 Arxiu del Regne de Mallorca, A. i G, Gremis, Caixa 7, Lligall 4 (1629). En aquest cas, l'afirmació es feu en el context de la polèmica del trasllat dels molins drapers de la síquia d'en Baster a la vall de Coanegra a Santa Maria.

21 TRAMOYERES BLASCO, L.: *Instituciones gremiales: su origen y organización en Valencia*, Valencia, 1889, 42. Es troba al Fur XXIV, Rúbrica III, Llibre II.

22 FALCÓN PÉREZ, Mª I.: *Ordenanzas y otros documentos complementarios relativos a la Corporaciones de oficio en el reino de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, 1997, 42: Doc. 26.

23 RUMEU DE ARMAS, A.: *Historia de la Previsión Social en España. Cofradía - Gremios - Hermandades - Montepíos*, Barcelona, 1981, 56.

MONSALVO ANTÓN; J.M.: "Transformaciones sociales y relaciones de poder en los concejos de frontera. Aldeanos, vecinos y caballeros ante las instituciones municipales", PASTOR; R. [Comp.]: *Relaciones de poder, de producción y de parentesco en la Edad Media y Moderna*, Madrid, 1990, 106-170.

24 BONNASSIE, P.: *La organización del trabajo en Barcelona a fines del S. XV*, Barcelona, 1975, 38.

25 WOLFF, PH.: "Deux centres catalans au Moyen Age: Barcelone et Perpignan", *Medievalia*, 2, Estudios dedicados al Prof. Federico Udina i Martorell, 1987, I, 120.

26 BONNASSIE, P.: *La organización del trabajo* ..., 13.

27 SANTAMARIA ARANDEZ, A.: *Ejecutoria* ..., 314.

28 FALCÓN PÉREZ, Mª I.: *Ordenanzas y otros documentos* ..., 68-69: Doc. 55.

Per Mallorca, en concret, l'índex més representatiu és la postura d'Alfons El Liberal en el decurs de l'ocupació de Mallorca a 1285 en el marc de les lluites entre França i Aragó. Una de les seves intervencions en el Regne de Mallorca, ja com a monarca d'Aragó, va ésser la revocació del *Règim de Franquesa* i la implantació, el *Vº kalendas Julii*, en l'any de *Nostre Senyor de MCCXXXVII*, del sistema dit de Consolat segons el qual *puscats elegir VI consols, dels quals sien II de ma major, e els II de ma migana, e II de ma menor*. Es tractava d'una reforma de la juraria de Ciutat de Mallorca tal com ja s'havia fet a la ciutat de Perpinyà a 1262, que es completava amb l'ordre de què, entre els 100 consellers que havien d'integrar el Gran i General Consell, també hi havia d'haver representades totes les mans. El que vertaderament interessa és que, a la mà menor, preceptivament s'hi havien de trobar representats dels anomenats *caps dels mesters*.²⁹ Amb el retorn de Jaume II es va reemprendre al sistema anterior, però la inclusió dels caps dels mesters no tornà enrere i molt probablement d'aquest moment siguin les *Rubriques* ja al·ludides i que posaven els oficis sota l'autoritat del mostassaf.³⁰ És a dir, que les organitzacions de menestrals que hi pogués haver, malgrat el reconeixement que se'n pogués fer d'elles, estaven sotmeses a un fort control reial, via municipal, almanco pel que fa a aspectes tècnics i controls de qualitat.

El regnat de Sanxo marcà una clara inflexió. Tot seguint la política iniciada per Jaume II de potenciar les manufactures, va emprendre la regulació per estens d'aquelles que eren més rendibles: els III mesters de la llana als quals atorgà, entre 1315 i 1321, uns capítols ben eloqüents que, al marge d'aspectes tècnics, resulten ben indicatius de quin era el seu nivell d'organització social a les hores.³¹ Es desconeix, pel moment, si la seva activitat legislativa es va estendre a altres manufactures, però el panorama que ofereix el món tèxtil és pot considerar com a representatiu de qualsevol altre mester amb un grau d'evolució semblant. El conjunt de persones que treballen en un mateix ofici es denominava *comunitat* (a vegades, *companyia*³²) i baix aquest nom s'integraven per igual mestres, obrers e obreres, aprenents i qualsevol altre treballador dependent i vinculat a les distintes fases del procés de producció (com ara *ordidors e ordidores, arquejadors, filadores, ...* en el cas del tèxtil). Aquesta *comunitat* es trobava encapçalada pels *sobreposats* (aleshores ja membres destacats dels *caps de mester*, juntament amb els *prohomens*) i la seva autoritat s'estenia a qualsevol membre de l'ofici que *se sentia estar en totes coses obligats a la comunitat de lur mester e als sobreposats*.

Les commocions de 1325

Dels del s. XIX, es té notícia de l'esclafit d'unes anomenades commocions populars a Mallorca a 1325,³³ tot just després de la mort del rei Sanxo. S'ha hagut d'esperar els estudis d'A. Santamaría i que es pogués fer una replega intensiva de dades publicades per adonar-se'n de què, al darrera aquests fets aparentment intranscendents, hi ha amagada un crisi social i política en la qual els menestrals urbans hi tengueren un important paper.³⁴

²⁹ PONS PASTOR, A.: "Constitucions e Ordinacions del Regne de Mallorca. Elecció de consols (1287)", *BSAL*, XXIV, Palma, 1933, 256. Còpia del text tal com apareix a: ARM, Còdex (dit Rosselló vell), 165 i Còdex (dit Rosselló nou), 118.

SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "El municipio en el Reino de Mallorca", *Estudios Baleàrics*, 31, 1988, 14.

PONS PASTOR, A.: *Historia de Mallorca*, Mallorca, 1965, II, 120-121.

³⁰ BERNAT I ROCA, M.: "Sens licència de Mostassaf ...", *passim*.

³¹ BERNAT I ROCA, M.: *Els 'III mesters de la llana' ...*, 36-40.

³² AGUILÓ, E. de K.: "Ordinacions del gremio de plateros", *BSAL*, IV, Palma, 1891, 55. Tal és el cas de la confraria de Sant Eloi dels argenters, de 1351, on el primer concepte apareix acompanyat d'aquest altre.

³³ AGUILÓ, E. de K.: "Últims rastres de les commocions populars de l'any 1325". *BSAL*, XI, Palma, 1905-1907, 62-72.

³⁴ SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Tensión Corona de Aragón - Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-1326)". *Estudios en memoria del Profesor d. Salvador de Moxó*, Madrid, 1982, 423-496.

Tot començà Perpinyà amb el trasllat de les despulles del rei Sanxo (1324). A la ciutat esclatà un aldarull popular que sovint sols s'ha interpretat des de la seva vessant antiaragonesa, però deixant de banda problemes interns del propi Rosselló. A tal efecte, s'ha recordat que si l'aristocràcia dels territoris insulars estava en formació encara a 1325, en els territoris continentals ja era una institució ben consolidada. A partir de l'informe redactat per l'enviat del rei d'Aragó se sap que els perpinyanesos adoptaren una postura clarament antiaristocràtica i contrària al monopoli en els quadres de govern dels cortesans o habitants del castell. Aquest incident és un bon indicador de l'enorme poder que havien assolit les oligarquies urbanes (els mercaders, però també els menestrals dirigits) en el Regne de Mallorca. S'ha tenir en compte que, com a conseqüència d'aquests aldarulls, les disposicions testamentàries de la regència no es pogueren aplicar. El cas de Perpinyà és extrem per la presència del cadàver reial; però hi ha indicis de com esclataren altres avalots o, almanco, existí tensió a altres ciutats com Montpeller, Puigcerdà o Ciutat de Mallorca.³⁵

En contra de les disposicions testamentàries del rei Sanxo i per intervenció directa del papa, es nomenà regent l'infant Felip. Aviat sorgí l'oposició contra el nou estat de coses: el rei d'Aragó qüestionava la sobirania del jove monarca Jaume III; la noblesa del Rosselló aspirava al control absolut del govern i al canvi de regent; les ciutats es negaven a minvar les seves aspiracions i cotes de poder adquirides a 1317. L'infant Felip sols pogué trobar algun suport entre les ciutats a canvi de generoses concessions.

És en aquest context que cobra sentit el controvertit Privilegi d'Apià de 1324.³⁶ Segons aquest privilegi, el Regne de Mallorca es convertia de facto en una república coronada. La Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca quedava autoritzada a elegir qualsevol membre de l'administració, fins i tot el governador general. Aquest privilegi, momentàniament, entrà en vigor, ja que es tenen notícies de cessaments fulminants i nomenaments de càrrecs entre persones pertanyents a l'oligarquia dominant.³⁷

Quan l'infant Felip cregué la seva posició consolidada, en particular amb el suport tàcit d'Aragó, anul·là l'aplicació de tan perillós privilegi. Va ésser com a conseqüència d'aquesta maniobra que esclataren les commocions populars a Mallorca. Malauradament, la documentació que sobre aquest tema ha arribat fins el present és molt minsa i no permet identificar clarament els grups en pugna. Amb tot, sembla clar que varen ésser els mercaders i els dirigents menestrals els que encapçalaren l'oposició. De totes maneres, s'intueix com aquesta aliança, que ja havia fixat els ordenaments del rei Sanxo, tenien una certa contesta per part dels menestrals (mestres sense obrador propi a sou d'altres mestres i fadrins amb llargs anys de pràctica sens possibilitats de promoció) rebutjats de les prohomonies dels Oficis. Les tensions entre els dos sectors de menestrals que es detecten vint anys més tard no són explicable sense aquests antecedents.

La reincorporació a la Corona d'Aragó

La regència de l'infant Felip és encara molt mal coneguda pel que fa a aspectes socials i econòmics. Amb tot, un repàs a la legislació que es donà en aquests anys suggereix una continuïtat del regnat anterior, encara que amb un major grau d'improvisació.³⁸ El panorama no és estrany si es té en compte que el regent, imbuït de l'espiritualitat heterodoxa

³⁵ SERRA I BARCELÓ, J.: "Lo rei qui fo. El context ideològic del destronament de Jaume III". *Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*, Palma, 1998, 265-290.

³⁶ QUADRADO, J. MA.: *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, 1894, 157.

³⁷ SERRA I BARCELÓ, J.: "Lo rei qui fo. El context ideològic del destronament de Jaume III". 270-271.

³⁸ SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Tensión Corona de Aragón - Corona de Mallorca ...", 460-463.

franciscana,³⁹ s'ocupava més dels afers espirituals que dels materials. És aquesta espiritualitat personal, precisament, la que provocà fortes tensions entre el jove monarca i el seu tutor. La pobresa amb la qual l'obligava a viure i, en particular, el seu matrimoni provocaren que la ruptura es produís aviat. Jaume III s'apropà directament a la noblesa del Rosselló i, en detriment de la política del seu cunyat, a Anglaterra i Gènova. Aquest canvi d'aliances del rei de Mallorca degué tenir importants conseqüències en el món artesanal.

D'una part, l'incipient producció llanera anglesa, ben relacionada amb els Països Baixos i els centres normands, tendia a ocupar un important espai comercial en franca competència amb la producció francesa. D'altra banda, les tensions polítiques degueren influir en un cert trencament entre els productors de les ciutats del Rosselló, especialment de Montpeller, i la oligarquia comercial de Mallorca, en vies de formació.⁴⁰ El tema del Rosselló, amb les seves relacions amb l'illa, encara es troba en estudi. Per aquest motiu, no pot sorprendre que els aspectes italians siguin encara més desconeguts. De totes maneres, existeixen dades que permeten formular algunes hipòtesis. En primer lloc, no sembla haver-hi dubte que la corona desvià els seus interessos econòmics de la banca de Barcelona i València a més de la del Rosselló. No s'ha oblidar que una de les acusacions fonamentals del procés seguit contra Jaume III va esser el d'encunyació de moneda en contra dels pactes d'infudació. A canvi, el monarca mallorquí es dirigí cap als mercaders i els banquers genovesos, enemics tradicionals tant de la Corona d'Aragó com del Regne de Mallorca.

La migració italiana a Mallorca en el període 1330-1340 va esser notòria. A l'illa s'establiren mercaders, artesans i alguns intel·lectuals. No cal dubte que part dels mallorquins no veren amb bons ulls aquest flux ni el canvi que experimentà la política internacional del regne. D'aquí que, algunes vegades, les ires populars es dirigissin en contra dels interessos italians. Seria en aquest sentit que s'haurien d'interpretar l'assalt i l'incendi de la seu de la Companyia Bardi a Ciutat de Mallorca l'any 1330.⁴¹

Per l'actitud posterior dels diversos grups menestrals, s'intueix que, abans de 1340, ja s'havia organitzat una cúpula dirigent prou dinàmica que impulsava l'economia del regne. D'entre ells, s'elegien els membres dels regiments dels Oficis en règim de monopoli. Aquest grup tendria els seus interessos més propers als estaments privilegiats que als dels sector dels treballadors. En línies generals, el primer grup es mostrà més partidari del manteniment del *status quo* que de les modificacions brusques.

El problema rau en què, a partir de 1338, la situació política es degradà acceleradament. Les tensions entre França i Anglaterra eren cada cop més fortes; el problema successor d'Aragó impulsava sedicions i revoltes; els conflictes a Sardenya, Còrsega i Sicília contribuïen a enfrontar els reis de Mallorca i els d'Aragó. En conjunt, la política exterior de Jaume III anava en contra dels interessos de l'oligarquia urbana del regne. L'aventura italiana havia estat poc afortunada i la tàctica de la guerra de cors duita en contra de catalans i valencians afectava amb força els interessos comercials del regne.

Determinats grups, encapçalats per Guillem Miquel i destacats integrants del llinatge Roig, promogueren un cop de força per retornar a les aliances tradicionals que tan bé els havien funcionat. D'aquesta manera, des de la pròpia Ciutat de Mallorca es planificà una conjura que destronàs el rei i posàs en el seu lloc Pere IV. Com és sabut, aquesta maniobra tengué èxit i provocà els tràgics esdeveniments que acabarien a la Batalla de Lluçmajor. La reincorporació del Regne de Mallorca a la Corona d'Aragó a 1343 va tenir unes

³⁹ POU Y MARTI, J. M.: *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII - XV)*, Vic, 1930, 111-154.

⁴⁰ LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque*, París, 1892.

⁴¹ DAMIANS Y MANTÉ, A.: "Motín en Mallorca contra genovesos (1330)", *BSAL*, IX, Palma, 1901, 57-58.

conseqüències immediates sobre el món artesanal. En primer lloc, trencà les relacions de dependència amb Itàlia, especialment amb Gènova, i retornà a les antigues relacions amb el Principat i València. D'altra banda, els territoris del Rosselló i la Cerdanya poc a poc perderen els seus vincles orgànics amb els territoris insulars, els quals lentament intentaren organitzar un espai econòmic homogeni.

Bona part de les crisis de 1325 i 1343, pel que fa a l'illa de Mallorca, tengueren com a rerafons el paper dels diferents espais. El problema consistia en determinar quina era la funció de cada un. Per a l'oligarquia dirigent de Ciutat de Mallorca, tant la Part Forana com Menorca i Eivissa, havien de convertir-se en centres subministradors de matèries primeres i aliments, a més d'esser mercats naturals de productes acabats la ciutat i, com no, proporcionar mà d'obra barata. En contrapartida, la ciutat era el centre de producció, de comercialització i de direcció. Si a 1325 els intents havien estat possibles a causa de la incipient urbanització d'aquests territoris i pel gran pes dels territoris continentals, a 1350 el panorama havia variat de forma considerable, especialment després de la pesta de 1348. En el cas de Mallorca, la Part Forana ja havia assolit un grau notable d'ocupació i diversificació econòmica. Algunes viles havien estructurat fires i mercats que topaven amb els de Ciutat de Mallorca, canalitzaven una part important dels productes semielaborats i al seu recer havia crescut una destacada producció artesanal. Per les dades a l'abast, aquest impuls es va deure amb bona manera a l'activitat de comerciants jueus.⁴² Aquest panorama, amb lleugeres diferències, és el mateix que es pot destriar a Menorca.

El problema d'aquest plantejament és que les esperances que posaren els conjurats en Pere IV es veren decebudes. S'ha de suposar que els seus objectius es trobaven molt propers als del Privilegi d'Apiano. No de bades els mateixos personatges participaren activament en els dos esdeveniments. Certament, entre 1343 i 1345, es va produir una gran purga política, de tal manera que l'anomenat partit aragonès va monopolitzar tots els càrrecs del regne. La corrupció, les malversacions i els negocis tèrbols provocaren que, menys de dos anys després, fossin quasi tots revocats.

Aquest sector de decebuts arribà a amenaçar el rei Pere IV de llevar-li la corona com ho havien fet amb Jaume III i dirigiren les seves iras contra el governador Arnau d'Erill. El procés que se seguí contra aquest és ben demostratiu del grau de divisió del regne. Pel tema en estudi, s'ha de destacar la postura de mercaders i menestrals. Diversos testimonis feien responsables els primers del destronament de Jaume III i les defenses del governador Erill demostren la profunda divisió del món artesanal. De fet, una de les seves queixes era que els jutges investigadors havien interrogat únicament els sobreposats dels Oficis que es mostraven amb claredat contraris a la seva política i favorables als Roig. En canvi, s'havien negat a interrogar altres artesans que podien contradir els testimonis dels seus dirigents.⁴³

Aquesta oposició i els problemes generalitzats de Pere IV provocaren un cop d'estat. Entre 1343 i 1349, la gran preocupació va esser el conjunt de les conjures a favor de Jaume III, encara que moltes d'elles no passaren de converses de carrer o d'imaginacions dels jaumistes. És cert que hi va haver una important repressió, però la majoria de la població era partidària de la unió amb la Corona d'Aragó. Per aquest motiu, quan Jaume III desembarcà a Mallorca, pràcticament no acudí cap mallorquí en ajuda seva. Mort el monarca i capturada la família reial, s'inicià una nova dinàmica.

⁴² BERNAT I ROCA, M.: (1997) "Hòmens feiners i d'indústria. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV" *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1997, 41-67. El dinamisme d'aquesta vila al llarg del s. XIV n'és una bona mostra.

⁴³ QUADRADO, J. M^o: "Proceso instruido en 1345 contra el gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrents y el procurador real Bernardo de Morera, acusados de favorecer a los partidarios del destronado Jaime III, con otros procedimientos tocantes a la confiscación de bienes de los condenados a muerte y al destierro de los sospechosos", *BSAL*, XI, Palma, 1914, 1-15, 65-80, 81-94.

A partir de 1350, quan encara no s'havien superat les conseqüències de la Pesta Negra, el rei optà per una política conciliadora. S'ha comprovat com a diferents viles hi hagué intents de destacats membres del *partit aragonès* d'aprofitar-se de la seva preeminència en molts de sentits. Amb tot, bona part d'aquests intents varen ésser desbarats amb rapidesa per part de les autoritats reials. D'aquí que el rei intentàs una clara alternància entre partits en l'exercici del poder.

Aquesta política de caire contemporitzador contribuí, a la llarga, a la bipolarització extremada i a l'aparició de forts conflictes socials a partir de 1360. Les successives onades de pesta així com la fallida de diferents banques i cases comercials afectaren profundament el món artesanal. Els menestrals patiren un progressiu procés de pauperització, del qual sols una minoria en sortí ben parada. El seu espai va ésser ocupat de manera paulatina per jueus i, amb menor grau, cavallers. L'anàlisi del procés d'endeutament en mans jueves, que va ésser una més de les causes de l'esclafit de 1391, té els seus orígens en aquest període.

Precisament, aquesta crisi va ésser instrumentalitzada per part de les oligarquies de Ciutat de Mallorca per controlar i, fins i tot, fer avortar les demandes menestrals de la Part Forana. A partir de 1360, les sortides dels sobreposats de paraires i teixidors de llana, abans excepcionals, sovintejaren de tal manera que es feren anuals.⁴⁴ La repressió dels jueus pobres⁴⁵ que treballaven en oficis que els cristians consideraven com a propis va ésser una constant, així com les queixes i les restriccions en contra de la presència dels esclaus i dels captius en els obradors.⁴⁶

El conjunt de les demandes obligà als artesans a agrupar-se per defensar els seus interessos. El primer problema es donava pel que fa al marc jurídic. Els capítols que el rei Sanxo havia atorgat a paraires, teixidors de llana i tintoreres deixaven el tema ben clar: permetien les aleshores anomenades comunitats d'aquests menestrals, però amb un control de la corona a través del veguer. Si bé contemplaven la Part Forana, quedava clar que els seus menestrals es trobaven subordinats als de Ciutat de Mallorca. D'altra banda, el període 1340-1390 havia estat marcat a tota Europa per una important conflictivitat en el món artesanal, el qual impulsà i protagonitzà importants revoltes.⁴⁷ En el cas del Regne de Mallorca, es tenia ben clar el seu paper a les commocions de 1325 i a la conjura de 1343.

44 BERNAT I ROCA, M.: *Els 'III mesters de la llana' ...*, 38. De fet, tampoc es tracta d'una mesura extraordinària, ja que aquesta *cerca o visita* de la Part Forana ja es trobava ben regularitzada en els capítols de 1315 per paraires i teixidors de llana.

45 MIRALLES I MONTSERRAT, J.: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, 1977, 301-336. Es tracta del Monedatge del Call de Ciutat de Mallorca de 1350 (Arxiu de la Corona d'Aragó, RP 2.408). Conté més de 700 ítems, dels quals prop d'un 25 % apareixen amb l'anotació *yura [...] que no ha valent*, tot referint-se a aquells individus que no tenien béns suficients per pagar els 8 sous que se'ls havia taxat a tothom. De fet, la presència d'un nombre considerable de jueus pobres o amb forts problemes econòmics sembla derivar de 1333, a causa d'una condemna general decretada per Jaume III; es coneix per documentació de l'any 1339 sota el títol de Deutors de l'Aljama de Mallorca (Arxiu del Regne de Mallorca, RM, RP. 3.387), transcrit a l'obra de referència, 287-300.

46 PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, 75-83. Una de les mostres més primerenques d'aquestes restriccions es troben en els Capítols dels teixidors de 1391, on es regula, en el capítol 1, que no ensenyi l'ofici a *sarrayn catiu o franch ne alcun bort o fill de catius grech, o de tarte ne de turch ne altre llibatge de infels*; en el capítol 3, s'ordena que cap teixidor de llana o flassader gosi llogar cap captiu que sàpiga obrar sinó tan sols tenir-lo en els seus propis telers i en el capítol 4 es prohibeix que un cop alliberats puguin tenir obrador propi.

47 MOLLAT, M.; WOLFF, PH.: *Uñas azules. Jacques y ciompi. Las revoluciones populares en Europa en los siglos XIV y XV*, Madrid, 1979.

NEVEUX, H.: *Les révoltes paysannes en Europe. XIVe-XVIIe siècles*, Paris, 1997.

RUTEMBURG, V.: *Movimientos populares en Italia (siglos XIV-XV)*, Barcelona, 1983.

Amb tot, tal volta, la més estudiada sigui la revolta anterior dels *ciompi*, que marcà no poques pautes per a les posteriors:

VV. AA.: *Il tumulto dei Ciompi. Un momento di storia fiorentina ed europea*, Firenze, 1988.

STELLA, A.: *La révolte des Ciompi. Les homes. Les lieux. Le travail*, Paris, 1993.

RODOLICO, N.: *Il popolo minuto. Note di storia fiorentina (1343-1378)*, Firenze, 1968.

El dilema consistia en què, a 1360, els menestrals eren incòmodes per a tothom. Per a la corona, perquè havien perdut el seu caràcter d'aliats dòcils; pel partit teòricament vençut a 1343, perquè els considerava com a traidors; pel partit teòricament vencedor, perquè intentaven cobrar-se l'ajuda en forma de millores substancials; i, finalment, pels propis menestrals urbans perquè els de la Part Forana els llevaven matèries primeres i un espai econòmic important en un període de recessió. D'aquesta manera, a partir de 1350-1360, es noten a diferents indrets del regne pràctiques il·legals tendents a reprimir drets dels menestrals que les corporacions tenien per consolidats. A diferents viles, es detecten actes que impedien a menestrals o als seus partidaris ocupar els càrrecs administratius pels quals estaven habilitats i se'ls havia elegit. En altres ocasions, eren objecte de prohibicions d'agrupació fins i tot amb finalitats religioses o assistencials. Aquestes tàctiques es noten millor a la Part Forana que a Ciutat de Mallorca.

El cas d'Inca n'és una bona mostra, amb un seguici de fets prou representatius. El 14 de desembre de 1355, Jaume Balaguer, Pere Llompart i altres menestrals presentaren una súplica als jurats per convocar el Consell per tal de determinar certes demandes. Del 4 de gener de 1357 es té una carta sobre els menestrals en la qual consta que tenien *caixes* i que havien d'elegir dos oïdors per retre comptes per Nadal, feien constar que l'anterior ja havien volgut tenir junta i que el batle ho havia impedit. El 28 de març de 1357, els ja esmentats Jaume Balaguer i Pere Llompart, juntament amb Pere Gener i Pere Aguiló, caps de mesters, manifestaven deure salaris a Pere Mayol per la qüestió que tenien amb els jurats. Pere Aguiló, per la seva banda, el 8 d'abril de 1359, com a procurador de tots els oficis i menestrals de la vila d'Inca, reclamava 8 L. als teixidors per aquesta mateixa qüestió amb els jurats. El 16 d'abril de 1359, mort el jurat representant dels menestrals, els altres jurats, Jaume Balaguer i Arnau Montroig, s'oposaven a l'elecció d'un nou. L'any següent, el 17 d'octubre, el governador va remetre una carta al mostassaf de la vila tot dient que Pere Perelló i Bernat Santmartí, sobreposats dels teixidors de llana, havien presentat queixa perquè aquell volia intervenir en coses pròpies de l'ofici, postura que no tenia ni tant sols el mostassaf de Ciutat de Mallorca.⁴⁸ És patent com en aquests moments, la política de la corona es decantava per un ferri control cap a unes institucions que havien demostrat el seu potencial per canalitzar el malestar social, econòmic i polític.

A partir de 1349, quedà marcada la trajectòria dels objectius polítics de Pere IV pel Regne de Mallorca. Part d'aquesta política va tenir com a rerafons un component econòmic que venia determinat, d'una banda, per la infraestructura productiva i, per altra, per les necessitats bèl·liques de la corona. Segons va fer notar P. Cateura, tot i l'enorme transcendència d'aquest darrer punt, sempre ha estat un aspecte sobrevalorat i manipulat convenientment per tal de poder explicar la crisi comercial illenca.

L'allau documental generat a partir de 1343 és considerable. Molt poc d'aquest conjunt, emperò, fa referència directa al món artesanal, tema que sembla haver passat a un segon terme en els seus primers anys com a rei de Mallorca. Fins 1345, la major part de les ordinacions i privilegis del monarca afavorien clarament el partit triomfador i el reforçament del paper de la corona; fins i tot, alguns es poden considerar netament perjudicials pels vençuts. A partir de 1345, una vegada descobertes les diverses conjures i iniciat el procés en contra de destacats jaumistes, la situació anà variant. La necessitat que tenia el monarca de disposar de súbdits fidels es nota en les diferents ambaixades i els privilegis que obtengueren. Una disposició (a no esser les que fan referència al Consolat de la Mar i a les exempcions comercials) data de gener de 1350, i dóna fe d'una petició dels *militum et generosum ac militare privilegium haventium* que prohibia als patrons, als mariners i altres treballadors de la mar el constituir-se en estament i participar en el consell de la ciutat.⁴⁹ A

48 ROSSELLÓ VAQUER, R: *Història d'Inca (1350 - 1516)*, Palma, 1997, 82, 84, 85, 86.

49 CATEURA BENNASAR, P.: *Política y finanzas ...*, 295-296: Doc. 40.

partir de 1353, la guerra amb Gènova marcà bona part dels esforços del regne. Aquest fet era important ja que es lligà amb la revolta de Sardenya i significà un important trencament bèl·lic en relació als interessos comercials del regnat anterior.

En conseqüència, es pot considerar que va ser entre el 1350 i 1362 que Pere IV comença a tolerar l'associacionisme dels menestrals i és en aquest context que es comença a veure una certa investida de confraries estrictament formades per menestrals. El que queda per dilucidar és fins a quin punt se les ha de considerar com a formacions espontànies, ja que, com sembla, adquiriren una certa personalitat jurídica. Les funcions primordialment pròpies d'una confraria eren les de protecció i ajuda dels seus confreres, i una de les manifestacions més clares del seu funcionament era tenir un lloc on reunir-se, preferentment una capella, donat el seu caràcter prioritàriament religiós.

D'aquesta manera, es té que una sèrie de confraries assoliren aquest dret entre els anys 1350 i 1405. Un bon exemple d'aquest fet és el cas de la parròquia de Santa Eulàlia, amb la fàbrica encara en construcció en aquells anys. En ella hi tenien capella els argenters, probablement la més antiga de totes, ja que consta que n'hi tenien una dedicada a Sant Eloi des de 1313⁵⁰ (sinó d'abans donades les notícies d'enterraments a 1310)⁵¹ independentment que se separassin dels ferrers a 1353⁵² i comptassin amb ordinacions pròpies a partir de 1355;⁵³ el sabaters tenien la de Sant Marc⁵⁴ i els corredors de coll (a partir de 1404) la de Sant Joan Baptista (actual de Sant Lluís) amb un benefici fundat a 1324.⁵⁵ No eren les úniques confraries amb capella a aquesta església, ja que també hi havia les dels fusters i el dels picapedrers. Ambdós oficis tengueren la seva capella a l'església parroquial de Santa Eulàlia, fins i tot abans de concloure's la seva fàbrica⁵⁶ i amb un sol any de diferència. El que crida l'atenció és que les capelles els varen ésser ofertes i res indica, per ara, que hi hagués mediat una sol·licitud prèvia.

Pel que fa els fusters, se sap que, a 1363, se'ls establí una capella a l'esmentada Santa Eulàlia per part dels obrers de la parròquia *ad latus capelle scorum. Francisci et Martini [...]* *sub invocatione scorum. Antonii (vianensis) et Ivoni*,⁵⁷ per més que el seu patró ancestral era Sant Josep. Es tracta de la darrera capella de la nau esquerra, veïnada de la dels picapedrers i actual de Santa Catalina.⁵⁸ Es desconeixen els capítols que la poguessin regir; dels relacionats amb el funcionament de l'ofici com a tal la primera notícia data de 1395⁵⁹ per més que consta com el col·legi va ésser aprovat oficialment com a tal el 12 de setembre de 1499.⁶⁰ Pels picapedrers, el procés no va ésser gaire diferent. Foren també els obrers de Santa Eulàlia qui els oferiren i concediren la capella, encara en construcció, sota l'advocació dels Quatre Sants Coronats, segons consta a l'acta. L'atorgament data del 13 de gener de

50 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma. Breve noticia histórico-artística*, Palma, 1979, 85. D'aquest mateix any, consta la fundació d'un benefici a càrrec de Tomàs Depon i la seva muller Nicolaua.

51 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 83. Recull la làpida següent: *Die martii XXIII dies nove(m)br. ann. Dn. MCCCX Ne Kate(er)ina uxor quondam Albertaxi Peleoro, argentarii, quae hoc tumulo fuit sepultura*.

52 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 11.

53 BSAL, IV, 54.

54 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 37.

55 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 53 i 55.

56 PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 784; nota a. Al darrer terç de la centúria, a 1365, se sap per una escriptura que encara es feia feina a la capella dels Catllar i la del seu enfront.

57 PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 931-932.

58 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 55.

59 "Sobre l'ofici de fusters (1395)", BSAL, IX, 129.

60 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 82.

1364.⁶¹ Aquesta capella no apareix com a acabada fins 1385;⁶² és l'actual del Sagrat Cor i consta que en ella hi celebraven les seves sessions.⁶³

Si tot indica que Santa Eulàlia actuà gairebé com vertadera església gremial a l'estil de Santa Maria del Mar a Barcelona, no va ésser l'única en acollir oficis. Així se sap que els mariners tenien capella i lloc de reunió a l'oratori de Sant Elm almenys a partir de 1310, dada no comprovable ja que la documentació antiga es cremà amb ocasió de la pesta de 1631/1632 [sic] segons indica B. Quetglas;⁶⁴ (quan s'hauria d'entendre la de 1651/1652); els sastres i les cosidores, sota l'advocació de les Onze Mil Verges, consten des de 1312 amb capella al convent del Carme altra vegada segons Mn. Quetglas (però fundat a 1320 segons uns autors⁶⁵ o 1321 segons altres)⁶⁶ per més que les ordinacions escrites més antigues que es coneixien siguin de 1437, si bé parla a favor de la seva antiguitat que aquestes semblen ésser una actualització dels capítols vells, ja que s'explicà que son *scrits e continuats en un gran libre de papper de forma major, lo qual per successio de temps s.és esquinat* i per això feien renovació i actualització d'ordinacions a l'any indicat;⁶⁷ els hortolans, constituïts des de 1361, tenien la seva a Sant Antoni de Viana (el popular Sant Antoniet del carrer de Sant Miquel),⁶⁸ on, per altra banda, també hi tenien consell els tintorers (a més de fer-ho a la Mercé i, com no, a Santa Eulàlia) i els passamaners, guanters, nercers i marxandos;⁶⁹ els pescadors, organitzats des de 1354, tenien la seva capella a l'església parroquial de Santa Creu, entre l'altar major i la capella del Sant Cristo (actualment inclosa a la sagristia);⁷⁰ els paraires, amb la seva primera confraria sota l'advocació de Sant Bartomeu creada a 1338,⁷¹ tengueren la capella a la parròquia de Santa Creu, trobant-se en construcció encara a l'any 1347.⁷² Ja en el segle XV, a 1445, els sastres i els calceters s'escindiren de les cosidores amb el patronatge de Sant Francesc, amb capella al convent del mateix nom ...⁷³

En paral·lel a aquest floriment de confraries artesanals, es produïren canvis a nivell polític prou importants pel que fa al reconeixement del pes social dels menestrals. A resultes de la Pragmàtica de Barcelona, promulgada per Pere IV a l'any 1351, s'establí la paritat entre els quatre estaments en el Consell General. Això venia a suposar una certa garantia en la igualtat de participació de cada estament, ja que amb aquesta reforma cavallers i menestrals sortien reforçats enfront de ciutadans i mercaders que exercien un poder oligàrquic des del darrer quart del s. XIII.⁷⁴ Aquest pas endavant es va veure encara més reforçat amb la nova reforma general que es dugué a terme a 1373 per mà de Berenguer d'Abellà. Amb ella, al marge de la reducció del nombre de consellers per estaments urbans de 46 a 25, es fixà per primera vegada l'obligatorietat de què un dels sis jurats de Ciutat de Mallorca, sortits per extracció de rodolins, fos un menestral.⁷⁵ D'aquesta manera, el camí

61 "Establecimiento de la Capilla de los Cuatro Mártires Coronados en la Iglesia de Santa Eulalia hecha a favor del gremio de albañiles, 13 de enero de 1364", *BSAL*, IV, 224.

62 ROSSELLÓ LLITERAS, J.: *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Eulàlia*, Palma, 2000, II, 196.

63 CALDENTEY CANTALLOPS, R.: *Santa Eulàlia La parroquia más antigua de Palma*, 73

64 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 146.

65 FURIÓ, A.: *Panorama de las Islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1988, 86.

66 PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares ...*, 807.

67 PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, XX: 100-119; concretament, 101.

68 *BSAL*, XXII, 208, 310.

69 LLINAS, G.: *La Real Iglesia y claustro de San Antonio de Viana*, Palma, 1972, 7.

70 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 190.

71 MAS I FORNÉS, A.: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera mitat del segle XIV: Una aportació al seu estudi", *BSAL*, 50, 1994, Palma, 167-198.

DEYA BAUZA, M.J.: "La pañería en Mallorca ...", *passim*.

72 ROSSELLÓ LLITERAS, R.: *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Creu*, Palma, 1989, 96: Doc. 189.

73 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 205.

74 SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Mallorca en el siglo XIV", MASCARÓ PASARIUS, J. [Coord.] *Historia de Mallorca*, Mallorca, Palma, 1975, II, 243-244

75 SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Mallorca en el siglo XIV", 252-253.

iniciat amb la inclusió dels *caps de mesters* en el Consell General a 1285 es completava amb el reconeixement de l'important paper polític dels menestrals en el marc de l'administració del poder municipal.

A partir de 1379, s'anà fent ben ostensible la disparitat d'interessos entre mercaders i menestrals productors, especialment en el sector tèxtil i pel que fa referència expressa a la lliure circulació de mercaderies, com era l'aspiració dels mercaders. La reacció de la monarquia va esser la del proteccionisme dels artesans, tal i com ja s'havia fet a 1386, i completant-se el cercle obert a 1351.⁷⁶

El 4 de gener de 1387 arribà a Ciutat de Mallorca la notícia de la mort de Pere IV i de la fuga de la seva esposa, Sibília de Forcià, de Barcelona. A l'illa continuava activa la polèmica sobre el Règim de Franquesa i els partidaris de l'elecció per sort que tants de problemes havia provocat a partir de 1351 i, segons alguns autors, la reina Sibília havia donat un públic suport als partidaris del Règim de Franquesa. El nou rei, Joan I, actuà ràpidament en els conflictes encesos entre les noves banderies que s'enfrontaven pel control del regne els aragonesos i els mallorquins: el 15 d'agost de 1387 nomenà personalment nous jurats i consellers, elevà la representació de tots els estaments i establí un sistema d'insaculació. Quan el 3 de novembre de 1388 es designaren els representants per les corts interrompudes de Montsó des de feia quatre anys, va excloure explícitament Tomàs Desbach, Jordi Brondo, el notari Antoni Castell i els altres oligarques que havien manipulat l'administració en el període anterior.

Des de Mallorca, el partit relegat no es conhortà i arribà a afectar el jurat en cap de 1385, Berenguer de Tornamira. En contra seva, s'inicià un procés per *invocacions diabolicals, fatilleries, imatges e obras matematicas, metzinas, sorcellerías e altres maleficis*. Segons sembla, aquesta conjura màgica anava dirigida especialment contra del propi monarca i de la reina viuda Sibília.⁷⁷ La conjura s'encaminava, a més, contra altres consellers de la corona i, tal volta, la seva execució estigui relacionada amb les de Berenguer de Abella, fill del reformador, i d'Arnau de Torrella.

Aquest seguit de notícies és molt més remarcable del que pugi semblar. Pere IV mor l'any 1387 i el seu successor, Joan I, trigà menys de dos anys en donar un gir radical a la política de tolerància amb els artesans. El malestar anava en augment i els menestrals estaven en obert enfrontament amb mercaders i ciutadans. Es donà un va i ve d'ambaixades d'un i altres davant el rei. El fet és que l'octubre de 1389, disposant-se els síndics del menestrals Llorenç Mager, teixidor, i Eloi Rovira, guinavater, a partir, se'ls va intimar que es revocava la facultat concedida als Oficis de reunir-se, quotar-se i promoure negocis, i també d'intervenir en la revisió dels comptes de la Universitat.⁷⁸ Aquest fet es va veure reforçat per la crida pública el 20 de novembre de 1389. El governador Francesc Çagarriga anunciava que, per carta de Joan I dada a Montsó el 25 d'octubre, s'ordenava que *null hom ne neguna persona de qualsevol ley, stament o condicio sia, sots pena de cors e d'haver, no gos ni dega fer ajusts ab altres qualsevol, ne ensemps fer congregacions ne fer caxas ni tays, bosses comunes per vigor de qualsevol letres o provisions fetes e atorgades per dit Senyor Rey*.⁷⁹ Resulta obvi que la prohibició és de més ampli abast i que les confraries o altres agrupacions de menestrals no són el principal ni l'únic objectiu. L'orde va dirigida principalment a les banderies (a elles fa al·lusió directa el terme *congregacions*) i si s'hi

⁷⁶ CATEURA BENNASAR, P.: *Política y finanzas ...*, 163.

⁷⁷ PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 207. Segons aquests autors, aquest Berenguer de Tornamira devia esser fill del Berenguer de Tornamira ajusticiat a 1345 per partidari de Jaume III. De manera indirecta, intenten lligar aquesta conjura amb la posició jaumista del seu probable pare.

⁷⁸ PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 208-209.

⁷⁹ PONS PASTOR, A.: *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, 285. Transcrit al Document I de l'apèndix.

inclouen les organitzacions d'artesans (a les que es poden aplicar les expressions *caxas*, *tays* o *bosses*) és en el sentit de què aquestes podien servir d'encobridores o per dissimular altres intencions que les que els eren pròpies. El que resta molt clar és que, d'haver existit alguna autorització per fer *congregacions*, *caixes* o *talls*, *bosses comunes* aquesta era anul·lada, tot seguint el corrent general predominat en el s. XIV de frenar l'expansió d'aquestes associacions més o manco espontànies.⁸⁰

Tot el panorama que es beslluma des de 1387 a l'assalt del Call de 1391 és suggeridor no sols d'una forta conflictivitat interna entre els dos grans partits illencs, sinó també d'estira i arronsa amb la corona i la cort. Encara que les notícies que es tenen sobre el regnat de Joan I i Mallorca resulten molt fragmentàries, són prou indicadores d'actuacions contradictòries entre diferents persones rellevants i el propi monarca. S'anava preparant un clima tens propici a què el rei emprengués mesures de força que afectassin a tots els mallorquins. A 1390, la Ciutat i el Regne de Mallorca presentà una sèrie de greuges al rei sobre temes molt compromesos que afectaven els privilegis i franquesses, alguns tan perillosos com els referits a les hipoteques, els lluïsmes i la capbreuació.

De la mateixa forma, l'octubre de l'any 1390 els menestrals feren la proposta d'organitzar una gran reunió d'artesans, cavallers, mercaders, forans i eclesiàstics per intentar arbitrar una concòrdia. En conjunt, aquesta proposta s'assembla a l'intent de convocar un consell general de la terra de 1345.⁸¹ La reunió de 1390 tenia com a objectiu principal arribar a una concòrdia entre els partits enfrontats. La intransigència, emperò, guanyava els intents de solució. De fet, el síndic de Ciutat arribà a afirmar que, per part d'alguns sediciosos, s'havien proferit amenaces d'enderrocar les cases d'aquells consellers que en fossin favorables a la concòrdia.⁸² Els ànims estaven exaltats i el 15 de novembre de 1391, el governador va haver d'ordenar una crida prohibint les reunions tumultuoses.⁸³ Enmig de tot això és quan es produïren els assalts dels calls d'Inca i de Ciutat.

A 1398, la Universitat del Regne de Mallorca, controlada a les hores pel partit *mallorquí* es negà a signar la pau que el rei havia pactat amb el jutge d'Arborea⁸⁴ i al darrera d'aquesta negativa hi havia tots els conflictes sobre les propietats dels mallorquins a Sardenya i l'orde de alliberar els esclaus sards.

Enmig d'aquestes tensions, el 18 de juliol de 1395, Joan I, acompanyat de la seva cort, desembarcà a Sóller tot fugint de la pesta que assolava les terres peninsulars. L'estada a Mallorca es perllongà per espai de quatre mesos. L'arribada a Ciutat de Mallorca es produí el 14 d'agost i va esser una vertadera font de conflictes per culpa de les exigències de la comitiva reial i els abusos en qüestió d'allotjament. El malestar ràpidament va derivar en protestes per part de la població.⁸⁵ El notari Mateu Salcet, en el seu noticiari, ho expressà així: *Après que.l dit Senyor Rey ab la dita Senyora Reina ab les persones dessus.dites hagueren stat per alguns dies en la ciutat de Mallorques foren fetes moltes e diverses novitats en la dita ciutat, e oppresions e forces a les jens, axi per raho de posades que donaven a nobles, cavallers, ciutadans e altres gens, com per raho de infinides coses que los officials del dit Senyor demanaven contra homes de paratge, ciutedans, mercaders, notaris e manestrals, [...].* Prosegueix la narració tot afegint: *per ocasio de las ditas oppresions foren*

⁸⁰ Per una visió de conjunt, malgrat tots els emperons per haver-se publicat per primera vegada a 1944, s'ha veure l'obra del ja esmentat A. RUMEU DE ARMAS, especialment les planes 73-92.

⁸¹ SERRA BARCELÓ, J.: "Lo rei quei fo ...", 281-283.

⁸² SANTAMARIA ARANDEZ, A.: El Reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV, Palma, 1955, 18-19.

⁸³ CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicon Mayoricense*, Palma, 1984, 78.

⁸⁴ CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicon Mayoricense*, 76.

⁸⁵ CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicon Mayoricense*, 80.
PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^a: *Islas Baleares*, 233.

mesos en preso los sobreposats dels oficis e los barbers e los speciaiyres e als cuns notaris per so car havien posat en les cartes que havien rebuda aquella.

A més a més, als notaris se'ls confiscaren els llibres, que no recuperaren fins dia 27 d'octubre. La tensió degué ésser considerable i sembla que va afectar fins i tot als jurats, ja que *en tant que per ocasió de les dites coses que lo regiment de la terra romangués en mans de aquells qui.l tenien, donaren los dits regidors al dit Senyor, segons que.s dehia, cent milia florins d.or i en aquesta mateixa línia siha de col·locar el pagament d'altres 140.000 florins per a què es pregonàs la remissió de qualsevol crim comès.*⁸⁶

El dia 18 de novembre el monarca es disposà a abandonar l'illa, després d'una llarga estada al castell de Bellver i sense tornar entrar a la ciutat ni acomiadar-se'n. El rei, les infantes i la cort havien d'embarcar a Porto Pi. En aquest mateix dia i lloc, amb la partida ja imminents, el monarca atorgà una sèrie de concessions, entre elles una específica pels menestrals: la que els autoritzava i legitimava el dret de reunió. Aquest document va ésser parcialment publicat per Mn. B. Quetglas⁸⁷ i es pot trobar complet al *Llibre de n'Abelló*⁸⁸ i, curiosament, sembla que no es està recollit enlloc pus.

De la seva lectura es desprèn que l'orde de 1389 no s'aplicava o es feia de manera laxa per part de la Universitat i que la venguda del rei havia precipitat un repressió per part dels oficials que l'acompanyaven fent una interpretació molt estricta de l'orde en qüestió. Això és el que havia precipitat, entre altres coses, els aldarulls i l'empresonament dels sobreposats dels oficis a causa de què *jutges e comissaris, ha instancia de vostres fiscals, haien fetes diverses inquietacions, oppresions he greuges als dits manestrals e sobreposats e prohomens dels dits officis allegant que no poden haver ni tenir caxes comunes ne poder.se ensemps aiustar ne fer collegis, talls o contribucions entre si per les coses de les dites sens auctoritat e expressa licentia de vos.* Els jurats, a la petició que presentaven, assenyalaren clarament que *parayres, texidors, sastres, sabaters e altres manestrals habitants de la Ciutat e de les parroquies foranes aien acostumat loablement tenir caxes e confraries pes les quals son be reglats e ordenats;* al temps, feien constar que *experiencia ha demostrat les dites caxes e confraries esser expedients e profitoses* i que l'actitud reial provocava que *molts se entenien retreure.se*, una observació omesa per B. Quetglas. La suplica es centrava en demanar que els menestrals *puxan tenir e haver entre si e fer col·legi aprovat.* El que també va ometre B. Quetglas a la seva transcripció és que els jurats sol·licitaven que els oficis, a més del dret de reunió, gaudissin també del de redactar i proposar les seves ordinations per més que les haguessin de sotmetre a aprovació dels jurats i del governador. Joan I, ja fos per convicció o com a resultat dels florins recentment recaptats, ho atorgà posant com a condició únicament que als ajusts que tenguessin els menestrals hi havia d'assistir un oficial reial, sense salari i assignat pel governador.

Tot sembla indicar que l'autorització reial per tenir *caxes e confraries* fou efectiva, tant a Ciutat de Mallorca com a la Part Forana. Un bon indicador és que, a 1396, ja hi ha notícia de l'activitat de la confraria dels sabaters d'Inca, permés que es pot explicar de dues maneres no necessàriament excloents entre si: bé abans d'aquesta data, la confraria ja havia existit i durant el temps de la prohibició va dur una vida més o manco submergida; bé l'empenta del col·lectiu era tal que just un any va ésser suficient per muntar una associació eficaç. Sigui com sigui, el cert és que, en el decurs dels darrers anys del s. XIV es donà un seguit de consolidacions de confraries o d'aparició d'algunes noves, com ja s'ha vist, fins a totalitzar el nombre de de nou: una cota que Barcelona havia assolit a 1257.

⁸⁶ CAMPANER Y FUERTES; A.: *Cronicon Mayoricense*, 128.

⁸⁷ QUETGLAS GAYA, B.: *Los Gremios de Mallorca*, 285-286. La font original que es cita és: Archivo Histórico de Mallorca (actual Arxiu del Regne de Mallorca). Del Còdice de Abelló, folios 21 al 25.

⁸⁸ Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Còdex 9, 23-23v. Transcrit al Document II de l'apèndix.

Els intents de repressió o de control ferri, emperò, encara tendrien una darrera coetjada. A 1401, els menestrals, via jurats, hagueren d'acudir a Martí l'Humà, successor de Joan I, tot cercant empara.⁸⁹ La situació del moment era que per *exquisitam desidiam sive culpam officialium nostrorum* s'exigien i prenien doblers dels menestrals cada vegada que aquests volien realitzar una de les seves activitats comunitàries quan Joan I havia deixat molt clar que la seva intervenció era sense salari. A la pràctica, la norma de què un oficial reial havia d'assistir a les reunions de menestrals s'havia convertit en un mecanisme d'extorsió, mitjançant el qual aquests oficials recaptaven uns diners indeguts i, a més a més, sovint feien els menestrals objecte de calúmnies.

La replica del monarca no deixà lloc a cap dubte. El rei Martí, des de Burjassot estant, reafirmà el dret de reunió amb tota llibertat concedit per Joan I, a voluntat dels sobrepagats dels oficis i sots la seva presidència, per parlar, tractar, disposar i ordenar les qüestions que es considerassin pròpies i convenients. I el que és més, indicant que *non spectat alicuius officialis presentia*. D'aquesta manera, es consolidava definitivament la figura de les incorporacions de menestrals que havia de perdurà, amb modificacions no massa substancials, fins la seva abolició ja en el s. XIX.

A tall de conclusió

Quan Mn. Pons, va escriure que no deixa d'ésser estrany la parquedat d'ordinacions gremials al s. XIV i, en canvi, n'apareixen al segle XV amb una certa abundor, moment en què *el comerç iniciava la decadència, també va fer constar que la troballa casual de la disposició del Rei Martí derogant la del seu germà, en que vedava als agremiats ajustar-se per tractar dels afers pertanyents a llurs oficis, de moment me féu pensar si seria la raó que vengués a explicar la manca [...] almenys amb l'abundància i valua que esperavem.*⁹⁰

El que fins aquí s'ha pogut exposar demostra com la seva intuïció era ben encertada. El que no va fer Mn. Pons és entrar en el desenvolupament del context polític, econòmic i social que condicionà que les ordinacions de menestrals, tant tècniques com pietoses, tenguessin el seu moment el s. XV. L'obra de referència n'és un bon exemple i es completa amb totes les aportacions que es publicaren a les planes del Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)⁹¹ destacant entre totes elles les fetes pel propi Mn. Antoni Pons⁹² i Enric Fajarnés⁹³ o, amb una altra vessant, l'obra de P.A. Sanxo Vicens sobre confraries estrictament religioses.⁹⁴

El que en el present treball queda ben palès és que l'embranchida de les ordinacions de menestrals, en qualsevol de les seves facetes, va tenir lloc a la segona mitat del s. XIV, almanco pel que fa a les d'iniciativa pròpia dels artesans. Les anteriors respongueren a la

⁸⁹ ARM, Còdex 9, 52-53.

PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, XXIV-XXVI n. (1). Transcrit al Document III de l'apèndix.

⁹⁰ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, XXIV-XXV.

⁹¹ Es tracta de les realitzades per Estanislau de Kostka Aguiló, Agustí Buades, Miquel Bonet, Gabriel Llabrès, Josep Mir, Eusebi Pasqual, Pere Sampol i Pere Antoni Sanxo, la relació de les quals es pot localitzar fàcilment amb l'*Índice de Autores del BSAL* (Primera Època, 1971, corresponent a la seva primera època, Toms I-XXV, 1885-1934, Palma).

⁹² Un inventari exhaustiu de les aportacions d'aquest autor específicament referides al tema dels menestrals ja la va fer: SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "La formació professional en Mallorca en la època de Fernando El Católico", *Príncipe de Viana*, XLVII, Anejo 3: Homenaje a José M^o. Lacarra, 1986, 651-667: nota 2.

⁹³ A l'igual que en el cas anterior, les específiques de menestrals es poden trobar a: SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "La formació professional en Mallorca ...", nota 3.

⁹⁴ SANXO VICENS, P.A.: *Confraries religioses en Mallorca. Anys 1478-1484*, Ciutat de Mallorca, 1933. Obra publicada per la Societat Arqueològica Lul·liana en la qual es recullen les aportacions d'aquest autor al BSAL sobre el tema en qüestió.

iniciativa reial o a intervencions d'altres autoritats (jurats, lloctinent, ...). L'explicació a tal fet sembla que s'ha de cercar-la en les especials circumstàncies que marcaren els anys entre 1343 i 1400. D'una banda, s'ha de tenir molt present la pressió que suposaren les successives onades de pesta, singularment la de l'any 1348, però també les de 1375, 1384 i 1396,⁹⁵ que delmaren la població arreu d'Europa i que, si bé suposaren algunes millores en les condicions de treball degut a la manca de mà d'obra, també és segur que suscitarren, per una banda, una sensació de desempara davant els embats del destí i, per altra, la necessitat d'assegurar-se de què les millores aconseguïdes tendrien permanència. Això resulta tant més important pel cas de Mallorca, ja que a tot això s'ha d'afegir una altra circumstància de caire polític de gran transcendència, com ara la reinclusió a la Corona d'Aragó. Pere IV trobà a l'illa de Mallorca un fort sentiment antijaumista entre els estaments no privilegiats que es manifestava clarament amb les cançons que el poble baix entonava contra el rei Jaume III.⁹⁶ Òbviament, els menestrals (i més segons quins sectors) no n'hi eren aliats i s'ha de suposar que els seus interessos es trobaven més propers a l'adveniment del monarca aragonès que a la permanència del mallorquí, donada la trajectòria política d'aquest darrer. No és d'estranyar, per tant, que el nou rei facilitàs la formació d'associacions, que anteriorment s'havien vist reprimides o coaccionades, en resposta al suport rebut. Les vicissituds posteriors (prohibició de 1389, privilegi de 1395, confirmació de 1401) són resultat del constant va i ve dels bàndols polítics en lluita pel poder que agombolaven o menyspreaven els menestrals d'acord amb els seus interessos i en funció de què aquests es decantassin per una o altre de les opcions en pugna.

Manca un major aprofundiment en la relectura de la documentació publicada i una encara molt intensa recerca de documentació nova fins a primfilar el veritable context del procés de formació de les corporacions de menestrals, però el que és cert és que el seu punt de partida amb l'estructura que donaria pas als Oficis, Col·legis i Gremis posteriors s'ha de cercar en aquesta encara prou desconeguda segona mitat del s. XIV.⁹⁷

⁹⁵ TEJERINA, J. M.: "La medicina medieval en Mallorca". MASCARÓ PASARIUS, J. [coord.]: *Historia de Mallorca*, Palma, 1974, IV, 38-192; específicament, 66-69.

TEJERINA, J. M.: *Historia de la medicina en Mallorca / I. Desde sus orígenes hasta el siglo XVI*, Palma, 1981, 103-106.

⁹⁶ LLOMPART, G.: "Rei de Mallorches, mal regnats ... Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344", *Randa*, 29, Barcelona, 1991, 51-62.

⁹⁷ La situació pot semblar diferent per a la primera mitat, ja que, en els darrers temps han aparegut algunes obres, per més que paren atenció fonamentalment a temes financers:

CATEURA BENNASSER, P.: *El Regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1335)*, Palma, 1998.

CATEURA BENNASSER, P.: *La trentena esgarriadora. Guerra i fiscalitat. El Regne de Mallorca (1330-1357)*, Palma, 2000.

Apèndix Documental

Document 1:

Crida de 1389 prohibint les reunions, ni fer caixes, talls o bosses comunes en bè de la quietud del regne.

Die et anno predictis. Comparens in presenti curia Gubernacionis Majoricarum Petrus Badia preco publicus Curiarum Majoricarum, fidem fecit se, per loca solita civitatis Majoricarum voce tube, fecisa et perconitzase preconizacionem sequentem:

Ara oiats, que mana a tothom, generalment lo honorable mossèn Francesch Sagarriga, cavaller, conseller del senyor Rey e Governador del Regne de Mallorca e assò per manament del dit senyor Rey a ell fet ab letra sua, dada en la vila de Monsó a XXV dies del mes de octubre proppassat, que null hom ne neguna persona de qualsevol ley, stament o condicio sia, sots pena de cors e d'ahaver, no gos ne dega fer ajusts ab altre qualsevol, ne emsemps fer congregacions ne fer caxes o tays, bosses comunes, per vigor de qualsevol letres o provisions fetes e atorgades per lo dit senyor Rey, com lo dit senyor, de certa sciencia, per be e pacifich stament del fit Regne hage revocades les dites letres e licencies per ell atorgades, e tot so e quant per vigor d'aquelles es stat preceit e enantat, e ha manat al dit governador que la dita revocacio e provisio sua fassa ab veu de crida publicar. Sigillum annuli domini Gubernatoris.

Font: ARM, Pregons 1385-1392, 63.*

Document 2:

Fragment de l'anomenat Privilegi de Porto Pí, de 1395, que concedeix el dret dels oficis menestrals a reunir-se, fer caixes comunes i tenir col·legi.

Item, Senyor, com los parayres, texidors, sastres, sabaters e altres manestrals habitants de la Ciutat e de les parroquies foranes aien acostumat loablement tenir caxes e confraries per les quals son be reglats e ordenats, axi com fer almoynes e altres actes peidosos e de caritat com solempnizar e fer festes, balls e altres jocunditats per nativitats ho matrimoni de princeps o de llurs infants e en altres maneres contenguts e necessaries axi com experientia ha demostrat les dites caxes e confraries esser expedients e profitoses. E apres la vinguda de vos, Senyor, alguns jutges e comissaris, ha instancia de vostres fiscals, haien fetes diverses inquietacions, oppresions e greuges als dits manestrals e sobreposats e prohomens dels dits officis allegant que no poden haver ni tenir caxes comunes ne poder-se ensemps aiustar ne fer col·legis, talls o contribucions entre si per les coses de les dites sens auctoritat e expressa licentia de vos, Senyor, per les quals coses molt se entenien retraure-se dels dits actes meritoris en manifest dampnatge de la dita Universitat. Que placia a vos, Senyor, graciosament atorgar a tots los dits manestrals e singulars del dit Regne que haien acostumat tenir e haver caxes e confraries e almoynes que d'aqui avant puxen aquelles tenir e haver entre si e fer col·legi aprovat de dret e tots e sengles actes que-s partanyen fer per col·legi aprovat e encara puxen entre si, per llurs officis, tractar, fer e ordenar totes regles, capitols e ordinacions que atroberan expedients e profitoses a lurs caxes e confraries e col·legis e a la dita Universitat dementre empero aquelles ordinacions fassen ab consentiment dels jurats e prohomens de dit Regne e ab

*

Publicat per PONS PASTOR, A.: *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, 285: Doc. 142.

licencia e auctoritat del veguer de la Ciutat e confirmacio e corroboracio del governador del dit Regne o son loctinent e aquelles axi fetes sien exigides e observades entre ells, axi com ordinations reyals deuen esser axecutades e si per vos, Senyor, eren fetes =

Placia al Senyor rey que los officis de manestrals qui per concessions o en altra manera han acustumat de tenir caxes e fer confraries, almoynes e fer altres actes collegials licits que d'aci avant puxen continuar e tenir aquelles, pero, si per alcun cas seria o sera necessari als dits collegis, confraries o alcun de aquells aiustar.se, que aquells aiust haie esser present ho entrevenint hun official reyal, lo qual hi haie esser e entrevenir sens salari e lo qual official sia assignat per lo governador o son loctinent. E que si ordinations o estatuts pertanyents a lur collegi o confraria hauran a fer que aquells haien a esser fetes e fets ab consentiment e voluntat dels dits jurats e prohomens e ab auctoritat del dit veguer e ab confirmacio e corroboracio del dit governador o de son loctinent. E que aquelles aytals axi fetes sien observades e per los officials del dit senyor e executades.

[...]

Dat. in Portopinum, regne Maioricarum, decima octavca die novembris anno a nativitate Domini Millesimo trecentesimo nonagessimo quinto.

Font: ARM, Còdex 9, 23-23v.**

Document 3:

Carta del rei Martí, de 1401, que prohibeix les extorsions als menestrals per part dels oficials reials per reunir-se, confirmant el privilegi de Joan I de 1385 i revocant la necessitat de la presència d'un oficial reial a les reunions de menestrals.

Die martis XIII Martii anno Millesimo CCCC° secundo.

Nos, Martinus Dei gratia Rex Aragonum, Valentiae, etc. Ne elemosinarum largicio que animarum proficiem multipliciter ad salutem celebratio quod festivitatem ac aliorum actuum fiendorum solempniter per ministras Civitatis Maioricarum per exquisitam desidiam sive culpam officialium nostrorum, qui, ut fertur, ex interuentum ipsorum vel propter licentias quas eis pro subscriptis conferunt ad eisdem ministrasibus pecunias exigunt seu storquent valeat ad cetero in ipsorum ministrasibus qui ob id multociens paciantur calupnias perturbari ad suplicationem per humilem nobis factam pro parte Universitatis Civitatis Regne Majoricarum. Tenore presentis juamdictis ministrasibus seu officis Civitatis de Maioricis concedimus et licentiam ac facultatem plenariam elargimur quod non obstantibus quibusvis ordinationibus factis per Illustrissimum Dominum Regem Joannem, recolende memoria fratrem nostrum, habentibus et dicitur in effectu quod ministrasibus ipsi nos auderent se ad invicem congregare aut simul in unum conferre absque licentia vicarii Civitatis predictae vel alterius pro eo possint libere et impune quilibet cum suis suprapositis vel presidentibus videlicet per suprapositos vel presidentes unius cuius que officiorum Civitatis requisiti fuerint per seipsos non spectat alicuius [sic] officialis presentia ad invicem congregare in unumque conferre colloquio et tractare, disponere et utique ordinare ut eis benevisum fuerit de predictis eo videlicet modo et prout consueverat ante quam predicta ordinatio dicti Domini regis Joannis super his ut permittitur fore facta ...

Datum in loco de Bujaçot, octava die julii anno a Nativitate Domini Millesimo Quadragessimo Primo.

** Publicat parcialment per: QUETGLAS GAYA; B.: *Los gremios de Mallorca. Siglos XIII al XIX*, Mallorca, 1939, 283-284.

Donat a Burjassot, dia 8 de juliol de l'any de la Nativitat del Senyor 1401.

Font: ARM, Còdex 9, LII-LIII.***

*** Publicat per: PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials i altres capítols a Mallorca (segles XIV-XV)*, Ciutat de Mallorca, 1930, XXIV-XXVI n. (1).

RESUMEN

En toda Europa, las últimas décadas del s. XIII y todo el s. XIV constituyen un periodo caracterizado por la construcción de una nueva sociedad, en cuyo seno los menestrales eran los protagonistas de los cambios que se iban produciendo. La razón de ellos era que se trataba de un grupo social en plena diversificación y frecuentemente protagonista de estallidos de violencia. Una forma de canalización de esta tensión era la de las asociaciones más o menos espontáneas, tanto de carácter profesional como religioso. Mallorca, tras la conquista feudal de 1229, se vio plenamente inmersa en este proceso y es ahora cuando comienzan a conocerse algunos de sus rasgos principales. En este artículo se quiere conformar un estado de la cuestión a partir de una información, a veces dispersa y aparentemente no relacionable, pero muy sugestiva, y que permite dibujar unas posibles líneas de investigación sobre este tema.

ABSTRACT

Throughout Europe, the periode from closing decades of the thirteenth century to the end of the fourteenth century was caracterizad by the rise of a new society within wich the artisan were the protagonists of the current changes. They wew, in fact, a highly diversified social group and frequently fomenters of outbreaks of vioence. One form of channelling this tension was the more or less spontaneous formation of associations thet had both a professional and a religious character. Majorca, in the wake of the feudal conquest of 1229, was fully immersed in this process, and some of the principal features thereof are now beginning to be known. In this article we wish to deal with this matter by marking use of at times difuuse and seemingly unrelated, albeit very stimulating, information that will enable us to map out several investigative approaches to the subject.

El retaule major de Sant Feliu de Llubí i Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794).

GABRIEL ALOMAR I SERRA

1.- Introducció

Creiem que tot allò que ens pugui ajudar a desvetllar el nostre passat ens ajuda a comprendre i definir la nostra identitat com a poble. En aquest sentit, l'estudi d'una part del patrimoni historicoartístic local de Llubí contribuirà a aquesta tasca i per això pretenem, en aquest article, presentar les nostres conclusions sobre el retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Llubí i a la vegada contribuir a omplir una de les moltes llacunes que encara queden per conèixer la realitat llubinera.

Aixó ho farem a partir d'unes notes soltes trobades dins un llibre de comptes de l'església que es conserva a l'arxiu parroquial.¹

Des de sempre a les petites comunitats mallorquines l'església, la parròquia i el poble han estat íntimament lligats; fins a l'actualitat en els esdeveniments religiosos s'hi sentia identificat la gran majoria del poble. De fet, el temple parroquial és l'edifici més simbòlic de la vila i el que sempre ha destacat pel seu emplaçament i per les seves dimensions.

Ara no ens interessa l'església com a patrimoni arquitectònic sinó com un edifici que conté moltes manifestacions artístiques. Ens aproximarem als retaules com a peces, majoritàriament, escultòriques de l'escenari religiós. Aquí sols ens interessarem pel retaule major que presidia i presideix totes les celebracions religioses, i que a Llubí, des del segle XIII, està dedicat al patró del poble i titular de la parròquia: Sant Feliu.

Els retaules tenien una funció didàctica. El creient amb la seva contemplació s'iniciava en els principis de la religió cristiana mitjançant les imatges i l'exaltació del sentiment religiós. Si a l'Edat Mitjana eren, sobretot, les portades de les esglésies les que concentraven la majoria de repertoris iconogràfics, a partir de la Contrareforma el retaule es converteix en un moble litúrgic de propaganda que reforça l'ofici religiós i compleix una missió evangelitzadora fonamental, i que va lligada a les devocions més sentides del poble o, també, a uns determinats programes teològics propis de l'adoctrinament religiós,² malgrat tot, durant el barroc també es parla de portades-retaule.

A partir dels segles XVII i XVIII, moment en què situam el retaule major de Sant Feliu, hi ha una renovació iconogràfica i es vol arribar d'una manera més directa als feligresos a través de la recepció d'imatges. Així els presbiteris i capelles laterals de les

¹ *Llibre de Alberans de la Iga. de Castellllubí.* L'arxiu parroquial, tot i trobar-se en bones condicions, no està catalogat. El llibre en qüestió conté pagaments de tot tipus fets per l'església i obrers a partir de 1768 i fins a finals de segle. A més conserva al seu interior una gran quantitat de fulls de pagaments solts. Precisament aquests han estat la nostra font principal.

² CARRIO G.: *L'església de la Transfiguració del Senyor. Artà*, Palma, 2002.

esglésies s'aniran vestint amb diferents retaules més o manco importants segons la potencialitat econòmica de la comunitat i sobretot de les confraries.³

En general tots els retaules seguiran un ordre d'estructura i composició similar que s'anirà repetint al llarg dels segles; la més freqüent serà la formada per la combinació d'elements verticals i horitzontals amb una ordenació de motius iconogràfics i d'ordre estètic gens arbitrària.⁴

2.- L'església parroquial de Sant Felú de Llubí

Després de la conquesta catalana del 1229, les terres de l'antic districte musulmà de Murhu varen tocar al comte d'Empúries, el qual a la vegada les va repartir, entre d'altres, al bisbe de Girona i a l'abat del monestir Sant Feliu de Guíxols (Girona). A aquest abat, Bernat des Coll o Coll, li va correspondre gran part del que avui és el terme municipal de Llubí, aleshores dita alqueria de Castell-Llubí i altres rafals.

Segons la poquíssima documentació que tenim del període, pareix que immediatament l'abat o els seus representants a Mallorca manaren aixecar una capelleta dedicada a Sant Feliu i des de llavors aquest sant i màrtir és venerat com a patró del poble de Llubí, celebrant-se la seva festivitat cada primer d'agost. Ja durant el segle XIII moltes persones, a l'hora de fer testament, assignaven alguna quantitat de moneda a dita capella. Per exemple, el 1297, Berenguer Martorell de Muro en testament deixava 12 diners a l'obra de la capella de Sant Feliu de Castell-Llubí.⁵

A partir del segle XIV continuam trobant moltes aportacions testamentàries però els titulars de l'esglesia ja són dos: Sant Feliu i Sant Pere.⁶ Per exemple, l'any 1348, Perpinyà Roca, rector de Muro i els jurats de la vila exposaren al bisbe de Mallorca que la capella de Sant Pere i Sant Feliu de Castell Llubí no tenia qui la regís i recollís les almoines dels fidels i que la persona idònia per esser donat era Bartomeu Calvet d'Inca. I, ja al segle XV, l'any 1413, el clavari de Muro pagà les despeses de les oques i polls que es corregueren a Castell Llubí amb motiu de la festivitat de Sant Feliu.⁷

Aquesta capelleta sofrí moltes modificacions i ampliacions, la més important es produí en el segle XVII, quan l'església aconsegueix la categoria de vicaria *in capite* el 1659⁸ i es procedí a una ampliació. El nou temple s'emmarcaria dins el primer barroc on a nivell arquitectònic predominava el vell model gòtic mediterrani de nau única molt ampla i capelles laterals; sols canvia el sistema de coberta que en lloc de volta de creueria s'utilitzarà la volta de mig canó. La concepció d'espai del gòtic no varia.⁹

³ MARTIN GONZALEZ, J.: *El retablo barroco en España*, Madrid, 1993.

⁴ GARCIA ESCANDELL, A.: "El retaule de la Mare de Déu del Roser", *Lloret de Vistalegre.Terceres jornades d'estudis locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*, Binissalem, 1999.

⁵ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: "Notes històriques sobre els orígens de la capella de Sant Feliu i alqueria de Castell Llubí". *Noces de diamant de la parròquia de Sant Feliu. Llubí (1913-1988)*, Palma, 1988, 3-5.

⁶ L'àtic del retaule major de Sant Feliu està format per una pintura de Sant Pere, segurament seria el copatró de Llubí.

⁷ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: "Notes històriques sobre els orígens de la capella de Sant Feliu ...

⁸ ALOMAR I SERRA, G.: "Posant fites: desavinences entre Muro i Llubí arran de la segregació (1812-1876)", *Primeres jornades d'història local de Muro celebrades el novembre de 2001*. (En premsa).

⁹ SEBASTIAN, S.; ALONSO, A.: *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*, Palma, 1973, 73-75

La fàbrica del segle XVII ocuparia tota la part posterior de l'església actual, fins a la cinquena capella, comptant des dels peus o des del portal principal. Entre 1870-1888, s'allargà la nau segons es troba avui, afegint dues capelles per banda, més altes que les antigues, i un nou absís, lleugerament abocinat. La separació entre el presbiteri i la nau la fa un arc triomfal, on constava la data de 1881.

El 1913, amb la reforma eclesiàstica del bisbe Campins, l'església passà a la categoria de parròquia.

Recentment s'han fet obres de renovació de l'absís i de l'altar i s'han col·locat vidrieres policromades a les dues claraboies i als quatre finestrals de les capelles aixecades a finals del segle XIX. Es va celebrar la nova dedicació del temple l'11 d'octubre del 1992. Amb la reforma, les pilastres i la volta de l'absís, de planta trapezoidal, han estat descrostades i mostren un marès molt blanquinós. El retaule major és presidit per la imatge del titular Sant Feliu, entre Sant Pau apòstol i Sant Antoni Abat; a l'àtic hi ha la pintura de l'altre titular que tingué l'església: Sant Pere.

La nau, que després de ser allargada resulta proporcionalment estreta, és coberta amb volta de canó; compta amb set capelles a cada part. A la part de l'evangeli hi trobam, per aquest ordre, les següents capelles: Mare de Déu dels Dolors, Cor de Jesús, Mare de Déu de la Salut, Sant Josep, després ve la capella fonda on hi trobam la Santíssima Trinitat, la Mare de Déu de Lluc, la Mare de Déu del Roser, Santa Llúcia i Santa Bàrbara; i tornant a la nau central la Mare de Déu del Diví Amor que conté una urna amb la Mare de Déu morta que sembla del segle XVIII i el baptisteri. A la part dreta Sant Marçal que conté un dels retaules més valuosos, la porta d'accés lateral o dels homes, la Puríssima Concepció, la Mare de Déu dels Àngels, la Mare de Déu del Carme, les ànimes i Sant Antoni de Pàdua.

La capella fonda és de planta hexagonal amb cimborri sobre arcs de mig punt i petxines.

En el cor, enmig de la barana, hi ha un orgue, possiblement de Gabriel Thomàs.

La sagristia és coberta per dos trasts de volta de creuaria, recolzada en un arc rebaixat, amb la data de 1895; i dins una vitrina un petit museu del patrimoni artístic parroquial.

Sobre el portal major hi ha un escut amb les armes de Catlar, Fortuny, Pont i Safortesa que abans de l'allargament del temple, fet al segle XIX, estava sobre l'arc del presbiteri.¹⁰

El campanar, en el costat esquerre de la façana, s'alçà a finals del segle XVIII fins a la balconada; i a principi del segle XX se li afegí el coronament i la cúspide piramidal neogòtics.¹¹

3.- Els Torres.

La nissaga dels Torres - escultors, pintors i altres oficis lligats íntimament amb les arts: trencadors de pedra, dauradors...-, abraça des de la segona meitat del segle XVII fins al darrer terç del segle XIX, més de dos-cents anys i fins a vuit generacions. L'obra de cadascun dels seus integrants encara no ha estat molt estudiada, esperam que la nostra contribució

¹⁰ BERARD, J.: *Viaje a las villas de Mallorca. 1789*, Palma, 1983.

¹¹ VV. AA.: *Guia del Pla de Mallorca*, Palma, 1994.

ajudi a millorar el seu coneixement.¹² La situació econòmica de la família Torres era bona, superior a la de la majoria d'artistes mallorquins de la seva època. La seva casa principal i el taller estaven davant l'església de Sant Miquel de Palma.

El primer artista conegut de la família és Rafel Torres Bertran (ca.1615-1665)¹³ té escassa obra catalogada i fou seguidor de Blanquer; del seu fill i deixeble Gabriel Torres Cladera (ca. 1640-1704) també en tenim poques realitzacions conegudes, la més popular és el voladís de fusta de la façana principal de l'Ajuntament de Palma. El succeí en la tasca artística el seu fill Rafel Torres Palerm (1675-1752), de la seva activitat professional també se'n sap poc, entre d'altres coses que treballà a sa Pobla i a la decoració del portal de la parròquia de Santa Maria del Camí. El taller familiar fou heretat pel seu fill Miquel Àngel Torres Vezia (ca. 1730-post 1772), escultor enigmàtic, de qui només se sap que treballà la decoració escultòrica de la façana de l'Armeria reial de Palma; tenia un germà Rafel, també escultor.

Miquel Àngel tingué tres fills, el més conegut en Guillem Torres Rubert (1755-1829), pintor i escultor de transició entre el final del barroc i el primer neoclàssic, lligat a la Societat d'Amics del País i director de l'Escola de Dibuix, també intervingué ocasionalment en arquitectura. Treballà a l'església de Muro i aplicà els seus coneixements arquitectònics a la construcció de retaules. Com a pintor actuà a Llubí pintant un quadre de la Immaculada, datat a 1806.¹⁴ La seva tasca, pedagògica i acadèmica fou continuada pel seu nebot Joan Torres Trobat (ca.1790-1876).

Un altre fill de Miquel Àngel fou l'autor de les escultures i part del retaule major de Sant Feliu de Llubí, es tracta de Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794) qui precisament era el pare de Joan, successor de Guillem i que acabam de citar.

Com la majoria de la nissaga d'aquest Rafel Torres se'n sap ben poca cosa, com a escultor contractà alguns treballs menors per a l'església de Vilafranca de Bonany (1781) i que reformà la capella del Sant Crist de la parròquia de Porreres (1787). No es probable que treballàs en el retaule major de la parròquia de Deià, i l'escultor homònim que hi va intervenir devia ser el seu oncle. L'escultor va morir prematurament. Estava casat amb Antònia Trobat, de qui va tenir un fill pintor.¹⁵

Les factures o rebuts que hem trobat a l'arxiu parroquial, i que transcrivim a l'annex documental, no admeten cap dubte, Rafel Torres Rubert és l'autor de les tres escultures, del nínxol i del tabernacle del retaule major de Sant Feliu. També ens atrevim a afirmar que la resta del retaule és obra del mateix autor que sens dubte, per l'entramat arquitectònic del retaule, comptà amb l'ajut del seu germà Guillem, escultor que tenia grans coneixements d'arquitectura i que també treballà per la església de Llubí. A més en Guillem, juntament amb la dona de Rafel, Antònia, són els encarregats de liquidar els deutes de les obres de Llubí amb Rafel després de la seva mort a partir del juliol de 1794.

¹² VV. AA.: *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*, Palma., 1996, II, 318-325.

¹³ La repetició constant de l'antropònim Rafel dins la nissaga moltes vegades ha duit a confusions fins i tot a A. Furió, per això, utilitzarem sempre el nom i dos llinatges

¹⁴ L'obra era per l'església però cap a mitjans del segle XIX una remodelació de la capella de la Immaculada, pagada per la família Torrens-Sbert, introduí un retaule i el quadre passà a mans de particulars. Vàrem tenir ocasió de veure'l a mitjans dels 80 a la casa de Llubí dita *cal metge roig* al carrer Nou, precisament aquesta família estava emparentada amb els Sbert. *Gran Enciclopèdia Catalana*, XXII, 472.

¹⁵ VV. AA.: *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*, Palma, 1996, II, 321.

4.- Descripció del retaule de l'altar major de la parròquia de Sant Feliu de Llubí

Segurament, després de la reforma i ampliació del segle XVII es va enllestir el retaule major, datat a finals del segle XVIII. Aquesta peça és la que es va conservar per presidir l'església després de l'ampliació de finals del segle XIX. Les seves dimensions i el lloc que ocupa actualment devien ser més o manco iguals a les que tenia i ocupava a l'edifici del segle XVII, segurament l'antic absis seria un poc més petit i el retaule omplia més la paret frontal de l'antiga capçalera que l'actual.

El retaule és de fusta policromada, totalment daurat; es tracta d'una obra mixta que combina tècniques pictòriques, a l'àtic, i escultòriques, al cos principal. Amb les seves dimensions es cobreix quasi completament el mur rectilini que tanca la capçalera i destaca com a punt principal de tota la litúrgia, cap a on es dirigeixen totes les mirades dels feligresos durant les celebracions religioses.

A nivell formal el retaule conté els elements horitzontals tradicionals: bancal o predel·la, cos principal, guardapols i àtic, així com les zonificacions verticals a partir de tres carrers.

El bancal o predel·la, en aquest cas, descansa sobre un sotabancal tot de marbre i que contribueix a donar més sumptuositat i més dimensions al conjunt i a la vegada ja defineix els carrers del cos principal. Aquest sotabancal constitueix la base estructural de les columnes superiors

La predel·la s'articula a partir de la successió simètrica de volums o cossos rectangulars i que alternen amb volums quadrats que presenten una decoració pictòrica de filigrana vegetal i dues figures escultòriques -àngels- tallades en alt relleu que, a la vegada, són el punt de partida de la basa on descansen les escultures dels carrers laterals

El cos del retaule està subdividit en tres carrers, el principal central i més ample i destacat que els dos laterals, on s'ubiquen, entre columnes de definició clàssicobarroca de fust bipartit i estriat i capitell compost, les obres escultòriques de Sant Pau i Sant Antoni, respectivament.

El carrer central està presidit per Sant Feliu, patró de la parròquia i del poble. A més de les dimensions, aquest carrer també presenta una estructura arquitectònica diferent a la dels carrers laterals totalment simètrics. La predel·la central és trencada per la presència del tabernacle o expositor que obliga a elevar i donar protagonisme a Sant Feliu, el qual es troba sobre un petit pedestal i dins una fornícula o nínxol decorada amb elements vegetals i per tot un seguit de *putti* i per sobre la representació de l'Esperit Sant. Aquest tractament contrasta amb la senzillesa i netedat de les fornícules de les escultures laterals. El nínxol de Sant Feliu està tancat per un arc mixtilini i coronat per l'escut del poble, un llop damunt un castell.

L'arquitrav rectilini que sustenten les columnes dels carrers laterals, en el carrer central es veu romput i per sobre descansa un àtic que articula l'espai mitjançant una successió de pilastres que perllonguen les parts del cos principal i tornen donar més protagonisme al bloc central rematant-lo amb un frontó curvilini tripartit que contribueix a donar més monumentalitat al retaule i que acolleix una pintura sobre llenç de Sant Pere, copatró de la parròquia en temps passats, que també està tancada per un arc mixtilini semblant al del nínxol de Sant Feliu.

Les pilastres laterals de l'àtic al fust presenten motius decoratius que recorden els grutescos renaixentistes i estan coronades per uns capitells i un element decoratiu en forma de gerro. La basa de les quatre pilastres de l'àtic és curvilínia en forma de voluta que després es repeteix més clarament en els motius decoratius que uneixen les pilastres laterals amb les del carrer central més despallades de decoració.

Des del punt de vista estilístic i a partir dels elements arquitectònics, decoratius i de les mateixes escultures de retaule podem dir que s'ajusten a l'estil dominant durant el segle XVIII mallorquí, el barroc; però no es tracta d'un barroc carregat, *xorrigueresc*, com podem trobar a altres llocs, sino d'un barroc més classicista i equilibrat, més propi de principis de segle XVIII que no pas de finals, que es precisament quan s'acaba aquest retaule. Cal recordar que en aquest segle i, pel que fa a la retaulística, es produeix un triomf definitiu de l'escultura sobre la pintura, el nostre cas en seria un exemple. A més a més, a Mallorca és clara la influència italiana en la disposició de talles o conjunts individuals als carrers o fornícules sense fer una successió historiada com trobam a molts de retaules pictòrics del gòtic i Renaixement.

No sabem fins a on arribà l'actuació de Rafel Torres Rubert al retaule, però a partir de la documentació, sí que queda clar que és l'autor del tabernacle, del nínxol principal i de les tres escultures. En general les tres presenten una mateixa factura són de fusta policromada, exemptes, d'unes dimensions semblants i estan coronades per una mateixa aurèola, però la vestimenta dóna més corpulència als sants laterals. Les cares, malgrat els ulls grans i profunds, no són gaire expressives, la de Sant Feliu és la més desproporcionada. Malgrat això, les figures no es presenten rígides, el tractament de les robes, d'altíssima qualitat, les dóna un cert dinamisme ajudat per l'actitud de les mans, que sostenen delicadament objectes diversos.

Pel que fa als atributs dels sants són els tradicionals: per Sant Pau el llibre i l'espasa i per Sant Antoni el porc i el foc; el que més crida l'atenció és que Sant Feliu es presenta amb un llibre davall el braç i una branca o tronc que substitueix la palma que porten els màrtirs. El que representa un desconeixement dels atributs del sant és l'absència de la roda de molí que segons conta la tradició li fou fermada al coll per després llançar-lo al mar a l'Empordà, precisament a Sant Feliu de Guíxols. Llavors podem concloure que l'escultor desconeixia la vida del sant i que aquest no era molt popular a la Mallorca del segle XVIII.

5.- Consideracions finals.

Després de la nostra aportació creiem que encara falta un estudi conjunt de tota la retaulística de l'església parroquial de Sant Feliu de Llubí.¹⁶ Tot i no presentar, a simple vista, un valor artístic de primer ordre, sí que representa molt per a tota la comunitat llubinerana. Ben segur que amb aquest estudi es desvetllaran molts d'interrogants, entre d'altres, el de la procedència i autoria del retaule de Sant Marçal, un dels millors de la parròquia.

Estudis d'aquest tipus estan proliferant darrerament¹⁷ i sens dubte contribueixen i contribuiran a incrementar els catàlegs d'autor de moltes obres dels artistes mallorquins de

¹⁶ En aquesta tasca ens hi trobam treballant actualment Aina Pascual i Gabriel Alomar.

¹⁷ A aquesta tasca hi contribueixen els treballs coordinats des del departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la UIB i el projecte iniciat pel departament de Cultura del Consell de Mallorca per

l'Edat Moderna, on encara hi ha moltes llacunes, perquè el que hem vist que passava amb la nissaga dels Torres passa amb moltes altres famílies d'artistes.

No podem acabar sense insistir en la necessitat de tenir esment en la conservació i restauració del patrimoni. La reforma i restauració feta a l'església de Llubí durant els anys noranta contribuïren a donar més rellevància al retaule major, però l'estat de la resta de retaules i patrimoni menor de la parròquia necessiten d'alguna intervenció adequada i realitzada per professionals en la matèria.

Finalment volem agrair les facilitats, la predisposició, les orientacions i l'ajuda dels dos darrers rectors que ha tingut la parròquia de Sant Feliu de Llubí: Joan Rosselló i Vaquer, *alma mater* de les reformes i rehabilitacions dels anys noranta, i Gaspar Montserrat; a la vegada donar les gràcies al nostre company Tomàs Siquier autor de les fotografies que acompanyen l'estudi.

ANNEX DOCUMENTAL¹⁸

???

El abax escrit he rebut del Rd. Anto. Joseph Romaguera Pre. Y vicri de Llubí 20 ll. 16 s. A conte del tebernacle de la Iгла. de Llubí. Son 20 ll. 16s. Rafel Torres, asculptor.

18 agost 1785

Jo el de bax firmat confes aver rebut de juan gellebert 8 ll dich vuit lliures y dites son a conte de un St. Pau de bulto astich fent pe lo loch de Llubí y per ser le veritat lo firm als 18 gost de 1785. Refel Torre es cultor.

9 juliol 1786

Jo el bayx firmat confes haver rebut del Sor. Rafel Torrens de Castell Llubí ab dos partidas devuit ll. 16 s. a conta del camaril he fet per sant Feliu de dit lloch y per ser axí lo firm de la mia propia ma encaragats de ma aliena escrit vuy en CastellLlubí als 9 juliol de 1786. Son 18 ll. 16 s. Refel Torres Escultor.

10 gener 1787

El infraescrit he rebut del Rd. Antto. Joseph Romaguera pre. Y Vic. De Llubí per ma de Arnau Castell 22 ll. 1 s. a conte del Camerín tench construit per lo asiento de la Estatua de St. Faliu de la Iгла. de Llubí. Son 22 ll. 1 s. d.

Jo Rafel Torres he rebut de Arnau Castell 22 ll.1 s. Per la obra sobredita en el mateix paper y per ser veritat lo firm vuy als 10 Janer 1787. Rafel Torres.

30 juny 1787

El bayx firmat he rebut del Sor. Rafel Torrens de Castell Llubí vint y quatra ll. Y son a conta del ninxo de St. Feliu, tinch de fer per la Iglesia de dit lloch de Llubí, y per ser axí lo firm, de la mia propia ma encara que de ma aliena escrit. Vuy en Palma als 30 juny 1787. Son 24 ll. Refel Torres.

9 juliol 1786 (escrit just davall l'anotaciò anterior al mateix full)

Dia 9 juliol de 1786 rebÉ el dit Torres del dit Torrens 18 ll. 16 s. Segons recibo de dit dia, el qual he entregat al Sr. Vic. Dia 18 juñy 1794.

26 agost 1787

Al baix firmat he rebut del Sor. Rafel Torrens vint y quatra lliuras a conta de la Astatua de St. Pau. Vuy en Palma als 26 Agost de 1787. Son 24 ll. Rafel Torres Asculptor.

11 juliol 1790 (inscrit al llibre que duu Sant Antoni a la mà esquerra).

Als 11 juliol de 1790 A diligencias de Miquel Perellò obrer de S. Antoni. Ex elecmosinis piorum. Raphael Torres me fecit.

11 juny 1791

El abax firmat he rebut del Honer Nicolau CaÒellas majoral de Son Remon y obrer de St. Faliu de la Iгла. del lloch de Llubí 30 ll y son a conta de la Astatua de St. Faliu que tenc fabricada p conta de dita Iгла. y per ser axí lo firmo els 11 de juÏy de 1791. Son 39 ll. Rafel Torres Asculptor

¹⁸ Transcrivim aquí totes les notes soltes trobades dins el *Llibre de Alberans de la Iгла. de Castellllubí* que parlen del retaule major de Sant Feliu. Els hem ordenades cronològicament i hi hem inclòs la inscripció que duu el llibre de l'escultura de Sant Antoni. (Veure il·lustracions o làmines).

16 desembre 1792

El abax firmat: he rebut de Mestre Antt. Planes perayre del lloch de Llubí obrer de St. Faliu de la Iгла. de dit lloch, y per ma del rd. Antt. Joseph Romaguera pre. Y vic. De la dita Iгла. vint lliuras a conta de la feyna tenc feta p dita Iгла. y per ser axi lo firm: vuy el 16. Desembre de 1792. Son 200 ll. Rafal Torres Asculptor.

7 juliol 1794

Jo el rebut del Dr. Antoni Joseph Romegere Pre. Y vicari del lloc de Llobí trenta une lliures onse sous, dic 31ll. 1 ls. y dites son per lo ipote del tebernacla ha fe per dit lloc y per ser le verita fas el present vull es 7 de juliol de 1794. Guillem Torres esculpto per Refel Tores mo jarma difunt.

30 juny 1795

Jo el abaix firmat fas fe y testimoni com Antonina Trobat me cuÒade ha rabut de Miquel Sera obrer de St. Feliu de le Yglesia del lloc de Llobí vit y quatre lliures a comte de les estatures de St. Feliu y St. Pau que contrui Refel Torres son marit, dic 24 ll. Y per ser le veritat fas el present vull els 30 de juñi de lo any 1795. Guillem Torres, pintor.

BIBLIOGRAFIA

VV. AA.: *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*. 2 vols. Palma, 1996.

VV. AA.: *Enciclopèdia de Mallorca*, sub voce Llubí, Palma, 1989-1998.

VV. AA.: *La parròquia de Santa Maria del Camí i el seu patrimoni històric i artístic*, Palma, 1998.

VV. AA.: *Guia del Pla de Mallorca*, Palma, 1994.

ALOMAR I SERRA, G.: "Posant fites: desavinences entre Muro i Llubí arran de la segregació (1812-1876)". Dins les *Primeres jornades d'història local de Muro* celebrades el novembre de 2001. (En premsa).

BERARD, J.: (1983) *Viaje a las villas de Mallorca. 1789*, Palma, 1983.

BOVER, J. M.: *Biblioteca de escritores Baleares*, Barcelona-Sueca, 1976. [1ª edició 1868]

CARBONELL, M.: "Retaules barrocs", PASCUAL, A.: (Coord) *La Seu de Mallorca*, Palma, 1995.

CARRIÓ, G.: *L'església de la Transfiguració del Senyor. Artà*, Palma, 2002.

FIOL, P.; PAYERAS, D.; TABERNER, S.: *750 anys d'Església a Muro*, Muro, 1998.

FURIÓ, A.: *Diccionario histórico de los ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*, Palma, 1946, [1ª edició 1839].

GARCIA ESCANDELL, A.: "El retaule de la Mare de Déu del Roser", *Lloret de Vistalegre. Terceres jornades d'estudis locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*, Binissalem, 1999.

LLOMPART MORAGUES, G.: "Elenco primerizo de los artistas mallorquines del siglo XVIII", *BSAL*, XLV, Palma, 1989.

MARTIN GONZALEZ, J.: *El retablo barroco en España*, Madrid, 1993.

MUNTANER BUJOSA, J.: "Para la historia de las bellas artes en Mallorca", *BSAL*, XXXII, Palma, 1995.

RIPOLL, L.; PERELLÓ, R.: *Las Baleares y sus pintores*, Palma, 1981.

ROSSELLÓ VAQUER, R.: "Notes històriques sobre els orígens de la capella de Sant Feliu i alqueria de Castell Llubí", *Noces de diamant de la parròquia de Sant Feliu. Llubí (1913-1988)*, Palma, 1988.

SEBASTIAN, S.; ALONSO, A.: *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*, Palma, 1973.

SEBASTIAN, S.: "Arte", *Baleares. Col·lecció Por Tierras de España*, Madrid, 1974-

RESUM

A partir de la documentación del archivo parroquial de Sant Feliu de Llubí, se analiza el retablo del altar mayor de la iglesia determinando su cronología, de finales del siglo XVIII, y su autoría: el escultor Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794). El retablo se enmarca en una estética barroca. Su autor pertenece a una conocida familia de artistas que marcó el desarrollo de las artes en Mallorca entre fines del siglo XVII y el último tercio del siglo XIX.

ABSTRACT

After perusing the parish records of the church of Sant Feliu in Llubí, we are able to establish that the altarpiece in the high altar dates back to the late 1700s and that its sculptor was Rafel Torres Rubert. The altarpiece follows the aesthetic lines of the baroque style. Its sculptor belonged to a well-known family of artists who took active part in the development of the fine arts in Mallorca between the end of the XVIIIth century and the last third of the XIXth century.

Los canónigos regulares de San Antonio en las Islas Baleares

MIGUEL FERRER FLÓREZ

1 - Introducción

Los órdenes religiosos han desempeñado un papel importante en la Iglesia mallorquina y sus actividades en el orden apostólico y aún cultural constituyen un acervo notable en el desarrollo de la vida de nuestro pueblo. La enumeración de las mismas resulta prolija y sus nombres son de sobras conocidos, pero entre ellas existe alguna cuya actuación en la vida de Mallorca resulta un tanto confusa y a veces está considerada como algo apenas percibido por la sociedad y por tanto menos apreciado y valorado. Tal es el caso de la llamada en un principio Cofradía hospitalaria de San Antonio que entre nuestras gentes fue designada y conocida con nombres distintos: Canónigos Regulares de San Antonio o antonianos.

El origen de esta cofradía se sitúa en Francia y concretamente en el Delfinado. Un noble de esta región, Gastón, la fundó en 1075 en la ciudad de Vienne, pero hasta el siglo XIII y concretamente en 1228, no fue autorizada por el papa Inocencio III. El papa Bonifacio VIII les concedió el seguir la regla de San Agustín, al tiempo que daba a sus miembros la calidad de canónigos regulares llevando el distintivo TAU o cruz de San Antonio. Su estructura primitiva fue la de los órdenes militares, pues sus casas se llamaban encomiendas y su superior de Vienne tenía el título de Gran Maestro.

Al parecer la orden llegó a la Península Ibérica ya en el siglo XII al fundar Alfonso VIII de Castilla la primera casa en Castrojeriz. Arraigó pronto en Castilla donde contó con 18 casas regidas por un comendador. En Aragón tenía 12 esparcidas por los estados de la confederación catalano-aragonesa e incluso Navarra.

La institución dedicada al cuidado de los enfermos en hospitales que ella misma fundaba tuvo una evolución desigual y en el siglo XVI daba síntomas claros de decadencia y acaso en España se pensó en suprimirla, pues apenas contaba con enfermos a quien cuidar. La orden continuó con una vida lánguida y en el siglo XVII (1616) fue objeto de una reforma con un éxito sólo de carácter parcial. Esta casi inactividad de la orden motivó que en el siglo XVIII (1774) fuera adscrita y en cierta forma fue unida, a la Orden de los Caballeros Hospitalarios de San Juan de Malta hasta que unos años más tarde fue suprimida por Pío VI mediante una bula.

2 - Los Canónigos regulares de San Antonio en las Baleares

2.1 - Origen

La presencia de esta institución en Mallorca se remonta a los tiempos de la conquista efectuada por Jaime I en 1229 y es, probablemente a la devoción que este rey sentía hacia esta orden, la causa que en 1230 le cediera algunas casas en la calle actual de San Miguel de Palma para su instalación. En el solar de estas edificaciones se construyó la iglesia y el convento y fue tanta la devoción y culto que se profesó a San Antonio, que en el siglo

siguiente y concretamente en 1362 (25 de septiembre), el rey D. Pedro IV el Ceremonioso les cedió otras cuatro casas y hasta el derecho de ocupar un callejón para engrandecer el convento y el hospital. Sin duda que la pronta fundación del hospital, propició la admiración y el cariño del pueblo, pues carisma de la orden era el cuidar los enfermos del conocido *mal de fuego de San Antonio*,¹ misión a la que se dedicaban sus miembros sacerdotes o legos. Al mismo tiempo atendían su asistencia espiritual prodigándoles consuelos, administrándoles los oportunos sacramentos y hasta enterrando los cuerpos de los que fallecían en el cementerio contiguo.²

La benéfica acción de la orden se vio favorecida por privilegios diversos. Destaquemos que en 1493 Fernando el Católico les autoriza a poder recoger limosnas (*vota, legata, et alia caritativa subsidia petere, recipere et habere*).³ Además, desde el siglo XVI (1532) el Papa Clemente VIII les concedió la facultad de enterrar en su cementerio los cuerpos de las personas que eligieran este lugar para el enterramiento de sus restos mortales e incluso de traerlos *processionaliter cruce erecta per totam Civitatem*, lo cual ocasionaba conflictos con las comunidades parroquiales de la ciudad. Ello, no obstante, vieron confirmado el privilegio en 1644 después que se llegó a un acuerdo entre las partes interesadas.

2.2 - La consolidación de la Orden

La verdadera labor de beneficencia efectuada por la orden fue la causa principal de su consolidación en Mallorca y Menorca. Sin embargo, se ha de tener presente el conjunto de privilegios que obtuvo del poder civil que avaló su labor y que por otra parte corroboran la aprobación de su acción benefactora.

A las primeras aprobaciones civiles de Jaime I de Aragón en 1230 hay que añadir una numerosa lista de otros privilegios cuya cronología es la siguiente:

- 1292: Jaime II les concede el derecho privativo de pedir limosna en nombre de San Antonio abad.⁴

- 1467: Confirmación de privilegios por D. Juan II de Aragón, confirmando otros privilegios de la reina Dª María.

- 1493: Confirmación por Fernando el Católico del privilegio concedido por sus antecesor Jaime II (antes mencionado), bajo pena de 200 florines de oro si se incumplía lo ordenado.

- 1603: El 15 de agosto Felipe III confirma los privilegios anteriores que fueron corroborados después por Felipe IV y Carlos II.

¹ Esta enfermedad, en catalán llamada mal de foc de Sant Antoni, la producía un conocido parásito del trigo y al parecer era de difícil curación; producía terribles llagas y de hecho era una enfermedad epidémica consistente en una especie de gangrena cuyo síntoma era un continuo ardor que continuaba después del diagnóstico al aplicar los remedios elementales que entonces se conocían. También se la llamaba fuego de San Marcial.

² Ello fue debido a un privilegio concedido por Gregorio XI conforme dice textualmente el Breve Apostólico: *In hospitali vestro mori contingerit. In cemeterio vestro, dicti monasterij, si in ibi sepulturam elegerint, licite valeat sepeliri*. Bartolomé FERRA: "Claro manifiesto de la fundación de la casa y hospital de San Antonio Abad, BSAL, X, Palma de Mallorca, 1904, 237-238.

³ La concesión es de 23-V-1493. P. A. SANCHO: "Sobre la orden antoniana en Mallorca", BSAL, IV, Palma de Mallorca, 1892, 182-183.

⁴ Carta real de 1292.

- 1703: El 19 de junio Felipe V confirma nuevamente los citados privilegios.

Estas mercedes se fundamentaban en otras concedidas por los papas Juan XXII, Benedicto XIII, León X (1517), Clemente VII (1523) y Paulo III (1537).

A pesar de lo afirmado, la orden tuvo que hacer valer sus derechos en relación a la iglesia de San Antonio de Padua, que estaba situada en la actual puerta de San Antonio de la ciudad de Palma, frente a las aspiraciones de los franciscanos observantes; igualmente acudieron a sus derechos ante las reclamaciones de la parroquia de Santa Cruz de la misma ciudad (1673) y ante la parroquia de Manacor (1678).⁵

Este referendo jurídico no sólo consolidó la Orden en Mallorca, sino que permitió incrementar su labor apostólica y benéfica, que se tradujo en las instalaciones materiales que tuvo en Palma. Este patrimonio se remonta a 1230 al serle concedidas unas casas en cuyo solar se levantó la primera edificación. Posteriormente (1362) fueron ampliadas las construcciones, pero en el siglo XVIII su situación era tan penosa que se decidió una reconstrucción, lo cual se realizó en 1729 afectando a la iglesia y a su original patio. Todo ello fue debido a la gestión del comendador Juan Gelabert. Sin embargo, esta reforma no debió resultar muy efectiva, toda vez que en 1756 tuvo que ser demolida la iglesia. Al año siguiente se inició la construcción de la actual, obra que se prolongó hasta 1768 en que fue bendecida en un hermoso acto por el obispo D. Francisco Garrido de la Vega al que siguieron tres días de festejos.

La nueva fábrica de la iglesia fue debida al impulso emprendedor de D. Damián Gelabert Pbro. *Comendador de las casas de Canónigos regulares y Real Hospital de San Antonio Abad y de Padua en Mallorca*. Fue restaurado el culto divino y reformada su vida conventual durante más de 34 años. Gelabert era canónigo regular desde 1722 y había sido elegido comendador en 1728; su muerte se produjo el 11-XI-1762 cuando tenía 67 años.⁶

Gracias a las diligencias de D. Bartolomé Ferrà⁷ conocemos la existencia de los altares en ambas iglesias, lo que constituye un testimonio interesante en relación al culto y devoción propagados por los canónigos regulares de San Antonio. De la iglesia antigua poco se conoce: un retablo de Santa Quiteria y otro que representa una imagen de un anacoreta.

Según la citada fuente existían existían 5 altares o capillas dedicados, a San Antonio Abad, que era el mayor o principal; San Pafuncio (sic) y San Hilarión a más de las figuras de San Miguel y del Bto. Ramón Llull. A la derecha o parte del Evangelio se sucedían el de Santa Giteria (sic),⁸ el de San José (con cuadros de San Guillermo, San Jorge y San Francisco Javier). En la parte de la Epístola junto al altar mayor se hallaba el altar del Santo

⁵ Esta pequeña iglesia desaparecida en el siglo XIX, estaba bajo su custodia desde tiempo inmemorial. Un privilegio de 1502 así lo confirma: *Unam Hospitale nuncupatum St. Antonij Viennensis, et alteram Sti. Antonij de Padua Domorum Majoricen. Ordinis Sti. Augustini. Invicem perpetuo unitas praeceptorias que a dicto monasterio dependent*. Todas estas noticias las debemos al benemérito Bartolomé FERRA: "Claro manifiesto de la fundación de la casa y hospital de San Antonio", *BSAL*, X, 1902, 238.

⁶ Se conserva la Iglesia, claustro y fachada del hospital correspondiente a la obra del Comendador Gelabert. En el Museu de Mallorca, por donación del Banco de Bilbao, se exhibe el lavamanos que se hallaba en la sacristía levantada bajo su mandato.

⁷ B[artolomé] F[ERRA]: "Iglesia del Hospital de San Antonio Abad", *BSAL*, II, 1886, Palma de Mallorca, 1888, 262-263.

⁸ Afortunadamente salvado y conservado en el Museu de Mallorca por depósito de la Societat Arqueològica Lul·liana. Esta noticia y las insertas en las notas 8, 22 y 29, son aportaciones de nuestro buen amigo G. Rosselló Bordoy que agradecemos.

Cristo con San Joaquín, Santa Ana y San Pedro. En el último altar se encontraba San Roque.

En la nueva iglesia, que data de 1768, la disposición de los altares fue la siguiente: Altar mayor (San Antonio Abad) y a su derecha las capillas de la Inmaculada Concepción, Santa Quiteria y San José. En la izquierda los de Cristo Crucificado, Bto. Ramón Lull⁹ y San Roque.

La acción apostólica y benéfica de la Orden se desarrolló eficazmente mediante todo un plan de acción apostólica referente al culto a San Antonio abad y a un cuidadoso sistema de recolección de limosnas que más adelante será examinado.

2.3 - Supresión de la Orden

El convento y hospital de los Canónigos regulares de San Antonio continuó su vida más o menos lánguida hasta 1788, año en que fue suprimida por disposición del rey Carlos III (28-IV-1788), de acuerdo con una bula del papa Pío VI de 24-VIII-1777, pues su vida y actividad habían decaído de forma evidente.

El 13 de mayo de 1791 el Conde de Valdellano se dirigió al Regente de la Audiencia de Mallorca enviándole el breve del Papa por el que se extinguía la Orden de San Antonio Abad en los dominios de España y Méjico. En las Baleares existían dos casas una en Mallorca y otra en Menorca y advertía que sólo se había de proceder a la *ocupación local de dicha encomienda*, pues la provisión de ella correspondía a Su Santidad según el concordato de 1753.¹⁰

Posteriormente en 1791, la Orden fue suprimida por disposición pontificia y esta determinación también se aplicó en Mallorca. Así el 30-VIII-1792 el obispo de Mallorca D. Pedro Rubio Benedicto acudió al recinto de San Antonio acompañado del Regente de la Real Audiencia, del Alcalde Mayor con un secretario y los 408-410.alguaciles. Celebrada una misa por un familiar del obispo y acompañados de la comunidad, que constaba de cuatro sacerdotes y dos legos, se procedió a la lectura del Breve de Su Santidad por el que se extinguía la Orden. La disposición preveía la conservación de la casa de Olite y la de Viana (que era la de Mallorca).¹¹ Se determinaban los siguientes aspectos concretos: Los sacerdotes quedaron secularizados, aunque se les dejó llevar sobre el pecho la cruz o *tau* tan característica de su orden sobre su hábito clerical quedando dispensados de sus votos y los legos podían contraer matrimonio; los extinguidos podían quedar en sus casas o trasladarse a otras, pero si optaban por la primera opción debían vivir de las rentas de la casa o quedaban autorizados para pedir limosna y celebrar misas aunque sujetos al ordinario.¹² Respecto a la prebenda de gobernador (entonces vacante) se ignoraba si el Papa la proveería por su regalía propia de acuerdo con el concordato vigente.

⁹ Por disposición del Comendador Pablo Martí el 3-X-1775 fue retirada la imagen de Ramón Lull y sustituida por una figura del Ecce Homo. Lo cual fue debido a la influencia del obispo Juan Díaz de la Guerra, enconado antilulista.

¹⁰ ARM, Sección de la Real Audiencia. EXP. XXVII n° 2016. DOC. 1.

¹¹ No se entiende bien esta afirmación. Así consta en el documento publicado por Guillermo LLINAS Y SOCIAS: "Religión de los canónigos reglars de San Antonio Abad extinguida en general por Breve del Papa en el año de 1791", *BSAL*, 34, Palma de Mallorca, 1976, 408-410, cuya signatura es: ARM. Audiencia. Jurados I. 25. Tal vez es posible que se refiera a la encomienda y no a la casa.

¹² Guillermo LLINAS Y SOCIAS: "Religión de los canónigos reglars (sic) de San Antonio Abad extinguida en general por Breve del Papa en el año de 1791", *BSAL*, 34, Palma de Mallorca, 1976, 408-410.

En 8 de septiembre de 1791 se dio cuenta del inventario de la comunidad y se acordó que D. Juan Puig (que parece era el antiguo superior de la comunidad), se encargase de su vigilancia y custodia. Después se verificó el inventario de los bienes del convento y de ello publicamos un cuadro resumen (ver Cuadro 1).¹³

En el año siguiente (1792) aparecen las secuelas de la supresión de la Orden manifiestas en un documento que el Conde de Valdellano envió al Regente de la Audiencia de Mallorca, en donde se ordenaba *se disponga que las Justicias ordinarias de los Pueblos donde hubiese Capilla ó Altar de Sn. Antonio Abad, que estaba a cargo de los Comendadores, hagan inventario de las alajas correspondientes á la Orden extinguida con igual conformidad que el que se há efectuado en la iglesia principal del Convento: escusando el que para ello pase el citado Alcalde Mayor; y dando V.S. cuenta á su tiempo de lo que ocurriese digno de su noticia á la Camara. Y de su acuerdo lo participo á V.S. para su inteligencia y cumplimiento, y que de esta providencia pase el correspondiente aviso al referido Alcalde Mayor para su gobierno.* La otra determinación importante fue la adjudicación de la preceptoría o Encomienda a D. Onofre Ximelis por disposición de S.S. *con la condición expresa de que há de cumplir con todas las cargas y obligaciones que son inherentes y anexas á la expresada Pieza eclesiastica.*¹⁴

El 2 de septiembre del mismo año se dirigió el Regente de la Real Audiencia al Conde de Valdellano comunicando que se cumpliría lo que se había ordenado y efectivamente el mismo día se dirigió a D. Manuel Llorca y Agulló que era Alcalde Mayor y Teniente Corregidor de la ciudad de Palma para que procediese al cumplimiento de lo ordenado desde Madrid.¹⁵

A pesar de haber sido extinguida la Orden el convento siguió ocupado hasta 1844, si bien es posible que en su seno existieran otras dependencias como está probado históricamente y en ocasiones sirviera de alojamiento temporal de personajes comprometidos políticamente como fue el caso de D. Agustín Argüelles.¹⁶

2.4 - Destino de la casa y convento de San Antonio

Extinguida la Orden en la isla de Mallorca, la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País fundada en Palma en el año 1778 y en su nombre D. Tomás de Verí y de Togores, ante la necesidad de contar con una sede propia, decidió solicitar la cesión de la Casa Hospital a S. M. el Rey como centro de sus actividades *para sus asambleas y congresos.* Oído el informe del Capitán General, el Rey manifestó que no podía acceder a tal petición por ser propia dicha casa de la dignidad del Comendador cedida á S.S. en el citado concordato de 1753 como así lo refirió al referido Cuerpo el Excmo. Sr. Ministro de Estado con fecha 30 de Agosto de 1800, haciendo notar que en este hospital se pueden acoger de todas las partes del Reyno y de los demas ospitales (sic) los lacerados del fuego sacro y se les asiste y subministra todo lo necesario y el auxilio espiritual, aunque se reconoce el estado de decadencia en que se halla. Se hace constar, además, que la Preceptoría o Encomienda fue concedida por el Papa al pbro. D. Bartholomé Cloquell el 4-IX-1798 mediante bulas expedidas en la Cartuja situada cerca de Florencia. De esta forma fue

¹³ Como complemento puede resultar interesante la consulta de los fondos del Archivo de la institución que ya están publicados. Guillermo LLINAS Y SOCÍAS: "Inventario del archivo de la iglesia y Real casa Hospital de San Antonio de Viana del Reino de Mallorca". *BSAL*, 32, Palma de Mallorca, 1967, 312-321.

¹⁴ ARM. Sección Audiencia. Exp. XXVIII, nº 2016.

¹⁵ ARM. Sección Audiencia. Exp. XXVIII, nº 2016.

¹⁶ M. FERRER FLOREZ: "Argüelles en Mallorca". *BSAL*, 51, Palma de Mallorca, 1995, 219-230.

desestimada la petición, alegando que al aplicar el Breve de supresión de la Orden ello se verificó *sin perjuicio de los derechos de la Santa Sede en dicha Encomienda*.¹⁷

2.5 - La Orden de Canónigos regulares de San Antonio en Menorca

La Orden en cuestión se hallaba también instalada en Menorca y su proceso de extinción en esta isla se verificó en circunstancias especiales ya que ocurrieron luctuosas incidencias. Al parecer, se intimó a la supresión en 1791, ya que en esta fecha (3 de septiembre) se envió el correspondiente escrito al Sr. Gobernador de la Isla de Menorca para que se señalara la fecha oportuna para su ejecución. Cuando tuvo lugar la citada intimación, de acuerdo con la instrucción del Conde de Valdellano al Regente de la Audiencia de Mallorca, se nombró un recaudador interino de sus rentas, cargo que recayó en D. Juan Pou, siendo depositados los vasos sagrados en la *Parroquial de Ciudadela*. Por otra parte, D. Francisco Llambías y D. Antonio Suau ex-religiosos sacerdotes de la Orden de San Antonio, decidieron quedarse en la casa con otros cinco hermanos legos que había cuando se produjo la extinción de la orden. Sin embargo, dos de estos últimos, llamados Pedro Bagur y Francisco Ramonell, estaban presos en el convento de N^a S^a del Carmen de Mahón bajo la sospecha de la muerte violenta que se había dado al Comendador de su orden. El Fiscal del Supremo Tribunal acordó que se encargara a uno de los dos citados ex-religiosos - Llambías y Suau - de la administración de los bienes de la casa y así mantenerse ellos y la comunidad de legos, autorizándoles a efectuar la cuestación permitida si hiciera falta. Además se les autorizaba a vender en pública subasta los bienes muebles que no fueran imprescindibles para vivir e invertir el producto así obtenido en las necesarias reparaciones y gastos precisos. De todo ello debería dar cuenta el administrador designado, D. Juan Pou. También se preveía que se depositaran los vasos sagrados en la parroquial de Ciudadela, con el fin de poder celebrar misa los mencionados sacerdotes si estaban en justa disposición para ello a juicio del obispo de la isla. En cuanto al edificio e iglesia debían continuar en la misma forma mientras viviesen los citados ex-religiosos o hasta que quedasen imposibilitados de cuidar del culto.¹⁸

El citado nombramiento recayó en D. Antonio Suau ex-religioso de la citada orden (8-II-1794) y en efecto éste se dispuso a cumplir su cometido conforme a las instrucciones que ya conocemos. Poco antes - el 9-I-1794- se había concedido el permiso para la rifa de un cerdo a beneficio de la casa, lo que al parecer resultaba imprescindible para el mantenimiento de la misma. Esta fuente de ingresos se mantuvo hasta 1804 en que se ordenó por el Secretario de Cámara D. Pedro Fernández Favira al Gobernador de la isla, la supresión de la mencionada rifa.

El final del proceso de la existencia de la Orden en Menorca se colige que debió tardar algunos años, pues D. Pedro Fernández Favira comunicó al Regente de la Real Audiencia de Mallorca que D. Miguel Cayetano Soler le había remitido una comunicación del Rey que conforme a lo solicitado por el Obispo de Menorca y los jurados de la isla, se autorizaba que la casa e iglesia de los Canónigos Regulares de San Antonio de Viana fuera destinada a albergar un seminario conciliar *con unos censos y ocho fanegas de tierra que poseían, todo ello sin perjuicio de la manutención y subsistencia de los ex-religiosos que existan de la propia orden en la citada casa de los Antonianos* (12-IX-1806).¹⁹

3 - Desarrollo de la acción apostólica y benéfica

¹⁷ ARM. Sección Audiencia. Exp.XXVIII, n° 2016.

¹⁸ ARM. Sección Audiencia. Exp.XXVIII, n° 2016. Doc. del 14-IX-1793.

¹⁹ ARM. Sección Audiencia. Exp.XXVIII, n° 2016. Doc. de las fechas indicadas.

3.1 - Idea general

El fin primario de la Orden que fue su auténtico carisma consistió en la atención prestada al llamado Foc de Sant Antoni enfermedad que producía estragos en la Edad Media y cuya curación se atribuía a la mediación de San Antonio de Viana. La extinción de este mal tan frecuente generalizó la advocación a este santo y la popularidad extendió su protección hacia los animales que cumplían una función clave en una sociedad agropecuaria. De esta forma, la ayuda que se esperaba de su protección dirigida hacia estos dos fines concretos - la curación de la enfermedad aludida y la salvaguarda de los animales-, favoreció y propagó su devoción entre el pueblo, predilección que aún hoy se mantiene con las modificaciones lógicas que la evolución de los tiempos impone.

Este condicionamiento motivó la actividad de la Orden que se desarrolló de acuerdo con las directrices siguientes:

- Atención espiritual de los enfermos atacados por el *foc de Sant Antoni* y cuidado material de los mismos en los hospitales que la Orden poseía.

- Organización de un plan encaminado a extender la devoción del santo que alcanzaba hasta las zonas de población que se mantenían alejadas de los centros de actividad de la Orden integrados por los conventos y hospitales que tenía a su cargo.

- Recaudación de limosnas y donativos dirigidos a la atención de los enfermos de sus hospitales y a su manutención, así como a la de los miembros pertenecientes a la orden de San Antonio de Viana.

3.2 - Desarrollo del plan

La actuación de la Orden se desarrolló con meticulosidad y tuvo gran eficiencia durante siglos y en nuestras islas contó con lugares y medios de difusión bien organizados. Concretamente se han de considerar los elementos siguientes:

1 - Centros de la Orden. En Palma Convento y Hospital de San Antonio de Viana, situados en la calle actual de San Miguel, integrados por el hospital, la iglesia y el convento con su original y bello claustro.

- Iglesia de San Antoniet.²⁰

- Convento de San Antonio en la isla de Menorca.

2 - El segundo elemento lo constituyó la atención prestada a la propagación del culto a San Antonio de Viana. Naturalmente los centros de la Orden fueron los puntos de irradiación de este culto, pero éste se extendió por toda la isla de Mallorca y de él dan fe los siguientes hechos:

A - *Villas en las que se veneraba al Padre San Antonio Viennence con capilla en la iglesia:* Alaró, Alcúdia, Andratx, Artá, Binissalem, Esporles., Felanitx, Inca, Lluçmajor, Manacor, Montuiri, Muro, Petra, Pollençia, Porreres, Sant Joan, Santa Maria, Santa

²⁰ Realmente estaba dedicada a San Antonio de Padua. Los franciscanos observantes reclamaron su posesión, pero no la obtuvieron, permaneciendo bajo el cuidado de los Canónigos Regulares de San Antonio.

Margalida, Santanyí, Sencelles, Selva, Sineu, Sóller y Valldemossa y además los pueblos donde el Santo era titular de la parroquia.²¹

B - *Villas en que no hay capilla y se pide limosna con cepillo y figura del Santo*: Algaida, Bunyola, Calvià, Campanet, Deià, Escorca, Marratxí y Puigpunyent.

En las villas que forman el grupo A cada una de las capillas tenía sus propios objetos de culto al Santo y se recogían las limosnas que luego recaudaba el encargado de la Orden quien las llevaba a Palma para invertirlas en las necesidades de manutención del convento y del hospital. Conocemos estas relaciones de los objetos de culto existentes el 10 de octubre de 1793, cuando fueron inventariados a causa de la supresión de la Orden, en realidad más teórica que práctica, puesto que, como sabemos, extinguida la Orden, los ex-religiosos podían continuar en los respectivos conventos, administrando sus rentas hasta su muerte. Los datos respectivos pueden consultarse en el cuadro 2.

En el examen de los datos destacan interesantes detalles que permiten deducir donde la devoción era más intensa, lo que se reflejaba en el número de los objetos de culto o la riqueza de los mismos. Llama la atención la forma cómo se recogían los donativos, pues se mencionan utilizados para recogerlos (*bací o bacinet*)²² y la existencia de una campanilla (a menudo de plata) que debía usarse para avisar la recogida de limosnas al pasar por las calles de la localidad el encargado u *obrer* correspondiente.

En alguna ocasión se dieron abusos de poder. Tal es el caso de Lluçmajor, donde se daba el hecho de que algunos miembros de la cofradía hacían elegir a sus hijos o a veces a sus hermanos como sucesores suyos en la cofradía. La fuente hace constar el hecho: *En lo principi de aquella (cofradía), fou determinat antes de que les obres deaquella se fessen en certa solemnitat certa diada ja designada, segons en los Capitols deaquella largament es contengut so es asaber que tots los confreres de dita cofradia eren convocats en ladita (sic) eclesia e aquells elegien a quatre homes bons e suficients*. Ello se traducía en que los confreres no volen pagar ni paguen axí com deurien anaquella (12-VI-1479). El remedio estuvo en la modificación de las *Ordinacions de la Confraria de San Antoni de Lluçmajor* que fue *acordada pel Consell d'aquesta vila, sobre elecció dels obrers de la Confraria* y corroborada por los Vicarios generales.²³

3 - El tercer elemento lo constituía la recolección de las limosnas, hecho que desde un principio contó con la protección de la autoridad civil. Intentaremos resumir las principales formas de esta protección: prohibición de que nadie pudiese poseer limosnas en nombre de San Antonio de Viana con la excepción del Perceptor y religiosos o sus cuestores; la famosa rifa de un cerdo a beneficio del convento y hospital de San Antonio, privilegio, al parecer, que fue concedido por el rey Enrique III el Doliente (1406) y confirmado posteriormente por Carlos III por la Real Cédula del 11-VI-1765.

El cerdo era paseado por las calles de la ciudad lo que era un notorio inconveniente. En el siglo XVII estas molestias eran tan agudas que motivaron instrucciones al respecto que se indicaron en los términos siguientes: *inconvenients en que anant lo Santissim Sacrament en casa de algun malalt, se ha vist un de dits animals envestir per en mig de los*

²¹ ARM. Sección Audiencia. Exp.XXVIII, nº 2016.

²² Ejemplar que sería similar a la *bacina de sant Antoni* conservada en la Sección Etnológica del Museu de Mallorca en Muro. Adquirida en el comercio de antigüedades, corresponde al tipo de las *bacines* utilizadas por los canónigos de San Antonio en sus cuestaciones.

²³ A. Episcopal de Mallorca. *Libre de colació de 1478-1480*, f. 139. Véase BSAL, 24, Palma de Mallorca, 1932, 254.

que portaven el palio y panjar fer caura (sic) el sacerdot hi portava el Viatico o también pres se ha vist menjar un minyó de llet que sa mare havia deixat a la porta, estos dias passats per fam un de dits animals llevar una causa o una minyona la quyal est vuy en cura. Ello motivo que se ordenara que fueran retenidos en las casas hasta que se pudieran sacrificar.²⁴ Se explica, pues, que en siglos posteriores se suprimiera esta costumbre. En el caso de las rifas del cerdo de San Antonio, la renta así obtenida, era importante. En 1775, según un cálculo efectuado sobre los datos de un quinquenio, apacentar cerdos en el recinto de la ciudad producía de 500 a 600 libras anuales.²⁵ Como los perjuicios producidos a la ciudad era muchos, se ordenó la prohibición de apacentarlos en el recinto urbano y se proyectó conceder a la Orden de San Antonio una subvención compensatoria de 200 libras anuales al tiempo que se limitaban las rifas a dos (una en enero y otra en noviembre) *si fuera del Real Agrado*.²⁶

Las rifas debieron continuar con sus altibajos. Así el 12-XI-1802, Onofre Ximelis, entonces comendador de la Orden solicitó continuar la rifa del cerdo y *que se mandase contribuirle por el Comun de esta ciudad con las doscientas libras cada año para el reemplazo de la rifa de otros cerdos, y que las Justicias de esta Isla le franquasen todo el auxilio conveniente para la recolección de las limosnas, é igualmente el Rvdo. Obispo, a fin de que con estos subsidios cubriesen la debida conservación, decencia y asistencia de la Casa Hospital y su Iglesia.* Poco después viendo que el fin de los restos de la Orden se acercaba, Juan Ignacio de Arestarán del gobierno central comunica al Regente de la Audiencia que informe acerca del destino que se puede dar a los edificios de la antigua orden al tiempo que autoriza se puedan continuar las rifas del cerdo (2-VI-1803). El Comendador Bartolomé Cloquell insistió en la misma petición, pero la situación era de decadencia ya que en 30 de junio del mismo año, solicita de la autoridad que nadie actúe en nombre del Comendador en cuanto a la recolección de limosnas lo que evidencia la existencia de verdaderos abusos.²⁷

De esta forma la Orden languideció y ya en pleno siglo XIX los edificios fueron ocupados por la administración pública y sirvieron para diversos cometidos e incluso para la residencia de algún personaje como Argüelles según antes ya se ha dicho.

IV - Nota final

La orden de San Antonio contó con el apoyo y la devoción del pueblo mallorquín y sus instalaciones sirvieron en ocasiones como centro de espiritualidad, pues aparte del culto religioso en la iglesia y la administración de los sacramentos a los acogidos en su hospital, sirvió también para que algunos se cobijaran en su interior con el fin de llevar una vida más perfecta como es el caso de Jaime Marí, mallorquín, que por un decreto de la curia eclesiástica se le permitió residir en soledad en el recinto de los antonianos y aún vestir su hábito, cuando se hubo comprobado que lo hacía para vivir en oración y no para alojarse en el citado convento cómodamente (1619).²⁸

En el interior del recinto y concretamente en la iglesia fueron enterrados los comendadores y numerosos religiosos de la Orden. Según un curioso documento

24 AMP. Legajo de Ayuntamientos. BSAL, XX: 1924-1925, 101.

25 AMP. Libro de Ayuntamientos de 1775, fol. 114.

26 AMP. Libro de Ayuntamientos, fol. 178 y sigs.

27 ARM: Sección Audiencia. Exp. XXVII, nº 2.016

28 José RULLAN: "Noticias para servir a la historia eclesiástica de Mallorca", BSAL, VI, Palma de Mallorca, 1895, 150.

publicado²⁹ conocemos los enterramientos efectuados entre 1592 y 1844, año que parece ser el último en el que se permitieron, aunque la primera disposición en este sentido es de 1805. Insertamos a continuación la relación de los Comendadores de la Orden enterrados en el recinto y prescindimos de los nombres de los religiosos enterrados para no alargar innecesariamente este trabajo, toda vez que pueden ser consultados, junto con la referencia de sus respectivas muertes en el documento que hemos mencionado de donde tomamos los datos en cuestión.

Comendadores

Honofre Siscano † 1582; Juan Nadal † 1588; Antoni Mallol † 1634; Guillem Barrera † 1650;³⁰ Rafel Prats † 1662; Salvador Staci † 1686; Antoni Selma † 1727; Antoni Gayà 1728; Damià Gelabert † 1762; Miquel Gelabert † 1775; Jaume Palou † 1786; Joan Miralles † 1791; Onofre Ximelis † 1798; Bartomeu Cloquell † 1711; March Palou † 1818; Melchor Frau de Nebot † 1838; Bartolomé Jaume † 1844.

²⁹ Guillermo LLINAS Y SOCIAS: "Documentación referente a San Antonio de Viana", *BSAL*, 32, Palma de Mallorca, 1967, 538-544.

³⁰ Por encargo del Comendador Barrera se pintó el retablo de Ntra. Sra. del Rosario, obra anónima fechada en 1627, adquirida por el Museu de Mallorca.

Interpretación de las siglas:

AMP.- Archivo municipal de Palma

ARM.- Archivo del reino de mallorca

BSAL.- Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana

CUADRO I

Relación de los Censos, Rentas y Limosnas, que goza anualmente la Real Casa Ospital de Sn. Antonio y de las obligaciones que tiene por razón de ellas.

Censos:

Número:	70
Importe:	167-15-1 3/5 ³¹
Obligaciones:	60 oficios 21 misas.

Casas. Rédito anual:

Alquileres:	288-0-0
-------------	---------

Obligaciones anuales:

Censos a 3%	157-13-10
-------------	-----------

Limosnas anuales:

Producto líquido de la Cofradía	241-16-0
El de los platillos	248-0-0
El de la Bendición y otras limosnas del día del Santo	16-0-0
El de limosnas extraordinarias	60-0-0
Sobrante de limosnas recogidas en las Iglesias forenses	124-0-0
Valor de los corderillos	20-0-0
Sobrante de algarrovas (sic)	30-0-0
Sobrante de quezo (sic)	20-0-0
El producto del cerdo de la Rifa satisfecho el gasto según la última extracción	361-0-0
Total	1150- 0-0
Bajadas	687- 4 -8
Quedan	463-11-4

Gastos anuales

Por cera	136-14-8
Por gastos de las Iglesias su conservación	60-0-0
Por la Música del Novenario, Fiesta de S. Ant ^o Serm. et alias	45-10-0
Por salario del cocinero	36-0-0
Por el Sacristán	22-0-0
Por el de dos questores	42-0-0
Por el de la enfermera	
Por el Cirujano	15-0-0
Por cartas procesales con varios juzgados	30-0-0
Por la consignación á los tres sacerdotesque viven en sus	

respectivas casas por disposición del Sr. Obispo	300-0-0
Total	687-4-8*

FUENTE: Sección Audiencia. Exp. XXVII. Leg. 2016. ARM

* Se trata de un resumen del cuadro general de gastos; se ha prescindido de numerosos detalles y aclaraciones que pueden verse en el original.

CUADRO 2

Relación de los bienes que tenían las Cofradías de San Antonio en determinadas parroquias forenses de Mallorca (mayo de 1793).

Parroquia de Artà:

- *Un quadro dorado de oro con una figura de San Antonio de Viana, otro de San Antonio de Padua, otro de San Isidro y otro de San Marcial.*
- *Una lámpara de plata*
- *Quatro brancas de plata*
- *Un platillo de plata con una figura para recoger limosna.*
- *Seis candelabros de oro con sus sacras también doradas*
- *Tres frontales de diferentes colores con su vara dorada*
- *Cuatro tovallas de hilo*
- *Un Santo Cristo*
- *Una tríl (atril) de madera*
- *Dos cortinas de damasco encarnado*
- *Un pendón de damasco blanco*
- *Dos gallardetes*

Jaime Morey, vicario. 10-V-1793

Parroquia de Felanitx

- *Arca de San Antoni, amb una figura de sant de bulto*
- *Un bacinet de llautó ab una campaneta de plata y dotze presentayes*
- *Quatre canalobres de llautó*
- *Tres tovallas de cotó bonas*
- *Tres sacres de vasa daurada*
- *Una casa (?) de vuit vesos (?) de Domàs*
- *Una cortina de cotonera*
- *Una llantie de plata*
- *Un reliquiari de plata ab son estoig*
- *Un panó de tafetà.*

Antoni Alzamora, obrer. 13-V-1793

Llucmajor

- *Quiatre reliquias de plata*
- *Deu damasos*
- *Una lampara de plata*
- *Un panon de tafetan con sus borlas de seda usado*
- *Dos canelobres de madera*
- *Un facistol de madera*
- *Tres sacras de madera*
- *Dos manteles para cubrir la mesa del altar*
- *Dos basinetes sin ningun quarto.*
- *Un sou y sis diners.*
- *Mas cosa de dos libras de sera (cera) entre sirios y candelas.*

Antonio Salva, obrero. 10-V-1793

Manacor

- *Dos estovalles y tres tavalloles roba de hilo y algodón*
- *Quatre camisas de ropa_____*
- *Un sobrealtar de Semana Santa de ropa azul*

- *Tres cortinas de varios colores la una de Yndiana colorada y las otras de seda*
- *Dos arcas con su serradura (sic)*
- *Quatre candelabros de fusta*
- *Quatre candelabros de laton*
- *Dos basinetas y una de ellas con campanilla de plata*
- *Una lampara de plata mediana*

Capillero Sebastian Matamalas Palleta cepillero

Montuiri

- *Una lámpara de latón*
- *Tres sacras*
- *Un Santo Cristo de madera*
- *Tres palis*
- *Una reliquia pequeña de plata de San Antonio*
- *Un platillo de arambre (sic) con un San Antonio y una campanilla de plata*
- *Un pandon color de sie lío de seda floreado*
- *Un arca vieja de poil para poner los trastos de San Antonio (sic). - 24 lliures*

Obrero, Francisco Vanreil. 10-V-1793

Petra

- *Una figura del Santo con un lienzo*
- *Seis candelabros de madera de color azul con algunas cruces blancas*
- *Tres sacras pequeñas doradas*
- *Unos palios encarnados*
- *Dos tovallas blancas*
- *Un platillo de laton con una figura de San Antonio de madera con corona de plata*
- *Un arca de pino con medio sirio. Tres crisoles de launa (hojalata) y unas cortinas de Yndiana*
- *Una lampara de plata*
- *11 sueldos y cuatro dineros*

Guillermo Bauza presbitero y cepillero

Pollença

- *Cuadro de madera sobredorado con la figura de bulto de S. Antonio con corona de madera y en lo mas alto, las armas de dicho Santo que son una cruz lamada de San Antonio y baxo de las dichas armas una tela con la figura de San Geronimo.*
- *Dos candelabros de madera*
- *Sacras idem con frontera de tela pintada con una figura tambien de San Antonio de Viana*
- *Telas de ropa blanca para cubrir ara y altar*
- *Una lampara de plata con un pendon carmesi con su asta*
- *Un arca con seis libras de cera labrada*
- *Un arca con 14s. y 6 d.*

Obreros: Antonio Bennassar y Antonio Tocha. 16-V-1793

Porres

- *Un palis de domas o satí*
- *Una tavayola nova de brotayna (?) ab randa*
- *Unas tovallas de lii usadas*
- *Una tavayola defil*

- *Un palis de calamendie (?)bons*
- *Un palis de pausaria (?) usats*
- *Altres palis negres*
- *Una llantia de plata usada*
- *Dos canalobres de fuste*
- *Unes sacres usadas y una campana*

Gabriel Riera cepillero. 13-V-1793

Sant Joan

- *Capilla: Figura del Santo de hierro dorado. Tamaño de un hombre.*
 - *A la derecha S. Guillermo*
 - *Sobre el Santo otra figura de tela de San Antonio de Padua*
 - *Lampara de laton*
 - *Cuatro candelabros de pino o alamo (dos viejos y dos menos)*
 - *Cuatro toallas blancas para cubrir el altar (dos viejas y dos menos)*
 - *Un platillo pequeño con San Antonio pequeño*
 - *Una campanilla de plata (peso media onza)*
- No hay dinero. En el tiempo oportuno vienen tres ó quatro Questores de la instinguida Orden de Sn. Antonio de Viana, y se llevan todas las limosnas de la cosecha de granos, legumbres, corderos y demas animal de pluma.*

Se cuida el obrero de la misma Miguel Barceló. 13-V-1793

Santa Margalida

- *Dos frontales (uno de parsiane blanca con las flores coloradas) y otro de Yndiana*
- *Tres manteles de altar*
- *Tres _____*
- *Tres candelabros*
- *Seis candelabros pequeños de laton*
- *Una cruz plateada de altar*
- *Unas sacras nuevas plateadas y otras lisas usadas*
- *Una alfombra nueva*
- *Doce telas de damasco colorado*
- *Un pendon con el damasco colorado*
- *Una lampara grande de plata*
- *Un platillo de estaño con el Santo y una campanilla de plata*

Pedro Juan Torres cepillero. 10-V-1793

Sencelles

- *Capilla con su cuadro de madera y un S. Antonio dibujado en una tabla de madera*
- *Una lampara de plata*
- *Tres toallas para cubrir la mesa*
- *Un arca de pino*
- *Un platillo con un san Anton jode bulto y 5 5. y 4 dineros.*

Jorge Mut Mayol

Sineu

- *Un arca de alamo blanco que contiene, en la capilla del santo:*
- *Dos cubiertas vulgo cortinas para cubrir el muro del altar en tiempos de Pasion*
- *Tres toallas de lienzo*
- *Tres sacras y un crucifijo*
- *Tres palis*

- *Seis candelabros (dos de madera y los otros de latón)*
- *Un platillo con la figura del Santo*
- *Una lámpara de latón*
- *Un pendón de damasco carmesí*

Antonio Torelló y Vives. 10-V-1793.**

FUENTE: Sección Audiencia. Exp. XVII. 2016. ARM**

RESUM

Els canonges regulars de Sant Antoni s'instal·laren a Mallorca després de la conquesta de l'illa per Jaume I d'Aragó, després ho feren a Menorca. Desenvoluparen una acció apostòlica i benèfica, extenint el culte a Sant Antoni per molts de pobles de Mallorca, recollint les almoines destinades a la cura dels malalts del dit *mal de foc de Sant Antoni*. Així exerciren una notable influència damunt el poble fins a finals del segle XVIII quan l'orde fou extingida.

ABSTRACT

The religious order of the Regulars Canons of Saint Anthony installed itself in Mallorca shortly after the conquest of the island by James I of Aragon. Later they did the same in Menorca. The order developed in two directions - apostolic and benefic - extending their cult into numerous villages and receiving charitable donations to care for those with the so-called infectious *mal de foc de Sant Antoni*. They held a notable influence over the population until end of the 18th century it was abolish.

** Se transcriben textualmente los datos con las evidentes faltas de ortografía castellana y catalana, porque dan idea de la rusticidad del culto y de los medios usados.

Catedral de Mallorca: intervenciones contemporáneas en la capilla de San Pedro (Siglos XIX y XX)

CATALINA CANTARELLAS CAMPS*

1. Estado de la cuestión y objetivos.

En su estado actual la capilla de San Pedro de la Catedral de Mallorca, es una obra de la primera mitad del siglo XIX, reformada, parcialmente, en el siglo XX.¹ Bibliográficamente ha sido objeto de referencias escasas. En las aportaciones de carácter general sobre el edificio, incluyendo en ella las diversas guías realizadas, apenas es mencionada.² Sin embargo, la historiografía contemporánea dejó constancia de la reforma experimentada.³ Mas recientemente, desde finales del siglo XX, se han consignado, sin analizarlos, datos relativos a ella, que han fijado tanto la autoría de la reforma constructiva como la de la obra escultórica, y las circunstancias relativas a ésta.⁴ Significativo del escaso interés demostrado hasta el presente es que ni siquiera los datos en cuestión se han consignado en aportaciones posteriores.⁵

Pese a lo dicho, recientemente la capilla ha adquirido una importancia desmesurada a causa de una proyectada intervención contemporánea en ella. Nos referimos a la que se empezó a gestar en el verano-otoño del año 2000 a cargo del artista Miquel Barceló, y gracias a la iniciativa de la *Universitat de les Illes Balears* y del Obispado de la diócesis de Mallorca. Desde entonces, sobre todo recientemente cuando el proyecto ha sido conocido, algunas entidades han manifestado su oposición o, cuando no, sus dudas en relación con el

* Universitat de les Illes Balears.

¹ Cuando este artículo estaba en prensa, se ha empezado a desmontar la capilla de San Pedro. Por ello, ha sido posible incluir imágenes correspondientes a esta remodelación del espacio.

² Una de las excepciones la constituye la clásica obra de P. MATHEU MULET: *Guías de la Seo de Mallorca. Retablos y Capillas*, [Palma], 1955, 1-11. El detalle con que analiza la capilla, especialmente las reformas de mediados del siglo XX, se explica, no sólo por su condición de canónigo desde 1947, sino por ser, ocasionalmente, secretario suplente en las reuniones del cabildo. Véase también Baltasar COLL TOMAS: *La Catedral de Palma*, Palma, 1977, que sigue muy de cerca lo indicado por MATHEU MULET.

³ Antonio FURIO: *Panorama óptico histórico artístico de las Islas Baleares*, Palma, 1966, 48-49 (1ª. 1842).

⁴ Baltasar COLL TOMAS: Citó el nombre de Rafael Marzal como autor del retablo. En un sólo documento se consigna Rafael y no Vicente, nosotros lo hemos atribuido, y continuamos haciéndolo a Vicente: Catalina CANTARELLAS CAMPS: *La Arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, Palma, 1981, 310. Lo reiteramos en: Catalina CANTARELLAS CAMPS (con la colaboración de Mª José MULET): "La actividad académica y pictórica de Sureda en Mallorca", en [Exposición] *Bartolomé Sureda (1769-1851). Arte e industria en la Ilustración tardía*, Madrid, 2000, 197-223, 209.

⁵ En concreto es el caso de un ambicioso y monográfico libro sobre la Catedral de Mallorca: Aina PASCUAL (coord.): *La Seu de Mallorca*, Palma, 1995. La única mención a la capilla de San Pedro se refiere a un documento sepulcral del siglo XVII: P. de MONTANER: "Blasons i persones a la Seu", *La Seu de Mallorca*, 327-340, cita 328: lápida de la sepultura de Joan Anglés en la capilla de San Pedro. Prácticamente la misma información, más reducida, la recoge Marià CARBONELL I BUADES: "Jaume Blanquer i el retaule del Corpus Christi", *La Seu de Mallorca*, 135-148. La citada sepultura se halla actualmente en la nave lateral, en el ingreso a la capilla.

mismo.⁶ Sin embargo, no nos ocupamos aquí de la reforma de Miquel Barceló, ya que ha sido objeto de otro artículo.⁷

El propósito que ahora perseguimos es otro. Por una parte, aportar y analizar la documentación sobre la reforma de la capilla de San Pedro de la Catedral de Mallorca. Por otra, describir la capilla en su estado actual, esto es a fines del año 2002, para dejar constancia de su morfología. La intervención proyectada a la cual hemos aludido, cuyo comienzo está previsto a finales del año mencionado, modificará su aspecto, ya que, aparte de abrir los vitrales, en un total de cinco, el muro será revestido con un ornato cerámico, diseñándose y realizándose diversos objetos litúrgicos y de mobiliario. En consecuencia, las piezas que actualmente alberga la capilla deberán ser trasladadas a otros ámbitos.

Queremos subrayar que este artículo no implica ningún tipo de oposición o de resquemor hacia la actuación de Miquel Barceló, ya que nuestra posición es totalmente favorable a ella. En este sentido, y a diferencia del pensamiento formulado, a fines del siglo XIX, por el escritor y periodista Miguel de los S. Oliver, utilizamos las páginas del *Bolletí* no para recuperar la *figura de nuestra antigua Mallorca*,⁸ sino, simplemente, para dejar testimonio de algo destinado a ser transformado. De hecho, enlazamos con aquella parte del espíritu que animó el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* desde su fundación en 1885: constatar el pasado sin dejar de enlazarlo con el presente, valorando éste.

2. Una aproximación a la capilla de San Pedro.

La capilla de San Pedro es la correspondiente al ábside meridional de la cabecera de la Catedral, tripartita y rectangular. Como su homónima, la capilla del Corpus Christi, mide, aproximadamente, 8 ms. de ancho por 12 de profundidad y 25 de altura, siendo ambas capillas, en relación con el ábside central, de dimensiones muy inferiores. En su estado actual, es el resultado de la reforma llevada a cabo a partir de 1819, cuando un incendio afectó la obra existente.⁹ El acontecimiento, que, al decir de Quadrado, *borró las antiguas memorias*, destruyó el altar (*sic* retablo) y diversas sepulturas.¹⁰ Obligó también a trasladar la reserva de la Eucarística, ubicada aquí, como, por otro lado ocurriría a lo largo del

⁶ Como ejemplo citemos la entidad ARCA (Asociación para la Rehabilitación de los Centros Antiguos) de la ciudad de Palma, que, en las correspondientes Comisiones, la de Centro Histórico del Ayuntamiento de Palma (10-07-2002) y la de la Ponencia Técnica del Patrimonio Histórico del Consell Insular de Mallorca (19-07-2002) votó en contra de la actuación, por la modificación que implicaba de lo existente. En la última Comisión citada, el voto de la *Societat Arqueològica Luliana* fue también negativo. Es de subrayar la posición de ARCA desde el momento que, en la obra citada sobre la Catedral en la nota anterior, coordinada por uno de sus miembros: Aina PASCUAL: *La Seu de Mallorca*, no existe referencia alguna a la capilla de San Pedro y mucho menos al retablo, sobrevalorado a lo largo del 2002. Otras entidades, sin representación en las Comisiones de Patrimonio, han testimoniado su desacuerdo con el proyecto, como es el caso de la relativamente moderna Academia de Estudios Genealógicos de Palma.

⁷ Catalina CANTARELLAS CAMPS: "La actividad contemporánea en el pasado: el proyecto de intervención de Miquel Barceló en la Catedral de Mallorca. (Por un concepto relativo del patrimonio)", *XII Congreso Nacional de Historia del Arte*. Málaga, septiembre, 2002. (En prensa).

⁸ La cita de Miquel de los S. Oliver está extraída de Miquel del S. OLIVER: "La Arqueología y el arte", *Cosecha periodística*, Palma, 1990, 151-156; cita: 155. El artículo fue publicado en el "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana" hacia 1886.

⁹ ACM. (Archivo Capitular de Mallorca). Cajón 22. leg. 1, nºs 25 a 29: Se da cuenta del incendio de la capilla, solicitando ayuda económica. En la misma línea pueden consultarse las Actas Capitulares de noviembre de 1819, consignando el traslado de la reserva al altar mayor; la gratificación entregada para la extinción del incendio; la convocatoria de una junta de maestros de obras, y la búsqueda de fondos económicos, entre otros temas.

¹⁰ Pablo PIFERRER y Jose M^o. QUADRADO *Islas Baleares*, Palma, 1969 (1^a ed. 1898), cita 333 (a).

tiempo, y, con intervalos puntuales, durante la serie de intervenciones ejecutadas.¹¹ En 1839, la capilla, ya concluida, fue bendecida,¹² pero a mediados de la centuria citada y en la siguiente, experimentó reformas importantes. De tal manera que, en síntesis, lo que resta en la actualidad de los años treinta del ochocientos es únicamente el retablo y el sagrario.

En los textos de la época se utiliza el término *reedificación*, indicando el estado en que quedó la capilla después del incendio.¹³ En efecto, ésta tuvo que rehacerse prácticamente de nuevo, pues la fábrica, y particularmente la cubierta, también se vio afectada. La inscripción de una lápida, situada al fondo del muro y en el costado del Mirador, da cuenta del suceso.¹⁴

La renovada capilla, siguiendo con la antigua advocación, albergó el sagrario y continuó dedicada a San Pedro.¹⁵ El retablo correspondiente sustituiría al barroco, que a su vez había pasado a ocupar el lugar del existente en la primera mitad del siglo XVI, una refundición de tablas anteriores, con la imagen central de San Vicente. Es posible aproximarse a la imagen de aquel retablo a través de la tabla que ilustra la predicación de San Vicente Ferrer, conservada en la sala capitular gótica del Museo de la Catedral. A lo largo del tiempo, e inmediatamente anterior al incendio, se había, pues, intervenido en diversas ocasiones y en varios sentidos. Citemos, únicamente, que poco antes de aquel, en 1807 se ornamentaba y estucaba la capilla, tarea que quedó inconclusa.¹⁶

Según hemos dicho, los elementos esenciales de la capilla, especialmente el retablo, estaban finalizados en 1839. Con posterioridad a 1840, se instalaron en éste sendas estatuas de San Juan Bautista y de San Bruno procedentes de la desamortizada iglesia de la Cartuja de Valldemosa.¹⁷ Se ubicaron definitivamente en el segundo cuerpo del nuevo retablo, confrontadas simétricamente. Los citados santos, con el ángel añadido que acompaña a San Bruno, conforman una unidad autónoma, ajena al retablo. De hecho, la bibliografía ha prestado una especial y casi única atención, dentro del conjunto de la capilla, a ambas obras,

¹¹ La reserva, en 1819, se trasladó al altar mayor : ACM., AC. (Actas Capitulares). 14-11-1819. Nuevamente tiene que desplazarse en 1835 para hacer el retablo: ACM., AC. 29-04-1835, f. 184. En esta ocasión, por sus dimensiones, el sagrario no pudo alojarse en ninguna de las capillas de la Catedral, por lo cual se realizó uno nuevo en base de donativos particulares: ACM., AC. 1-06-1835, f. 188v. El sagrario de San Pedro, mientras tanto, se ubicó en la capilla de la Almudaina: ACM., AC. 10-09-1835, fs. 195v y 196. A raíz de las obras llevadas a cabo en el siglo XX, se produjeron otra vez los correspondientes traslados, entre ellos los siguientes. En 1948, a la capilla del Sagrado Corazón, al colocar la lápida del obispo Miralles: ACM., AC. 11-09-1948, s. f. En 1954 a la capilla de la Inmaculada a raíz de la reparación del pavimento: ACM., AC. 16-03-1954, sf., etc.

¹² J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, Palma, 1958-1971, t. II, 747: 28-06-1839. También ACM., AC. 26-06-2839, f. 324 y 27-03-1839, f. 324v.

¹³ Antonio FURIÓ: *Panorama óptico histórico artístico de las Islas Baleares*, Palma, 1966. 48-49 (1ª. 1840). Furió utiliza el término aplicado a la bóveda y al retablo, es decir prácticamente a la totalidad de la capilla.

¹⁴ La inscripción reza: "NOCTE QUAE PRAECESSIT / DIEM 13 SEPTEMBRIS ANNI 1819 / FORTUITO INCENDIO PENE / DIRUTIS MURIS HUIS.SA CELLI; / ATQUE ALTARI, TABERNACULO / ET SACRA PIXIDE / REDUCTUS IN FAVILLAS; PAULATIM, ADVERSANTINBUS / VICISSITUDINIBUS TEMPORIS / HUIC DECORI FUERE RESTITUTA / ANNO 1839." P. MATHEU MULET: *Guías de la Seo de Mallorca*, 6 y 7 consigna la destrucción de los elementos en base a la reseña de la lápida, relacionando las sepulturas desaparecidas.

¹⁵ P. MATHEU MULET: *Guías de la Seo de Mallorca*. Para el sagrario. Antonio FURIÓ: *Panorama óptico histórico artístico*, 40, menciona la dedicación a San Pedro.

¹⁶ ACM., AC. 18-11-1807, fol. 400v, y 3-2-1808, fol. 7v y 9. Se decide suspender el estucado que se estaba realizando en la capilla y llevar a cabo únicamente las *reparaciones indispensables*. En 1815 y 1817 se habían efectuado gastos de *adorno/s*, que ignoro en que consistieron. ACM., AC. 9-03-1815, f. 82 bis v, y 2-05-1817, f. 13.

¹⁷ ACM., Caj. 48, leg. 29. Real Orden sobre el traslado a la Catedral de las esculturas de referencia.

debidas al escultor catalan Adrián Ferran, refugiado en Mallorca a raíz de la guerra de la Independencia.¹⁸

A partir de la segunda mitad del siglo XIX, se realizaron diversas actuaciones en la capilla: desde reparaciones generales a su cierre con una reja de hierro forjado, o a la instalación del sepulcro del obispo Miquel Salvá. En el siglo XX, aparte de continuar las reparaciones, se renovó el pavimento en los años cincuenta, colocandose, o recolocandose, las lápidas funerarias existentes en el mismo.

3. La arquitectura.

La capilla se reconstruyó siguiendo el estilo gótico, de mediados del siglo XIV. La piedra, y en especial el revestimiento de los muros, en menor medida el de la bóveda y las trompas, las cuales, como es característico en la Catedral, permiten el paso de la planta cuadrangular a la cubierta hexagonal, constata con claridad la importancia de la reparación.

En la actualidad, estructuralmente, la capilla está dividida en dos ámbitos de diferentes proporciones. El tramo del fondo del ábside es el más amplio y está separado del ingreso por un pequeño escalón y una baranda de madera e hierro. Está cubierto por bóveda sexpartita, con las armas del cabildo en la clave. Situado a un nivel ligeramente más elevado, este espacio contiene el retablo, con el sagrario, y el altar, sobrealzado.

El primer tramo, esto es el que discurre a partir de la nave, es de bóveda cuatupartita, con las armas pontificales en su clave. En los muros laterales acoge sendos sepulcros: el de los obispos Cotoner y Salvá. Ello, aparte de las lápidas, dispuestas simétricamente a lo largo del pavimento.

Los grandes ventanales, en un total de cinco y ubicados al fondo del ábside y en el muro meridional, permanecieron sin abrir. En los muros laterales, se disponen pequeñas ventanas tripartitas, dos en el lado norte, en el colindante con el presbiterio, el ábside mayor o la Capilla Real, y una en el costado meridional. Dichas ventanas, de tracería, permanecieron igualmente ciegas, llegando hasta el arranque de la bóveda. Únicamente en la parte superior de los vitrales se abrieron parte de las tracerías de los óculos, o claraboyas, enfáticamente llamados a veces *rosetones*. No debieron definirse sino en 1839, recomponiéndose en 1859 tal como se deduce de los respectivos trabajos de colocación de cristales y de policromado.¹⁹ Últimamente, con ocasión de la intervención de Miquel Barceló, se han hecho perforaciones puntuales en las ventanas para obtener una mínima iluminación y visibilidad.

Aneja a una parte de la capilla se halla una sacristía, cuya fecha no podemos precisar, aunque existía antes de la reforma de 1819. De hecho, la nitidez del perfil exterior de este ábside menor y de parte del mayor estaba, y está, disimulada bajo aditamentos de este tipo, construídos a lo largo del tiempo.²⁰ Las obras de reconstrucción fueron dirigidas por el

¹⁸ Información sobre este escultor durante su estancia en Mallorca, omitiendo la bibliografía general, se halla en V. FURIÓ I KOBIS: "Dels anys que visqué a Mallorca l'escultor Adrià Ferran", *B&A*, XIX (1922-1923), 17-33. También la nota de Gabriel LLOMPART y Donald G. MURRAY: *El belén mallorquí*, Barcelona, 1993, 127.

¹⁹ ACM., AC. 12-11-1839, f. 322v: en 1839 se ordena poner cristales en la claraboya de la capilla. ACM., Caj. 55, leg. 19, se reseña, en 1859, la cantidad de 219 reales de vellón con 23 céntimos entregada al Pintor, por pintar, además de los *rosetones* de la capilla, la esfera del reloj.

²⁰ La sacristía ya estaba conectada con la capilla en 1854. Ello, al igual que los aditamentos citados, aparece en el diseño de la planta de la Catedral trazado en 1854 por el arquitecto Peyronnet. Se designan con el apelativo genérico de "guardamuebles", equivalente a sacristías: Catalina CANTARELLAS CAMPS:

maestro mayor de obras de la Catedral, Juan Rosselló.²¹ Tras efectuar el correspondiente dictamen, los trabajos comenzaron en 1820,²² y en 1823 estaban acabados.²³ Entre 1824 y 1839, años de la conclusión de la reforma arquitectónica y del retablo, la capilla recuperó su advocación y uso, instalándose provisionalmente un lienzo de San Pedro y un sagrario sobre un altar.²⁴ El material de los muros, cubierta y trompas es de sillares de piedra arenisca o *marès*. Un zócalo de caliza rosácea, de la misma tonalidad que el grueso del retablo, recorre la capilla, pavimentada mucho más tarde, con piedra caliza procedente de diversas canteras mallorquinas.

La capilla ha experimentado, constructivamente, intervenciones y reparaciones. En 1897 y 1898 el maestro de obras Bartolomé Ferrà Perelló realizó algunas, de escasa envergadura.²⁵ No fue éste el caso del pavimento de la capilla, hecho *ex novo* entre 1948 y 1950. En primer lugar se sustituyó el tramo del sagrario y, después, el colindante con la nave lateral.²⁶

4. El retablo de San Pedro.

4.1. El conjunto.

La nueva obra se empezó a concebir a partir de 1831, y se realizó entre 1836 y 1839. En la época, como era frecuente, ocasionalmente se denomina altar al conjunto del retablo.²⁷ También se habla de *cuadro* en términos genéricos, esto es como sinónimo de retablo, y a veces de forma específica, aludiendo al lienzo.

Se trata de un retablo de un sólo cuerpo, realizado en piedra, escayola, talla y pintura. El estuco logró simular los efectos del mármol y de otros materiales nobles.²⁸ De hecho ya durante el siglo XVIII, los grandes retablos españoles se valieron del estuco. Por otra parte *L'Encyclopédie* había hecho hincapié en el uso del estuco como sustitutivo del

"La intervención del arquitecto Peyronnet en la Catedral de Palma", *Mayurqa*, 14 (1975), 185-212, láms. 1 y 2. Se reproduce la planta. Esta aportación supuso la recuperación de los planos de la reforma de Peyronnet de la fachada principal de la Catedral, desaparecidos desde principios del siglo XX. Transcurridos más de veinte años de su localización, fueron restaurados (1991), y desde entonces han sido publicados con relativa frecuencia.

²¹ Detentó el cargo entre 1812 y 1852: Catalina CANTARELLAS CAMPS: *La Arquitectura mallorquina*, 255-256.

²² ACM., AC. 24-2-1820, fol. 157v - 158v, y 5-6-1820, fol. 173.

²³ ACM., AC. 1-08-1822, fol. 57v, y 29-01-1823, f. 69. Es en esta última fecha cuando se anuncia la terminación de la obra de albañilería, y se acuerda colocar ya una mesa de altar con la reserva, ausente desde el incendio. Poco después, concluida la albañilería, se detectan una serie de deficiencias: ACM., AC. 13-05-1839, f. 219v.

²⁴ Los datos se consignaran más abajo, al referirnos al sagrario.

²⁵ ACM., "Libro de Cuentas (Cargo-Data) 1896 y ss". La obra debió consistir en una sencilla reparación a juzgar por los honorarios: 24'63 reales de vellón en 1897. En 1898 se le abonan al citado maestro 32'50 reales de vellón por los diseños de las *puertas de la sacristía* que hipotéticamente son las de la estancia que comunican con la capilla.

²⁶ ACM., AC. 15-09-1948, s. f. Propuesta de M. Magdalena Ripoll de los Herreros, baronesa de Pinopar para costear el primer tramo, eligiendo el embaldosado *entre diversas piedras del país*. En 1949: propuesta de renovar el siguiente tramo: ACM., AC. 17-05-1949, s. f. Las obras de pavimentación, que suponen la remoción de sepulturas especialmente en el tramo próximo a la nave, se lleva a cabo a partir de 1950: ACM., AC. 1-06-1950, s. f.

²⁷ La denominación se ha mantenido en la bibliografía. Vease como ejemplo F. P. VERRIE: *Guías Artísticas de España. Mallorca*, Barcelona, 1948, 38.

²⁸ Diferentes autores han señalado las dificultades, en el siglo XIX, de trasladar a mármol o a bronce los proyectos. Entre ellos Carlos Reyero, 42, en Carlos REYERO y Mireia FREIXA: *Pintura y escultura en España, 1800-1910*, Madrid 1995.

mármol.²⁹ En esta línea, es lógico que adquiriera una especial importancia el apartado del saber técnico. Para el mismo, no se encontraba en la isla ningún artífice experto y la labor fue llevada a cabo por uno foráneo.

El retablo se impone por su monumentalidad, fruto de las extraordinarias dimensiones. Para comprenderlas, puede pensarse que en parte responderían al deseo de cubrir el fondo del ábside, no sólo para ocultar la inexistencia de los vitrales, sino para conferir empaque a este ábside menor de la cabecera, por cuanto el paralelo, o capilla del Corpus Christi, disponía, y dispone, de un importante retablo barroco, que ocupa todo el fondo de la fábrica.

En lo que atañe a las características formales, el retablo es de un solo vano, a modo de puerta o arco de triunfo, con capiteles y entablamiento corintio, tallado y dorado. El fuste de las columnas es liso, de tipo dórico. El retablo se asienta sobre un amplio basamento de piedra del que sobresalen sendos pedestales, estucados como el resto del retablo, exceptuando el entablamiento. Los pedestales, sobre los que recaen virtualmente las columnas, presentan ornamentación aplicada, floral y dorada. Excepción hecha de las fajas, una decoración con motivos de páteras y palmetas surca el friso y el extradós del arco, este último posiblemente realizado cuando el lienzo ya estaba colocado. En la cornisa, además de los dentículos imbricados, las páteras se reiteran, alternando aquí con hojas de acanto. El retablo se corona con la tiara, con tres coronas, y las llaves dispuestas en aspa y circundadas por un haz dorado. No parece probable que fueran añadidas en una etapa posterior, aunque no favorecen, en absoluto, la estética del retablo. Éste se completa con un gran lienzo, en el vano del arco, con el tema de la promesa a Pedro del papado.

La estructura en la que el retablo se asienta es de piedra caliza, de tonalidad rosácea. Tanto el basamento como las columnas son de piedra revestida de escayola. El primero imita la tonalidad de la piedra, y las columnas son grisáceas figurando granito. Consecuentemente, la escayola, de una técnica perfecta, oportunamente coloreada, emula materiales nobles. El resto del retablo, con la lógica excepción del lienzo, es de talla dorada: capiteles y entablamiento, juntamente con los listones que circundan la tela.

El lienzo, un óleo, se halla en muy mal estado de conservación. Aparte de la suciedad general que le afecta, la parte inferior del mismo, especialmente oscurecida, está llena de cera a causa de las velas del altar. Por lo demás, se halla rasgado en su lado derecho. Fue costeado por el obispo.³⁰ De acuerdo con la forma del retablo, es de composición vertical. Representa la entrega de las llaves de la Iglesia a Pedro, y en consecuencia la promesa del primado de la Iglesia, o del papado.³¹ Es el evangelio de San Mateo (16, 13-19, especialmente 19) el que describe con más exactitud el episodio, siendo, pues, la fuente de inspiración.

El cuadro está dividido, siempre verticalmente, en dos mitades: la superior ocupa el primer tercio, y la otra, los dos tercios inferiores. El enlace entre un plano (el celestial) y el otro (el terrenal) se establece a través del ángel que, en vuelo suspendido, porta y alcanza las llaves de la Iglesia, y también a través del brazo de Jesús, extendido hacia el plano superior. En éste, por orden jerárquico, aparece la imagen de la ciudad celestial, amurallada, y un coro

29 Corrado MALTESE (coord.): *Las técnicas artísticas*, Madrid, 1973, 131.

30 ACM., AC. 29-06-1836, f. 225 v.º.

31 Aunque el motivo estaba determinado por la advocación de la capilla, citemos que en los Salones de París, entre la pintura religiosa expuesta entre 1800 y 1860, la representación de San Pedro, sin especificación del asunto concreto, alcanza su máxima intensidad entre 1831 y 1848. Vid. Bruno FOUCAUT: *Le renouveau de la peinture religieuse en France (1800 - 1860)*, París, 1987, 98 ñ 99.

de multitud de ángeles de diversas categorías, entre ellos ángeles músicos, que rodean y acompañan los arcángeles. En posición central y aislada, el mensajero por excelencia lleva las llaves, a las que Jesús señala como el elemento visible de su promesa a Pedro: *Te daré las llaves del Reino de Dios* (Mateo, 16, 3-19). Jesús, aislado y majestuoso, ocupa el lateral izquierdo del cuadro. Si uno de sus brazos está dirigido hacia el cielo, el otro lo está hacia Pedro, arrodillado ante él. El suelo pétreo, con su desnivel, realza la importancia de Jesús. En derredor suyo, a ambos lados, se disponen los once apóstoles.

Pedro, de perfil y arrodillado ante Jesús, atiende a la promesa que se le acaba de hacer. Andrés, detrás de Pedro, y a cierta distancia, aparece, como éste, de perfil aunque en pie. Esta zona, la del lateral derecho, es la más amplia y la que concentra, con holgura a seis de los apóstoles: Juan y Santiago el Zebedeo, estos dos formando un grupo, y, entre otros, a Tomás y a Mateo, el recaudador. La posición frontal y la de perfil domina sobre la de tres cuartos, reservada a Jesús. En la zona que nos ocupa, hay que subrayar la armonía y el enlace tonal. El vestido rojo de Jesús es recogido en la vestimenta de Andrés, mientras que la túnica azul de aquel lo hace en la de Mateo. La parte izquierda del lienzo contrasta con la amplitud de la opuesta. Aquí se amontonan cuatro apóstoles; casi en cuclillas, Judas Iscariote y de pie y de perfil, Santiago Celote. Otros dos apóstoles, apenas visibles, aparecen esbozados. Por otra parte, en ésta zona, la tela está especialmente degradada.

El marco de la representación alude a la escena donde el hecho tuvo lugar, en la ciudad de Cesarea de Filipo, que se ve al fondo en un lateral, entre, y sobre, una montaña. Este marco halla su respuesta en el arbolado contrapuesto. Los dos diferentes planos compositivos en los que se estructura la tela, se transmiten a todos los niveles. El tercio superior es de composición axial, mientras que en la zona inferior está ausente la simetría bilateral. Ello confiere cierto dinamismo al cuadro, realzando simbólicamente la existencia de dos ciudades o reinos: el celestial y el terrenal. El dibujo domina sobre el color, de tonalidades frías y de un acusado clasicismo.

Mencionemos, finalmente, que no era fácil componer el tema en directriz vertical. De hecho, tradicionalmente había discurrido en un espacio horizontal. Sin embargo, la estructura del retablo así lo determinó.

4.2. Cronología y artífices.

La realización del retablo es el tema fundamental a la hora de remodelar la capilla de San Pedro. En 1831 ésta se empieza a tratar. Hasta mediados de 1838, el retablo no está concluido, mientras que el lienzo tarda un año más. Entre 1831 y 1835, esto es a lo largo de cuatro años, se dirime la ejecución de la obra, en una época en la que, como hemos dicho, aludiendo tanto al conjunto del retablo como sólo al lienzo, se habla, prácticamente sin excepción, de *cuadro*. Durante esta época los diseños se suceden, y la decisión en favor de uno u otro se aplaza hasta 1836. Se han presentado *modelos* o proyectos a principios de 1831, de nuevo a inicios del siguiente año, cuando se están barajando tres diseños. Uno es del artista mallorquín Miguel Torres Sancho y otros dos *hechos en Génova... por encargo del Sr. Guillermo Dezcallar... como protector de la capilla de San Pedro*.³² Un mes después se pide a Torres que haga un nuevo diseño, es de suponer que rectificando su original con los modelos de Génova. Hay que suponer también que éste fue el modelo definitivo³³. En 1833 se reitera el asunto, que decide consultarse con Bartolomé Sureda, al igual que ocurre a fines de 1834. Sabemos que en 1836, en febrero, Miguel Torres presentó un presupuesto para el retablo, donde se incluía el lienzo, y que a últimos de 1835 la obra se ha iniciado, o

32 ACM., AC.: 22-02-1832, f. 7v.

33 ACM., AC.: 29-03-1832, f. 11.

está a punto de hacerlo. En efecto, en enero de 1835 se había acordado comenzar la tarea bajo la dirección de Miguel Torres y de Juan Rosselló, todo, nuevamente, con el conocimiento de Bartolomé Sureda.³⁴ En abril de 1835, la piedra del basamento del retablo ya está labrada por Juan Rosselló,³⁵ y a partir de junio de este año se empieza a colocar.³⁶ En 1836 está finalizada la estructura retablfística de piedra.³⁷

En lo que atañe a la estructura de piedra, escayola, talla y lienzo del retablo, acabamos de mencionar el dilatado debate, referido no únicamente a los materiales, sino a la elección del proyecto. Reiteremos que a principios de febrero de 1832 se habían tenido presentes cuatro diseños: dos de Miguel Torres y dos traídos de Génova. Se decide analizar el proyecto del mallorquín, el último de los realizados tras la rectificación del original con los procedentes de Italia, *tratándose con don Bartolomé Sureda sobre la materia y el modo con que podría mejor ser llevado a efecto aquel modelo*.³⁸ Hay que concluir afirmando que es, por lo tanto, el diseño de Torres el que, finalmente, progresa y no los procedentes de Génova. Y ello, pese a la afirmación del Archiduque Luís Salvador de Austria, en el último tercio del ochocientos, que consideró el retablo *construido en Roma*.³⁹ Aunque el modelo ya está elegido, el asunto se va reiterando y, como acabamos de mencionar, únicamente a comienzos de 1835 se decide principiar la obra bajo la dirección de Miguel Torres y de Juan Rosselló.⁴⁰ Como Rosselló había hecho, Torres presenta, en la misma fecha, el presupuesto del retablo que asciende a la cantidad de 1.300 libras.⁴¹ Un año después de su confección se solicitan los servicios de un estuquista residente en Madrid, de Vicente Marzal. Los gastos correspondientes a esta labor, Torres no los había consignado en su presupuesto.

Sabemos que en abril de 1837 Vicente Marzal tenía el diseño del retablo, aceptando la realización del mismo con una serie de condiciones económicas.⁴² Marzal elaboró la

34 ACM., AC. 14-01-1835, f. 176.

35 ACM., Caj. 55 "Cuadernos y papeles sueltos". Entre el 22 de marzo y el 17 de mayo de 1835, ha trabajado en *picar la piedra per fer lo altar de Sant Pera de la Santa Iglesia*. Aparte de los jornales y del transporte de la piedra, el maestro Juan Rosselló consigna *quatre pesas per les dues basas y per fer las columnas*, presentando las correspondientes facturas. Véase también: ACM., AC.: 29-04-1835, f. 184. El maestro de obras considera conveniente su colocación inmediata para lograr una correcta consolidación.

36 ACM., AC. 3-06-1835, f. 186 v. Se ordena cubrir la capilla con una tela para desarrollar la labor.

37 En efecto, en febrero de 1836, el maestro de obras Juan Rosselló había presentado el correspondiente presupuesto: *Per acabar [el basamento] de lo altar (sic, el retablo) de San Pera. Per mans y materials y fer al pedestal de pedra viva valdra...* (unes) 500 libras: ACM., Caj. 212, leg. 6: "Cuentas. Cuadernos y papeles sueltos".

38 ACM., AC. 21-02-1833, f. 73.

39 Archiduque LUIS SALVADOR DE AUSTRIA: *La Ciudad de Palma. Las Baleares descritas por la palabra y el grabado*, Palma, 1954, 146. Debe sustituirse Roma por Génova. Es extraña la referencia por cuanto los colaboradores del Archiduque, en la magna obra citada, eran ilustrados y eruditos, y conocían bien el arte de la isla. Quizá la confusión se originó ante la existencia de diseños italianos, y del neoclasicismo tardío que caracteriza la obra. Quizá nos equivoquemos nosotros atribuyéndole el proyecto a Miguel Torres, pero es lo que hemos interpretado a partir de la documentación que hemos podido conocer.

40 ACM., AC. 14-01-1835, f. 176.

41 ACM., "Caj. 212, leg. 6 "Cuentas. Cuadernos y papeles sueltos". El presupuesto está fechado el 18 de febrero de 1836, en la misma fecha que el del maestro de obras Juan Rosselló, y se desglosa la labor del carpintero, de la talla, del dorado, y del lienzo; se diferencian: *los dos angels de la definició / tallar y dorar totas las molduras y adornos de la gornisa/ los dos capitells, tallar y dorar, la tela de Sant Pera/ Lleña y mans de fuster*.

42 ACM., Caj. 54, leg. 7 "Cuadernos y papeles sueltos". En una carta que Rafael (*sic*: Vicente) Marzal, dirige desde Madrid al cabildo, en concreto al canónigo responsable: Juan Muntaner, el 28 de abril de 1837, señala las condiciones para efectuar la obra de acuerdo con el diseño que se le ha presentado. Se

mayor parte de los elementos en Madrid, durante 1838.⁴³ Lo concluyó *in situ*,⁴⁴ a finales de febrero de 1839, ausentándose de Palma, con destino a Valencia, el 3 de marzo de 1839.⁴⁵ Simultáneamente se había ejecutado la labor de talla y dorado por parte de Miguel Torres.⁴⁶ La máxima actividad se detecta a finales de 1838 y primera mitad de 1839, cuando muchos artesanos intervienen en la tarea, en el momento en que el retablo se está concluyendo, previo encaje de las piezas traídas por Marzal.⁴⁷ El lienzo debió realizarse, también con simultaneidad, entre 1838 y 1839, ejecutándose las labores para su encaje dentro del armazón del retablo.⁴⁸

Como se ha señalado más arriba, atribuimos a Miguel Torres Sancho (1797- post 1870), la concepción del retablo de la capilla de San Pedro, además de ejecutar los correspondientes trabajos escultóricos, de talla. Miguel Torres desarrolló una actividad en diversos ámbitos artísticos, tanto en la pintura y escultura, como, en menor medida, en la arquitectura. Ocurrió ello, especialmente, en la primera mitad de siglo. Temporalmente ocupó, desde la década de los años veinte la dirección de diversas salas de la Academia de Artes dependiente de la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País,⁴⁹ ejerciendo como profesor, tarea que desempeñó hasta su muerte. Había concurrido a otros cargos, como el de pintor municipal, entidad palmesana para la que trabajó.⁵⁰ Aunque se dedicó principalmente a la escultura, fue, como hemos indicado, un artista polifacético, pues intervino incluso en la arquitectura con el proyecto de la parroquia de Campos.⁵¹ Por otra parte en la década de los treinta, y en relación con obras realizadas en la capilla que tratamos, unas veces se califica como pintor, y otras como escultor. Realizó numerosos encargos, para entidades públicas y eclesiásticas. Entre éstas, aparte de sus tareas parroquiales, en la época del retablo de San Pedro, lo hallamos activo en diversos trabajos de la Catedral de Mallorca, ajenos al que nos ocupa.⁵²

refiere a la cuantía económica: el retablo asciende a 34.000 reales de vellón. El coste del viaje a la isla para él y sus operarios se contabilizará aparte.

⁴³ Se deduce de los pagos que se le hacen el 10 de julio de 1838: ACM., Caj. 55, leg. suelto.

⁴⁴ ACM., AC. 12-06-1838, f. 32. Para hacer el cuadro (*sic*: retablo) de la capilla, y por falta de luz, se solicita la abertura de las ventanas de la capilla, pero al ser esto imposible, se acuerda *quitar los tabiques y poner los correspondientes cristales pintados*.

⁴⁵ ACM., Caj. 54, leg. 7 "Cuadernos y papeles sueltos". Marzal solicita, en 2 de marzo de 1839, el pago de lo que resta *habiendo concluido el retablo*.

⁴⁶ ACM., *Ibidem*. El 10 de julio de 1839, Miguel Torres percibe lo correspondiente a la *talla y doradura de la cornisa, friso y arquitrabe / tallar y dorar los capiteles / y tallar y dorar las impostas, bases columnas y demas molduras*. La cantidad total: 533 libras.

⁴⁷ ACM., *Ibidem*. Entre otras actividades, se hallan las del maestro carpintero Pedro J. Jaume, del espartero Bartolomé Montserrat, y del herrero, Felipe Martorell; además de facturas relativas a los materiales, colores entre ellos.

⁴⁸ Son los relativos al nicho del retablo. Miguel Torres presentó la factura en fecha relativamente tardía: siete meses después de la inauguración de la reforma, a no ser que lo ultimara después de la inauguración. La factura, de 4 de enero de 1841, cita los siguientes trabajos: *el tallar y dorar los dos adornos de sobre el portal del nincho de dita Capella (de San Pedro) / el dorar la vaze qui esta baix de dit nincho, por un total de 71'1 libras* (ACM., Caj. 55. "Cuadernos y papeles sueltos").

⁴⁹ Detentaba ya el cargo de subdirector de la sala de dibujo, y en 1829, a la muerte de su padre, Guillermo Torres Rubert, pasó a dirigir la sala de arquitectura.

⁵⁰ El 26-10-1828 Miguel Torres solicitó, en oficio dirigido al Ayuntamiento de Palma, la plaza de pintor segundo del municipio a cusa del fallecimiento de Pedro Antonio Umbert: AMP: leg. 886, exp. 6595, nº 27.

⁵¹ Catalina CANTARELLAS CAMPS, *La Arquitectura mallorquina*, 285.

⁵² Es el caso del púlpito que a la sazón trabaja: ACM., Caj. 214 : "Cuadernos y papeles sueltos". Presenta sendas facturas al respecto, en 1835 y 1836. A fines de 1838 los trabajos son frecuentes: *Fer dibuixos per dues creus, dorar poms de astas de les dues banderas y dorar pom asta del palio; adobar unes sacres doradas; adobar el sant Cristó del dels morts*, en ACM., Caj. 55. También: *ibidem*, en 1838, *tallar y pintaclau volta presbíter*. En un momento dado, Guillermo Torres Sancho fue nombrado pintor (y escultor) de la

El lienzo del retablo se atribuye a Salvador Torres, hermano de Miguel, según la bibliografía.⁵³ Tal atribución puede matenarse pese a que no hemos hallado corroboración documental, y sí bibliográfica y contextual.⁵⁴ En el caso que el lienzo no hubiera sido realizado por Salvador, cosa improbable, habría que vincularlo a Miguel, cuya actividad pictórica era, en la época, relativamente frecuente. En lo que se refiere al perfil de Salvador Torres (1799-1882), lo aclaró Priamo Villalonga, dada la confusión bibliográfica entre homónimos.⁵⁵ Cultivó especialmente la pintura religiosa, de la que existen numerosas muestras en la isla. Tras una primera etapa como coadjutor de la iglesia de Montesión de Palma,⁵⁶ entre 1827 y 1836-1837 residió en Madrid. Precisamente el retorno a la isla es una de las causas contextuales que le avalan como autor de la pintura, ya que es lógico que contara con el apoyo de su hermano, encargándole el lienzo del retablo que dirigía.⁵⁷ Por otra parte, a la sazón, Salvador Torres era uno de los artistas más expertos en el ejercicio de la pintura religiosa. Pese a la evolución estilística de ambos autores, en conexión con lo dilatado de su tarea, en la fecha que nos atañe se mueven aún dentro de los cánones del neoclasicismo tardío.

Finalmente reiteremos que Miguel y Salvador Torres Sancho, eran hermanos e hijos de Guillermo Torres Rubert, profesor y director de la Academia de Nobles Artes de la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, entre 1797 y 1829, fecha de su muerte.⁵⁸ Los hermanos se formaron en el taller de su padre y en la escuela de la Academia dependiente de la Sociedad Económica. Miguel Torres, como escultor, especialista en la talla y el dorado, colaboró usualmente con su hermano Salvador, centrado prácticamente en la pintura.

Una figura clave que actuó como mediador entre el cabildo catedralicio y la obra retablistica fue el mallorquín Bartolomé Sureda y Miserol, entonces asentado ya en Mallorca, y con numerosos contactos en la Corte. No en vano desde 1793, con ligeros intervalos, había residido en aquella, detentando múltiples cargos desde que fue comisionado a Francia con Agustín Betancourt para realizar diversas actividades relacionadas con la industria. En 1802 se incorporó a la Real Fábrica de Porcelana del Buen Retiro. En 1817 fue destinado a la Fábrica de paños de Guadalajara, y, en 1822 y 1824 respectivamente, fue

Catedral, pues, y entre otras fechas, en 1854 y en 1861 se le abonan cantidades por su *profesión* y por trabajos realizados durante todo el año.

53 Antonio FURIÓ: *Panorama óptico histórico artístico*, 66 y J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, t. II, 747.

54 La bibliografía: J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, t. II, 747. Siguiendo la tradición, nosotros atribuimos el lienzo a Salvador en Catalina CANTARELLAS CAMPS: *La Arquitectura mallorquina*, 255 y 310. Bibliográficamente, la atribución la rompió, erróneamente, P. MATHEU MULET: *Guías de la Seo de Mallorca*, 1955, al vincular el lienzo a Guillermo Torres, padre de Salvador y de Miguel, entonces ya fallecido, y nombrado pintor de la Catedral en 1816. Indirectamente sí que, desde el punto de vista del contexto, la documentación señala a Salvador Torres Sancho como autor del óleo, pues frecuentemente trabaja con su hermano Miguel. También usualmente, de hecho sin excepción conocida, es Miguel quien se encarga de realizar el presupuesto. Un caso idéntico al que nos ocupa es el que reseñó Priamo de VILLALONGA Y CANTOS: "La iglesia de los S.S. Cosme y Damián de Pina en Algaida (Mallorca). Programa constructivo e iconográfico", *Mayurqa*, 21 (1985-1987), 327-391. La única documentación se refiere al precio del lienzo, el cual ya hemos mencionado que Miguel Torres lo incluye en el presupuesto de 1836: ACM., Caj. 212, leg. 6.

55 Priamo de VILLALONGA Y CANTOS: *La pintura mallorquina desde el clasicismo al eclecticismo*. Palma, 1987. Tesis doctoral inédita, Universitat de les Illes Balears, t. I.

56 En la que dejó un ciclo de pinturas dedicado al beato Alonso Rodríguez: Priamo de VILLALONGA Y CANTOS: *La pintura mallorquina desde el clasicismo al eclecticismo*.

57 No hay que olvidar que anteriormente ya habían trabajado juntos, antes de la partida de Salvador a Madrid, concretamente en la iglesia de Montesión de Palma. C. CANTARELLAS CAMPS: *La Arquitectura mallorquina*, 232.

58 Catalina CANTARELLAS CAMPS: "La institucionalización de la enseñanza artística en Mallorca: la Academia de Nobles Artes, 1778-1808", *Mayurqa*, 19, 1979-1980, 279-293.

director de las Reales Fábricas de La Moncloa y de la de Cristales de San Ildefonso. Solicita y obtiene el retiro en 1829, a los sesenta años.⁵⁹

Tanto en 1832, cuando se presenta el diseño inicial del retablo al Cabildo, como en 1833, cuando se considera preciso *tratar sobre la materia* (el retablo) y *modo con que podría mejor ser llevado a cabo aquel modelo*, como en 1835, al aprobarse el diseño definitivo y empezarse el retablo, se consigna, sin variación, la necesidad de que el tema sea consultado con Bartolomé Sureda. Juntamente con el canónigo responsable de la obra, Juan Muntaner, es quien toma, de hecho, las decisiones, proporcionando sugerencias y realizando gestiones.⁶⁰

Desde su regreso a Mallorca, a los sesenta años, Sureda se había mantenido activo, llevando a cabo diversas tareas, desde la elaboración, con Juan Sorá, de un informe y un levantamiento topográfico de la Albufera de Alcudia, hasta tareas relacionadas con la construcción de caminos en Mallorca. Por otro lado, había continuado manteniendo contactos con Madrid, como lo testimonia, entre otras cosas, el encargo real de construir varios muebles en Mallorca, y el nombramiento de su hermano Mateo como director interino de la fábrica de la Moncloa, en 1833 y 1834 respectivamente.⁶¹

A lo dicho, hay que añadir que fue Bartolomé Sureda quien puso en contacto con el cabildo al estuquista Vicente Marzal, previo estudio por parte de Sureda, del *mejor* (modo con que podría) *ser llevado a cabo el* (retablo), no en vano se le informa que Marzal ha aceptado ejecutar la obra.⁶² Se encargó además de diversas gestiones, como las de remitir a Madrid, y a Marzal, una muestra de la piedra del basamento para conjugar los tonos cromáticos y respectivas labores.⁶³ El papel de Bartolomé Sureda en el retablo de la capilla de San Pedro de la Catedral, lo citamos ya en 1981, reiterándolo en el año 2000, pero sólo ahora su participación aparece en toda su complejidad.

En lo que a Vicente Marzal atañe, ningún rastro dejó en Mallorca, tras su regreso a Valencia. Los testimonios sobre él son muy escasos. Sólo sabemos que en 1823 había solicitado, sin obtenerla, la plaza de estuquista de la Casa Real.⁶⁴

5. El Sagrario y diversos elementos del ochocientos.

El sagrario anterior al incendio, que quizás era el que había regalado el conde de Montenegro en 1807,⁶⁵ quedó destruido.⁶⁶ Sobre el sagrario actual no hemos localizado la

⁵⁹ [Exposición] *Bartolomé Sureda Miserol (1769 - 1851)*, 2000.

⁶⁰ Las referencias a los respectivos años: ACM., AC. 11-06-1832, f. 22 v; 21-02-1833, f. 73 y 14-01-1845, f. 176.

⁶¹ Catalina CANTARELLAS CAMPS; José SIERRA ÁLVAREZ: "III. Cronología", 2000, 390.

⁶² ACM., Caj. 54, leg. 7 "Cuadernos y papeles sueltos". El 10 de julio de 1838, el cabildo comunica a Sureda que Marzal, después de establecer una serie de condiciones, ha aceptado hacerse cargo de la obra.

⁶³ ACM., Caj. 54, leg. 7 Ibidem. El 25 de agosto de 1839 Sureda presentó por este concepto, es decir por los gastos de envío de una muestra de la piedra "afin de cubrirla de escayola y devolverla, la que ha servido de modelo para el retablo de San Pedro", una factura al cabildo. Ascendía a la cantidad de 100 reales de vellón.

⁶⁴ Enrique PARDO CANALIS: *Escultores del siglo XIX*, Madrid, 1951, 59, menciona que la plaza la obtuvo José Ginés, hijo.

⁶⁵ ACM., A. C., 9-05-1807. Suponemos que, a raíz de este obsequio, en 1810: 16-11, f. 374, se decide ceder "el sagrario viejo" que estaba en la capilla de San Pedro a la iglesia de Galilea (Mallorca).

autoría, pero podemos atribuirlo a Miguel Torres Sancho por la semejanza con el estilo del retablo, en concreto la labor de talla y dorado. De estructura pentagonal, el lado posterior se adosa al retablo. Es de madera tallada y dorada y de orden corintio, con decoración de grutescos entre los intercolumnios. Tiene forma de templete, con la cúpula escamada y circundada por antorchas, y rematada con el cordero y la cruz. Presenta abertura frontal, ostentando en la puerta el cáliz de la Eucaristía y la custodia.

Provisionalmente, y de forma intermitente, durante la remodelación de la capilla, ésta había mantenido la advocación a San Pedro y la reserva de la Eucaristía como ocurrió entre 1824 y 1836.⁶⁷ La construcción de un nuevo sagrario, que identificamos con el actual, se decidió a principios de 1823.⁶⁸ Un año más tarde se reitera el tema para activar su ejecución.⁶⁹ En 1835, se alude a donativos particulares para la realización del mismo.⁷⁰ Sea como fuere, estaba concluido en 1839, al inaugurarse la capilla.

Progresivamente se fue proveyendo a la capilla de diversos ornamentos litúrgicos, necesarios para el culto. Conocemos el inventario de lo ya existente en la capilla y sacristía de San Pedro en 1832, que abarcaba lo imprescindible: copones y un cáliz; candelabros; campanas; sacras; casullas; misales, etc.⁷¹ Con posterioridad ingresaron diversos objetos, en general por donación. Citando por orden cronológico, en 1831 se ordena realizar cuatro candeleros *decentes*;⁷² en 1839, dos casullas;⁷³ a partir de 1850 la capilla cuenta con esteras,⁷⁴ y en 1857, se legan unas *vinajeras, un platillo y una campanilla*.⁷⁵

En relación con la mesa de altar, ésta es de calidad muy regular. Conjuga el tono rosáceo del retablo, el gris de las columnas y de parte del pavimento y el blanco. En su frente, en aplicación metálica, de bronce dorado, se reiteran la tiara y las llaves. Cuatro páteras, también doradas, en las esquinas del frontal constituyen toda la decoración. Estaría finalizado en 1839. Su estado de conservación es muy regular.

66 En caso contrario no se explica la construcción de un "nuevo Sagrario", ordenada a partir de enero de 1823 y reiterada posteriormente: ACM., AC. 29-01-1823, f. 69: se decide construir un sagrario nuevo. El 11-02-1824, f. 108 v], se manda que se active la construcción del citado sagrario.

67 Tras la conclusión del apartado de albañilería, se acuerda *colocar* (próximamente) *una mesa de altar con el sagrario de las Animas y un cuadro de altar y construir un sagrario nuevo*: ACM., AC. 29-11-1823, f. 69.

68 ACM., AC. 29-01-1823, f. 69.

69 ACM., AC. 11-02-1824, f. 108 v.

70 ACM., AC. 2-07-1835, f. 188 v.

71 El inventario completo es como sigue: *Inventari de lo existent en la capella y Sacristia de Sant Pera de esta Santa Iglesia. 1: Dos copons de plata, un per administrar el Viatic y lo altre per la Comunió/+ (més) 1 calis de plata/+ 4 canelobres de llautó/+ 2 platillos de llauto ab las candellas/+ 1 capsa de llauto per les Hosties y una Canastre/+ 1 palmatoria de llauto/+ 2 campanes/+ 2 sacres noves/+ 4 canelobres de fusta/+ 1 taula ab son tapete al costat del Altar/+ Ropa de altar: toallas; corporals; casullas. Misals; vestidors globo Comunió y viatic; ribelles; botelles. / Mobles de sacristia: 1 cantarano, 1 banc, 4 cadires grosses y dues petites; + 2 capas; + una catifa; + un canastre; + 4 quadres sense vase, un San Joseph i l'altre l'Ecce Homo; + quadres ab vase: Sant Pau, Jesus Nazareno; + 9 quadres vidre; + cuadro oracions; + 1 miray; + 2 roquets i un penjado; + 3 estoles* (ACM., AC.: 6-05-1832, f. 14 y 14 v]). En la actualidad, permanece en la sacristía el cuadro del Ecce Homo, una pareja de candelabros de latón y una parte de los muebles. El resto está, cuando menos, disperso.

72 Lo acuerda el protector de la capilla, Guillermo Dezcallar. Estaban destinados al rezo: ACM., AC. 11-05-1831, f. 211v.

73 ACM., AC. 23-01-1839, f. 316. Dos casullas *de varias flores con su fondo morado y galon de oro*, costeadas por un particular.

74 Se ordena que se hagan en ACM., AC. 27-11-1850, f. 185 v.

75 ACM., AC. 27-02-1857, f. 25 v. Se trata de un legado del paborde don Antonio Jaume.

Hay que aludir al tema de las verjas. La reja de cierre del tramo del retablo, debió de ser colocada a lo largo del siglo XIX, en fecha que no podemos precisar. En lo que se refiere a la reja neogótica que cierra la capilla, tal como indica la inscripción en latín del friso superior data de 1897.⁷⁶ Era imposible volver a colocar la propia reja de la capilla, pues se había ubicado en la capilla de San José, concluida a fines de la década de los años ochenta.⁷⁷

La cruz de hierro que remataba la antigua verja, cruz en aspa y las llaves sobre ella, ingresó en 1887 en el Museo de la Sociedad Arqueológica Luliana.⁷⁸ Hay que presuponer que la capilla, remodelada, permaneció sin cerrar hasta fines de siglo, ya que en 1837 se había barajado la regularización en las capillas de todas las rejas *comenzando por la de San Pedro*.⁷⁹

Por lo demás, recordemos que a inicios de 1841, las estatuas de San Juan Bautista y de San Bruno debieron colocarse en el retablo de San Pedro, procedentes, como hemos dicho, de la desamortizada cartuja de Valldemossa.

En efecto, en tal fecha, además de realizar las peanas, se intervino en ambas tallas aunque la única información se refiere a la de San Juan Bautista. En 1841, Miguel Torres Sancho ha realizado *el dorar la creu de San Juan Bautista del altar mayor* [de la capilla de San Pedro].⁸⁰

Pese a su nula importancia artística, sólo documental, dejemos constancia que en el lado del Evangelio, confrontando con la lápida situada en el extremo opuesto dando cuenta del incendio, se halla otra lápida, idéntica, que notifica el entierro en la capilla de San Pedro en 1837, de una serie de frailes dominicos, ya demolido su convento.⁸¹

En la actualidad, forman parte del mobiliario más o menos permanente de la capilla dos bancos, adosados en los laterales, y seis reclinatorios, todo de madera. Desconozco si se hicieron con destino expreso para la capilla, aunque, al menos en el caso de los

⁷⁶ La verja había sido un obsequio del sr. Luis Barbarín según consta en ACM., AC. de 01-12-1897, f. 33 v. Lo consignó Baltasar COLL TOMAS: *La Catedral de Palma*.

⁷⁷ De la nueva construcción de la capilla de San José de la Catedral, se publicaron numerosos artículos, especialmente en el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*. Su neogótico fue en general leído como símbolo de resurrección de un nuevo arte religioso. Se trata de un neogótico de estética débil.

⁷⁸ Manuscrito de Rafael Isasi relativo a los objetos ingresados en el Museo Arqueológico Luliano, entrada nº 599, que reza "*Cruz de hierro que remataba el centro de la antigua verja que, hasta la reconstrucción del retablo de S. Pedro, cerraba su capilla, en nuestra Catedral. Al ser aprovechada la mencionada verja para la nueva Capilla de San José, ha debido preferirse un ramo de lirios en sustitución del símbolo de la potestad que las llaves en aspa sobre la Cruz simboliza. (...) Mide 0'88 cm. de altura adquirida en 1887.*" Transcripción de Magdalena Riera. El manuscrito está actualmente en propiedad particular, pendiente de donación.

⁷⁹ ACM., AC. 27-11-1837, f. 270 v. Se proyecta, para la unificación, *utilizar el hierro de todas las rejas existentes*, lo cual no creemos que se llevara a término.

⁸⁰ Factura de Miguel Torres por la cantidad de 7 libras y 10 sueldos. Se consigna ésta cantidad, junto con otras relativas a la finalización del retablo en enero de 1841: ACM., Caj. 55.

⁸¹ La inscripción es como sigue: "SANCTA DEMOLITIONE / DOMUS ET ECCLESIAE PP. FF. PRAEDICAT[OR]UM HUIS CIVITA= / TIS, INDE HIC DIE 23 IANUARIII / ANNI 1837 TRANSLATE FUE= / RUNT RELIQUIAE VEN. PP. FF. / IULIANI FONTI ROIG, ANTONNI / CREUS, GUILLELMI MALFERIT, BARTOLOMEI RIERA, MICHAË= / LIS BENNASAR ET THOMA= / SIAE VALENS SORORIS TER= / TIARIAE EIUSDEM ORDINIS". Se consigna su situación en Santo Domingo, el depósito en el Aula capitular y la colocación de los restos en un *armario* de la capilla de San Pedro en ACM., AC. 15-08-1836, f. 279, 279 vj, 280 y 281 vj.

6. Otras intervenciones a finales del siglo XIX e inicios del siglo XX.

En este apartado, debemos referirnos a dos hechos de distinta significación. Uno, al traslado del sepulcro del obispo Cotoner y a la ejecución del del obispo Salvà. El otro atañe a la intención frustrada de substituir el retablo existente. Aparte mencionemos, aunque sea tangencial, la apertura del rosetón de ingreso a la capilla, que como el de su correspondiente o capilla del Corpus Christi, data de los años ochenta.⁸² A nivel puramente funcional, recordemos la abertura que entre esta capilla y el altar mayor se proyecta practicar en 1903, tal como figura en el informe sobre la reforma de Gaudí hecha por la Comisión de Obras.⁸³

En un momento determinado, antes de 1873, el sepulcro del obispo Bernardo Cotoner, obra del siglo XVIII en mármol negro y blanco de Carrara, se había instalado en el lateral derecho, o meridional, de la capilla de San Pedro. En la fecha consignada, se decide ubicar, frente al mismo, en el lado del evangelio, el del obispo recién fallecido Miguel Salvà, que no se labraría hasta el cambio de siglo.⁸⁴ Con la excepción del sepulcro de Cotoner, el resto de los elementos funerarios son del siglo XX.

Otro tema es el proyecto, que no culminó, de substituir el altar y el retablo existente en enero de 1900. Por encargo y subvención particular, se había construido un *altar* y un retablo. El primero era muy suntuoso, y el segundo consistía en un nicho con la estatua de San Pedro, de tamaño mayor que el natural, tallada en madera por el escultor Guillermo Galmés.⁸⁵ Desde el momento en que la fábrica se vería modificada al excavar el nicho para empotrar la estatua el cabildo catedralicio, pese a la opinión favorable de los técnicos, rechazó el donativo.⁸⁶

7. Los sepulcros y las lápidas funerarias.

Dos sepulcros afrontados se adosan a los muros laterales de la capilla: el del obispo Cotoner (1671-1684), trasladado aquí antes de 1873, y el del obispo Salvà (1852-1873), cuyo emplazamiento se acuerda en la fecha señalada pero que no se ejecuta sino en torno a 1900. El resto de elementos funerarios son lápidas y una placa funerarias.

El sepulcro de Cotoner del siglo XVIII, está rematado por una imagen de la Dolorosa. En su frente, sobre el mármol, letras doradas recuerdan las virtudes del obispo. Se ubica en el lado de la epístola, y frente al mismo se halla el del obispo Salvà, el único que

⁸² Según opinión de J. M. Quadrado, 1969 (1888 1*), *Ibidem*, 325 a: [*Los*] rosetones... abiertos últimamente en el testero de las naves laterales encima de las capillas de Corpus Christi y de San Pedro a expensas de dos piadosas hermanas... [desafortunadamente] la combinación del característico dibujo de los calados [no corresponde] la de los colores y matices de los vidrios, que no está al nivel de los adelantos hechos en este género de restauración, y cuya luz harto cruda ha sido menester rebajar.

⁸³ ACM., AC. 1903, fol. 411v.

⁸⁴ ACM., AC. diciembre de 1873.

⁸⁵ Había intervenido en las esculturas de la nueva fachada de la Catedral, realizando en piedra las imágenes de Catalina Tomas y Ramón Llull. La primera aportación bibliográfica: E [stanislao]. de K [ostka] A[GUILÓ]: "Las nuevas obras de escultura en la fachada de la Catedral, *BSAL*, III, 53, (1887), 36-37.

⁸⁶ La información sobre el tema es amplia. Un resumen bastante completo en ACM., Caj. VIII, Sec. 18, Tit. 4 B, leg. 2. Contiene un oficio del cabildo al obispo, de 8 de enero de 1900, en que se da cuenta del propósito de la señora Mas Pla del Rey. El altar se describe: *se compone de dos piezas de piedra de nuestro país, de buen tamaño, una para que sirva de base a las cinco columnas de mármol de Génova, allí labradas, y la otra... de sobremesa.* También contiene la remisión, de nuevo del cabildo al obispo, de los informes emitidos al respecto, en 9 de febrero de 1900. Los informes cursados al arquitecto diocesano y a la Comisión de Monumentos de Baleares habían sido favorables, no así el cabildo. Veanse también AC. de 1900, en concreto fols. 169 v[] (5-01), 171 (12-01), 175 (9-02), 177 (14-02), y 179 (5-03).

nos interesa por la época de su realización. Fue obra del escultor Marcos Llinás, según el diseño trazado por Fausto Morell y Bellet, artistas que trabajaban conjuntamente tal como ya lo ilustra el contemporáneo sepulcro de Font y Roig,⁸⁷ cuyos restos, juntamente con los de otros dominicos, se hallaban en la capilla de San Pedro desde 1837.⁸⁸ Llinás había colaborado también en el altoprelieve de la nueva fachada de la Catedral.⁸⁹

El sepulcro de Salvà, que, como indica la inscripción del sarcófago, había emprendido la reforma decimonónica de la Catedral de Mallorca, con la construcción de una nueva fachada,⁹⁰ es de estilo neogótico. A diferencia del de Font i Roig, exento, el que nos ocupa responde al tipo de sarcófago adosado dentro de un arcosolio. Entre haces de pilares, coronados por pináculos, con capiteles vegetales, se sitúa el arco apuntado rematado por un gran florón y con decoración de cardina. Un doble friso, de arcos apuntados y trilobulados, y de tamaño desigual, discurre al fondo del muro. A ambos lados del florón, se hallan sendos escudos, el de Mallorca y el de la familia.

El sarcófago, empotrado en el muro, y cobijado por el arcosolio, se yergue sobre un alto basamento con molduras realizadas. Contiene una inscripción frontal,⁹¹ y el cuerpo del obispo, revestido de pontifical, yace sobre el sepulcro. Destaca el realismo del rostro. La pieza se ejecutó en piedra de Santanyí.

Aparte de los dos sepulcros, la capilla alberga una serie de lápidas, todas ellas funerarias con excepción de dos. Una, al fondo del ábside, ya se ha citado con anterioridad: es la que alude al incendio y restitución de la capilla. La otra lápida se halla al lado del sepulcro de Salvà, engastada en la pared; es votiva, recordando la promotora del pavimento de la capilla, en 1950.⁹² Enfrente de ésta, y también empotrada en el muro, esta la lápida funeraria de varios obispos, Cloquell entre ellos, cuyo original desapareció con el incendio de inicios del ochocientos.⁹³

El resto de las lápidas, en un total de seis, están dispuestas regularmente en el pavimento. Desde el ingreso, y desde la izquierda, o lado de la epístola hacia la derecha se hallan las del infante Jacobo III,⁹⁴ Pedro de Lusitania⁹⁵ y la del obispo Alagón.⁹⁶

87 El sepulcro fue costado por un particular, doña Francisca Verd, viuda de Morell, recibiendo el agradecimiento del cabildo: ACM., "Correspondencia, 1900 y ss."

88 Se trasladaron desde San Pedro a la capilla del Descendimiento, a un sepulcro del tipo renacentista y diseño neogótico. Una lápida en piedra, de menor tamaño, situada en el muro del evangelio de la capilla de San Pedro, y debajo de la que hemos transcrito en la nota 80, consigna el traslado de los restos de Font i Roig en el año de 1901.

89 Ejecuta en la fachada el altoprelieve del timpano con el tema de la Dormición de la Virgen.

90 En relación con la figura del obispo: A. PÉREZ RAMOS: *El obispo Salvà*, Palma, 1968.

91 La inscripción dice: "Hic depositae manerit exuviae Exmi. ac. Ilm. D/J Michaelis Salvá et Munar, hujus dioceseos et oriundi et / Episcopi. Pontifex placidus misericordia in pauperes illustris / infimis ac praescitum pestilentiae laborantibus acematis simus / cathedrali templo reparando assiduisimus merito / litteris et autoritate praectamus. Annum LXXXIII vitae suae / veunnerus decessit die V Nov. anno Dei MDCCCLXXII / De in pace Christus".

92 La inscripción es como sigue: "SVMPTIBUS NOBILIS DOMINAE / M. MAGDALENA RIPOLL DE LOS HERREROS / BARONISSAE DE PINOPAR / MAGNIFICE INSTAVRATUM FVIT / HVIVS SACELLI PAVIMENTUM / ANNO DOMINI MCML".

93 Lo consignó P. MATHEU MULET: *Guías de la Seo de Mallorca*. La inscripción: "IN HOC EGRECIOS SACELLO IAUCENT / EXSPECTANTES BEATAM SPEM / RDMI HUIUS DIOCESIS EPISCOPI / D. ANTONIUS DE COLELL / D. ALPHONSUS LASSO SSEDAÑO / D. BALTASAR DE BORJA / VIVANT IN PACE".

94 La inscripción: "IN MEMORIAM / INFANTIS PAGANI / FRATRIS JACOBI III / MAJORICARVM REGNIS / PROPE IPSVM / ANNO MCCCXLIX / IN PROELIO CAESI / IN HOC SACELLO SEPVLT".

En el tramo superior, es decir en el del altar, las lápidas corresponden al obispo Miralles⁹⁷ en el centro, y en disposición contraria, esto es vertical, a los obispos Enciso⁹⁸ y Planas,⁹⁹ éste de la diócesis de Ibiza.

8. Resumen.

8.1. Datos y enumeración de los elementos existentes actualmente en la capilla de San Pedro.

- La capilla de San Pedro de la Catedral de Mallorca es una obra reconstruida después del incendio que arrasó a la primitiva, en 1819. La nueva obra fue inaugurada en julio de 1839.
- Las obras de albañilería se llevaron a cabo entre 1820 y 1823.
- El retablo se ejecutó entre 1837 y 1839, y el lienzo, posiblemente, entre 1838 y 1839.
- Las esculturas de San Bruno y de San Juan Bautista, talladas en torno a 1812, se dispusieron en el retablo en 1841.
- El sagrario, la mesa de altar y diversos ornamentos litúrgicos datan también de la década de los años treinta del ochocientos.
- Omisión hecha del contenido de la sacristía anexa, en la capilla, aparte de lo reseñado, restan en la actualidad dos bancos de madera y seis reclinatorios del mismo material. También una lamparita, suspendida del tramo de la bóveda cuatrimpartida.¹⁰⁰
- La reja que cierra el tramo del sagrario, de hierro y madera, ignoramos si es la misma de 1839, al bendecirse la capilla. Parece aprovechada.
- La verja de cierre de la capilla, de hierro forjado, data de 1897.
- Todo el pavimento se renueva entre 1947 y 1950.
- Dos sepulcros adosados al muro, a ambos lados del tramo próximo a la nave lateral, el de los obispos Cotoner y Salvà, responden, respectivamente a un traslado efectuado en torno a los años setenta del siglo XIX, y a una obra de nueva ejecución de hacia 1900, concebida ya de entrada para la capilla.
- Seis lápidas funerarias, posteriores a 1950, se disponen simétricamente en el pavimento. En los muros laterales del primer tramo, y enfrentadas, se halla una funeraria y una votiva. Al fondo del ábside dos votivas y una funeraria. Desde el punto de vista histórico-artístico no tienen ningún interés, sí desde el documental.

95 "IN MEMORIAM/ PETRI INFANTIS A LVSITANIA/ MAIORICARUM DOMINI/ ANNO MCCLVI VITA FUNCTI/ IN HAC ALMA ECCLESIAE DEPOSITI"

96 "HIC DORMIT ILMUS/ ARCDMS. DOMINUS. D.P. DE/ ALAGONE ET CARDONA/ OLIM ARBOSENSIS/ NVNV HVIVS INSVLAE/ DIOCESSISQVE EPISCOPVS/ IN MENTIS PAVPERVM MAGNANIMVS/ LITETTARVM SPENDOR/ ECCLESIASTICORVM PROTECTOR/ QUI MERITO/ A DIE TERTIA MAII/ MDCCI/ IN BENEDICTIOE FUIT/ ET ERIT"

97 "HIC UNIVERSAM CARNIS RESVRRECTIONEM SPECTANT / OSSA ET CINERES/ JOSEPHI MIRALLES ET SBERT HVJVS DIOCESIS EPISCOPI/ DIE XXII MENSIS DECEMBRIS ANNI MCMLVII/ VITA FVNCIT"

98 "JESUS/ ENCISO VIANA/ OBISPO DE MALLORCA/ 30 de mayo 1955/ + 21 de Sep. 1864"

99 "FRANCESC/ PLANAS I MUNTANER/ CANONGE LECTORAL/ BISBE D'EIVISSA./ 1960-1976. + 16 juny 1985"

100 Se hallan otros elementos, que omitimos, por su exarcebado *kisteh*, como es el caso de las dos lámparas de alabastro, en forma de hidrias, dispuestas en el retablo. Deben datar de la década de los años sesenta o setenta del siglo XX.

8.2. Artífices.

- El maestro de obras de la Catedral Juan Rosselló (c. 1790-post 1852).
- El escultor y pintor Guillermo Torres Sancho (1797-post 1870), que diseñó y ejecutó la talla del retablo. También, presumiblemente, hizo el sagrario.
- El pintor, hermano del artista citado anteriormente, Salvador Torres Sancho (1779- 1882), a quien cabe atribuir el lienzo del retablo.
- Vicente Marzal, estuquista del retablo.
- Bartolomé Sureda y Miserol (1769-1851), ilustrado, técnico y artista, que colaboró activamente en las gestiones del proyecto y ejecución del retablo.
- El escultor Marcos Llinàs, autor del sepulcro del obispo Miguel Salvà, según diseño del pintor Fausto Morell y Bellet.
- Indirectamente intervinieron los respectivos arquitectos diocesanos, en concreto Juan Guasp (c. 1855- post 1919), Guillermo Reynés y Font (1877-1918) y Guillermo Forteza (1892-1943).

8.3. Encuadre artístico y valoración crítica.

- La reforma de la capilla de San Pedro se lleva a cabo en la época del neoclasicismo tardío. A esta corriente pertenecen las piezas mas representativas: el retablo, de piedra, escayola y madera sobredorada, y el lienzo, un óleo, representando la promesa a Pedro del primado de la Iglesia. El retablo destaca por su elaborada ejecución, especialmente en lo que se refiere a la escayola. El remate del retablo es de pésimo gusto. El sagrario, obra de época, excesivamente recargada.
- Dejando aparte los elementos no realizados en los dos últimos siglos, se halla el sepulcro neogótico del obispo Salvà, dentro de los parámetros de estilo usuales, el mobiliario y la verja de cierre.
- Omitiendo la estructura arquitectónica, que es gótica, salvo el revoco de los muros, los restantes elementos que en ella se disponen se caracterizan por responder, según la pieza o el objeto al *revival* del siglo XIX, con predominio del neoclasicismo tardío y del neogótico, también tardío.
- El pavimento y las lápidas, en especial éstas, no alcanzan ningún otro valor que el histórico. Desde el punto de vista estético, y teniendo en cuenta el anteproyecto de la intervención, la unificación, tanto a nivel del suelo como de material, sería interesante.
- Desde el momento en que la mayoría de los elementos son transportables, con la hipotética excepción del retablo de San Pedro, de difícil reconstrucción, sin merma alguna para la imagen del conjunto del templo, y también desde el momento en que los vitrales permanecen ciegos, sin duda la intervención contemporánea supondrá una notabilísima creación.

RESUM

Es tracta d'analitzar les dades i disposició actual de la capella de Sant Pere de la Catedral de Mallorca, en vista de la seva propera i important modificació, la qual es deixa al marge.

ABSTRACT:

It's about analyze the dates and the current arrangement of Sant Peter's chapel in the Cathedral of Mallorca, in view of it's soon and important modification, which you should remain on the sidelines.

Imagen romántica de la catedral de Palma

ALEJANDRO SANZ DE LA TORRE

Situada en el centro de la bahía, sobre la colina que fue el núcleo de la antigua ciudad musulmana, y ocupando el emplazamiento de su principal mezquita, la catedral era el edificio más alto de Palma y dominaba la ciudad y el puerto, superando en altura todas las demás construcciones. Su silueta era visible desde muy lejos, tanto desde el mar como desde tierra, afirmándose como centro religioso de la ciudad cristiana. Su gran mole de piedra era lo primero que divisaban los viajeros que arribaban al puerto y las macizas formas góticas de su fachada meridional con sus imponentes contrafuertes causaban una grata impresión.

Admirada por los antiguos cronistas mallorquines de los siglos XVI y XVII Juan Binimelis, Juan Dameto y Vicente Mut por su privilegiada situación, por sus monumentales formas góticas, por la osadía de la alta bóveda de su nave central apoyada sobre delgados pilares y por sus elementos renacentistas (coro y púlpitos platerescos y portada principal manierista), era considerada como el primero de los edificios religiosos mallorquines.¹

Los autores de la Ilustración como Buenaventura Serra, José Vargas Ponce, André Grasset de Saint-Sauveur o el conde de Laborde sintieron una admiración contenida ante la catedral y valoraron positivamente aspectos ya destacados como la gran altura de la nave central y los delgados pilares que le servían de apoyo así como la riqueza de sus portadas, al tiempo que elogiaron de forma muy especial la obras neoclásicas de reciente construcción, tales como el sepulcro del rey Jaime II y la pila bautismal. Por el contrario criticaron ferozmente aquellos elementos que más se apartaban de la estética clasicista, como los retablos barrocos recargados de decoración (churriguerescos) y la situación del coro en medio de la nave central, que rompía la perspectiva del interior.²

La figura fundamental de este periodo fue el polígrafo gijonés Gaspar Melchor de Jovellanos que, durante su prisión en el castillo de Bellver entre 1802 y 1808, investigó los documentos catedralicios y escribió una serie de cartas sobre los principales edificios góticos de Palma, entre ellos la catedral.³ Jovellanos elogió la belleza, los méritos constructivos y el sentimiento religioso que transmitía el edificio gótico destacando además de su impresionante aspecto exterior y sus partes renacentistas, la portada del Mirador, verdadera

¹ Alejandro SANZ DE LA TORRE: "Valoración de la arquitectura palmesana en los cronistas mallorquines: Binimelis, Dameto, Mut, Alemany", *Academia*, 81, 1995, 493-515.

² Buenaventura SERRA: "Extracto de una Historia de Mallorca, en Luis de VILAFRANCA: *Miscelaneas históricas relativas a cosas de Mallorca*, mss., Palma, Biblioteca Vivot, VI, 1808- 1835, 125-127.

José VARGAS PONCE: *Descripciones de las islas Pithiusas y Baleares*, Madrid, 1787, 33-34.

André GRASSET DE SAINT SAUVEUR: *Voyage dans les Iles Baleares et Pithiuses; fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*, Paris, 1807, 87-88;

Alexandre Louis Joseph conde de LABORDE: *Itinéraire descriptif de l'Espagne*. 3 ed., Paris, V, 1827-1831, 13.

³ "Ojeada sobre la escena que ofrece la isla de Mallorca, observada desde el Castillo deBellver", Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Diccionario histórico-geográfico-estadístico de las Islas Baleares*, Palma, 1843, XXXIX-LXXXVI; "Descripción de la Catedral de Palma".

Julio SOMOZA DE MONTSORIU: *Escritos inéditos de Jovellanos*, Barcelona, 1891, 143 y Ss.; "Consideraciones o dictamen sobre el proyecto de quitar el coro del centro de la Catedral de Palma".

Angel Raimundo FERNANDEZ Y GONZALEZ: *Jovellanos y Mallorca*, Palma, 1974, 63-81.

joya de la escultura gótica, aportando el nombre de su artífice (Pedro Morey) así como de otros escultores que intervinieron en su decoración.⁴

Los juicios estéticos de Jovellanos, que valoraron por primera vez aspectos religiosos y sentimentales en el arte gótico, influyeron en los autores ilustrados contemporáneos y posteriores como José Barberí, Ignacio Assó del Río, Jaime Villanueva, Agustín Ceán Bermúdez o Luis de Villafranca, que nos dejaron sus testimonios de la catedral,⁵ pero sobre todo difundieron una nueva sensibilidad muy favorable al arte gótico que los autores del romanticismo aceptaron y desarrollaron plenamente. La influencia de los juicios artísticos de Jovellanos en los autores románticos es notoria, como ellos mismos reconocieron en sus escritos.

Junto a la admiración global por su arquitectura gótica, los eruditos, artistas y viajeros del romanticismo estudiaron con gran atención las diferentes partes y estilos de la catedral,⁶ destacando dentro del complejo edificio los aspectos más significativos y acordes con sus ideas estéticas, siempre favorables a las formas góticas por considerarlas las más representativas y las que mejor expresaban las ideas y el espiritualismo cristianos.

La portada del Mirador fue la parte más admirada de la catedral, considerada como una auténtica obra maestra de la arquitectura y escultura góticas y lo mejor del templo. También fueron muy elogiados la osadía constructiva de sus altas bóvedas sujetas por pilares de muy poco diámetro (algo ya destacado desde los antiguos cronistas locales), su grandiosidad, amplitud e imponente aspecto, su antiguo altar Mayor gótico y sus púlpitos y coro platerescos, con sillería gótica.

Otras partes góticas destacadas en segundo lugar fueron la capilla Real, la sencillez de la puerta de la Almoina, el sólido y pintoresco campanario y los sepulcros de este estilo, sobre todo los de los obispos Torrella y Galiana.

La sobriedad y desnudez de las naves del templo suscitaban opiniones distintas, al tiempo que la escasa iluminación de su interior (la mayoría de las vidrieras estaban tapadas) fue algo lamentado por todos.

Los juicios críticos de las partes renacentistas y neoclásicas no fueron tan unánimes como los de las góticas. Hemos visto que el coro y púlpitos platerescos fueron bien valorados (aunque su posición en la nave central fue criticada por algunos) y, en menor medida, lo fueron también el sepulcro del marqués de la Romana y el baptisterio neoclásicos. La recargada portada Principal manierista y el sencillo sepulcro neoclásico de

⁴ Alejandro SANZ DE LA TORRE: "Jovellanos y la reivindicación de la arquitectura gótica de Palma", *Espacio, Tiempo y Forma*, serie VII, 6, 1993, 443-448.

⁵ Gaspar Melchor de JOVELLANOS: *Carta histórico-artística sobre el edificio de la iglesia Catedral de Palma en Mallorca*, Palma, 1832 (atribuida a Barberí por Julio SOMOZA: *Inventario de un jovellanista*, Madrid, 1901, 399).

José BARBERÍ: "Noticia sobre la fábrica de la Iglesia Catedral" en Luis de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas relativas a cosas de Mallorca*, II, 1809, 395-398;

Ignacio Jordán de ASSÓ DEL RÍO "Descripción de la Ciudad de Palma capital del Reyno de Mallorca" (1810) en Luis de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas relativas a cosas de Mallorca*, V, 335-336;

Jaime VILLANUEVA *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, XXI, 1851, 98-118;

Eugenio LAGUNO; Juan Agustín CEAN BERMUDEZ: *Noticias de los Arquitectos y Arquitectura de España...*, Madrid, I, 1829, 51-52;

Luis de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas relativas a cosas de Mallorca*, XI, 1832, 583-593;

John CARR: *Descriptive travels in the Southern and Eastern parts of Spain and the Balearic Isles, in the year 1809*, London, 1811, 336.

⁶ Se inició su construcción a principios del siglo XIV y se concluyó en 1601; tiene planta basilical de tres naves con un crucero que apenas destaca en la planta, capillas laterales y cabecera tripartita sin girola. El ábside de la nave central forma la capilla Mayor o Real. Las bóvedas son de crucería, sostenidas por altos y delgados pilares octogonales, lo que produce un interior amplio y sobrio.

Jaime II fueron alabados por unos y criticados por otros y muchos manifestaron su indiferencia.

El rechazo de los retablos churriguerescos siguió siendo tan radical como lo había sido entre los autores ilustrados. Las críticas se dirigieron especialmente contra el altar Mayor dieciochesco y los retablos barrocos de las capillas, mientras que la sala capitular barroca sugirió juicios contrapuestos.

Los autores románticos destacaron la privilegiada ubicación de la catedral, que dominaba la bahía y era el edificio más alto de Palma, su grandiosidad y magnitud de dimensiones y el aspecto pintoresco de su exterior, de gran mole gótica maciza e imponente, con sus torres, arbotantes y pronunciados contrafuertes que creaban fuertes contrastes de luces y sombras e impresionaban al espectador.

La situación privilegiada de la catedral y sus grandes proporciones eran descritas por el viajero francés barón de Taylor:

*La catedral, situada en un promontorio que domina la ciudad, tiene una situación admirable; rodeada de grandiosos árboles y esbeltas palmeras, a los que domina con su mole ricamente coloreada...Es inmensa y de esa bella arquitectura del siglo XIII, tan sombría y religiosa.*⁷

El polígrafo menorquín José María Quadrado escribió que:

*Apenas se la descubre en alta mar, asomando sobre las olas, cuando la grandiosa Catedral, que con su multitud de pilares piramidales, descuella sobre todos los demás edificios, atestigua la religiosidad y magnificencia de Palma.*⁸

Según el artista y viajero francés Joseph Bonaventure Laurens, su exterior era extremadamente pintoresco y fuente de inspiración para el artista:

*Al exterior, la mole de sus torres, las ringleras de sus arbotantes, la disposición de sus portales, de sus ventanas y de sus rosetones, tan ricamente cincelados, el color dorado o enrojecido de sus antiguos muros, le ofrecen combinaciones y accidentes en extremo pintorescos.*⁹

Lo describió sucintamente:

⁷ Isidore Justin Severin barón de TAYLOR: *Voyage pittoresque en Espagne, en Portugal et sur la cote d'Afrique, de Tanger à Tétouan*, Paris, I, 1826-1832, 252. Se sitúa sobre una plataforma natural de roca, dominando el mar, donde sus grandes dimensiones producen el más grandioso efecto posible. Desde todas las vistas de Palma, sus torres superan firmemente las casas y baluartes.

J. Bayard TAYLOR: *By-ways of Europe*, New York, 1869, 177.

⁸ José María QUADRADO: "Las Islas Baleares", *Semanario Pintoresco Español*, 1842, 403. *Obra maravillosa, destinada para trono y palacio del Creador, escala mística, cuyos extremos parece que se escondan en las nubes, para formar un vínculo entre la tierra y el cielo y una de las más espaciales y elevadas de nuestra España.*

⁹ Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, Palma 1971, 31. La primera edición francesa: *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque*, Paris-Montpellier, 1840. *De sus numerosos restos góticos y de sus edificios amontonados destaca como un enorme relicario, dorado, cincelado y provisto de fíbulas, la antigua catedral gótica ... Los dos edificios más notables y realmente hermosos de la ciudad son la catedral y la Lonja.*

Archiduque Maximiliano de AUSTRIA: *Por tierras de España. Bocetos literarios de viejas (1851.1852)*, Madrid, 1999, 202.

Su gran mole se ofrece, exteriormente, enlazada y consolidada por medio de contrafuertes muy numerosos, hasta la altura de las capillas. Cuéntanse veintidós en su lado meridional; pero, a partir de la bóveda de estas capillas hasta la altura de la nave, solamente ocho arbotantes consolidan las bóvedas. Hacia el lado septentrional una enorme torre cuadrangular, perforada por ventanas ojivales y coronada con un antepecho, sirve de apoyo a la iglesia. En los ángulos que terminan la fachada occidental se elevan dos torrecillas octogonales terminadas por una pirámide circuida de merloncillos. En esta misma fachada se abre la gran puerta construida en 1601.¹⁰

La catedral era un edificio notable y de gran mérito para los viajeros, aunque no una obra maestra en su conjunto; sólo la portada del Mirador recibía tal título. Excepcionalmente crítica fue la escritora y viajera francesa George Sand, que la consideró peor que la de Barcelona, asegurando que sólo tenía de estimable dicha portada.¹¹

Eruditos y viajeros creían, siguiendo la cronología dada por los antiguos cronistas locales Binimelis, Dameto y Mut, aceptada por Jovellanos y demás autores ilustrados, que la construcción del edificio¹² se había iniciado inmediatamente después de la conquista, durante el reinado de Jaime I. La mayoría aceptaron la errónea fecha de 1230 como la del inicio de las obras, aunque el erudito mallorquín Antonio Furió la posponía dos años, en 1232. Muy pocos retrasaron sus inicios a los últimos años del siglo XIII, durante el reinado de Jaime II. La tesis de que se empezó a edificar en el reinado del último era sostenida por el ilustrado Villanueva,¹³ que encontró libros de fábrica catedralicios desde el año de 1327. Todos aceptaban, siguiendo a Jovellanos, que su edificación fue lenta debido a las dificultades políticas y económicas de Mallorca tras la muerte de Jaime II en 1311, y que ésta se prolongó hasta 1601.

Cabe destacar la fecunda labor historiográfica del escritor e historiador catalán Pablo Piferrer en los archivos catedralicios. De allí rescató los nombres de muchos de los arquitectos, escultores y demás artífices que trabajaron en la catedral, aportando numerosos datos, comprobados en muchos casos, para los historiadores posteriores. El autor de las trazas del edificio sigue siendo desconocido, pero los nombres de Francisco Camprodón, Pedro Juan, Jaime Mates, Pedro Morey, Pedro Massot, Guillermo Sagrera, Francisco y Juan Sagrera, Arnaldo Piris, etc. quedaron unidos a la historia del templo; sus investigaciones sólo pueden parangonarse con las precedentes de Jovellanos, que aportaron la identidad del creador de la decoración escultórica de la portada del Mirador (Pedro Morey) y de otros artistas.

El frontis catedralicio, situado en el lado oeste y ya descrito por Jovellanos, era una obra de muy sencilla factura realizada en la segunda mitad del siglo XVI. El político y escritor navarro Pascual Madoz la describía *muy modesta y sencilla en su ornato, no teniendo otro que dos hermosas torres en sus ángulos, dos altos y estrechos pilastrones octógonos, que la dividen perpendicularmente en tres naves; dos ventanas de arco, redondo en las laterales, y en la del medio se ostenta sobre la magnífica portada una enorme y cerrada*

¹⁰ Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, 32-33. *Para aquel que entra o sale de la bahía es algo impresionante. Sus arbotantes y prominentes contrafuertes dan a su exterior un aire de solidez y grandeza.*

William DODD: *Three weeks in Majorca*, London, 1863, 37.

¹¹ George SAND *Un invierno en Mallorca*, Palma, 1932, 54-55. Primera edición francesa: "Un hiver au midi de l'Europe: Majorque", *Revue des Deux Mondes*, Paris, 1841.

¹² Aunque tras la conquista de la ciudad en 1229 el rey Jaime I había adaptado la mezquita al culto cristiano, su construcción no se inició hasta principios del siglo XIV.

¹³ Jaime VILLANUEVA *Viaje literario a las iglesias de España*, 103.

*claraboya redonda de sesenta palmos de diámetro, obra digna de elogio por su gallardía y soltura.*¹⁴ Piferrer señalaba que el rosetón se instaló en 1599.

Las dos portadas laterales estaban tapiadas desde finales del siglo XVII por un desplome. Esta fachada se consideraba incompleta, poco elegante y ruinoso. Los viajeros de 1840 se encontraron tapiados, además de las puertas laterales, los tres rosetones, dado el peligro de derrumbe de la fachada, cuyas grietas eran visibles desde el siglo XVII. El edificio en conjunto estaba surcado por numerosas grietas y el frontis presentaba una inquietante inclinación hacia delante que, como escribía Piferrer, *el viajero divisa con espanto*.

El erudito local Joaquín María Bover señaló cómo la inclinación de la fachada se trató de reparar doscientos años atrás tapiando las puertas laterales y reparando el frontis, lo cual se hizo en detrimento de su belleza. Sin embargo el empuje interior de los arcos torales y la descomposición de la mampostería de la fachada pudieron más que la reparación. Bover proponía levantar otro muro de robusta sillería junto al existente que permitiría abrir de nuevo las puertas laterales que estaban tapiadas.¹⁵

Piferrer lamentó que estuviese inacabado y *no puede hacer alarde de riqueza, ni de una forma elegantemente concebida... Junto a la puerta hay otras dos torrecillas no concluidas, flacos estribos para contrarrestar el empuje de las arcadas que dividen las naves.*¹⁶

Para Bover, la fachada carecía de los principales ornamentos de las catedrales góticas:

*En el exterior faltan la mayor parte de las cúspides grandes y pequeñas y los antepechos calados que debían tener las azoteas y los andenes: y para mayor fealdad, esas azoteas que formarían unas sorprendentes galerías ... están convertidas en oscuras barracas. Las ciento y tantas ventanas circulares y ojivales de todas medidas, al paso que con sus calados y trepados embellecerían incomparablemente el exterior, convertirían el interior en una mansión de la gloria, dando entrada a la luz del cielo por vidrios de mil colores.*¹⁷

El terremoto de 1851 puso fin a esta polémica, al dañar seriamente la parte superior de la fachada y las torres. El arquitecto madrileño Juan Bautista Peyronnet proyectó una nueva fachada goticista (1852-1887) inspirada en la de la catedral italiana de Orvieto,¹⁸ de cuyos progresos fueron testigos buen número de viajeros; todos ellos estuvieron de acuerdo en elogiar el estilo elegido. Posteriormente, cuando la *Renaiçença* avivó el fervor regionalista, sería criticada por Bartolomé Ferrá y por el propio Quadrado, quien la calificó de *pastiche* en 1888, por alejarse de los modelos catalano-baleares.¹⁹

El viajero británico William Dodd escribió:

El edificio está sin concluir, pero la obra de su término y hermoñado está avanzando rápidamente... cuando la fachada Oeste esté terminada, y

¹⁴ Pascual MADOZ: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, XII, 1845-1850, 583.

¹⁵ Juan DAMETO; Vicente MUT, Gerónimo ALEMANY: *Historia general del Reino de Mallorca*, 2 ed., Palma, II, 1840-1841, 907.

¹⁶ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, Barcelona, 1842, 149.

¹⁷ Juan DAMETO; Vicente MUT, Gerónimo ALEMANY: *Historia general del Reino de Mallorca*, 908.

¹⁸ Catalina CANTARELLAS CAMPS: "La intervención del arquitecto Peyronnet en la Catedral de Palma", *Mayurqa*, XIV, 1975, 185-213.

¹⁹ Pablo PIFERRER; José María QUADRADO: *Islas Baleares. España, sus monumentos y artes, su naturaleza e historia*, Barcelona, 1888, 771.

*las ventanas ahora tapiadas sean abiertas y rellenas con vidrieras de colores...cuando el coro sea cambiado de lugar, y el altar mayor colocado al fondo, la catedral de Palma, aunque nunca será la primera en el mundo, tendrá un muy acreditado lugar entre las catedrales españolas.*²⁰

La situación del campanario, no alineado con la fachada norte del templo, confundió a Jovellanos que lo creyó el alminar de la antigua mezquita. Piferrer y Furió lo consideraron gótico, y esta opinión prevaleció entre los autores románticos; todos ellos lo veían sólido y alto, pese a no estar construido su coronamiento, y notablemente pintoresco.

Piferrer lo consideraba un *raro conjunto y uno de los trozos más pintorescos de la Catedral, y aún de Palma*. Era una torre cuadrada, ancha y maciza dividida en tres cuerpos; *enteramente liso el primero remata en una cornisa sostenida por ménsulas o modillones de estilo árabe, casi iguales a los de Portopí y Arco de la Almudayna y sólo le falta el antepecho para convertirse en barbacana fortísima y perfecta*. Los dos superiores con ventanas, arriba una baranda calada e inacabado un cuerpo superior menos vasto y más ligero y el trozo que se ve hace más sensible que no se completara.²¹ El catalán añadió que no existían pruebas de su origen musulmán, asemejándose más bien a los homenajes de los castillos feudales.

Furió negó su construcción islámica y señaló la fecha de 1404 para el inicio de sus obras: *es más robusta y elevada que hermosa y adornada.*²²

De las tres portadas catedralicias, los autores románticos coincidieron en señalar la del Mirador²³ (sur) como la mejor, auténtica obra maestra del estilo gótico y principal belleza del templo. Jovellanos ya elogió los méritos de esta magnífica pieza gótica, que quedó incompleta en su decoración escultórica.

Laurens, Piferrer y Furió describieron detalladamente esta obra que, a decir de Furió, era *el mejor de los monumentos artísticos que tiene la Catedral ... es una belleza que interesa al más indiferente. Sus muchos y variados adornos pregonan la inteligencia de su artífice ... La Cena que corre sobre el dintel del portal es una composición variada ...s u ejecución es fina, es muy natural el ademán de sus figuras. Varía el gusto gótico aunque no el mérito, una colección de ángeles músicos, que corre como enfilada por uno de los cordones que forman el arco apuntado que se mira en el fondo de esta puerta. A este coro angélico sigue el de los profetas apoyados como los primeros en unas ménsulas góticas...Los costados y los dos grandes machones salientes de sus ángulos están decorados en el primer orden, con estatuas del tamaño natural, que representan varios de los apóstoles.*²⁴

²⁰ William DODD *Three weeks in Majorca*, 38.

²¹ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 163-164.

²² Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 40.

²³ La portada fue realizada a finales del siglo XIV y la decoración escultórica del portal fue proyectada por Pedro Morey, interviniendo otros artistas como Pedro de San Juan, Enrique Alemán, Juan de Valenciennes, Guillermo Sagrera, etc. terminándose después de 1422. A Morey se le atribuye la Virgen del parteluz, de rasgos clasicistas; las estatuas de S. Pedro y S. Pablo de las jambas, son muy naturalistas y se atribuyen a Guillermo Sagrera. Esta portada es uno de los más interesantes ejemplos del gótico flamígero catalano-balear.

²⁴ Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 44. El mal gusto y la nimia devoción han prodigado ... estatuas por todas partes al ínterin que esta puerta ha quedado con una porción de nichos vacíos y de consiguiente sin concluir con mengua de las artes ... El señor Jovellanos ... prendado de las exquisitas bellezas de esta puerta decía que era de lo mejor que había visto en su estilo gótico, y no se contentó con haberla descrito a Bermúdez, mandándole con ella un plano y fachada de la misma.

Laurens alababa la belleza de sus esculturas:

Sobre el pilar que divide la puerta en dos partes iguales, se apoya la estatua de la Virgen coronada con un doselete de piedra, recortado como un encaje; es una figura sosegada, divina, que uno no se cansaría de adorar. Más arriba el tímpano está adornado con una representación de la Cena, que domina el Padre Eterno, circuido de ángeles. Todos los ropajes de estas figuras están ejecutados por el cincel del escultor de tal manera, que la piedra ofrece la misma flexibilidad y apariencia de la tela.

La puerta del Mirador era para él una obra maestra inimitable:

En ninguna parte había tenido ocasión de contemplar un conjunto de líneas mejor distribuido y una finura de ejecución tan admirable; nunca el arte gótico me había parecido más correcto, más sabio, más expresivo.²⁵

Los juicios de Piferrer estaban cargados de emoción, como los de Laurens, elogiando la ejecución de las esculturas. Las figuras de los apóstoles de las jambas eran *de un estilo puro y elevado*, de los ángeles de la arquivolta dijo que *sus bellos rostros inspiran una dulzura y serenidad, que al parecer están diciendo cuán dulce es la celeste armonía de sus salterios, violas y organillos*, y de los profetas de la otra arquivolta que eran *dignos rivales de aquellos en bondad de ejecución, y de notable carácter.*²⁶ Sus preferencias por la portada eran claras:

Lo mismo que en el interior del templo, a su primera vista agólpanse en el alma las sensaciones; pero más rica que las tres desnudas naves, no dejan como ellas desvanecer la impresión primera, sino que desdoblado sus bellezas, si así puede decirse, va acrecentando más y más el entusiasmo.²⁷

El viajero, historiador del arte e hispanista francés barón Jean Charles Davillier estaba de acuerdo con todos ellos, y afirmó: *El siglo XV no ha producido nada más elegante ni más gracioso que las esculturas de la Puerta de los Apóstoles.*²⁸

Piferrer confirmó la atribución de esta puerta a Pedro Morey y su realización a finales del siglo XIV. Esta tesis, ya avanzada por Jovellanos, fue seguida por la mayor parte de los autores románticos. Laurens posponía equivocadamente su edificación al siglo XV, fecha coetánea de la realización del antiguo altar Mayor, opinión compartida por Davillier. Peyronnet la creyó iniciada en 1.417.

Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Diccionario histórico de los ilustres profesores de las Bellas Artes en Mallorca*, Palma, 1839

²⁵ Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, 34.

²⁶ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 165.

²⁷ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 164-167. *Este efecto produce todavía la Puerta del Mirador en quien busca en la religión la primera fuente de lo bello. Mas no recuerda ella al Dios de justicia ni las iras celestiales: dulce y delicada, convida a la contemplación y a la esperanza; la beatitud más inefable resplandece en el coro de sus ángeles; y bien que las efigies de los apóstoles muestran una calma serena en sus rostros, sobre el dintel la Cena recuerda el mayor de los actos de amor de Jesucristo antes de padecer por los hombres, la estatua de su madre llama así con una expresión de suavidad afectuosísima, y aquellas ojivas, aquellos pilares y remates piramidales se armonizan con tanta gracia, que es imposible al gozarlos no sentirse inundado de serenidad y ternura.*

²⁸ Jean Charles DAVILLIER: *L'Espagne*. Paris, 1874, 777.

Piferrer señaló también la colaboración de otros escultores como Enrique Alamant, Juan de Valenciennes, Guillermo Oliveras, Pedro Massot, Guillermo Sagrera, Juan Sagrera y Arnaldo Piris, prolongándose al siglo XV la realización de parte de sus esculturas. Continuó la labor historiográfica de Jovellanos, que había anotado la participación de algunos de estos artífices.

En lo que sí coincidieron Laurens y Piferrer, fue en sus preferencias por el arte gótico en los edificios religiosos y en la crítica de las formas clasicistas en aquellos. Piferrer comparó las portadas góticas y clásicas en las iglesias cristianas, rechazando éstas últimas por su simbolismo pagano y falta de fervor cristiano:

*¿Qué significa en la casa del Señor esas portadas greco-romanas... Qué dicen al alma cristiana esos grotescos, esos recargados festones, las sirenas deshonestas, los ángeles desnudos o apenas cubiertos, con más semejanzas de genios de los idólatras que de espíritus de luz, las estatuas de los santos, afeadas, amaneradas, ajenas de toda inspiración y carácter, las cuales sólo tienen de santas el nombre de los siervos de Dios a quienes representan?.*²⁹

El escritor y periodista alicantino Antonio Flores era de la misma opinión y criticaba la inconveniencia de los motivos decorativos grecorromanos en los templos cristianos; para él la portada gótica del Mirador era la que mejor reflejaba el espíritu cristiano en la catedral: *no hay en la puerta del Mirador, que bien podría llamarse Porta-coeli, nada que aparte el ánimo del sentimiento religioso.*³⁰

El portal de la Almoína³¹ (norte), lugar por donde salían las procesiones y se entregaban las limosnas, fue elogiado por los autores románticos a pesar de su sencillez y extrema sobriedad escultórica, que no admitía parangón con la portada del Mirador. Pero ya hemos visto cómo para los románticos más radicales (Laurens, Piferrer), era preferible una sencilla pieza gótica que otra clasicista de mayor riqueza.

Para Laurens era *por su pureza y simplicidad, una muestra muy notable del gusto arquitectónico del siglo XV;*³² y Piferrer escribió de ella que:

*No es una obra rica de crestería ni menudamente afiligranada la que mira al Norte; pero aún en su sencillez complace por la elegancia y por la pureza de sus lineamientos. Entre las arquivoltas o cordones del intradós de su grande arco ojival hay una faja de follaje de rara forma: el extradós va adornado de grandes hojas, abiertas y encorvadas con pompa y gracia.*³³

Furió lamentaba la barroca y pequeña estatua de la Virgen colocada en el tímpano, que desentonaba en el conjunto del portal, *muy sencillo de sus adornos, siendo éstos muy elegantes en el orden gótico a que pertenecen. Es lástima que un pegote que así puede llamarse la figura que no ha muchos años se colocó sobre el pilar que divide la puerta afea el*

²⁹ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 166.

³⁰ Antonio FLORES: *Crónica del viaje de SS.MM. y Altezas Reales a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón, en 1860 ...*, Madrid, 1861, 102.

³¹ Situado junto al campanario, fue proyectado por Francisco Sagrera y sus obras se iniciaron a finales del siglo XV. El tímpano carece de decoración, salvo una estatua de la Inmaculada de finales del siglo XVII.

³² Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, 33.

³³ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 163.

*todo de la obra; pues el luneto que forma el arco apuntado, estaba sin duda destinado para recibir algún bajo relieve o pintura, que regularmente hubiera hecho aquí mejor papel. Se haría seguramente un beneficio a las artes si se quitara la estatua; y cuando por la escasez de fondos...no pudiese reemplazarse con otra obra, quedase así como salió de las manos del artífice.*³⁴

Para Peyronnet era una obra decadente del gótico final. Muchos viajeros, encantados con la puerta del Mirador, apenas reparaban en esta otra.

La portada Principal³⁵ (oeste) suscitó gran disparidad de criterios sobre sus méritos artísticos. Obra de transición entre el renacimiento y el manierismo, difería de las otras dos portadas, por lo que fue descalificada por los románticos más favorables al gótico como Laurens y Piferrer, que criticaron sus formas y símbolos tomados de la iconografía pagana. Otros autores de gustos más eclécticos oscilaron en sus juicios entre el reconocimiento y la indiferencia (Furió, Bover, etc.).

La mayoría (Furió, Piferrer, Bover, Laurens) coincidieron en señalar la autoría de Miguel Verger y el inicio de sus obras en los últimos años del siglo XVI, fijando su término en 1601.

Laurens criticó las esculturas de esta portada:

*En medio de emblemas religiosos y de inscripciones simbólicas, vense las estatuas de la Virgen y de los más célebres padres de la Iglesia, ejecutados sin corrección y sin elevación de estilo.*³⁶

Piferrer pasó casi de largo ante ella, escribiendo que era todavía plateresca pese a ser obra de 1594. Aunque *los arabescos y ornatos del renacimiento le dan valor y riqueza*, se mostró muy crítico con esta pieza, que se alejaba de sus ideales artísticos favorables al gótico:

*al adoptarse completamente el género restaurado, una pared robustísima y gigantesca pero desnuda cierra las tres naves, edificase la portada mezquina y ajena de elegancia, y el frontis queda incompleto para siempre.*³⁷

El aspecto constructivo más destacado de la catedral, ya desde las crónicas de Dameto y Mut, era el atrevimiento de la alta bóveda de la nave central, apoyada sobre tan sólo catorce delgados pilares de escaso diámetro,³⁸ que producían una sensación de considerable amplitud interior. Este aspecto no pasó desapercibido a ningún visitante del templo por la osadía que suponía que tuvieran que soportar los poderosos empujes verticales de una bóveda tan alta. Piferrer describió tal impresión:

³⁴ Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 40-41.

³⁵ Realizada por Miguel Verger en los últimos años del siglo XVI y terminada en 1601, está dedicada a la Inmaculada Concepción de la Virgen y tiene gran riqueza iconográfica, incorporando elementos platerescos y manieristas con recargamiento decorativo.

³⁶ Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, 33.

³⁷ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 194.

³⁸ El diámetro de los pilares que separan las tres naves oscila entre los 1,49 y los 1,67 ms. según estén más próximos a la cabecera o a los pies, siendo la altura de la bóveda de la nave central de 44 ms. Dameto y Mut señalaban que el diámetro de los pilares era de siete palmos y medio (1,46 ms.).

*Pocos templos vencen a éste en osadía, y pocos han cantado la grandeza e inmensidad del Señor con tal altura de bóvedas, con tal arrojó en los arcos, y con tanta ligereza en las columnas.*³⁹

Bover tachó de exageradas las proporciones que Dameto indicaba de la Catedral, que comparaba con la de S. Pedro de Roma. Pero insistió en la osadía de sus bóvedas:

*La particularidad más notable de la fábrica de esta catedral ... después de la puerta principal y de la de la parte del mar que cae al sur, son el sostenerse sus tres grandiosas naves sobre catorce columnas octágonas de 118 palmos de elevación hasta los capiteles: hasta las cúspides tienen 256. De estas catorce columnas, las cuatro primeras hacia el altar mayor sólo tienen de diámetro siete palmos y medio.*⁴⁰

Para otros autores, como el escritor y viajero catalán José Antonio de Cabanyes, que estuvo en Mallorca entre 1837 y 1839, sus proporciones eran temerarias:

*La Catedral de Palma es sin contradicción uno de los edificios góticos más arriesgados que pueda haber...pero se puede decir que sorprende más que no agrada...la vista no se cansa nunca de admirar sus delgadísimas columnas, que sólo en número de catorce, y del diámetro de siete palmos y medio, sostienen un edificio que tiene de longitud 540 palmos y de latitud 275. La elevación de la nave mayor es de 237 palmos, y la de las dos menores de 118.*⁴¹

El espacio interior era muy amplio y de una sobriedad casi cisterciense, lo que acentuaba aún más la sensación de amplitud de sus naves. Piferrer escribió que:

*Quien por primera vez sienta el pie en el umbral de esta iglesia, párase sobrecogido de una impresión como de temor, y la majestad inmensa del interior anonada todo pensamiento terrestre e hincha su alma de un ardor sublime*⁴²

Las dimensiones de las naves eran bastante grandes, aunque los autores románticos no se pusieron de acuerdo sobre ellas. En general, siguieron tomando como referencia las medidas ya indicadas por Dameto, Mut y Vargas Ponce.⁴³

La desnudez decorativa del interior chocaba a todos los autores, comparándola con la mayor decoración de otras catedrales europeas o españolas. La sencillez de sus líneas y la severidad de sus formas decepcionaban en general a los viajeros románticos, que concedían gran importancia a la escultura como complemento didáctico y simbólico de las formas arquitectónicas en el arte gótico. Laurens y Sand ya lo hicieron notar, decepcionándose al no

³⁹ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 151.

⁴⁰ Juan DAMEYO: Vicente MUT, Gerónimo ALEMANY: *Historia general del Reino de Mallorca*, 590.

⁴¹ Josep Antoni CABANYES: *Notas y observaciones hechas en mi viaje y permanencia en Mallorca*, Barcelona, 1970, 75.

⁴² Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 151. *En el interior la grandiosidad y el atrevimiento de sus bóvedas ... le presentan a cada paso un magnífico cuadro*.

Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, 31.

⁴³ El templo tiene 109 ms. de largo y 55 de ancho, la nave central tiene 44 ms. de altura, las laterales tienen 30, las capillas laterales 16. Laurens sigue las medidas de Mut, Furió las de Vargas Ponce, Bover cita otras, aproximadas; todas se expresan en palmos mallorquines. La longitud del edificio oscila según estos autores entre los 98,68 ms. de Furió y los 115,73 de Bover, la anchura entre los 38,92 ms. de Furió y los 53,76 de Laurens, la altura de la nave central entre los 43,36 de Furió y los 46,33 de Laurens.

ver baquetones, galerías, etc. y la francesa decía que su interior era *de los más severos y de los más sombríos*. Piferrer se quejaba de lo mismo:

*la triste desnudez, que en casi todas partes reina, disminuye la ilusión, y priva a la fábrica de un interés progresivo.*⁴⁴

Quadrado mencionó *la desnudez y hasta simplicidad que en su arquitectura se nota*⁴⁵ achacándolas a sus enormes proporciones y el escritor e historiador catalán Juan Cortada, viajero por Mallorca, describió sorprendido sus impresiones del interior:

*Grande y excesivamente atrevida, pero no hay en su interior aquella profusión de adornos que se notan en todos los monumentos de este género. Es de un gótico tan sencillo que casi raya en pobre, pero esto mismo le da más grandiosidad; y como sus columnas formadas de un solo cuerpo y no en haces, tienen una altura y delgadez verdaderamente prodigiosas y las paredes están de todo punto desnudas, presenta un carácter de inmensidad que sorprende.*⁴⁶

Según otros autores de gustos más eclécticos, lejos de ser un defecto esta desnudez contribuía a sus bellas proporciones, sencillez, solemnidad y grandeza. Furió elogió la sobriedad de sus desornamentadas naves, por que:

*está exenta de los caprichosos defectos que tras el curso de tantos siglos caracterizan el gusto de las obras sajonas; porque ni en sus capiteles ni en el arranque de sus arcos apuntados se notan grifos, mochuelos, caimanes, ni ser alguno que desmienta la santidad de este lugar.*⁴⁷

El viajero británico Henry Christmas apreció su sencillez:

*Aunque la primera impresión del interior de esta iglesia es un tanto desnudo e insatisfactorio, la vista pronto se somete a sus armoniosas proporciones, y aprende a apreciar y admirar sus verdaderas bellezas.*⁴⁸

El interior catedralicio era muy oscuro, debido a que la mayor parte de las vidrieras, tanto ventanas como rosetones, estaban tapiadas. Esto se hizo para dar mayor solidez a los muros, que presentaban grietas al poco de su construcción, ya en el siglo XVII. Los tres rosetones del frontis estaban tapiados; apenas el rosetón de la capilla Real, algunas ventanas y pequeños agujeros en la parte superior de las ventanas cegadas, permitían el paso de la luz exterior, dejando las naves en penumbra.

⁴⁴ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 152. *El coro interrumpe la mayor de las tres naves: y al contemplarlas tan altas y atrevidas, otra vez nos pesa que delicados bocelos no guarnezcan sus pilares octógonos, que brillantes vidrieras no reemplacen a las feas tapias de sus esbeltas ventanas, y que en la pared del frontis un rosetón calado no arroje pintada lumbre en la nave del centro, compitiendo con la que mística y templada entra por la del otro extremo.* Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 163.

⁴⁵ José María QUADRADO: "Las Islas Baleares", 404.

⁴⁶ Juan CORTADA: *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*. Barcelona, 1845, 25.

⁴⁷ Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 35. *Esa misma desnudez de mayor grandeza a la fábrica e infunde más recogimiento en el ánimo del cristiano.* Antonio FLORES: *Crónica del viaje de SS.MM. y Altezas Reales a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón, en 1860...* 103.

⁴⁸ Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*. London, I, 1851, 170.

La falta de vidrieras y de luz fueron lamento general de los autores románticos. Esta contrariedad no era obstáculo para que algunos viajeros elogiase la riqueza de colorido de las existentes, especialmente el rosetón de la capilla Real.⁴⁹

Peyronnet denunció en 1853 la oscuridad del templo, y la conveniencia de abrir las vidrieras tapiadas:

*Esta Catedral de proporciones tan bellas y colosales con un conjunto tan sorprendente, y con detalles interesantísimos bajo todos los conceptos, presenta un tristísimo y lóbrego aspecto por la oscuridad en que se encuentra pues sus ventanas y rosetones se hallan tabicados, y sólo el que hay sobre la Capilla Real, y el pequeño de ésta, suministran luces debilitadas por los cristales de colores.*⁵⁰

La viajera británica Elizabeth Mary Grosvenor se quejaba de que no se hubiesen rellenado todas las vidrieras de la catedral, alabando la belleza y rico colorido de las existentes:

*Terminada sería extremadamente hermosa tanto por dentro como por fuera; pero está lejos de hallarse finalizada, pues muchas de las alargadas ventanas apuntadas están por rellenar; y sólo pequeños cuadrados dejan abierta la parte alta para el paso de la luz. Las que están rellenas con vidrieras son las más ricas de colorido que nunca vi, compuestas de los más intensos y brillantes rojos, azules oscuros, verdes y marrones, semejando un grupo de carbunclos.*⁵¹

La viajera francesa J. E. Brinckmann apuntaba que las ventanas del templo habían sido tapiadas para aumentar la resistencia de los muros que presentaban numerosas grietas, a lo que el periodista y viajero norteamericano James Bayard Taylor añadía:

*El viento, se me dijo, entraba a través de las ventanas del lado del mar con tal fuerza como para volcar los cálices, y apagar los cirios del altar, con lo cual todas las ventanas estaban tapiadas, salvo un rosetón al final del presbiterio, y unas pocas aberturas en la nave central, por encima de las naves laterales.*⁵²

El antiguo retablo Mayor gótico⁵³ estaba colocado detrás del moderno del siglo XVIII y por tanto tapado por éste; era la pieza más celebrada del interior, considerada al igual que la puerta del Mirador una verdadera joya. Laurens lo creía coetáneo de la portada del Mirador, o sea del siglo XV, pero Bover estuvo más acertado al indicar que era anterior ya que fue consagrado en 1.346, según constaba en el documento de consagración del altar Mayor, y

⁴⁹ Mide unos 12,5 ms. y tiene decoración geométrica. El original gótico fue derribado por un huracán, siendo reconstruido en 1599 según apuntaban Furió, Bover y Piferrer.

⁵⁰ Catalina CANTARELLAS CAMPS: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, Palma, 1981, 560.

⁵¹ Elizabeth Mary GROSVENOR: *Narrative of a yacht voyage in the Mediterranean during the years 1840-1841*, London, 1, 1842, 188.

⁵² J. E. BRINCKMANN: *Promenades en Espagne pendant les années 1849 et 1850*, Paris, 1852, 311. James Bayard TAYLOR: *By-ways of Europe*, 178.

⁵³ Es obra del siglo XIV y se compone de hornacinas decoradas con tracería gótica. En las hornacinas había varias esculturas representando a la Virgen con el Niño y figuras de santos y en la predela relieves con escenas de la vida de la Virgen. Tras la reforma de Antonio Gaudí a principios del siglo XX, se colocaron separadas en el ábside y el retablo con las hornacinas vacías sobre el hueco correspondiente al portal del Mirador.

que *era una obra de las más bien acabadas de su tiempo*.⁵⁴ Este retablo era para Laurens una obra maestra del arte gótico, relegada por el mal gusto:

*El nicho del centro cubierto con un doselete de más rica labor que todo lo restante, encierra la estatua de la Virgen; hay en los otros nichos las estatuas de santos y santas pintados y dorados según el gusto de las miniaturas de nuestros antiguos manuscritos. Ocupan el punto de unión de los diversos compartimentos, unos ángeles con instrumentos musicales muy semejantes a los que adornan el portal antes mencionado (Mirador). Por último, siete bajorrelieves, esculptados en la parte inferior de los nichos, representan de un modo correcto y sencillo al mismo tiempo, los principales sucesos de la vida de la Virgen, su nacimiento, la anunciación, la natividad, la asunción, etc.*⁵⁵

Piferrer coincidió con Laurens en destacar sus méritos: *Es un elemento bello e interesante de ornato gótico, la mejor joya de aquella iglesia por la preciosidad de sus detalles*, dando una detallada descripción del retablo y lamentando que hubiese sido relegado por el moderno altar Mayor.⁵⁶

El retablo churrigueresco⁵⁷ fue blanco de todas las críticas: en este aspecto los juicios de los autores románticos no variaron de los de los ilustrados, de quienes recibieron gran influencia. Para ellos, el estilo barroco recargado de decoración no podía expresar el sentimiento religioso y el fervor cristiano, enmascarándolos y diluyéndolos con sus atrevidas y dinámicas formas, más sensuales y ornamentales que profundas.

Piferrer lo calificaba *extravagante y mezquino*, feo y de mal gusto; Furió, gran admirador del arte clásico y de gustos eclécticos, recordó las descalificaciones de Vargas Ponce, que se refería a él tildándolo de *almatoste indigesto*: *Es notorio que en el siglo de su construcción estaba tan estragado el gusto en la arquitectura, y eran tan aplaudidos los follajes, moños y colgajos con que inoportunamente se recargaban sus obras, que fue menester que el gobierno tras él haber acordado el viaje de D. Antonio Ponz por España; tomase otras providencias para poner coto al torrente churrigueresco que todo lo arrasaba*.⁵⁸

Bover escribía que éste nuevo retablo barroco sustituyó al antiguo gótico en 1730, a instancias del sacristán y canónigo Francisco Togores, que *ciertamente hizo un agravio a la catedral en quitar el antiguo cuadro de mucho mérito y de exquisito gusto que aún se conserva a la espalda del altar mayor, y sustituirlo con el nuevo que no tiene mérito alguno pues a más de no seguir en ninguno de sus pocos adornos el orden de arquitectura, tiene otras muchas y notables faltas que desacreditan el mal gusto de su protector*.⁵⁹

54 Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, mss., Palma, Biblioteca B. March, V, 1825-1860, 30v. En su vol. IV, 50 incluyó la transcripción del documento de consagración.

55 Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, 35. Christmas criticó igualmente que el bello retablo gótico estuviera a espaldas del moderno churrigueresco y casi escondido: *Detrás de él, y oculto por él, de hecho, formando un respaldo para él, está uno de los más bellos retablos tallados que existen*, Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, 172.

56 Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 153-154.

57 Fue proyectado por el italiano José Dardaron en el primer tercio del siglo XVIII, siendo trasladado en 1904 a la iglesia de San Magin, tras la reforma de Gaudí.

58 Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 154.

Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 35.

59 Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, IV, 51. *Fue cambiado de lugar para hacer sitio a la moderna abominación, y estando éste último sufriendo una enfermedad espinal, y necesitando apoyo en su respaldo, el bello antiguo fue utilizado para apuntalar el absurdo moderno*.

Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, 172. Lo describía como una llamativa construcción de mármol blanco y policromado,

Peyronnet criticaba *la mole que presenta su ridículo retablo del gusto plateresco (sic)*, *que no guardaba proporción con el presbiterio y planeó la desaparición de este retablo en su proyecto de restauración de la catedral de Palma*⁶⁰ (1854), cosa que no ocurrió hasta la reforma de Gaudí en 1904.

La capilla Real o Mayor del siglo XIV, que configuraba el presbiterio y era la obra más antigua de la catedral junto con la capilla de la Trinidad, fue otra de las partes góticas más destacadas. Laurens corrigió la fecha de terminación de la citada capilla que figuraba en la supuesta carta de Jovellanos sobre la catedral publicada por Furió (mediados del siglo XIII), pues su estilo indicaba una fecha posterior.⁶¹ Su decoración era mayor que en las naves, y su rosetón, único no tapiado, producía un bello efecto; Piferrer lamentaba la falta de vidrieras en las ventanas:

*Las ventanas son tan esbeltas y elevadas, que casi tocan en la misma bóveda; y si se quitaran aquellas feas tapias, y se las restituyeran los vidrios pintados, esa capilla, circundada por la copiosa luz que de todas partes arrojarían tantas aberturas, semejaría una cámara aérea y resplandecería con los reflejos de los colores.*⁶²

Junto al antiguo altar Mayor gótico, el coro y púlpitos platerescos⁶³ fueron las piezas más elogiadas del interior del templo. La sillería gótica anterior a la intervención de Juan de Salas fue objeto de admiración tanto o más que los motivos introducidos por el aragonés, que significaron la entrada en Mallorca del repertorio decorativo plateresco. Precisamente, los motivos paganos que introdujo Salas en el coro fueron criticados por Piferrer, considerándolos poco apropiados al uso religioso y simbólico de tal obra.

Piferrer consideró el coro digno de competir con la capilla Real, por sus méritos artísticos. Era un conjunto entre gótico y renacentista, con escenas del Antiguo y Nuevo Testamentos, columnas platerescas, relieves con arabescos góticos formando arcos, entre ojivales y de medio punto, cornisa con niños sosteniendo festones, etc., igual que los púlpitos, también de gusto renacentista. El catalán añadió que:

*al gusto de la restauración se deben los pequeños nichos sobrepuestos y las deshonestas sirenas, que de la cintura abajo se prolongan en arabesco hasta tocar en la cornisa.. mientras el estilo gótico enriquece los siales y los respaldos, los relieves del friso revelan el de la restauración.*⁶⁴

con rayos dorados y estatuas mal esculpidas y melodramáticas coronando un tablero de mármol recubierto de juguetes y chucherías.

⁶⁰ Catalina CANTARELLAS CAMPS: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, 563.

⁶¹ Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca* 36. Se refiere a Gaspar Melchor de JOVELLANOS: *Carta histórico-artística sobre el edificio de la iglesia Catedral de Palma en Mallorca*, atribuida a Barberí por Somoza.

⁶² Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 153. Para Flores era digno complemento de la puerta del Mirador y ambas partes eran lo mejor de la catedral.

Antonio FLORES: *Crónica del viaje de SS. ma'. y Altezas Reales a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón, en 1860....*, 102.

⁶³ Juan de Salas realizó el coro y los púlpitos en el primer tercio del siglo XVI, introduciendo los nuevos motivos decorativos del 'quattrocento' italiano, la sillería gótica se trajo de Italia a finales del siglo XV. La puerta del coro es un gran arco de medio punto.

⁶⁴ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 155.

Detectó el error contenido en la supuesta carta de Jovellanos sobre la catedral, publicada por Furió en 1.832;⁶⁵ en ella se mencionaba a un tal Magín Marín o Magimari, aragonés, como partícipe en la obra del coro junto a Juan de Salas. El catalán negó la existencia del supuesto autor, demostrando la confusión en la lectura del documento catedralicio al transcribir dicho nombre por *ymagynaire* o imaginero, refiriéndose a Salas. Pese a ello, algunos autores como Furió siguieron cayendo en el mismo error de Jovellanos. Según Furió, el friso de coronación de la sillería, con relieves de la historia del Antiguo y Nuevo Testamentos y adornos de animales, vegetales y figuras, *forman un todo majestuoso y bello*.⁶⁶ Bover decía que el coro era *de primorosa escultura* y Christmas afirmó que los relieves del coro y púlpitos manifestaban *gran espíritu y originalidad*.⁶⁷

Brinckmann lamentó que el muro que cerraba el coro fuese demasiado sencillo y desornamentado; pero lo que más criticaron los autores románticos más eclécticos fue la situación del coro en medio de la nave central, que rompía su visión en perspectiva. Esta peculiaridad propia de las catedrales españolas, había sido muy criticada por los autores de la Ilustración, de gustos clasicistas. A esto se refería Furió cuando decía que: *Es cierto que las catedrales de nuestra España tienen un estorbo que les quita mucho de su magnificencia y suntuosidad*,⁶⁸ recordando las quejas de Antonio Ponz sobre el particular. En la misma línea, Dodd repetía que:

*El coro es grande y hermoso, pero, según una mala costumbre española, está situado en medio de la iglesia, contando así la perspectiva, y rompiendo íntegramente el efecto de la arquitectuta.*⁶⁹

Peyronnet proyectó el traslado del coro al presbiterio en 1854, pues impedía la vista de la capilla Real, *quitando al propio tiempo todo punto de vista, capaz de formar la perspectiva que debe buscarse en edificios de esta magnitud*,⁷⁰ lo que no se realizaría finalmente hasta la reforma de Gaudí.

El sepulcro clasicista del rey Jaime 1172,⁷¹ obra alabada por los eruditos y viajeros ilustrados y que gozaba de una situación privilegiada en la nave central, entre la capilla Real y el coro, suscitó distintas opiniones. Para algunos como Pifenrer o Cortada era demasiado simple y mezquino (además de clasicista) para contener la momia del más representativo y querido de los reyes de Mallorca, artífice de su época de mayor esplendor;⁷² otros más conservadores en sus gustos, como Furió y Bover lo elogiaron más por su significado histórico que por el monumento en sí, que era bastante sencillo y poco prominente.

65 Alejandro SANZ DE LA TORRE: "Jovellanos y la reivindicación de la arquitectura gótica de Palma", 439.

66 Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 36.

67 Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, V, 51; Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, 150.

68 Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 36.

69 William DODD: *Three weeks in Majorca*, 37-35.

70 Catalina CANTARELLAS CAMPS: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, 562. Jovellanos no era partidario de cambiar de sitio el coro pues era un rasgo característico de las catedrales españolas, permitía una mejor audición de los cánticos al estar en el centro y paliaba la desnudez decorativa del interior.

Angel Raimundo FERNANDEZ Y GONZALEZ: *Jovellanos y Mallorca*, 63-51.

71 Era de mármol en forma de pirámide truncada, con remate de almohadón y corona, cetro y espada de bronce dorado y fue realizado en 1779 a expensas del rey Carlos III.

72 Alejandro SANZ DE LA TORRE: "La reivindicación de la monarquía privativa mallorquina durante el romanticismo", *BSAL*, 54, 1998, 439-446.

El sepulcro era para Pífferrer un monumento mezquino y de pobre factura, poco adecuado para un personaje tan importante en Mallorca, y lo calificaba de *extraño túmulo*.⁷³ Bover señaló que hasta 1780, el cuerpo del rey estuvo en un sepulcro de piedra ordinaria, *con rejas de hierro, cubiertas de bayeta azul diariamente, y de damasco los domingos y fiestas*.⁷⁴

El sepulcro del marqués de la Romana,⁷⁵ obra neoclásica que estuvo en la iglesia de Sto. Domingo y que fue trasladada a la capilla de Jerónimo de la Catedral en 1837 tras la demolición de aquella, fue mucho más admirado. Sus méritos fueron destacados por casi todos los eruditos y viajeros románticos aunque para Pífferrer su estilo no podía ser el ideal en una obra de tal clase; sólo Cabanyes criticó abiertamente esta obra.

Furió escribió que esta obra neoclásica de 1814 del escultor José Folch, *además de ser preciosa, es muy bien ejecutada y mejor pensada*, considerándola un rico y hermoso panteón.

Nos describe el monumento funerario donde destaca el cadáver del general de uniforme y de mármol blanco descansando sobre un segundo cuerpo con relieves del marqués arengando a sus tropas en Jutlandia (Dinamarca) para regresar a España y combatir a los franceses; al pie una lápida de mármol negro con la inscripción conmemorativa. Varias figuras de mármol rodean el cuerpo yacente: la Patria coronada de castillos con la cara de su esposa, un genio alado que representa a su hijo apoyado sobre una antorcha que se apaga, a sus pies un atlas y libros que simbolizan los fastos de la nación y a sus espaldas una musa llorando su muerte. Tras el cadáver está el genio de la concordia que pregon a la alianza de España, Portugal e Inglaterra con sus pabellones respectivos; el león de los pies, los dos globos esféricos a sus espaldas y el escudo de armas del marqués guardan simetría con la obra.⁷⁶

Pífferrer, menos ecléctico y más medievalista, puso reparos a la obra, pero reconoció sus méritos: *obra grandiosa si a la mezquindad de los sepulcros modernos se atiende*.⁷⁷ La única excepción fue Cabanyes, que se mostró muy crítico:

El panteón del Marqués de la Romana, que se halla en una de las Capillas colaterales, es de diversos mármoles, adornado de un bajo relieve y algunas estatuas de mármol blanco, es muy alabado de estos Isleños, pero ni su composición ni su ejecución me gustan.⁷⁸

Los sepulcros preferidos de los autores románticos fueron los góticos, porque sus formas se adecuaban más al simbolismo cristiano que los clasicistas.

Pífferrer, como hemos visto anteriormente, enjuició las formas paganas poco aptas para la expresión del sentimiento religioso. Para él, no admitían comparación un sepulcro gótico y otro clasicista:

⁷³ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 155. *Aparte del recuerdo histórico que encierra, su construcción es mezquina y poco elegante*.

Ramón MEDEL: "Mallorca monumental. La Catedral", *El Historiador Palmesano*, 21-X-1648, 1.

⁷⁴ Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, II, 5. Incluye un dibujo.

⁷⁵ El sepulcro del general mallorquín Pedro Cano y Suneda, marqués de la Romana, uno de los héroes de la guerra de Independencia muerto en 1811, es obra del escultor catalán José Folch y fue realizado en 1814. Se considera la obra escultórica más importante del neoclasicismo en Mallorca.

⁷⁶ Antonio FURIÓ Y SASTRE: "Monumento erigido en Mallorca al marqués de la Romana", *Museo de Familias*, III, 1840, 76-77

⁷⁷ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 156.

⁷⁸ Josep Antoni CABANYES: *Notas y observaciones hechas en mi viaje y permanencia en Mallorca*, 75.

Este es el mayor triunfo del arte cristiano sobre las convencionales obras modernas. En vano se hacinan pedestales sobre zócalos, y grandes plintos sobre aquellos: esas masas geométricas nada dicen al corazón, y su pretendida belleza pasa inapercibida a los ojos del alma. Las fúnebres adelfas, los festones de adormideras cuelgan sin significación para el fiel que acude al templo; las bien combinadas alegorías no son sino un testimonio de la miseria de nuestras invenciones; y las estatuas simbólico paganas sólo sirven de fría distracción, cuando no de escándalo. Y añadió:

Una simple urna gótica sobre dos ménsulas, con una lápida y dos escudos de armas en el frente, habla al alma con más fuerza que los magníficos panteones greco- romanos ... Si un nicho la encierra, la ojiva comunica su místico espíritu al todo; y aunque la mano del escultor la siembre de detalles, jamás labra un adulador panegírico del difunto, sino que sólo tiene en cuenta el sentimiento religioso.⁷⁹

Los sepulcros góticos preferidos fueron, por este orden, el del primer obispo de Mallorca, Ramón de Torrella, y el del obispo Antonio Galiana,⁸⁰ sitios respectivamente en las capillas del Corpus Christi y de N Sra. de la Corona.

Bover nos describió el primer sepulcro, enmarcado por un arco apuntado decorado con relieves, pinturas en su fondo, urna con la estatua yacente del obispo sostenida por dos ménsulas y cornisa calada rota por un escudo de armas que no pertenecía al difunto, calificándolo de *monumento en que compitieron la suntuosidad y la elegancia* y añadiendo: *¿quién no tendrá por ruín y mezquino de las edades sucesivas, que sin atreverse a subir a la altura de tan insignes obras, ni siquiera se animaron a imitarlas, contentas con darles una estéril admiración⁸¹*

Piferrer escribió del segundo, resaltando la *quietud cristiana* del obispo yacente y las figuras encapuchadas del frente del sarcófago que *tienen un carácter tristísimo y respiran gran sentimiento*;⁸² sin olvidar el nicho gótico con pilares piramidales laterales con adornos de crestería, los animales fantásticos esculpidos junto a ellos y al fondo la escena del alma del obispo subiendo al cielo sostenida por dos ángeles, con el pueblo y el clero llorando su muerte.

El del obispo Gil Sancho Muñoz (antipapa Clemente VIII, muerto en 1447), en la sala capitular antigua,⁸³ consistente en una sencilla lápida apoyada sobre cuatro leones, despertó menos interés.

El baptisterio neoclásico⁸⁴ destacado por los autores ilustrados también fue elogiado por los románticos más eclécticos como Furió y Bover, que atribuyeron al mallorquín fray

⁷⁹ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 161-162.

⁸⁰ Ambos son del siglo XIV y acusan influencias catalanas.

⁸¹ Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: "El sepulcro del obispo Torrella, en la Catedral de Palma", *Semanario Pintoresco Español*, 1845, 138. *Por la pureza y buen gusto de su arquitectura merece el que se perpetue su memoria por medio de la litografía.*

Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 37.

⁸² Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 161.

⁸³ Fue concluida en 1433 y es de planta trapezoidal con bóveda de crucería; se atribuye a Guillermo Sagraera.

⁸⁴ Realizado en 1794 está situado en una capilla con forma en arco apuntado, destacando sus pilastras jónicas y su policromía. La pila bautismal es ovalada y las paredes se decoran con cuadros alusivos al bautismo.

Miguel de Petra. Furió escribió que esta obra era *toda ella de estucos dorados, y de buenos mármoles del país, con pilastras y cornisamento por el gusto jónico*,⁸⁵ destacando la pila de jaspe colorado de las canteras de Sollerich, con figura de sarcófago piramidal truncado y adornos de ramas colgantes en bronce dorado.

La sala capitular moderna,⁸⁶ de estilo barroco, tuvo juicios diversos y contradictorios. Piferrer criticó su puerta de entrada, Furió criticó tanto la puerta como la sala y Bover por el contrario, aprobó ambas piezas.

Piferrer señaló que era de forma elíptica, decorada con columnas estriadas en espirales y escribió con ironía que:

*ocupa casi todo un lienzo de la pared su puerta barroca, en que tres enormes y malas figuras representan las tres virtudes teologales. En el interior del arco se ve la Virgen cobijada por una pechina, rodeada de ángeles desnudos, y dos delfines a los lados: sin la efigie de la Madre de Dios creyérase ver la cuna de Venus.*⁸⁷

Furió remedaba a Ponz y lamentaba su recargamiento decorativo: *Es verdad que se hizo en una época en que las artes aún no estaban exentas del trastorno que causara en ellas la manía del destornillado Churriguera*.⁸⁸ Sin embargo Bover afirmó que el portal era majestuoso y formaba una elegante fachada en la sala capitular antigua, y el aula capitular moderna era una capilla "muy rica y hermosa",⁸⁹

El claustro catedralicio,⁹⁰ de sencillas líneas clasicistas, no despertó mayor consideración. Bover y Christmas lo consideraron bello y éste último denunció su estado ruinoso:

*El claustro pegado a la Catedral es muy bello, pero está de lo más ruinoso, hay grietas en los muros, y desigualdades en el nivel del propio edificio, que amenazan con su caída en un periodo no muy lejano. Ha sido reconocido por ingenieros franceses, que han dado su opinión de que nada puede salvarlo... es de esperar que partes de él puedan ser salvadas, y reconstruido entero, y no en ningún falso estilo moderno.*⁹¹

Furió y Bover apuntaban que fue construido en el año 1707.

⁸⁵ Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 42.

⁸⁶ Terminada en 1701 es una de las primeras plantas elípticas realizadas en Mallorca; su bóveda es también elíptica y muy ornamentada con motivos florales y un medallón con la virgen y el Niño sostenido por ángeles. El portal precedente es muy recargado de ornamentación y aparece la virgen con ángeles y encima las figuras de las virtudes teologales, realizadas a principios del siglo XVIII.

⁸⁷ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España*. Mallorca, 160.

⁸⁸ Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 40.

⁸⁹ Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, V, 40v. *La Sala Capitular es de fecha muy posterior a la Catedral, y es una de las piezas más primorosamente hermosas que existen. Su forma es oval, y la bóveda es de mármol blanco, finamente esculpida*.

Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, 180.

⁹⁰ Es de planta rectangular con patio central porticado, con arcos de medio punto y bóvedas de arista.

⁹¹ Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, 181. *Es muy bonito con sus arcos y columnas obra del siglo pasado*.

Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, V, 40.

Algunos autores dejaron descripciones más o menos detalladas de las capillas catedralicias con sus sepulcros, retablos y demás piezas; aparte de algunos sepulcros ya citados anteriormente o del baptisterio, se fijaron principalmente en los retablos, enjuiciados según sus estilos. Los clasicistas fueron destacados por los autores más eclécticos como Furió y Bover, aunque los románticos más radicales se mostraron indiferentes ante ellos (Piferrer); los retablos churriguerescos sufrieron el desprecio de todos. También criticaron el blanqueo de algunas capillas.

El retablo más admirado fue el de la capilla del Corpus Christi (Jaime Blanquer, 1599), de líneas manieristas y considerado uno de los mejores de la Catedral. Para Furió era *de lo mejor que hay en la Catedral* y Bover decía que *aunque de antigua arquitectura no deja de tener mérito*, atribuyéndolo al mallorquín Jaime Blanquer.

Otros retablos también elogiados fueron el de la capilla del Angel Custodio y S. Vicente Ferrer (barroco clasicista, siglo XVII), del que Furió señalaba que era *obra ajustada a las reglas de la mejor arquitectura aunque no dejan de correr en su torno algunos follajes que están allí por demás* y el de la capilla de S. Pedro (neoclásico, 1839), del cual escribía Furió que era *de piedra y escayola de buena arquitectura*.⁹²

Los retablos churriguerescos fueron objeto de desprecio, con los mismos criterios que los autores ilustrados. Furió opinaba sobre ellos que *no tienen ninguna analogía con la arquitectura de la Catedral...y lejos de inspirar aquel tétrico y sacrosanto respeto.. hace a veces prorrumpir al curioso en expresiones poco decorosas al lugar y a los artífices de aquellas monstruosidades*.⁹³

Los más criticados por Furió y Bover fueron los de las capillas de S. Pedro y S. Bernardo, S. Martín y S. Antonio de Padua, proyectados por el navarro Francisco de Herrera a principios del siglo XVIII. Del primero decía Furió que *aunque grande y costoso es de muy poco mérito en su gusto y ejecución*, coincidiendo con Bover. Del segundo Furió decía que era de *arquitectura irregular* y Bover que *es obra muy prolija por sus adornos y figuras*. Del último señalaba Furió que *aunque la arquitectura es grecorromana, tiene varios despropósitos que ridiculizan el todo de la obra* y Bover tampoco encontraba ninguna particularidad notable.⁹⁴

Otros retablos barrocos, como los de las capillas de S. Sebastián (Francisco de Herrera, 1711) y de la Concepción (Juan de Aragón, 1742), no atrajeron el interés de Furió (algo más el de Bover), señalando que estas obras *ofrecen muy pocas particularidades*.⁹⁵

Buena parte de las publicaciones que divulgaron las bellezas monumentales de Mallorca desde 1840 iban ilustradas con grabados y litografías.⁹⁶ La catedral fue el más reproducido de los edificios palmesanos, tanto en vistas panorámicas como en sus distintas partes del exterior y del interior, dada su gran complejidad. Cerca de medio centenar de litografías y grabados con las diferentes vistas y partes de la catedral ilustraron las bellezas artísticas del templo y forjaron toda una iconografía romántica del edificio, que fue

92 Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 37, 43, 49. Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, V, 38v, 44v. Juan DAMETO, Vicente MUT, Gerónimo ALEMANY: *Historia general del Reino de Mallorca*, 594.

93 Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 45.

94 Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 45, 46, 48. Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, V, 46, 47v, 49v.

95 Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 41. Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, V, 41v-42.

96 Alejandro SANZ DE LA TORRE: *La arquitectura de Palma de Mallorca en el grabado romántico (1833-1868)*. *Goya*, 228, 1992, 343-350.

considerado uno de los más meritorios de España y el principal edificio religioso de Mallorca.

Las principales obras ilustradas con litografías fueron los *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque* (1840) de Laurens, el *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares* (1840) de Furió, donde colaboraron los artistas mallorquines Melchor Umbert, Francisco Montaner, Bartolomé Sureda y Pedro de Alcántara Peña y los *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca* (1842) de Piferrer, con la colaboración artística de Francisco Javier Parcerisa, Pedro de Alcántara Peña y José Puiggarí. Estas son las obras donde aparecen la mayor parte de las reproducciones de la catedral y de los demás edificios mallorquines. Algunas crónicas, libros de viajes y revistas, como el *Semanario Pintoresco Español*, incluyeron también algunas litografías o grabados de la catedral, de menor calidad y en muchos casos copiados de las de los libros de Laurens, Furió y Piferrer.

Muchas de las ilustraciones de los *Souvenirs* de Laurens sirvieron de inspiración a Parcerisa y a los ilustradores del *Panorama* de Furió, que repitieron sus mismas vistas o se basaron en ellas, pero son las de Parcerisa las que mejor plasman el sentimentalismo y el espíritu religioso propios del gusto romántico. Los fuertes contrastes de luces y sombras que caracterizan las formas arquitectónicas y escultóricas catedralicias, las perspectivas que dan profundidad a las vistas y las figuras que completan las escenas otorgan a las estampas una gran fuerza poética y expresiva y un gran poder de sugestión.

Las partes más ilustradas de la catedral se corresponden con aquellas que fueron más elogiadas y valoradas en los textos. Así las vistas panorámicas de la bahía (Láms. I, II y III), donde se muestran las fachadas sur y oeste de la catedral que ya habían despertado el interés de los autores de la Ilustración y habían sido reproducidas en algunos grabados⁹⁷ la portada del Mirador (Láms. IV y V) con sus bellas esculturas góticas y la vista del interior del templo (Láms. VI y VII), donde se pueden observar la alta bóveda de la nave central y los delgados pilares de apoyo así como el coro situado en el centro de la nave.

Otras partes reproducidas son las fachadas norte y oeste con el campanario vistas desde tierra (Láms. VIII y IX), el viejo retablo Mayor gótico (Lám. X), los sepulcros del marqués de la Romana (Lám. XI) y del obispo Torrella (Lám. XII), la portada Principal (Lám. XIII)₁ la portada de la Almoína (Lám. XIV), la planta del edificio (Lám. XV), la capilla Real (Lám. XVI)₁ el coro y la sala capitular gótica₁ con el sepulcro del obispo Gil Sancho y la puerta de la sala capitular barroca (Lám. XVII).

⁹⁷ Alejandro SANZ DE LA TORRE: "La arquitectura de Palma de Mallorca en el grabado ilustrado (siglos XVIII y XIX)", *Academia*, 73, 1991, 215-230.

Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Palma, 1840, 33.

Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, Palma, 1971, 31.

La primera edición francesa: *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque*. Paris, Montpellier, 1840. *De sus numerosos restos góticos y de sus edificios amontonados destaca como un enorme relicario, dorado, cincelado y provisto de fibulas, la antigua catedral gótica ... Los dos edificios más notables y realmente hermosos de la ciudad son la Catedral y la Lonja.*

Archiduque Maximiliano de AUSTRIA: *Por tierras de España. Bocetos literarios de viajes (1851-1852)*. Madrid, 1999, 202.

Ilustraciones

- Lámina X I.- Vue de la ville de Palma, dans l'île de Majorque. Grabado de Andrew, Best y Leloir en *Le magasin Pittoresque* 1837, 281.
II.- Palmal Majorca. Dibujo de Henry Christmas, grabado de J.W. Cook, en Henry Christmas: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, London, 1, 1851.
- Lámina XI III.- Palma. Litografía en Cayetano Socias: *Reyes de Mallorca*, Palma 1852.
IV.- Puerta lateral de la Catedral. Litografía de Pedro Peñal Imp. Lit. de Francisco Montaner, en Antonio Furió: *Panoma óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, Palma 1840.
- Lámina XII V.- Puerta del Mirador en la Catedral de Palmal Dibujo y litografía de Francisco Javier Parcerisa, figuras de Puiggarí, Lit. de Segur, en Pablo Piferrer: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, Barcelona, 1842.
VI.- Interior de la Catedral. Litografía de P. Peñal Imp. Lit. de F. Montaner, en el *Panorama* de Furió.
- Lámina XIII VII.- Vista de la Catedral de Palma. Grabado en Fernando Fulgoso: *Crónica de las Islas Baleares*, Madrid, 1870.
VIII.- Vista de la Catedral de Palma, desde el jardín del antiguo convento de Santo Domingo. Dibujo de Joseph Bonaventure Laurens, litografía de Donnadiou hijo, en Joseph Bonaventure Laurens: *Souvenirs d'un voyage d'art á l'île de Majorque*, Montpellier-Paris, 1840.
- Lámina XIV IX.- Vista de la iglesia de la Misericordia, al final de la Rambla. Dibujo de J.B. Laurens, litografía de Donnadiou hijo, en los *Souvenirs* de Laurens.
X.- Antiguo Altar Mayor de la Catedral, Litografía de F. Montaner en el *Panorama* de Furió.
- Lámina XV XI.- Sepulcro del marqués de la Romana. Grabado de V.C. en el *Semanario Pintoresco Español*, 1845, 397.
XII.- El sepulcro del obispo Torrella, en la Catedral de Palma. Grabado de Sierra en el *Semanario Pintoresco Español*, 1845, 137.
- Lámina XVI XIII.- Puerta Mayor de la Catedral. Litografía en el *Panorama* de Furió.
XIV.- Puerta de las Almognas. Litografía de F. Montaner, en el *Panorama* de Furió.
- Lámina XVII XV.- Planta de la Catedral. En los *Recuerdos* de Piferrer.
XVI.- Capilla Real y trasaltar antiguo de la Catedral de Palma. Dibujo y litografía de F.J. Parcerisa, Lit. de Lemercier, en los *Recuerdos* de Piferrer.
- Lámina XVIII XVII.- Puerta de la Sala Capitular de Palma. Litografía en los *Recuerdos* de Piferrer.

RESUM

La catedral gòtica de Palma fou un dels edificis preferits pels autors del Romanticisme. L'ur posició dominant la badia, llurs formes gòtiques massises de l'exterior, així com la portalada del Mirador decorada amb belles escultures i la gran altura de la nau central suportada per fines columnes foren els aspectes més destacats del temple.

ABSTRACT

The Gothic Cathedral of Palma was one of the favourite buildings of Romantic writers. Its situation overlooking the bay, its massive gothic forms on the outside, its Porch of the Mirador decorated with beautiful sculptures and the great height of its central nave sustained by thin pillars were the most praiseworthy aspects of the church.

El canvi de segle a la literatura de Mallorca*

PERE ROSSELLÓ BOVER

1. El final de la Renaixença

*Cierto que la literatura de los principios del siglo [XIX] fue una locura; pero no es menos cierto que la de su fin es una enfermedad.*¹ Amb aquestes paraules amaraes de pessimisme Miquel dels Sants Oliver avaluava la situació literària de Mallorca a la fi del segle a l'article *De la literatura mallorquina en 1889*, recollit al volum *Cosecha periodística* (1891). També els mots amb què Oliver un poc més tard, el 1894, acabava la sèrie d'escrits periodístics sobre *La literatura en Mallorca* mostrava igualment la seva manca d'esperança en el futur de les nostres lletres:

*Fuera de esto, parece ya extinguido el manantial que hasta ahora nos ofreció su apacible y limpio contingente. Los primeros campeones de este renaciminetto dejan caer la pluma de su mano fatigada; la muerte escoge entre ellos su presa siempre segura; poco a poco van desfilando y con ellos desaparece el resto del vago ideal que persiguieron y anhelaron. La última generación se lanza por opuestos derroteros, si acaso a conciencia sigue alguno. Nadie se apresta a rellenar el hueco que dejan en la desmantelada trinchera. Se rindió en 1890 un homenaje de gratitud a los redactores difuntos y al fundador viviente de La Palma para saludar en ella la aurora de ese florecimiento. Parece que fue la señal de despedida, y que cada uno se retiró a su hogar, silencioso y con el luto en su corazón. Entonces pudimos decir con entera veracidad: ha concluido nuestra ruta, el ciclo se ha cerrado.*²

Avui ens pot semblar exagerat el pessimisme d'Oliver, però a principis del darrer decenni del XIX hom tenia la sensació que la Renaixença havia arribat a la fi sense trobar successors per al proper segle. Efectivament, la commemoració del cinquantè aniversari de la revista *La Palma* l'any 1890 no havia servit per estimular les noves generacions. Dins la darrera dècada del segle els prohoms de la Renaixença havien entrat en un moment d'inactivitat a causa de la vellesa i alguns dels seus membres més destacats ja havien mort. Dos dels fundadors de la revista *La Palma*, Tomàs Aguiló i Antoni Montis, havien desaparegut el 1884 i l'altre, Josep M. Quadrado, patia una greu malaltia que aviat, el 1896, el duria a la mort. També el 1890 ens havia deixat Josep Tarongí. I, fins i tot, una jove promesa, el poeta Joan Guiraud, admirat per Miquel Costa i Llobera, havia desaparegut el 1887 a l'edat de tan sols vint-i-cinc anys. Encara, entre 1894 i 1907, moririen Josep Lluís Pons i Gallarza (1894), Marià Aguiló (1897), Jeroni Rosselló (1902), Mateu Obrador (1906), Pere d'Alcàntara Penya (1906), Gabriel Maura (1907), etc. En canvi, ningú no veia

* Ponència llegida en les Jornades "Mallorca entre els dos segles (1897-1905)", a la Fundació La Caixa de Palma el 8 de maig de 1998.

¹ Miquel S. OLIVER: *Cosecha periodística. (Artículos varios)*. Estudi preliminar de Damià Pons i Pons, Mallorca, 1990, 135. [Edició facsímil de la realitzada a Palma el 1891 a la Impremta d'Amengual i Muntaner].

² Miquel dels Sants OLIVER: *La literatura en Mallorca*. Edició a cura de Joan-Lluís Marfany, Barcelona, 1988, 200.

cap símptoma que anunciàs l'aparició de nous escriptors en català, capaços de rellevar la generació que s'extingia. Només dos joves lletraferits podien generar una mica d'esperança, però la seva obra a principis del darrer decenni del XIX encara no havia donat mostres de continuïtat: el 1885 Antoni M. Alcover havia publicat les seves *Contarelles* i Miquel Costa i Llobera havia tret a la llum el seu primer volum de *Poesies*. Naturalment, caldria afegir-hi Miquel dels Sants Oliver, que aleshores ja havia donat a conèixer dues novel·letes a la premsa mallorquina, *Margalida, paisatge mallorquí* (1888) i *Aventures d'un mallorquí* (1890), a més d'un bon nombre d'articles i de quadres de costums. Per tant, el 1894 gairebé hauria calgut tenir qualitats de profeta per pensar que la Renaixença tendria una continuació -i, a més, brillant - en el període precisament del canvi de segle.

A més, els motius de desencís i de preocupació també podien provenir per la desarticulació de les principals publicacions que la Renaixença havia creat: el 1874 plegava la *Revista Balear*; el 1885 ho feia *La Ignorancia*; el 1887, *Museo Balear*; i *La Roqueta*, el 1892, tornava eclipsar-se per segona vegada. La desarticulació de les publicacions literàries o culturals, ja fossin de caràcter popular o culte, semblava evident. A més, els poetes mallorquins del XIX tampoc no havien creat altres plataformes, que estimulassin i permetessin la incorporació de nous escriptors a la Renaixença. Els nostres romàntics, perfectament conscients de la unitat de la llengua catalana, no es preocuparen de bastir uns jocs florals d'àmbit local, sinó que es limitaren a participar - amb una assiduitat fins i tot desproporcionada - als de Barcelona. Tot, per tant, indicava la feblesa i el fracàs de la Renaixença mallorquina i n'era una prova el fet que en aquests anys la majoria dels nostres poetes romàntics ni tan sols hagués recollit en volum la seva obra. En resum, Miquel dels Sants Oliver tenia raons de pes per sentir-se pessimista respecte al futur.

Tanmateix, quan el 1903 Oliver publicava en forma de llibre *La literatura en Mallorca*, el seu desànim s'havia esvaït totalment. Aquests articles sobre la literatura mallorquina sortien tal com havien aparegut a la premsa i optava per afegir-hi un apèndix final, en el qual rectificava els seus mots anteriors:

*Parece, en efecto, que el ciclo que dábamos por cerrado..., no se ha cerrado -definitivamente, al menos-. Muy al contrario: desde entonces se ha observado como un despertar o nuevo rebrote de algunos ingenios que aparecían cansados y la aparición de nuevas y ya salientes personalidades.*³

La sensació de devastació de quasi deu anys abans ara s'havia esvaït, perquè, paulatinamente, en la sombra de los colegios y en los claustros universitarios, se preparaba una nueva generación, con sus vagidos y tanteos inconsistentes al principio, después más vigorosos y acentuados.⁴ De fet, l'apèndix de *La literatura en Mallorca* dona compte de la represa catalana de Miquel Costa i Llobera - que el 1897 havia tret el volum de poesia narrativa *De l'agre de la terra* i el mateix 1903, *Tradicions i fantasies* - i de Joan Alcover - que des de 1899 havia tornat al conreu de la poesia catalana, tot i que encara no n'hagués publicat cap volum. Juntament amb ells, el 1896 havia aparegut l'*Aplec de rondalles* mallorquines, de mossèn Antoni M. Alcover. Miquel dels Sants Oliver també ens informa dels nous escriptors sorgits durant aquests anys: Pere Orlandis (mort el 1897), Bartomeu Amengual, Gabriel Alomar, Rafel Ballester, Fèlix Escales, Jaume Pomar, Joan Torrendell, Joan Aguiló, Llorenç Riber, Bernat Batlle, Joan Rosselló de Son Fortesa, Maria Antònia Salvà, Emília Sureda, Miguel Sarmiento, etc. Per aquest motiu, la conclusió a què Oliver arriba al final de *La literatura en Mallorca*, com a conseqüència precisament del que ha exposat en l'apèndix assenyalat, és d'una absoluta confiança en el futur: la Renaixença no sols no s'ha estroncat, sinó que ha trobat uns continuadors capaços de modernitzar-la. Però

³ Miquel dels Sants OLIVER: *La literatura en Mallorca*, 201.

⁴ Miquel dels Sants OLIVER: *La literatura en Mallorca*, 201-202.

l'aparició de nous escriptors no és l'únic motiu de tranquil·litat per a Oliver. Encara que diagnostica algunes de les dificultats existents, com el divorci entre els escriptors i el públic lector, Miquel dels Sants Oliver adverteix l'avanç produït en l'acceptació de la llengua catalana com a instrument de creació literària i en l'adopció d'un model de llengua equidistant entre el català col·loquial dels costumistes i el català arcaic de part de la poesia romàntica:

[...] las letras mallorquinas en los últimos años se han remozado y modernizado bastante, hasta contrastar con su primitivo tinte anticuado, contemplativo y quietista. Si entonces estuvieron, en algún modo, divorciadas de la masa general por cierto horror a la novedad contemporánea, hoy no lo están menos y por todo lo contrario: el misonéismo reside actualmente en el público. Nótese como un desequilibrio o pugna de ideales entre las inteligencias activas y el país, si bien parece asegurada una conquista definitiva: la admisión de la lengua patria como instrumento esencialmente poético y artístico y la formación de un tipo literario de este idioma, flexible, equidistante de las formas bajas y plebeyas y de las afectaciones arcaicas.⁵

A més, s'havien produït alguns esdeveniments indicatius d'un canvi que anava més enllà de la literatura. Ell mateix n'havia protagonitzat un, quan el 1897 havia utilitzat el català a l'Ajuntament de Palma amb motiu de la proclamació de Marian Aguiló com a fill il·lustre de la ciutat, la qual cosa suposava un gran avanç en el reconeixement de l'ús de la nostra llengua en els actes públics. La introducció d'un pla d'estudis regionalista al Seminari (1898), de mans del nou bisbe Pere Joan Campins, i el projecte de formació d'un gran diccionari de la llengua catalana (1900), al capdavant del qual se situava mossèn Alcover, eren avanços importants en la normalització del català. La publicació costumista *La Roqueta* des de 1898 tornava a aparèixer. A més, la vida musical i artística s'havia revitalitzat força durant aquests anys amb esdeveniments com la creació del Saló Bethoven (1898). El 1902 havia començat l'enderrocament de les murades de Palma, un projecte que els anys anteriors s'havia convertit en el símbol de l'aspiració de Palma a la modernitat. La inauguració el 1903 del Gran Hotel de Palma devia ésser un altre motiu d'esperança per a Oliver i per als que pensaven com ell, ja que aquest edifici era una passa decisiva per a l'inici de la indústria turística que tant havia reivindicat.

2. El Regeneracionisme modernista

L'apèndix de *La literatura en Mallorca* encara ens revela una altra dada d'interès: d'entre els noms dels nous autors incorporats a les nostres lletres Oliver esmenta quatre escriptors que han destacat per la seva labor a la premsa catalana i mallorquina. Es tracta de Bartomeu Amengual, Gabriel Alomar, Rafel Ballester i Fèlix Escalas. A aquests cal afegir Joan Torrendell, a més d'Antoni Noguera, crític musical de *La Almudaina* i animador del moviment orfeonístic, i del pintor Antoni Gelabert. Tots aquests intel·lectuals es cohesionaren entorn del periòdic *La Almudaina*, que des de 1887 era dirigit per Miquel dels Sants Oliver.⁶ Des d'aquest diari Oliver, que es convertí en l'ideòleg del grup, va defensar la modernització social de Mallorca, va combatre el provincianisme, va demanar l'autonomia i va divulgar els corrents artístics considerats moderns en aquell moment, com era el cas del Naturalisme. Joan Torrendell va atacar el caciquisme i la corrupció en dues obres de teatre

⁵ Miquel dels Sants OLIVER: *La literatura en Mallorca*, 232.

⁶ Damià Pons i Pons: *El diari 'La Almudaina' en l'època de Miquel S. Oliver*, Binissalem, 1998.
Damià PONS i PONS: *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905). El grup regeneracionista de l'Almudaina*, Palma, 1998.

social: *Els encarrilats* (1901) i *Els dos esperits* (1902).⁷ Fèlix Escalas publicà diverses proses esteticistes dins l'estètica de l'època. I Gabriel Alomar, tot seguint les idees de Carlyle, va defensar la funció de l'artista com a guia de la societat i llançà dures crítiques al sistema polític espanyol.

Sens dubte, la formació d'un nucli modernista, amb un pensament essencialment regeneracionista, també era un dels motius principals que el 1903 havien fet que Oliver canviàs d'opinió respecte del futur de les lletres mallorquines. En realitat, es tractava d'un grup heterogeni, que sobretot coincidia en l'ideal de modernitzar la nostra societat, tot obrint-la a les influències de fora. Aquests escriptors, i més concretament Oliver, varen difondre un missatge modernitzador i una ideologia nacionalista a través d'un gran nombre de textos teòrics (articles periodístics, conferències, llibres, etc.), en els quals defensaven l'autonomia de Mallorca i el reconeixement de la realitat plurinacional de l'Estat Espanyol. A més, s'esforçaren per tal d'estendre aquest ideari a altres sectors socials (com la burgesia, l'única classe que podia oposar-se al caciquisme instaurat al món agrari) i polítics (com els republicans). Igualment, però, varen atacar durament la introducció de les modes espanyolitzants, com els toros o el cant flamenc, que aleshores s'introduïen amb força a les nostres terres. A més, proposaren la reactivació de l'economia mallorquina, amb el foment de noves indústries, com el turisme.

També, aquest grup va crear diverses publicacions periòdiques, molt dins les línies estètiques del Modernisme. Als únics quatre números de la revista *Nova Palma* (1898), inspirada en la publicació barcelonina *Catalònia*, varen aparèixer textos literaris i articles sobre política i nacionalisme. *Nova Palma*, que era dirigida per Joan Torrendell, va comptar amb col·laboracions de Joan Maragall, Miguel de Unamuno i Francesc Pi i Margall, entre d'altres. També, com hem dit, reconvertiren la publicació costumista *La Roqueta*, la qual cosa els permetria arribar a altres sectors socials, com la menestralia i les classes populars. A *La Roqueta* aplicaren l'estètica fi de segle i hi publicaren textos d'un clar contingut ideològic, en els quals defensaven un programa de regeneració i de modernització social. En altres publicacions -com *Figaro* (1900), *La Veu de Mallorca* (1900) i *La Ciudad* (1905)-, també hi podem trobar la influència del grup.

És cert que a Mallorca no s'havia produït un enfrontament directe amb els representants de la Renaixença. Però els modernistes aviat havien començat no sols a substituir-los, sinó també a superar les seves limitacions. Així, en els articles *Visita à n'es cementeri* i *De la literatura mallorquina en 1889*⁸ Oliver criticava durament la revista *Museo Balear* per manca de vitalitat i d'interès per l'actualitat, per excés d'historicisme, per ignorar el Naturalisme i, en general, per no saber-se fer ressò de cap tendència nova. Unes crítiques que, més ampliades i millor precisades, encara trobarem a la seva "novel·la" *La Ciudad de Mallorques* (1906). Però Oliver sobretot es queixava de la manca de consciència nacional que advertia en el nostre món cultural, del sucursalisme i de la mentalitat centralista dominants en la vida pública de l'illa:

Casi toda la actividad intelectual de Mallorca se consume en las luchas de la política al uso, o en el bufete del abogado, que más que profesiones ligadas parecen inseparables. A muchos talentos dignos de no tener su criterio enajenado a esta política casera, los vemos convertidos en otros tantos girasoles vueltos constantemente de cara a los rayos del favor central, del que todo lo aguardan. Devóranse con sin igual avidéz periódicos y discursos,

⁷ Damià PONS I PONS: "Joan Torrendell, entre el Modernisme vitalista i el regeneracionisme d'esquerres", Pròleg a Joan Torrendell: *Els encarrilats*, Barcelona, 1998, 5-78.

⁸ "Visita à n'es cementeri", *La Roqueta*, 3 novembre 1889.
"La literatura mallorquina en 1889", *Cosecha periodística*, 1-17.

*chascarrillos y ocurrencias de personajes agrandados por los espejismos de la distancia y por las amplificaciones de la prensa de partido, inmensa lente puesta sobre la pequeñez del infusorio. De esta admiración sin límites se origina un vicio funesto y casi inconsciente [sic]: el menosprecio de la vida local y la tendencia de estos talentos débiles a volar hacia el centro como leves partículas de acero atraídas por la punta imantada.*⁹

S'havia produït un canvi important respecte de la Renaixença, que s'embadalia en la contemplació d'un passat irrecuperable. Ara l'interès per la llengua, per la cultura i pel país ja no eren fruit d'uns somnis idealistes i sense futur: l'avanç cap a la recuperació de la llengua i de la tradició cultural autòctones precisament representaven l'única via possible de modernització de la societat mallorquina. En canvi, el centralisme, tantes vegades defensat en nom d'un progrés i d'un cosmopolitisme falsos, no havia portat més que a la crisi i al caos. La desfeta del 98 en fou la prova fefaent. El centralisme, a més, era considerat la causa de l'esterilització de talents que en l'àmbit regional podrien donar els seus fruits:

*Hay hombres que no sirven para la lucha; hombres de mérito que no encuentran jamás el primer peldaño para encaramarse, y que, irradiando su luz sobre la comarca en que ahora vegetan tristemente, podrían fertilizarla y embellecerla en todos los sentidos, si muchas veces no se creyesen desterrados en su propia casa y bajo su propio techo.*¹⁰

No podem entrar en l'anàlisi detallada del pensament de Miquel dels Sants Oliver ni en el dels altres membres del col·lectiu modernista. Només direm que, a finals de 1890 i des de les pàgines de La Almudaina, el grup -que s'autonomenava els *insensatos*- comença la Campanya per Mallorca, consistent en una sèrie d'articles periodístics encaminats a provocar un canvi de mentalitat i d'actuacions en la vida dels mallorquins. A l'article *La política mallorquina*, amb el qual Miquel dels Sants Oliver col·labora en la Campanya, davant el centralisme que l'estat ha imposat des del segle XVIII i que ha ignorat sistemàticament la nostra terra, reivindica el regionalisme com a forma política que hauria d'adoptar Mallorca per tal de poder avançar i modernitzar-se:

*Pero también es cierto que la organización política de los partidos en la isla es tan defectuosa, que tienen su raíz y su tronco en la Corte, en vez de brotar del propio suelo, que somos esclavos de las influencias centrales en vez de ponderar en ellas como las otras comarcas, que en nuestra rotación sólo obra la fuerza centrífuga, en fin, que nadie conocería en nosotros a los descendientes de aquellos que hace 170 años tenían un régimen político autónomo, una constitución propia, unos privilegios siempre defendidos y una vida regional perfecta.*¹¹

Aquest ideari regeneracionista no tan sols pretendrà canviar la vida política mallorquina, sinó que voldrà abastar totes les activitats i tots els terrenys. La voluntat d'arribar als sectors més diversos de la població explica la participació d'Oliver i d'Alomar en la premsa costumista, de caràcter humorístic i popular. De fet, aquest objectiu els conduirà a utilitzar la literatura com a vehicle per difondre les seves idees entre el públic majoritari. Així, l'any 1890 Miquel dels Sants Oliver, sota el pseudònim de Clavell de Moro, publica a La Roqueta una novel·la breu titulada *Aventures d'un mallorquí*, en la qual sobretot critica el nostre immobilisme en contrast amb la voluntat de progrés que el 1888 Barcelona ha demostrat amb la celebració de l'Exposició Universal. El tema, que ja havia estat motiu d'un

9 "La literatura mallorquina en 1889", *Cosecha periodística*, 6.

10 "La literatura mallorquina en 1889", *Cosecha periodística*, 6-7.

11 "La literatura mallorquina en 1889", *Cosecha periodística*, 189.

article aparegut a *La Roqueta*,¹² ara adopta la forma del relat de les "aventures" d'un mallorquí, el senyor Mandilego, que viatja a Barcelona per veure l'Exposició Universal. Aquesta ciutat és presentada com *la terra de la llum i de la civilització*,¹³ de la qual els mallorquins haurien de prendre exemple. El senyor Mandilego, en canvi, és el símbol de la superficialitat i de l'immobilisme dels illencs, que en la seva indolència secular són incapaços de comprendre la necessitat de modernitzar-se. El senyor Mandilego és, en resum, el representant d'una menestralia que no ha sabut convertir-se en burgesia i assumir el paper de classe dirigent del país, ésser dinàmica i generar progrés. Al final, quan retorna a Palma, amb un evident simbolisme, li cau la maleta al mar i perd tot el que havia comprat a Barcelona. Oliver, amb aquestes *Aventures d'un mallorquí*, vol posar en relleu el desapropiament de l'exemple de Catalunya pels mallorquins, tal com explica cap al final:

Amb lo seu orgull i amb la seua peresa, no li despertà l'exposició de Barcelona enveja patriòtica de cap classe. No va ésser per ell -ni casi per cap mallorquí- una lliçó i un estímulo. Aquell espectacle d'una ciutat que progressa, que ha romput les seues murades, que s'eixampla en carrers hermosíssims i que s'adorna amb totes les meravelles de l'art i de la indústria d'avui en dia, no serví perquè duguessen a Mallorca un esperit de protesta contra lo raquític i lo insignificant de tot lo nostro...

Tornaren aquí i s'estigueren tan tranquils, com aquell que ha anat a veure unes vistes fetes per homos inferiors amb l'exclusiu objecte de divertir-lo a ell, raça pererera i privilegiada.

*I així quedàrem tots de conformats amb totes les nostres rutines.*¹⁴

A partir de 1898 el militarisme espanyol i la desastrosa política colonial varen ésser objecte de dures crítiques per part dels nostres escriptors. En aquest sentit, hem de parlar de tres articles molt representatius de Gabriel Alomar. A *Un aspecto del regionalismo*, publicat a *Nova Palma* l'escriptor modernista atacava el paper centralitzador de l'exèrcit i l'amenaça de les llibertats polítiques que podia representar una dictadura militar; però, sobretot, hi blasmava els efectes perjudicials, socials i personals, que per als mallorquins suposava que els nostres soldats haguessin de complir el servei militar fora de l'illa:

Por lo demás, yo me resisto a creer que el suelo de una región pueda ser mejor defendido por los forasteros que por los hijos del país; y me permito dudar de la eficacia de esa ilustración adquirida en el roce de los cuarteles, en la continua y afectada anulación de la propia personalidad, en esa especie de aprendizaje de la esclavitud, en esa aceptación silenciosa del dominio, que es, para muchos espíritus, el ideal del ciudadano y para mí la fuente del estacionamiento y de la rutina, cuando no del retroceso.

Y no hay que olvidar que para un mallorquín ha de ser mucho más dolorosa esa obligada estancia en tierra extraña, en continuo temor de que la propia lengua le sirva de motivo para la reprensión o el castigo acostumbrados. Yo no me resigno tampoco a convencerme de la licitud de esa ilustración impuesta a mano armada, y aprendida entre voz de mando y toque de corneta, en el campo de ejercicios, allá, a un sin fin de leguas de la patria

¹² "Porvenir des Born", *La Roqueta*, 28 desembre 1889.

¹³ Miquel S. OLIVER: *La Ciutat de Mallorca. Aventures d'un mallorquí*, Palma de Mallorca, 1981, 115.

¹⁴ Miquel S. OLIVER: *La Ciutat de Mallorca. Aventures d'un mallorquí*, Palma de Mallorca, 1981, 155-156.

*donde ha quedado el pensamiento en prenda y de donde llegan, trabajosamente y a largos intervalos, las humildes cartas de la familia i del amor...*¹⁵

En un text titulat *En Juan quant va arribà...*, publicat a *La Roqueta*, sota la forma d'un article costumista però molt proper al conte, Gabriel Alomar ens presenta una història que pretén denunciar la degradació a què el militarisme espanyol condemna el jovent mallorquí. El subtítol *D'altre temps* és clarament irònic, sobretot si tenim en compte que apareix publicat l'octubre de 1898. El text narra el retorn al poble d'un jove que, després d'haver complert el servei militar, ha esdevingut un individu castellanitzat, incapaç d'adaptar-se a la vida normal del poble, absolutament improductiu i inútil per a la societat. En opinió de Damià Pons, aquest article possiblement hauria inspirat a Santiago Rusiñol l'argument de l'obra teatral *L'hèroe* (1903), amb la qual conté nombroses coincidències.

I, com a tercer exemple d'aquesta *literatura del desastre*, hem d'esmentar un altre article d'Alomar aparegut a la revista *Catalònia* de Barcelona, *Els dos esperits*, en el qual l'autor es fa ressò de la crisi colonial i denuncia que la data de caducitat del projecte polític espanyol ja ha vençut:

[*L'Estat tradicional de S. M. Catòlica ha complert tota la seva tasca secular. Reconeguem d'una vegada la seva vellesa caduca.*]

*Li tocà el descobriment i la colonització de tot un món, i aquesta és l'hora en què no s'ha adonat encara de lo que són colònies, fins al punt d'intentar fer-ne de noves sense l'element indispensable per a tal empresa, és a dir, sense colons. Agotades ses fonts de riquesa, gira els ulls al caudal venerat de ses tradicions mortes, vol dur al mercat, com a darrera joia venal, tot un passat de vida guerrera i violentadora, i no sospita que les races també envelleixen tant com passa el temps, i les forces van agotant-se en la falta absoluta d'acció i d'exercici.*¹⁶

Quasi deu anys després de la crisi del 98, Miquel dels Sants Oliver publicava el 1907 a *La Almudaina* una sèrie d'articles titulada *La literatura del desastre*, en els quals pretenia donar compte de la literatura generada en castellà per la crisi colonial. És a dir, el que els manuals de literatura espanyola denominen com la *Generación del 98*. En aquests articles Oliver reconeix el paper fonamental que varen tenir les idees d'Almirall en el debat del *problema espanyol* i en el naixement del catalanisme polític. Almirall -escriu Miquel dels Sants Oliver- *no encuentra en la vida política de España más que un régimen jurídico, liberal y moderno en la apariencia y un régimen de hecho por completo arbitrario y de tiranía.*¹⁷ Oliver, com Alomar i els altres companys de *La Almudaina*, s'inscriví en aquesta línia d'un catalanisme progressista i regeneracionista que prenia com a model *Lo Catalanisme* (1886), de Valentí Almirall.

3. L'assimilació del Regeneracionisme

Tanmateix, el regeneracionisme arriba a impregnar el pensament de la majoria dels escriptors de l'època, fins i tot d'alguns força allunyats del l'òrbita de *Lo Catalanisme*, de Valentí Almirall, i que, en canvi, s'inspiraven en un regionalisme conservador i catòlic dins la línia de *La Tradició Catalana*, del bisbe Josep Torras i Bages. El regionalisme esdevé el

¹⁵ "Un aspecto del regionalismo", Veure Jaume POMAR: *L'aventura de 'Nova Palma'*, Palma de Mallorca, 1976, 88-89.

¹⁶ Gabriel ALOMAR: "Els dos esperits", *Sobre liberalisme i nacionalisme*, Palma, 1988, 41.

¹⁷ Miquel dels Sants OLIVER: *La literatura del desastre*, Barcelona, 1974, 85-86.

camí a seguir per a la regeneració de tot l'Estat, la solució a la crisi del moment, per la qual cosa es converteix en un concepte inseparable del de regeneracionisme.

N'és un exemple l'escriptor menorquí Àngel Ruiz i Pablo, que el 1898 llegeix al Círculo Catòlic de Ciutadella una *Conversa familiar sobre el regionalisme*. En aquest discurs reacciona contra el centralisme i contra el caciquisme que dominaven la política espanyola de l'època, d'acord amb la situació general de protesta *contra s'Estat, és a dir, contra s'organització, tota sencera, de s'administració, i, fins i tot contra sa Constitució espanyola*.¹⁸ Ruiz i Pablo hi defensa un regionalisme d'inspiració catòlica, clarament basat en *La Tradició Catalana*. L'escriptor menorquí creu que el responsable del centralisme i de la ineficàcia de l'Estat és el liberalisme, però fa extensiva la seva crítica a tot el sistema de partits polítics. D'entre tots els mals de l'època, subratlla el caciquisme, que per a ell és la causa principal de la corrupció i de la injustícia dominants. Ruiz i Pablo, des del punt de vista d'un catolicisme gairebé integrista, demana una regeneració de la vida política, que ara està *en mans des més llests en ves [sic] d'estar-hi en ses des més honrats*.¹⁹

L'ideari regeneracionista també és present als textos teòrics de Joan Rosselló de Son Fortesa, reunits al volum *Ruralisme* (1908). Rosselló també defensa els conceptes de progrés, certament molt idealitzat, i de modernitat. Com tants d'altres intel·lectuals catalans de la fi de segle, rebutja les càrregues estatals i burocràtiques que l'Estat imposa, critica el colonialisme espanyol -com s'observa al relat *En Caragol*- i l'imperialisme dels Estats Units amb els països sud-americans. Joan Rosselló havia llegit els autors anarquistes (Kropotkin, Reclus...), però creia que la transformació social no podia venir a través de la revolució, sinó mitjançant la imposició de la moralitat i dels bons costums. Aquests, juntament amb l'educació, ens durien a una societat sense conflictes de classe. Critica sobretot l'abandonament del camp pels senyors i l'interès d'aquests per obtenir uns guanys immediats sense pensar en el futur. A *Influència de la Poesia* (1905) defensa la funció messiànica del poeta, que ha de desvetllar la raça i la personalitat del poble. Ara bé, el seu ideari progressista troba un greu obstacle en aplicar-hi les tesis deterministes. Tot seguint Taine, l'escriptor d'Alaró explica el tarannà dels mallorquins per la influència del medi (el clima, els components racials, l'herència, etc.), la qual cosa li fa negar tota possibilitat de transformació. El pessimisme és evident, perquè el progrés que tant anhela és en certa manera impossible: els mallorquins som un poble típicament mediterrani i, per tant, pererós. El mite del Nord, l'ideal dels pobles treballadors, planificadors, ordenats, constants, etc. és representat per Catalunya. Ara bé, conscient de la catalanitat originària dels mallorquins, de la qual pensa que només n'ha restat intacta la llengua, Joan Rosselló afirma que *urgeix recobrar l'esprit i l'acció industrial i comercial dels nostres progenitors, imitant el bell exemple que [e]ns donen actualment els catalans*.²⁰

Les idees regionalistes i regeneracionistes acaben impregnant el pensament de la majoria dels escriptors mallorquins, fins i tot dels propers al maurisme, com Joan Alcover, o més o menys vinculats a l'Església. El poeta de *Cap al tard* i *Poemes bíblics*, el 1899 ja defensa el rejuveniment de la nostra societat, que *ha menester sang nova, fe, calor, entusiasme i agosament juvenívol*.²¹ Per a ell, *Sols els pobles que tenen viva i desperta la consciència i senten el vibrar de l'ànima pròpia i estan gelosos de tot allò que defineix i afirma la seva personalitat i no volen destenyir-la, ni esborrar-la, ni deformar-la, sols aquests van endavant i creixen*.²² L'any 1903 Joan Alcover, que fins aleshores encara havia publicat tots els seus llibres de poemes en castellà, feia una defensa abrivada de l'escriptura

18 Àngel RUIZ I PABLO: *Obres completes*, Menorca, 1981, 140.

19 Àngel RUIZ I PABLO: *Obres completes*, Menorca, 150.

20 Joan ROSSELLÓ: "Les indústries rurals a Mallorca, *Ruralisme*, Barcelona, 1908, 89.

21 Joan PONS I MARQUÈS: *Ideari de Joan Alcover*, Palma de Mallorca, 1976, 111-112.

22 Joan PONS I MARQUÈS: *Ideari de Joan Alcover*, 26.

en la llengua materna: *el qui a Mallorca escriu en castellà propendeix a les generalitats incolores; en el vehicle de la llengua s'allunya del seu centre, i amb la distància s'esmortueixen i s'apaguen notes i detalls i menudències precioses qui són la vida de l'art. Allà en el fons de l'obra del poeta s'ha de besllumar el seu país, encara que no en parli. El país canta per boca del poeta.*²³

Podríem multiplicar els exemples, però sens dubte el més il·lustratiu és la presència d'elements propis del Modernisme regeneracionista en alguns dels poemes classicistes d'*Horacianes*, de Costa i Llobera. És el cas de *L'hèroe*, una composició de 1906 en la qual Costa es fa ressò de les teories voluntaristes adoptades pel Modernisme. L'heroi de Costa i Llobera es correspon a l'intel·lectual messiànic, al poeta-guia de la societat de Carlyle, a l'*amic del poble* d'Ibsen i, en certa manera, al superhome de Nietzsche: és aquell que, guiat per un ideal, no s'atura davant l'adversitat ni l'oposició de la massa, i, amb el sacrifici personal, porta el seu poble a la pau i a la perfecció:

*Ell de son poble concentra l'ànima.
Tranquil, hi atura les bregues díscles;
lluïtador, hi remou les tormentes
com fa el mestral sobre la mar voluble.
L'impuls que ell dóna produeix l'ímpetu
que enfora guia la gent i l'època,
i damunt la corrent que se'n forma,
ell passa al trot de triunfal quadriga...*

Fins i tot en un poema programàtic com *Als joves*, que refusa alguns aspectes del Modernisme, sobretot els decadentistes, Costa ataca les modes centralistes i espanyolitzants -com les curses de braus o les cançons flamenques- que estan despersonalitzant la nostra cultura:

*Enfora, oh joves, d'aqueix centre exòtic
a on la lluita bàrbara,
jugant la vida i mort d'homes i bèsties,
se'n fa festa sacrílega.
Amb tuf de sang, carnatge i vil cridòria
la multitud embriaga-s'hi
tumultuosa, contagiant-se amb febres
de decadència pútrida..
Enfora, enfora del variat prosceni
la mímica faràndula
que sols ja furga pels femers, cercant-hi
la riallada estúpida.
Llavis i orelles que va ungir l'aroma
de les cançons indígenes,
no us profaneu amb cançoneig imbècil,
rebuig de lletra i música!*

Com ha escrit Damià Pons, *Les idees expressades per Costa Als Joves remetien al pensament regeneracionista i nacionalista de l'època en els aspectes que fan referència a les qüestions identitàries. El punt de partida havia estat Almirall. Miquel S. Oliver, en els seus articles de 'La Almudaina', i també els altres regeneracionistes mallorquins, insistiren en la presentació dels caràcters català i castellà com a contraposats, en els tocs d'atenció sobre els*

*perills de perdre la personalitat cultural i nacional pròpia, en les crides a la necessitat de l'autoestima col·lectiva.*²⁴ És evident que, per diversos factors, al canvi de segle s'havia creat un clima molt favorable a la *regionalització* o *nacionalització* del país, en el qual convergien intel·lectuals ideològicament diferents, els quals compartien els ideals de la restauració i de la modernització de la llengua i de la cultura catalanes. Però, en canvi, els separaven aspectes polítics, religiosos i, també, estètics.

4. Assimilació de l'estètica modernista

Els autors del canvi de segle també varen fer una important aportació a la renovació estètica de la nostra literatura. L'assimilació dels corrents poètics postromàntics del XIX (el simbolisme, el parnassianisme, el decadentisme, el preraphaelisme, etc.) i dels seus principals autors (Baudelaire, Leconte de Lisle, Hérédia, Carducci, etc.) es palesa tant en l'obra de Miquel dels Sants Oliver i de Gabriel Alomar, com en la de Miquel Costa i Llobera o de Joan Alcover, sens dubte els quatre escriptors més importants del període.

Als inicis del segon decenni del segle XX Oliver i Alomar arrebegaren les seves poesies d'èpoques anteriors en dos volums: *Poesies* (1910), de Miquel dels Sants Oliver, i *La columna de foc* (1911), de Gabriel Alomar. En ambdues obres reuniren peces característiques dels principals corrents estètics de la fi de segle, en les quals es palesa la influència dels poetes més importants de la segona meitat del XIX i de principis del XX. A *Poesies* -on cal afegir el ressò de Rubén Darío-, també hi apareixen poemes que tracten encara els temes romàntics, com el retrat de personatges històrics o la pervivència del passat a través de les restes arqueològiques i monumentals. A *La columna de foc* l'ornamentació modernista (flors, cabelleres, jardins, etc.) és força evident, però sobretot hi destaca el formalisme classicitzant provinent de Carducci, que adopta una actitud pagana i revolucionària.

També en Costa i Llobera i Joan Alcover s'havia produït l'assimilació dels corrents poètics europeus, la qual cosa suposava una passa important per a la modernització de la poesia mallorquina. Miquel Costa i Llobera, a diferència d'Alomar, no podia acceptar la dosi de paganisme que traspuaven les poesies de Leconte de Lisle o de Carducci, del classicisme dels quals oferia una versió filtrada pel cristianisme. Per aquest motiu, és evident que, des d'un punt de vista purament estètic, la distància que separa Costa d'Alomar és poca; però, des d'un punt de vista ideològic, és, en canvi, immensa. La reivindicació de la sinceritat i dels elements humans i la reelaboració de temes procedents de la poesia popular podien aproximar Joan Alcover a l'estètica modernista. Però la demanda de claredat i el refús d'un formalisme més o menys buit de contingut havien d'allunyar-lo del decadentisme i d'altres corrents modernistes. Tanmateix, a la llarga les diferències acabaran per pesar més que els paral·lelismes i a partir de 1906 portaran a un canvi d'orientació significatiu en les nostres lletres.

L'aportació dels autors del canvi de segle a la prosa és menor que a la poesia, però, atesa la manca de narradors durant la Renaixença, té un valor molt considerable. Així, Miquel dels Sants Oliver elabora una narrativa que no es pot separar dels seus interessos ideològics. *L'Hostal de la Bolla* (1898-99) enllaça amb la revifalla del costumisme, que té lloc durant el Modernisme i que es caracteritza per una visió poètica i elegíaca de la realitat. A través d'uns personatges que encara tenen molt en comú amb els tipus costumistes, hi reflecteix alguns dels temes del moment: el funcionari castellà recaptador d'impostos, els artistes incompresos, l'anarquista, etc. *La Ciutat de Mallorca* (1906) ofereix un gran interès com a text programàtic de l'estètica modernista. Aquí, més que l'acció o el caràcter

24

26.

Damià PONS I PONS: "Al joves: un poema programàtic". *Lluc*, 799-800, juliol-octubre 1997, 25-

dels personatges, interessa el debat ideològic. Oliver presenta dos personatges contraposats: Lluís Vidal, que representa l'ideari modernista de l'autor, i Pere-Joan Tries, les opinions del qual són les típiques de l'historicisme romàntic. A partir dels llocs que visiten (el Gran Hotel, els carrers antics de la ciutat, el barri petit burgès del Terreno, el castell de Bendinat, el Teatre Principal, etc.) sorgeix el debat entre un i altre. El regeneracionisme s'hi fa explícit, juntament amb la defensa d'un art que descobreixi el misteri ocult en la realitat, en front de l'historicisme i de l'art còpia conreat per l'academicisme del XIX. Tanmateix, és a *Flors del silenci* (1907) on la narrativa de Miquel dels Sants Oliver enllaça més plenament amb els corrents decadentistes i preraphaelites estesos amb el Modernisme.

També en el terreny de la prosa hem de recordar que Gabriel Alomar recull el 1904 un conjunt de proses descriptives sota el títol d'*Un poble que es mor. Tot passant*, algunes de les quals havien aparegut a *La Roqueta* el 1900. Però el més destacable en el terreny de la prosa és l'aparició d'una narrativa dins la línia d'un ruralisme tràgic. Es tracta d'un corrent que aleshores creuen Victor Català, Prudenci Bertrana, Raimon Casellas i altres escriptors modernistes catalans, consistent en la narració de tragèdies plenes de violència i de dramatisme, ambientades en una ruralia gens idealitzada, amb personatges primitius i passionals, que s'expressa amb un llenguatge vigorós i molt expressiu. El narrador que obre aquest corrent és Joan Rosselló de Son Forteza, que cap al 1899, per influència del seu amic Miquel Costa, havia començat a col·laborar amb proses a *La Roqueta* i a altres publicacions periòdiques. El 1903 traurà a la llum un volum de proses diverses, *Manyoc de fruita mallorquina*, al qual seguiran la novel·la *En Rupit* (1905) i, finalment, *Tardanies* (1912-14). La lectura dels autors russos (Turgenev, Txèkhov...) i dels naturalistes francesos (Daudet, Maupassant...), als quals va traduir, impregna la seva narrativa, que es debat entre la descripció realista i tràgica del món rural i la idealització classicitzant. Després d'ell, Salvador Galmés, que es proclama l'hereu directe de Joan Rosselló de Son Forteza, excel·lirà en aquest corrent de ruralisme tràgic. Galmés és premiat als Jocs Florals de Barcelona el 1908 amb *Negrures*. Però l'obra de Galmés ja es mourà en un altre context, el noucentista, absolutament advers a aquest tipus de relat.

5. De les conferències de l'Ateneu Barcelonès (1904) a la reacció classicista (1906)

Els autors mallorquins del canvi de segle, tal com havien fet els seus predecessors romàntics, varen continuar participant en els Jocs Florals de Barcelona i hi varen obtenir els guardons més importants. L'any 1904, sota la presidència de Joan Maragall, l'Ateneu Barcelonès organitzà un cicle de conferències impartides per autors mallorquins. El fet era una mostra de reconeixement de la labor que Mallorca estava fent en les lletres i la cultura catalanes. Hi col·laboraren Miquel Costa i Llobera amb la conferència titulada *La forma poètica*, Joan Alcover amb *Humanització de l'Art*, Miquel dels Sants Oliver amb *Extensió i evolució del catalanisme*, Mateu Obrador amb *La nostra arqueologia literària*, Gabriel Alomar amb *El futurisme* i Joan Torrendell amb *La política catalanesca*. Però la realització d'aquest cicle sobretot va servir per confirmar, de cara a l'illa, la vàlua dels seus intel·lectuals i, de cara a Catalunya, per refermar una concepció unitària de la llengua i la cultura catalanes. Els textos de Costa, Alcover, Oliver i Alomar constitueixen algunes de les aportacions teòriques més importants d'aquests autors. No ens entrem d'ells, perquè cada un podria ésser objecte de moltes hores de comentari. Només subratllem que Costa, Alcover i, en menor mesura, Alomar parlen de qüestions estètiques. Els seus discursos són un assaig de posicionament personal davant de la literatura en un moment en què es donen corrents artístics fins i tot oposats. En aquest sentit, *El futurisme* de Gabriel Alomar intenta resoldre algunes de les qüestions principals dels debats teòrics de la fi de segle, tot assajant-ne una síntesi hegeliana: el debat entre l'esperit de progrés i l'acceptació de la tradició, entre les teories positivistes i la lluita de l'home amb la natura per tal de dominar-la, entre el determinisme i el voluntarisme, entre l'individualisme messiànic i l'esperit col·lectiu, entre

el romanticisme i el classicisme, etc. En realitat, el futurisme alomarià condensa l'autèntic esperit progressista del Modernisme, que políticament es traduiria en un catalanisme liberal i federalista; però que, estèticament, ja obre la porta a l'arbitrarisme i al classicisme noucentistes. En altres escrits posteriors Alomar defensarà l'esperit urbà per sobre del ruralisme encara dominant en les nostres lletres²⁵ i posarà les bases d'una concepció dels gèneres literaris en la qual la poesia ocupa el punt més elevat. Tot i les dissidències polítiques amb els noucentistes, les coincidències estètiques no poden ésser més representatives.

La reacció classicista i arbitrarista no tardarà gaire a aparèixer. D'alguna manera ja es troba implícita a la conferència de 1904 *La forma poètica* de Costa i Llobera, en què es refusa el desequilibri a què han conduït els corrents espontaneïsta i formalista del Modernisme. La desarticulació del grup encapçalat per Oliver segurament trenca l'equilibri mantingut durant els primers anys del segle: el 1904 Oliver es trasllada a Barcelona, on inicia una nova vida professional; poc després marxen Torrendell, Escales i Ballester; i Alomar, tot i residir a Palma, duu a terme una activitat de cara sobretot a la Península. El 1905 el grup s'ha desfet. Tanmateix, hom no pot atribuir la desarticulació al fracàs, perquè precisament estam parlant d'una època en què es produeixen grans avanços en tots els sentits. En uns anys s'ha passat d'una situació desèrtica a una altra en què s'obren una multitud de possibilitats per al futur. La idea segons la qual aquests intel·lectuals se'n van de l'illa perquè han fracassat en l'intent de modernitzar la seva societat sembla respondre a un tòpic clarament modernista, molt present en la novel·la de l'època: el de l'intel·lectual idealista, incomprès i fracassat en sa lluita contra una societat prosaica i materialista. Com ha demostrat el Dr. Damià Pons, la desintegració del grup de *La Almudaina* respongué per damunt tot a la voluntat dels seus membres d'aconseguir una situació professional sòlida, que l'exercici de l'ofici d'intel·lectual i d'escriptor no els hauria permès.²⁶

Josep M. Llompart considera que *el Modernisme, com a línia de pensament, com a actitud davant la vida i com a cànon d'expressió estètica, és, a Mallorca, una superestructura cultural, mancada de coherència amb la societat insular; és a dir, un moviment estrany a Mallorca, però que, tanmateix, arriba a Mallorca i, tot i que no hi arrela, hi dona uns fruits positius.*²⁷ Però, encara que el grup modernista mallorquí no aconseguís fer arrelar en la nostra societat el seu missatge, és ben clar que va influir decisivament en l'àmbit literari i artístic. Això no significa que el nucli modernista excel·lís en la implantació de tots els seus objectius: però, tot i que el regeneracionisme i el nacionalisme defensats pels modernistes no trobassin un suport majoritari a les Balears, en el canvi de segle es produïren avanços importants en l'ús de la llengua i en la valoració de la cultura autòctona. El 1906 se celebrava a Barcelona el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i l'artífex de tal esdeveniment era, precisament, un mallorquí: mossèn Antoni M. Alcover. El retorn a l'escriptura en català de Miquel Costa i Llobera i de Joan Alcover, que a finals dels anys 80 havien iniciat un procés de castellanització, podria ésser un indicatiu de la penetració de les idees defensades per Oliver i pels seus companys. Tanmateix la desarticulació del grup de *La Almudaina* havia d'implicar una pèrdua de pes en el món cultural de Mallorca dels sectors més influïts pel catalanisme de Valentí Almirall i, en conseqüència, un desplaçament a la primera línia d'aquells que s'inspiraven en el catalanisme de Torres i Bages.

A partir de 1906 prendrà forma una reacció classicista i antidecadentista, que coincidirà amb els pressupòsits estètics del Noucentisme. Alomar, com hem dit, ja havia

²⁵ Gabriel ALOMAR: "Ruralisme", *El Poble Català*, 19, novembre 1905. Reproduït a Jordi CASTELLANOS: *El Modernisme. Selecció de textos*, Barcelona, 1988. També a "Sobre el nacionalisme artístic", 1907, reproduït a *El futurisme i altres assaigs*, Barcelona, 1970.

²⁶ Damià PONS I PONS: *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles*.

²⁷ Josep M. LLOMPART: "El Modernisme a Mallorca", *El temps del Modernisme*, Barcelona, 1985, 262-263.

defensat el classicisme i l'havia adoptat a la seva obra poètica. La instauració al Principat del nacionalisme conservador i el sorgiment del Noucentisme havien de contribuir a donar un major relleu dins l'escena literària mallorquina als nostres intel·lectuals que seguien un catalanisme més conservador. El mes de gener apareixia la revista *Mitjorn*, dirigida per Miquel Ferrà, en les pàgines de la qual col·laboraren Costa i Llobera, Joan Alcover, Llorenç Riber, Maria A. Salvà, Josep M. Tous i Maroto, Antoni M. Alcover, Joan Rosselló de Son Forteza, Salvador Galmés, entre d'altres. També hi prengueren part alguns escriptors del Principat, com Josep Carner i Jaume Bofill i Mates. El nom de la revista ja assenyala una orientació cap al Mediterrani, que pretén substituir el mite del Nord dels modernistes.

De fet, la reivindicació del Mediterranisme ja es venia produint en els anys anteriors. Joan Rosselló l'any 1903 havia subratllat els trets clàssics i mediterranis de Mallorca com a mites compensatoris davant la impossibilitat d'assolir el progrés, que només era possible per als pobles del Nord. Així, la bellesa i l'idil·lisme de la nostra terra eren la compensació a la nostra inactivitat i a la manca de visió de futur: *Som fills del Mediterrani, som néts dels grecs; però tenim qualche cosa de l'oreneta africana, i desgraciadament no [e]ns assemblem gens ni mica als aucells del Nord.*²⁸ Perquè el que ens caracteritza és precisament *que vivim amb poc, que passem el temps a l'aire lliure, gaudint passivament dels amorosos raigs del sol com els dragons; que no sentim l'ambició febrils de produir pera augmentar la riquesa social i fer progressar l'humanitat, ni tan sols per interès i egoisme propi.*²⁹ Per altra part, Rosselló ja coincideix amb els noucentistes en la consideració de la poesia com a gènere superior al qual tan sols poden accedir els escollits. Així, a *Brosta tardana* (1905) justifica la dedicació a la prosa per la impossibilitat de fer poesia i perquè, segons ell, la prosa tolera molt millor les imperfeccions.

El primer número de *Mitjorn* s'obria amb un fragment del poema *Als joves* de les *Horacianes* de Costa i Llobera: tot un indicatiu del reconeixement del poeta de Pollença com a mestre indiscutible per als escriptors més joves. Però també ho era de l'orientació classicista i antidecadentista, del nacionalisme conservador i catòlic inspirat en Torres i Bages, que a partir d'ara dominarien les nostres lletres. En aquest mateix número Costa publicava una ressenya de *La llei de l'art*, una conferència del bisbe de Vic, en la qual es refusava l'anarquisme artístic i es defensava un art basat en els valors clàssics de l'equilibri i de l'harmonia. Tot seguint Torres i Bages, Costa trobava en el classicisme la possibilitat d'un equilibri entre forma i contingut que els modernistes no han sabut resoldre en inclinar-se bé cap a l'espontaneisme, bé cap al formalisme. També el retorn al classicisme era una sortida davant la despersonalització i la paganització a què els corrents nòrdics, decadentistes i orientalistes podien conduir. Al capdavall, inscriure la nostra cultura en l'òrbita del classicisme era un recurs per preservar la tradició i la religió, perquè des de feia molts de segles el cristianisme ja havia assimilat els clàssics. Els versos del poema *Als joves* mostren un refús tan clar de les modes decadentistes i estrangeritzants que no necessiten comentari:

*Mes ah! fugint d'inveterats contagis,
no entreu plagues novíssimes,
oh joves que ara meditau corpses
quimeres hiperbòries.
Alluny, alluny aqueixa boira eterna,
mortalla tenebrívola
que nostre sol rebutja! No us imposi
l'Esfinx sempre enigmàtica
que posa obscur lo clar, i per profundes*

28

Joan ROSSELLÓ: "La pagesia mallorquina", *Ruralisme*, 14.

29

Joan ROSSELLÓ: "La pagesia mallorquina", *Ruralisme*, 14.

vol vendre coses tèrboles...

L'èxit que el 1906 va obtenir Costa i Llobera a Barcelona amb la publicació d'*Horacianes* va suposar el triomf d'un dels dos corrents que fins aleshores havien coexistit en la literatura de Mallorca d'aquests anys. Costa era reconegut com a mestre indiscutible dels escriptors mallorquins. En canvi, Alomar, tan classicista com ell, no podia ésser acceptat a causa del seu esquerranisme polític. El sorgiment del Noucentisme català va precipitar a Mallorca el triomf d'aquesta línia més conservadora; però aquí, a diferència del Principat, la manca d'un poder polític autòcton nacionalista, que permetés el treball conjunt entre l'intel·lectual i el polític, va reduir considerablement les possibilitats del que s'ha denominat l'*Escola Mallorquina*, un concepte ja utilitzat a la Renaixença i que d'alguna manera era implícit en una sèrie d'articles que Gabriel Alomar l'any 1903 havia publicat a *La Veu de Catalunya* sota el títol de *L'aspiració de Mallorca*. Així, les aspiracions de Mallorca a la modernitat quedaven limitades exclusivament a l'àmbit artístic i, a més, sota un control ideològic, moral i estètic que acabarien ofegant-les. Amb aquestes condicions l'aportació de Mallorca a la cultura catalana, el que es denomina *Escola Mallorquina*, es restringia a la cultura i, per tant, s'estroncaven totes les possibilitats reals d'una intervenció social i política.

BIBLIOGRAFIA

- Joan ALCOVER: "La llengua materna", *Antologia*, Palma de Mallorca, Obra Cultural Balear i La Caixa, 1976.
- Gabriel ALOMAR VILLALONGA: "Ruralisme", *El Poble Català*, 19 novembre 1905. Reproduït a Jordi CASTELLANOS: *El Modernisme. Selecció de textos*, Barcelona, Empúries, 1988.
- Gabriel ALOMAR VILLALONGA: "Els dos esperits", *Sobre liberalisme i nacionalisme*, Palma: Editorial Moll, 1988.
- Josep M. LLOMPART: "El Modernisme a Mallorca", *El temps del Modernisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, 262-263.
- Miquel dels Sants OLIVER: "Porvenir des Born", *La Roqueta*, 28 desembre 1889.
- Miquel dels Sants Oliver: *La literatura del desastre*, Barcelona, Ediciones Península, 1974, 85-86.
- Miquel dels Sants OLIVER: "Un aspecto del regionalismo", Veure Jaume POMAR: *L'aventura de 'Nova Palma'*, Palma de Mallorca, 1976, 88-89.
- Miquel dels Sants OLIVER: *La Ciutat de Mallorcaes. Aventures d'un mallorquí*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1981.
- Miquel dels Sants Oliver: *La literatura en Mallorca*. Edició a cura de Joan-Lluís Marfany, Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- Miquel dels Sants OLIVER: "Visita à n'es cementeri", *La Roqueta*, 3 novembre 1889.
- Miquel del Sants OLIVER: *Cosecha periodística. (Artículos varios)*. Estudi preliminar de Damià Pons i Pons, Mallorca, El Tall, 1990. [Edició facsímil de la realitzada a Palma el 1891 a la Impremta d'Amengual i Muntaner].
- Joan PONS I MARQUÈS: *Ideari de Joan Alcover*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1976.
- Damià PONS I PONS: "Al joves: un poema programàtic", *Lluc*, 799-800, juliol-octubre 1997, 25-26.
- Damià PONS I PONS: *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*. *El grup regeneracionista de l'Almudaina*, Palma, Lleonard Muntaner, 1998.
- Damià PONS I PONS: "Joan Torrendell, entre el Modernisme vitalista i el regeneracionisme d'esquerres". Pròleg a Joan Torrendell: *Els encarrilats*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears-Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, 1998, 5-78.
- Damià PONS I PONS: *El diari 'La Almudaina' en l'època de Miquel S. Oliver*, Binissalem, Di7, 1998.
- Joan ROSSELLÓ: "Les indústries rurals a Mallorca", *Ruralisme*, Barcelona, Biblioteca Popular de l'Avenç, 1908.
- Àngel RUIZ I PABLO: *Obres completes*, Menorca, Edicions Nura, 1981.

RESUMEN

La desaparición de la generación de escritores mallorquines de la *Renaixença* condujo a finales del siglo XIX a un momento de incertidumbre sobre el futuro de la literatura en Mallorca. No obstante, ya los primeros años del siglo XX mostraron un cambio espectacular, debido en gran parte al retorno a las letras catalanas de Miquel Costa i Llobera y de Joan Alcover y a la asimilación del modernismo, con la incorporación de algunos nuevos escritores. Este proceso derivó rápidamente hacia la confluencia del sector mayoritario de nuestros autores con el movimiento *noucentista*, lo cual llevó al nacimiento de la Escuela Mallorquina.

ABSTRACT

The disappearance of the generation of Majorcan writers of the *Renaixença* led at the end of the nineteenth century to a moment of uncertainty as to the future of literature in Majorca. Nevertheless, the first years of the twentieth century already showed a spectacular change, largely due to the return to writing in Catalans on the part of Miquel Costa i Llobera and of Joan Alcover, and to the assimilation of modernisme, with the incorporation of some new writers. This process derived quickly toward a confluence with the greater part of our authors with the *noucentista* movement, that which brought on the birth of the Escola Mallorquina.

El setmanari *Mallorca Dominical* (1897-1901)*

JORDI VIDAL REYNES

Introducció

En aquesta monografia, que forma part d'un conjunt, encara inèdit, de treballs dedicats a les publicacions periòdiques mallorquines de finals del segle passat, pretenem donar a conèixer amb certa profunditat la història i el contingut del setmanari *Mallorca Dominical*, els autors que hi col·laboraren i els temes que tractaren. Aquesta revista es publicà de 1897 a 1901, durant els darrers anys de la regència de Maria Cristina. Això vol dir que fou testimoni d'esdeveniments com l'anomenat *desastre* del 98 i l'aparició del nacionalisme català.

La bibliografia concreta sobre la revista *Mallorca Dominical* que hem pogut trobar abans de realitzar aquest treball és la següent: les veus corresponents a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, de Josep Massot i Muntaner, i a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, d'Antoni Marimon i un article que vaig escriure en col·laboració d'aquest darrer, publicat a *El Mirall* el 1991. La resta de referències són secundàries: repertoris bibliogràfics, històries de la literatura mallorquina, pensament polític o localització d'un text d'un autor determinat, com veurem més endavant. Ens ha cridat l'atenció que a l'hora de parlar de l'obra d'algun autor de vegades manca la seva presència a *Mallorca Dominical*. Cal destacar a més que a la *Història de la Literatura Catalana* dirigida per Riquer, Comas i Molas, no la trobam citada a l'índex de publicacions periòdiques.¹

Vull agrair la iniciativa del Consell Insular de Mallorca que fan possible aquest i altres treballs semblants, l'ajut que he rebut per part del personal de la Biblioteca March i les suggerències de David Ginard Féron, Pere Fullana Puigserver, Pau Mateu Vives, Antoni Marimon Riutort, Baltasar Coll Tomàs, Antònia Ordinas Vaquer i Jaume Salvà i Lara.

I. Els estudis sobre la premsa mallorquina

A l'hora d'establir quina és la situació dels estudis sobre la premsa a Mallorca cal parlar de la importància que ha tingut tradicionalment l'article de Sebastià Serra *La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears*, publicat l'any 1985. Sobre la premsa mallorquina en general es citaven els articles de José Altabella, els volums inèdits de Lluís Alemany Vich i l'*Anuario Bibliográfico* de Pere Sampol i Ripoll. El 1991 Miquel Font editava en facsímil el *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de las Baleares*, de Joaquín M. Bover, original de 1862. Quant a publicacions concretes, a més de les veus a la *Gran Enciclopèdia Catalana* i *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, diferents autors

* Comunicació llegida el 7 de maig de 1998. Formà part de les borses d'estudi convocades pel CIM (Decret de Presidència de 30 de novembre de 1997) dins el programa *Mallorca entre els dos segles*. El text s'ha revisat el febrer de 2002-

¹ *Història de la Literatura Catalana*, Ariel, Barcelona, 1988. Vol. 11, 647-651. En canvi sí trobam *La Palma*, *Museo Balear*, *La Roqueta*, *La Ignorància* (sic), *Revista Balear*.

(Pons, Carrió, Company, entre d'altres) han estudiat *El Ancora, Brisas, Randa, Foch y Fum, La Veu de Mallorca*, etc.² S'anuncia a més, l'elaboració d'un *Catàleg de Publicacions Periòdiques de les Illes Balears* a cura de Sebastià Serra en el que també hi hem participat.

La celebració l'any 1993 de les *XII Jornades d'Estudis Locals*, amb coordinació de Sebastià Serra i Arnau Company, suposà l'actualització de la bibliografia sobre la premsa il·lenca i se realitzaren nous estudis sobre premsa escrita i altres medis.

II. Mallorca durant la Restauració

La revista *Mallorca Dominical* es publicà durant l'anomenada Restauració, és a dir, el període de la història espanyola que va de la caiguda de la Primera República al cop d'estat de Primo de Rivera (1923), coincidint amb els regnats d'Alfons XII i Alfons XIII, una època marcada pel caciquisme, el centralisme polític, el torn entre conservadors i liberals al Govern de Madrid (els republicans i els carlistes hi són marginats) i l'enfrontament de dues concepcions del món: el de sempre, estamental i religiós, i l'altre, el de les relacions capitalistes i lluites socials.³

De l'economia de Mallorca podem dir que hi predominen les activitats del sector primari i que durant la darrera dècada de segle es produirà una crisi agrària provocada per la fil·loxera i les dificultats del comerç antillà que motiva emigracions cap a Amèrica Llatina, si bé aviat es veurà una petita recuperació.⁴

Quant als posicionaments polítics Pere Fullana i Antoni Marimon han agrupat els intel·lectuals en sis grups i aprofitam per citar alguns col·laboradors de *Mallorca Dominical*, la majoria catòlics i regionalistes, propers al Partit Conservador (Bartomeu Ferrà, Pere d'Alcàntara Penya, Ramon Picó i Campomar); els carlistes i integristes (León Carnicer); liberals (Joan Alcover); Republicans; regionalistes modernistes (Miquel dels Sants Oliver); obreristes. Mossèn Alcover passà del Carlisme al possibilisme polític l'any 1896.⁵

² José ALTABELLA: "Notas urgentes para una historia de la prensa balear. De 1779 a nuestros días", *La Estafeta Literaria*, 426-428, Madrid, 1969), 5-52; Joaquín Mª BOVER: *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de las Baleares*, Palma, 1862 (Facsimil: Miquel Font Editor, Palma, 1991); Bartomeu CARRIÓ: "Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: les publicacions nacionalistes", *Randa*, 24m 1989, 37-52; B. CARRIÓ: "Les publicacions nacionalistes a Mallorca al primer terç del segle XX", *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, IEB, Palma, 1994: 69-84; Bartomeu, CARRIÓ: "La Veu d'Inca: un setmanari catòlic i nacionalista", *I Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1994, 199-212; Arnau COMPANYY: *Catàleg de 100 anys de premsa diària de les Balears*, Palma, Hora Nova, 1993; Arnau COMPANYY; Sebastià SERRA: "Els pioners dels estudis sobre premsa a les illes Balears", *Lluc*, 774, 1993, 41-44; Arnau COMPANYY: "La premsa comarcal i local a Mallorca. Aproximació a la premsa d'Inca", *I Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1994, 177-198; Pedro FERRER: "Bibliografia periodística mallorquina", *Mallorca-Biografias-Tradiciones-Paisajes*, Ereso, Mallorca, 1949, 195-220.; J. FONT; S. SERRA *Foch y Fum*, Palma, 1988; A. GAVALDA; F. MORENO; S. SERRA: "Models de catàlegs de publicacions periòdiques. El cas d'Alacant, Tarragona i les Illes Balears", *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, IEB, Palma, 1994, 27-50; Antoni MARIMON: "El nacionalisme polític a Mallorca", *El Mirall*, 72, 1995, 11-21; Antoni MARIMON: "Breu nota sobre les publicacions periòdiques davant les guerres de Cuba i de les Filipines (1895-1898)", *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, IEB, Palma, 1994, 389-392; A. MARIMON; J. VIDAL: "Mallorca Dominical. Un setmanari catòlic i regionalista de finals del segle XIX", *El Mirall*, 46, 1991, 54-57. J [osep] Ma[ssot]: "Mallorca Dominical", *GEC*, 9, 496; Damià PONS: "Els orígens de La Almudaina", *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, IEB, Palma, 1994, 475-482; Damià PONS: *El diari "La Almudaina" en l'època de Miquel S. Oliver*, Di7, Palma, 1998; Joan C. SASTRE: "L'apogeu del romanticisme polític a la premsa mallorquina (1839-1854)", *Randa*, 20, 1986, 55-72; Sebastià SERRA "La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears", *Estudis Baleàrics*, 18, 1985, 107-128; S. SERRA, A. COMPANYY: "Els estudis sobre premsa i ràdio a les illes Balears: realitat històrica i perspectives de futur", *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, IEB, Palma, 1994, 85-118.

³ Isabel PEÑARRUBIA: *La Restauració a Mallorca (1874-1923)*, Documenta Balear, Palma, 1997, 5.

⁴ Isabel PEÑARRUBIA: *Mallorca davant el centralisme*, Curial, Barcelona, 1980, 16-18, 42.

⁵ Pere FULLANA; Antoni MARIMON: "El segle XIX a Mallorca: cultura i compromís polític (1800-1900)", *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, Fundació Emili Darder, Palma, 1995, 41-47.

Aquest període, marcat per la tolerància religiosa de la Constitució de 1876, coincideix amb el pontificat de Lleó XIII (1878-1903) i els bisbats (a Mallorca) de Jacint M Cervera (1886-1897) i Pere Joan Campins (1898-1915). La ideologia religiosa d'aquell moment l'ha definit clarament Pere Fullana en els seus estudis sobre el catolicisme social i el moviment catòlic.⁶ L'Església, pel que fa a la política, es divideix en dues tendències: els possibilistes conservadors o canovistes i els tradicionalistes (carlistes i integristes). Els primers, els sectors moderats, viuran una lenta integració en el sistema de la Restauració, sobretot a partir de la implantació del sufragi universal,⁷ un procés que podem tancar l'any 1901 amb l'encíclica *Graves de Comuni*, sobre la democràcia cristiana.⁸ A més, l'Església, potenciarà la premsa catòlica i no abandonarà el seu paper a l'ensenyament.⁹ Socialment vol fer front als moviments obrers reivindicatius ofertant instrucció, oci i serveis confessionals als treballadors mitjançant els Cercles d'Obrers Catòlics.¹⁰ Cal tenir en compte que Lleó XIII ha publicat l'any 1891 l'encíclica *Rerum Novarum*, vertadera carta magna o guia del moviment obrer catòlic, que Bartomeu Ferrà, director de *Mallorca Dominical*, traduí al català l'any 1895.¹¹

Ens trobam amb una Europa, a partir de la segona meitat del segle XIX, romàntica, que als territoris de parla catalana es combina amb la Renaixença, tot un procés de recuperació cultural amb la utilització del català especialment en poesia, considerada un gènere subjectivitzat en què la llengua materna es farà fonamental. El model lingüístic (sobretot a Mallorca) anirà des d'un dialectalisme pur a un arcaisme anacrònic. Per a la prosa narrativa i al teatre culte es prefereix el castellà, no així el costumisme, com veurem. Josep Melià delimita la Renaixença mallorquina entre 1840 (aparició de la revista *La Palma*) i 1904 (*Jocs Florals de Palma*), amb un canvi de segle, una crisi colonial espanyola i una diversificació de l'escola literària illenca, just quan es publica *Mallorca Dominical*.¹² Durant aquest període són molt importants els periòdics, els suplementes literaris i els almanacs, car l'edició de llibres escrits en català no es normalitza fins a finals de segle.¹³ Cal recordar que el català es troba arraconat, allunyat del món del dret i de l'ensenyament, però l'Església troba que és imprescindible per a dur a terme la seva tasca evangelitzadora, ja que el poble es fidel a la llengua i continua parlant català.

El Romanticisme té una fixació pel passat medieval i la literatura popular. A Mallorca, els estudis històrics i filològics començaran a sovintejar, si bé els poetes mallorquins treballen sobretot el paisatge local, les llegendes populars i temes en general senzills i casolans, a més de religiosos. L'amor és poc freqüent.¹⁴

Els poetes mallorquins normalment es donaran a conèixer a partir de 1859 través dels restaurats Jocs Florals de Barcelona, el lema dels quals (Pàtria, Fe i Amor) era el punt de partida.

⁶ En especial P. FULLANA: *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*, Monserrat, 1990.

⁷ P. FULLANA: *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Monserrat, 1994.

⁸ P. FULLANA: *El catolicisme social a Mallorca...*, 35, 43.

⁹ P. FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca...*, 332.

¹⁰ P. FULLANA: *El catolicismo social...*, 177

¹¹ P. FULLANA: *El catolicismo social...*, 34

¹² P. FULLANA: *El catolicismo social...*, 39, 42, 107, 110-111.

¹³ Bartomeu FERRÀ: *Carta encíclica dictada per nostro Sant Pare el Papa Lleó XIII sobre la qüestió social dels operaris*, Palma, 1895.

Pere FULLANA, *El catolicisme social a Mallorca...*, 188, nota 43.

Carta Encíclica "Rerum Novarum" de S.S. el Papa Lleó XIII sobre l'estat dels obrers. Traducció i pròleg de J. CIVERA I SORMANI. Barcelona, s.d.

¹⁴ Josep MELIÀ: *La Renaixença a Mallorca*, Daedalus, Palma, 1968, 9-10.

¹⁵ Josep MELIÀ: *La Renaixença a Mallorca*, 132.

¹⁶ Josep M. Llombart: *La Literatura moderna a les Balears* Moll, Mallorca, 1964, 38-39.

Bartomeu CARRIO: "Els intel·lectuals nacionalistes: Mallorca 1900-1936", *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*, Fundació Emili Darder, Palma, 1995, 76.

Es considera l'any 1840 la data clau a l'hora de parlar de Romanticisme a Mallorca, ja que, com ja hem assenyalat, apareix *La Palma*, una publicació que, encara que escrita en castellà, dedica cert espai a l'estudi de la cultura autòctona i d'alguns poetes força representatius: Hugo, Lamartine, Manzoni i Schiller. Desapareixerà l'any següent.¹⁵

Una altra tendència és l'anomenat Costumisme, que manté una actitud humorística i deixa de banda la crítica de les injustícies socials. Utilitza un model lingüístic dialectal i imitador de les impureses del parlar col·loquial. Els seus òrgans d'expressió seran algunes revistes i el teatre, en general còmic. De les primeres, *La Dulzaina*, *L'Ignorància* i *La Roqueta*.¹⁶ Bartomeu Ferrà i Perelló, fundador de *Mallorca Dominical* n'és un dels seus representants.

Amb el canvi de segle trobam dues tendències i un grup d'escriptors d'alt nivell. La primera tendència no accepta el Modernisme (al manco del tot). És el cas de Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover i Antoni Maria Alcover. El Modernisme literari combat el provincialisme, impulsa l'autonomia política i divulga els corrents europeus del moment. Revistes com *Nova Palma*, una etapa de *La Roqueta* (1899), *Fígaro*, *La Veu de Mallorca* (l'etapa de 1900) i *La Ciudad* participaran d'aquesta ideologia.¹⁷ Miquel dels Sants Oliver és capdavanter d'aquest moviment.

A partir de l'any 1906, amb la publicació de la revista *Mitjorn* es parla ja de l'Escola Mallorquina, un conjunt de poetes que accepten el magisteri de Costa i Llobera i Joan Alcover, certament noucentistes, que utilitzen un català literari comú, descriuen un paisatge simbolista i els seus motius religiosos són positius i devots.¹⁸

Els poetes que trobam a *Mallorca Dominical* els podem classificar per etapes: primeres promocions de l'Institut Balear: Marià Aguiló (partidari d'un model de llengua vàlid per a tots els dialectes), Pere d'Alcàntara Peña, Josep Pons i Gallarza, etc. A continuació hi trobam una generació de la qual formen part Tomàs Forteza (autor d'un rigor científic considerable), Bartomeu Ferrà (costumista), Mateu Obrador (polifacètic) i Ramon Picó. De la darrera generació, Miquel Costa i Llobera, Antoni Maria Alcover i Miquel dels Sants Oliver (clarament modernista). Finalment n'hi ha de l'Escola Mallorquina com Maria Antònia Salvà, Llorenç Ribes, Miquel Ferrà, Guillem Colom, etc.

3. Premsa diària i revistes a la Mallorca de la Restauració

A finals del segle XIX la premsa diària a Mallorca es caracteritzava pel seu caràcter partidista, hi havia diaris conservadors, liberals, republicans, premsa catòlica, tots ells publicats en castellà, i en els quals la informació no sempre era el més important. Els diaris es finançaven a través de la venda directa, la subscripció i la publicitat.¹⁹

Un altre factor a tenir en compte és l'analfabetisme, que a Mallorca arribava a un 77 %, i a més que els treballadors feien moltes hores de feina a canvi d'un sou baix, la qual cosa dificultava la lectura de diaris²⁰ que, durant el mateix període que *Mallorca Dominical* es publica, eren *El Diario de Palma* (conservador), *El Isleño* (liberal), *La Almudaina*

15 Pere ROSSELLO BOVER: *Els moviments literaris a les Balears*, Documenta Balear, Palma, 1997, 9.

16 Pere ROSSELLO BOVER: *Els moviments literaris a les Balears*, 16-19.

Guillem SIMO: "Introducció", *Prosa costumista balear*, IEB, Palma, 1982, 9-10.

17 Guillem SIMO: "Introducció", *Prosa costumista balear*, 28-29.

18 Josep M. LLOMPART: "Pròleg", *Els poetes de l'Escola mallorquina*, (1), Moll, Palma, 1988, 11-17.

19 Arnau COMPANYY: *Catàleg de 100 anys de premsa diària de les Balears*, Palma, 1993, 10-13.

20 Bartomeu CARRIO: "Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: les publicacions nacionalistes", *Randa*, 24 (1989), 42.

(d'informació general de caràcter regionalista), *El Liberal Palmesano*, *La Ultima Hora* (informació general), *Heraldo de Baleares* (diferents etapes), *La Unión Republicana*, *El Bolear* (conservador-romerista), *La Correspondencia* (d'informació política, cultural i local), *El Día* (gamacista), *El Liberal*, *El Mallorquín* (gamacista) i *El Diario de Mallorca* (d'informació general)²¹ i la premsa catòlica: *El Ancora*, *El Católico Bolear*, *La Tradición* (carlí) i *La Esperanza*.²²

Pere Rosselló proposa una classificació de les revistes de finals de segle segons la seva tendència literària:

Renaixença: *Revista Bolear* (1872-1874) i *Museo Bolear* (1875-1877), continuadores de *La Palma*, de contingut ideològic neutral i bilingües.

Costumisme: *L'Ignorància* (1879-1885) i *La Roqueta* (1887-1901), continuadors de *La Dulzaina* (1868-1869).

Modernisme: *Nova Palma*, una etapa de *La Roqueta* (1899), *Fígaro*, *La Veu de Mallorca* (l'etapa de 1900) i *La Ciudad* (1905).²³

L'any 1897 es publicà també el setmanari *La Región*, proper al republicanisme i un any més tard apareix *Mallorca*, publicació desenal catòlica de caràcter literari.

Mallorca Dominical (1897-1901), com veurem, conté elements propis de la Renaixença, com és l'ús del català, la presència d'una poesia paisagística, de recreació de llegendes populars amb escrits de to costumista, això sí, sempre amb una predominança de temes religiosos.

III. Estudi de la revista *Mallorca Dominical*

1. Creació i evolució històrica

Mallorca Dominical fou un setmanari que se publicà del 14 de febrer de 1897 al 29 de desembre de 1901. Es començà imprimir a la impremta de les filles de Colomar. Els seus directors foren Miquel Torres (1897)²⁴ i Bartomeu Ferrà (1898-1901), si bé la fundà aquest darrer, com ens relata uns anys més tard el propi Ferrà:

*L'any 1880 la Societat Arqueològica Luliana per ma iniciativa comens a publicar son Bolletí [...]. Tan sols durant un temporada m'ampullaren de sa Redacció certes diferències de criteri, y aixó fou una de les causes que'm digueren a fundar lo setmanari Mallorca Dominical, en colaboració d'alguns sacerdots y de joves liberats.*²⁵

En un principi s'havia de titular simplement *Mallorca* i la idea era fer un suplement d'algun diari ja existent amb la intenció d'escampar *la llevor evangèlica entre el poble ignorant*.²⁶

21 Arnau COMPANYY: *Catàleg de 100 anys de premsa ...*, 21-28.

22 Pere FULLANA: "El catolicisme social a Mallorca: 1875-1900", *Mayurqa*, 21, 1985-1987, 262-263.

P. FULLANA: *El catolicisme social a Mallorca*, 232.

23 P. ROSSELLO: *Els moviments literaris a les Balears*, 14, 17, 29.

24 El canvi de director apareix al número 49 (9.1.1898). P. SAMPOL: "Anuario bibliográfico de Mallorca 1898", *BSAL*, VIII, 1900, 274.

25 Bartomeu FERRA: *Endolades. Quart aplech de Glosa y prosa*. Palma, 1903, iii.

26 Bartomeu FERRA: "Fins aquí hem arribat", *MD*, 257, 29.12.1901 (darrer número publicat).

Bartomeu Ferrà definí *Mallorca Dominical* com a *vertader portant-veus del Regionalisme mallorquí catòlic dins la nostra benvolguda roqueta*,²⁷ que nosaltres ubicam al corrent conservador de la Renaixença, molt influïda pel clergat. El seu lema era *Patria, Fides, Labor, Virtus*, els tres primers clarament floralescs.²⁸ Aquest regionalisme literari es compartit per altres publicacions de l'època, com *La Palma*, *L'Ignorància*, *La Revista Balear*, *El Museo Balear* i *La Roqueta*.²⁹

Així glossa el setmanari el poeta inquer Miquel Duran i Saurina:

*La llengo parlas de nostros Pares
Son fe cristiana vas defensant,
La patria cantas de nostras Mares,
Virtut, predicas, y trabay Sant.*³⁰

La tirada era d'uns 1.500 exemplars setmanals, *manco dels que la premsa forastera introdueix dins sa nostra isla, la major part immorals*.³¹

La col·lecció sencera de *Mallorca Dominical* s'enquaderna en quatre volums: el primer comprèn els 100 números publicats durant los anys 1897 y 1898 sots la direcció d'en B. Ferrà y en M. Torres; el segon l'any 1899, el tercer l'any 1900 i el quart el 1901. Cada volum presenta una taula de lo contingut, un índex d'autors i obres classificats per seccions i gèneres literaris, tot indicant el número on es pot trobar. Cal destacar que la majoria de col·laboradors que firmen amb pseudònim hi apareixen identificats. De tota manera, les taules estan plenes d'errades.

El seu caràcter antiliberal quedà reflectit en els elogis fets al pare de l'integrisme, Fèlix Sardà i Salvany, l'autor de *El liberalismo es pecado* (1884).³² No havia paït la Restauració però tampoc era carlista.³³ L'únic rei reconegut era Jesucrist, i afirmava, en to irònic, esser del partit de Lleó XIII.³⁴

A partir de l'any 1899 passà a publicar-se a la impremta de Pere J. Umbert i Mir. Aquell mateix any regalà un calendari de butxaca.³⁵

El seu regionalisme quedava demostrat no només pel fet d'utilitzar el català. Així, criticà que l'Ajuntament de Palma es torbàs tres setmanes a donar una subvenció als Jocs Florals i en canvi s'aprovàs de tot d'una un ajut per *El Arte del canto*;³⁶ dedicà una àmplia necrologia a Marià Aguiló, *gran conrador de la llengua catalana*;³⁷ quan el setembre de 1898

²⁷ MD, 257, 29.12.1901.

Damià PONS: *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma, 1998, 149.

²⁸ Josep MELIA: *La Renaixença a Mallorca*, Daedalus, Palma, 1968, 146. *Patria, Fides, Labor, una mena de divisa jocfloralesca i treballista*.

²⁹ MD, 172, 13.5.1900. Reproduït a Gregori MIR: *El Mallorquinismo polític (1840-1936)*, Moll, Mallorca, 1990, I, 150-151.

³⁰ Miquel DURAN: "Bones festes a Mallorca Dominical" (2ª estrofa), MD, 12, 25.4.1897 (Diumenge de l'Àngel).

³¹ MD, 61, 3.4.1898.

³² MD, 19, 13-6-1897.

³³ L'estiu de 1899 esclatà una disputa entre *Mallorca Dominical* i *La Tradición* (setmanari carlista).

³⁴ Antoni MARIMON, Jordi VIDAL: "Mallorca Dominical. Un setmanari catòlic i regionalista de finals de segle XIX", *El Mirall*, 46 (1991), 55.

³⁵ P. SAMPOL: "Anuario bibliográfico de Mallorca: 1899", *BSAL*, VIII (1900), 438.

³⁶ MD, 18, 6.6.1897.

³⁷ MD, 19, 13.6.1897.

s'implantà l'estudi de la Llengua i Literatura Mallorquina al Seminari, Bartomeu Ferrà ho celebrà i fins i tot ho justificà amb la Bíblia en la mà.³⁸ Al respecte Antoni Trias afirmava:

*Ara no acabarà cap sacerdot els seus estudis sens poder explicar l'Evangeli al poble, ab la única llengua que entenen dones é infants per les viles de Mallorca.*³⁹

Censurà l'escassa participació del consistori en els actes del 31 de desembre; demanà l'edició d'un diccionari mallorquí per a evitar els castellanismes en els sermons.

La tardor de 1899 alguns regidors de l'Ajuntament de Palma demanaren que el nou secretari s'examinàs de llegir i escriure en mallorquí. *Mallorca Dominical* es manifestà, llavors, a favor d'aquesta proposta.

Els gèneres literaris més usuals (i així apareixen definits a les taules de cada volum) són: poesia *relligiosa*, poesies vàries i cançons populars (antigues i modernes). Dins la prosa (mallorquina i castellana) hem d'incloure les exposicions dels Evangelis, els articles d'opinió, els satírics, la majoria de seccions fixes, escenes costumistes, assaig, necrologies, etc. També hi ha traduccions.

Bartomeu Ferrà qualificà el contingut de la revista com una mena d'amor al mallorquinisme a través de biografies dels nostros compatriotes, notícies històriques, estudis folklòrics, crítiques a asuntos d'actualitat, producció literaria dels nostros poetes.⁴⁰

La desaparició de *Mallorca Dominical* fou conseqüència de la manca de salut que confessa patir el seu director a partir del canvi de segle.⁴¹ Per iniciativa del propi Ferrà, de Mn. Guillem Pujades i de Miquel Duran, s'organitzà una subscripció per a erigir una creu monumental al Puig d'Inca.⁴²

2. Bilingüisme: apunts sobre el català a *Mallorca Dominical*.

El propi subtítol de la revista (Revista bilingüe) ja ens indica que està redactada en dues llengües: l'anomenat català dialectal (mallorquí)⁴³ i castellà. Afirmava el setmanari ser

*l'únic que manten viu el el nostro llenguatge mallorquí y ses tradicions poètiques des nostros antepassats.*⁴⁴

El nom de la llengua sol ser el de *mallorquina* o *llengua dels nostros avantpassats* o coses per l'estil, encara que això no signifiqui secessionisme de cap classe. De fet es pot trobar també l'expressió *català antic*.

38 Bartomeu FERRA: "Grat sia a Deu!", *MD*, 88, 9.10.1898: "Textos de la sagrada escriptura per provar que a Mallorca s'ha de predicar en mallorquí", *MD*, 58, 13.3.1898. Són 1Co 14, 18-19; Ac 2, 4 i 2, 6; Is 28, 11; Mc 16, 17 i Sl 18, 4.

39 Nota a peu de pàgina a un article d'Antoni TRIAS I BOSCH, seminarista, titulat "Renaixensa", *MD*, 170, 29.4.1900.

Sobre l'ensenyament del català al Seminari: M. BAUÇA: "Els plans d'estudis dels Seminari de Mallorca en el segle XIX", *Comunicació*, 17, 1981, 22.

Pere XAMENA; Francesc RIERA: *Història de l'Església a Mallorca*, Moll, Palma, 1986, 353.

40 *MD*, 257, 29.12.1901.

41 Bartomeu FERRA: *Endolades. Quint aplech de Glosa y prosa*. Palma, 1903, iii.

42 *MD*, 257, 29.12.1901.

43 A la taula del Volum Segon podem llegir: *Composicions en vers* (en mallorquí).

44 *MD*, 63, 17.4.1898.

La qüestió ja esmentada del secretari de l'Ajuntament de Palma i el coneixement del català la comentam ara amb més detall:

*Com és possible dar possessió de la plassa de Secretari d'una Corporació administrativa y eminentment popular, si qui l'ha de desempenyar no entén la llengua pròpia del país? [...] Cap còdig ni lley, ni rey ni roch pot privar als ciutadans ni als pagesos expressar-se en sa pròpia llengua [...]. Aquesta és l'opinió dels bons mallorquins regionalistes entre'ls quals noltros mos hi contam amb molta d'honra.*⁴⁵

Una mostra de la simpatia cap als catalans la trobam en la publicació al número 240 (1 de setembre de 1901) de *Los segadors*. Himne català o al suplement extraordinari de maig de 1899 dedicat a l'actuació de l'Orfeó Català a l'illa, amb escrits de benvinguda, una biografia de Palestrina, d'Antoni Noguera i la lletra de la cançó popular *Lo cant dels aucells*.⁴⁶ Trobam oportú destacar les següents línees adreçades per la redacció del setmanari a dita coral:

*Veniu · ca-nostra, germans de Catalunya la ilustrada, la treballadora, la gelosa de ses tradicions y dels seus furs, la plena de vida, la que demostra ferma voluntad per regenerarse.*⁴⁷

Les relacions amb altres territoris de parla catalana queden patents en la carta del bisbe de Perpinyà adreçada el setembre de 1901 a Mossèn Alcover, aleshores Vicari General de Mallorca i de la qual destacam el següent fragment:

*Tornau aviat [...] veniu a alçar a Rosselló la bandera catalana, los quatre pals de sanch; veniu y amb la gracia de Deu, ficarem una estrella al front enfoscat de Catalunya.*⁴⁸

Quant a l'ortografia, essent una època de vacil·lacions a l'hora d'escriure, els autors i col·laboradors de *Mallorca Dominical* utilitzen un català prenormatiu, intuitiu, castellanitzat i de vegades fidel a la pronúncia illenca: encara conserven la ch final (avench), la y (conjunció copulativa, paraules com Reys, aygo), la ñ (engiñ, España), manca separació dels pronoms (dexemho, donalesme), accentuació aguda de la vocal a (Sebastiá), accent circumflex (comprên), confusió o/u (Jusep) i a/e neutra (oreyas), article determinat lo, etc. L'article salat també es present (Un ó s'altre, Sa colcada, es ball).⁴⁹ Segons Pompeu Fabra, cada escriptor esdevenia un gramàtic.⁵⁰

⁴⁵ MD, 132, 6.8.1899.

⁴⁶ Interpretaren, per exemple, "La Balanguera". Isabel PEÑARRUBIA: *Mallorca davant el centralisme*, Curial, Barcelona, 1980, 134-135.

⁴⁷ MD, Suplement al n. 120, 21.5.1899. Damià PONS: *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*, Leonard Muntaner Editor, Palma, 1998, 118-119.

⁴⁸ MD, 243, 22.9.1901. Antoni M. Alcover havia visitat la Catalunya francesa l'estiu de 1900. Francesc de B. MOLL: *Un home de combat (Mossèn Alcover)*, Moll, Palma, 1981 (2ª), 57. Hi tornà l'any 1906: A. M. ALCOVER: *Diari de viatges*, CIM, Palma, 1988, 27-58.

⁴⁹ Sobre les diferents ortografies del català de Mallorca: Josep MASSOT I MUNTANER: *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona, 1985, 37-114. Pompeu FABRA: "Qüestions d'ortografia catalana (1906)", *La Llengua Catalana i la seva normalització*, Edicions 62, Barcelona 1992 (3ª), 23-78.

⁵⁰ Pompeu FABRA: *La Llengua Catalana i la seva normalització*, 136.

3. Localització a les biblioteques de Palma

Mallorca Dominical es pot trobar enquadrada en quatre volums a les següents biblioteques de Palma:

A la Biblioteca Municipal: *Mallorca Dominical: revista bilingüe.*- Palma: Imp. de las hijas de Colomar, 1897-1901. Estat de colecció: 1897-1901.⁵¹

A la Biblioteca Pública (Casa de Cultura) podem llegir a la fitxa corresponent de la secció Publicacions periòdiques el següent: *Mallorca Dominical. Revista bilingüe.* hol[andesa] 32 cm. 14-2-1897/29-12-1901. Signatura: Hemerot[eca] 4. taula 5.

A la Biblioteca Bartomeu March Servera podem trobar la col·lecció en 4 volums a la signatura L8/23 del fitxer de Periòdicos. Revistas. Diu la seva fitxa:

Mallorca Dominical. Revista bilingüe (sic). La bibl[ioteca] posee:
 toms I n° 1-100 (1897-1898)
 II 53 n° (1899)
 III 153.205 (1900)
 IV(1901)
 Biblioteca Municipal: 1897.1901

4. Col·laboradors de Mallorca Dominical.

La majoria de col·laboradors són amics i deixebles de Marià Aguiló,⁵² molts són capellans i alguns participaran l'any 1906 al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Com ja hem dit, solen firmar amb pseudònim, si bé a l'índex o taula del final de cada volum s'indica el seu nom vertader; *todos trabajan gratis y además ponen dinero de su bolsillo.*⁵³ N'hi ha que ja són morts i les seves obres hi apareixen a notes necrològiques o com a homenatge pòstum.

Ara parlarem dels més importants: la seva vida, què feien aleshores, quin tipus de textos publicaren i que significaren dins la seva obra. Incloïm al final un llistat d'autors que o bé no tenen la importància literària dels primers o simplement la seva presència al setmanari és quasi testimonial.

4.1 Bartomeu Ferrà i Perelló

No podíem començar amb un altre, ja que és el fundador i director de *Mallorca Dominical* des de l'any 1898. Es autor de la majoria de comentaris als Evangelis, d'algunes festes anyals (Pasqua Florida) i de diverses poesies. Sempre escriu en català. Els seus pseudònims són: Mossen Lluch, Noltros i la seva inicial F. Se suposa que és l'autor de la majoria de seccions que no apareixen firmades (bibliografies, necrologies, *Envinegrat* y *Ronxetes*).

Bartomeu Ferrà va néixer a Palma l'any 1843. Escriptor, arqueòleg i mestre d'obres, és un representant del regionalisme literari i del costumisme mallorquí, amb pinzellades de

⁵¹ Biblioteca Municipal. *Relación de publicaciones periòdiques disponibles a la Biblioteca.* Ajuntament de Palma. Palma, 1996, 37.

⁵² Es el cas de Bartomeu Ferrà, Pere d'Alcàntara Peña, Miquel dels Sants Oliver, Mateu Obrador, Miquel Costa i Llobera, Antoni M. Alcover. Josep MASSOT I MUNTANER: *Els mallorquins i la llengua autòctona.* Curial, Barcelona, 1985, 62.

⁵³ *MD*, suplemento al núm. 15, 16.5.1897

sàtira i caricatura. A més de a *Mallorca Dominical*, publicà els seus escrits a revistes com *La Dulzaina*, *Revista Balear*, *Museo Balear* i *L'Ignorància*, però on destacà més fou al món del teatre. Obres com *Els calsons de Mestre Lluch* (1881) són un model del posterior teatre regional. A la seva poesia sovint trobam refranys, llegendes i rondalles, que el delaten com un autor atret pel món popular. Fou fundador de la *Societat Arqueològica Lul·liana* (1880).

De la seva producció durant el període de publicació de *Mallorca Dominical* s'inclouen els aplechs, repartits entre els subscriptors, com *Coses nostres* (1897), *Flors i fulles* (1898)⁵⁴ i *Brots d'ortiga* (1900)⁵⁵ i un treball arqueològic titulat *Bronces antiguos hallados en Mallorca* (1901).

Bartomeu Ferrà morí a Palma l'any 1924.⁵⁶

4.2 Miquel Torres

No hem trobat dades biogràfiques del que fou primer director de *Mallorca Dominical*. Sabem que la dirigí només el seu primer any d'existència i que signà poesies religioses, prosa mallorquina i castellana. Destaquen uns articles sobre Política moderna publicats durant aquesta etapa.

4.3 Antoni Maria Alcover

Natural de Manacor (1862), prevere, lingüista i folklorista, polemista intransigent, féu un treball incansable en favor del català que culminà amb la convocatòria del *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (Barcelona, 1906). Durant la publicació de *Mallorca Dominical* era catedràtic del Seminari i vicari general de la Diòcesi. El 1896 enllestí el primer tom del seu *Aplec de Rondalles Mallorquines* i el 1902 *La lletra de convit* i l'edició del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.⁵⁷

Autor d'algunes exposicions dels Evangelis, Festes Anyals i una poesia religiosa durant els primers moments de la revista. Alcover deixà de col·laborar-hi pels atacs de Bartomeu Ferrà als integristes, si bé no deixaren de ser amics.⁵⁸ També hi publicà algunes rondalles, com *Es cans i ses llebres*, *Es jai de sa lluna*, *Estudiants de la sopa* i la majoria del cicle *Ecos de la vida de Jesús, Maria i Josep* i altres⁵⁹; i tradicions populars mallorquines.

Morí a Palma el 1932.

54 P. SAMPOL: "Anuario bibliográfico de Mallorca: 1898", *BSAL*, VIII (1900): 275.

55 P. SAMPOL: "Anuario bibliográfico...1900", *BSAL*, IX: 200; 1901; *BSAL*, IX: 393.

56 *Prosa costumista balear*, IEB, Palma, 1982, 17-20.

J. M[AS] V[IVES]: "Ferrà Perelló, Bartomeu", *GEM*, 5, 264.

L. R[IPOLL] introducció a B. FERRA: "Las casas de Palma y sus reformas". *Panorama Balear*, 91. Palma, 1980, 2.

P. FULLANA: estudi preliminar a B. FERRA: *Ciutat ha seixanta anys*, Miquel Font, Palma, 1996, 10-35, i en especial, 21.

57 L'obra de Mossèn Alcover de 1897 a 1901 a F. de B. MOLL: *Un home de combat*, Moll, Palma, 1981, 299-300 (llibres), 309 (articles extensos).

58 J. MASSOT I MUNTANER: *Antoni Mª Alcover i la llengua catalana*, Monserrat, 1985, 39., Palma, 1981.

59 Jaume GUISCAFRÉ: "Una bibliografia de les edicions i les traduccions de les rondalles de mossèn Alcover", *Randa*, 38, 1996, 151-221, esp. 202-204.

4.4 Miquel Costa i Llobera

Considerat un dels grans mestres de la poesia mallorquina. Va néixer a Pollença l'any 1854 i morí a Palma l'any 1922. Dues són les seves constants: sentiment religiós i sentiment del paisatge com a testimoni vivent de la divinitat.⁶⁰

Les seves aportacions a *Mallorca Dominical* coincideixen amb l'etapa justament posterior de la seva estada a Roma i la seva ordenació de prevere (1885-1890), un moment de predicacions, càrrecs eclesiàstics i de docència al Seminari. Les obres més importants que publicà aquells anys són *De l'agre de la terra* (1897), *Líricas* (1899) i *Tradicions i fantasies* (1903).⁶¹

Hi publica *Estacions del Via-Crucis*, *A la Bta. Catalina Tomàs*, *La cuna*, *Cansó* (*Mirau aquestes floretes*), *Goigs a Santa Magdalena*, *Sacrifici*, *Breçol del pobre*, *Flors de Maig* i *Himne · la Creu*, en vers, i *La Sang*, en prosa.

4.5 Miquel Duran i Saurina

Va néixer a Inca el 1866, poeta i escriptor de tendència regionalista i religiós. L'any 1900 fundà el Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca. Col·laborà i dirigí algunes revistes inqueres, com *Es ca d'Inca* (1901-1904), *El hogar* (1902-1903), *Ca Nostra* (1907-1914, 1919-1929), *La Veu d'Inca* (1915-1918), etc.⁶² A *Mallorca Dominical* publicà poesies religioses i d'altres temàtiques, tant en català com en castellà com *Esperanza*, *La flor de Lourdes*, *L'Acolit*, *L'enamorada*, *Es ball de na Roseta*, *L'(h)ivern del Cor*, *Records de l'infantesa*, *Inca*, *Desitjos del Cèl*, *Plant del Còr* a més de cançons pròpies del nostre folklore.

Morí el 1953.

4.6 Miquel dels Sants Oliver

Va néixer a Campanet el 1864, i és considerat el pare del periodisme modern a Mallorca i un dels primers teòrics del regionalisme mallorquí. Com autor literari escriu en català. La seva poesia conté una evocació històrica, un esperit crític, un cert humor,⁶³ d'un modernisme poc extremista i influenciat per tendències estrangeres. A *Mallorca Dominical* el trobam ja a la seva segona època com a poeta, la que va de 1897 a 1905, en què també col·laborà a *La Roqueta* i *Catalonia*.⁶⁴ En castellà publicà llibres de temes diversos: *La cuestión regional* (1899), *Mallorca durante la primera revolución. 1808-1814* (1901) i *La literatura en Mallorca (1840-1903)*, publicat el 1903.

L'any 1904 passà a viure a Barcelona, on morí l'any 1920.

Hi publica poesies com *Himne de la Capella* i *Càntich infantil*.

4.7 Pere d'Alcàntara Peña

Escriptor, advocat, pintor, arquitecte i enginyer nascut a Palma el 1823. Autor polifacètic i dotat d'una fecunditat increïble, la seva obra poètica respon a tres línies: la lírica

60 Josep M. LLOMPART: *La Literatura moderna a les Balears*, Moll, Mallorca, 1964, 79.

61 Gabriel S[EGUI]: "Costa i Llobera, Miquel", *GEM*, 4, 148-150.

62 G. S[EGUI], "Duran Saurina, Miquel", *GEM*, 4, 360.

63 Josep M. LLOMPART: *La Literatura moderna*, 100.

64 Damià PONS: "Pròleg", Miquel dels S. OLIVER: *Poesies*, Moll, Palma, 1991, 11-12.

de to intimista; la floralesca, més arcaitzant; quadres de costums en vers. També té obra narrativa, drama i de gènere històric.⁶⁵ A *Mallorca Dominical* publica poesies religioses i d'altres temàtiques.

Hi publica poesia religiosa: *Stabat Mater*, *Les set paraules*, *Santa Teresa* i d'altres gèneres, com *Moneda falsa*, *Un invalid* i *Sa colcada*.

Morí a Palma el 1906.

4.8 Miquel R. Ferrà

Miquel Ramon Ferrà Juan (Palma 1885-1947), fill de Bartomeu Ferrà, poeta, crític literari i traductor excepcional, llicenciat en dret i filosofia i lletres. Sempre al dia, interessat pels corrents literaris de la seva època, continuador i deixeble de Joan Alcover, notable assagista.⁶⁶ La seva presència a *Mallorca Dominical* s'inicia amb un comentari a la festa del Carme (juliol de 1897). La temàtica de la seva poesia, síntesi del noucentisme mallorquí, gira al voltant de la nostàlgia del passat, el tractament romàntic del paisatge rural i la religió.⁶⁷ A *Mallorca Dominical* podem trobar títols com *El pare nostro*, *A la Immaculada*, *Nit ditjosa*, etc.

Es l'autor a més d'una biografia d'*El Rey en Jaume* (31.12.1899) i firma juntament amb el seu pare una biografia del *Cardenal Despuig* (29.10.1899).

4.9 Altres autors:

Marià Aguiló Fuster (Palma, 1825-Barcelona, 1897), poeta, filòleg, editor i folklorista, protagonista de la Renaixença a Mallorca. A la seva necrologia trobam una carta de Ramon Picó des de Barcelona, ofici a l'Almudaina amb presència dels poetes mallorquins i ofici del funeral per part de Miquel Costa ajudat per Antoni M. Alcover i F. Fortesa.⁶⁸ Hi podem trobar poemes seus com *Aubada* i *Axò Ray*, però també una bella descripció del que és per ell el català, una llengua *dolça* i *valenta* que es parla

*desde les singlarer conglassades dels Pirineus fins a les planes callitjoses de Valencia y d'Elx; desde les valls patriarcal de l'alta montanya de Catalunya y del Rosselló fins a les comellarades rublides d'arbres que perfumen les Illes Balears...*⁶⁹

Tomàs Aguiló Forteza (Palma, 1812-1884), fundador de *La Palma* (1840) i autor d'algunes faules, com *Sa llebre y es gorrió*, *Sa mula y es missatge*, publicades al setmanari a títol pòstum.⁷⁰ Era cosí i cunyat de Marià Aguiló.

Joan Alcover (Palma 1854-1926) publica només un poema a la revista. Es tracta de *Plor d'infants*, de les poesies juvenils de *Cap al tard*⁷¹ Es un dels pocs autors liberals que hi podem trobar.

65 Catalina S[UREDA]: "Peña Nicolau, Pere d'Alcàntara", *GEM*, 13, 44-46.

66 Josep M. LLOMPART: "Pròleg" a *Els poetes de l'Escola mallorquina* (1), Moll, Palma, 1988 15, 22.

67 G. S[EGUI]: "Ferrà Juan, Miquel Ramon", *GEM*, 5, 257-258.

68 *MD*, 19, 13.6.1897, *MD*, 20, 20.6.1897.

69 *MD*, 252, 24.11.1901, 364-365.

Josep MASSOT I MUNTANER: *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona, 1985, 60. Paraules d'Aguiló al discurs presidencial dels Jocs Florals de l'any 1897.

70 Hem localitzat només *Sa mula i es misatge*, publicada a l'*Almanaque Balear para 1879*.

71 *MD*, 143, 22.10.1899.

Miquel Victorià Amer (Palma, 1824-Barcelona, 1912), poeta, arqueòleg i bibliòfil. Hi publica *A la Beata Catalina Tomàs*.

Mossèn Bernat Batle Amengual (Orient, 1860-1945), firma Braulio, llicenciat en Teologia, capellà de l'Hospital Provincial i director del Col·legi del Sagrat Cor de Jesús. l'any 1899 publicà un *Diccionari de sinònims mallorquins*.⁷² Hi escrivé prosa mallorquina de to popular (1897-1899).

Pere Blanes (Saulo), que mor el 31 d'octubre de 1897, benefactor dels pobres, defensor del catolicisme, pare exemplar, professor mèdic,⁷³ responsable de diferents articles en castellà.

Vicenç Costell Lozano, soci dels Seglars Catòlics, que publica poesies, prosa castellana i algunes cròniques mensuals.

Tomàs Forteza i Cortès (Palma, 1838-1898). Considerat un filòleg molt il·lustrat, bon llatí, com a poeta és pulcre, excel·lent, cordial i autèntic.⁷⁴ En morir *la nostra llengua plora sa pèrdua*, ens diu la seva necrologia publicada el 29 de maig de 1898. La revista publicà el 1900 el seu poema *Crosses*.

Manuela de los Herreros (Palma, 1845-1911), la poesia de la qual és costumista, de to popular i dialectal, un pont al Realisme.⁷⁵ Exemples dels seus treballs a la revista són *El carboner, les matances*, etc.

Mateu Obrador (Felanitx 1852-1909) escriptor, lul·lista i pedagog. El 1906 dirigí la publicació dels tres primers volums de les obres de Ramon Llull. A *Mallorca Dominical* el trobam present amb poesies i comentaris sobre l'obra de Ramon Llull.

Pere Orlandis i Despuig (Palma, 1864-Salamanca, 1897), poeta,

*Noble pel seu pensament, més que pels seus avantpassats, escrivia en llengua de la terra, poesia breu però bona, instint formal i sentiment.*⁷⁶

Contribueix Orlandis amb poesies com *Lo paje cavaller, Mallorca, Pobre cor!* (1897), algunes pòstumes com *Rondalles i Amor* (1901).

Victòria Peña d'Amer (Palma 1827-Barcelona 1898), germana de Pere d'Alcàntara Peña i esposa de Miquel V. Amer. Les seves poesies contenen temes populars, familiars i religiosos.⁷⁷ La revista publicà a títol pòstum *Lo viatge de la vida* a la seva necrologia (6.11.1898) i *Corpus*, ja l'any 1901.

Antoni Maria Peña Gelabert (Palma 1863-1948), fill de Pere d'Alcàntara Peña. Arxiver i bibliotecari, recollí i publicà tradicions i cançons populars mallorquines.⁷⁸ Hi col·labora amb poesies com *Prou de guerra, Polvos per fé enamorar*, etc.

Joan ALCOVER: *Poesies completes*, Barcelona, 1948 (2ª), 26.

⁷² Batle Amengual, Bernat". *GEM*, 2, 45.

⁷³ Nota necrològica, *MD*, 40, 7.11.1897.

⁷⁴ Josep M.LLOMPART: *La Literatura moderna*, 40.

⁷⁵ Josep M.LLOMPART: *La Literatura moderna*, 45

⁷⁶ "Necrologia", *MD*, 43, 28.11.1897.

⁷⁷ *GEM*, 13, 46.

⁷⁸ *GEM*, 13, 44.

Ramon Picó i Campomar (Pollença 1848-Barcelona 1916), d'estil enèrgic i intuitiu, residí quasi tota la seva vida a Barcelona. Fou president del Centre Excursionista de Catalunya (1900-1902) i de l'Ateneu Barcelonès (1902). El seu llenguatge fou qualificat d'arcaic.⁷⁹ Hi col·laborà amb poesies i traduccions del folklore alemany.

El pedagog i doctor en Filosofia i Lletres Jaume Pomar Fuster (Palma, 1868-1910) hi es present amb poesia religiosa i d'altres gèneres. Hi destacam un himne mallorquí titulat *La Senyera*.

Josep Lluís Pons i Gallarza (Barcelona 1823-Sóller 1894). Fill de mallorquins, el setmanari l'hi publica el 1899 un poema titulat *Tres termens*, de les seves *Ponçelles*.⁸⁰

Llorenç Riber Campins (Campanet 1882-1958), escriptor i traductor, hereu directe de l'humanisme de Costa i Llobera,⁸¹ s'ordena sacerdot ja el 1905. Hi publica els poemes *Ave Maris Stella* (1900), *A la Verge de Lluch* i *Recorts del Cementeri* (1901).

Jeroni Rosselló Ribera (Palma, 1827-1902), poeta i lul·lista, conegut per la seva antologia *Poetes Balears. Setgle XIX* publicada el 1873. Seu és un himne a Ramon Llull, i amb motiu de la seva proclamació com a Fill Il·lustre de Palma (el dia de Sant Jordi de 1900), *Mallorca Dominical* publicà les cròniques corresponents i el seu poema *Tenebres*.⁸²

Joaquim Rosselló Ferrà C.O. (Palma, 1833-1909), prevere, fundà el 1890 la congregació de Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria. Prior de Lluc des de l'any següent, fou un sacerdot conservador sempre preocupat pels pobres i els que patien.⁸³ Dedicà unes paraules als pelegrins.

Maria Antònia Salvà (Palma, 1869-Llucmajor, 1958), les poesies de la qual són plàcides i intuitives.⁸⁴ A *Mallorca Dominical* en publica algunes que pertanyen al seu recull de 1910: *Orfanesa*, *Desolació*, *Lo cant del llaurador*, *La sempreviva* i *L'herba de Sant Joan* i d'altres -que no s'han recollit a cap llibre de la poetessa⁸⁵- com ara *Primavera*, *A Sant Just* y *Sant Pastor* i *Ses orenetes*, transcrita a continuació i publicada l'11 d'agost de 1901:

*Ha arribat el mes d'Agost
quines hores més pesades!
diria's que's fon lo sol
Tanta es la calor qu'escampa.
Tots los torrents estan sechs,
tota l'herba socorrada,
l'ayre crema, y la suor
del front a gotes devalla.
Oh! si respirar pogués
un petit alè d'oratje
pots se'm tornàs delit*

⁷⁹ Catalina S[UREDA]: "Picó Campanar, Ramon", *GEM*, 13, 125.

⁸⁰ *MD*, 134, 20.8.1899.

Josep L. PONS I GALLARZA: *Poesies catalanes*, Palma, 1892, 106.

⁸¹ Josep M. LLOMPART: Pròleg a *Els poetes de l'Escola mallorquina* (1), 21.

⁸² "Mallorquins honorables. Excm. Sr. D. Jeroni Rosselló", *MD*, 169, 22.4.1900 i *MD* 170, 29.4.1900.

⁸³ J. AMENGUAL: "El P. Joaquim Rosselló i Ferrà, fundador dels Missioners dels SS. Cors", *Lluc*, 756-757, 1990, 27-28.

⁸⁴ Josep M. LLOMPART: pròleg a *Els poetes de l'Escola mallorquina* (1), 20

⁸⁵ Maria A. SALVA: *Poesies*. Palma, 1910. La poesia titulada *Primavera* no és la que es troba a *La lluneta del pagès*, Moll, Palma, 1981, 11. Agraesc les informacions rebudes de Baltasar Coll Tomàs sobre l'obra de la poetessa llucmajorera.

lo delit, que se m'acaba...
Del suspirat oratjol
me'n va arribar dolç a ratxa
quant s'estenían p'el cel
les clarors de l'hora baixa.
Y ab ella vingué un esbart
d'orenetes qu'en ses ales
m'han duyt embats y perfums
de les costes catalanes.
Fentme ab ses plomes ventay,
quant jo vull me donen ayre
y d'ens- que son aquí
la calor ja no m'abrassa.
Orenetes del meu cor,
aucells de llarga volada,
passau la mar altre pich
que poch vos costa passarla.
Y al trobar qui us envía
contauli vostra arribada,
contanli l'agrahiment
que jo sent dins la meva ànima.
Fet axò, podeu tornar
altra volta a refrescarme
qu'aquí'l sol pareix que's fon
tanta es la calor qu'escampa.

De Mossèn Josep Tarongí (Palma 1847-1890), *Mallorca Dominical* publica a títol pòstum la poesia religiosa *En lo día de Pascua* i la composició en vers *Al Iluminat Dr. y Mr. de J. C. Mestre R. Llull*.

L'historiador i eclesiàstic Mn. Antoni Tomàs Pastor (Llucmajor 1867-Palma 1936), de la Congregació dels Sagrats Cors. S'interessà per la devolució del béns a Lluc (1897),⁸⁶ autor de diferents comentaris evangèlics.

Mossèn Rafel Tous Ferrà (Palma, 1853-1898), Degà de la Catedral de Palma, cofundador del diari *El Ancora* i de la *Tipografia Catòlica Balear*. El 1894 participà al Congrés Catòlic de Tarragona i publicà *El papa y los católicos españoles*,⁸⁷ responsable del comentari d'algun evangeli i de l'article *El Gólgota después de la muerte de Jesús* (1901).

El llicenciat Josep Maria Tous i Maroto (Palma, 1870-1949), autor de poesia religiosa en castellà (*San José, La Cruz de la playa, A Nuestra Señora del Sagrado Corazón*, etc), de les biografies de Ramon Llull i el Capità Antoni [Barceló], ambdos dins la secció de mallorquins honorables de l'any 1899.

L'agustí Restituto del Valle (Carrión de los Condes 1865-Madrid, 1930), religiós i poeta, editor de Costa i Llobera en castellà, que viví a Mallorca entre 1894 i 1899.⁸⁸ Publica una versió castellana de *El pi de Formentor*.

Un cas una mica apart és la presència d'un autor d'idees integristes. Ens referim a l'aragonès León Carnicer (Sabiñánigo 1825-Palma 1915), professor de llatí a l'Institut

86 J. A[MENGUAL]: "Tomàs Pastor, Antoni". *GEM*, 17, 207-208.

87 P. F[ULLANA]: "Tous Ferrà, Rafel". *GEM*, 17, 273.

88 F. C[ARMONA]: "Valle Rufz, Restituto del", *GEM*, 18, 28.

Balear, que publica versions castellanes de poemes de Miquel Gayà, Miquel Duran i Maria Antònia Salvà a més d'altres originals seves.

A continuació feim menció d'autors d'almanco un comentari evangèlic dels que enceten els números, algunes hagiografies (sants patrons) i poesies: P. Josep Auba Bujosa (Palma, 1859-1939), Doctor en Sagrada Teologia, prepòsit de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma. Publicà *Sermones panegírics* (1916);⁸⁹ Mossèn Francesc S. Forteza, ordenat el 1898 i que inicia les seves aportacions com a diaca; Mn. Mateu Garau Estrany, ecònom de Sant Miquel; Mn. Joan Juan Carbonell, vicari de Sa Vileta; Mn. Miquel Gayà Bauzà (Sant Joan 1867-Palma 1943), vicari coadjutor de Sant Jaume; Josep Miralles Sbert (Palma 1860-1947), aleshores Canonge Arxiver i professor del Seminari, futur bisbe de Mallorca; Gabriel Muntaner Serra (Palma 1877-1947). Comença com a diaca rector del Col·legi de la Sapiència i s'ordena de prevere l'any 1900; Joan B. Ensenyat Pujol (Andratx 1849-Palma 1923) aleshores rector de Sant Magí, autor de les *Dominica*, un comentari publicat els diumenges més importants del calendari litúrgic; P. Miquel Rosselló, SSCC (Manacor 1871- Vic 1936).

D'autors catalans destaquem Mossèn Jacint Verdaguer (Folgueroles, 1845 - Barcelona, 1902), amb alguns poemes extrets de *Del roser de tot l'any*, col·lecció de 365 pensaments poètico-religiosos que havia publicat el 1894⁹⁰ i d'altres, com *Nadal* (desembre de 1898), *Al Crucifix*, *La Filadora*, *Ramon Llull*, *Sant Agustí* i *Santa Teresa de Jesús* (1901) i *Apel·les Mestres* (Barcelona, 1854 - 1936), amb *Job* (1901).

També publica la revista poesies de clàssics castellans, com Lope de Vega (*El nacimiento de Nuestra Señora*) o fragments d'obres de Ramon Llull.

5. Els temes tractats a Mallorca Dominical

5.1 Temes religiosos.

Cada número comença amb un comentari evangèlic o una *Dominica*, seguint el calendari litúrgic. La majoria de traduccions del Nou Testament són del propi Bartomeu Ferrà, i al respecte afirmà uns anys més tard:

*Les meves traduccions, en romans populars dels Evangelis, que ja havia provat de fer en prosa en el setmanari Mallorca Dominical, per mi fundat, tenian per objecte destinar-les a escoles d'infants.*⁹¹

Durant l'any 1898 apareix una secció que es titula *El patró de la setmana*.

Per Nadal és corrent trobar poemes, goigs i cançons pròpies d'aquestes dates. Hi destaquen *Lo naxement de Jesús* de Victòria Peña d'Amer i *Sa Sibil·la* (19-12-1897), *Sa Colcada* (2-1-1898) i *Els Reis* (1-1-1899) de Pere d'Alcàntara Peña.

El dia de Pasqua la revista s'omple de col·laboracions que festegen la Resurrecció de Crist: comentaris evangèlics per part de Bartomeu Ferrà i mossèn Joan B. Ensenyat, poesies

⁸⁹ BOEOM LXXIX (1939) 263-264 (necrologia).

⁹⁰ J. MOLAS: "Verdaguer i Santaló, Jacint". *GEC*, 15 361-363.

⁹¹ B. FERRA: "Pròleg". *Hores sèries. Darrer aplec de Glosa y Prosa*, Palma, 1916. Aquell mateix any havia publicat els *Sants Evangelis traduïts en romans popular*, Inca, 1916. 15 361-363.

religioses (hi destacam una de Jacint Verdaguer titulada *Resucitat*),⁹² felicitacions als lectors i explicacions folklòriques i filològiques sobre alguns costums mallorquins, com ara el *Deixau lo dol*, el Ciri Pasqual i el Salpàs, la visita que realitzaven els rectors a les cases per beneir-les amb aigua i sal.⁹³

El 1900 publica la pastoral del Bisbe Campins prohibint la lectura de *El Urbión*, diari integrista cismàtic creat pel sacerdot Segimon Pey-Ordeix, un periòdic *pernicioso para los clérigos y los fieles*.⁹⁴

Al número de dia 11 d'abril de 1897 trobam un comentari, dins la secció *Envinegrat i ronxetes*, sobre el protestants a Capdepera, i la *pesta Luterana* de Sa Vileta i Son Anglada.

5.2 Ramon Llull a Mallorca Dominical

Creïm que la figura de Ramon Llull, molt venerada pels col·laboradors del setmanari,⁹⁵ es mereix un capítol apart. Aleshores se celebraven dues festes al seu honor: el 25 de gener, la seva conversió, i el 3 de juliol (només a Palma), dia propi del Beat.⁹⁶ És lògic que per aquelles dates s'hi dedicassin planes i més planes al filòsof mallorquí. Vegem-ne alguns exemples:

Al núm. 22, corresponent al 4 de juliol de 1897 hi destacam un poema de Ramon Picó i Campanar titulat "Martiri de Ramon Llull" i "Lulisme", un text de Bartomeu Ferrà demanant l'edició de les obres de Ramon Llull, en realitat una queixa del director de la revista:

Mallorca Dominical se dól de la injustificable apatia amb-à-que miram ses nostres més precioses glories.

El 3 de juliol de 1898 (núm. 74) es publiquen els següents textos: una biografia de Mateu Gelabert; un himne de Geroni Rosselló; un poema de Jacint Verdaguer (*L'amich y l'amat*), inspirat en l'obra de Llull del mateix títol. Joan B. Ensenyat repasa a *Recuerdos del siglo pasado sobre el culto y veneración al Beato Ramon Llull* les actuacions antilul·listes del bisbe Díaz de la Guerra durant el segle XVIII⁹⁷ i d'un episodi concret a Andratx, i Bartomeu Ferrà comenà una sèrie titulada *Monuments a Ramon Llull*, que apareixeran també a altres números.

L'any 1899 ja trobam significatius treballs sobre Ramon Llull a dos números de *Mallorca Dominical*: el 22 de gener (n. 103) Josep Maria Tous i Maroto publica una biografia dintre de la secció *Mallorquins honorables*; Mateu Garau, un estudi sobre la seva

⁹² MD, 113, 2.3.1899.

⁹³ B. Ferrà: "Dexau lo dól", MD, 10.4.1898.

J. B. ENSENYAT: "Historia y significació del Ciri Pasqual" MD, 15.4.1900.

S. OLIVER: "Deixam lo dol", MD, 15.4.1900.

J. B. ENSENYAT: "Sol-pàs ó Sal-pàs?", MD, 7.4.1901. Sobre aquest darrer, "Salpàs", DCVB, 9, 696.

⁹⁴ MD, 162, 12.2.1900. *El Urbión* fou fundat a Sòria (1897) i el 1899 passà a imprimir-se a Barcelona. Sobre els *urbionistes*, seguidors de Mn. Segimon Pey-Ordeix. F. de B. MOLL: *Un home de combat (Mossèn Alcover)*, Moll, Palma, 1891 (2*), 118-120.

P. XAMENA; F. RIERA: *Història de l'església a Mallorca*, Moll, Palma, 1986, 360.

J. M[assot]: "Peix-Ordeix, Segimon"; GEC, 11, 154.

⁹⁵ Jordi GAYA: *Ramon Llull*, Ajuntament de Palma, 1982 una biografia a l'abast.

Sobre el lul·lisme a finals del segle XIX Sebastià Trias: LLULL, Ediciones del Orto, Madrid, 1995, 51.

⁹⁶ "25 [de enero]. La Conversión [...] del beato Raimundo Lulio". "Día 3 [de julio] en Palma, fiesta religiosa en honor del inclito mártir Beato Raimundo Lulio". *Calendario para las islas Baleares correspondiente al año 1900*. Tip. Lit. de Rotger. [Palma, 1899]

⁹⁷ Juan Díaz de la Guerra, bisbe de Mallorca (1772-1777). Llorenç P[EREZ]: "Díaz de la Guerra", GEM, 4: 303-304.

conversió; de Josep Tarongí, finalment, un poema titulat *Al il·luminat doctor i martir de jesucrist mestre Ramon Llull*. El número és il·lustrat amb un gravat que mostra el projecte d'estatua de Juan Samsó.

El 2 de juliol de 1899 hi trobam *Ramón Llull (Monólogo)*, Poema de Nicolas Mellinas, juriconsultor mallorquí de finals del XVIII⁹⁸ i *Es Puig de Randa*, tradició popular d'Antoni M. Alcover.⁹⁹

El 4 de febrer de 1900 Bartomeu Ferrà fa un agre comentari amb motiu de la publicació d'un número extraordinari de la revista catalana *La Creu de Montseny*,¹⁰⁰ dirigit per Jacint Verdaguer amb composicions de diferents autors. Ferrà es lamenta de la passivitat dels mallorquins: *A noltros la cara mos cau de vergonya*. I el 4 d'abril torna a insistir: tan sols Jeroni Rosselló i l'Arxiduc Lluís Salvador s'han preocupat de restaurar la seva memòria.

El primer de juliol del mateix any, número extraordinari dedicat a Ramon Llull. Hi col·laboren Bartomeu Juan Coll, amb *Martirio, culto y doctrina de Raymundo Lulio*, comentari a un manuscrit de 1759; Manuela de los Herreros, amb la poesia *A Miramar*; Jaume Boloix i Canela, amb un poema en sis parts (*Pecador, Penitent, Sabi, Poeta, Apóstol, Martre*); Bernard Duran, amb l'assaig extret del número de la *Creu de Montseny* ja citat; Bartomeu Ferrà, amb un interessant article titulat *Serà un Raymundo Lulio?*, on comenta un possible retrat a un retaule conservat al *Museo de Pintura de la Real Academia de San Carlos* (València). Ferrà considera la possibilitat que Ramon Llull sigui venerat a altres territoris de parla catalana:

un dato de gran valor para testimoniar la importancia del culto que se rindió · nuestro ínclito compatriota, no ya en Mallorca sino también en los reales Oratorios de la Coronilla de Aragón.

De l'any 1900 destacam *La conversió d'en Ramon Llull*, poema en cinc parts de Jaume Pomar, publicat el 21 de gener, i una sèrie de comentaris sobre articles apareguts a la premsa mallorquina durant el mes de juliol.

El 1901 reviscola el tema lul·listic amb el número 208 dedicat a la *prodigiosa conversió del Beato Ramon Llull*, corresponent al 20 de gener, il·lustrat amb un dibuix de l'escultura de Galmès. Les col·laboracions més significatives que hi trobam són uns goigs dedicats al màrtir de *Jesucrist Beato Ramón*, de Morellas; *Impugnadors y defensors del Beato Ramon Llull*, de Joan B. Ensenyat, i la ressenya de Josep M. Tous i Maroto a *Le bienheureux Raymond Lull*, de Marius Andrés, segurament l'edició parisina de 1900.

I finalment al número de dia 3 de juliol de 1901, Mateu Obrador inicia una sèrie d'articles dedicats a les obres de Ramon Llull; Jacint Verdaguer hi publica un poema; Salvador Galmés escriu una *Descripció de l'arribada y entrega del cadavre del B. Ramon Llull*, il·lustrat amb un gravat de S. Torres.

⁹⁸ La mateixa revista explica que l'ha extret de la *primera serie de Poetas Baleares*, publicada per D. Gerónimo Rosselló (1870).

⁹⁹ Antoni Mª ALCOVER: *Rondaies mallorquines*, Moll, Palma, 1985, tom XXIV, 62, dins "Llegendes i supersticions".

¹⁰⁰ "La Creu de Montseny. Setmanari Catòlic Regionalista (Barcelona)", *MD*, 45, 28.1.1900.

5.3 Temes socials

Segons Pere Fullana *Mallorca Dominical* és una publicació capdavantera en la preocupació social, encaminat a la defensa del catolicisme en la societat. De fet, Bartomeu Ferrà fou un dels primers mallorquins que hi va difondre les idees de la *Rerum Novarum*.¹⁰¹

La jornada de vuit hores és tractada al primer número (14.2.1897), en un comentari evangèlic (Mateu 20, 1-16) firmat per Bartomeu Ferrà titulat *Hores de jornal*, en el qual lloa el valor del treball amb independència del temps que s'hi dediqui, rebutja el no *fer res* (que equival a ser un criminal) i estableix que l'amo dels béns és Déu, no els rics.

L'octubre de 1900 *Mallorca Dominical* publica la crònica de la inauguració del Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca, fundat per Duran i Saurina l'octubre de 1900 i hi inclou un poema al-lusiu de Bartomeu Ferrà¹⁰² i el 21 d'abril de l'any següent celebra l'aparició d'El Buen Obrero, publicació mensual dirigida als obrers catòlics.

Quant al primer de maig, diu la revista que el 1897 *la llamada 'fiesta del trabajo' parece que va cayendo en el olvido*.¹⁰³ L'any 1901 publica *La anarquía en Palma*:

*Dia 1 Mal dia! El mes de les flors començà malament. Hey ha hagut de tot: música, renou, pedrades, insults i fàbriques assaltades.*¹⁰⁴

Els casaments civils són criticats i ridiculitzats als números de 28.5.1899 i 2.9.1900.

El joc és tractat per Joan Ensenyat als números 103 (22.1.1899) i 104 (29.1.1899) del setmanari. Es tracta d'un assaig (en dos parts) titulat *El joch y els jugadors*, on critica el joc d'atzar tant si ho practiquen els rics com els pobres. Ensenyat distingeix els jocs *lícits de recreo*, com el billar, damas, ajedrez, solo, tresillo, tuti, malilla, que combinen *sort i industria* dels que depenen exclusivament de la sort. Aquests darrers són censurables. Són el triplic, el burro i el canet. Després fa un repàs de la legislació (Pragmàtica de Carles III de 6 d'octubre de 1771 i Codi Penal) i finalitza amb una dura definició del joc de la Borsa, que el considera immoral, funest y prohibitiu. El 22 de juliol de 1900 la revista felicita el Governador Civil, Rafael Alvarez Sereix, per fer *tot lo possible per estirpar el vici del joch*,¹⁰⁵ i el 24 de març de 1901, el propi Bartomeu Ferrà hi publica un poema titulat *Malahít joch!* que ha llegit al Cercle d'Obrers Catòlics de Palma el dia de Sant Josep de 1901:

*Ben sopat, cuant tocava la queda,
Ahí vespre m'anava a dormir,
Y vengué a trèuerm de ca-meva
Per anar al Cassino, un amich.
No sabia qué era
lo joch malahít!
Ja guanyava un munt d'òr, y de sopta*

¹⁰¹ P. FULLANA: *El moviment catòlic a Mallorca*, 303-304, 327.

¹⁰² B. FERRA: "En l'inauguració del Cercle d'Obrers catòlics d'Inca". *MD*, 195, 21.10.1900, 3.

Pere FULLANA: "El Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca (1900-1910)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1994, 160-161.

¹⁰³ *MD*, Suplement 14, 9.5.1897.

¹⁰⁴ *MD*, 12.5.1901.

Antoni NADAL: *El 1er de maig a Palma (1890-1936)*, Ajuntament de Palma, 1988, 44-45.

¹⁰⁵ Rafael Álvarez Sereix (Madrid, 1856-1935), Governador civil de les Balears (1899-1900) es relaciona amb els intel·lectuals regionalistes illencs. *GEM*, 1, 141.

*La Fortuna's girà contra mí
 Dexantmè furiós, mort d'angoxa,
 Sens lo pa de m'esposa y mos fills.
 °Prou que sé qu'es ara,
 lo joch malahít!^a
 D'aquest modo un obrer, s'exclamava
 Renegant de Cassinos y amichs,
 Cuant dins Palma, sens frè s'hi jugava
 Riguent s'en de la Guardia civil.
 °Gracies sien dades
 Al que ho ha svehit!*

Una altre preocupació del moment és l'alcoholisme, tema tractat per Mossèn Antoni Alemany al número 214 de dia 3 de març de 1901. L'autor denuncia aquest hàbit present entre la classe obrera i també entre els *senyors*. Així arriba a afirmar que

*Cuando un probe se emborracha
 ya li disen borrachón,
 y si se emborracha un rico
 ... está malito el señor.*

Els toros també són criticats a un *Dietari* del mes d'agost de 1897. Amb ironia, després de parlar d'un *gran espectacle nacional* que s'ha celebrat al Coliseu, el columnista es demana: *S'ha acabat ja sa guerra de Cuba y Filipinas?*¹⁰⁶

I no manquen al·lusions a la maçoneria i la influència (negativa pels redactors) en obrers o alguns polítics, com és ara *Verdades que escuecen*, de Vicenç Costell, al número de dia 7 d'abril de 1901, amb ocasió d'un nou govern de Sagasta.

5.4 Temes històrics i artístics.

Bartomeu Ferrà publica en el número de dia 11 d'abril de 1897 (Diumenge del Ram) un interessant article titulat *Imatges de Cristo enclavat notables a Mallorca*, un recull dels Sants Crists més coneguts de Mallorca: La Sang, el del Noguer (Concepció), Rescatat (Sant Felip Neri), Alcúdia, Felanitx, Calvari (Pollença), etc.

El canvi de segle també ocupa algunes planes del setmanari. No dubtam que a finals de l'any 1900 era un tema molt atractiu i un moment molt apropiat per a fer balanç. Ja el gener de 1900 Bartomeu Ferrà publicà *Lo nou sigle*, una traducció treta de l'*Almanach de la Familia Cristiana* (Einsiedlen, Suïssa), en el que deixa ben clar que el segle XX començarà tocant la mitja nit de dia 31 de Decembre d'enguany 1900.¹⁰⁷

Així, a finals del 1900 començam a trobar articles sobre el tema. Es el cas de *Fin de siglo* (sense firmar), que davant qualificacions optimistes com *siglo del progreso, de libertad, de las luces y del vapor* per a referir-se al segle XIX, l'autor proposa *sigle de s'ambició y del robatori, dels discursos y del llustre et alia similia; en no ser que li digan de de ses huelgas ó de de sa fam*.¹⁰⁸ En la mateixa línia, el P. Miquel Rosselló diu del segle que finalitza que *sa memoria farà plorera*.¹⁰⁹

¹⁰⁶ MD, 30, 29.8.1897, 3

Isabel PEÑARRUBIA: *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Curial, Barcelona, 1990, 135.

¹⁰⁷ B. FERRA: "Lo nou sigle", MD, 154, 7-1-1900.

¹⁰⁸ "Setmanada 'Fin de siglo' per un Music de l'Arraval", MD, 203, 23.12.1900.

¹⁰⁹ Miq[uel Rosselló], "La memoria del sigle XIX", MD, 204, 23.12.1900.

El 30 de desembre de 1900 es publica una *Oració a Deu per l'entrada del segle XX*. I en el primer número de l'any 1901 trobam un article de Miquel R. Ferrà on analitza amb profunditat el que ha estat el segle XIX i què espera del que ara comença. Per dit autor, les conquestes del segle XIX han estat materials (el vapor, l'electricitat, el telèfon, el telègraf, el llum elèctric) i morals: *la llibertat y l'igualtat dels homos [...] enteses molt malament [...]. La maldat s'ha estesa juntament ab los adelantats de la ciència*. Però les faltes imperdonables han estat el

trionf de la cuadrilla de bandejats que consumaren l'Unidat Italiana; Grècia, vençuda i malparada per l'imperi mahometà; Cuba y Filipines, arrebataades sense més lley que la forsa bruta; Transvaal y l'Orange, abandonats al pillatge britanich.

La situació del moment, segons Miquel Ferrà, és la següent: França esclavitzada per la maçoneria, Itàlia plena d'anarquistes, i a Espanya, governs ineptes.

Acaba aquest article amb l'esperança que la ciència, la raó i la fe siguin compatibles, i fent esment de dues conquestes en les quals el paper de l'Església ha estat fonamental: l'abolició de l'esclavitud i les doctrines socials de Lleó XIII.¹¹⁰

L'evocació pel passat medieval la podem trobar a poemes com *Fragments de la Conquesta de Mallorca* de Damàs Calvet (n. 153 1899) o al treball de Mossèn R. I. Tarongí titulat *Recort històrich de la conquesta de Mallorca* (desembre de 1901).

El tema de les Germanies es tractat per Bartomeu Juan Coll en un article que apareix a diferents números de l'any 1901, amb notes i bibliografia.

5.5. Temes polítics.

Al setmanari és normal trobar una forta oposició als corrents polítics sorgits de la II^a lustració o de les revolucions burgeses. Així per a un autor com el P. Miquel Rosselló, el liberalisme reparteix *a sos faèls honors i títols [...] y fa corre els seus negocis, y los umpl d'or ses butxaques*.¹¹¹

El març de 1897 hi apareixen uns poemes anònims titulats *Llibertat, Igualdad, Fraternitat*, lema revolucionari francès, si bé, vist des d'altres òptiques:

Llibertat

*Obrar el bé amb firme voluntat
Sempre per Deu! més obrar-ló amb desprèci
Del poder del tirà, de l'impietat,
y de la bèfa c-ustica del nèci...
Això es l'hermosa y santa llibertat*

Igualdad

*Dotar · la nació de sàvies lleys
Per fomentar la Santa Llibertat
y aplicarles amb rècta voluntat*

¹¹⁰ Miquel R. FERRA: "Comens de segle", *MD*, 206, 6.1.1901.

¹¹¹ Miq[uel Rosselló], "La memoria del segle XIX", *MD*, 204, 23.12.1900.

*Just lo mateix als mendicants qu'als reys...
 Axò, poble, es JUSTICIA, no igualdat.
 Nexer per · morir, sens que poguem
 Torcer tal llei amb nostra voluntat,
 Ni · la Ciència acudint, ni · la pietat,
 Ni amb òr, ni per molt que protestem...
 Axò si que es °Oh savis! IGUALDAT.*

Fraternitat

*Creure que nostro Pare està en los cèls
 Y amarmós com germans, en veritat,
 Ajundatmós de bona voluntat...
 Axí com saben fer los còrs faèls...
 Això, poble! sí que es fraternitat.*

Però el que hem analitzat una mica més a fons són algunes qüestions referides a la política espanyola, en un període marcat per la pèrdua de les darreres colònies, el caciquisme i el torn de partits, qualificats aquests darrers pel setmanari com un *azote del demonio*.¹¹²

Pel fundador de la revista, Bartomeu Ferrà, la culpa del *Desastre del 98* la tenia el liberalisme. *Mallorca Dominical*, com la resta de premsa mallorquina de l'època, es mostrà partidària de la intervenció espanyola a Cuba i Filipines.¹¹³ La qüestió d'Ultramar era l'única en la qual coincidia amb els membres d'Unió Republicana, fervents partidaris de la guerra. Ja en el primer número Miquel Torres criticava la manca de mà dura a Cuba i la decisió d'enviar a l'Havana el general Weyler, un home *que li sembla millor allargà un bossí sa corda*, i en canvi valorava positivament la marxa de Polavieja *un homo de roño clos, de mà de bronso* a les Filipines.¹¹⁴ El maig d'aquell mateix any criticava moderadament les reformes cubanes decidides pel govern conservador.

Després de les derrotes de Cavite i Santiago (1898) lamentà les successives pèrdues territorials de la Corona Espanyola des dels temps de la separació de Portugal (1580) a través d'un significatiu gràfic publicat dins la secció titulada *Envinagrat y ronxetes* del dia 25 d'octubre de 1898.¹¹⁵

Va preveure que quan es signassin les paus, perdria Cuba, les Filipines i Puerto Rico. També criticaven la intervenció dels Estats Units:

*Ah lladres embusters! Invocan la civilització els qui han potetjat totes
 les lleys de caracte internacional favorint masònica y descaradament
 l'insurrecció cubana.*¹¹⁶

La sort dels soldats també era una preocupació i la revista donà informació d'actes organitzats per la Junta de Protecció al Soldat, creada a Palma el juliol de 1896, com una tómbola benèfica.

¹¹² MD, 215, 10.3.1901.

¹¹³ Antoni MARIMÓN *La crisi de 1898 a les Illes Balears*, El Tall, Palma, 1997, 94-97.

¹¹⁴ Miquel TORRES "Ni més ni pus!". MD, 1, 14.2.1897. Curiosament Valerià Weyler era considerat un home poc clerical i molt dur. En canvi Camilo García de Polavieja era un home més bé religiós. A. MARIMÓN: *La crisi de 1898 a les Illes Balears*, 95.

¹¹⁵ Aquesta il·lustració es pot consultar a A. MARIMÓN; J. VIDAL: "Mallorca Dominical, un setmanari catòlic i regionalista de finals del segle XIX", *El Mirall*, 46 (1991), 56.

¹¹⁶ MD, 86, 25.9.1898

També es publicaren una sèrie de poemes de caire pacifista, com *Prou de guerra*, d'Antoni M. Peña (14.2.1897) o lamentant-se de les desgràcies que porta un conflicte bèl·lic, com ara *Un invalid*, de Pere d'Alcàntara Peña (5.0.1897) o *Un màrtir* de Miquel Ferrà (12.2.1897).¹¹⁷

Miquel Torres publica al llarg de tres números uns articles clarament contraris al liberalisme. Vegem-ne un fragment molt representatiu de la ideologia d'aquest autor:

*El único culto que se protege por los gobiernos, es el de la Bolsa; su única religión el comercio y la industria; y así el humo de las fbricas ha ahogado el humo del incienso que se quemaba en los altares.*¹¹⁸

El 8 d'abril de 1900 Bartomeu Ferrà comenta una conferència de l'estudiant d'arquitectura Guillem Reynés sobre *La unitat de la Pàtria*. Es tracta del parlament d'un jove regionalista que no dubta de la unitat de l'Estat Espanyol, però que afirma clarament que som sobretot germans de catalans i valencians:

*Les glories y les desgracies d'aquesta illa sempre han estat comunes ab les del continent espanyol; y sobre tot ab les de Catalunya y Valencia, cual llengua, usatjes y relaciones comerciales han estat comunes desde la conquista...*¹¹⁹

Quant a eleccions, el setmanari sol mostrar una imatge crítica o simplement escèptica, ja que les considera una autèntica farsa. El sufragi és aleshores universal masculí (Llei de 1890), però és definit per la revista com a *coacció universal, singlades y dogal o naufragi electoral*.¹²⁰ Balears eligeix 5 diputats a Corts i renova els municipis (per meitats) cada dos anys.¹²¹ Precisament sobre el caciquisme, operant als comicis, trobam una traducció de Bartomeu Ferrà feta a partir d'un article publicat a *El Alcance*, un diari de Santiago de Compostela. En ell s'explica el significat antic i actual de la paraula cacic i, és clar, és fortament rebutjat per l'autor. De referir-se a un cap d'una tribu africana o americana, el cacic ha passat a significar la negació de la llibertat racional i de la justícia. Quan hi ha eleccions es produïxen *les sugestions y las bastardias posades en acció per cacichs y caciquets, a impuls del Govern*.¹²²

Amb motiu de les municipals de maig de 1897 afirma que *los pucheros electorales están hirviendo con furor*.¹²³ No fa campanya clara per cap tendència política, però opina que només es pot votar una candidatura que aprovi i recomani l'Església.¹²⁴

¹¹⁷ En general, tot el que es refereix a les guerres de Cuba i Filipines en relació a la revista: A. MARIMON; J. VIDAL "Mallorca Dominical. Un setmanari catòlic i regionalista de finals del segle XIX", *El Mirall*, 46, 1991, 55-57; A. MARIMON: *La crisi de 1898 a les Illes Balears*, El Tall, Palma, 1997, 94-97.

¹¹⁸ Miquel TORRES: "Política moderna [III]", *MD*, 20, 20.6.1897

¹¹⁹ *MD*, 167, 8.4.1900.

"Guillem Reynés Font", *GEM*, 14, 278-279.

Jordi VIDAL "Notes bibliogràfiques de l'arquitecte Guillem Reynés Font (1877-1918)", *BSAL*, 53, 1997, 435-442.

J. VIDAL "Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font", *Lluc*, 823, 2001, 10-14.

¹²⁰ *MD*, 252, 24.11.1901; *MD*, 60, 27.3.1898; *MD* 227, 2.6.1901.

La mecànica electoral de la Restauració: A. MARIMON "El Republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració", a *Verguisme, anarquisme i espanyolisme*, Fundació Emili Darder, Palma, 1997, 138-139.

¹²¹ Els resultats electorals poden ésser consultats a: A. MARIMON: "El republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració", 143, 145, 147-148 (municipals 1897, 1899, 1901), 162, 166 (generals de 1899, 1901); FRANCISCO SAEZ "El cos electoral de Palma al segle XIX (1837-1899)", *BSAL*, 53, 1997, 267, 283.

¹²² [B. FERRÀ], "Caciquisme". *MD*, 95, 27.11.1898. Les actuacions dels cacics (compra de vots, amenaces): I PEÑARRUBIA: *Mallorca davant el centralisme*, 172.

¹²³ "Croniquilla". *MD*, Suplement n. 14, 9.5.1897.

¹²⁴ "Croniquilla". *MD*, Suplement n. 14, 9.5.1897.

El març de 1898 hi ha eleccions a Corts, i votar els liberals és un greu pecat, ja que han duit sa *pèsta immoral y sa bancarrota dins España*.¹²⁵ Un any més tard es tornen a escollir diputats a Madrid. Aquesta vegada han guanyat els conservadors, *el masonich lliberalisme ha estat vençut pel catolicisme i la regeneració i la dignitat han arribat a Mallorca*.¹²⁶

A les municipals de maig de 1899, Mallorca Dominical proposa una mena de *candidatura regeneracionista* per a l'Ajuntament de Palma, amb els següents noms: Juan M. Sureda, Ramon Fortuny, Josep Monlau, Rafel Blanes i Jordi Aguiló Cetre (propietaris); Francisco de P. Massanet, Francisco Puigserver, Estanislau de K. Aguiló i Antoni Salvà Ripoll (advocats); Francisco Sancho, Pere Jaume, Antoni Mayol i Josep Cerdà (metges); Bartomeu Antich (farmacèutic); Jaume Pinto, Sebastià Font Salvà i Francisco Garcia Orell (procuradors); Joan Muntaner, Guillem Llambies, Jaume Pizà i Pere Miró (comerç); Pere Umbert (industrial); Guillem Galmés i Antoni Fuster (artistes); Miquel dels S. Oliver i Antoni Noguera (literats); Josep M. Tous Maroto (dels seglars catòlics); Pere Garau (enginyer), més un ferrer, un sabater, un fuster, un argenter, un conrador i altres industrials proposats pels gremis, sense color polític.¹²⁷ Evidentment, res a veure amb la realitat electoral i el torn de partits.

El maig de 1901 eleccions generals. El torn dona pas als liberals. La cosa torna a fer *oló de podrit*. Son elegits Guillem Moragues, Josep Cotoner, Antoni Maura, Alexandre Rosselló i Mateu Garau.¹²⁸

El novembre de 1901 torna a haver-hi eleccions municipals, i aquesta vegada el setmanari dona els resultats de Palma: 9 regidors republicans, 6 ministerials (liberals), 3 independents, 2 conservadors i un socialista.¹²⁹

5.6 Temes romàntics

El paisatge, la força de la naturalesa, present en moltes poesies, com ara *El pino de Formentor*, versió castellana de l'original català de Miquel Costa i Llobera feta per l'agustí Fr. Restituto del Valle, prologuista de *Líricas* (Palma, 1899), de dit autor mallorquí:

*Amo un árbol! Más fuerte que secular palmera,
 Más verde que el naranjo, más que el ciprés gentil;
 Conserva de sus hojas la eterna primavera,
 Y afronta las borrascas que azotan la ribera,
 Y embates resquebrajan la rampa del catil.
 [...]*¹³⁰

¹²⁵ MD, 60, 27.3.1898. Segons Pere Fullana el Partit Liberal havia optat per l'anticlericalisme per a diferenciar-se dels conservadors. P. FULLANA: *El moviment catòlic...*, 327.

¹²⁶ MD, 115, 16.4.1899.

¹²⁷ MD, 118, 7.5.1899.

¹²⁸ "Cronicó", MD, 227, 2.6.1901. Moragues, Rosselló i Garau són liberals, Maura és gamacista i Josep Cotoner (Comte de Sallent) és conservador. El setmanari no fa distincions de partits quan ofereix els resultats.

¹²⁹ "Cronicó", MD, 252, 24.11.1901 367

¹³⁰ MD, 16.5.1897. Comparem la versió castellana de Miquel Costa i Llobera:

*Hay en mi tierra un árbol que el corazón venera:
 de cedro es su ramaje, de césped su verdor;
 anida entre sus hojas perenne primavera,
 y arrostra los turbiones que azotan la ribera,
 añoso luchador
 [...]*

M. COSTA I LLOBERA: *Obres Completes*. Palma, 1994, 730)

Un altre exemple és *La Torrentada*, de Mn. Miquel Gayà Bauzà, publicada el número 219 (7.4.1901) i que comença així:

*Miraula...es horrorosa l'ayguada que devalla
del cim de la montanya de cap al comellar,
pareix la mar furiosa qu'ha'vuy romput la valla
qui Deu li va fitxar.¹³¹*

L'amor a la pàtria (com a lloc de naixement), reflectida en poemes com *Mallorca* (Ferrà, Manuela de los Herreros), *Inca* (Duran). Respecte a aquest tema volem relatar el cas d'una *Festa Escolar* celebrada el 14 d'octubre de 1897, dedicada a Santa Teresa de Jesús, amb un berenar a Bellver i la benedicció d'una bandera (suposam que espanyola) a l'església de les Tereses de Palma. *Mallorca Dominical* publicà els poemes aportats per habituals del setmanari, on no falten cànctics patriòtics com *Canto a la bandera* de Mateu Obrador, religiosos, com *Santa Teresa* de Pere d'Alcàntara Peña, juntament amb un poema de Miquel dels Sants Oliver que ens defineix Mallorca de la següent manera:

*Mallorca benehida,
sospir de nostre cor;
eterna primavera
banyada de llum d'or.*

Es pot parlar d'un cant d'amor a l'illa, que *detonava al costat de les espanyolades, en castellà o mallorquí, de Ferrà, Peña i fins i tot Obrador*, en paraules de Josep L. Marfany.¹³¹ Miquel Costa i Llobera hi contribuí amb *La cuna*, un poema en castellà.¹³²

5.7 Sàtira, humor, ironia

No manquen a la revista. La presència d'articles humorístics en una revista d'intenció clarament propagandista de la fe catòlica és un recurs per fer-la més atractiva.¹³³

Hem triat alguns exemples, com la panoràmica de Ciutat que fa B. Ferrà a *Very-uel y very-gut* al número 69 de 29 de maig de 1898. Vegem-ne la primera estrofa:

*Oh! Palma ja no es lo qu'era
En temps de moros y alarbs;
Ara tenim policia
Urbana y electoral,
Amb bastó, sabre y revolver.
A peu firme y a cavall;
tenim celadors, serenos
y guardias particulars...
Ni Dragut
May tanta forsa ha tengut.
°Very-gut!*

¹³¹ J. L. MARANY: "Introducció", M. S. OLIVER: *La literatura en Mallorca*, Monserrat, 1988, 32. Es refereix, apart de la ja citada d'Obrador, a *Cantarella* (B. Ferrà) i *La Patria petita* (P. d'A. Peña). Totes aquestes poesies es publicaren al número 35 (3.10.1897), 3-4.

¹³² *Lenta se mece la dulce cuna*, comença. "Junto a la cuna" (de "Líricas", 1899). M. COSTA I LLOBERA: *Obres completes*, Palma, 1994, 763-765, no exactament igual.

¹³³ *MD*, 61, 3.4.1898.

Al número 104 de 29 de gener de 1899 apareix publicat un poema titulat *Es llop y es moltó*, una paròdia del Pi de Formentor,¹³⁴ de'n Mateu Obrador. Comença així:

Mon cò avorreix un homo! Més vil qu'En Bròu-de-pella

6. Les seccions de la revista

Al llarg de la seva existència, a *Mallorca Dominical* podem trobar diferents seccions, de les quals destacarem:

6.1 De caràcter religiós i litúrgic. Hagiografia:

Exposicions dels Evangelis (1897-1901), Festes Anyals (1897-1898), Sants Patrons (1898), Santoral de tot l'any (1899), Sants y festes de la setmana (1900) i Relliquiari de Mallorca (1900).

6.2 Crònica

Evinagrat i ronxetes (1897-1898), *Dietari axut y en salsa* (1899), *Bunyols de vent y pebre couent* (1899), *Crònica setmanals* (1900) i *Crònicó* (1901).

6.3 Biografia

Mallorquins honorables (1899-1900), amb biografies de Ramon Llull, Jaume Ferrer, el Cardenal Despuig, El Rey en Jaume, Jaume II, etc.

6.4 Necrologia

Les necrologies normalment parlen de l'obra i els fets més destacats de cadascun dels difunts. Destacam les següents:

Antonio Cánovas del Castillo (assassinat l'agost de 1897), *trist resultat de las malas doctrinas*. El polític conservador és definit com a una persona digna, sàbia i respectable. La protesta és generalitzada (núm. 28, 15.8.1897).

Mossèn Joan Cifre, necrologia firmada per Vicente Costell, hi apareix al número 31 (5.9.1897), que n'ocupa tres pàgines. Està escrita en castellà i ens parla dels fets més interessants de la vida del sacerdot pollencí Joan Cifre i Cànaves (1836-1897), catedràtic de llatí del Seminari i durant molts anys exercí a la seva vila natal, on era conegut com *l'ecònom Cusset*.

El bisbe Jacint Maria Cervera (núm. 42, 21.11.1897), en primera plana, fotografia i apunts biogràfics.¹³⁵

Joaquim Rubió i Ors, nota necrològica firmada per Bartomeu Ferrà i publicada al número 115 de dia 16 d'abril de 1899.¹³⁶

¹³⁴ Segons la Taula de lo contengut en aquest volum segon. El poema el firma sota el pseudònim *Biel Crosta*.

¹³⁵ Jacint Cervera (Pedralba 1828-Palma 1897) fou bisbe de Mallorca (1886-1897). Ll. P[EREZ], "Cervera i Cervera, Jacint Maria", *GEM*, 3, 275-276.

P. FULLANA: "El bisbe Cervera i la vida religiosa a Mallorca", *ibid*.

¹³⁶ El doctor Joaquim Rubió i Ors (Barcelona, 1818-1899), escriptor i catedràtic, rector de la Universitat de Barcelona. *GEC* 12 798.

Josep Morgades i Gili (1826-1901), bisbe de Barcelona, el 20 de gener de 1901.

La del rector de Santa Eulàlia D. Sebastià Cerdà i Caffaro, publicada el 21 d'abril de 1901.

Francesc Pi i Margall, president de la I República, el 8 de desembre de 1901.

Les necrologies dels col·laboradors de la revista que moren durant la seva publicació (Marià Aguiló, Pere Blanes, Pere Orlandis, Tomàs Forteza, Victòria Peña d'Amer) poden ser consultades a l'apartat 4.9 d'aquest treball.

6.5 Bibliografia

Una secció de bibliografia dedicada al comentari de llibres que són actualitat. Bartomeu Ferrà publica el 1901 una estadística bibliogràfica: durant el període de 1897 a 1900 s'han editat 6.601 llibres a Madrid, 6.310 a Barcelona, i 385 a Palma (la cinquena d'Espanya).¹³⁷

Del llibres hi sol aparèixer el format i el preu. Algunes de les obres comentades són:

- Enrich Reig, *Sacrílegos y traidores* (21.2.1897)

- *Acte de desagravi fet a la Santa Iglesia Catedral de Mallorca la nit del primer dia de l'any 1897 ab motiu de l'inauguració de la Lliga de Plegarias* (28.2.1897).

- *Aplech de Rondayes mallorquines d'En Jordi des Recó* (Antoni Mª Alcover Pre.), 2 toms (14.3.1897).

- Mossen Jusep Rullan, *Cultivo del naranjo en las Baleares* (suplement de dia 16.5.1897).

6.6 Folklore de Mallorca

Consells i adagis agrícoles (1899), Tradicions populars mallorquines (1899), Folklore mallorquí, que inclou modismes, refranys, adagis i gloses (1900-1901),

7. La publicitat a Mallorca Dominical

Hi apareix sempre a la darrera plana i quasi sempre als suplementos o números dobles. *Les Hojas de propaganda* s'oferten a 2,5 cts de pesseta per fulla.

Els anuncis corresponen a cases comercials i es repeteixen molt. Vegem-ne alguns exemples:

Negocis de roba:

- *Ca'n Juan Montaner. Genero Bo, bell y barato.*

- *Tienda nueva de San José de Ignacio Figuerola. Jaime li, 14*

Mobles i Llar:

¹³⁷ B. FERRA: "Regalims de mel", *MD*, 246, 13.10.1901

- *L'Industrial. Gran depòsit de mobiliari artístich de D. Antoni Fábregues. Pas des Quint y de'n Brossa.*
- *Taller de b-sculas de José Vich y Quetglas. Cort 12, MOrey 29.*
- *Capells per eclesiàstichs. Capelleria den Bartomeu Reus. Jaume II 33, Sant Bartomeu 14.*
- *Cocinas económicas Bonet y Cererols. Matadero 22.*

Negocis diversos:

- *Oro. Compra de monedas (S. Miguel 44-Palma)*
- *Cepas americanas. Jaime Sabaté de Vilafranca del Panadés. Representante Miguel Duran, calle de la Murta, 5 (Inca).*
- *Casa veyá venal, n. 34-36 Sant Esperit. Informaran Carrer de Muntaner n. 10*
- *Ciris, candelas y hhh de cera groga ó ben blanca. Botiga d'En Francesch Barceló. S. Miquel 142¹³⁸*
- *Endevant se atxes... Cerería de Ca'n Simó, Carré ample de la Merc.*
- *Academia preparatoria para carreras militares. Profesores D. Francisco García Orell, Pedro de A. Escafi. San Cayetano 8-2 n/30.*

Farmàcia

- *La magnesia efervescente Valenzuela. Farmacias: plaza de la Cuartera y de la Libertad.*
- *Perfumería de Francisco Meridiano. Cadena de Cort 6.*

Llibres i publicacions:

- *Imprenta y Librería de las Hijas de Juan Colomar.¹³⁹*
- *Glosa y prosa d'en B. Ferrà (aplects)*
- *El Mosaico.*

Altres revistes

- *El Amigo del Obrero, semanario ilustrado editado en Barcelona*
- *El Vigía Católico, periódico bisemanal. Ciudadela*
- *El Grano de Arena (Mahón). Revista católica semanal*

Conclusions

Mallorca Dominical es troba enquadrada a les principals biblioteques de Palma, per tant la col·lecció completa es pot consultar sense problemes.

La seva ideologia és clarament catòlica i antiliberal, no només quant el sistema sorgit de les revolucions, també ho és en referència concreta al Partir Liberal. Les eleccions i la participació en política és tractada d'una manera un poc superficial, incompleta i irònica. Quan guanyen els conservadors es mostren una mica més participatius, si bé no deixen de fer constants referències a la manipulació caciquil dels comicis. No proposen cap sacerdot entre els candidats a regir l'ajuntament de Palma, donant a entendre que els eclesiàstics no n'han de fer res dins la política liberal.

Pocs col·laboradors pertanyen a grups allunyats del regionalisme catòlic. Si repassam les seccions i la temàtica de les composicions, bona part giren al voltant de temes eclesiàstics o socials, per no dir purament literaris. La figura de Ramon Llull és venerada any rere any amb motiu de les seves festivitats. Es de destacar el paper de Miquel dels Sants Oliver, enquadrat en el modernisme regional. Dels autors mallorquins que no són de Palma, Miquel Duran i Saurina és el més important, i a més reflecteix el paper emergent d'Inca com

¹³⁸ Aquests dos darrers es publicaren en el número de dia 27 de març de 1898, una setmana abans del Ram. Crida l'atenció la manera d'abreviar la paraula "atxes": hhh.

¹³⁹ Casa on s'imprimeix la revista el seu primer any.

a nucli industrial. Trobam també alguns autors catalans o que fan vida a Catalunya, demostrant així una certa germanor entre el Principat i Mallorca.

De vegades s'enfronta a l'integrisme, si bé permet la participació de León Carnicer, de dita tendència. Per suposat el socialisme i les posicions reivindicatives obreres són rebutjades d'una manera contundent. En canvi no veim atacs clars al republicanisme.

El setmanari defensa la utilització del mallorquí com a llengua de catequesi i de propaganda religiosa i com a llengua de prestigi, al manco literària. El castellà n'és minoritari, i la majoria d'autors poden ser englobats dins la Renaixença i l'Escola Mallorquina. El català és vàlid fa cent anys i encara avui en dia ho pot arribar a ser.

Bartomeu Ferrà, fundador i director de la revista és omnipresent. Hi publica en tots els números tota classe d'escrits ja sien en prosa ja sien en vers, de temàtica religiosa o social. La decisió de tancar la publicació és una qüestió personal seva, o al manco això deixa entreveure.

Esperam que amb aquest treballs i altres semblants es puguin aportar noves dades sobre les publicacions fetes a Mallorca al llarg del temps. Aquesta ha estat la nostra intenció.

a

RESUMEN

Estudio de la revista bilingüe "Mallorca Dominical", que fue editada durante el anterior cambio de siglo (1897-1901): ideología, colaboradores, secciones, etc.

ABSTRACT

A study of the bilingual magazine "Mallorca Dominical" which was edited between the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth (1897-1901): ideology, co-operators, sections, etc.

Els cooperativisme de consum a Mallorca (1868-1936)

MANEL SANTANA MORRO

1.- Les cooperatives de consum

Les cooperatives de consum, anomenades en alguns casos societats de resistència al capital, tenien com a objecte la compravenda, fabricació, transformació i comercialització de tota classe d'articles que poguessin ésser consumits pels associats -generalment tota casta d'articles per a menjar, beure i vestir-. Eren, doncs, associacions de consumidors. Aquests generalment hi prenién part per a realitzar les compres en comú per a llavors vendre els articles entre els associats i els no associats.

A partir de l'anàlisi dels reglaments de les cooperatives de consum mallorquines, que eren fruit d'experiències anteriors i d'aportacions teòriques prèvies, es poden resumir en quatre els eixos bàsics sobre els que giraven aquestes entitats.

a.- Els que hi concurríen o s'hi associaven ho feien voluntàriament. Una cooperativa neixia lliure i espontàniament sense cap intervenció del poder públic, ni qualsevol altra autoritat insular o local.¹ És per això que una cooperativa partia de la base i no pas de la cúspide de la societat. En aquest sentit es tractà d'associacions d'àmbit territorial, és a dir generalment implantades en un municipi o barriada podent prendre-hi part qualsevol habitant. Entre els cooperativistes es creava un vincle sociològic. Aquest vincle en el període del nostre estudi fou majoritàriament una afinitat ideològica o confessional.

El principi de la voluntarietat anava estretament lligat al d'accés lliure. Aquest suposava que els que entraven en una cooperativa ho feien perquè ho volien fer i sense estar-hi. L'adhesió lliure era molt més àmplia i implicava necessàriament que tothom que hi volgués pertànyer com a soci inicialment res no podia impedir-ho. Ara bé, s'observa que en moltes ocasions qui volia formar part d'una cooperativa havia d'ésser proposat per dos membres de la mateixa. La proposició havia de ser aprovada pels membres de la junta directiva. En d'altres cooperatives s'indicava que els seus membres havien de ser assalariats.

De fet, aquest control a l'hora d'accedir-hi ja era present en la Cooperativa de Rotchdale,² primera cooperativa creada a la primera meitat del segle passat i considerada el model en el qual s'inspiraren futures cooperatives. Aquest fet és força present en els reglaments de les cooperatives de consum vinculades al sindicalisme. En aquests casos solia ésser una condició indispensable ésser assalariat i fins i tot estar associat a qualque societat obrera de resistència.

¹ Hem d'excepcuar la Cooperativa de Funcionaris Públics que va néixer a instàncies de l'administració pública.

² BROT, Marcel: "Permanence des principes de Rochdale", *Revue des Études Cooperatives*, Paris, gener-abril de 1960, 71.

b. El seu funcionament era democràtic; és a dir un soci, un vot. Generalment l'assemblea general reunia amb igualtat de drets a la totalitat dels associats de la cooperativa. És més, per a molts dels teòrics del cooperativisme, hi havia una estreta relació entre cooperativisme i democràcia ja que en l'aplicació del principi d'un soci un vot era on residia una de les diferències fonamentals amb l'empresa capitalista.³ En aquest sentit s'expressaren teòrics del cooperativisme com Thorsen Odhe o Paul Lambert

c. Les cooperatives eren entitats totalment privades. Ja que com s'ha esmentat anteriorment partiren d'iniciatives voluntàries i desvinculades de l'administració pública. La funció que perseguien eren la de l'aplicació de l'idea de servei i el desinterès en la satisfacció de les necessitats dels seus socis. Les cooperatives constitueixen un magnífic exemple d'ajuda mútua la qual s'havia de veure dominada per la idea de grup i no pas per l'egoisme dels seus components: en ella primava la idea de servei i el desinterès.

d. L'ambient en el qual es desenvolupava una empresa convencional era totalment oposat al de la cooperació. Eren dos móns força diferents. Les cooperatives naixien oposades a l'individualisme exagerat, base del liberalisme econòmic i, en conseqüència, al capitalisme. Els teòrics del cooperativisme concebien els cooperativistes com l'antítesi del burgès capitalista, ja que no cercava la conquesta del mercat ni la ruïna de la competència. El lema de partida era el de la cooperació per cercar el servei, l'ajut mutu - a través de les obres socials - i el repartiment de beneficis a la totalitat dels cooperativistes. En produir-se excedents aquests es distribuïen entre els membres de la societat.

Una empresa individual o capitalista i una cooperativa de consum realitzaven operacions tècnicament idèntiques de compra-venda; però amb un esperit i interessos diferents. Les primeres cercaven els màxims beneficis; les cooperatives, creades pels consumidors pel seu propi interès, sols ambicionaven rendir el màxim de serveis: qualitat i economia. Per aquesta finalitat reemplaçaven col·lectivament les funcions de l'empresari, acabant amb la separació del consumidor i l'empresa.

El seu funcionament es duia a terme a través del sistema d'accionistes, amb aportacions dels socis prèviament fixades que es podien pagar d'una sola vegada o en forma de terminis. Així, els cooperativistes agafaven tota la responsabilitat d'empresaris. Eren ells els que assumien els riscos que comportava la bona o mala gestió de la cooperativa. Des del moment que algú s'adheria a una cooperativa, havia de subscriure una part o una acció, o més d'una si això ho desitjava. Ara bé, no s'havia de comprar la nova acció a un accionista - a diferència d'una societat anònima -, sinó que es creava una nova part per a cada nou adherit. A Mallorca el preu de les accions oscil·là majoritàriament entre les vint-i-cinc i les trenta pessetes.

e. Un dels aspectes que va donar peu a moltes discussions teòriques en el si del moviment cooperativista era la qüestió del repartiment dels excedents entre els cooperativistes i l'ús que s'havia de fer dels hipotètics beneficis. Es partia noument de l'oposició l'empresa capitalista. En aquestes es repartien els beneficis d'acord amb la part de propietat que cadascun tenia de la mateixa.

Aquest criteri de repartiment fou rebutjat pels partidaris del cooperativisme, Aquests potenciaren un model de distribució dels beneficis que primava el major ús que es fes dels productes de la cooperativa. És a dir, es primava el consum. D'aquesta manera no hi havia possibilitat que els beneficis passessin a mans de cap empresari o empresaris capitalistes.

3

CIURANA FERNANDEZ, José Ma: *Curso de cooperación*, Barcelona, 1976, 48.

A partir d'aquestes consideracions, la distribució bàsicament s'efectua de la següent manera:

Una part dels beneficis revertia en la cooperativa mateixa per autofinçar-se; és a dir per adquirir els productes de venda, l'instrumental de transformació o manipulació dels mateixos, el manteniment del local, la retribució del personal assalariat, etc.

Una segona part dels beneficis afectà a les obres socials de la cooperativa. Aquestes obres generalment es realitzaven en favor del sector social que formava la cooperativa. Es tractà d'iniciatives en favor de la infància, d'ajut als socis en cas de malaltia, de propaganda i educació cooperativista dels seus membres, etc. Això es trobava molt desenvolupat en les cooperatives de reclutament obrer i d'inspiració socialista. Igualment es tractà de beneficis socialitzats: era una distribució dels beneficis en funció de les necessitats socials. Així, a tall d'exemple, en els estatuts de la Cooperativa *La Casa del Pueblo* ubicada a Sa Cabaneta -Marratxí- contemplava la inversió d'una part dels beneficis en aspectes referents al mutualisme, la instrucció, l'oci i l'esbarjo:

*(...) creando con el capital acumulado al tenor de lo dispuesto en la letra anterior, todas las obras de interés social para los asociados que los fondos sociales permitan, tales como nuevos establecimientos cooperativos y la creación y sostenimiento de escuelas profesionales y mixtas para los asociados y sus hijos, sobre la base de instrucción integral; la creación de cajas de previsión para auxiliar a los socios y aún a las familias de los mismos en determinadas circunstancias.*⁴

La resta dels beneficis, sovint la part més gran, es reservava com a bonificació als cooperativistes. La regla fonamental era la següent: els beneficis eren repartits entre els cooperadors proporcionalment a les compres efectuades per cadascun d'ells, i no pas proporcionalment a les accions posseïdes.

Les modalitats de la bonificació podien variar; hi havia cooperatives que repartien entre els seus socis llibretes on s'apunten les compres; d'altres repartien cupons o segells per aferrar en una cartilla. El cooperativista tenia així un comprovant de l'import de les seves compres, i sobre aquesta base es repartien els beneficis.

2.- Els orígens del cooperativisme de Consum a Mallorca

La primera cooperativa de consum de la qual tenim referència és l'anomenada *El Porvenir* de Palma i ubicada al carrer dels Oms. Es va constituir el 2 de maig de 1869 amb un capital de 500 pessetes i amb accions de 25 pessetes i vinculada als republicans. Si ens atenem als seus estatuts s'indica que

*La Cooperativa venderá los artículos comprados ó elaborados por la misma á los socios y á los estraños, al contado y al mismo precio que se venden en los almacenes de igual clase establecidos en esta localidad, sin adulteración de su calidad, ni mermar su peso ó medida (...)*⁵

⁴ *Estatutos de la Sociedad Cooperativa Casa del Pueblo de Marratxi*, 10 de desembre de 1905, ARM. Expedients d'Associacions del Govern Civil de Mallorca, caixa 1.597, expedient 552.

⁵ *Estatutos de la Cooperativa de Consumo titulada El Porvenir*, Imp. de Pedro J. Gelabert, 1869, Palma de Mallorca, 6.

Les bases del seu funcionament foren les que des d'aleshores ençà es varen continuar: la cura per la qualitat dels productes i evitar l'adulteració el pes i mesures, el preu just i el repartiment trimestral dels beneficis.

Aquesta cooperativa es va constituir amb un col·lectiu o base social important. Aviat els socis cooperadors o accionistes inicials eren 139 que eren *en su generalidad cabeza de familia, representando según declaración de los mismos al inscribirse 566 individuos que debían ser los consumidores*.⁶ D'aquests permeteren a la cooperativa disposar d'un capital de partida de 34.600 reals.⁷ El 1870 disposava de cinc botigues repartides per Palma: al carrers de Sant Miquel, del Socors, de la Pelleteria, de Sant Pere i a la Plaça d'Abasts. A més tenia un magatzem al carrer dels Oms, que era la seu social de la cooperativa. Aquesta descentralització es feu a partir de les peticions dels accionistes i consumidors per tal d'apropar els serveis de la cooperativa a la població de les barriades populars ciutadanes.⁸

Durant el primer semestre de 1870 El Porvenir comptava amb 138 accionistes, però d'aquests tan sols 38 feien ús com a consumidors de la cooperativa:

Enterada del poco uso que la mayoría de socios viene haciendo de los establecimientos propios de la Sociedad, como también de todos aquellos que admiten nuestros bonos, pues resulta que los accionistas no son consumidores y que la Asociación se sostiene con el consumo de los extraños.

*Considerando que si esta tibieza que se observa en los socios, no se atajara, conduciría inevitablemente á la liquidación de la sociedad.*⁹

Per això s'acordà que els accionistes que no fossin consumidors no podien percebre els interessos ni els beneficis que generà el seu capital. A més, per tal de fomentar les vendes de la cooperativa, es creà un butlletí de periodicitat quinzenal. En aquest s'oferia una relació dels productes que disposava la cooperativa, així com el seu preu, i a més es presentava l'estat de comptes de la Societat.

La creació d'aquesta cooperativa coincideix amb un moment en el qual les facilitats per a la seva divulgació eren majors. Abans del 1868 els entrebancs de les lleis de l'estat per a l'establiment de societats cooperatives eres notables.¹⁰ La desconfiança dels governs envers l'associacionisme obrer eren els motius. A partir del 1869 consagrada la llibertat d'associació, es crearen arreu de l'Estat espanyol multitud de cooperatives. A manca d'una legislació específica les primeres cooperatives s'hagueren d'acollir a la Constitució de 1869 que permetia plenament la llibertat i el dret d'associació.

Catalunya fou on major desenvolupament va assolir des d'un principi el moviment cooperativista, amb societats cooperatives tant de consum -*La Obrera Mataronense* (Mataró),¹¹ *La Constancia Martinense* (Barcelona), *La Bienhechora* (Badalona), entre d'altres-

6 *El Obrero*, 3, 18 de novembre de 1869, 3.

7 *El Obrero*, 3, 18 de novembre de 1869, 3.

8 *Boletín de la Asociación Cooperativa El Porvenir*, 1, 15 de setembre de 1870, 1.

9 *Boletín de la Asociación Cooperativa El Porvenir*, 1, 15 de setembre de 1870, 1.

10 Així i tot, amb anterioritat a aquesta data ja hi havia a l'Estat espanyol estudiosos i teòrics del cooperativisme. Podem destacar a Antonio POLO DE BERNABÉ amb la seva obra *Las Sociedades Cooperativas. Su organización, sus progresos y su influencia en el porvenir de la clase obrera*. Memoria premiada por la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia en el concurso público de 1867. Imprenta de José Rius, Valencia, 1867, 93-94.

11 POMÉS I VIVES, Jordi; RODRÍGUEZ I CALLEJA, Maria: *L'Obrera Mataronesa. Un bell i efimer somni (1864-1890). El cooperativisme a Mataró al segle XIX*.

com de producció. València, Madrid i Andalusia foren d'altres indrets on trobam experiències cooperativistes destacades.¹²

El que sembla indubtable és que el cooperativisme va aparèixer molt vinculat a un ambient urbà, en procés de canvi econòmic i social i molt lligat a l'incipient obrerisme. A Mallorca, segons Pere Gabriel la cooperativa *El Porvenir* estava vinculada als republicans ciutadans. Aquesta hipòtesi sembla força verosímil donat el compromís social de l'incipient republicanisme. A més el primer periòdic obrerista *El Obrero*, vinculat a l'associacionisme internacionalista, donava relació de l'estat de comptes i la considerava com una societat marcadament beneficiosa per a la classe obrera.

La segona cooperativa de consum de la que tenim referència va néixer també en aquest context de transformacions econòmiques, socials i polítiques.

El Centre Federal de Societats Obreres de Ciutat, creat Palma el setembre de 1869, de la mà d'un nucli de treballadors clarament obrerista, va suposar l'inici de l'associacionisme obrer a Mallorca. Aquest col·lectiu d'obriers internacionalistes foren els primers divulgadors del cooperativisme a Mallorca. Això es feu principalment mitjançant el periòdic *El Obrero*. El nou obrerisme internacionalista, a partir de les influències d'altres indrets, pretenia abastar tant els aspectes laborals com els mutualistes i cooperativistes:

*Hemos recibido una carta de nuestro querido amigo R. Fargas Pellicer, director de La Federación y representante de los obreros catalanes en el Congreso de Basilea, en la cual nos encarga ante todo es preciso organizar y asociar, pues para llevar á cabo nuestra emancipación económica (...) lo principal es que estemos asociados los obreros por oficios y federados local, nacional, internacionalmente y universalmente. Lo secundario es que adopten la forma de sociedad de resistencia ó sociedad cooperativa. Mas lo mejor, es que todas las sociedades tengan una forma mixta. Las de resistencia deben cooperar en consumo; las cooperativas de producción presentan dificultades y las cooperativas de crédito hoy, en esta sociedad son imposibles. Las cooperativas de consumos ó de producción es necesario que tengan una caja de resistencia formada por una parte de las cuotas; ó por los beneficios de la cooperación.*¹³

A partir d'aleshores s'inicià un debat en les diferents societats obreres que es constituïren sobre la necessitat de complementar l'acció reivindicativa amb la cooperativista. Això anà acompanyat d'una propaganda a *El Obrero* dels principis elementals del cooperativisme de consum. D'aquesta manera les societats de forners,¹⁴ sabaters,¹⁵ fusters de la Rivera i els de la societat obrera de Selva¹⁶ tengueren el projecte de constituir una secció cooperativa. Els fusters de la Ribera sembla ésser que feren efectiu el seu projecte de crear-la, però no en tenim cap notícia del seu desenvolupament.¹⁷

¹² RAVENTÓS CARNER, Joan: *El movimiento cooperativo en España*, Barcelona, 1960, 71-86.

CIURANA FERNANDEZ, José M: *Curso de cooperación*, Barcelona, 1976, 287-294.

¹³ *El Obrero*, 7, 6 de desembre de 1869, 1.

¹⁴ *El Obrero*, 10, 6 de gener de 1870, 3.

¹⁵ *El Obrero*, 10, 6 de gener de 1870, 4.

¹⁶ Sobre aquest projecte *El Obrero* deia el següent: *Uno de los principales objetivos de la Sociedad será establecer una sociedad de consumo y producción, cuyos beneficios se ayudarán mutuamente los obreros, en todas sus necesidades*, *El obrero*, 14, 3 de febrer de 1870, 3.

¹⁷ *El Obrero*, 15, 10 de febrer de 1870, 3.

L'experiència cooperativista més ambiciosa, però, fou la del Centre Federal de Societats Obreres. Els principis amb els que s'havia de basar la cooperativa eren els següents:

*Del fondo de todas las colectividades ó sociedades obreras, ó por dividendos iguales se abre un establecimiento de artículos de consumo y objetos que necesita la colectividad, por ejemplo: una tienda de comestibles, una panadería, una tienda de vinos y licores, etc. y a menos precio que en las tiendas de igual clase, se vende a los asociados y demás consumidores. Los beneficios se destinan, una parte como fondo internacional, otra para la propaganda y lo demás para fondo colectivo para la propagación de la enseñanza integral; casa de asilo: para los asociados; construcción de un local para los asociación y demás objetos necesarios que el obrero sea instruido y mejorar su posición social. Establecida la solidaridad entre las sociedades obreras, se hace la competencia á todos los especuladores de primera y segunda mano, á esas sanguijuelas que chupan la sangre del pueblo; y los obreros empiezan a realizar la Justicia aboliendo el interés del capital, única vida de las clases privilegiadas; porque el día que quede completamente abolido, el trabajo lo será todo y el capital nada.*¹⁸

La cooperativa va rebre el nom de *La Emancipación* i es va constituir el 24 de març de 1870.¹⁹ L'historiador Miquel Duran Pastor reproduïx un carta del sindicalista Mora on assenyalava que l'èxit aconseguit amb aquesta cooperativa fou escàs:

*La Federación de Palma estça en muy mala situación, de un lado la desgraciada tentativa de cooperación cuyos resultados fueron tan nefastos (...) Resultando la desorganización de la Federación.*²⁰

Uns altres divulgadors dels beneficis que comportava el cooperativisme de consum foren els republicans vinculats a *La Unión Obrera Balear*. De fet, les cooperatives encaixaven perfectament en el model d'obrerisme republicà basat en la promoció de tota una sèrie d'organitzacions o associacions amb l'objectiu de millorar les condicions de vida materials dels sectors populars, com les mutualitats, societats de crèdit i cooperatives. Les planes del seu periòdic foren la plataforma des d'on divulgaren els trets característics de les cooperatives i destacaren els seus avantatges.

El primer intent de l'entitat per tal d'instal·lar una cooperativa de consum fou el juny del 1882 amb l'article publicat a la portada del periòdic amb el títol *Sociedades Cooperativas de Consumo. Consideraciones Generales*,²¹ convocant-se una assemblea general per tractar la conveniència o no de crear-ne una. En el següent número del periòdic²² es continuava tractant la qüestió. La cooperativa de consum s'organitzava a partir de l'emissió d'accions, que es podien pagar en forma de terminis, i *emplear las sumas recibidas en la compra al por mayor de artículos de consumo; vender al detall estos mismos artículos, y á los socios exclusivamente, ya tambien á personas extrañas á la asociación.*²³ El repartiment dels beneficis, s'havia de realitzar proporcionalment a les accions de cadascun dels socis

¹⁸ "La Cooperación Solidaria", *El Obrero*, 18, 3 de març de 1870, 2.

¹⁹ GABRIEL, Pere: "Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX". *Randa*, 1, Barcelona, 1975, 97.

²⁰ DURAN PASTOR, Miquel: *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*, Palma de Mallorca, 1980, 259.

²¹ *Unión Obrera Balear*, 12, 10 de juny de 1882, 1.

²² *Unión Obrera Balear*, 13, 17 de juny de 1882, 2.

²³ *Unión Obrera Balear*, 13, 17 de juny de 1882, 2.

cooperadors i a partir del volum de compres efectuades. La primera qüestió, anys més tard fou rebutjada per les cooperatives inspirades pels socialistes les quals combateren aquelles on hi hagués associats que poguessin tenir més accions que d'altres i en conseqüència percebre els primers més beneficis. Des de les planes del mateix periòdic es divulgaren també les característiques de les cooperatives de vivendes enfocades en la construcció d'habitatges per a obrers.²⁴ Aquests articles estaven signats per Antonio Polo de Bernabé.

La reflexió entorn del cooperativisme tant de consum, de vivendes o de producció inicialment no va passar del plànol exclusivament teòric bé des de les planes del periòdic *Unión Obrera Balear* o bé a partir de les conferències de la mà d'Alexandre Rosselló. Sembla ésser que la cooperativa de consum finalment es va constituir tot i que desconeixem la data. Josep Maria Ciurana, teòric del cooperativisme, situa la seva creació el 1886.²⁵ En canvi, l'historiador Pere Gabriel la situa un any abans.

Tant els republicans com els socialistes, partidaris aleshores d'unes ideologies que podem considerar emergents a Mallorca, conceberen el cooperativisme com un model associatiu vàlid i útil i també com un mitjà per arribar a les classes populars.

Tal i com s'ha esmentat anteriorment, des del punt de vista jurídic les primeres cooperatives de consum es van trobar amb un marc legal poc definit, sense cap legislació específica que les regulés. A partir de la Llei d'Associacions de 1887, les cooperatives de consum es van començar a acollir a aquesta llei general pensada per a tot tipus d'associacions obreres, i que van permetre legalitzar les associacions del creixent associacionisme obrer i popular mallorquí.

Sembla ésser que les primeres experiències cooperativistes foren curtes i sovint fracassades. Pere d'Alcàntara Penya escrivia el 1887 sobre aquest assumpte el següent:

*Más el egoísmo y la desconfianza hacen que en nuestro país sea desconocido ese elemento [es refereix a l'associacionisme en general], como medio de mejorar la condición del obrero, ó como sociedad cooperativa de producción. Ha habido épocas en que se ha intentado el establecimiento de estas sociedades cooperativas de consumo, y que han merecido la aprobación de los obreros en un principio; más habiéndose introducido en ellas la mala fé y utilizado unos cuantos individuos de su seno este medio de asociación para su propio medro y personal negocio y lucro, y cerciorándose los obreros de que perteneciendo á alguna de ellas no lograban la economía en los géneros ó bondad que se les ofrecían, fueron desertando de su seno, y todas fueron disolviéndose por si solas. Esta misma desconfianza, que la experiencia les ha demostrado no ser inmotivada, hace que no se organicen legal ni extralegalmente para la explotación de sus industrias, ni se interesen en las comanditarias ó anónimas (...)*²⁶

La poca durada, i en conseqüència la fallida de les cooperatives, fou sens dubte una de les constants en les primeres vicissituds. A finals del segle XIX se'n crearen tres més amb una existència molt curta. Una, a Sóller anomenada *La Artesana Sollerense* constituïda el 20 de maig de 1893 com a mutualitat a més de cooperativa de producció i de consum.²⁷ En

²⁴ *Unión Obrera Balear*, 17, 15 de juliol de 1882, 2.

²⁵ CIURANA FERNANDEZ, José Ma: *Curso de cooperación*, Barcelona, 1976, 119.

²⁶ PEÑA, Pere d'Alcàntara: *Memoria para la comisión para el estudio de las condiciones que interesan a las mejoras o bienestar de las clases obreras de la provincia de Baleares*, Palma de Mallorca, 1887, 21.

²⁷ POU MUNTANER, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. (1891-1895)*, Palma de Mallorca, 1992, VIII, 238.

segon lloc hem d'esmentar la cooperativa *El Porvenir*, creada el 14 de setembre de 1899 a Santa Catalina -Palma-. Aquesta barriada des del darrer terç del segle XIX experimentà un conjunt de transformacions socioeconòmiques que feien necessària en un principi la creació d'una organització per satisfer les necessitats alimentàries i de vestit. I finalment a Capdepera un nucli de republicans i socialistes locals constituïren una cooperativa que tampoc no va prosperar.²⁸

3.- Evolució del cooperativisme (1900-1936)

Del 23 al 25 de juny de 1899 es va realitzar a Barcelona el Primer Congrés Cooperatiu Regional Catalanoblear. L'acte va comptar amb l'adhesió d'una cinquantena de societats i hi varen assistir també una cinquantena de delegats. No trobam la presència de cap cooperativa mallorquina però sí de Menorca. En representació de les cooperatives menorquines hi havia representants de les cooperatives *Paz y Trabajo*, *El Porvenir del Obrero* i *La Lealtad*, de Maó i *La Obrera* de Ciutadella.²⁹ En aquest congrés tengueren un protagonisme destacat els republicans catalans.³⁰ L'element més remarcable és que es posaren les condicions favorables per a l'organització del moviment cooperativista català i mallorquí. Una de les seves resolucions més interessants hi havia la de dividir Catalunya i les Balears en 47 comarques naturals, i la formació de juntes comarcals amb la assistència de representants de la zona. Aquesta estructura comarcal havia d'estar integrada en la Cambra Regional de les Societats Cooperatives de Catalunya i les Balears.

Els Historiadors Joan Ventosa i Albert Pérez assenyalen que fora d'aquesta ocasió no hi tornà a haver cap representant de les cooperatives de les Illes Balears a les reunions federatives.³¹

El gener de 1902 es realitzà el Segon Congrés de Cooperativisme Català celebrat també a Barcelona amb l'assistència de delegats de les Illes Balears. En aquest encontre es va acordar que el món de les cooperatives catalanes i mallorquines havia d'incidir en la societat com un ampli moviment organitzat amb la pretensió que implicàs una transformació social. Es va fer una distinció entre Cooperació, que només tendria un significat individualista i econòmic, i Cooperativisme que *es la cooperación erigida en sistema de emancipación social, con que proporcionar la mayor suma de bienestar al genero humano (...)* Los cooperadores no piensan más que en su propio bien; los cooperativistas piensan y trabajan en el bien de todos. (...).³² A més una de les ponències que va tenir més èxit entre els delegats va ser la que feia referència a la instrucció. Les cooperatives de consum havien d'anar més enllà i esdevenir entitats regeneradores amb una clara missió educadora. A Mallorca la cooperativa que més va incidir en aquesta tasca fou *La Nueva Vida* de Lluçmajor.

Segon l'historiador Pere Salas, el Congrés probablement comptà amb la presència de Guillem Cifre de Colònia.³³ Guillem Cifre, al marge de la seva tasca com a pedagog, s'havia distingit per impulsar i divulgar a Pollença tota una sèrie d'institucions clarament beneficioses a les classes populars. El 1880 fundà la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Pollença que oferia préstecs a baix interès. A més, havia impulsat la creació d'una societat

²⁸ *El Obrero Balear*, núm. 686, 27 de mar de 1915, 3.

²⁹ RAVENTÓS CARNER, Joan: *El Movimiento Cooperativo en España*, Barcelona, 1960, 102.
PÉREZ BARÓ, Albert: *Historia de la Cooperación Catalana*, Barcelona, 1974, 43.

³⁰ CASANOVAS I PRAT, Josep: *El Cooperativisme a Osona*, Barcelona, 1998, 32.

³¹ VENTOSA, Joan; PÉREZ, Albert: *El moviment cooperatiu a Catalunya*, Palma de Mallorca, 1961, 56-57.

³² PLANA, Gabriel: *El cooperativisme català o l'economia de la fraternitat*, Barcelona, 1998, 144.

³³ SALAS VIVES, Pere: *Guillem Cifre de Colònia. Un sant que no anava a missa*, Pollença 1999, 274.

de socors mutus i va participar en la vida política pollencina a través del Partit Republicà Centralista essent elegit regidor a l'Ajuntament de la Vila. En una carta reproduïda per Pere Salas, Guillem Cifre feia referència al Congrés:

*Mucho he pensado en V. Estos días (...) que en la reunión que las cooperativas de la comuna de Barcelona celebraron (...) Siendo muy edificante y desde luego muy instructivo la discusión de aquellos obreros sostuvieron, guardando la mayor corrección y sin decir la menor palabra que pudiera ofender al oído más delicado. Presidió la reunión un hombre de gran temple y mucho entusiasmo. Estoy seguro que hubiera Ud. gozado inmensamente y que hubiera llevado de esta reunión muy claras enseñanzas. De todos modos mi visita a esta capital redundará de seguro en beneficio del movimiento social (...)*³⁴

La ideologia que inspirava el cooperativisme enquadra perfectament amb la trajectòria ideològica i de compromís social de Guillem Cifre de Colonya que no trigà a impulsar-ne la creació a Pollença. Tot i la manca de dades és segur que el 1903 la novella cooperativa era un fet. Probablement es tractà d'una cooperativa de producció de ferrers i legalitzada el 29 de novembre de 1902, uns mesos després del Congrés Cooperatiu esmentat. El nombre de socis era baix, només set. Sembla ésser que no es va tractar d'una cooperativa puixant, convertint-se en una experiència efímera.³⁵

Entre 1905 i 1911 ens trobam en una etapa de floresciment del cooperativisme a Mallorca: Marratxí (*La Casa del Pueblo*, 1905), Palma (*Cooperativa del Círculo de Obreros Católicos*, 1905), Lluçmajor (*La Nueva Vida*, 1907), Palma (*Cooperativa para licenciados del Ejército y Armada*, 1907 i *Cooperativa Militar y Civil*, 1907), Palma (*Cooperativa Social Obrera*, 1910), Alaró (*El Maná*, 1910), Artà (1910) i Bunyola (*La Emancipación Buñolense*, 1911).³⁶ A més sembla ésser que hi va haver projectes per a constituir-ne a Pòrtol -Marratxí- (1910), Sóller, Pollença i Felanitx (1910). A Sóller el projecte que no va fructificar fou a la societat de socors mutus *La Defensora Sollerense*. La Junta General de la societat va acordar constituir una cooperativa de consum, el capital de la qual havia d'estar constituït per 600 accions de 25 pessetes cadascuna.³⁷ Probablement aquesta cooperativa mai no es va constituir a causa de no haver-ser venut un nombre d'accions suficient per cobrir les despeses inicials.

Aquest auge del cooperativisme feu que l'Ajuntament de Palma editàs el 1907 l'obra *Funcionamiento y contabilidad de una sociedad cooperativa de consumo* de Francisco Jainaga Echeguren. Aquesta obra fou premiada en el Certamen Nacional Científico Mercantil, organitzat per l'Associació de Professors i Pèrits Mercantils de Palma. Tal i com el seu títol indica, aquesta obra explicava el funcionament d'una cooperativa de consum i adjuntava models d'estatuts i d'impressos per a dur-ne la comptabilitat.

Estam davant uns anys importants pel cooperativisme arreu de l'Estat. El 1913 a la Universitat de Barcelona es reuní el I Congrés de Cooperatives d'Espanya organitzat per la Cambra Regional Catalanoblear. En aquest hi va haver representants d'unes 255 cooperatives espanyoles.³⁸

³⁴ Carta de Guillem Cifre de Colonya a Rafel Colom. 3 de juny de 1902 i reproduïda per SALAS VIVES, Pere: *Guillem Cifre de Colonya. Un sant que no anava a missa*, Pollença 1999, 275.

³⁵ SALAS VIVES, Pere: *Guillem Cifre de Colonya. Un sant que no anava a missa*, Pollença 1999, 277.

³⁶ *El Obrero Balear*, núm. 428, 21 de maig de 1910, 2.

³⁷ *Diario de Mallorca*, núm. 1.644, 18 de juny de 1906, 2.

³⁸ VENTOSA, Joan; PÉREZ, Albert: *El moviment cooperatiu a Catalunya*, Palma de Mallorca, 1961, 60.

Entre 1907 i 1912 va funcionar a Palma la *Cooperativa Militar y Civil de Palma*, de la que desconexem la seva ubicació. D'entre els seus productes la verdura, la roba i el calçat tenien molta acceptació entre la clientela. A més la Cooperativa tenia un servei de distribució dels gèneres a domicili.³⁹ La seva composició social tengué un perfil determinat: part de l'aristocràcia ciutadana, militars i destacats personatges de la burgesia local. Així el primer president era Ramon Despuig, comte de Montenegro, a qui li succeí l'enginyer Eusebi Estada Sureda (1908) i l'aristòcrata Julio Pérez Méndez de Losada (1910). Julio Pérez posteriorment fou un dels homes més influents en el Patronat Obrer de Sant Josep, on intentà sense èxit que aquesta entitat constituís una cooperativa de consum. Altres components d'aquesta cooperativa eren Ignasi Seguí Solivellas, Bernat Rabassa Boeras i Joan Amengual.⁴⁰ El primer era aleshores un prestigiós promotor esportiu, membre de *La Unión Velocípeda Balear*, propietari i fundador de la publicació *La Bicicleta*. Bernat Rabassa era militar -tinent d'artilleria- i químic i membre de la societat esperantista *Klubo Palma* de la que n'era el secretari. Joan Amengual era coronel d'artilleria retirat. S'observa doncs, com el cooperativisme no fou acollit tan sols pels sectors assalariats sinó que tant l'aristocràcia ciutadana com la burgesia conceberen aquesta modalitat associativa com a vàlida per a satisfer les seves necessitats.

La Cooperativa Militar y Civil, el 1908 va treure un butlletí, que es distribuïa gratuïtament entre els socis i consumidors. Aquesta publicació, informava dels productes que hi havia a la venda, així com el seu preu. Els socis si pagaven una quota de 2 ptes. mensuals podien disposar d'un servei de metge i farmacèutic, que els facilitava els medicaments gratuïtament.

El mateix any de fundació d'aquesta cooperativa (1907) va néixer la *Cooperativa para licenciados del Ejército y Armada*. Estava ubicada al carrer de la Cordeleria. Anys enrera, a l'agost de 1891 ja s'havia constituït una cooperativa de consum per als militars retirats al carrer del conqueridor.

El debat sobre la importància de les cooperatives com a organitzacions socials i econòmiques útils per a fer front a situacions de precarietat es va intensificar arran de la crisi de subsistències iniciada el 1918 i amb la Primera Guerra Mundial com a rerefons. Per aquest motiu sorgiren noves cooperatives impulsades per personatges procedents de diferent extracció social i d'ideologia diversa. A Sóller els republicans federals locals els que impulsaren la creació d'una cooperativa que s'anomenà *La Igualdad*. Pel que es desprèn de la premsa de Sóller la seva creació obeïa a una vertadera necessitat social d'entre les classes populars solleriques.⁴¹

A Palma es creà *La Cívica* de la mà de Pere Martínez Rosich, membre del Partit Liberal a més d'escriptor. Pere Martínez havia estat batle de Palma entre el gener i l'agost de 1918. Aquesta no era la primera experiència de Martínez Rosich en el moviment associatiu ja que anys abans ocupà la presidència de la societat mutualista *La Protectora*. A Gènova el juny de 1919 es creà la *Unión Obrera* vinculada als socialistes de la barriada. Finalment hem d'esmentar la creació d'una cooperativa agrícola de consum i de producció el 7 d'abril de 1918 a Sa Pobla amb una composició interclassista.⁴²

Podem distingir a l'Estat espanyol tres grans corrents cooperativistes: la primera afectà als corrents polítics i sindicats d'esquerres, una segona patrocinada pels grups catòlics amb una forta orientació cap a l'agricultura i la darrera constituïda sense cap fonament

39 *Boletín de la Cooperativa Militar y Civil*, núm. 8, juliol de 1909, pl.

40 ARM. Expedients d'Associacions del Govern Civil de les Illes Balears, caixa 1.589, expedient 597.

41 *Sóller*, núm. 1.609, 26 de gener de 1918, 2.

42 ARM. Estadística, caixa 102.

ideològic, orientada a qualsevol tipologia de cooperativa.⁴³ A Mallorca trobam la presència de cooperatives inspirades en aquestes tipologies.

a) Cooperatives socialistes	Municipi	Any
La Económica	Manacor	1900
Casa del Pueblo	Marratxí	1902
La Nueva Vida	Llucmajor	1907
El Maná	Alaró	1910
Cooperativa Social Obrera	Palma	1910
La emancipación Buñolense	Bunyola	1911
La Actividad	Els Hostalets (Palma)	1914
Cooperativa socialista de Sta. Catalina	Palma	1918
Unión Obrera	Genova (Palma)	1919
El Amparo del Obrero	Palma I	1920
Unión Obrera	Pórtol (Marratxí)	1921
La Secareense	Es Secar de la Real (Palma)	1923
Unión Obrera	Palma	1923
Mar y Tierra	Santa Catalina (Palma)	1931
Cooperativa de Consumo	Esporles	1933
Sociedad Obrera Valldemossina	Valldemossa	1930 ?

b) Catòliques

Cooperativa del Cercle d'Obrers Catòlics	Palma	1905
--	-------	------

Els diferents sindicats agrícoles i a partir de les necessitats específiques de cada indret varen procurar la creació de diferents seccions: secció d'adquisició d'adobs, de llavors, mutualitat de bestiar, de maquinària agrícola i les cooperatives de consum. Quan a les cooperatives de consum que funcionaren com a seccions d'aquests sindicats agrícoles podem aventurar la següent estadística:

Localitat	Data de creació
Muro	Febrer 1910
Sencelles	Mar 1909
SaPobla	Abril 1918
Algaida	Mar 1920
Capdepera	Setembre 1919
Alqueria Blanca -Santanyi-	Juny 1919
Alaró	Maig 1919
Cas Concos -Felanitx-	Febrer 1921
Sóller	Abril 1899

Si tenim en compte l'elevat nombre de sindicats agrícoles i de caixes rurals que proliferaren a la Part Forana, s'observa que tan sols una minoria va fomentar el cooperativisme de consum. Aquest fet, es constata també a la resta de l'Estat.⁴⁴ Sens dubte el proveïment de subsistències no era un problema tan greu al camp com a la ciutat.

Les cooperatives de consum dels sindicats agrícoles-catòlics disposaven de tota una sèrie de productes específics, adreçats a la població agrícola. Els productes agrícoles constituïen bona part de l'oferta alimentària. Es tractava de productes tant de la Península com de l'Illa: blat, ordi, civada, sègol, faves, arròs, blat de les índies, cebes, patates, bacallà,

⁴³ TERRÓN MUÑOZ, F.: *Las Cajas Rurales españolas*, Granada, 1987, 110.

⁴⁴ RAVENTOS CARNER, Joan: *El Movimiento Cooperativo en España*, Barcelona, 1960, p 142.

sucre, garroves, cacauets, eren els més freqüents. En segon lloc tenien a l'abast dels associats articles d'acord amb les necessitats de la població que vivia del camp: insecticides, vacunes, adobs químics com el nitrat de Xile, sulfat amònic i superfosfats. Aquests darrers bé els importaven directament o bé a través de la *Federación Católico Agrícola* o de l'*Asociación Provincial de ganaderos*. D'altres productes que es podien trobar eren el petroli, el carbur, bàscules, romanets, etc.

Trobam també sindicats agrícoles que si bé no posaren en funcionament cooperatives de consum en el sentit estricte de la paraula, disposaven d'una petita botiga de queviures. Així, el *Sindicato Agrícola Sollerense*, creat el 1899 de la mà de Mossén Josep Rullan Mir, a partir del 1907 establí una *sección de harinas, cereales y alfalfa, exclusivamente para los socios*.⁴⁵ Una finalitat semblant tingueren les botigues dels sindicats d'Alaró, Consell, Caimari -Selva-, Son Servera i Lloseta. La finalitat essencial d'aquestes botigues era comprar a l'engròs directament al productor i eliminar així els intermediaris i aconseguir una significativa rebaixa del preu dels queviures. En segon lloc i a l'igual que les cooperatives de consum es reduïa la possibilitat de frau en el pes i en la qualitat dels mateixos.

Aquests sindicats tengueren d'altres seccions com les mutuals per als socis (Santa Maria, Consell, Sencelles etc.), mutualitats de bestiar (Muro) Secció de llavors i adobs (Sóller, Muro, Sineu, Sa Pobla), i la pràctica totalitat va adquirir maquinària i estris agrícoles que estaven a l'abast dels seus membres.

La cooperativa *La Nueva Vida* de Lluçmajor (1907-1936)

Als anys trenta l'intel·lectual socialista Alexandre Jaume va lloar la tasca associativa i especialment la cooperativista duta a terme a Lluçmajor amb els següents termes:

Nuestros camaradas de Lluçmajor han reahzado una admirable labor y ejemplar labor cooperativista. 'Vida Nueva' en 1934, ante la quiebra bancaria de nuestra isla, ha realizado balances superiores a 20.000 pesetas.

*'La Hormiga', cooperativa de producción de calzado, lleva una vida pujante y coloca toda su producción, mientras fábricas de zapatos del mismo pueblo paralizan su trabajo y suspenden pagos. Hablad de Mallorca a Fabra Rivas, el gran cooperativista, e inmediatamente sus labios pronunciarán un nombre: Lluçmajor.*⁴⁶

El municipi de Lluçmajor fou un dels indrets illencs, juntament amb els d'Inca, d'Alaró, de Lloseta i de Binissalem especialitzats en la producció de calçat de pell. Aquesta indústria, experimentà en els segles XIX i XX una forta expansió, en part gràcies a un auge provocat per l'assoliment d'una quota de mercat relativament constant (Cuba, Puerto Rico i Filipines). Els sabaters fòren, des del punt de vista associatiu i polític, el col·lectiu més dinàmic i proporcionà bona part de la base social del moviment obrer lluçmajorer i dels dirigents obreristes.

A Lluçmajor l'associacionisme popular modern començà a tenir entitat en els anys seixanta del segle XIX. A l'igual del que succeïa en altres indrets de Mallorca, aquest va néixer molt relacionat amb el republicanisme genèric caracteritzat més per una voluntat d'inserció popular i afany modernitzador que no pas per l'estricta elaboració d'un programa o

⁴⁵ PÉREZ PASTOR, Plàcid: *La cooperativa agrícola 'Sant Bartomeu' i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*, Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, Sóller, 1995, 11.

⁴⁶ JAUME, Alexandre: *La insurrección de octubre. Cataluña, Asturias, Baleares*, Sant Jordi (Eivissa), 1997, 104.

una organització de partit.⁴⁷ Així, de la mà d'aquests republicans vuitcentistes, es creà primer la societat de socors mutus *La Protectora* (1866) a la que li seguiren algunes societats obreres com la *Unión de Canteros de Llucmajor* (1870) i *La Felicidad* de pagesos (1874). Aquest moviment obrerista, adreçat bàsicament a l'estalvi i l'ajut mutu, tengué continuïtat durant la Restauració amb *La Confianza*, societat d'estalvi i amb la *Unión Obrera*, societat adscrita a la *Unión Obrera Balear* que recordem que estava ubicada a Palma, s'havia fundat el 1881.⁴⁸ Aquest important moviment societari esdevingué el precursor d'una dinàmica sociopolítica local marcada per l'esperit crític, un compromís en el devenir de la vida política local i per un desenvolupament important de l'associacionisme popular. Així, entre 1866 i 1900 es crearen almanco 21 associacions entre associacions mutuals, recreatives, polítiques, casinos, etc.⁴⁹

La societat obrera de sabaters *La recompensa del Trabajo* i l'agrupació socialista de Llucmajor, fundades els anys 1901 i 1905 respectivament, foren dues entitats estretament lligades i alhora determinants per la creació de *La Nueva Vida*. La preocupació per tal de trobar instruments d'ajuda mútua en el camp del sindicalisme i socialisme va conduir a la recerca de noves experiències associacionistes en el camp del cooperativisme. La nova cooperativa s'anomenà *La Nueva Vida*, va néixer el juliol de 1907 amb un capital social de 930 pessetes i amb una junta directiva composta per homes experimentats en el camp sindical i polític:

President:	Sebastià Vidal Mut
Vicepresident:	Joan Gamundí Puigserver
Tresorer:	Mateu Tomàs Gamundí ⁵⁰
Secretari:	Miquel Stela Boscana
Revisor:	Bartomeu Salvà Tomàs ⁵¹
Vocals:	Miquel Terrassa Rubí
	Antoni Barceló Sastre
	Joan Vidal Orell
	Miquel Garcias Cardell

Bona part de l'èxit econòmic i societari de *La Nueva Vida* fou en bona part gràcies a l'important nombre de socis que aglutinà la societat. En aquest sentit les xifres que coneixem són les següents:

ANY	ASSOCIATS
1908	90
1909	198
1910	218
1911	259
1912	297
1928	650
1934	950

Pel que fa a la composició professional d'aquests, malgrat la presència de gran varietat d'oficis i professionals, els sabaters eren els majoritaris. El 1924 dels 412 socis que

⁴⁷ GABRIEL SIRVENT, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres, 1866-1916*, Pregó de fires de 1991, Ajuntament de Llucmajor, 1992, 2-13.

⁴⁸ GABRIEL SIRVENT, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres, 1866-1916*, Pregó de Fires de 1991, Ajuntament de Llucmajor, 1992, 10-11.

⁴⁹ GABRIEL SIRVENT, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres, 1866-1916*, Pregó de Fires de 1991, Ajuntament de Llucmajor, 1992, 10-11.

⁵⁰ Mateu Tomàs Gamundí previament havia estat comptador de l'agrupació socialista (1905) i tresorer de la societat obrera de sabaters (1907).

⁵¹ Bartomeu Salvà Tomàs formà part de la junta directiva de la societat obrera també de sabaters de la qual en fou elegit recaptador (1903-1907). Els anys 1913 1919 fou nomenat president del Casino Republicà de Llucmajor.

disposava la cooperativa, 287 eren d'aquesta professió, per 91 pagesos i la resta de professions diverses.⁵²

Cada associat en ingressar en la cooperativa havia de dipositar en la caixa de la societat una quantitat que podia satisfer-la en forma de terminis. Els socis satisfien setmanalment 10 céntims fins que s'arribava a les 50 pessetes necessàries per tenir una acció. El que es recaptava per aquest concepte constituïa el capital en accions de la cooperativa indispensable per adquirir les mercaderies que s'havien de posar a la venda. A la vegada l'augment de socis cooperadors es traduïa en un augment de les vendes ja que aquests lògicament es convertien en clients fidels de la mateixa.

L'evolució del capital en accions⁵³ és força il·lustratiu:

ANY	CAPITAL EN ACCIONS
Juliol de 1907	930
Segon semestre 1908	3.721,95
Segon semestre 1909	5.969,95
Segon semestre 1910	6.943,35
Segon semestre 1911	7.761,25
Segon semestre 1912	9.183,55
Segon semestre 1913	9793,45

El 1914 *La Nueva Vida* va ampliar els seus serveis amb la creació d'una societat de socors mutus que tengué per nom *Solidaridad*. Aquesta associació mutual va iniciar la seva activitat el setembre de 1914 i amb 95 associats. Els subsidis i prestacions que ofería eren molt concrets i complets. És a dir, en els estatuts es contemplava el pagament de quotes de diferent quantia d'acord amb les possibilitats dels socis. En segon lloc es donava molta importància a l'accident a l'hora de concretar els subsidis i no pas tant la malaltia a partir de la realitat laboral del municipi. El treball a les canteres, a les fàbriques de sabates o al taller artesanal determinava l'existència d'accidents que tenien com a conseqüències majoritàries fractures, cremades, luxacions, lesions a la cara i molt especialment als ulls, etc.

El decenni dels vint, que suposà des del punt de vista obrerista uns anys de decadència i de descens de les xifres de militància, la cooperativa fou un vertader organ dinamitzador de l'associacionisme obrer local. Així es reflexà en el volum de vendes de la cooperativa. Entre 1922 i 1924 va experimentar una conjuntura negativa. Les vendes passaren de 161.907 ptes el 1922 a 130.291,94 ptes el 1924. Aquesta situació de crisi es va superar el 1925 amb un volum de vendes a l'alça.⁵⁴

En els anys vint *La Nueva Vida* seguia essent enormement útil i necessària per a nombroses famílies i, malgrat les circumstàncies fossin adverses, seguien fidels i hi realitzaven la major part de les seves compres. La continuïtat d'aquest model associatiu i l'acceptació cada dia major que va experimentar en aquest municipi, posa de manifest que les cooperatives de consum eren un mitjà digne d'autodefensa, en el qual els sectors populars s'organitzaven per solucionar un dels problemes que més patien: el de l'alimentació diària. Un fenomen semblant va ocórrer a Marratxí. Allà el paper que exercia la cooperativa envers la resta del moviment societatari queda palès durant la Dictadura de Primo de Rivera. En aquell municipi les diferents societats obreres varen desaparèixer i sols varen quedar en funcionament la cooperativa i els sabaters de *La Igualdad*.

⁵² ARM. Estadística. Caixa 102.

⁵³ Elaboració pròpia a partir dels balanços econòmics que *La Nueva Vida* va adreçar al Govern Civil i també l'estat de comptes que periòdicament reproduïa *El Obrero Balear*.

⁵⁴ Fomentemos la cooperación", *El Obrero Balear*, núm. 1.410, 1 de maig de 1929, 4.

En el balanç econòmic del 1924 trobem la cooperativa *La Nueva vida* estructurada en tres seccions: mercaderies, teixits i cafè. En diferència la primera era la més rentable, seguida de la de teixits i de la de cafè. Sembla ésser que també es disposava d'un galliner propi destinat a la venda d'aus de corral. La varietat de productes, doncs, era important i s'hi podia adquirir gairebé de tot. L'acceptació era tan gran que en aquests moments s'obriren d'altres locals al mateix municipi allà on el nombre de socis ho permetia. D'aquesta manera l'entitat s'acostava encara més als sectors populars. Les xifres del volum de vendes són prou indicatives: El 1924 les vendes ascendien a 140.989,65 pessetes amb un benefici de 5.399,77 pessetes. D'aquestes 366,43 foren destinades al fons de propaganda i 2.300 al de reserva.

Els beneficis envers el consumidor eren innegables. En el balanç de l'any anterior sols la secció de mercaderies havia repartit entre aquests 1.814.194 pessetes.⁵⁵ En aquest decenni part dels beneficis es destinaven també al Fons de Propaganda, al de defunció, al de propaganda i instrucció i al de pensions per a vellesa.

El 1929 la Cooperativa tenia llogats nou persones que s'encarregaven de les seccions de forn, teixits, cafè i mercaderies. Aquest mateix any es llogà un nou local a la Plaça Major de la Vila per ubicar-hi la secció de cafè.⁵⁶ Això fou possible al volum de vendes realitzat, que el podem desglossar de la següent manera:

Secció de mercaderies:	197.931,83 ptes.
Secció de cafè:	11.175,85 ptes.
Secció de teixits:	14.788,70 ptes.

Miquel Montserrat Parets⁵⁷ en l'assemblea on s'aproven els comptes mensuals d'aquest any (1928) proposà que es donàs un ajut de 25 pessetes a *El Obrero Balear* i a *El Socialista*; que es constituís una secció de pensions de vellesa; l'obertura d'una nova secció de venda de bateries de cuina, i una altra de carnisseria; i una nova escola. Aquesta havia de tenir dues seccions: una per al·lots de 2 a 6 anys i l'altra a partir dels sis. Montserrat argumentava això de la següent manera:

*Ésto [l' escola] es lo más difícil de establecer y en cambio es de mayor urgencia. Mientras no dispongamos de centros instructivos y educativos propios nuestro adelanto será lento, muy lento, porque ¿cómo pueden salir buenos cooperativistas, si en la escuela no se les ha hablado nunca de lo que es una cooperativa en la sociedad? cuándo en la escuela enseñarán a nuestros hijos lo que es una cooperativa y lo conveniente que es pertenecer a la misma, será cuando empezará una nueva época para la cooperación, pues bien, contando con defensores de principios básicos, la empujarán, con probabilidades de éxito, hacia la meta soñada.*⁵⁸

En el decenni dels anys trenta l'associacionisme obrer llucmajorer va conèixer un període d'un immens ressò social. Les diferents associacions obreres locals augmentaren els seus membres així com la seva capacitat de mobilització i d'influència social.

En els anys trenta *La Nueva Vida* disposava d'un gran magatzem al carrer de Sant Joan i nou botigues repartides arreu de Lluçmajor. Això va permetre eixamplar la base

⁵⁵ Els avenços eren significatius. Recordem que el 1910 els consumidors havien rebut en concepte de bonificacions per les seves vendes 453,96 pessetes.

⁵⁶ *El Obrero Balear*, núm. 1.434, 18 d'octubre de 1929, 3.

⁵⁷ El 1929 Miquel Montserrat i Parets s'incorporà com a gerent de *La Nueva Vida*, iniciant-se una etapa vertaderament florecent de la cooperativa que coincidia amb la Segona República.

⁵⁸ *El Obrero Balear*, núm. 1.405, 29 de mar de 1929, 3.

social tant en forma de socis accionistes, bé com a consumidors habituals dels productes ofertats. Tant fou així que es passà de tenir 650 socis accionistes (1928) a tenir-ne 950 (1934). En aquests anys es disposava d'un automòbil i d'una bèstia pel repartiment i amb un gran forn amb una capacitat per a enforar uns 900 pans diaris. En aquest període els principals capdavanters de la cooperativa eren Bartomeu Salvà Pastor, Antoni Cardell Montserrat, Francesc Carbonell Torrents, Jaume Maura Catany i Rafel Clar Amengual.

El 1932 amb motiu dels vint-i-cinc anys d'existència de la Cooperativa es va crear una secció de beneficència i de pensions de vellesa.⁵⁹ L'objectiu era la concessió d'una pensió vitalícia a tots els associats amb vint-i-cinc anys de pertinença a la societat que tenguessin més de 65 anys. Els requisits necessaris per a gaudir d'aquestes pensions eren els següents:

Es indispensable para cobrar ésta pensión haber consumido durante los diez últimos años la suma de mil pesetas.

Con el fin de acumular fondos para reforzar estas pensiones se crea una cuota de 0'50 pesetas anuales que pagarán del exceso de percepción que tengan que cobrar anualmente. (...)

Si falleciera el socio antes de tener derecho al cobro de pensiones y dejara viuda, ésta al tener la edad de 65 años, cobrará la pensión que hubiera correspondido a su esposo caso de vivir. Si la socia fuera la esposa quedaría en igual situación el viudo para el percibo de pensiones.

Si falleciera el asociado cobrando ya la pensión continuaría disfrutándola la viuda o viudo.

Anualmente se fijará la cantidad a repartir entre los pensionistas que haya.⁶⁰

El febrer de 1930 a causa de la creació de la patronal del municipi d'un rigorós reglament d'ordre intern als centres de treball i l'amenaça d'acomiadament en cas de no respectar-se va donar lloc a un ampli moviment vaguístic local. Fou precisament durant el transcurs d'aquesta vaga quan un grup de sindicalistes locals encapçalats per Joan Montserrat i Parets i per Antoni Garcias Pastor es va crear la cooperativa de producció *La Hormiga*. S'ubicà a la Plaça Major i els seus objectius eren la fabricació i comercialització de calçat. Cada soci cooperador havia d'aportar 100 pessetes en concepte d'una acció, que com la resta de cooperatives locals es podien satisfer en forma de terminis. En el reglament es contemplava que al capdavant s'hi situés un gerent amb *la autoridad necesaria, facultades para el mejor desempeño de su cometido, actuar bajo la dirección de la junta directiva, y previa autorización de dicha junta podrá llevar a efecto los actos y contratos corrientes y necesarios para el funcionamiento y producción de los talleres y fábricas con las condiciones que previamente se le fijen.*⁶¹

Aquest es tractava d'un càrrec retribuït, així com el personal assalariat. En aquest sentit *La Hormiga* comptà amb 80 treballadors.

Tal i com es produïa des del principi en el societarisme de resistència llucmajorer, les diferents organitzacions obreristes realitzaven un estricte torn de càrrecs. D'aquesta manera, s'observa que els membres de les juntes directives en concloure el temps màxim de

⁵⁹ *Cooperativa Obrera de Consumo y Ahorro. La Nueva Vida. Beneficencia y Pensiones de Vejez*, Lluçmajor, 1932.

⁶⁰ *Cooperativa Obrera de Consumo y Ahorro. La Nueva Vida. Beneficencia y Pensiones de Vejez*, Lluçmajor, 1932.

⁶¹ *Reglamento de la Cooperativa Obrera de Producción de Calzado 'La Hormiga'*, Lluçmajor, 28 d'abril de 1930. ARM: Expedients d'Associacions del Govern Civil, caixa 1.743, expedient 6.289.

permanència com a capdavanters d'una societat passaven a una altra i d'aquesta manera seguien vinculats als òrgans de direcció de l'associacionisme obrerista local.

5.- Conclusions

L'Associacionisme en general i les cooperatives de consum en particular varen apareixer i es divulgaren per cobrir un ampli ventall de necessitats a les que les institucions públiques no donaven una resposta adequada. Per raons organitzatives, de gestió i d'administració les cooperatives no foren a Mallorca tan nombroses com d'altres organitzacions obreristes com les societats obreres de resistència o les entitats mutualistes. Resulta evident suposar que els esforços per constituir una entitat d'aquestes característiques eren fora majors que no pas qualsevol altra associació obrera. Tot i això, trobam en alguns municipis mallorquins experiències cooperativistes ben brillants. En general el cooperativisme va arrelar allà on les altres modalitats associatives obreristes estaven força desenvolupades, i molt especialment les societats obreres de resistència. Aquest fet queda especialment palès en municipis com Lluçmajor Marratxí i la barriada obrera de Santa Catalina. S'observa també d'entre els seus impulsors i capdavanters inicials homes molt formats ideològicament i societàriament.

BIBLIOGRAFIA

- C. BEHAGG: "Custom, class and change: the trade societies of Birmingham", *Social History*, vol. IV, núm. 3, 1979
- José Mª CIURANA FERNÁNDEZ: *Curso de cooperación*, Bosch Casa Editorial, Barcelona, 1976.
- Pere GABRIEL SIRVENT: "Entorn del moviment obrer a Mallorca - segle XIX (1)", *Randa*, 1, Barcelona, 1975, 89-129
- Pere GABRIEL SIRVENT: *Lluçmajor i les Associacions Populars i Obreres 1866-1916*, Ajuntament de Lluçmajor, 1992.
- Pere de Alcàntara PEÑA: *Memoria para la comisión para el estudio de las condiciones que interesan a las mejoras o bienestar de las clases obreras de la provincia de Baleares*, Palma de Mallorca 1887.
- Albert PÉREZ BARÓ, ALBERT: *Historia de la Cooperación Catalana*, Editorial Nova Terra, Barcelona, 1974.
- Plàcid PÉREZ PASTOR: *La cooperativa agrícola 'Sant Bartomeu' i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*, Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, Sóller, 1995.
- Joan RAVENTÓS CARNER: *El Movimiento Cooperativo en España*, Ed. Ariel, Barcelona, 1960.
- W. H. SERWELL, jr: "Social change and the rise of working-class politics in nineteenth-century Marseille", *Past and Present*, 65, 1974.
- Josep TERMES, Josep: *Anarquismo y Sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Ediciones Ariel, Barcelona, 1971.
- F. TERRÓN MUÑOZ: *Las Cajas Rurales españolas*, Granada, 1987.

RESUMEN

La aparición de la clase obrera en Mallorca, a consecuencia de su industrialización, tuvo como resultado fundamental la aparición de movimientos en defensa de sus propios intereses, por ello sindicatos, compañías de seguros y cooperativas fueron las asociaciones más importantes creadas entre 1868 y 1936. Prácticamente hubo alguna de éstas en cada uno de los municipios de la isla, si bien en ciudades o suburbios, de mayor densidad de población, pudieron existir más de una de las citadas sociedades, que, a consecuencia de la Guerra Civil española, vieron interrumpida abruptamente su actividad a partir de julio de 1936. En este trabajo se analizan las características de este fenómeno: tipos de sociedades: populares, trabajadoras, religiosas, independientes, definiendo también sus miembros y las directrices que desarrollaron

ABSTRACT

The building of factories in the island of Majorca had, as its most important consequence, the appearance of working-class movements defending their own interests. Trade unions, insurance companies and cooperatives were the most important associations created between 1868 and 1936. There was one of these societies in practically each municipality. However in villages or neighbourhoods which were more densely populated or which were more industrialized, these things existed more than one of the aforementioned societies. Such associative movement was sharply interrupted by the arrival of the Spanish Civil War in July 1936. In the following this phenomenon is analyzed kinds of societies: popular, workers, religious and wild, are defined through their members and the rules by which they were run.

DOCUMENTS

El convent de Santa Elisabet

Apèndix documental

(1317-1510)*

JOSEP ESTELRICH COSTA

1

Pere Balaguer estableix un pati de terra a Guillem Loret

1317 / 1333¹

Sigui a tothom manifest: Que Jo, Guillem Balaguer, marmessor del testament de Pere Balaguer, *quondam*, que instituí hereus els pobres de Crist, en nom i autoritat de dita marmessoria, sabent i reconeixent que dit Pere Balaguer en vida seva t'establí a tu, Guillem Lauret, i als teus, perpètuament, al cens de dos morabatins, pagadors cada any en la festa de Sant Joan de juny, un pati de terra que tenia a la Ciutat de Mallorca, a la porció de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, que fou un temps Casa del Temple, i el tenia, junt amb un habitatge,² pels hereus d'Haro Benletgem, jueu, *quondam*, al cens, segons es conté en les cartes corresponents. Sabent també i reconeixent que dit Pere Balaguer no et va fer a tu, dit Guillem Lauret, document del susdit establiment, havent-se-li anticipat la mort:

Per això, jo, per mi i per tots els hereus i successors de dit Pere Balaguer, a tu, dit Guillem Loret [*sic*], i als teus, perpètuament, t'establesc el damunt dit pati de terra [...] Pel cens i millorament que d'aquí se'n segueixen, tu i els teus em donareu a mi, en nom dels hereus i successors de dit Pere Balaguer -o, en lloc meu i dels mateixos hereus, a Albert de Cortada- en la festa de Sant Joan de juny propvinent, i després, sempre, cada any, en la mateixa festa, dos morabatins bons i corrents a Mallorca, els quals dit Pere [*sic, per* Albert] ha de rebre cada any en la mateixa festa, sobre un cert habitatge que dit Pere Balaguer tenia per dits hereus d'Haro Benletgem, jueu. [...] En quant a l'entrada de dit establiment confés que dit Pere Balaguer, rebé de tu quinze lliures moneda de reials de Mallorca [...].

Mallorca, a dasset de les calendes d'abril [16 de març] de l'any del Senyor mil trescents dasset. Signe de Guillem Balaguer susdit, que això alab i sign. Signe del germà Guillem Cifre, lloctinent del germà Arnau de Soler, comanador a Mallorca de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem en la porció que un temps fou la Casa del Temple [...] Són testimonis Bernat de Canals, Guillem de Villalada i Joan Durband.

* Apèndix documental al llibre *El convent de Santa Elisabet. Beguins, terceroles, jerònimes. Mallorca (1317-1000)*, de J. ESTELRICH COSTA, Edicions Documenta Balear, Palma, 2002.

¹ AMSE, Pergamins 1.5. Transcripció parcial de l'original llatí, en versió catalana de l'autor. Vegeu la transcripció íntegra de l'original llatí a J. ESTELRICH COSTA. "Una casa de beguins i un convent de la Terà Regla a la Ciutat de Mallorca (ss. XIV-XV)", *Fontes Reum Balearium*, Nova etapa, 1 (desembre 1990), 34-35.

² El document 1 diu *tendone*, el document 2 diu *hospitium* i *tenedone*, i els documents 3 i 4 posen *domus*, referint-se sempre al mateix edifici. Hem optat per emprar en tots els casos la paraula *habitatge*, que és més genèrica.

Signe de Dalmau Morató, notari públic de Mallorca, tenint les notes i protocols de Guillem Morató, notari de Mallorca, pare seu, quondam [...] a vuit dels idus [dia 6] d'agost de l'any del Senyor mil tres-cents trenta-tres.

2

Llegat als beguins i venda a Guillem Descalç de l'hospici de Pere Balaguer

1318 / 1333³

Sigui a tothom manifest: Que Jo, Guillem Balaguer, marmessor del testament de Pere Balaguer, *quondam*, que instituí hereus els pobres de Crist, en nom i autoritat de dita marmessoria que exercesc, i per complir la darrera voluntat de dit difunt, per mi i per tots els hereus i successors seus, et venc i entreg corporalment a tu, Guillem Descalç, ganiveter, i als teus successors, perpètuament, la meitat íntegra *pro indiviso* d'un hospici que dit Pere Balaguer tenia a la ciutat de Mallorca, a la porció de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, que fou un temps Casa del Temple; del qual hospici dit Pere Balaguer llegà en el seu testament als beguins, o homes de penitència, l'altra meitat. I sota la jurisdicció de dita Casa de l'Hospital e dels seus confreres, és tengut tot el dit hospici per Arbert de Cortada al cens de dotze sous, faedors cada any, segons es conté més plenament en les cartes corresponents. Del qual cens, tu i els teus pagareu en endavant, a títol d'aquesta compra, sis sous cada any, tenint dits beguins obligació de pagar els altres sis sous. Arbert de Cortada té aquest hospici, juntament amb altres, per dita Casa de l'Hospital i dels seus confreres a cens, segons es conté més plenament en les cartes corresponents.

Afronta dit hospici, per dues parts amb vies públiques, per altra part amb l'hort de la dita Casa de l'Hospital, i per altra part amb el teu habitatge. Per tant, la susdita meitat íntegra de dit hospici, *pro indiviso*, [...] te la entreg a tu, dit Guillem Descalç, i als teus, perpètuament, en el nom i l'autoritat susdita, pel preu de desset lliures de moneda perpètua de reials mallorquins menuts, les quals he rebut de tu [...].

Mallorca, a cinc de les calendes de juliol [27 de juny] de l'any del Senyor mil tres-cents devuit. Signe de Guillem Balaguer, marmessor susdit, que això alab, concedesc i firm. Signe del germà Guillem Cifre, lloctinent del germà Arnau de Soler, comanador a Mallorca de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, en la porció que un temps fou la Casa del Temple. Són testimonis, Guillem Maura, Bernat Ramon i Joan Durband.

Signe de Dalmau Morató, notari públic de Mallorca, tenint les notes i protocols de Guillem Morató, notari de Mallorca, pare seu, quondam [...] a vuit dels idus [dia 6] d'agost de l'any del Senyor mil tres-cents trenta-tres.

³ AMSE, Pergamins 1.6. Transcripció parcial de l'original llatí, en versió catalana de l'autor. Vegeu la transcripció íntegra de l'original llatí a J. ESTELRICH COSTA, "Una casa de beguins ...", 35-37.

3

Executen el testament d'Antic de Vic, i venen la casa dels beguins a Jaume Ça Granada

1335 / 1336⁴

Sàpiga tothom: Que Antic de Vic, portant vida de penitència, o observant la tercera regla del beat Francesc, havent llegat en el seu testament l'ús i habitació de les cases infrascrites als germans i socis del seu hàbit de penitència que eren llavors, i als qui fossin en endavant i volguessin elegir i assumir la vida de la susdita penitència; i si per cas el seu estat decaigués o s'anihilàs, o no acceptassin la correcció del seu major o ministre, o dels seus marmessors, per a una vida i un comportament més honests, o l'esmentada ordenació en quant al dit ús i habitació i en quant a altres coses, de dret o de fet, pogués d'alguna manera ser infringida o revocada, volgué i manà que en dit cas, tant les dites cases com els altres béns fossin venuts tot seguit pels seus marmessors o per aquells que fossin posats en el seu lloc, i que el preu resultant fos donat i repartit, per amor de Déu, per a la seva ànima i la de tots els feels difunts, entre els pobres de Jesucrist, i que com a tals fossin considerats els pobres vergonyants no captaires, les al·lotes pobres casadores, i altres institucions de pietat, a coneixença d'aquells; els quals pobres de Crist instituí hereus universals seus, segons es manifesta evident pel contingut del seu testament fet per Pere Artic notari de Mallorca als idus [dia 15] d'octubre de l'any del Senyor mil tres-cents denou.

Per això, nosaltres, Jaume Arnau, Guillem Pasqual i Guillem Descalç, marmessors elegits per dit Antic de Vic en el seu testament; i nosaltres, Guillem Olivar, Guillem Llagostera, Bernat Oriol i Ferrer Bosc, assumits i elegits per marmessors i executors del susdit testament, pels dits Jaume Arnau, Guillem Pascual i Guillem Descalç, marmessors abans esmentats, d'acord amb la potestat a ells atribuïda per dit Antic de Vic en el seu testament: com no es trobi a Mallorca cap germà o soci de dit Antic o del seu hàbit, i dites cases es destrueixin perquè ningú habita ni vol habitar en elles segons l'ordenació de dit Antic de Vic, per complir i executar la susdita voluntat d'aquest, tots concordant unànimement, et venem a tu, Jaume Ça Granada, i als teus, perpètuament, les dites cases que abans foren de dit Antic de Vic, la meitat de les quals jo, dit Guillem Descalç vaig comprar *pro indiviso* a Pere [sic]⁵ Balaguer, marmessor del testament de Pere Balaguer, i l'altra meitat va ser llegada a dit Antic de Vic i als seus confreres beguins per dit Pere Balaguer en l'esmentat testament.

Item, et venem a tu i als teus, pels títols susdits i per les causes esmentades, un cert hort del dit Antic de Vic, contigu a les dites cases que jo, Guillem Descalç, vaig comprar a Guillem Loret, fuster, i a Guillemona la seva muller; les quals cases i hort són a la Ciutat de Mallorca, a la porció de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, que abans fou del Temple; i afronten dites cases i dit hort, per dues parts amb carrers públics, per una altra part amb hospici de Ramon de Sant Martí i per altra part amb cases de Jaume Gasselml, picapedrer.

I sota el domini i la jurisdicció de dita Casa de l'Hospital i dels seus confreres, dites cases són tingudes per Asbert Ça Cortada al cens de dotze sous, i dit hort al cens de dos morabatins, pagadors cada any en la festa de Sant Joan de juny. Cens que tu i els teus haureu de pagar des d'ara, a títol d'aquesta compra. El qual Asbert Ça Cortada té aquesta finca, juntament amb altres, per dita Casa de l'Hospital i els seus confreres, a cens, segons es conté en les cartes corresponents.

⁴ AMSE, Pergamins 1.9. Transcripció parcial de l'original llatí, en versió catalana de l'autor. Vegeu la transcripció íntegra de l'original llatí a J. ESTELRICH COSTA. "Una casa de beguins ...", 37-40.

⁵ Errata evident del notari o de l'escrivà; hauria de dir *Guillem*.

Per tant les dites cases i hort, segons els confrontants indicats, [...] a tu, dit Jaume Ça Granada, i als teus, els venem perpètuament, pels títols i les causes susdites, pel preu de vint-i-dues lliures de reials de Mallorca, menuts, que hem rebut de tu al comptat i les hem distribuït als dits pobres de Crist, segons l'esmentat manament i ordenació de dit Antic de Vic [...].

Mallorca, a tres de les nones [dia 3] de novembre de l'any del Senyor mil tres-cents trenta-cinc. Signe de Guillem Pascual. Signe de Guillem Descalç. Signe de Guillem Olivar. Signe de Guillem Llagostera. Signe de Bernat Oriol. Signe de Ferrer Bosc, susdits. Els quals això alabam i firmam. Signe de Jaume Arnau, venedor, que això alab i firm. Signe del germà Martí Murull lloctinent i procurador del venerable germà Arnau d'Oms, prior a Catalunya i Mallorca de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Són testimonis Pericó de Bell Lloc, Guillem de Bell Lloc, Pere Serra, Pere Soler, Guillem Rovira, Bernat Oliva, prevere, i Simó Torrents. I Guillem Formiguera notari, en poder del qual dit Jaume Arnau signà això a vuit dels idus [dia 6] de juny de mil tres-cents trenta-sis, presents els testimonis Bonastre Ferrer, Guillem Clarà i Andreu Roca.

Signe de Dalmau Morató notari públic de Mallorca. El qual això féu escriure i ho clogué.

4

Jaume Ça Granada dóna la casa dels beguins a la Terça Regla

1336⁶

Sàpiga tothom, presents i futurs: Que Jo, Jaume de Granada, ciutadà de Mallorca, per la salut de la meua ànima, per mi i tots els meus hereus i successors, don amb donació pura, simple i irrevocable *inter vivos*, a vosaltres, germanes Saurina Sa Font, Cília Seguera, Simona Morera, Francesca Bosca, Antònia Llabiana, i Agnès Carroça, que duis vida de penitència i teniu la Tercera Regla del beat Francesc; també a les altres futures germanes que servin la dita Tercera Regla, originàries de Mallorca, exceptuades, però, i excloses de la present donació, altres dones observants d'aquesta Regla en privat, o naturals d'altres llocs aliens...: unes cases meves, amb un hort contigu a elles, i l'usdefruit i l'habitació de les mateixes cases i hort, les quals amb dit hort adquirí a títol de compra que vaig fer a Jaume Arnau, Guillem Pasqual i Guillem Descalç, marmessors del testament d'Antic de Vic, *quondam*, i també de Guillem Olivar, Guillem Llagostera, Bernat Oriol i Ferrer Bosc, assumits i elegits com a marmessors i executors del testament de dit Antic de Vic pels esmentats Jaume Arnau, Guillem Pasqual i Guillem Descalç, marmessors abans citats, d'acord amb la potestat a ells atribuïda per l'esmentat Antic de Vic en el seu testament.

Dites cases, amb dit hort a elles contigu, confronten per dues parts amb carrers públics, per altra part amb hospici de Ramon de Sant Martí i per altra part amb cases de Jaume Gasselm picapedrer; sota el domini i jurisdicció de la Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, en la porció que abans fou de la milícia de la Casa del Temple, i són tengudes per Asbert Sa Cortada a cens de dotze sous, i dit hort a cens de dos morabatins, pagadors cada any en la festa de Sant Joan de juny. El qual cens, vosaltres, dites germanes, des d'ara estareu obligades a pagar. Sense dany, detriment ni dispendi meu ni dels meus béns...

Però prohibesc i em retenc en aquesta donació, que no vos sigui lícit alienar les dites cases i hort. I si per cas, cosa que no passi mai, per mort o altres causes, el vostre estat i l'hàbit de vosaltres, les dites germanes, o d'altres en el futur, que siguin oriündes de Mallorca., hagués de desaparèixer, o altrament no deguéis mantenir-se, vull que dites cases i

⁶ AMSE, Pergamins 1.10. Transcripció parcial de l'original llatí, en versió catalana de l'autor. Vegeu la transcripció íntegra de l'original llatí a J. ESTELRICH COSTA, "Una casa de beguins ...", 40-42.

hort, a títol d'aquesta donació, siguin i cedeixin a utilitat i conveniència dels venerables jurats de Mallorca, que ara són o que pel temps siguin. Per això, en el cas de què dita comunitat s'extingís, siguin venudes les dites cases i hort per dits jurats, i que els mateixos dits jurats, del preu que d'això hauran, hagin de donar i distribuir, per amor de Déu, una tercera part per casar al·lotes insulars, una altra tercera part per a pobres vergonyants, i l'altra per redimir captius, però de l'illa de Mallorca, en remissió dels meus pecats i de tots els feels difunts...

Si no es dóna aquest cas i vosaltres dites germanes donatàries, presents i futures, insulars, vos manteniu en l'hàbit i l'estat susdit, per alabança, servei i honor de Déu, que dites cases i hort quedin, per la força de la dita donació, en el dret i la propietat vostra sense contradicció de ningú.

Mallorca, a tres de les nones [dia 3] de desembre de l'any del Senyor mil tres-cents trenta-sis. Signe de Jaume de Granada susdit, que això alab, concedesc i firm. [...] Són testimonis Pere Amalric, Ramon Arnau, Jaume Pisà, Andreu de Fraga i Bartomeu Julivet, barber.

Signe de mi, Guillem Marimon, notari públic de Mallorca, que, pregat, he intervingut en tot el que precedeix, i he fet posar i redactar aquestes coses en aquesta pública forma, i ho he clos de pròpia mà en el lloc, dia i any indicats.

5

Persones que potser foren beguins de la comunitat de Sa Calatrava

1317-1335⁷

Només podem identificar un beguú, que es troba documentat expressament:

- *Antic de Vic*. L'any 1318 és destinatari d'un llegat de Pere Balaguer als beguins, dels quals era el cap; el 1319 fa testament i disposa dels béns dels beguins; i el 1335 fa un cert temps que morí, i no hi ha ningú que vulgui seguir el seu estil de vida.

Comptam amb els noms de vuit persones que tengueren relació amb Antic de Vic. No són documentats expressament com a beguins, però són esmentats a documents que permeten suposar que ho eren:

- *Pere Balaguer*. L'any 1317, abans de morir, cedí la meitat de la seva casa als beguins, i féu hereus seus els pobres de Crist.

- *Guillem Descalç*, ganiveter. L'any 1318 comprà la meitat de l'hospici i l'hort que després foren la casa dels beguins. Potser cedí la part comprada a Antic de Vic, el qual, en el testament disposa d'ella com si fos seva. L'any 1319 fou elegit marmessor per Antic de Vic.

- *Jaume Arnau* i

- *Guillem Pasqual*, l'any 1319 foren elegits marmessors per Antic de Vic.

- *Guillem Olivar*,

- *Guillem Llagostera*,

- *Bernat Oriol*, i

- *Ferrer Bosc*, el mateix any, foren elegits coexecutors del testament pels marmessors d'Antic de Vic.

6

Germanes de la Penitència de la Terça Regla de Sant Francesc, documentades1335-1498⁸

- *Sor Saurina Sa Font*, l'any 1336 era membre de la primera comunitat.
- *Sor Cília Seguera*, el 1336, era membre de la primera comunitat.
- *Sor Simona Morera*, el 1336 era membre de la primera comunitat, i vivia el 1357.
- *Sor Francesca Bosca*, el 1336 era membre de la primera comunitat, i era ministra l'any 1357.
- *Sor Antònia Llabiana*, el 1336 era membre de la primera comunitat, i vivia a 1357.
- *Sor Agnès Carroça*,
- *Sor Valença Bosca*,
- *Sor Elisenda Llençana*,
- *Sor Magdalena Nicolaua*,
- *Sor Margarida Rafala*, i
- *Sor Caterina Joana*, el 1357 eren membres de la comunitat.
- *Sor Magdalena Buadela*, viuda de Pere Buadel, documentada el 1377.
- *Sor Eulàlia Rossella*, documentada el 1424.
- *Sor Graciosa Font*, documentada els anys 1430 i 1448.
- *Sor Joaneta Guimerana*, documentada el 1437, era prioressa els anys 1447 i 1448.
- *Sor Violant Gallarda*, l'any 1447, a l'edat de 14 anys, fou rebuda a la comunitat per monja.
- *Sor Antònia Llorença*, documentada els 1447 i 1448.
- *Sor Mateua Thomassa Tries*, documentada els anys 1447, 1448 i 1451.
- *Sor Maria Folca*,
- *Sor Sílvia Vives*,
- *Sor Marió Vesiana*,
- *Sor Eulàlia Timora*,
- *Sor Jaumeta Bassa*, i
- *Sor Isabel Solanes*, documentades els anys 1447 i 1448.
- *Sor Bartomeua Scofeta*, documentada el 1448.
- *Sor Agnès Sança*, documentada el 1479.⁹
- *Sor Antonina Bondia*, documentada el 1498.

7

Denúncies contra la priora de les terceroles1451¹⁰*Pro monasterio Sancte Helizabet.**Die mercurii decima mensis novembris, anno predicto M CCCC Li.*

⁸ Elaborada per l'autor amb la documentació de l'Arxiu del Monestir de Santa Elisabet.

⁹ M. BARCELO CRESPI "Aspectes agraris d'un nucli urbà", *BSAL*, 44, Palma, 1988, 199.

¹⁰ ADM. Liber communis, 1450-1452, ff. 98-98v. Transcripció de l'original llatí i català. Agraïm a Ramon Rosselló i Vaquer el seu ajut en la lectura de l'original en microfilm, que ofereix una certa dificultat.

Die et anno predictis, cum honorabili viro domino Martino Garcia, canonico regulari Ecclesie Sesaragustane [sic], vicario generali in spiritualibus et temporalibus reverendissimi in Christo Patris et Domini, domini Joannis divina miseracione episcopi maioricensis, nunc judicialiter agente, fuisse denunciatum quod venerabilis priorissa domus seu monasterii Sancte Elisabet Majoricensis, male administrat bona dicti monasterii ac redditus et perventus illius, et alia facit que non convenit sibi et officio suo nec honestati monialium ejusdem.

Pro tanto, dominus dictus vicarius, convocato me Joanne Gradulini, notario et scriba curie officialatus majoricensis, volens super inde remedium adhibere ac debite providere, ad dictum monasterium personaliter accessit et, vocatis ad ecclesiam dicti monasterii dicta priorissa et monialibus ipsius monasterii, fecit illis quandam caritativam exortacionem, et quia didiscit dictam priorissam aliquas inhonestates permittere in dicto monasterio, maxime de quodam presbitero vocato Gabriele Febrer rectore ecclesie Sancti Jacobi, ex eo presepit [sic] et mandavit dicte priorisse in virtute sancte obediencie ne de cetero permittat dicto presbitero intrare dictum monasterium, aliter ipse contra ipsam procedetur per debita remedia juris. Et ibidem, suspendendo eam quoad administracionem bonorum et reddituum dicte domus, commissit administracionem dicti monasterii quoad hec, religiose sorori Thomasie Tries, antiquiori ex monialibus dicti monasterii, quam in vicariam elegit, mandando sibi ut officium hujusmodi exercean quousque aliud fuerit super inde provissum.

[Mandatum personale].¹¹

Et quum confestim, dicta eadem die, recedente dicto domino vicario a dicto monasterio, quum obviasset dicto Gabrieli Febrerii presbitero, viante dicto monasterio, facienti verbo, precepit illi coram se vocavit et venire fecit, ac etiam mandavit quatenus de cetero idem presbiter non audeat intrare dictum monasterium, et hoc sub pena carceris et etiam sub pena centum librarum fisco dicti domini episcopi applicandarum, sine spe remissionis. Et quasi confestim, cum dictus presbiter postquam ab ipso domino vicario recessisset, faceret viam adhuc dicto monasterio, propterea dictus dominus vicarius mandavit discreto Antonio Calafati presbitero, sua ex parte, injungeret dicto Gabrieli Febrerii presbitero quatenus non se audeat appropinquare dicto monasterio spacio triginta passuum sub penis predictis. Qui, iens et rediens, retulit dictum mandatum dicto presbitero fecisse.

Post hec, die lune 15 mensis novembris, anno predicto, dictus dominus vicarius revocavit dictum mandatum, mandans de revocacione hujusmodi hanc fieri scripturam, albarano publicatorio subscripto in suo robore permanente. Et nihilominus, dictus dominus vicarius generalis fieri mandavit monitionem sequentem, quam publicari mandavit in ecclesiis Sedis et Sancte Eulalie, sequentis tenoris:

Com alguns hòmens joves e altres, no attenents quan es greu cosa e a Déu creador lur molt desplasent, destorbar les esposas sues e al seu servir ab vot solemne restretes e dedicades, posposada del tot la temor del dit Senyor creador e redemptor Jesús, e la correcció temporal, se sien esforçats los temps passats, e encara se esforcen, entrar en la casa e monestir dit de la Terça Regla de la present ciutat, axí contra voluntat de la prioressa del dit monestir, com en altra manera scandalosament, hoc e so que pitjor es, fer forats en les parets dels orts de aquell monestir, e los forats closos destapar en gran deshonor de Déu, perill evident de les ànimes, e scàndol no poc del poble cristià, segons novament es stat denunciat al honorable mossèn Martí Garcia, canonge reglar de Ceragossa [sic] e vicari general del molt reverend senyor bisbe de Mallorques.

Per tant, lo dit honorable vicari, al offici del qual se pertany proveir a la salut de les ànimes, volent posar degut remei sobre les dites coses, ab la present amonesta per la primera, segona, terça e peremptòria monicions, totes e sengles persones de qualsevol condició o stament sien, axí eclesiàstiques com seglars, que d-aquí avant no gosen o presumesquen foradar les parets del dit monestir, ne los forats tapats o finestres destapar, ne axí poch dins lo dit monestir entrar sens licenci expressa de la dita priora, e assò sots pena de vet per lo dit honorable vicari contra les dites persones contrafaents e cascuna de aquelles,

¹¹ Nota marginal.

en escrits dada e promulgada. Denunciant-los que, si en lur rebel·lió perseveraran, ell hauria recurs al bras secular, e en altra manera serà prosehit contra elles segons dret e justícia volran. Dat en Mallorca, a X dies de noembra del any MCCCC Li.

Vidit dictus Vicarius. Quodquidem edictum fuit publicatum in Sede per discretum Petrum Calders, ebdomadarium, die xi dicti mensis novembris.

8

Es demana l'expulsió de les dones de la terça Regla

1481¹²

Noverint universi: quod anno a nativitate Domini MCCCCLXXX primo, die mercurii nona mensis maii, coram magnificis Petro Jorda milite artium et medicine professore, Francisco de Brossa, Nicolao Spanyol, Bartholomeo Febrer et Michaele Quintana, quinque ex magnificis juratis Universitatis Civitatis et Regni Majoricarum, intus domum del Retret, domus jurarie predictae Universitatis personaliter exuntibus [extantibus?], comparuerunt magnifici atque honorabiles viri, domini Petrus de Sancto Johanne, miles, Michael de Sancto Johanne, domicellus, Bernardus de Olesia, Michael Morro, Raffael Planes, presbiteri, Jacobus de Olesia, et Arnaldus dez Cors, cives Majoricarum, arti et doctrine ac sciencie reverendi magistri Raymundi Lullii devoti, et in presencia ac testimonio multum honorabilis Jacobi Johannis Speraneu, utriusque juris doctoris, et venerabilis Raymundi Cros, notarii, testium ad hec vocatorum et assumptorum, intervenienteque in hiis requisito, me Petro Litrà notario et scriba predictae Universitatis, presentarunt eisdem, legique pecierunt ac requisiverunt, suplicationem sequentem:

A la gran saviesa de vosaltres, magnífichs senyors jurats, als qualls, per lo degut del offici en lo quall sou constituïts, pertany proveir en totes e sengles coses redunden e sien ha utilitat de la cosa pública de la present Ciutat e Regne de Mallorca, e ha conservació e haxaltació de aquella, proposen los dits amadors e studiosos de la gran e meravellosa art del reverend para e compatriota, mestre Ramon Llull, com en dies passats la honorable senyora Agnès Quint, per honor de nostre Senyor Déus, en salut de la sua ànima, aumentació de la dita art e benifici de la cosa pública, hauria ffet venir en la present ciutat lo reverent para mossèn Pere Deguí, prevere, home, axí com a vosaltres és conegut, molt sabut e haxersitat en la dita art, per legir e ensenyar aquella an la present ciutat, la quall no pot esser ornada de millor dot que abundar en molts fills de la terra per sciència il·lustres e doctrina, com sia cert, segons sentència dels savis philòsophs, aquella ciutat e cosa pública de necessitat esser florint e benaventurada, la quall és governada per hòmens de sciència e virtuosos, com per aquella los grans perills de la ignorància provehints, ffasilment squivar se pusquen.

E com ffins assí, la damunt dita honesta deliberació e sanct propòsit no puga esser posat a deguda execució, causant la fretura e incomodat de scholes e loch on los damunt dits studiosos puguen convenir ahon lo damunt dit mossèn Pere Deguí, e exercitar-se en la dita art; e per ço han pensat los demunt dits, ab favor e adjutori de vosaltres, ffàcilment haver lo loc de la tersa regla, lo quall té moltes comoditats all demunt dit exercici, forrigitades per lo reverendíssim senyor bisbe les dones en aquell dit lloch habiten, les qualls, exígints lurs colpes als mèrits, e delictes tant notoris que ab manera alguna de dissimulació e tergiversació celar e cobrir no's poden, moltes vegades per vosaltres e vostres predecessors en aquest loch, és estat proposat deure supplicar all dit reverendíssim senyor bisbe vollgués aquellas, per ocasió dels innumerables e enormes scàndolls tot dies si segueixen, per deguts remedis de justícia expellir e totalment foragitar.

¹² Biblioteca Nacional (Madrid). Ms. 17285, en els dos folis. Transcripció de R. D'ALÒS-MONER I DE DOU: *Sis documents per a la història de les doctrines lulianes*, Barcelona, 1919, 19-21.

Pertant los demunt dits studiosos e amadors del dit art, recorren a les magnificències vostres, supplicant aquelles, ab aquella honor que's pertany, vos plàcia prestar adjutori e favor en les demunt dites coses, fahent instància e supplicant lo dit reverendíssim senyor bisbe, vulla per son offici foragitar les ditas dones del dit loch, per les causes demunt dites, e han son loch especificades, lo que no sols redundarà en beniffici de la cosa pública, més encara en gran servici e lahor de Nostre Senyor Déu, lo quall per l'exercici de la dita sciència serà més conegut.

E axí mateix, en la iglésia del dit loch de la terça regla, [que], axí com és dit, és ple de tota dissolució e vicis, contínuament se celebrarà missa e los oficis divinals per los dessús anomenats e molts altres preveres, los qualls per zel de nostre senyor Déu e haumentació de la dita art a les ditas coses se oferren. E jatsia les ditas coses per la molta honestat sian degudes, noresmenys los demunt dits supplicants vos ho reputaran a singular gràcia e mersè, requerint per memòria en sdevenidor esser vos lecta e intimada per lo notari present.

Qua quidem supplicatione presentata, et per me dictum notarium lecta, statim prefati magnifici jurati dixerunt ac responderunt atque sese obtulerunt promptissimos acturos, curaturosque quidquid ad eorum spectet officium circa petita et suplicata, habito prius inter eos maturo colloquio atque digesta deliberatione.

9

Testament de dona Beatriu de Pinós

1484¹³

En el salutífer nom de nostre Senyor Jesucrist... Nos, Beatriu de Pinós, viuda del molt noble senyor Francesc Galceran de Pinós, cavaller... feim aquest testament en el qual elegim i nomenam marmessors nostres i executors d'aquesta la nostra última pia voluntat, emperò sense dany seu, ni perill, ni detriment de les seves coses, dos dels magnífics Jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca, és a saber, el magnífic Jurat pel braç dels cavallers i el magnífic Jurat pel braç dels ciutadans, que ara són o per al temps futur seran; i el venerable Bernat Duran, prevere, beneficiat a la santa Seu de Mallorca, i l'honorable Bernat Cotoner, ciutadà de Mallorca...

Encomanant la nostra ànima en les mans de nostre Senyor Jesucrist, qui per la redempció del gènere humà volgué assumir la mort corporal a l'arbre de la santa Creu, elegim sepultura faedora al nostre cadàver en aquella església de la present ciutat de Mallorca i en aquell lloc en els quals els dits marmessors nostres elegeixin i vulguin que el nostre cadàver sigui sepultat...

Item, confiant en la consciència, legalitat i probitat del dit venerable Bernat Duran, marmessor nostre, volem i manam que, sobre les compostes de rebudes i dades fetes per ell en nom nostre, i també sobre les bestretes fetes per ell, tant per aliments comprats per a nos o per a qualssevol altres conceptes, sigui creguda la seva paraula plana i simple, sense jurament ni cap casta de prova, contradicció ni excepció de dret o de fet, perquè és aquesta la nostra incommutable voluntat, manant també que tot i quant ell digui que li correspon recobrar, li sigui pagat totalment dels nostres béns. I a més, i *ad cautelam*, li feim definició, alliberació, quitació i àpoca de pagament de qualssevol quantitats rebudes per ell fins ara en nom nostre.

Item, llegam a cada un dels nostres marmessors una gramalla de drap negre de dol, amb la seva caputxa o capiró.

¹³ Transcripció parcial de l'original llatí, en versió catalana, de l'autor. Vegeu la transcripció íntegra de l'original llatí a G. LLABRÉS: "Testamento de dona Beatriz de Pinós", *BSAL*, XX, Palma, 1924, 305-310.

Item llegam a la dona Na Petra, per la bona servitud i el gran amor que ens ha mostrat, una túnica o gonella nostra, és a saber, la de drap blanc, i també el nostre retaule de la Pietat.

Item llegam i manam donar a la dona Caterina Gastona que està continuament al nostre servei, tot i quant se li degui per al sou o mercé del nostre servei fins al dia de la nostra mort, i també manam, per bon amor, que li donin els objectes següents, és a saber, la nostra gonella burella, e la nostra roba o mongill, un matalàs, e un traspontí, e dues flassades petites, a la seva total disposició.

Endemés, a honor, lloanca i glòria de Déu omnipotent, i de la gloriosíssima Verge Maria la seva Mare, i de tota la cúria celestial, i en remissió dels pecats nostres i dels nostres avantpassats i benefactors, i especialment de la noble dona Aldonça de Pinós *quondam*, donzella germana nostra caríssima, i de tots els feels Cristians difunts, instituim, cream i, seguida la nostra mort, feim de bell nou i manam que es faci i perpètuament se celebri, un perpetu, simple, presbiteral benefici eclesiàstic, sota la invocació de la Sacratíssima Encarnació de Nostre Senyor Jesucrist, i del gloriosíssim protomàrtir Sant Esteve, el qual és cap i patró de la nobilíssima Casa de Pinós, el qual benefici volem que se celebri i oficiï a l'església o capella de Santa Maria de Monti-Sion de la present Ciutat de Mallorca, sempre que a les escoles situades vora dita capella s'expliqui per un mestre o mestres hàbils i capacitats la doctrina d'aquell il·luminat i sant Mestre Ramon Llull, ciutadà i natural d'aquest Regne de Mallorca. I si per ventura la dita doctrina s'explicàs vora l'església o capella de Santa Fe, tenint-hi les Escoles generals, segons s'ha parlat sobre això algunes vegades, en tal cas volem que dit benefici s'oficiï i celebri en dita església de Santa Fe.

Per a la dotació d'aquest benefici i per a la sustentació del prevere que el serveixi, assignam de present, i manam que tot just seguida la nostra mort siguin assignades pels dits marmessors nostres, vint-i-tres lliures de moneda de Barcelona, perpètues i rentables, del nombre d'aquelles trenta-non lliures que dita Universitat de Mallorca ens fa i deu fer-nos, i tenim el dret de rebre, cada any el quinze de juny, volent i manant que el prevere qui posseirà el nostre benefici degui cada dia celebrar missa per la nostra ànima, i de dita noble germana nostra, i de tots els altres abans esmentats, i després de la missa degui fer en dita església, o esglésies, una absolució, com si allà mateix haguéssim estat sepultades. I que degui i estigui obligat dit beneficiat a mantenir en la capella on s'oficiï el benefici una llàntia encesa que pagara d'aquelles vint-i-tres lliures...

El dret de patronat de dit benefici i de presentació de candidat sempre que quedi vacant, el confiam i volem que pertanyi als magnífics Jurats de dita Ciutat i Regne de Mallorca, que ara són i que pel temps seran. Volent i manant que, seguida la nostra mort, deguin presentar al reverendíssim senyor bisbe de Mallorca, o al seu vicari general en les coses espirituals, per a l'obtenció d'aquest benefici, l'esmentat venerable Bernat Duran, marmessor nostre, perquè volem que signi el presentat per primera vegada pels dits patrons, i que a ell, i no a altre, sigui conferit, assignat i col·lat...

I si dit venerable Bernat Duran no fos viu el temps de la nostra mort, o no volgués o no pogués posseir dit benefici, en tal cas volem que per obtenir-lo sigui presentat per dits patrons el reverent mestre Pere Dagní, prevere, preceptor de dita Art del mestre Ramon, i sempre que es produeixi la vacant de dit benefici, vivent dit mestre Pere Dagní, volem que per aconseguir-lo sigui presentat el mateix mestre i sigui preferit a qualssevol altres; i, mort dit mestre Pere Dagní, volem i manam que, sempre que s'hagi de fer presentació, sigui presentat pels magnífics Jurats un mestre de les escoles de dita Art del mestre Ramon, qualsevol sigui, mentre tengui escola en el present Regne i resideixi personalment en aquest Regne, i que sigui prevere, o pugui ser promogut al sagrat orde de prevere dins un any; i en totes les vacants de dit benefici, volem que sigui preferit un mestre de les escoles de dita Art, si té les condicions enumerades...

Satisfetes i complides totes i cada una de les coses susdites, en tots els altres béns nostres mobles i immobles, tant els enumerats mes amunt, com altres drets, i totes les accions, com siguin i quan siguin, que ara o en el futur ens pertanyin o deguin pertanyer,

instituím i feim hereu nostre universal nostre Senyor Jesucrist i la nostra ànima, volent i manant que, de les pensions censals nostres, i també dels fruits, drets, i profits que provenguin dels altres béns i propietats nostres, els nostres quatre marmessors alimentin per amor de Déu, perpètuament, a les escoles del dit Art del mestre Ramon, el dit mestre de les escoles i dotze estudiants de la dita Art i ciència, en el present Regne, si tants poden ser alimentats, i si no, siguin alimentats tants quants sigui possible; emperò que els estudiants siguin naturals d'aquest Regne i es trobin necessitats, donant a cadascun d'aquests estudiants la part competent de pa i vi, més dotze diners al mestre, i sis diners a cada un dels estudiants, per al seu nodriment diari; i si no hi hagués estudiants naturals d'aquest Regne que es trobin necessitats, en tal cas siguin alimentats estudiants forasters, sobretot si es troben malalts; als quals manam que se'ls atengui dels nostres béns fins a la plena convalescència, mentre els dits estudiants no passin del nombre de dotze; i totes les coses susdites signin observades perpètuament, sempre que s'expliqui en aquest Regne la ciència del dit Mestre...

Ha estat fet aquest testament i signat per l'esmentada noble testadora, a la Ciutat de Mallorca, el dijous, onze del mes de novembre de mil quatre-cents vuitanta-quatre...

Són testimonis els venerables i discrets Guillem Grua, domer de la Seu, Miquel Umbert, Pere Esteve, Joan Valero, Pere Serna, Joan Boscà i Miquel Garcia, preveres beneficiats a dita Seu mallorquina, i Miquel Llitrà, notari infrascrit. Signatura de Miquel Llitrà, ciutadà de Mallorca, per autoritat reial notari públic per a tota la terra i dominació subjecta a la sagrada i reial Majestat d'Aragó, qui, pregat i requerit per dita Noble testadora, he rebut el present testament...

10

Règim de vida dels monjos d'Egipte i de les monges jerònimes de Betlem

404

El monestir de monjos ¹⁴

Els monjos són dividits en decúries, de manera que al front de cada nou homes hi ha un degà. Viuen separats, però en cel·les contigües. Cada matí es determina la tasca del dia. El temps de treball és fins a l'hora de nona [*les tres de l'horabaixa*] ningú pot anar a la cella d'altri, excepte el degà, el qual, si veu que qualcú flaqueja, l'ànima amb les seves paraules. Després de l'hora de nona, es reuneixen tots, canten salms, es llegeixen les Escriptures, segons costum i, acabada l'oració, s'asseuen tots i el qui presideix, a qui tots anomenen pare, comença a dirigir-los una exhortació. Mentre el pare parla, regna tal silenci que ningú s'atreveix a girar la vista a un altre ni a tossir.

Després d'això es dissol la reunió, i els de cada decúria amb el seu pare s'asseuen a la taula, la qual tots serveixen successivament per setmanes. Durant l'àpat no es produeix cap renou, ningú parla mentre menja. Es viu de pa, llegums i hortalisses, sens altre condiment que sal i oli. De vi només en beuen els vells. A aquests i als més joves, els serveixen sovint un berenar el matí. Llavors s'aixequen tots a l'una i, resat l'himne d'acció de gràcies, tornen a les seves estances. Allà, fins a entrada de nit, parlen amb els del propi grup.

A més de les oracions comunitàries, cada u ha de vetllar un temps de la nit en la cel·la. Els diumenges es dediquen només a l'oració i a la lectura. El menjar tot l'any és igual, excepte a la quaresma en la qual es restringeix més. A partir de Cinquagesma en lloc de menjar a mitja tarda ho fan al migdia per no carregar el ventre amb doble menjada.

¹⁴ ST. JERONI: "Cartes, 22, A Eustòquia, 35", *Cartas de San Jerónimo*, BAC núm. 119, 197-199. Versió catalana de l'original llatí, per l'autor.

*El monestir de monges*¹⁵

Paula congregà entorn seu nombroses verges, vengudes de diverses províncies i procedents de la noblesa, de la classe mitjana i de la classe inferior. A totes les distribuí en tres seccions, de forma que, separades per al treball i l'àpat, es reunien totes per a la salmòdia i l'oració. Després del cant de l'*al·leluia*, que era el senyal que les convocava a reunir-se, acudien totes, i ella era la primera o de les primeres en arribar, animant-les al treball. El matí, a les hores de tèrcia [9 h.], sexta [12 h.] i nona [15 h.]; a l'horabaixa i a mitja nit, cantaven per ordre el salteri.

A cap germana li era lícit ignorar els salms, ni deixar d'aprendre de memòria, cada dia, alguna cosa de les Santes Escripures. Únicament el diumenge sortien per anar a l'església, al *costat* de la qual vivien. Cada secció de monges seguia la seva mare, i de la mateixa manera tornaven. Es dedicaven llavors al treball assenyalat i confeccionaven vestits per a elles o per a altres. Si entre les germanes n'hi havia qualcuna de noble, no se li permetia tenir companya venguda de sa pròpia casa [*per servir-la*] Totes vestien el mateix hàbit. Tovalloles només les usaven pen eixugar-se les mans.

11

Narració panegirista de la fundació del monestir jerònim de Santa Elisabet1485 - 1530¹⁶

En el último tercio del siglo XV, vivía en dicha Ciudad Dª Mariana Busquets, Señora de una de las más nobles y distinguidas Familias de la Isla; la que, dedicada a los ejercicios de la verdadera virtud, pensava en algún modo de retiro para separarse de todo comercio con el mundo; a este fin dirigía sus oraciones a Dios y a los Santos, señaladamente al P. San Jerónimo cuia devoción la había aconsejado con muchas veras cierto religioso de la Cartuja del Jesús Nazareno, que así se titula la del dicho Reino;

Al mismo fin, añadió a sus ejercicios de piedad, los votos simples de castidad y religión, a ver si con este sacrificio, inclinaría a la bondad de Dios, a que la manifestase su Voluntad; interín, se sirvió de los medios humanos que suelen practicarse en estos lanses, y uno de ellos fue, comunicarse su interior con dos buenas y exenplares Religiosas Agustinas, del Monasterio de Pollensa, Señoras de no menos ilustre nacimiento que la Busquets y conocidas por los nombres de Sor Violante Dameto, y Sor Magdalena¹⁷ San Juan:

La resulta de esta comunicación fue, acordar las tres unánimes la fundación de un monasterio de Religiosas de San Jerónimo. Facilitó [la] execución de este acuerdo la reforma o abolición de un Convento de Terciarias de San Francisco de Asís, el que juntamente con una pequeña Iglesia dedicada a Santa Isabel Reyna de Ungría, unida al citado Convento, posesión también de dichas Terciarias, pidieron dichas Señoras Busquets y Compañeras al Ilmo. Sr. Obispo Diocesano; Este atorgó la gracia, la que obtenida, fue confirmada por la Santidad de Innocencio VIII en el 11 de Setiembre de 1485.

¹⁵ ST. JERONI: "Cartes, 108, Epitafi de Santa Paula, 20", *Cartas de San Jerónimo*, núm 220, 281. Versió catalana de l'original llatí, per l'autor.

¹⁶ AMSE, P. S. 37.1.2. Narració un poc novel·lada, amb notables inexactituds, de la fundació del monestir de Santa Elisabet de monges de Sant Jeroni. És reproduïda gairebé literalment a un manuscrit de J. Nuñez, OSH: *Quinta Parte de la Historia de la Orden de San Gerónimo (1676-1777)*. Biblioteca Real del Escorial, Mss. J. I. 8 y 9. Sembla una redacció, d'autor desconegut, feta en el segle XVIII, en el monestir de Santa Elisabet, per enviar al cronista de l'Orde de Sant Jeroni, complint manament del pare general, o una còpia d'una redacció original de Juan Nuñez, treta del manuscrit de l'Escorial i enviada al monestir de Santa Elisabet. El manuscrit de l'Escorial ha restat inèdit fins l'any 1999, en què ha estat publicat, en dos volums, amb el mateix títol, per Ediciones Escorialenes (EDES). La part que fa referència al monestir de Santa Elisabet, i també al de Sant Bartomeu d'Inca, es troba en el volum II, 212.213.

¹⁷ Binimelis posa encertadament *Margarita*.

Posesionadas las referidas Señoras de dicho Monasterio, que quizeron se llamase de Santa Isabel, por esta ser la Titular de la Iglesia dicha, profesaron la Regla del P. San Gerónimo en manos del Obispo auxiliar Don Fr. Juan de Dios, Religioso Carmelita y Gobernador de la Sta. Iglecia de dicha Isla, por ausencia del propio Obispo el Illmo. Sr. Don Diego de Avallaneda;

El fervor de las nuevas Profesas, y deseos de instruirse y cunplir no solamente con su Regla y Constituciones sino también con la práctica y loables constumbres de las otras Religiosas de su Orden la[s] enpeñaron a solicitar de [1] Convento de Barcelona que viniese alguna Religiosa de las de maior Observancia, y efectivamente la Madre Sor Práxedes Albertí, natural que era de la dicha ciudad de Palma, vino con licencia del Ordinario de Barcelona.

Interín que esta Religiosa ponía todo su cuidado en arreglar quanto inporta al Servicio de Dios y de las Religiosas, en lo Espiritual y Temporal ,tal ves hella misma advertia a las otras Religiosas la poca Firmesa o algun defecto en el establecimiento de su Monasterio o de la abolición de las antedichas Terciarias; y por esto, Priora y Religiosas acudieron a la Santidad de Alexandro VI pidiendo nueva gracia y consecución de Iglecia, Convento y demàs pertinencias que fueron de las mismas Terciarias; la que se les concedió, dando por válida y bien hecha la reforma y abolición de las expresadas, y aprovando la nueva fundación como es de ver en Breve de dicho Smo. P. Alexandro expedido en Roma, en San Pedro, baxo el anillo de[1] Pescador; a los 18 Setiembre 1492, que para original en el dicho Convento de Sta. Isabel, en su Arxivo.

Después de seis años, que fueron los intermedios entre uno y otro Breve de Innocencio [y] de Alexandro, viendo la Religiosa Sor Práxedes Alberti que ya no hera necesaria su persona en el Convento de Mallorca, se restituyó al de Barcelona, dexando a este de Mallorca y sus Religiosas con tanta edificación y conplacencia del Pueblo, que el buen olor de su vida atraxo des de luego a muchas Señoras, también de la misma distinción, a solicitar su Santo Hábito y vivir en su edificación y compañía.

Así se fue aumentando poco a poco de religiosas, de suerte que 35 años después, esto es, en el de 1530, salieron siete para fundar en la Villa de Inca otro Convento de la Orden, que en el dia se llama de San Bartolomé; Asta aquí dicha Fundación.

12

Fórmula per concedir a la monja que professa, la *companya e germandat* amb la comunitat

1485¹⁸

Alsant-se totes les monges, e la novella professa astant-se agenollada, girada la cara al altar, la priora concedesca-li la *companya e germandat*, dient en aquesta manera ques segueix:

Encara que totes siem germanes en Jesuxrist per la gràcia del sant Batisme, e tenim un pare en lo cel, si, segons podem, obeim a sos manaments, lavors emperó nos ajuntam molt més e som fets una cosa, quant per oracions e beneficis unes a altres nos ajudam, segons que en la primera església se lig que feren los sants pares, als quals era un cor e una ànima en lo Senyor, molts dels quals, ensesos en lo amor de Jesu Christ nostre Senyor, venent les possessions e coses que tenien, posaven lo preu en la comunitat que estava ajuntada ab los sants apòstols, e ab la santa Mare de Jesu Christ, nostra Senyora la Verge Maria. E los apòstols ab goig repartiren a tots, segons que a cascun era mester.

Axí, per cert, aquesta germana, essent inspirada de Déu, moguda per lo exemple de la benaventurada Verge e dels sants apòstols, desitge ajuntarse a nostra companya; per tant, nosaltres li dam la comuna germandat e companyia per a viure entre nosaltres, quant ab lo Senyor podem, y és nostro de atorgar, perquè, ab los elets del Senyor, pugue rebre los guallardons promesos en lo cel per lo gualardonar de totes bones obres, als seguidors de la perfecció, los quals li atorch nostre Senyor Jesu Christ, lo qual ab lo Pare e ab lo Spirit Sant viu e regna per a tot temps.

E responguen les monges. Amen.

E lavors alesh la nova professa besant la mà a la priora, e la priora e totes les monges donen-li pau, estant cascuna en son loch, e açò fet tornen-se'n al cor. E lo sacerdot seguesca lo ofici de la missa. E la monge novament professa combrech aquest dia devotament, després que lo sacerdot haurà sumit lo cors del Senyor, e sia asseguda aquex dia a la taula de la priora.

13

Censals passats de la comunitat de la Terça Regla a la comunitat de jerònimes

Fa misser Benedicto de Orlandis, en la festa de Sanct Pera e Sanct Phelip, per una vinya possaeix en 10 terme de la ciutat, en lo camí de Incha, la qual fonch de misser Serrallí, sis quarteres forment censals. / Ara dit cens s'és reduit a 4 lliures 16 sous. / Ara el fa mestre Johanot Garbí, espaser... / Es dit censal de las monges de Sancta Helizabet.¹⁹

Fa Gabriel Savi, argenter, per hun alberg possaeix en lo carrer de la argenteria, lo qual comprá den Artís, e ans fou de na Benedicta, en la festa de S. Miquell, tres liures censals... / És dit censal de las monges de Sancta Helizabet.²⁰

Fa mestre Miquell Ripoll, fuster, per hun alberg possaeix en lo carrer de Sanct Antoni de la Plassa, lo qual alberch es cituat en dit carrer, davant lo alberg den Manera, a la festa de Sanct Johan de juny, dues liures censals. / Es dit censal de las monges de Sancta Helizabet.²¹

Fa en Jaume Monjo de Muro, a la festa de sanct Pere e Sanct Phelip, quatre quarteres de forment censals. Les quals compararen les monges de la Terça Regla den Antoni Monjo e de la dona Guillelma, muller sua, e den Pere Vidal e Francesch Dols de Muro, sobre un alberch scituat en dita vila, sots la porció de Gerona, e sobre una sort de terra apel·lada la Costa. Appar per carta en poder del discret en Arnau Genover, notari, sots a 25 de abril, any 1400.²²

Fa la heretat de mossèn Baptista Salom, mercader, *quondam*, dos liures censals, són per lexa feta al nostre monestir per lo prom Antoni Salom, amb càrrec de un paner fahedor lo dia dels morts, en la capella de Sant Gabriel, de la Seu. Appar per testament fet en poder del discret en *Guilerm de Oristany*, notari, sots a 26 de satembre, any 1420... / Dit censal és de les monges de Sancta Elizabet.²³

La senyora Catherina Terriola, muller del magnífic misser Johan Terriola, cavaller e doctor, *quondam*, atenant que mossèn Pau Terriola, *quondam*, acostumava fer al monestir de la terça Regia sis quarteres de forment censals, segons apar en lo capbreu vell, les quals ha molt temps no són pagades..., per maior repós de la consciència sua e dels successors, fa donació de sis quarteres de forment censals.²⁴

¹⁹ AMSE. *Capbreu*, 2, 56. 2, f. 89v.

²⁰ AMSE. *Capbreu*, 2, 56.2, ff. 99-99v.

²¹ AMSE. *Capbreu petit*, 56.1, f. 11v.

²² AMSE. *Capbreu major*, 31.1, f. 61.

²³ AMSE. *Capbreu*, 2, 56.2, f. 89.

²⁴ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, 1.61.

Fas record jo, Gabriel Móra, prevere, sacerdot de les monges de Sant Hierònim, com la heretat de mossèn Carles Desbac fa dues lliures censals al monestir de la terça Retgla, qui vuy és de Sant Hierònim, lo primer de noembre. Lo qual censal és estat pagat per lo dit mossèn Carles, he, en la malaltia de la qual morí, dix a mi de paraut a, com a confessor seu, digués, que parlàs, en lo dit mossèn Joan Desbac, son fill, que paguàs lo dit censal. Lo qual acceptà, he promès desiant pagar lo dit censal, he lo convent li ha remès tot lo degut. Ara pague lo dit censal cascun an.²⁵

També passaren a poder de la nova comunitat tres censals instituïts per religioses terceroles: un de quatre quarteres de blat censals procedent del dot de sor Magdalena Buadelia (1377), un altre de quatre lliures censals, donació de sor Eulàlia Roseila (1424), i un tercer d'una lliura i dotze sous del dot de sor Graciosa Font (1430).²⁶

Les jerònimes comptaren també amb la venda d'una casa que, pel context del document, pareix que provenia de la Terça Regla: Joan Riera, prevere, procurador del monestir de Sant Jeroni, que succeeix al de Santa Elisabet, ven el 18 de gener de 1499, al notari Gaspar Tudela, una casa ubicada en el carrer abans anomenat d'en Plaça, a la parròquia de Santa Eulàlia, per 18 lliures, preu reduït a causa dels gravàmens que pesaven sobre ella.²⁷

14

Llegats i donacions a les jerònimes, els primers quinze anys

1486-1500

Joana Carbonell, muller de Blai Olzina, pagès ciutadà, llega 40 sous a l'església i monestir novament construït, vulgarment dit de Sant Jeroni... (1486).²⁸

Antoni Serra, mercader, llega 12 diners per a l'obra i fàbrica del monestir de Sant Jeroni, construït dins la present ciutat (1488).²⁹

Nicolau Dameto, religiós del convent de Santa Maria dels Àngels, llega 10 sous a les monges de Sant Jeroni (1491).³⁰

Alberti de Dameto, franciscà del dit convent, llega 30 lliures al monestir de Santa Elisabet (1491).³¹

La dona Praxedis, muller de mossèn Jordi Brondo, ciutadà, lexa dues quarteres de forment censals (1491).³²

Isabel, muller de Joan Amorós, paraire, llega 20 sous a les obres del monestir de Sant Jeroni (1493).³³

Caterina, vídua de Guillem de Busquets, mare de sor Maciana, una de les tres fundadores, llega al monestir 6 lliures, 18 sous i 6 diners censals, més 10 lliures que ha de pagar Elionor, muller de Sebastià Albertí, filla i hereva de la testadora (1495).³⁴

²⁵ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, 1.44v.

²⁶ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, 1.68v, 63, 75.

²⁷ ARM. Prot. C-2, 658, fs.17-18v. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet ...", *BSAL*, 52, Palma, 1996, 217.

²⁸ ARM. Prot. 364, 1.151. R. ROSSELLO: "El Convent de monges jerònimes de Ciutat", 15.

²⁹ ARM. Prot-S-60, ls. 76-77. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes...", 213.

³⁰ ARM. Prot. C-226, ff.96-98. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes...", 213.

³¹ ARM. Prot. M-654, 1.9. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes ..." 213.

³² AMSE. *Capbreu major*, 31.1, 1.69.

³³ ARM. Prot. R-579, f. 76-76v. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes ...", 213.

³⁴ ARM. Prot. R-579, 1.93-94. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes ...", 214.

Joan Alagot, mercader, lexa per a una obra pia, una quartera de forment censal, la qual és assignada al monestir pel comissari e tresorer de la Cruada, succeint en los béns de Bernat Saverdera, mercader, com a hereu del testador (1498).³⁵

Antoni Cifre, enviat del monestir per acaptar e fer lo quest de oli, formatgeria e forment, compta amb el suport del lloctinent Ximén Pérez Escrivá de Romaní, el qual adverteix a tots els batles de la Part forana que li donin favor i ajuda (1488).³⁶

Els Jurats de la Ciutat acorden lliurar cada any al monestir, per als ciris qui servesquen a les festes anyals e en los dies que's diran los goigs, 46 sous i 4 diners, la mateixa quantitat que donaven anualment al monestir del puig de Pollença (1497).³⁷

Guillem Garau, blanquer, dóna al monestir de Sant Jeroni unes cases i hort, situades davant el monestir, sota alou de la Casa del Temple, tengudes també pels hereus de Nicolau de Vallobar, donzell *quondam*, al cens de 55 sous, i per Na Lledona, al cens de 48 sous (1497).³⁸

A aquestes quantitats s'hi han d'afegir les aportacions que probablement feren com a dot les sis monges que professaren els primers quinze anys. D'aquest període no es guarda cap registre de comptabilitat i només hem trobat constància de dues quantitats ingressades com a dot, per part de sor Francina Rovira i sor Caterina Llulla.

15

Súplica de la comunitat jerònima al papa Alexandre VI

1492³⁹

Beatissime Pater. Olim tunc Episcopus maioricensis, provide attendens quod in Monasterio monialium Sancte Elizabeth, tunc tercii Ordinis Sancti Francisci de Penitentia nuncupati, nunc Sancti Jeronimi, sub regula Sancti Augustini ordinis, sorores sive moniales dicti tertii ordinis admodum inhoneste et cum magno ordinis et religionis obprobrio vivebant, indigebatque dictum monasterium reformatione necessaria, et propterea, volens debite prout tenebatur pro suo pastoralis officio providere, monasterium predictum in capite et in membris reformans, et eiectis inde sororibus seu monialibus in illo tunc degentibus, sua ordinaria auctoritate moniales dicti ordinis Sancti Augustini in illo introduxit, et in ibi dictum ordinem Sancti Jeronimi instituit, ac voluit et ordinavit quod, de cetero, moniales dicti ordinis Sancti Jeronimi in eodem monasterio degerent, ipsunquae monasterium, prout antea erat, sue ordinarie jurisdictioni subjectum perpetuo esset et remaneret, prout in quibusdam litteris auctenticis de super confertis, quarum tenores ibi plenius continentur.

Ut autem reformatio, introductio, voluntas et ordinatio predicta, eo majorem obtineant roboris firmitatem quo per s[ancitatem] v[estram] fuerint approbata, supplicant humiliter v[est]re s[ancitatis] priorissa et conventus dicti monasterii, quatenus super hoc oportunitis providentiis introductionem, reformationem, voluntatem et ordinationem predictas, ac, prout illas concernunt, omnia et singula in dictis litteris contenta et inde secuta quecunque, auctoritate apostolica approbare et confirmare, cum oportuna tam juris quam facti defectuum suppletionem, illaque omnia et singula perpetuo inviolabiliter observari mandans, et nihilominus, dic um monasterium de novo eiusdem ordinario, prout prius, perpetuo subjiciendum et subjectum esse decernatur.

³⁵ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, 1.69v.

³⁶ ARM. AH 210, 1.65. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes ...", 216.

³⁷ ARM. E.U., fs.379-379v. M. BARCELO CRESPI: "Alguns aspectes ...", 216.

³⁸ AMSE. *Pergamins*, 1.38.

³⁹ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, 1.2.

Et insuper, ad evitandum scandala, quod de cetero moniales dicti monasterii confessorem aliquem eligere non possint, nisi de consensu priorisse et conventus predictarum, statuere et ordinare dignetur, de gratia speciali, premissis ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis, necnon quibusvis privilegiis et indultis alias eidem monasterio, forsans sub quibusvis verborum formis et clausulis etiam derogatoriis, fortioribus, efficacioribus et insolitis, concessis, quibus, tenores illorum pro sufficienter expressis habendo, placeat hac vice dumtaxat specialiter et expresse derogare. Ceteris que in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscumque.

Et per brevem s[anctitatis] v[est]re, quia pauperrime et mendicantes.

16

Breu d'Alexandre VI, confirmant la reforma del monestir de Santa Elisabet

1492⁴⁰

Dilectis in Christo filiabus, Priorisse et Conventui monasterii Sancte Helizabet ordinis Sancti Hieronimi, sub regula Sancti Augustini.

ALEXANDER PP VI.

Dilecte in Christo filie. Salutem et apostolicam benedictionem.

Exponi nobis nuper fecistis quod olim tunc Episcopus Maioricensis, provide attendens quod in Monasterio vestro, tunc tercii ordinis Sancti Francisci de Penitencia nuncupati, sorores sive moniales dicti tercii ordinis admodum inhoneste et cum magno ordinis et religionis obprobrio vivebant, indigebatque dictum monasterium reformatione necessaria, et propterea, volens debite, prout tenebatur, pro suo pastoralis officio, providere, monasterium predictum in capite et membris reformavit, eiectisque inde sororibus sive monialibus in illo tunc degentibus, sua ordinaria auctoritate moniales dicti ordinis Sancti Augustini in illo introduxit, et inibi dictum ordinem Sancti Jeronimi instituit, ac voluit et ordinavit quod, de cetero, moniales dicti ordinis Sancti Jeronimi in eodem monasterio degerent, ipsumque monasterium, prout antea erat, sue ordinarie jurisdictioni subiecto perpetuo esset et remaneret, prout in quibusdam litteris auctenticis dicti Episcopi desuper confertis plenius dicitur contineri.

Quare, pro parte vestra, nobis fuit humiliter supplicatum ut reformationi, introductioni, voluntati et ordinationi predictis, pro illarum subsistentia firmiori, robur apostolice confirmationis adjicere, aliisque in premissis oportune providere de benignitate apostolica dignaremur.

Nos igitur, hujusmodi supplicationibus inclinati, introductionem, reformationem, voluntatem, ordinationem predictas, ac, pro ut illas concernunt, omnia et singula in dictis litteris contenta et inde secuta quecumque, auctoritate apostolica, tenore presentium, approbamus et confirmamus, ac presentis scripti patrocinio communimus: Supplentes omnes et singulos tam juris quam facti defectus, si qui forsans intervenerint in eisdem, illa que omnia et singula perpetuo inviolabiliter observari mandamus. Decernentes dictum monasterium eidem ordinario, prout prius, perpetuo esse subiectum.

Et insuper, ad evitandum scandala, ut ibidem, de cetero, moniales dicti monasterii confessorem aliquem eligere nequeant nisi de consensu priorisse et conventus predictarum, statuimus et ordinamus. Mandantes etiam dilecto filio Archidiacono Ecclesie Maioricensis ac officiali Maioricensi ut ipsi, vel alter eorum, eisdem priorisse et conventui efficacis defensionis presidio assistentes, faciant auctoritate nostra omnia et singula premissa

⁴⁰ AMSE, Pergamins, 1.36; Capbreu major, 31.1, f. 2-2v.

inviolabiliter observari. Contradictores per censuram ecclesiasticam et alia iuris remedia, appellatione postposita, compescendo.

Non obstantibus premissis ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis, statutis quoque et consuetudinibus monasterii et ordinum predictorum, juramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, privilegiis quoque et indultis, alias eidem monasterio forsan per sedem apostolicam sub quibusvis verborum formis et clausulis, etiam derogatoriis derogatoriis fortioribus, efficacioribus et insolitis, concessis. Quibus, tenores illorum pro sufficienter expressis habentes, illis aliis in suo robore permansuris, hac vice dumtaxat specialiter et expresse derogamus, ceterisque contrariis quibuscumque.

Datum Rome, apud Sanctum Petrum, sub anulo piscatoris, die xviii Septembris MccccLxxxii, pontificatus nostri anno primo. Jo[hannes] Crothon.

17

Testament de Mn. Bernat Duran

1494⁴¹

In nomine Domini. Amen. Qui sua solita pietate neminem vult periri [sic], imo omnes in se sperantes salvat, custodit, idcirco: Ego Bernardus Duran, Presbyter, in Sede Majoricensi Beneficiatus, infirmitate corporali detentus, de qua mori timeo, in meo tamen pleno sensu, firma loquela, et memoria integra existens, volens de Bonis adeo mihi collatis disponere et ordinare, hoc praesens nunc facio et ordino Testamentum, in quo eligo manumissores meos etc. hujus meae piae Dispositionis existens [sic], sine tamen damno et periculo ipsorum, videlicet, Venerabilem Guillelmum Grua, Domerium, et Discretum Joannem Riera, Presbyteros in Sede Majoricarum Beneficiatos, et utrumque ipsorum in solidum, quos rogo, ut carius possum, et eis plenam quae fero potestatem, quo si me mori contigerit ante quam aliud mihi liceat condere Testamentum, ipsi, seu eorum alter, de Bonis meis hanc meam compleant et exequantur voluntatem, prout a me invenerint dispositum, ac etiam ordinatum.

Et in primis, commendans Animam meam in manibus Domini Nostri JESU CHRISTI, eligo sepulturam Cadaveri meo faciendam in Ecclesia Monasterii Sancti Hieronimi, quam mando fieri bene et honorifice, arbitrio et cognitioni ditorum meorum Manumissorum. Volens, et mandans quod Cadaver meum ad dictam Ecclesiam processionaliter deferatur per presbyteros Sedis Majoricarum, qua sepultura facta, procedo ad Legata sequentia:

Et primo volo et mando quod die sepulturae meae celebrentur submissa voce novem Missae, videlicet, septem gaudia Beatae Mariae, et una de Sancto Hieronymo, et altera de Sancta Elisabet, pro anima mea salvanda, pro quibus celebrandis, Luminaria et Oferta, exsolvi mando Charitatem assuetam.

Item lego Fabricae Sedis Majoricarum, amore Dei, viginti solidos.

Item lego Hospitali generali praesentis Civitatis, viginti solidos, amore Dei.

Item lego Dominae Leonorae Grua, bono amore, centum solidos, amore Dei.

Item lego Dominae ... Petra, bono amore et in satisfactionem servitutis mihi et domui meae impensae, centum solidos.

Item lego similiter Manumissori meo pro onere hujus mae Manumissoriae, singulas Gramasias Panni luctus cum eorum Caputiis

Item lego Antonio Grua, Textori, unam Gramasiam Panni luctus cum suo Caputio.

⁴¹ Extret del Sumari d'una controvèrsia del Dr. Miquel Pons Caparó contra el Rnd. Antoni Bonnin, sobre el benefici fundat per Mn. Bernat Duran a la parròquia de Santa Eulàlia. És una transcripció impresa a 1759. És en fotocòpia a AMSE. *Capellans i confessors*. PS. 35.1., pág. 1-4.

Item lego Reverendissimo Domino Majoricensi Episcopo, ratione suae superioritatis et Pontificatus Dignitatis, quinque solidos.

Item lego Antonio Ferrer, Paratori, Consobrino meo, unam Gramasiam Panni luctus cum suo Caputio.

Item lego Michael Litrà Notario infrascripto, unam Gramasiam Panni luctus cum suo Caputio.

Item lego cuidam Filio dicti Antonii, consimilem Gramasiam cum suo caputio.

Item lego Laurentio Duran, Parochiae de Soller, Consobrino meo, unam Gramasiam, et ex alia parte decem libras monetae Majoricarum.

Item lego Salvatori, Filio Petri Ribes, Parochiae de Petra, decem libras.

Item volo quod, morte mea sequuta, dicti mei Manumissores distribuant et dividant decem pannos albos, sexsenos, pro captivis Christianis hujus Insulae a Terna Voganetorum redimendis, et quod in distributione praecedant Domicellae et aliae Mulieres in captivitate detentae, videlicet: Quod in primo anno dentur tres Panni; Et in secundo anno alii tres; Et in tertio anno reliqui quatuor.

Praeterea ad honorem, laudem, et gloriam Omnipotentis Dei et ejus Genitricis Intemeratae Virginis Mariae, atque in memoriam Passionis Domini Nostri JESU CHRISTI, et ut Deus misereatur Animae meae et parentum meorum ac omnium Fidelium Defunctorum, facio, creo, et de novo instituo unum simplex Beneficium perpetuum Ecclesiasticum ad Altare videlicet constitutum in Parochiali Ecclesia Sanctae Eulaliae praesentis Civitatis Majoricarum, sub invocatione Passionis Domini Nostri JESU CHRISTI, volens et expresse disponens atque mandans quod Presbyter qui pro tempore illud possiderit, teneatur regere in Spiritualibus et gubernare Moniales Monasterii Sancti Hieronymi praesentis Civitatis, communicando dictis Monialibus Sacramenta Confessionis, Eucharistiae, et Extremae Unctionis, et alias spirituales occurrentes necessitates, et etiam teneatur quolibet die Dominico et Festivitatum quae in Majoricis colunt, et a Negotiis temporalibus observantur, celebrare alta voce Missam in dicta Ecclesia Sancti Hieronymi Monialibus praedictis Chorum facientibus et, finita ista, teneatur facere absolutionem generalem in Ecclesia memorata pro Animabus mei et honestissimarum Monialium dicti Sancti Hieronymi, in dicto Monasterio vita functarum, quae omnia in dicto Monasterio observari mando atque volo, quamdiu idem Monasterium habitabunt Moniales dictae Religionis, sive Ordinis Sancti Hieronymi.

Si vero sequeretur quod per alias Ecclesiasticas Personas religiosas vel Seculares dictum Monasterium inhabitaretur, et non per Moniales dicti Ordinis sancti Hieronym, tali casu Beneficiatus dicti Beneficii tantummodo [teneatur] celebrare in dicta Ecclesia Sancti Hieronymi Missas in quolibet die Dominico et in quolibet die Veneris, faciendo dictam absolutionem.

Pro dote cujus quidem Beneficii et sustentatione vitae Presbyteri illud possidentis et Servitium impendentis, assigno, et de praesenti, dicto Beneficio et illius possessoribus pro tempore existentibus, perpetuo dono illas viginti quatuor libras monetae Majoricarum quas mihi facit Universitas Majoricarum decima quinta mensis Junii, et quae sunt de numero censualium vulgo dictorum de Barcelona, de et ex quibus teneatur dictus beneficiatus respondere et solvere Procuratori Anniversariorum dictae Parochialis Ecclesiae [Sanctae] Eulaliae, quolibet anuo, perpetuo, quatuor libras hujus monetae Majoricarum.

Ius vero Patronatus dicti Beneficii et praesentationis illius quoties vacare contigerit, lego et pertinere volo dicto Venerabili Guillelmo Grua Presbytero ad ejus omnimodas voluntates, volens quod, illico post mei obitum, dictum Beneficium praedicto Guillelmo Grua conferatur, et in eo constituatur. Qui quidem Patronus illius, seu Successores, in prima vacatione dicti Beneficii teneatur praesentare ad illius assecutionem Discretum Bernardum Capiró, Presbyterum de consanguinitate mea, et in secunda vacatione teneatur praesentare Iacobum Benedictum Litrà, Filium Michaelis Litrà, Notarii infrascripti, si Presbiter esse voluerit.

In aliis autem vacationibus pro tempore occurrentibus teneatur Patronus pro tempore existens praesentare ad assecutionem dicti Beneficii Presbyterum de genere meo, si inveniri

potuerit, sin autem Clericum de Parentela mea; Et non existentibus Presbyteris, vel Clericis de Consanguinitate mea, tali casu teneatur praesentare Presbyterum bonae famae et honestae Conventionis, qñi dictam servitutem faciat, prout et per me dispositum est et ordinatum; Supplicans cum praesenti, Reverendissimo Domino Majoricarum Episcopo seu illius in Spiritualibus Generali vicario, ut praesentationem, fundationem, et donationem Beneficii benigne admittant, suam in praedicta Fundatione interponendo auctoritatem pariter et Decretum.

Solutis autem et completis in omnibus vero aliis Bonis meis Mobilibus et immobilibus, iuribusque et actionibus universis mihi nunc vel in futurum pertinentibus et pertinere debentibus, instituo Heredem meum universalem dictum Discretum Guillelmum Grua, manumissorem meum, ad suas omnimodas voluntates libere et licite faciendas, et ad ultimum revoco, casso paenitus, et annullo quaecumque alia Testamenta, Codicillos et alias ultimas voluntates per me factas et facta in posse quorumcumque Notariorum seu Scriptorum, etiamsi Verbis derogatoriis quibuscumque conceptos, conceptas, et concepta fuerunt, quoniam illorum omnium me penitet, et pro non factis haberi volo, et omnino viribus carere volo, et effectu.

Haec est autem ultima voluntas mea, quam laudo, approbo, ratifico, et confirmo, et eam valere volo jure Testamenti, quae si non valet, aut valere non poterit jure Testamenti, saltem valeat et valere volo jure Codicillorum aut jure alterius ultimae voluntatis, quo melius valere poterit, perpetuoque tenere.

Quod Testamentum fuit scriptum et a praefato Testatore firmatum, die sabati undecima mensis Octobris, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto.

Sig+num Mei Bernardi Duran Presbyteri praedicti, qui hoc Testamentum, quod est ultimum velle meum, laudo et firmo. Testes hujus Testamenti vocati, et rogati, sunt Discretus Joannes Riera = Honufrius Garell, Presbyteri in Sede Majoricarum Beneficiati = Gabriel Domenech = et Thomas Domenech = Raphael Pugi, Blanquerii = Gabriel Magraven = et Michael Moyá, Fusterius Majoricarum, ac Michael Litrà, Notarius infrascriptus.

18

Privilegi d'amortització, del rei Ferran el Catàlic

1498⁴²

Nos, Ferdinandus, Dei gracia Rex Castelle, Aragonum, Legionis, Sicilie, Granate, Toleti, Valencie, Gallecie, Maioricarum, Hispalis, Sardinie, Cordube, Corsice, Murcie, Giennis, Algarbii, Algezire, Gibraltaris ac insularum Canarie, Comes Barcinone, Dominus Vizcaye et Moline, Dux Athenarum et Neopatrie, Comes Rossilionis et Ceritanie, Marchio Oristani et Gociani.

Ad moniales edes sacras sublevandas ferventi devocione Principem moveri earum que neccessitati pro viribus providere decet. Cumque Magestati nostre humiliter supplicari feceritis vos, devote religiose et dilecte nostre Priorissa et moniales monasterii Sancti Jheronimi Civitatis Maioricarum, ut infrascripta vobis gratia et liberalitatis nostre Regie munificencia prosequi dignemur: Intellectaque inopia dicti monasterii, intuitu caritatis et divini cultus zelo, vestris humillimis supplicationibus benigniter anuere decrevimus, gratiam infrascriptam liberali anima, more nostro, vobis concedentes.

Tenore igitur presentis carte nostre cunctis futuris temporibus valiture, vobis eisdem Priorisse et monialibus dicti monasterii beati Hieronimi, et seu procuratoribus vestris ad hec eligendis et constituendis, licenciam et facultatem concedimus et impartimur: Quod,

⁴² AMSE, Pergamins, 1.39.

non obstantibus franchisesis et edictis Maioricarum, nec sententiis vel ordinationibus quibuscumque prohibentibus ne bona de realenco, sive sint alodialia sive feudalia, in dicto Regno Maioricarum vendi, transferri aut alienari possint personis et locis ecclesiasticis religiosis sive sanctis aut aliis piis operibus, possitis et vobis liceat libere atque impune, emere, carricare aut alio quovis titulo habere et acquirere, nomine, vice, loca et ad opus dicti Monasterii ac sustentationis vestre seu eiusdem monasterii, tam in dicta Civitate Maioricarum et illius terminis quam in quacumque parte dicti Maioricarum Regni, quecumque censualia sive census perpetuos aut alia quecumque iura et redditus sive proventus, usque ad summam et quantitatem centum librarum monete dicti Regni, annualium et rendalium.

Inclusis, comprehensis et intellectis in eisdem omnes illas viginti et quatuor libras rendales et annuales quas Bernardus Duran, quondam, presbiter, in suo ultimo testamento legavit ad opus cuiusdam beneficii seu Capellanie celebrande perpetuo in dicto Monasterio, qui dictis monialibus sacramenta salutaria ministrari teneretur, sine laudimio tamen et fatica et aliis infiteoticis juribus, ad imperpetim seu instrumentis gratie mediantibus, in una vel pluribus emptionibus et aliis quibusvis acquisitionibus, in et super quibuslibet alcareys, villis vel locis, hospiciis, domibus, vineis, ortis, campis et aliis bonis de realenco, prout poteritis reperire et habere, et seu vobis et Monasterio predicto erunt per quasvis personas dimissa, legata seu quomodolibet erogata.

Quequidem censualia, census, redditus et jura per vos emenda et seu acquirenda ut prefertur, sint ipsofacto vobis et dicto Monasterio consignata, habita et acquisita: dum tamen predicta censualia, redditus et alia jura predicta emenda ut prefertur, et seu acquirenda, seu et super quibus onerabuntur, sub nostro directo seu alodiali dominio minime teneantur, et dicta censuoaia, redditus et jura predicta per vos emenda et seu acquirenda, monasterium jam dictum et seu vos, Priorissa et moniales illius possitis cunctis temporibus possidere, dum tamen earum precium dictam sumam centum librarum annualium et rendalium non excidat.

Si autem predicta censualia, census perpetuos, redditus et jura, sic ut premititur, per vos emenda et seu acquirenda, casu alico [sic] in totum vel in partem redimi contigerit seu quitari, quandocumque precium vel precia eorundem, quod vel que habitum vel habita fuerint ex redemptionibus supradictis, inde resmerçari et iterato alia emi possitis semel et pluries ac tocians quotiens ipsa redimi vel concambiari contigerit ut prefertur, aut aliud censuale, jus et redditus in locum predicti censualis, redditus, juris redempti seu quitati acquirere, habere, donari et assignari. Et si forte contigerit aliquod ex predictis censualibus, redditibus, censibus perpetuis, vel juribus evinci vel penitus experiri, possit aliud censuale, redditus vel jus in locum illius haberi, emi, assignari seu donari per quemcumque.

Nos enim censualia, redditus et jura predicta, per vos emenda et acquirenda ut predictur, et alia quecumque que resmerçari seu in locum quitatorum, peremptorum vel evinctorum assignari contigerit per quemcumque vobis aut monasterio jamdicto, postquam empta ac adquisita seu assignata et donata fuerint, ex nostre Regie potestatis plenitudine, nunc pro tunc amortizamus et amortizata esse decernimus cum presenti. Volumus tamen et nobis expresse retinemus quod censualia, redditus vel jura predicta per vos emenda et acquirenda, que hujusmodi vigore amortizari contigerit, transeant remaneantque perpetuo cum suo onere regali et vicinali, secundum franchisesias dicti Maioricarum Regni, sicut ante.

Et si forte vos dicta Priorissa et moniales renueritis solvere, vel recursum habueritis pro contributione ad quam censualia ipsa, redditus, jura et seu possessiones tenentur aut tenebuntur, ad Judicem ecclesiasticum, forum nostrum quomodolibet declinando, eo ipso quo attemptaveritis, dicta bona et redditus sint nobis et fisco nostro totaliter acquisito, quia sub hac condicione et non alias, concessionem hanc vobis duximus faciendam et facimus. Volumus etiam quod vos et successores vestri et possessores ipsorum censualium et rerum aliarum predictarum, pro salute anime nostre et illustrium predecessorum nostrorum et prosperitate Regie domus nostre, in vestris orationibus teneamini intercedere ad dominum nostrum Ihesum Christum.

Nos enim cum hac eadem, mandamus quibuscumque notariis aut scriptoribus, qui per vos dictas Priorissam et moniales vel vestrorum procuratorem aut procuratores fuerint requisiti, ut de emptione vel emptionibus ac acquisitione seu acquisitionibus censualium, reddituum aut jurium predictorum faciendis instrumentum seu instrumenta, quotiens volueritis vobis faciant atque tradant, cum clausulis necessariis et etiam oportunis franquesiis, privilegiis aut aliis supradictis, obsistentibus nullomodo. Quoniam nos emptiones, cambia vel acquisitiones ipsas cum facte fuerint ut prefertur, nunc pro tunc et tunc pro nunc, hujusmodi serie approbamus, laudamus, ratificamus et etiam in omnibus et per omnia confirmamus, eisque auctoritatem nostram impendimus pariter et decretum.

Supplentes et tollentes serie cum presenti, ex nostre Regie potestatis plenitudine, omne defectum, nullitatem et vicium, si que forsam fuerint in cessione et provisione istiusmodi, aut in emptionibus et acquisitionibus memoratorum. Super quibus ex eadem plenitudine potestatis dispensamus. Et ne vigore hujusmodi acquiri, amortizari vel concedi valeat amplius quam superius est expressum et concessum, volumus, et notariis et scriptoribus supradictis qui contractus conficient premissorum expresse jubemus, sub pena privationis officii notarie, ut de emptione vel emptionibus et acquisitionibus quibuscumque, de quibus in eorum posse instrumenta firmabuntur aut fient, in fine, provisionis seu concessionis presentis expressam faciant manu propria mencionem, ponendo diem et nomina contrahencium, ac precia emptionum ipsarum.

Mandamus per hanc eandem, locumtenenti generali nostro et Gubernatori, Regioque procuratori nostro in dicto Maioricarum Regno, Judicique amortizacionum, ceterisque demum universis et singulis officialibus et subditis nostris Regni predicti, dictorumque officialium locumtenentibus, presentibus et futuris, ut concessionem et provisionem nostram hujusmodi, et quicquid illarum vigore sequetur ac fiet, perpetuo teneant firmiter et observent, tenerique et observari faciant ab omnibus inconcusse. Et non contraffaciant aut veniant, neque contraffacere aut venire permitant aliqua ratione sive causa, auferimus namque eis et eorum cuilibet omnimodam secus agendi potestatem, cum nullitatis decreto.

Pro huiusmodi vero amortizacione sive licencia amortizandi dictas centum libras monete Maioricarum annuales, rendales et perpetuales, nichil Curie nostre solvistis, quoniam eam zelo caritatis et Domini cultus augmento gratiose expediri jussimus. In cujus rei testimonium presentem fieri jussimus, nostro Comuni Sigillo impendenti munitam.

Datum in Civitate nostra Cesaraguste, die xxx mensis junii, Anno a nativitate domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo octavo, Regnorumque nostrorum, videlicet, Sicilie Tricesimo primo, Castelle et Legionis Vicessimo Quinto, Aragonum et aliarum Vicesimo, Granate autem Septimo. Signum + Ferdinandi, dei gracia Regis Castelle, Aragonum, Legionis, Sicilie, Granate, Toleti, Valencie, Gallecie, Maioricarum, Hispalis, Sardinie, Cordube, Corsice, Murcie, Giennis, Algarbii, Algezire, Gibraltaris ac Insularum Canarie, Comitibus Barcinone, Domini Vizcaye et Moline, Ducis Athenarum et Neopatrie, Comitibus Rossilionis et Ceritanie, Marchionis Oristani et Gociani.
Ferdinandus Rex

Testes sunt Illustris et Reverendus Alfonsus de Aragonia, Archiepiscopus Ceraugustanensis [sic], Spectabiles Ludovicus Dixar, Comes de Belchit; Michael Ximenez Durrea, Comes de Aranda; Magnifici Joannes de la Nuça, Justicia Aragonum, et Joannes Cabrera, Camerarius, milites, dicti domini Regis consiliarii.

Sig + num mei, Joannis Roiz de Calcena, dicti Serenissimi ac potentissimi dni. Regis Scribe, eiusque auctoritate per universam sue Magestatis ditionem publici notarii. Qui predicta de dicti dni. Regis mandato scribi feci.

19

Pagaments al pintor Pere Terrencs per al retaule de Sant Jeroni

1504-1512

*Albarans autògrafs del pintor Pere Terrencs.*⁴³

12 abril 1510

Yo, Pere Terens, pintor, he rebuts contans de vós, mos. Grabriel Móra, deu ducats d-or vanatians, dels quals hi ha dues liures les monges han pagades de la capta del Dijous Sant, e més hi ha quatre liures tretze sous vos ha donades mos. Johan Miquell, procurador llur, e les restants nou liures e set sous aveu vos pagades mos. Gabriell Móra. Són porata de major cantitat del retaulla de Sent Geroni. Fou a xii de abril, any M.D. e deu.

11 setembre 1511

Yo, Pere Terens, pintor he rebuts contans de vós, mos. Gabriell Móra, deu ducats d-or, dic XVI 11. e són porata del retaulla, lo que jo, dit, pintà de Sent Yeroni, dels quals ne pagá mos. Johan Miquell, procurador de Sent Geroni, sinc ducats dor v[eneti]a[ns]. Fou a xi de setembre any M.D. e honze.

3 octubre 1512

Yo, Pere Terens, pintor, he rebuts contans deu liures, dic x 11., de vós mos. Johan Miquell, prevera, procurador de les monges de sent Geroni. E són dita cantitat a compliment de les dos sentes e deu liures, les quals havia haver, de pintar dit retaulla del altar mayor de la església de Sent Yerónim. E per quant está en veritat, fas lo present de mà mia. Fou a iii de huctubre, any M.D. e dotze.

*Relació de pagaments parcials del retaule de Sant Jeroni, al pintor Pere Terrencs. Autògraf de Mn. Gabriel Móra.*⁴⁴

Compta del retaulla de Sant Hierònim ab mestre Pere Tarrencs, pintor, lo preu del qual foren cc lls., segons apar en poder del discret en Miquel Litrá, notari, sots a [*en blanc*].

Primo rebé a viii de marts, any M.d. e quatre, vint lls., per mans del magnífich mos. Beranguer de Montornes, altre dels protectors, segons apar per albarà de mà sua en hun quern de dit mos. Montornas.

Item a iiii de juliol any M.d. e sis, rebé deu ducats d-or per mans de dit mos. Montornas. Apar per albarà de mos. Mòger, prevere, e consinat de mà de dit reverent. És en lo dit quern. Pagá mos. Montornas xx ducats per los dos, per comprar or, a cascun, x duc.

Item a xv de janer any M.d. e set, rebé de dit Montornas trenta duas lls. Apar en lo dit quern per albarà de mà sua.

Item a xviii de marts any M.d. e vuit, rebé per mans de dit Montornas dotsa lls. e mitge. Apar per albarà en lo dit quern de mà pròpia.

Item a vi de abril any M.d. e vuit, rebé per mans de dit mos. Montornas tresa lls. Apar per albarà de mà sua en dit quern.

Item ha rebut per mans del venerable mos. Joan Miquel, prevere, procurador de Sant Hierònim, sinquanta lls. Apar per albarà de mà sua en libre de dit procurador.

⁴³ AMSE. *Libre de Albarans* 1, 47.1, fs. 2v., 4 i 4v.

⁴⁴ AMSE. *Libre de Albarans* 1, 47.1, fs. 124v., 125.

- Item a xii de abril any M.d. e deu, rebé de mi, Gabriel Móra, prevere, e de mos. Joan Miquel e de la reverent priora, deu ducats d-or venetians. Apar en lo present libre per albarà de sa mà pròpia.
- Item a xvi de setembra any d. e deu [sic] rebé de mi dit Gabriel cent sols. Apar per albarà angrunat.
- Item a xi de janer any M.d. e xi rebé, contans, sis ducats d-or. Apar per albarà angrunat.
- Aprés a xxxi de maig any M.d. e onsa, rebé mestra Pere Tarrencs, pintor, prorata del retaula, de mi, Gabriel Móra prevere, deu llrs. Apar per albarà engrunat.
- A xi de setembre any M.d.xi rebé deu ducats, so és, v ducats de mos. Johan e v de mi, Gabriel Móra. Apar per albarà en lo present libre.
- A iii de Octobra any M.d.xii rebé dit Tarrencs del procurador de Sant Hierònim mos. Johan Miquel, prevere, deu llrs. per satisfacció de cert or havia posat en lo retaula, fora dels pactes. E són a compliment de tot lo retaula. Apar per albarà, atràs, en cartas v.

20

Crònica de la benedició de la imatge de Nostra Dona de Consolació

3 octubre 1507⁴⁵

Benedició del ymage

Diumenja, a tres de octubre any Mill Sinchcents e Set, que era entre les octavas de Sanct Hierònim, fonch beneida la ymage de la Verja Maria del altar mayor de Sant Hierònim. E fonch beneyda per lo Reverent Mestra Miquel Morro, bisbe de gràcia, de dues benedictions, co és, com a ymage e com a tabernacle del Cos preciós de Ihesucrist. Fonch diacha lo honor mossèn Gregori Genovart, canonge de Mallorcha. Lo qual en la missa sermonà en dita església. E dix la missa mayor lo dit Reverent Senyor Bisbe. La benedició fonch feta après vespras ab gran e loable cerimònia, ab molta manera de música, a lahor de nostre Senyor Déu e de la gloriosa Verja Maria, Mare sua.

Fforen vocats e demanats en testimoni de dita benedició:

- Lo magnífich mossèn Domingo Nicolau, ciudadá.
- E lo magnífich mossèn Joanot Ribes, mercader, Jurats.
- Item, don Ffrancesch Burgues, procurador reyal.
- Don Jordi Aymerich, genra e nebot del Senyor Virrey, nobles.
- Lo magnífich mossèn Príam de Vilalonga, cavaler.
- Lo magnífich mossèn Joan Descós, ciudadà e protector del monestir.
- La dona Isabel, muler del magnífich mossèn Álvaro Unís, cavaler e jurat.
- La senyora muler de mossèn Pere de Sanctjoan, cavaler.
- La senyora muler de misser Nicolau Montayans, doctor.
- La senyora muler de mossèn Guilem de Puigdorfila.
- La senyora vidua, òlim muler, de misser Francí Berard, doctor.
- La senyora muler de mossèn Garpar Thomàs, cavaler.

Feta la benedició de dit ymage, fo aportat lo Cos preciós de Ihesucrist del altar de la Passió al altar major ab molta solepnitat, sots un pavaló aportaven los sobredits testimonis. E lo Reverent Senyor Bisbe mestra Miquel Morro, mallorquí, féu una col·lació declarant als auditors la matèria de benedició de ymages. E après féu la benedició de la custòdia ahon sta lo Corpus Domini. La qual feta ab molta música, fonch posat lo Corpus Cristi dins lo dit image de Nostra Dona, apelada Nostra Dona de Consolació.

Era priora de dit monestir la Reverenda Sor Catherina Lull. Eren protectors del monestir los magnífichs mossèn Beranguer de Montornes e lo demunt dit mossèn Joan Descós. Era sacerdot de la Casa e del present monestir lo venerable mossèn Gabriel Móra, prevera.

Ffonch obrade dita ymage e los ornamentals de aquella per lo venerable mossèn Gabriel Mòger, prevera, beneficiat en la parroquial església de Sancta Eulàlia, fill de un pintor. Pagà per dita obra e ymage la Senyora Bárbara muler del magnífich mossèn Rubert Desmàs, ciudadá, Cent liures. Les quals foren donades a dit prevera per los trebayls e alguna quantitat més de dites Cent Liures.

21

Crònica de la primera elecció de Priora

28 agost 1510⁴⁶

A 28 de agost any Mill Sinchcents e deu, lo dia de sanct Augusti. Lo dit Reverent Vicari general [*Guilem Grua*] féu visita en lo dit monestir après vespres, *ut sequitur. Et primo*, per lo dit Reverent Vicari general fonch feta electió de confirmadors ensemps ab ell, e foren lo desús dit mestre Gregori Genovard e Gabriel Móra prevere. E vingueren en lo loch del confessori dins la església, e la vicària ab les monges aquí congregades a les retxas dins lo monestir. E fonch dit lo psalm *Ad te levavi* ab versos e oratió, segons es contengut en lo libre de la retgla o constitucions. E après lo dit Reverent canonge féu una col·lació a modo de sermó de matèria de religió e scrutini.⁴⁷ Lo qual finit, se féu lo scrutini de la vicària e altres monges. Lo qual fet, les monges feren la confessió general. E la absolució féu lo Reverent Vicari general.

E lo dia après que fonch la decol·lació de Sanct Joan Baptista, circa dos hores del dia, servant la regla e constitucions, fonch dita missa solemna en lo dit monestir, del offici del Sperit Sanct, en presència del dit Reverent Vicari general. La qual dix lo Reverent canonge Genovard, e lo evangeli dix lo venerable mossèn Joan Minguet prevere, e primacher de la Seu. E dix la epístola un prevere qui acompanyava lo dit official, mossèn Joan Sastre. E yo Gabriel Móra fux compayó. Ffinida la missa, lo dit Reverent Vicari ab nosaltres eletes, entrarem dins lo monestir, acompanyats per les monges, fins a la casa del capítol. E aquí restaren sols les monges electores, ab los Vicari e confirmadós a la una part del capítol. E a la part altre staven les monges electores. E fonch dit lo psalm *Ad te levavi, ut supra*. E après per lo dit Reverent canonge fou feta una exortació a modo de sermó de la matèria de Electió, denunciant lo modo devien tenir e servir en elegir priora e pastora lur, tal que fos a lahor de nostre Senyor Déu e salut a les ànimas e hedificació del prohisma. Ffinit lo sermó, se féu la Elecció, *ut sequitur*.

Primo a la part ahon eran los Reverent Vicari e confirmados vingueren dues monges de nombre de les electores, eletas per les altres en esser scrutadores e hoir les veus e vots de les monges e scriura aquels, en presència del Reverent Vicari e confirmados. Les quals foren sor Antònia de Spanya, àlias Alamanya, e sor Marcha Valero. E primer votà sor Antònia e scrivi lo seu vot, e après votà dita sor Marcha, lo qual vot escriví dita sor Antònia eleta ya per scriptora, après votà la vicària ab totes les altres segons lur antiquitat de professió.

Ffinida la electió fon pronunciada per la eleta scrutadora sor Antònia, en priora, sor Margarita Costa, òlim vicària del dit monestir, com a ella concorregueren la mayor part de les veus e quasi totes. A la qual, per lo Reverent Vicari general foren tramesas les scrutadoras, que acceptàs lo dit offici de priorat. La qual tramès a dir algunas excusacions, demanant vènia e perdó e recusant acceptar. A la qual lo Reverent Vicari tramès vingúes

⁴⁶ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, fs. 301-302.

⁴⁷ L'escrutini és l'examen en el qual les monges que han exercit un càrrec en el trienni que ha finit, donen compte de la seva gestió.

devant ell. E aquí, après fes excusacions de insuficiència, fou exortada per dits Vicari general e confirmadós. La qual com a obedient, ab làcrimas als ulls, acceptà dit priorat.

E encontinent fou tocada la campana e feren devallar totas les altres monges en lo capítol. E per la dita sor Antònia, altre de les scrutadores, fonch denunciat generalment com sor Margarita Costa era eleta en priora. E les monges responeren *Deo gracias*. Et de continent lo dit Reverent Vicari general agenolà-s e comencà *Te Deum laudamus*. Lo qual se cantà per choros. E ab processò pujaren al cor, e la priora eleta anà darrera, al mig dels dits Reverent Vicari general e canonge Genovard. E quant foren al chor, la priora stava agenolada devant lo altar del cor. E finit lo tedèum, lo Reverent Vicari dix los versos e oracions contenguts en lo ordinari o constitucions, en les quals oracions confirmà e benchí la dita priora novament eleta.

Aprés, per los dits Reverent Vicari e canonge fonch acompanyada e posada en la cadira prioral. A la qual totes les monges vingueren a donar-li obediència una après altre segons lur antiquitat, agenolades devant ella, donant los pau ab la boca a cadehuna de ellas com a súbditas, besant li les mans. E restaren ab molta pau donant a nostre Senyor Déu glòria e lahor *in secula seculorum. Amen*.

Aquesta present memòria es assí continuada per record a les monges asdevenidores, per quant aquesta és la primera visita qui és estada feta en lo dit monestir canònicament ab totes les cerimònies degudes, segons les constitucions e regla de les monges de Sanct Hierònim. La qual memòria féu e scrigué de mà sua lo venerable mossèn Gabriel Móra, prevera e sacerdot de dites monges. qui en tot fonch present, en un libre e repertori de totes les coses e actes del monestir. E a pregà ries de la dita priora e sues, és stat continuat assí en lo present Libre e Capbreu, sots a 30 de juny, any M d xii.

RESUMEN

Se inicia la publicación del Corpus documental, de época medieval, que complementa el estudio del autor sobre las vicisitudes históricas del monasterio de Santa Elisabet, de monjas jerónimas, establecido en la ciudad de Palma de Mallorca a finales del siglo XV. En esta primera parte se recogen los documentos anteriores a la fundación del mismo (1485) hasta la mayoría de edad del monasterio que culminará con la creación del monasterio de Sant Bartomeu de Inca (1530)

ABSTRACT

This book contains the first part of a collection of Medieval documents, complemented by a study by the author, on the historical vicissitudes of the Convent of Santa Elisabet, the home of nuns belonging to the Order of San Jerónimo, which was founded in the city of Palma de Mallorca in the late 15th century. This first part contains documents prior to the foundation of the convent (in 1485) until it reached its maturity, culminating in the creation of the Convent of *Sant Bartomeu* in Inca.

Hospitalet dels capellans de Sant Pere i Sant Bernat

Una nova lectura del testament del fundador (1475)*

JOAN ROSSELLÓ LLITERAS
JOSEP BARCELÓ ADROVER

Mn. Antoni Llana, un personatge gairebé desconegut en la nostra història eclesiàstica de la diòcesi, és el fundador de l'Hospitalet dels Capellans de Sant Pere i Sant Bernat, situat just devora la seu, de la qual solament el separa el carrer que hi ha enmig.

En el testament que atorgà en poder del notari Francesc Milià dia primer de juliol de 1475, hem trobat les següents notícies referents a la seva persona i a l'hospital que intentava erigir.

Fill de Mateu Llana i de Catalina. Era prevere, beneficiat de la seu a on la seva família tenia dret de sepultura a la capella de St. Pere en el vas del seu pare i dels Bauçans.

Els marmesors designats, persones de la seva confiança, foren misser Pere Gual, ardiaca i canonge i Bartomeu Duran, ambdós doctors en jurisprudència i mossèn Jaume Roig, prevere, beneficiat de la seu i Pere Muntanyans, ciutadà de Mallorca, però solament les confià el compliment de les deixes pies i reservà l'administració de l'hospital que vol fundar al procurador i conseller de la Caixa i Confraria de Sant Bernat de la seu.

Era confrare de la Confraria de l'Hospital General i per tal motiu tenia obligació de pagar quatre sous anuals, ço és, dotze diners per les quatre festivitats de la Mare de Deu; deixa quaranta sous per pagaments endarrerits, i si per ventura resulta ésser major el deute, ho remet a la prudència dels marmesors.

Hi ha llegats per l'Obra de la seu (deu sous), per la sagristia (vint sous) pels marmesors (vint sous) pel bisbe de Mallorca (cinc sous) i pel rector de Santa Eulàlia de la qual parròquia es parroquià (cinc sous)

Sufragis: vol li sien celebrades les trenta tres-misses de sant Amador, que dirà Mn. Jaume Roig o, en tot cas, les farà dir el procurador de la Caixa de Sant Bernat de la seu. Per caritat quaranta sous.

Llegats: a Gabriela, muller de Valentí Lloret, braser qu. l'usdefruit de 8 lliures 10 sous cens que paga Bartomeu sa Rovira ; més 4 quarteres de blat cens que fa Pere Ferrer de sant Jordi per una alqueria apel·lada ses Arnaules, situada en el Pla de Sant Jordi.

* Una primera versió fou donada a conèixer per E. AGUILÓ: "Testament de Antoni Lana, fundador del hospital de preveres pobres de S. Pere i S. Bernat (1475)", BSAL, VII, 1897, 201-205, sense cap tipus de comentari.

Ambdós llegats després de morta Gabriela, passaran a l'hospital que té projectat fundar.

Fundació de l'Hospital

Institueix hereu N.S. Jesucrist i la pròpia ànima; vol que del seu alberg sia fet un hospital per preveres.

Condicions que imposa:

Que sien preveres pobres los quals no tenguin benefici eclesiàstic del qual se puguin sustentar.

Que sien preveres vells, d'edat de seixanta anys o més.

Homes d'honesta vida i de bona fama.

Que sien acollits tants com les rendes de l'hospital bastaran i no més.

També hi podran ésser acollits alguns preveres joves, si es troben malalts, durant llur malaltia.

Igualment hi podran ésser acollits els preveres malalts que tenguin béns però no tenen persona que els pugui servir. Tals preveres habitaran l'hospital a ses pròpies despeses.

Tenen precedència els preveres de l'illa de Mallorca; els forasters hi podran ingressar si sobren places, però aquests seran foragitats si ha d'ingressar algun prevere mallorquí.

Dotació

A més dels censals que abans hem indicat, deixa el seu alberg que posseeix sota la Pabordia de Tarragona, al qual hi són incorporades unes cases construïdes sobre la barbacana del mur antic de l'Almudaina, que tenen el portal prop del de la dita Almudaina, juntament amb un tros de l'esmentada barbacana. La casa confronta amb carrer per on s'entra al dit portal de l'Almudaina, per altra part amb l'alberg del testador i cases d'En Lluç Llobet, fuster, les quals son sota alou de Gastó, Vescomte de Bearn. Vol sien venudes i el preu servirà per dotació de l'hospital.

La capella

Mana sia construïda una capella que tengui portal a la carrera, en la qual diàriament se celebri una missa, si hi haurà prou preveres, o un dia part altre. Si no hi ha preveres vol que tots els diumenges i festes colendes sia convidat un capellà o un frare per celebrar-hi missa, pagant-li dels béns del'hospital.

Obligacions dels capellans

Cada dia després de dinar, per torn aniran a pregar davant el sagrari de la seu fins hora de sopar; portaran sobrepellitx, diran l'ofici diví o les seves devocions personals; no seran inclosos en el torn els malalts que jeuen i els baldats.

Mentre la capella no sia construïda, els capellans celebraran les misses a la capella de sant Pere de la seu, sens paga alguna, sens estipendi per part de l'hospital, perquè aquest els manté; però si alguna persona vol fer alguna caritat la podran acceptar i en tal cas l'hospital donarà dues candeles per dir dites misses.

També pregaran per les ànimes del fundador i dels seus pares i per totes aquelles per qui el fundador en té obligació i per tots els confreres de Sant Bernat.

Administrador

La competència dels marmesors queda reduïda solament al que fa a les deixes pies, però l'administració de l'hospital vol sia del procurador i consellers de la Caixa i Confraria de Sant Bernat, sens intromissió del bisbe de Mallorca ni del comissari de Pobres de Crist.

Mort del fundador

El testament es datat dia 1 de juliol de 1475 però Mn. Antoni Llana visqué encara fins el 8 d'agost de 1499; el dia següent, a instància de Mn. Joan Roig, prevere, procurador de la Caixa i Confraria de sant Bernat i marmessor recentment elegit pel mateix testador, havent revocat els altres mitjançant codicils firmats en poder de Pere Litrà, notari el 28 de juliol precedent, el notari Francesc Milià, que regenta les notes de Francesc Milià, notari, el seu pare *quondam*, publicà el testament dins la casa del propi testador.

TESTAMENT¹

Hoc est translatum fideliter sumptum a quodam ultimo testamento discreti Anthonii Lana, presbiteri, continuato in notulis discreti Francisci de Milia, notarii publici Maioricarum quondam, jam in publicam formam redacto, quod est tenoris sequentis.

En nom de nostre Senyor Deus e de le sua gracia . Amen.

Yo Anthoni Lana, prevere beneficiat en la sglésia de la seu de Mallorques, sa de cos e de pensa, fas e ordon lo meu testament en lo qual elegesch e dispon mermessor meus e de aquest meu testament execudors, emperó lur damage o detriment o peril de lurs bens, co es, los honorables misser Pera Gual ardiacha e canonge de la dita seu e Barthomeu Duran doctors en leys e lo dyscret mossen Jaume Roig, prevera beneficiat en la dita seu e lo honrat en Pera Muntayan ciutada de la Ciutat de Mallorques e cascun de aquells per lo tot, los quals prech com pus carament pusch e a ells o an aquell o aquells de ells dits meus mermasors qui la execussió de aquest meu darrer testament volran o poran interessar do e atorch plena potestat que si a mi convendrà morir ans que altre testament yo fasse, aquells complesquen, exehuescan aquesta mie darrera voluntat, segons devall per mi atroberan esser ordonat, volent e declarant la mie intenció que los dits meus mermessors hagen carrech de la mia sepulture e altres lexes pies per mi an aquest testament ordonades exceptat la administració e regiment del spital per mi en aquest testament ordonador del qual no vull los dits meus mermessors sentremeten en res, mas aquella lex als honorats procurador e conseller de la Caxe e Confrarie de mossenyer Sant Bernat de la dita sglesia e seu de Mallorques, segons per mi devall es pus largament ordonat en lo present testament.

E primerament e abans de totes coses vull e man la mias injurries esser restituïdes e los meus deutes esser pegats sumariament e de pla sens remor ne figura de juhi, a conegude del meus dits marmesors.

En apres coman lo meu esperit en mans de nostre Senyor Deus Jhesu Christ, i per selut del umanal linatge volch pendre mort corporal en lfarbre de la Santa Vera Creu, e

¹ El document original, escrit sobre pergami, es conserva a l'Arxiu de la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, actualment dipositat a l'Arxiu Capitular de Mallorca. Donam les gràcies al Molt Illtre. Sr. D. Bartomeu Vidal, canonge de la seu, per la gentilesa de mostrar-nos el document..

eligint le mia sepultura en lo vas de mon pare e dels Baussans, construit dins la dita seu dins la capella de mossenyer Sant Pera.

Les altres coses empero a la mia sapultura necessaries sien fetes e complides a conegude e prudentie dels meus dits marmessors e segons ells volran ordonar en apres per tan que Deus beneyt, per se acostumade clemencia age merce de mi e a mos pecats vulle dar venia e perdo, les lexas pies fas, les quals se seguexen.

E primerament lex e man esser donat a la fabrica de la dita seu, deu sols.

Item a la sacristia de la dita seu vint sols.

Item al Espital General de la dita ciutat o confraria de aquell, del qual yo som confrare, per mi e suma quarante sous e axo per tant com a mon parer no he pegat cumplidament los quatre sous cascun any, so es per quatre festivitats de Madona santa Maria, cascuna de les dites festivitats, dotze dines, segons forma de la bul.le del dit Espital General, e si per venture era vist e atrobat per la dita raho yo esser de mes tingut, so que no crech, per raho de la paga de las quatre festivitats, remet ho a la prudencia dels dits meus marmessors e a conegude lur.

Item lex a cascun dels meus dits marmessors per carrec de aquesta marmessorie vint sols.

Item lex a monsenyor lo molt reverend senyor bisbe de Mallorques cinch sols e aso per tot aquell dret a ell pertanyent.

Item lex al discret lo rector de la sglesia de Santa Eulalia, de la qual yo som parroquia cinch sols e asso per lo dret seu parroquial.

Item lex per la mia anima que sien dites aquellas trenta e tres misses les quals sant Amador ordona e dix, per les animas de son pare e de se mare, les quals vull e man que digue lo dit discret mossen Jaume Roig, prevera, mermessor meu, si en tal cas viu sera e aquelles dir volra e que le sien donats quorante sols per dir e celebrar les dites trenta e tres missas e asso axi per son treball en dir les dites misses com encare per le luminarie e auferta de aquelles, e si per ventura lo dit discret mossen Jaume Roig no sera, o sera e les dites trenta e tres misses dir no volra o dir no pora en tal cars vull e man que los dits quorante sols sien donats al procurador de la Caxe de sent Bernat de la dita seu qui levors sera e que lo dit procurador les dites trenta e tres misses haya aquelles fer dir en la forma saguent, so es quen fasse dir a cascun dels consellers de la dita Caxe de sant Bernat dues e les restants nou misses a compliment de les dites trenta tres digue ell dit procurador, e si aquelles nou dir no volra o no pora en tal cars vull que les coman lo dit procurador e fasse dir en aquell prevera o preveres los quals a ell plaura, remetent o a sa bona consciencia.

Item lex a la dona Gabriela, muller den Valentí Loret, brasser, quondam, aquelles vuyt liures e deu sols censals, les quals a mi fa e es tingut fer e es cascun any lo honrat en Bartomeu sa Rovira per una sua vinya en la festa de nadal de nostre Senyor les quals dites vuyt liures e deu sols censals a ella lex de tota sa vida usufructuaria e no pus, e si per ventura les dites vuyt liures e deu sols censals se quitaven quant que quant per raho de alguna gracia que mostrassen de poder quitar aquelles, en tal cars vull e man que lo preu de aquelles fos corvetit en compra de altres vuyt liures e deu sols censals les quals fossen de la dita dona Gabriela de tota sa vida, axi com demunt esta dit e declarat empero la compra que farien, que fos en loch tut e sagur a conegude dels honrats procurador e consellers de la dita Caxe de sant Bernat de la dita seu, als quals carament prech e lex les dites coses en carrech.

Item lex a la dita dona Gabriela, muller del dit Valentí Loret, quondam daltra part aquelles quatre quarteras de forment censals, les quals a mi fa en Pera Ferrer de Sant Jordi per una alquaria apellada ses Arnaules, situada en lo Pla de Sant Jordi en lo terma de Cati, en alou de la cavallaria la qual en Maymo Piris te en feu per lo reverend senyor bisbe de Barzalona o pus vertaderament aquella are posseyx e la te lo honrat en Johan de Pacs alies de Cunieres succeint en los bens del dit Maymo Piris quondam, les quals quatre quarteras de forment censals foren imposades e encarregades asobra la dita alquaria per lo possedor de aquella de voluntat e consentiment del quondam en Maymo Piris aloer demunt dit, sens carta de gracie alguna de poder les quitar e rembra aquelles ; aquestes dites quatre quarteras de forment censals lex, axi com demunt es dit, a la dita dona Gabriela de tota sa vida tensolament absens a les demunt dites vuyt liures e deu sols censals e apres mort de la dita dona Gabriela vull e man que los honrats procurador e consellers de la Caxe e Confraria de mossenyer sant Bernat demunt dite, comanen a aquella persona o persones los sera ben vist fasedor los dits censals de les dites vuyt liures e deu sols e si necessari sera per semblant de les dites quatre quarteres de forment censals fins tro he quant tot lo que de les dites vuyt liures e deu sols censals e quatre quarteres de forment censals sia admortitsat tot lo que delles se haura admortitsar e en tal forma e manera que apres de la dita admortitsació e no abans de aquella, vull e man que tentosts que sien admortitsades apres de la dita admortitsació de aquelles sien donades al spital per mi an aquest testament ordonador e no abans declarant la mia intenció, so es, que no vull que lo dit spital posseesche bens que no sia esmortitsat tot lo que admortitsar fara, pregant com pus carament pusch los dits procuradors e consellers de la dita Caxe e Confraria de sent Bernat de la dita seu que si hagen ab tante utilitat e profit del dit spital per mi en aquest testament ordonadora com fer se pusque.

Pagades empero e complides totes e sengles coses demunt dites e deutes e injurries plenariament restituïdes en tots los altres bens meus mobles e immobles, corporals e incorporals e drets qualsevol presents e esdevenidors instituesch e fas a mi hereu universal nostro Senyor Deus Jhesu Christ e la mia anima en la forma e manera seguent, so es a saber, que vull e man que del meu alberch sia fet hun spital, lo qual spital haja esser per habitar preveres pobres los quals no hagen benifet del qual se puscan sustantar e passar la lur vide honestament e que aquests tals sien preveres veylls, los quals sien de edat de sexanta anys vel ultra e homens de honeste vide e de bona fame e que hi sien acullits tants dels dits preveres com les facultats e rendes del dit spital bastaran e no pus, e si per ventura sa trobara algun prevera malalt, sis vol sie jova o veyll ultra aquells del col.legi del dit espital, lo qual prevera o preveres malalts no haurien de ques posquessen sustentar e passar la lur malautia, en tal cars vull e man que los dits tals preveres sien acullits e presats dins lo dit espital e dels bens del dit espital e tent prest que sien gorits vull sien foragitats del dit espital, la cognició de totes aquestes coses vull sien remeses al dits honrats procurador e consellers de la dita Caxe da sent Bernat, so es, de la necessitat de lur malalties e paupertat en aquelles e si per ventura sen atrobave algun lo qual hagues alguns bens empero poria freturegar de persona quil servis, vull que aquell tal prevera a ses propies despeses, durant la sua malautia fos acullit al dit espital e pensat en aquell ab so del seu, fins tro e quant fos gorit a cognició dels dits procuradors e consellers de la dita Caxe e axo entench a dir e vull que hi sien acullits tants quants les facultats e rendes del dit espital bastaran e no pus.

E com la intencio mia es que lo dit espital sie per preveras pobres de la illa de Mallorques e no per los forestes, vull e man que de mentra que sen troben fills de la terra e illa de Mallorques, que aquests tals sien acullits e no los altres si ia per cars no sen trobassen dels de la terra, e llevores vull que dels forestes hi sien acullits fins en nombre de dos preveras no mes hoc menys .

E si per cars apres que los dits preveras forestes fossen entrats e acullits dins lo dit espital sen atrobassen de preveres pobres o malauts axi com demunt es pus larch per mi ja

ordonat, los quals fossen fills naturals de la dita illa de Mallorca, en tal cars vul e man que los dits procuradors e consallers demunt dits, acullen los dits fills de la illa e foragiten del dit espital los dits forestes, si ya donch les facultats e rendes del dit espital fossen ab tante prosperitat que bastas suficienment per a tots, remetent ho a conegude dels dits procuradors e consellers de la dita Caxe.

Item vull e man que abans que prevera algun sie rebut al dit spital que de les pencions annuals de les mies rendes e bens meus mobles o daltres qualsevulle bens sie primerament admortitsat tot lo que admortitsar se aura per raho del dit spital com la intencio mia e voluntat es que de les mies rendes e censals no sen hagen res disminuir, si fer se pot, quant que se augmente, pregant totstemps com pus caramente pusch los dits honrats procuradors e consellers demunt dits de la dita Caxa de sant Bernat que hi vullen pendre aquella via e manera la qual a ells millor e mes profitosa sera vist e necessari fahedor en augmentacio del dit espital e no a disminució de aquell.

Declarant mes la mia intencio, que com en lo meu dit alberch, lo qual posseech en alou de la pabordia de Tarragona, hi son encorporades unes mies cases, les quals son construhides e hedificades sobra la barbacana del mur antich de la Almudayne, traent e avent portal pro lo portal de la dita Almudayna, abens ab hun tros de la dita barbacane afrontants dites cases e tros de barbacana de huna part axi per larc ab lo dit mur e daltre part ab la via publica per hont se entra al dit portal de la dita Almudayne e daltre part per larc ab lo meu dit alberch e cases de Luc Lobet, fuster, les quas dites mies cases e tros de barbacana, yo tench e posseech en alou e dreta senyoria del senyor rey de la porcio la qual fonc del noble en Gasco, Vescomte de Bearn, les quals dites cases e tros de barbacana vull e man que sien seperades del meu dit alberch e aquelles ab lo dit tros de barbacana sien venudes a persones qui aquelles puscan posseir e lo preu que san aura sie a servitut del dit espital .

E per semblant si sera vist e trobat yo posseir altres coses les quals sien en alou del senyor rey, tot lo que es en alou del senyor rey tot vull que sie venut en la forma e manera per mi ja demunt dita e los preus que sen aura sien a cervitut del dit espital iac se cia no se que altres citis e rendes yo posseche en alou del dit senyor rey sino tenc solament les demunt dites cases e tros de pati o berbacane demunt dita.

Item vull e man que en lo dit espital se fasse una capella la qual trega portal a la carrera e en aquella se age celebrar una missa cascun jorn de la setmana si tants preveres haura dins lo dit espital e col.legi de aquell o hun dia part altra, rematent ho a la cognicio dels dits procuradors e consellers, si la suficiencia dels dits preveres hi bastara sino per tantes quantes dir se pora e si per ventura en lo dit espital no si trobassen dels dits preveres probres en tal cars vull e man que tots los dies del sants diumenges e de les festivitats solemnes, so es nadal e pasco, sincogesma, la festa de la santa Trinitat e la festivitat del sagrat Cors de Jhesu Christ e totes les festivitats de la gloriosa Verge Madona Santa Maria e totes les altres festes, les quals santa Mare Sglesia mane esser coltes del any , que per cascun dels dits dies se age hun prevere capella e si capella nos pot haver, hun prevere frare, lo qual diga una missa dins la dita capella del dit espital e que aquell tal prevere capella o frare, sia pagat del bens del dit espital e aso vull e man que sie fet de mentre en lo dit espital no hi agen preveres per les dites misses a celebrar.

Item avent esguard que lo segrat Cors de nostre Senyor Jhesu Christ, lo qual esta dins la custodia del altar de la dita seu de Mallorca, algunes hores del dia esta no ab aquella reverencia ques pertany, so es que en tota la dita seu no si troba algu, per tant vull e man que los preveres del col.legi del dit espital tentost com sien dinats, deguen cascun dia de la setmana anar a la dita seu e astar al dit altar o abrocat o sobrepalis fins tro he quant sia la hore del sopar e aquestes coses pertint ho enfra ells per jornades dient a qui lur ofici o lo que Deus los aministrara, empero no hi sien entesos los preveres los quals jauran melalts

en lo lit, ni los contrets, los quals no seran per poder anar; ans aquests tals vull que sien axemns de la dita servitut.

E si per ventura en la construccio de la capella, la qual he ordonat sia feta en lo dit espital, lo qual se deu fer del dit meu alberch, axi com demunt es dit, sa feya contradicció o enpag en manera que la dita capella nos posques fer ,en tal cars romanent en sa forsa e virtut la disposicio del dit espital a la qual no vull ni en tenc sia en res derogat, vull e man e ordon que entra tant ques turara aver licencia de fer dita capella e fins aquella sia construhida en manera que si puxen dir misses, los dits preveres que dins dit espital esteran, agen dir les dites misses per mi ordonades en la esglesie de la dita seu en lo altar de sant Pere, sens pague alguna que no agen del dit espital com ja agen la vide en aquell, empero si algune devota persona apres que auran dites les dites misses los volra fer algune caritat, aquella puxen pendra e en tal cars compertiran del dit espital e hiran a la dita seu per dir dites misses, lo sien dat dues candelas per dir dites misses dels bens del dit espital e que los dits preveres pregunen e sien tinguts pregar Deus per anima mia e de mon pare en Matheu Lana e de la dona Catarina mare mia e muller del dit Matheu e per totes aquelles animes per les quals yo soc tingut de pregar e per tots los confreres e confreressas de la confraria demunt dite de mossenyer sent Bernat de la dita seu e per tots los faels defuncts.

E com segons demunt es ordonat yo age fet ja marmesors e no res menys administradors del dit espital los honrats procuradors e consellers de la dita Caxe e Confraria de sant Bernat e axi no mancaran james execudors o mermasors de aquesta mia derrera voluntat vull e man e ordona laxant asso a carrech e defencio dels dits procuradors e consellers, que lo molt reverend senyor bisbe de Mallorques quisvulla per temps sia, ne lo honorable comissari de Pobres de Crist, en naguna manera del mon se antremetan de aquesta mia derrera voluntat ans aquella lexen totalment ha ordinatio, disposicio dels dits procuradors e consellers.

Revocans, quasans, irritans penitus et annullans omnia alia testamenta, codicillos, donaciones et alias cuascunque ultimas voluntates per me actenus factas, conditas et ordinatas in posse infrascripti notari et quorumcumque notariorum aliorum et scriptorum et sub quorumcumque verborum derogatoriorum et presione conceptas sive factas, conditas et ordinatas, quorum omnium me penitet illos et illa fecisse preter hoc presens testamentum quod volo esse ultimun velle meum.

Hec est autem mea ultima voluntas mea quam laudo, approbo, ratifico et confirmo et quam volo valere jure testamenti, que si non valet aut non valebit jure testamenti, saltem valeat et etiam valere volo jure codicillorum seu alterius cuiuscumque iuris ultime voluntatis mee quod melius de iure valere poterit perpetuoque tenere.

Actum est hoc testamentum in civitate Maioricarum die sabbati prima mensis julii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto.

Sig † num mei Anthonii Lana testatoris predicti qui hoc presens meum testamentum quod volo esse ultimum velle meum laudo, concedo et firmo.

Testes huius testamenti vocati et rogati sunt Georgius Andreu presbiter, Johannes Seguer mercator, Guillelmus Bagur, Johannes Ferrandell mercator, Michael Sot, Johannes Trortrella textor lane, Jacobus sa Flor et Matias Xavarri lapicida Maioricarum.

Die mercurii nona mensis augusti anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo, sepulto cadavere dicti testatoris, qui die proxime preterita obiit, instante et requirente discreto et venerabili Johanne Roig presbitero,

procuratore dicte Caxie et Confratrie sancti Bernardi ac manumisore noviter electo per dictum testatorem, ceteris revocatis cum codicillis actis et firmatis in posse discreti Petri Litra notari publici Maioricarum sub die vicesima octava julii proxime preteriti presens testamentum fuit publicatum in hospitio et abitatione dicti testatoris presens testamentum fuit publicatum per me Franciscum de Milia notarium publicum Maioricarum ac notulas et testamenta discreti Francisci de Milia, notarii quondam patris mei regentem, presentibus pro testibus discretis et venerabilibus magistro Anthonio Jacobi in sacra teologia professore, Gabriele Verger, Toma Castello et aliis presbiteris ac Petro Litra notario predicto.

Sig † num mei Anthonii Morro auctoritate regia notarii publici Maioricarum ac per totam terram et dominationem illustrissimi domini Aragonum regis huius translati testis.

Sig † num mei Antonii Michaelis Morro notarii publici Maioricarum huius exempli testis.

Sig † num mei Francisci de Milia auctoritate regia notarii publici Maioricarum tenentis et regentis, auctoritate curie, notulas dicti quondam discreti Francisci de Milia notarii, patris mei, qui predictum translatum dicti testamenti a predicto suo originali accepi et unacum predictis con-notariis meis bene ac diligenter comprobavi et in hanc publicam formam scribi feci et clausi die sabbati XX mensis novembris anno a nativitate Domini MD primo cum suprapositis in lineis videlicet XXXX nona ubi ponitur bressen et in LXIII linea ubi dicitur et.²

RESUMEN

El presbítero Antonio Lana deja en testamento su casa y rentas para erigir un hospital destinado a acoger a sacerdotes pobres, a quienes impone ciertas obligaciones. Asimismo manda construir la Iglesia de Sant Pere y Sant Bernat. Se pueden ver las antiguas confrontaciones de la finca.

ABSTRACT

The priest Antonio Lana leaves his house and incomes to build a hospital designated to welcome poor priests to who impose certain duties. Likewise he ordered to build St. Pere and St. Bernard church.

There you can see the old confronting of the town property.

² Al dors: 9. Trellat autentic del testament de mossen Anthoni Lana prevere quondam.

Caxó de . A. en el coral de la confraria.

9. Trellat del testament de m^o Antoni Llana, prevere el qual fa hereva la confraria de Sn. Pere y Sn. Bernat de la seu.

710 x 670 mms.

Hi ha un esqueix de 235 mms de llargària a la part esquerra, entre el marge i el cos de l'escriptura; altre esqueix de 250 mms de llargària a la part dreta, que dificulta la fluïdesa de la lectura. Lleugerament humitejat a la part superior.

El testament de dos humanistes: Gabriel Mora i Gregori Genovard*

MARIA BARCELÓ CRESPI

Gabriel Mora

Gabriel Mora¹ va néixer a Porreres en data desconeguda però tot indueix a situar-la a mitjans del segle XV i morí, probablement el 1522. El fet de considerar-lo un humanista és més per l'entorn en el qual va viure i per la relació amb persones o famílies imbuïdes de la nova mentalitat que no per una obra enquadrada en els ideals estètics o literaris vinguts d'Itàlia.² Això no obstant la inquietud envers el nou moment cultural és ben palesa en la seva biografia. Com a confessor i biògraf de sor Isabel Cifre n'ha deixat la seva semblança en una obra manuscrita conservada a la Biblioteca de Ca'n Vivot a Palma, que de moment és l'únic text del qual sabem que és l'autor.

Es tracta d'un personatge fins ara més aviat poc conegut. Tot i així Vicenç Mut en va escriure: *Fue un caballero muy calificado, rico, de muy virtuosas costumbres, y limosnero*.³ Per la seva banda Joaquim Maria Bover el va incloure entre els noms d'escriptors balears del seu Diccionari.⁴

Va ser vicari de la parròquia de Sant Miquel de la Ciutat de Mallorca i gaudí d'un benefici a la catedral de Mallorca. Ocupà alguns càrrecs relacionats amb la seva condició d'eclesiàstic com el de domer de la Seu, procurador de la caixa de Sant Bernat vulgarment dita dels preveres,⁵ i bosser de la Seu almenys del 1499 al 1504.⁶

Sens dubte pertanyia a alguna de les riques famílies pageses locals. Encara que passàs a viure a la Ciutat no es va desvincular ni de familiars ni de coneguts així com tampoc de les vicissituds de la parròquia de Porreres.

* He d'agrair al senyor Antoni Mut Calafell l'ajuda prestada a l'hora de transcriure algunes paraules de difícil lectura.

¹ D'aquest personatge, n'obra una semblança biogràfica. MARIA BARCELÓ CRESPI: "Gabriel Mora, un humanista porrerenc", *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*, Palma, 2000, 199-211.

² MARIA BARCELÓ CRESPI, GABRIEL ENSENYAT PUJOL: *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*, Palma, 2000.

³ VICENTE MUT: *Vida de la venerable madre soror Isabel Cifre, fundadora de la Casa de la Educación de la Ciudad de Mallorca*, Palma, 1655, 18.

⁴ "Gabriel Mora: presbítero beneficiado en la parròquia de San Miguel de esta ciudad. Floreció a últimos del siglo XVI. *Noticias sobre la vida, revelaciones y virtudes de la V. Sor Isabel Cifre*. Vió este libro el Dr. Francisco Talladas, pues lo cita en sus opúsculos Mss. y lo vió también el cronista Mut, quien aprovechó sus noticias para escribir la vida que dió à la estampa de la misma sierva de Dios". JOAQUIM MARIA BOVER: *Biblioteca de Escritores Baleares*, I, Palma, 1868, 513.

⁵ Com a tal procurador, per exemple, el 16 d'abril de 1489, reconeixia haver rebut de Pere Gual, ciutadà, 200 lliures a través de la taula de Joan Angelats que eren per redimir un cens de 16 lliures. ARM, Prot. M-663, 5v.

⁶ A l'Arxiu Capitular de Mallorca hi ha un Llibre d'Administració de l'almoïna de mossèn Bernat Sacristà a la Seu de Mallorca administrat per Miquel Avellà, prevere, com a procurador essent protector l'egregi misser Esperandeu Espanyol i bosser Gabriel Mora (1499). ACM, A XIII, T. II, núm. 35. JOSÉ MIRALLES SBERT: *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*, I, Palma, 1941, 165.

Es sabut que almenys el 1479 ja era instal·lat a la Ciutat de Mallorca. En aquells anys, a les acaballes del Quatre-cents, a la Ciutat hi havia un grup de clergues porrerencs entre els quals destacaven Ponç Feliu, Antoni Salom, Miquel Mora,⁷ o Joan Mora,⁸ alguns d'ells beneficiats a la Seu. Segur que devia conèixer el també porrerenc Miquel Mesquida, capellà humanista, l'inventari del qual, datat el dia 23 d'octubre de 1526, ens assabenta que sobre una taula foren atrobats 62 llibres i dins una caixa d'alber, a la casa del lul·lista i humanista Joan Cabaspre, 32 més. Es tracta de llibres religiosos, lul·lians, de sants, filosòfics, bíblics, de gramàtica, teologia i també d'autors clàssics com és ara de Ciceró, Terenci o Virgili.⁹

A part dels porrerencs, va mantenir algun tipus de relació amb el cercle de capellans que compartien certes inquietuds culturals i que es movien per la Seu entre els que cal esmentar a Bartomeu Caldentey, un dels introductors de la impremta a Mallorca. Amb Francesc Prats compartí la marmessoria de Caldentey.¹⁰ S'identifica a Prats com a un destacat lul·lista i home interessat per la novetat que suposava la impremta. Era cunyat del notari Miquel Abellar conegut, entre altres coses, per la seva rica biblioteca on eren presents importants obres dels autors clàssics i dels principals humanistes.

Per la seva banda Bernat Duran també era un dels beneficiats a la Seu, confessor d'Antonina de Pacs i Segarra, germana d'Agnès de Pacs; Un altre capellà era Gabriel Vaquer, de tanta vinculació amb el santuari de Lluç. Alhora també tenia tracte amical amb alguns canonges de la Seu com Esperandéu Espanyol i Pacs, Arnau de Santacília, Gabriel Burguet i d'altres, encara que va ser sobretot amb Gregori Genovard amb qui l'uní una especial amistat.

Va exercir de capellà del monestir de Santa Elisabet, popularment conegut com de Sant Jeroni, des de 1500 (o abans) fins a 1522. Mossèn Mora coneixia la qui seria sor Isabel Cifre perquè era parroquiana de Sant Miquel i com s'ha dit n'era vicari. Amb el temps seria el seu confès i potser aquesta relació l'encaminàs cap a la fundació del col·legi de la Criança.

El prevere porrerenc, a Ciutat, devia freqüentar la casa d'una sèrie de famílies, la majoria d'elles emparentades entre sí, les quals aunaven a més de poder econòmic i reputació social, cert interès dins l'ordre cultural (Gual, Moix, Pacs, Valentí...). En alguns casos n'era el confessor i en altres casos el tracte de confiança es manifestava a l'hora de prestar testimoni davant notari i encara més en el moment d'elegir marmessor. A partir dels anys noranta el prestigi de mossèn Mora era manifest.

⁷ Miquel Mora, beneficiat a la Seu, testà el 3 de setembre de 1519 davant el notari Antoni Nadal. ARM, Prot. N-29, 44-45.

⁸ El dimecres 29 de març de 1503, Gabriel Mora i Joan Mora, preveres beneficiats a la Seu, actuaven de testimonis en un acte referent al dot d'una neboda de Joan Miquel, també prevere beneficiat a la Seu. ARM, Prot. M-727, 30-30v.

⁹ ARM, Prot. G-96, 15. J. N. HILLGARTH: *Readers and books in Majorca. 1229-1550*, Paris, 1991, II, 732-734.

Hillgarth ha escrit: "A la primera meitat del segle XVI, l'única col·lecció d'un clergue que conté -d'entre els cent volums de la seva biblioteca- fins a setze llibres de Lluç, era la de Miquel Mesquida, un sacerdot que vivia fora de la ciutat, a Porreres, i Mesquida era amic del mestre lul·lià Joan Cabaspre; possiblement el seu interès per Lluç procedia d'ell. Entre els seus llibres predominen els de Teologia". J.N. HILLGARTH: "Els començaments del lul·lisme a Mallorca", *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, 1998, I, 21-34.

¹⁰ Gabriel LLOMPART: *Francesc Prats, Devotio Moderna, humanismo y lulismo en Miramar*, Actas del II Congreso Internacional de Lulismo, I, Palma, 1979, 279-306.

Testament de Gabriel Mora, prevere.
1522, agost, 27
 ARM, Prot. B-143, 134-136v.

Die mercurii XXVII^a mensis augusti anno a Nativitate Domini M^o D^o XXII.

In nomine Domini nostri Jhesuchristi eiusque intemerate genitricis virginis Marie amen. Cum nil morte cercius sit licet illius hora incerta ac incognita videatur debet tamen humana creatura se summopere preparare et a dormicione evigilare ut cum dominus noster Jhesuchristus hostium sibi duxerit propulsandum paratam inveniat creaturam ne de malo regimine et inconsulto gubernaculo valeat redargui vel reprehendi cumque scriptum sit et ore prophetico nobis traditum "dispone domui tue quare morieris et non vives". Iccirco ego Gabriel Mora presbiter in parrochiali Sancte Eulalie beneficiatus celebrans tamen ac sacramenta ministrans in monasterio domini Hieronimi huius diocesis Maioricensis ac monialibus illius volens de bonis a Domino michi collatis debite prout teneor disponere meum facio condo et ordino ultimum testamentum in et cum quo eligo manumissores meos etc. videlicet reverendos dominos Gregorium Genovard canonicum, Petrum Ballaster, Gasparem Olivar in sacro eloquio professores, venerabilem Augustinum Ferran et Joannem Jacobi presbiteros ac discretum Damianum Mora notarium et quemlibet eorum in solidum quos rogo etc. quod si me mori contigerit ipsi de bonis meis hanc meam ultimam voluntatem compleant etc. Et imprimis comendans animam meam in manus et misericordiam domini nostri Jhesuchristi qui illam de nichilo creare dignatus est, eligo sepulturam corpori meo peragendam in ecclesia Sancti Hieronimi in tumulo facto et constructo per venerabilem Bernardum Duran presbiterum olim dictarum monialium confessorem ante altare maius illius qui per dictum Duran constructus exit tam pro ipso quam pro successoribus confessoribus dictarum monialium quam quidem sepulturam fieri volo per rectorem aut vicarium ecclesie predicte Sancte Eulalie in modum sequentem videlicet quod presbiteri dicte ecclesie Sancte Eulalie in processione et cruce erecta defferant corpus meum ecclesiastice sepulture et postquam ad dictum monasterium aplicuerint facta primitus absolucione revertantur in ipsa cruce ad dictam ecclesiam Sancte Eulalie et eo tunc officium et celebratio misse pro ipsa sepultura mea fiat si tamen impedimentum non obsistat per ministros et moniales dicti monasterii existentibus in dicto loco funalibus et luminaria quousque exequie predicte fuerint adimplete processio tamen facta per dictos presbiteros Sancte Eulalie eisdem solvatur seu caritas illius sine aliquo strepitu et scandalo iuxta discrecionem et arbitrium dicatorum manumissorum meorum. Et licet nullas intendam legare gramasias moneo tamen consanguineos et amicos meos quod in ipsa sepultura presentes sint cum vestibus eisdem benevisis. Deinde autem facio legata que sequuntur:

Et primo quidem lego reverendissimo domino Maioricensi episcopo domino meo colendissimo sue superioritatis racione quinque solidos monete Maioricarum.

Item lego reverendo rectori Sancte Eulalie pro jure parrochiali quinque solidos monete Maioricarum.

Item lego et in continenti morte mea secuta celebrari mando die obitus mei aut quam cicius fieri possit in dicta ecclesia Sancti Hieronimi viginti missas videlicet tres de Trinitate quinque de cruce vel de Passione domini nostri Jhesuchristi septem de septem gaudiis beatissime virginis Marie et quinque de requiem ex illo officio per dictos manumissores meos eligendo quequidem misse celebrentur per illos presbiteros quos dicti manumissores mei elegerint.

Item volo et mando in continenti morte mea secuta dari et exsolvi de bonis meis venerando procuratori maiori caxie et confratie Sancti Bernardi venerabilium presbiterorum centum solidos monete Maioricarum per quem unacum reverendo custode sacristie sedis alme Maioricensis eligatur dies ipsa mee sepulture vel alia eisdem oportuna in qua celebretur missa matutinalis in choro de officio eisdem benevisis in quo fiant porciones sequentes videlicet in officio mortuorum duo denarii in missa quattuor denarii in septem psalmis duo denarii et fiat debita absolucio ante capellam Sancti Bernardi prout fieri solitum est super hiis eorum consciencias in quantum possum onerando.

Item quare nonnulla legata pia disposueram operi videlicet sedis predicte candeles ardenti ante corpus sanctissimum domini nostri Jhesuchristi animabus de purgatorio hospitalibus videlicet generali et del mazells que quidem legata jam fuerunt per me de vita exsoluta de quibus constat per albaranna ideo illa cum presenti pretermitto.

Item lego fabrice Sancte Eulalie Dei amore viginti solidos monete Maioricarum et pariter confratrie beatissime virginis Marie dicte ecclesie alios XX solidos.

Item lego intuitu caritatis monateriis videlicet Sancti Dominici, Sancti Francisci, Beate Marie de Carmelo, Beate Marie de Mercede, Sancti Spiritus aut de Trinitate, Beate Marie de Jesus

extra muros et monialium podii de Incha singulos quinque solidos monete Maioricarum ut orent Deum pro anima mea.

Item lego dictis meis manumissoribus qui in dicta sepultura presentes fuerint et non alia pro onere eiusdem singulas duas libras monete Maioricarum.

Item lego eodem intuitu caritatis operi ecclesie de Porreras centum solidos monete Maioricarum.

Item lego eodem intuitu bacino lantiarum dicte ecclesie quattuor quartanos oley.

Item eodem et predicto intuitu lego bacino animarum de purgatorio dicte ecclesie viginti solidos monete Maioricarum.

Item jam dicto intuitu lego cuilibet confratrie dicte ecclesie ut orent Deum pro anima mea singulos duos solidos monete Maioricarum.

Item lego bono amore Antonio Mora nepoti meo sive nabot et Gabrieli Mora eius filio duas quarterias frumenti censualis quas michi facit en Prohensal dicte parrochie de Porreras ad eorum omnimodas voluntates.

Item eodem amore lego discreto Damiano Mora et eius uxori consanguineis meis alias duas quarterias frumenti censualis quas michi facit Joannes Riera ad eorum omnimodas voluntates.

Item jam dicto intuitu lego discreto Michaeli Nabot notario, Matheo Nabot et Bernardine fratribus tres quarterias frumenti censualis quas michi facit hereditas eorum genitoris videlicet cuilibet eorum unam quarteriam censualem ad eorum omnimodas voluntates singula singulis refferendo si tamen cum liberis ex legitimo matrimonio procreandis decesserint si vero absque liberis decesserint dictum legatum heredi meo infrascripto et suis pleno jure applicetur.

Item lego Antonio Rossello nepoti meo sive nabot tres quarterias frumenti censualis de numero quattuor quarteriarum frumenti censualis quas michi facit pro quodam suo hospicio quod quidem legatum sibi facio unacum omnibus pensionibus usque in presentem diem debitis.

Item lego eodem bono amore Stephano Farrer unam quarteriam frumenti censualis quam michi facit idem Farrer unacum omnibus pensionibus re vera debitis.

Item eodem bono amore lego domine Joannete uxori Joannis Nabot nepoti mee sive naboda unam quarteriam frumenti censualis quam michi facit dictus eius maritus dictum tamen legatum facio cum condicione quod dictum legatum detur per eandem sorori Andreve eorum filie quamdiu vita illi comes extiterit moniali monasterii Sancti Jheronimi et post dicte monialis obitum dictum legatum revertatur dicte monialis genitrici ad suas et suorum omnimodas voluntates si tamen tempore obitus dicte monialis vixerit et si non vixerit dictum legatum pleno jure dicto monasterio Sancti Hieronimi applicetur.

Item lego bono amore Joanni Barcalo quoddam hospicium meum quod habeo in dicta parrochia de Porreras et in quo dictus Joannes nunc habitat et hoc ad eius et suorum omnimodas voluntates.

Item cum presenti remitto et lego Raymundo Farrer filio Antonii Farrer quondam nepotis mei sive nabot et omnibus nepotibus meis sive nebots et pariter neptibus sive nebodes totum id et quantum michi tenebuntur vel teneri possent quibusvis juribus titulis sive causis tempore obitus mei cum hac tamen condicione quod videlicet nullam litem seu questionem moneant vel monere presumant ipsi neque eorum heredes et successores quod si fecerint vel facere presumpserint non solum predicti verum etiam omnes alii quibus particulariter per me legatum fuit tali in casu dicta legata revoco unacum presenti remissione illaque viribus carere et effectu volo et heredi meo infrascripto et suis applicari pleno jure.

Item bono amore lego Ysabelli Stalricha nepoti mee sive neboda centum solidos monete Maioricarum.

Item eodem amore lego Salvatore Sans et Joannete Cervera uxori Gabrielis Cervera neptibus meis sive nabodes singulos quinquaginta solidos monete Maioricarum.

Item lego bono amore reverendo Gaspari Olivar in sacro eloquio professori quendam librum dictum Archiepiscopi Fflorentinensis cum quattuor voluminibus cuiquidem cum presenti recognosco quod de omnibus compotis inter nos habitis dictus Gaspar in nichilo michi tenetur neque ego illi ymmo illum cum presenti diffinio et absolvo a quibusvis compotis inter nos habitis ut dictum est dum tamen heredes sui michi vel meis nichil petere valeant de predictis omnibus de cuius consciencia plurimum confido.

Item bono amore lego Bartholomeo Mora clerico consanguineo meo et in domo mea nutricato centum solidos monete Maioricarum sibi dandos donec sit presbiter ac dignitate presbiteriali suffultus quolibet anno per heredem meum infrascriptum in adiutorium vite sue et sustentacionis eiusdem verum si evenerit illum tempore obitus mei esse jam presbiterum tali in casu volo quod habeat dictos centum solidos sibi cum presenti legatos per spacium trium annorum et tunc cesset anima anuam (?) eorum.

Item casu quo eveniat hospiciam in quo habito per heredem meum infrascriptum distrahi et alienari mentem meam declarando lego cum presenti faciam dicte prime vendicionis cum dictum hospiciam sit sub meo alodio honorabili Michaeli Mora mercatori quamdiu vita illi comes extiterit et non amplius.

Item volo et mando ymmo expressam facultatem concedo heredi meo infrascripto quod videlicet non teneatur legata profana solvere infra unum annum nisi tantum eorum medietatem alteram vero infra alium annum dictam tamen condicionem intelligo de legatis in pecunia numerabili peragendis et cum facultates bonorum meorum minime ignorem prohibeo ipsi heredi meo quod non possit nec valeat falcidiam de legatis detrahere.

Item attendens me aliqua sub sigillo consciencie habere (?) reservata de quibus debitam redditurus sum rationem et quia illa describi feci in quadam cedula per me et manu mea propria subscripta, ideo mentem meam declarando volo et mando quod penes quicumque personam dicta cedula inventa fuerit per illam possit exequi omne id quod in eadem descriptum fuerit prohibens dicto heredi meo quatenus non presumat dicte executioni impedimentum aliquod prestare ymmo contentis in dicta cedula sine aliquo strepitu stare teneatur.

Item attendens in universali dispositione Joannis Jacobi avincoli (*sic*) meo quondam qui me dictum Gabrielem universalem instituit heredem inter alia in dicto testamento disposita cum quandam elemosinam instituisse et ordinasse post obitum meum per heredem meum et juratos dicte parrochie de Porreras distribuendam volens in quantum penes possim dicte pie dispositioni providere volo mando atque iubeo dicto heredi meo ne dicta elemosina per negligenciam dictorum juratorum diminueretur pro maiori conservacione illius quatenus illis viis quibus decencius potuerit in sua dispositione certam et ydoneam post sui obitum designet personam que dictam distributionem faciat taliter quod dicta elemosina nullatenus defraudetur neque tempore aliquo in aliqua deterioracione perveniat super hiis in quantum possum eius conscienciam onerando.

Solutis autem et completis omnibus et singulis supradictis etc. in ceteris autem aliis bonis meis etc. instituo et facio heredem meum universalem venerabilem Gabrielem Mora alias Barcalo presbiterum nepotem meum sive nabot gravans illum quod huiusmodi meam hereditatem adipisci et assequi non possit nisi post obitum domine Annete uxoris Guillermi Barcalo deffuncti parrochie de Porreras genitricis sue ad quam usuffructus omnium bonorum meorum vigore legati infrascripti ad eius vite naturalis decursum perveniat, verum si dictus Gabriel Mora heres meus predictus michi heres non erit vel erit et obierit quandocumque substituo illi et michi universalem heredem instituo Raffaelem Mora alias Barcalo studentem jermanum suum et suos ad suas et suorum omnimodas voluntates inde libere faciendas.

Item lego usuffructum tocius hereditatis mee preffate domine Annete dicti Gabrielis Barcalo genitrici de vita sua tamen et non amplius.

Et hec est ultima voluntas mea etc.

Cassans irritans et anulans etc.

Testes huismodi testamenti vocati et rogati sunt venerabilis Joannes Borrac presbiter, Ffranciscus Miquel mercator, Augustinus Caynes (?), Antonius Cati, Joannes Salort textores lini, Petrus Brotat parrochie de Campaneto et Petrus Pont parrochie Pollencie, ac Alexander Brondo notarius publicus infrascriptus.

Gregori Genovard i Espanyol.

Era fill de Gaspar Genovard i Sala i de Francesquina Espanyol i Pacs, neboda d'Agnès de Pacs.¹¹ Alhora Gregori era, per tant, nebod del canonge humanista Esperandéu Espanyol i Pacs.

Reconegut com a lul.lista i humanista, a més de mestre en Sacra Teologia,¹² va ser rector de l'Estudi General Lul.lià entre 1495 i 1533, any en què, sembla, morí.¹³

¹¹ Maria BARCELO CRESPI: "Agnès de Pacs i l'entorn humanista", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis genealògics, Heràldics i Històrics*, 10, Palma, 2000, 21-47.

¹² Prova de la seva relació amb persones de les noves idees és que el dimecres dia 5 d'octubre de 1519 nomenava procurador seu Joan Cabaspre, destacat humanista. ARM, Prot. V-287, 97v.

¹³ ARM, Prot. M-175, 438v-349.

Fou canonge des de 1504 a 1533 i almenys, el 1513, 1525 i 1529 va exercir el càrrec de mensari de les pecúnies de la Mensa Capitular. Dit càrrec era compartit amb altre canonge que el 1513 era un Miquel de Pacs, segurament parent, i el 1525 era Jeroni de Milià, fill del destacat notari Francesc de Milià.¹⁴ Aleshores a la Seu hi havia un grapat de canonges que coneixien les novetats culturals italianes i tenien sensibilitat per la nova estètica: Esperandéu Espanyol, Nicolau de Montanyans, Arnau de Santacília, Jeroni de Milià, el propi Gregori i altres. De fet tots ells procedien de famílies en l'ambient de les quals era palesa certa inquietud cultural.

Efectivament el dia 3 de març de 1504 els canonges admetien Gregori Genovard com a nou membre del Capítol i li donaren possessió del càrrec a l'altar major de la Seu. Gregori prestà jurament sobre un missal a més de fidelitat al bisbe Antonio de Rojas i successors, servir obediència, guardar els secrets del Capítol, etc. Per part de Gregori o del seu germà Gaspar foren assumides les despeses d'escrivans, advocats, drets i altres que tal nomenament comportava i que ascendiren a la quantitat de 79 lliures. Tot l'acte es dugué a terme davant Jaume de Montanyans, advocat del Capítol, mentre actuaven de testimonis Huguet de Pacs, cavaller, Joan Cabaspre i Joan Riera, ciutadans. Almenys Montanyans i Cabaspre són coneguts com a distingits humanistes.¹⁵

D'aquest home de lletres se sap que l'any 1510 fundà el Col·legi de la Criança de Palma, institució educativa femenina, juntament amb Jaume d'Olesa, Guillem Caldentei i Gabriel Móra,¹⁶ tots ells coneguts humanistes, a més de sor Isabel Cifre.¹⁷ És autor dels *Capítols e regles de reculliment per la casa de la Criança de Mallorca*.

Com a home d'acreditat prestigi protagonitzà algunes intervencions remarcables: l'any 1505, amb ocasió d'una mala collita per manca de pluges, tingué una intervenció destacada en una de les moltes processons i rogatives que s'organitzaren a l'efecte. En concret, el dijous dia 11 de març sortí de Ciutat una solemne processó amb 300 homes vestits de blanc i descalços, molts clergues i religiosos que anaven cantant les lletanies i tots es dirigiren al santuari de Cura on s'ajuntaren amb processons que arribaven de diferents pobles igualment per implorar pluja. Presidí l'esdeveniment el canonge Gregori Genovard.¹⁸ Consta que el 30 d'octubre de 1507 predicà en una funció solemne al monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes en el transcurs de la qual, i en presència del bisbe Miquel Morro, es va beneir una imatge de les conegudes com verge-sagrari, obra del reputat imaginaire Gabriel Mòger, *junior*.¹⁹ El 1513 fou elegit pels jurats per anar davant el rei i tractar sobre el que s'havia acordat en el Gran i General Consell i s'explicitava que l'elecció havia recaigut en ell per esser persona que *té més veus*.²⁰ Sembla que s'encarregà de seleccionar les escenes de l'Antic i Nou Testament que havien de figurar en el nou cor de la

¹⁴ Maria BARCELO CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Els Milià. Una altra nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval", Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy, Vol. I, Palma, 2002, 177-191.

¹⁵ ACM, Actes Capitulars 1.626, 38-38v i 213. Consta que el dia 16 d'agost de 1510 els membres del Capítol *comiserunt custodiam et directionem capelle beate Virginis Marie claustre unacum illius altaribus* a Gregori Genovard.

¹⁶ El canonge Genovard va ser un dels marmessors del testament de Gabriel Móra escripturat el dimecres 27 d'agost de 1522 davant el notari Alexandre Brondo. ARM, Prot. B-143, 134-136. Vegeu també: Maria BARCELO CRESPI: "Gabriel Móra, un humanista porrerenc", *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*, Palma, 2000, 199-211.

¹⁷ Esther CRUZ PEREZ, M. José BORDOY BORDOY: "La Criança: una aportació humanística a l'ensenyança", *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*, Palma, 2000, 311-326. S'hi conserva un retrat del canonge i de sor Isabel Cifre, obra potser del segle XVII.

¹⁸ Juan BINIMELIS: *Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*, Palma, 1927, 269.

¹⁹ Jerónimo JUAN, Gabriel LLOMPART: "Las Vírgenes-sagrario de Mallorca", *BSAL*, 32, Palma, 1963, 177-191.

²⁰ ARM, EU 27, 54v.

catedral, obra que es començà el 1514.²¹ El 1527 tornà a la Cort com a síndic enviat per la Universitat de Mallorca i entre les diverses qüestions que havia d'exposar al monarca figurava la confirmació dels privilegis de l'Estudi General mallorquí, així com ho havia fet a favor del de Lleida, i la resolució de la causa amb els hereus de Beatriu de Pinós.²²

Altres dades ajuden a perfilar la seva persona i així una del 2 d'octubre de 1519 informa que juntament amb el seu germà Gaspar, ciutadà, i altres hereus de la seva mare Francesquina, d'acord amb el darrer i vàlid testament fet davant el notari Miquel Mulet, tractaven sobre el repartiment de certs diners pertanyents a la seva germana Elionor (muller del ciutadà Miquel Desmàs) la qual els deixà a sa mare.²³ El mateix 1519 hom el documenta com a marmessor del prevere Pere Mas, el qual deixà tots els llibres que tenia de Ramon Llull a l'Estudi General de Mallorca. El 17 de desembre de 1525 era anomenat marmessor de Joana, filla de Gaspar Aixeló, donzell.²⁴

A més a més el 1521 encarregà la famosa edició del *Blanquerna* feta a València per Joan Bonllavi.²⁵

Es desconeix amb exactitud la data de la seva mort. Així i tot es té notícia que el dilluns 4 de març de 1527 testava en presència del notari Alexandre Brondo. Nomenava marmessors Joan Cabaspre i Joanot Riera, ciutadans, i Felip Fuster, donzell. Elegia sepultura en el túmul dels canonges, a la Seu. Entre les deixes figuren 20 sous a la Cambra Apostòlica, 10 sous al bisbe, 10 sous al Capítol, 100 sous a la fàbrica de la Seu, 100 sous a l'hospital general, 20 sous al monestir de Sant Jeroni, 15 sous a repartir entre els altres monestirs i 20 sous a la capella de Cura en el puig de Randa. Altres donacions consistien en alguns llibres a la Seu, altres llibres al prevere Joan Estrany i uns altres llibres a la citada capella de Cura entre els quals destacava *quendam librum cognominatum Blanquerna lingua materna confectum illuminanti magistri Raymundi Llull*. Alhora els llegats contemplaven concedir l'alforria al seu servent Miquel i lliurar un retaule de la Passió de Crist a sor Isabel Cifre que regia la Casa de la Criança. Manava fer dir les misses de mossèn Nagrell, de la Sirventa i de Sant Amador, segons marcaven els costums de l'època. Deixava alguns béns a la seva germana Francina casada amb Joanot Riera i a les nebodes (filles del germà Gaspar) Elionor esposada amb el donzell Felip de Pacs i Francesca muller de Pere Cabaspre. Designava com a hereu universal les Almoines de la Seu encara que indicava que certa quantitat havia d'anar a parar a sor Isabel Cifre i altra s'havia de repartir *inter studentes pauperes scientie illuminati doctoris magistris Raymundi Llull*. Un dels testimonis fou el ja esmentat Nicolau de Montanyans.²⁶

Testament de Gregori Genovard 1527, març, 4

ARM, Prot. B-143, 94-95v.²⁷

Die lune IIII mensis marcii anno a Nativitate Domini M° D° XXVII.

In nomine Domini nostri Jhesucristi redemptoris nostri benignissimi amen. Cum scriptum sit et ore prophetico nobis traditum "dispone domui tue quare morieris et non vives" etc., iccirco ego Gregorius Genovard canonicus alme sedis Maioricensis ac in sacro eloquio

21 Santiago SEBASTIAN: "Arquitectura del Protorenacimiento en Palma", *Mayurqa*, 6, Palma, 1971, 18.

22 Eusebio PASCUAL: "La Universidad de Mallorca ante el rey, exponiendo el estado de sus negocios", *BSAL*, 7, Palma, 1898, 429-433.

23 ARM, Prot. V-287, 95-96v.

24 ARM, Prot. B-152, 28.

25 Gabriel LLOMPART: "Siluetas cuatrocentistas del lulismo mallorquín", *BSAL*, 35, Palma, 1976, 178-179.

26 ARM, Prot. B-143, 94-95v.

27 A continuació d'aquest testament. n'hi ha un altre gairebé igual en uns fulls sense foliar.

professor volens de bonis a Domino mihi collatis prout teneor disponere sanus per Dei gratiam mente et corpore tamen facio condo et ordino ultimum testamentum in et cum quo eligo manumissores meos etc. videlicet magnificos Joannem Cabaspre et Joannotum Riera cives Maioricarum ac Philippum Fuster domicellum de Maioricis consanguineos meos et quemlibet eorum insolidum etc. quos rogo ut carius possum etiamque plenissimam confero potestatem quod si me mori contingerit antequam aliud mihi liceat condere testamentum ipsi hanc meam ultimam voluntatem compleant et exequantur prout inferius scriptum invenerint ac per me ordinatum. Et imprimis comendans animam meam in manus domini nostri Jhesucristi qui pro salute humani generis in ligno sancte crucis mortem subire voluit corporalem eligo sepulturam corpori meo peragendam in alma sede Maioricensi videlicet in tumulo reverendorum canonicorum quam fieri volo cum lumanaria solita sine tamen funeris pompa iuxta arbitrium et cognitionem dictorum manumissorum meorum. Et deinde facio legata que sequuntur.

Et imprimis quidem lego camere apostolice ratione superioritatis et officii per me obtenti pro ipsa sancta sede apostolica viginti solidos monete Maioricarum.

Item lego reverendissimo domino Maioricensi episcopo domino meo colendissimo ratione eiusdem superioritatis decem solidos monete Maioricarum.

Item lego reverendo capitulo Maioricensi alios decem solidos sepedicte monete Maioricarum.

Item lego intuitu caritatis fabrice jamdicte sedis Maioricensis centum solidos monete Maioricarum.

Item eodem intuitu lego hospitali generali presentis diocesis alios centum solidos dicte monete Maioricarum.

Item lego et in continenti morte mea secuta celebrari mando missas dictas de mossen Negrell, de la Sirventa et de Sanct Amador per presbiterum vel presbiteros per dictos manumissores meos eligendos.

Item jam dicto intuhitu caritatis lego monasterio Sancti Hieronimi et monialibus eiusdem viginti solidos monete Maioricarum.

Item eodem intuhitu lego cuilibet monasteriorum tam intus presentem civitatis quam extra illam constructorum et tam fratrum quam monialium singulos quinque solidos monete Maioricarum ut orent Deum pro anima mea.

Item jam dicto caritativo intuhitu lego devote capelle beatissime Virginis Marie de Cura podii de Randa viginti solidos monete Maioricarum volens et mandans quod si aliqua bona mobilia et utensilia mea in dicto loco tempore obitus mei inventa fuerunt illa sint dicte capelle reservata et consolidata absque aliqua contradiccione cum intencio mea sit quod a dicto loco minime anfferantur cum illa cum presenti dicte capelle donata et relaxata censeant. Et ultra predicta volo et mando quandam librum cognominatum Blanquerna lingua materna confectum illuminati doctoris magistri Raymundi Llull unacum concordanciis Bible et omnibus aliis libris eiusdem illuminati doctoris lingua latina confectis et tempore obitus mei penes me existentibus acumulari et dicte donacioni agregari.

Item cum presenti lego libriopole sedis alme Maioricensis omnia opera beati Gregorii et Sancti Bernardi forme maioris cum uno volumine penes me reservata unacum aliis Bible concordanciis penes me pariter existentibus.

Item lego venerabili Joanni Strany presbitero bono amore omnia alia opera beati Gregorii cum diversis voluminibus contenta disponens etiam quod si tempore obitus mei aliquid per eundem mihi debebitur de precio domorum mearum per me illi venditarum totum sibi cum presenti relaxetur prout effectualiter relaxo. Et quare idem Joannes administravit et hodie administrat plura negocia mea quod in reddicione compotorum administracionis predictae volo et mando quod illius dicto simplici stetur absque aliqua facti vel iuris contradiccione cum plurimum de illius consciencia confido taliter quod non teneatur dicte mee hereditari nisi in eo in quo confitebitur cum teneri et obligatum fore per simplicem illius assercionem.

Item cum presenti facio gratiam Michaeli figulo meo etatis octo annorum vel circa quod videlicet secuto obitu meo deserviat magnifico Francisco Riera nepoti meo sive nabot et illo premortuo magnifico Joannoto Riera eius genitori usque ad etatem XXti annorum quo in tempore dictus Michael sit liber et alfforrus ac ab omni servitutis jugo penitus alienus restituens eum natalibus antiquis et sitri (?) primeno quibus omnes homines liberi nascebantur et servitus erat penitus incognita rogans cum presenti supradictos Joannotum et Franciscum quibus ut supra usufructum dicti servali lego quatenus curent eidem aliquod decens exercicium vel officium hostendere vel hostendi procurare quo mediante vitam suam ducere valeat super hiis in quantum possum eorum consciencias onerando.

Item intuhtu caritatis et pietatis lego venerabili religiose Ysabelli Ciffre regenti domos dictas de la Criansa quoddam retabulum passionis domini nostri Jhesucristi in dicta domo per me positum unacum omnibus aliis rebus quas constabit meas esse ad suas voluntates inde libere faciendas et illa premortua dictum legatum perveniat ad Antoninam Costa neptem suam et casu quo tempore obitus mei dicta Antonina premortua esset huiusmodi legatum pleno jure deveniat ad Joannam Abrana sociam dicte Antonine ad illius omnimodas voluntates.

Item attendens mediante ultimo testamento per magnificam dominam Francesquinam uxorem quondam magnifici Gasparis Genovard civis Maioricarum genitricem meam me dictum Gregorium fuisse institutum heredem universalem pro bonorum medietate, adiecta tamen condicione expressa quod videlicet tempore obitus mei ego nominarem et eligerem personas illas mihi benevisas pro successione universali dictorum bonorum preffate genitricis mee, volens propterea illius dispositionem exequi et ad debitum execucionis effectum deducere, cum presenti eligo et nomino in dictorum bonorum omnium successione videlicet magnificam dominam Francinam uxorem dicti magnifici Joannoti Riera sororem meam carissimam in medietate dictorum bonorum maternalium et suos heredes et successores, in altera medietate magnificas dominas Leonorem uxorem magnifici Philippi Fuster domicelli et Franciscam uxorem magnifici Petri Cabaspre civis neptes meas filias magnifici Gasparis Genovard jermani mei quondam equis porcionibus inter eas dividendis et illis premortuis earum heredes et universales successores singula singulis referendo cum porcionem mihi in bonis paternis competentem jam alias cesserim et renunciaverim dicto magnifico Gaspari Genovard jermano meo deffuncto rogans summopere preffatas magnificas dominas et earum consciencias in quantum valeo onerans quod videlicet obtento credito quod hodie littigatur contra magnificum Guillerum Dezmas spectans dicte hereditati materne prefate domine teneantur cedere et resignare caxie et confraternitati Sancti Bernardi in alma sede Maioricensi sub invocacione beatorum Petri et Bernardi constructe tot censuale quot sufficiat pro celebracione duarum missarum su.,issa voce qualibet septimana celebrandarum tam in reffrigerium animarum parentum meorum quam magnifice domine Leonoris uxoris in primis nupciis magnifici Michaelis Andreu legum doctoris quondam et postea magnifici Michaelis Dezmas quam etiam preffati Michaelis quequidem misse celebrentur videlicet illius altera in die jovis altera vero in qualibet die veneris cum solitis et debitis absolucionibus super hiis consciencias venerabilium consiliariorum dicte caxie cum presentionerando.

Solutis autem et completis omnibus et singulis supradictis in omnibus autem aliis bonis meis etc. instituo et facio heredem meam universalem elemosinam alme sedis Maioricensis cognominatam magistri Bernardi Sacriste et aliorum ad suas voluntates inde libere faciendas volens disponens et mandans quod omnia bona mea tam mobilia quam immobilia ac se movencia vendantur et alienentur in encantu publico per dictos manumissores meos et seu eorum quem libet et precia illorum smercientur in tot censualia tuta et secura iuxta eorum arbitrium et voluntatem quorum dicto simplici et fidey standum sit tam in administracione predicta quam smerciis per illos vel eorum quemlibet peragendis. Et factis huiusmodi smerciis teneantur dicta censualia resignare administratoribus dictarum elemosinarum, quiquidem administratores teneantur distribuere dictos redditus sub forma sequenti: in primis namque teneantur de illis quolibet anno respondere religiose domine Ysabelli Ciffre regenti domos dictas de la Criansa quam diu vita comes illi extiterit illa autem premortua Antonine Costa dicte Ysabellis nepti sive naboda ad illius vite naturalis decurssum, et prefata Antonina defficienti Joanne Abrana illius socie pariter durante illius vita et non amplius illis autem in totum defficientibus et non alias prefatti dictarum elemosinarum administratores teneantur dictos redditus distribuere inter studentes pauperes sciencie illuminati doctoris magistri Raymundi Llull si aliqui fuerint sin autem inter alios pauperes eisdem benevisos iuxta aliarum elemosinarum distribucionem, super hiis omnibus in quantum possum eorum consciencias onerando de quibus plurimum confido.

Et hec est ultima voluntas mea etc.

Cassans irritans et annullans etc.

Testes huiusmodi testamenti vocati et rogati sunt reverendus dominus Nicholaus Montayans, sacrista, magnificus Joannes Michael Ballester de Togoers domicellus, venerabilis Joannes Blanquer presbiter, Hieronimus Forcadell, Joannes Oliver clericus, Marchus Quali pannorum de rras magister et reverendus Gaspar Calistus Bartholomeus canonicus Maioricensis ac Alexander Brondo notarius publicus infrascriptus.

RESUMEN

Se recoge la transcripción y comentario de los testamentos de dos humanistas mallorquines de fines del siglo XV, que se caracterizaron por sus actividades filantrópicas en la Mallorca del Renacimiento. Ambos personajes, asociados en el campo de la educación, fueron los promotores de importantes centros religiosos y educacionales, tales como el Convento de Santa Elisabet o el Colegio de la Crianza, uno y otro en Palma. Se incluye, también, una breve semblanza biográfica de los mencionados promotores: Gregori Genovard y Gabriel Mora.

ABSTRACT

A transcription and commentary on the wills of some of Majorca's late 15th century leading humanists, who were characterized by their philanthropic activities in the Majorca of the Renaissance. Certain figures, associated with the field of education, were the promoters of important religious and educational centres like the Convent of Santa Elisabet and the Colegio de la Crianza, both in Palma. Also included is a brief biographical description of the said promoters: Gregori Genovard and Gabriel Mora.

Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2,2)

ONOFRE VAQUER

En aquesta segona part continuam amb la publicació dels immigrants que, al darrer quart del segle XVI, hem pogut conèixer llur procedència.¹ Per a una millor comprensió del text reproduïm, l'encapçalament que es publicà a la primera part.

1576-1598

Origen	Núm.	Percentatge
Alemanya	2	0,12
Amèrica	1	0,06
Anglaterra	1	0,06
Aragó	28	1,74
Barberia	1	0,06
Castella	208	12,96
Catalunya	334	20,82
Còrsega	3	0,18
Eivissa	74	4,61
Flandes	5	0,31
França	296	18,45
Gènova	164	10,22
Grècia	39	2,43
Llombardia	3	0,18
Malta	3	0,18
Menorca	83	5,17
Nàpols	41	2,55
Navarra	2	0,12
Portugal	8	0,50
Ragussa	51	3,18
Rosselló	33	2,05
Sardenya	60	3,74
Sicília	30	1,87
Toscana	8	0,50
València	117	7,29
Venècia	36	2,24
Total	1604	

Un 21% dels immigrants documentats procedeixen de Catalunya, un 18,5% de França, un 13% de Castella i un 10% de Gènova. Entre els de la Corona de Castella hi ha un grup de moriscs, homes i dones que vingueren a Mallorca esclavitzats després de la sublevació de les Alpujarras, i que alliberats, uns anys més tard, es casen a l'illa. Dels

¹ Onofre VAQUER: "Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2,1)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 321-338.

catalans 45 són de Barcelona, 28 d'Arenys, 20 de Mataró. Dels francesos que coneixem l'origen, 76 són de Marsella i 23 d'Antíbol.

Per professions destaquen els mariners que són 410, mentre els patrons són 178 i els mercaders 88.

Dins el sector secundari trobam 23 sastres, 20 sabaters, 8 paraires, 6 teixidors, 7 passamaners, 5 argenters, 5 teixidors de seda, 14 velluters, 11 ferrers ... Dins el primari hi ha 22 pagesos, 4 bracers, 24 pescadors.

Els concessos matrimonials ens donen moltes notícies sobre immigrants: on han viscut i quins oficis ha tingut des de que sortiren de sa terra. Tenim notícies de 105 moriscos, de com foren capturats a Granada i de la seva alliberació.

Amb la documentació que hem anat publicant a aquest Bolletí redactarem una comunicació pel XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, sota el títol *Immigrants a la ciutat de mallorca, 1448 - 1598*

SIGLES

ADM	Arxiu Diocesà de Mallorca
ARM.	Arxiu del regne de Mallorca
Con.	Concessos (Sèrie del ADM)
f.	fol (davant un número), fill o filla (davant un nom)
P.	Protocols (Sèrie de l'ARM)
qu.	<i>quondam</i> (difunt)
test.	testimoni
vdo.	viudo
m.	mercader
M.	Mallorca
R.	resident a

- GACERI 2-9-1595: Jaume Gaceri, pescador de Sant Remo (Gènova), habitador de Mallorca, testimoni (Con.).
- GALBIS 31-8-1577: Concés de Diego de Galbis, f. de Pere, de Granada (Castella), i Caterina, f. d'Antoni Prats de Sineu. A Sineu (Con.).
- GALENARI 24-10-1580: Test. Joan Jeroni Galenari, de Càller (Sardenya). Havia estat catiu dos anys i 5 mesos amb Llorenç Gelabert, que morí de les bastonades del renegat Mamet a Alger (Con.).
- GALLARD 1-2-1598: Concés de Jaume Gallard, mariner, f. de Benet, de Blanes (Catalunya), i Úrsula, f. de Francesc Befassa. A Sta. Creu (Con.). 25-4-1590: Concés de Pere Pau Gallard, vdo. (la muller morí fa un any a Barcelona, Catalunya), que vingué amb el Sr. Pere de Pax, i Elisabet Joan d'Eivissa, vda. de Jaume Gil (que morí a Barcelona) (Con.).
- GAMBO 30-8-1583: Miquel Gambo (?), patró de Catalunya, havia casat a M. amb Isabel i havia mort al port de Gènova (Con.).
- GANDOLFO 16-7-1579: Leonardo Gandolfo, mariner genovés, testimoni (Con.).
- GANTELI 15-4-1592: 15-4-1592: el patró Ganteli, casat a M., test. (Con.).
- GANTER 10-5-1597: Blai Ganter, de 26 anys, mariner de França, test. (Con.).
- GANYELLO 1599: Antoni Ganyello, patró, h, de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-71, f. 134).
- GARAU 9-4-1597: Gaspar Garau, de Mataró (Catalunya), test. (Con.). 11-3-1583: Joan Garau, de Catalunya, patró, test. (Con.).
- GARCET 7-9-1588: Martín Garcet, patró de Toló (França), test. (Con.).
- GARCIA 11-4-1579: Concés d'Antoni Garcia, de Carralondo (?), del ducat de Medinaceli del regne de Castella, f. de Joan, i Martina, f. de Simó Pizà d'Alaró. A Alaró (Con.). 13-12-1578: Concés d'Agustí Garcia, f. d'Agustí, de Granada (Castella), i una filla de Francesc Violant (?), de Granada (Castella). A St. Nicolau (Con.), test. el 29-5-1580. 15-5-1586: Bernat Garcia, mariner de Blanes (Catalunya), test. (Con.). 26-1-1585: Cristòfol Garcia, peixcador de Xàtiva (València), de 22 anys, f. de Cristòfol, i Elisabet, f. de Joan Rutiell (?), capdeguaita. A St. Miquel (Con.). 7-9-1578: Concés de Domingo Garcia d'Almeria, d'un lloc que són 3 viles, Enix-Félix-Vicar, del regne de Granada (Castella), f. de Martí, de 25 anys, i Caterina, lliberta de Nicolau Santjoan. A Sta. Eulàlia (Con.). Fa 10 anys el castigaren, vogà 3 anys a les galeres, fou esclau d'Elionor, vda. de Joanot Berard, ara llibert. Es deia Garcia, a Mallorca li digueren que Garcia era llinatge i li posaren Domingo. Test. el 29-5-1580. 5-2-1582: Domingo Garcies, de la ciutat de Nis, regne de Granada (Castella), test. (Con.). 18-6-1584: Beatriu, de nació de mudejos, lliberta, vda. de Domingo Garcia, mudejo (ARM, P., R-68, f. 206 v.). 2-4-1588: Concés de Fabrià Garcia, de 20 anys, f. de Francesc, de Castella, i Montserrat, f. de Joan Valens, qu. A St. Miquel. Feia viatges a Barcelona i València. Diu que "som me agradat de Mallorca y vull me casar en ella" (Con.). 26-6-1579: Francesc Garcia, de Maó (Menorca), testimoni (Con.). 26-8-1588: Concés de Francesc Garcia, de Vilajoiosa d'Alacant (València), f. de Joan, i Caterina, f. d'Antoni Massot. A Sta. Eulàlia (Con.). 1581: un esclau anomenat Garcia de nació de moriscos (Granada) (ARM, P., R-68, f. 24v.). 11-7-1588: Concés de Gabriel Garcia, llibert de 27 anys, f. de Joan, de Granada (Castella), i Maria Morell, f. de granadins (Castella). A Sta. Creu. Fou captivat als 10 anys (Con.). 25-8-1584: Gaspar Garcia, de la vila d'Eliet (?), del regne de Granada (Castella), que vingué a Mallorca fa 14 anys, test. (Con.). 5-2-1582: Jeroni Garcia, velluter de Paracuellos de Jiloca (Aragó), test. (Con.). 28-2-1577: Concés de Joan Garcia, de Castella, f. d'Alonso, difunt, de 23 anys, que havia anat a la guerra de Granada, i una filla de Joan Verger. A St. Jaume (Con.). 1593: Joan Garcia, vidrier natural de Granada (Castella), casat amb Isabel, morí el 28-9-1588 a l'Hospital de València (Con.). 1580: Lopis Garcia, del lloc d'Alonga, Biscaia (Castella), resident a Felanitx, fa testament (ARM, P., O-86, f. 243). 31-3-1590: Llorença Garcia, esclava del virrei Lluís Vich, de Laya, Granada (Castella), test. (Con.). 29-3-1585: Concés de Martí Garcia, de 22 anys, de la vila de Munébrega, bisbat de Calataiud (Aragó), f. de Martí, llaurador, i Maria Pérez, vda. de Pere Díaz. A L'Hospital General. Fa 8 anys és fora sa terra, va estar a València amb un forner i a Sueca, vingué a M. amb una nau de soldats mallats i va estar a l'Hospital (Con.). 1592: Antonina Garcia

- i Guasc, vda. de Martí Garcia i Goday, mariner de Castella, domiciliat a M. (ARM, P., R-70, f. 77v.). 4-11-1579: Magí Garcia de València, test. (Con.). 10-8-1587: Sebrian Garsia, de Castella, test. (Con.). 1590: Ramon Garcia, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 305).
- GARFÉE 3-11-1589: Marior (?) Garfée, patró de Toló (França) (Con.).
- GARGOLI 1580: Todorí Gargoli, mariner de Grècia, estava domiciliat a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 148).
- GARÍ 8-7-1577: Joan Garí, de Catalunya, patró de la nau Juliana, testimoni (Con.).
- GARIBALDO 28-9-1598: Agustí Garibaldo, de Gènova, casat a M., test. (Con.).
- GARRIGA 7-7-1581: Joan Garriga, de Pineda (Catalunya), domiciliat i casat a M. des de feia 10 anys, mariner (Con.).
- GASA 4-3-1593: Honorat Gasa, d'Antfòbol (França), test. (Con.).
- GASPAR 1-12-1596: Concés de Nicolau Gaspar, de Venècia, de 19 anys. Als 10 anys anà a Gènova i es posà de grumet, es cremà la nau a Cadis davant l'armada anglesa, passà per València (Con.).
- GASSO 10-2-1579: Concés de Joanot Gasso, f. de Pere, mercader de Vilanova (Catalunya), i Praxedes, f. de Joanot Sangles, m.M.. A Sant Nicolau (Con.).
- GASTO IX-1583: Angelino de Gasto, mariner de la ciutat de Portugano de Gènova (Con.).
- GAUTIER 1596: Blai Gautier, mariner d'Antfòbol (França), R.M. (ARM, P., R-71, f. 8v.).
- GAVALDÀ 28-7-1597: Concés d'Onòfria, f. de Miquel Gavalrà, m. de Barcelona (Catalunya), qu., i Onofre de Verí, f. del mag. Antoni, qu. A la Seu (Con.).
- GAVARRO 17-4-1594: Concés de Miquel Gavarro, mariner d 29 anys, f. de Joan, qu., de Toló (França), i Antonina, f. de Pere Mir. A Sta. Creu (Con.). Test. el 4-4-1598, tenia 34 anys i 2 infants (Con.).
- GAVILLA 21-1-1589: Concés de Joan Gavilla, de 21 anys, f. de Pere, d'Escalona (Castella). Visqué a Pavia (Con.).
- GAY 4-3-1593: Blai Gay, patró de sagetia, de França, test. (Con.).
- GEBOYN 4-3-1593: Concés d'Antoni Geboyn, de Montferrat (França), de 30 anys, f. de Pere, qu., i Marianna Balaguer, vda. de Marc Nicolau. A Sta. Creu (Con.).
- GEHUGARTE 1599: Gonzalo Gehugarte, de Burgos (Castella), capità de Nau, R.M. (ARM, P., R-71, f. 158v.).
- GEMELLI IX-1583: Joan Gemelli, de Gènova, test. (Con.).
- GENNIN 11-2-1587: Concés de Francesc Gennin, de la vila d'Huetchen, Granada (Castella). Fou esclau de Pere Ribes, notari. Era viudo, la dona morí a Múrcia (Con.).
- GENOVART 10-3-1587: Gaspar Genovart, del regne de València, vivia a Alacant, es vol casar a M. (Con.).
- GENOVÉS VIII-1594: Antoni Genovès, de la vila de Burgueto d'Aiguatort (Gènova ?), test. (Con.). 22-8-1579: Francisco Genovés (de Gènova ?), domiciliat i casat a Mallorca, testimoni (Con.). 16-4-1588: Jacomo Genovés, de Gènova, casat a M. amb Joana, havia mort a Trípoli (Con.). 20-6-1588: Josep Genovès, de Gènova (?), mariner casat a M., test. Havia viscut a Marsella (Con.). 4-9-1598: Concés de Llorenç Genovés, pescador, de la ciutat de Gènova, f. d'Antoni Francesc, i Caterina, f. d'Antoni Martí. A Sta. Creu. Fa 14 anys és fora sa terra, sortiria als 9 anys, va estar 8 o 9 anys a Eivissa a casa de Gaspar Llobet, 2 anys a València on pescava, fa 2 anys és a M. (Con.).
- GENOVI 1592: Jeroni Genovi, m. de Niça (França), R.M. (ARM, P., R-70, f. 67).
- GEORGIO 1593: Vicenç Georgio, capità de nau de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-70, f. 118v.).
- GIBERNAU V-1586: Montserrat Gibernau, mariner de Catalunya, casat a M., test. (Con.).
- GIL 17-6-1591: Concés de Pere Joan Gil, carnisser de 24 anys, f. de Joan, de Baynes de Bigarra (França), i Caterina Gonzáles (sa mare es diu González i son pare Francisco Penyalver, paraire). A ciutat. Visqué a València (Con.).
- GIL DE VILLORI 19-6-1596: Jeroni Gil de Villori, de la ciutat de València, R.M., test. (Con.).
- GIL X-1579: Concés de Bartomeu Gil, sastre, que abans havia casat a Eivissa amb una filla de Francesc Carranço, abaixador, i Jerònia, f. d'Antoni Gando (?). A St. Jaume (Con.).
- GILABERT 1586: Miquel Gilabert, notari de Barcelona (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-69, f. 88).
- GILI 27-2-1594: Antoni Gili, de Marsella (França), mariner, test. (Con.). 5-5-1594: Concés de Bartomeu Gili, mariner de 23 anys, f. de Guillem, de la ciutat de Marsella (França). 1587: Miquel Gili, patró de Caldes (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-69, f. 178v.). 15-4-1589: Miquel Gili, de Catalunya, capità de nau, test. (Con.). 15-10-1582: Concés de Sebastià Gili, escrivà, f. de Sebastià, de València, i

- Apolònia, f. d'Antoni Tomàs. A Sta. Eulàlia (Con.).
- GINARD 29-8-1587: Joan Ginard, sastre, natural d'Eivissa, domiciliat a M., test. (Con.).
- GINEBREDÀ 23-2-1596: Concés de Lluís Ginebreda, servent de Barcelona (Catalunya), de 21 anys, f. de Salvador i de Francina, difunts, i Clara Bonnin, vda. de Jaume Canals de Sóller. A la Seu (Con.).
- GINER 10-3-1587: Concés de Francisco Giner, vdo., del regne de Granada (Castella), i Magdalena Salamanca, d., lliberta del regne de Granada (Castella).
- GIRAN 4-8-1592: Rafel Giran, mariner de França, test. (Con.).
- GIRAND 22-2-1593: Concés de Rafel Girand, d'Antfòl (França), mariner (Con.). Test. ql 1594.
- GIRARED 1596: Rafel Girared, mariner d'Antfòl (França), casat a M. (ARM, P., R-71, f. 10v.).
- GLANDIER 1583: Antoni Glandier, patró, h. de Marsella (França) (ARM, P., R-68, f. 173).
- GODAY 1583: Antic Goday, patró de Mataró (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 137). 9-4-1597: Pere Goday, de 24 anys, mariner fadrí, de Canet (Catalunya), test. (Con.).
- GOMES 14-10-1581: Lope Gomes, mudejo, criat d'Ugo Berard, del regne de Granada (Castella), test. (Con.).
- GÓMEZ 12-4-1578: Concés de Pere Gómez, sabater de 22 anys, f. de Pere, sabater, de la vila de Sedrin, Borgonya (França), i Martina Pujol. A Sant Nicolau (Con.).
- GOMILA 6-7-1577: Concés de Cosme Gomila, paraire, de Maó (Menorca), f. de Miquel, difunt, i Apolònia, f. d'Antoni Gomila de Porreres. A testimoni (Con.). Sta. Creu (Con.). 23-6-1585: Francesc Gomila, torsador de seda, de Dènia (València), casat a M., test. (Con.).
- GOMIS 21-10-1577: Alonso Gomis, de Castella, casat a Mallorca,
- GONSALES 18-10-1591: Concés de Joan Gonsales, de 25 anys, de Castella, i Vicenta Gaspar, de 15 anys (Con.).
- GONSALVES 1581: Salvador Gonsalves, de Portugal, residia a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 22 v.).
- GONZALES 18-10-1581: Concés de Lluís Gonzales, mudejo, oriünd de Ceron (?) del regne de Granada (Castella), llibert i Llorenç Maris (?), mudeja. A Sta. Eulàlia (Con.).
- GORGOLE 26-1-1580: Teodoro Gorgole (?), de Grècia, mariner, test. (Con.).
- GOTARDO 22-4-1582: Benet Gotardo, mariner de Marsella (França), test. (Con.).
- GOTZE 1564: Ambròs de Gotze, de nació de Ragussa, h.M., ven un esclau (ARM, P., A-223, f. 76 v.).
- GRACIN 1585: Ramon Gracin, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 47v.).
- GRADO 7-10-1593: Jaume Grado, mariner de Trapana (Sicília), test. (Con.).
- GRAMATICO 1586: Joan de Marcho Gramàtico, de Ragussa, capità de nau, R.M. (ARM, P., R-69, f. 137).
- GRANDE 1599: Àngelo Joan Grande, capità de nau de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-71, f. 135).
- GRANIER 29-5-1589: Concés d'Arnau Granier, de Marsella (França) (Con.). 1588, 1592 i 1594: Raynard (o Renard) Granier, de Marsella (França), casat a M., R.M. (ARM, P., R-69, f. 227v.; R-70, 165v.).
- GRANIET 1582: Egidio Graniet, patró de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 106).
- GRANO 1593: Matgí Grano, mariner de Vilafranca de Niça, R.M. (ARM, P., R-70, f. 108v.).
- GRAS 1586: Antoni Gras, patró h. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 99v.).
- GRASSET 1589: Marí Grasset, patró de Toló (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 255v.).
- GRAVE 23-3-1595: Concés de Jacques de Grave, f. del patró Guillem, d'Albi d'Oiulas de Provença (França) (Con.). 1583: Tomàs Grave, capità de nau de Saint Maló (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 170).
- GRECH 19-10-1579: Antoni Grech (de Grècia ?), mariner casat amb Dominga, f. d'Antoni Roig, boter, havia estat captivat pels turcs (Con.). XII-1580: Concés de Joan Grec, f. de Jaume Papayan, de Rodes, i Bàrbara, f. de Joan Bacet (?). A la Seu (Con.). 13-4-1588: Joan Greco, de Grècia (?), casat a Eivissa, test. (Con.). 1580: Miquel Grego, calafat de Candia (Grècia), residia a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 113). 22-8-1580: Nicolau Grec (?), de Candia (Grècia), mariner, test. (Con.). 27-7-1588: Nicolau Grego de Corfú (Grècia), mercader, casat a Niça, test. (Con.). 18-4-1581: Pere Grech, patró, de Grècia (?), casat i domiciliat a M., que havia estat captiu, test. (Con.).

- GREXA 4-8-1587: Concés d'Antoni Grexa, pescador de 22 anys, f. de Joan, de Tolosa (França), i Margalida, f. d'Antoni Blanch. A Sta. Creu (Con.).
- GRIMALD 10-1-1584: Concés d'Antoni Grimald, sastre, f. de Pasqual, de Nàpols, i Elisabet, f. d'Antoni Vell, gerrer. A Sta. Eulàlia (Con.).
- GRISSE 1599: Julià Grisso, gerrer de Gènova, casat amb Julia, h.M. (ARM, P., R-71, f. 140v.).
- GUADAYOL 17-4-1581: Pere Guadayol, de Vic (Catalunya), test. (Con.).
- GUADIANO 1582: Jaume Guadiano, de Còrsega, h. de Marsella, R.M. (ARM, P., R-68, f. 106).
- GUAL 11-2-1589: Lone Gual, mariner de Grècia, casat a M., test. (Con.). 16-4-1584: Miquel Gual, mudejo del Sr. Gabriel Franc, de Granada (Castella), test. (Con.).
- GUANTELLM 1583: Honorat Guantellm, de França, casat a Gènova, R.M. (ARM, P., R-68, f. 154).
- GUANTER 1595: Cirili Guanter, de Sant Troès (França), patró, R.M. (ARM, P., R-70, f. 211).
- GUASC 1-9-1581: Bernat de Guasc, de la vila de Morba (?), test. (Con.).
- GUERAU 17-5-1586: Concés de Benet Guerau, notxer de la nau de micer Ferreda (?), mallorquí, de Blanes (Catalunya), vdo., i Esperança, f. de Jaume Creus. A Sta. Creu. Havia casat a Blanes, amb Francina, morta fa 3 anys, té un fill de 5 anys (Con.).
- GUIDO 7-9-1598: Concés d'Anello (?) Guido, de 20 anys, de Nàpols, f. de Jeroni i de Camilla, i Caterina, f. de Gaspar Ripoll, qu. A Sta. Eulàlia (Con.).
- GUIRAN 1581: Pere Guiran, h. de Marsella (França), senyor de galió (ARM, P., R-68, f. 46v.).
- GUIREMAN 17-4-1594: Andreu Guireman, mariner de Toló (França) (Con.).
- GUIXAVERT 30-7-1588: Jaume Guixavert, estanyer, de Carcasona (França), test. (Con.).
- GUTUSOS 1-12-1596: Domenico Gutusos, natural de Venècia, de 60 anys, boter de nau, test. (Con.).
- GUYELO 30-10-1585: Joan Guyelo (?), d'Eivissa, test. (Con.).
- HEREDIA 28-3-1593: Pere Joan de Heredia, d'Eivissa, test. (Con.).
- HERMITES 27-7-1581: Jaume Hermites (?), mariner natural de Lloret, bisbat de Barcelona (Catalunya), test. (Con.).
- HERNÁNDEZ 31-10-1588: Alonso Hernández, mariner d'Apofi..., arquebisbat de Toledo (Castella), test. Havia treballat a València i M. (Con.). 21-1-1589: Alonso Hernández de Toledo (Castella), test. (Con.). 12-11-1579: Diego de Hernández, de la vila de Cebreros, diòcesi d'Àvila, test. (Castella) (Con.). 27-2-1597: Concés de Genís Hernández, mariner de Mazarrón, Múrcia (Castella), f. de Genís i de Caterina Pérez, difunts, i Antonina, f. d'Antoni Steve, paraire. A St. Jaume. És pescador de les Almadraves (Con.). 2-12-1587: Concés de Gonsález Hernández, de Lisboa (Portugal). Fa 8 anys és fora sa terra essent soldat (Con.). 3-7-1578: Mn. Joan Hernández, prevere beneficiat a Alaior (Menorca), test. (Con.). 11-2-1587: Lluís Hernández, de Lia, Granada (Castella), casat i domiciliat a M., test. (Con.). 23-1-1587: Miquel Hernández, de Granada (Castella), domiciliat i casat a M., test. (Con.).
- HERNÁNDEZ DE PADILLA 17-6-1598: Lluís (H)arnandis de Padilla, de Granada (Castella), casat a M., test. Als 12 anys el feren captiu i portaren a M., fa 26 o 27 anys (Con.). 17-6-1598: Miquel (H)arnandes de Padilla, de Granada (Castella), de 40 anys, test. Fou captivat a la guerra de Granada i portat amb les galeres de D. Xanxo (Con.).
- HERNANDIS 25-8-1584: Lluís Hernandis, granadí (Castella), germà de Miquel. Concés de Miquel Hernandis, de 30 anys, f. de Pere, de la vila d'Eliet (?), regne de Granada (Castella), i Elisabet, natural del regne de Granada (Castella), lliberta de Josep Mulet, notari. Captivat 14 anys abans a la guerra de Granada, després d'estar un any a Almeria, el dugueren a Mallorca. A St. Jaume (Con.).
- HERNANDO 8-1-1580: Llicència per casar a (H)ernando, de 22 anys, f. d'Alonso, de la ciutat d'Àvila (Castella). Feia 3 anys que sortí de sa terra i visqué 2 anys a Múrcia (Con.).
- HINART 1592: Guillem Hinart, d'Afos (França), patró, R.M. (ARM, P., R-70, f. 67v.).
- HISERENO 1586: Glaudus Hisereno, de Martega (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 114v.).
- HISPANO 19-10-1577: Concés d'Agustí Hispano, de Sardenya, f. de Joan, i Joana, f. d'Andreu Andrefillo (?). A St. Miquel (Con.).
- HIVANYES 24-2-1588: Damià Hivanyes, teixidor de lli de Menorca, test. (Con.).

- HOLIVERI** 1583: Benevento Holiveri, m. de Florència (Toscana), casat i domiciliat a M. (ARM, P., R-68, f. 146).
- HORLANDO** 1583: Manuel d'Horlando, capità de nau de Venècia, R.M. (ARM, P., R-68, f. 175).
- HORTADA** 10-3-1596: Julián Hortada, de Castella, capità de galera, test. (Con.).
- HORTANEDA** II-1583: Concés de Pere Hortaneda, patró, f. de Pere, de Biniaròs (València), i Joana, d. A Sta. Creu (Con.).
- HOSTALERS** 1581: Gabriel Hostalers, mariner de Cotlliure (Rosselló), residia a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 6 v.).
- HUIÇA** 24-4-1589: Jeroni Huisa (?), mariner de València, test. (Con.).
- ILIA** 1583: Cristòfol d'Illia, de (ARM, P., R-68, f.) de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 145v.).
- IMBERT** 18-2-1585: Concés de Joan Imbert, llibreter de Perpinyà (Rosselló), i Bartomeva, f. de Jaume Perpinyà. A Sta. Eulàlia. Havia viscut a Barcelona (Con.). 1589: Pere Imbert, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 259).
- INFANT** 6-4-1588 i 2-6-1590: Josep Infant, patró de Niça (França), test. (Con.).
- IRON** 1580: Baltasar Iron, mercader de València, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 140).
- JACOMÉS** 2-6-1590: Joan Jacomés, mariner de França, test. (Con.).
- JADE** 16-4-1584: Pedro de Jade, de Granada (Castella), esclau del virrei, test. (Con.).
- JALLE** 1584: Nicolau Jalle, m. de Perpinyà (Rosselló), R.M. (ARM, P., R-68, f. 234v.).
- JAQUETI** 29-8-1588: Concés de Benedeto Jaqueti, de 19 anys, mariner de Gènova, f. de Benedeto, i Francina, f. de Jeroni Torres. A Sta. Creu (Con.).
- JARO** 5-1-1582: Jaume de Jaro, de Barbastre (Aragó), f. de Pasqual, siller i conrador, d'uns 48 anys, es vol casar. Fou captivat a la guerra d'Algerbens (?), va estar 12 anys a Constantinoble, després va estar 4 anys a Girona, 3 a Barcelona i fa dos és a Mallorca (Con.).
- JAUME** 17-5-1579: Joan Jaume, de França, es vol casar (Con.). 6-2-1580: Joan Jaume, del bisbat d'Aix (França), test. Vingué a amb D. Joan d'Àustria i és casat a Mallorca (Con.).
- JAUMET** 11-1-1585: Antoni Jaumet, mariner de Catalunya, casat a M., test. (Con.).
- JOAN** 1582: Antoni Joan, guanter de Mataró (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 121v.). 24-7-1581: Bernat de Joan, natural d'Eivissa, test. (Con.). 28-1-1589: Concés de Bernat Joan, mariner, f. de Pere, de la ciutat de València, i Joana. A Sta. Creu. Visqué 3 anys a Barcelona (Con.). 1582: Daniel de Joan, calafat de Venècia, cast i domiciliat a M. (ARM, P., R-68, f. 91). 15-8-1578: Concés de Francesc Joan, mercader natural d'Eivissa, f. d'Antoni, i Antonina. A Sta. Creu (Con.). 1580: Francesc de Joan, de Ragussa, capità de nau resident a Mallorca, compra una barca (ARM, P., R-67, f. 142v.-144). Test. el 1582 (R-68, f. 80 v.). V-1586: Concés de Francesc Joan, de 21 anys, mariner, de Limes (Flandes). Visqué 3 anys a Portugal i fa 7 anys que navega amb catalans (Con.). 1581: Jaume de Joan, de Venècia, pilot de la nau de la que és capità Joan de Risso, ven un esclau (ARM, P., R-68, f. 5). 1591: Joanot de Joan, d'Eivissa, capità de nau, R.M. (ARM, P., R-70, f. 6v.). 12-3-1577: Marbo de Joan, de l'illa de Madris (?), de la ciutat de Ragussa, mariner, testimoni (Con.). 13-4-1588: Concés de Miquel Joan, mariner, f. de Joris de Sia (?), a Grècia, i Francina, f. de Francesc Consell. A Sta. Creu (Con.). 1578: Marc de Joan, de Ragussa, capità, R.M. (ARM, P., R-67, f. 81). 8-5-1588 i 10-7-1589: Miquel Joan, de Venècia, casat a M., test. (Con.). 1583: Nadalin de Joan, de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 130). 16-2-1583: Nicolau de Joan, mariner, oriünd de Candia (Grècia), test. (Con.). 22-4-1582 i 15-4-1589: Nicolau Joan, de Ragussa, casat a Niça, test. (Con.). 9-8-1593: Concés de Nicolau de Joan, mariner de Gènova, f. de Nicolau, i Maria, f. de Francesc [il·legible], mariner de Gènova. A Sta. Creu (Con.). IX-1583: Nicolo de Joan, servicial, de Venècia (Con.). 1583: Pere de Joan, mariner de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 135).
- JOELS** 5-1-1583: Antic Joels (?), mariner de Catalunya, test. (Con.).
- JOFRE** 1576-1584: Antic Jofre, mercader de Mataró (Catalunya), residia a Mallorca (P., R-66, f. 172 v.; R-67, 162v.; R-68, 7, 80v., 205v.). 8-6-1585: Concés d'Antic Jofre, de Mataró (Catalunya), que havia viscut a Menorca, i Margarita, f. de Gabriel Fodis (?), blanquer. A Sta. Eulàlia (Con.).
- JOMAR** 17-4-1581: Marsal Jomar (?), de la vila de Lusenes de Sant Feliu, test. (Con.).

- JONA 2-1-1582: Joan Jona, velluter del regne de València, R.M., test. (Con.).
- JONCA 24-1-1586: Lluís Jonca, de Granada (Castella), casat a Eivissa, test. (Con.).
- JORDÀ 11-1-1582: Antoni Jordà, patró de Marsella (França) (Con.).
- JORDI 1583: Joan de Jordi, mariner de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 135).
- JORDI IV-1584: Conterm (?) de Jordi, de Ragussa, test. (Con.). 28-8-1577: Jordi de Jordi, mariner de Venècia, casat a Gènova, habitador de Mallorca, testimoni (Con.).
- JOSA 7-12-1581 i 1584: el Sr. Jeronim de Josa, donzell, de Barcelona (Catalunya), residia a Mallorca. (Con. ARM, P., R-68, f. 227v.).
- JOVER 1591: Joan Jover, f. d'Andreu, d'Eivissa, R.M. (ARM, P., R-70, f. 15v.). 1591: Joan Jover, f. de Pere, natural d'Eivissa, R.M. (ARM, P., R-70, f. 3). 23-1-1587 i 17-11-1587: Lluís Jover, mudejo de la vila de Verges, Granada (Castella), casat a M. test. (Con.). 4-6-1590: Concés de Mateu Jover, de Menorca, i Francina, f. de Jaume Lull, teixidor de lli. A St. Jaume (Con.). Estudiant el 1588.
- JUANEDA 12-4-1578: Concés de Domingo Joaneda, teixidor de llana, f. de Domingo, de Menorca, i Joana, f. de Guillem Mates, teixidor de lli. A St. Jaume (Con.). XII-1587: Jaume Juaneda, de Maó (Menorca), test. (Con.). V-1588: Miquel Juaneda, de Menorca, test. (Con.).
- JUBERT 9-9-1597: Joan Jubert, llibreter de Catalunya, casat a M., test. (Con.).
- JULIÀ XI-1589: Miquel Julià, de Ragussa, casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- JUMENTA 1581: Damià Jumenta, de Palafrugell (Catalunya), habitava a Felanitx (ARM, P., O-95, f. 225).
- JUPI 30-4-1596: Lluís Jupi, mariner de St. Feliu de Guíxols (Catalunya), test. (Con.).
- JUSTINIANO 1592: Bernat Justiniano, de Gènova, R.M., capità de nau que naufragà a Eivissa (ARM, P., R-70, f. 70).
- LABRERO 1590: Antoni Labrero, mariner de Gènova, R.M. (ARM, P., R-69, f. 279v.).
- LACCIA XII-1580: Nicolau de Laccia de Pares, de Grècia, mariner, test. (Con.).
- LAMENDIO 19-6-1581: Mateu Lamendio, mariner, f. de Simó, test. (Con.).
- LAMPIS 1594: Gerald Lampis, de Palamós (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-70, f. 172v.).
- LANCHARA 28-8-1579: Concés de Marco Lanchara, mariner, f. de Jacobo, patró de sagetia, d'una vila de Gènova, que es diu Chavagenesta (?). A Sta. Creu (Con.).
- LAURO 1589: Marco Lauro, patró d'Antfòbol (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 265).
- LAVAGNA 22-4-1582: Concés de Joan Lavagna, d'una vila de Gènova que es diu Lavagna, f. d'Agustí, picapedrer, fa 12 anys que és mariner, i Joana, f. de Sebastià Roca, sabater. A Sta. Eulàlia (Con.).
- LECHA 1596: Vicens de Lecha, àlies Corseto, mariner de Palerm (Sicília), R.M. (ARM, P., R-71, f. 9).
- LEGAT 1582: Gabriel Legat, de Pesanos (?) de Llenguadoc (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 74).
- LEGAT 1583: Gabriel Legat, m. de França, R.M. (ARM, P., R-68, f. 159; R-69, f. 147v.).
- LEHO 1587: Jordi Leho, patró d'Antfòbol (França) (ARM, P., R-69, f. 209 v.).
- LENTAU 1583: Andreas Lentau, patró de Provença (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 172v.).
- LEÓN 14-6-1590: Esteve de León (Castella), test. (Con.).
- LEONARD 9-10-1581: Concés de Guillem Leonard de Tolosa (França), f. de Leonard, i Margarita Alemany, vda. de Joan Alemany. A Sta. Eulàlia. Havia viscut a Barcelona (Con.).
- LEZCANO 5-7-1597: Domingo Lescano, de 23 anys, fadrí de Menorca, test. (Con.). 5-1-1587: Joan de Lezcano, de Sant Sebastià (Castella), criat del virrei, test. Havia viscut a Tortosa i València (Con.).
- LIERBIS 1584: Jaume de Lierbis, patró de França, R.M. (ARM, P., R-68, f. 233).
- LINIANO XII-1580: Concés de Jordi Liniano, de Grècia, mariner, vdo. (havia casat a Candia i enviudat) i una viuda [romput] (Con.).
- LIÓ 26-3-1582: Joan de Lió, de França, test. (Con.).
- LIONO 20-1-1589: Concés de Stefano de Liono, de 21 anys, f. d'Andrea, de Nàpols, i Caterina, f. de Miquel Moll. A Sta. Creu (Con.).
- LÍPER VIII-1580: Concés de Joan de Líper, f. d'Andreu, de Sàsser (Sardenya), i Francina (?), vda. de Domingo. A Sta. Eulàlia (Con.).
- LIPERI 14-7-1577: Joan de Liperi, ferrer, natural de Sardenya, testimoni (Con.). 4-1-1578: Joan de Liperi, natural de Sàsser (Sardenya), habitador de Mallorca, testimoni (Con.).

- LLADÓ 9-2-1579: Joan Lladó, d'Arenys, bisbat de Girona (Catalunya), patró de nau, resident a Mallorca, testimoni (Con.).
- LLEU 30-1-1594: Concés d'Antoni Lleu, de 30 anys, de Catalunya, test. (Con.). 30-1-1594: Montserrat Lleu, de Catalunya, test. (Con.).
- LLOBERA 1585: Pere Llobera, de Menorca, mariner, test. (Con.).
- LLOBET 22-8-1584: Pere Antoni Llobet, d'Eivissa, test. (Con.).
- LLORENÇ 17-5-1596: Concés de Joan Lorenc, de 20 anys, mariner de Xixona (València), f. de Joan, llaurador, i d'Àgata. Fa 9 anys va per la mar (Con.).
- LLULL 13-9-1577: Jeroni Llull (?), sastre de Catalunya, casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- LOBET 1584: mag. Jordi Lobet, de Jordi, d'Eivissa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 205).
- LOFRIU 9-1-1590: Vicenç Lofriu, de València, test. (Con.).
- LOMELINI 23-8-1577: Cèsar Lomelini, de Gènova, domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.).
- LÓPEZ 12-9-1581: Pompeu López, casat a M., havia mort a Lisboa a la nau (Con.).
- LÓPEZ 20-5-1581: Joan López, calafat, natural de Màlaga (Castella), que havia estat captiu a Constantinoble, test. (Con.). XI-1589: Concés de Joan López, de València, i Eulàlia, lliberta de Margarita Sala. A St. Jaume (Con.). 29-5-1580: Concés de Martí López, vdo. d'Almeria (Castella), i Antonina, vda. d'Antoni C., pagés (Con.). 8-2-1577: Tomàs López, tintorer de seda, de València, habitador de Mallorca, testimoni (Con.).
- LOPIS 1595: Joan Lopus, de Sitges (Catalunya), patró, R.M. (ARM, P., R-71, f. 1).
- LOPO XII-1587: Donat Lopo, de Milà (Llombardia), test. (Con.).
- LORCA 1597: Montserrat Lorca, patró de Giose (València), R.M. (ARM, P., R-71, f. 78).
- LORENÇO 18-5-1580: Francisco de Lorenço, de la vila de Mora de M. (Aragó), vdo., i Margarita, f. de Sebastià Prexano (?). A Sta. Eulàlia (Con.).
- LORESMA 1580: Joan Lorema, sastre d'Aragó, havia casat a Mallorca amb Francina. Estava captiu a Alger (ARM, P., R-67, f. 155).
- LORREN 1583: Bartomeu Lorren, mariner de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 173).
- LORT 1596: Benet de Lort, de Vilafranca de Nïça (França), patró, R.M. (ARM, P., R-71, f. 40).
- LUBANIS II-1583: Jordi de Lubanis (?), de Candia (Grècia), test. (Con.).
- LUCA 1580: Joan de Luca, capità de nau, de Ragussa, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 174 v.). 11-5-1584: Concés de Marco de Luca, de 20 anys, f. de Marco, de la ciutat de Pàdua (Venècia), i Marianna, f. d'Antoni Terdelà (?). A Sta. Creu.
- LUCAS 20-4-1582: Concés de Pere Lucas, mariner de Portugal, f. de Pere (Con.).
- LUCHENS 1592: Jaume Luchens, d'Hamburg (Alemanya), patró, R.M. (ARM, P., R-70, f. 65v.).
- LUNERO 26-6-1579: Concés de Francisco Lunero, pescador genovés (que havia vingut a Mallorca als 17 anys), i Jerònia, vda. de Joan Biscaí, mariner. Era fill de Tomàs Lunero, ferrer, qu., i d'Esperança, natural de la vila de Rapallo. Feia 7 anys que era a Mallorca (Con.).
- LUPANE 4-2-1581: Joan Lupane (?), mariner de Gènova, test. (Con.).
- MAÇA 20-4-1598: Concés de Ginés Maça, d'Oriola (València). Fa 2 anys és a M. al igual que la mare Marcha Moline (Con.).
- MACABÉS 14-6-1590: Concés de Bartomeu Macabés, de 23 anys, f. de Vicenç, de Sicília (Con.).
- MACAYO 1578: Francesc Macayo, de Gènova, domiciliat a Niça, patró de la sagetia de Dominic Camayran (ARM, P., R-67, f. 44 v.).
- MAÇERA 2-1-1576: Concés de Gregori Maçera, mariner de la vila d'Antífol (França), f. de Jaume, i Anna Uguet, vda. de Francesc Sancho (Con.).
- MACHIO XII-1580: Joan Machio (?), calafat, de Venècia, casat a Mallorca, test. (Con.).
- MADEYO 9-10-1581: Agustí Madeyo (?), criat, del regne de Granada, test. (Con.).
- MAGLO 14-11-1587: A. Maglo (?), de Sicília, test. (Con.).
- MAGRANER 2-1-1582: Mn. Miquel Magraner, velluter de València, h.M., tenia a casa seva a Jeroni Dies (Con.).
- MAHINES 1597: Antonina, f. de Cristòfol Mahines, sastre h. de Càller (Sardenya), muller de Jeroni Jutge, sastre (ARM, P., R-71, f. 58).
- MALLENES 11-7-1577: Martí Mallenes, patró de Menorca, casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- MALTÉS 10-2-1580: Jeroni Maltés (de Malta), pescador, test. (Con.).

- MALTÉS** 9-1-1590: Francisco Maltés, de Malta, test. (Con.).
- MANCHAS** 24-3-1590: Concés de Joan Antioco Manchas, sastre, f. de Joan Antoni Manchas, boter, de Càller (Sardenya), i Joana, f. de Benet Bosch. A Sta. Eulàlia. Ha viscut a Palerm i a Roma (Con.).
- MANCILLA** 21-10-1577: Martí de Mancilla, natural de Sevilla (Castella), testimoni (Con.).
- MANDASSO** 24-4-1589: Guillem Mandasso, mariner de França, casat a M., morí de febres a una nau davant Biscaia. La vda. Margarita es vol casar (Con.).
- MANGRAVITE** 4-10-1589: Dominicó Mangravite, de Sicília, test. (Con.).
- MANSSANER** 1-1583: Elisabet Joana, vda. de Domingo Mansaner de València, casa a Inca (Con.).
- MAPRA** II-1583: Joan de Pedro de Mapra (?), del regne de Candia (Grècia), test. (Con.).
- MARBAR** 14-11-1587: Inola (?) de Marbar (?), de Nàpols (?) (Con.).
- MARCH** 7-8-1574: Julià March, hortolà de Saragossa (Aragó), casat a M. Havia estat 8 anys a Orà i fa 4 vengué a M. (Con.). 23-2-1582: Maria, f. de Julià March de Menorca, havia casat amb Julià Valls, que morí soldat a Itàlia (a Alexandria de la Palla). Ara casa amb Joan Maurissio Gay a Sta. Eulàlia (Con.).
- MARCHOS** 1591: Blai de Marchos, capità de nau de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-70, f. 18).
- MARCI** 1597: Jaume Marci, patró de França, domiciliat a M. (ARM, P., R-71, f. 65v.).
- MARFAL** 6-9-1577: Gabriel Marfal (?), corder, natural de Girona (Catalunya), testimoni (Con.).
- MARÍ** 27-4-1588: Concés d'Elisabet Lobet, d'Eivissa, de 25 anys, f. de Cosme, pagès, i Antoni Marí, d'Eivissa, f. de Bernat, pagès, i de Joana Torres, difunts. Ella vingué a M. amb un doctor amb medicina i sa muller (Con.). 8-7-1593: Concés de Joan Marí, calceter (fou aprenent de Nadal Monjo), f. de Jaume, d'Aragó, i Caterina, f. de Pere Sabater, sastre. A Sta. Eulàlia (Con.).
- Maria** 20-4-1592: Maria, granadina (Castella), f. de Francisco, esclava del s. Pere Vivot, test. (Con.).
- Marianna** 20-4-1592: Marianna, granadina (Castella), que fou esclava de la Sra. Beatriu Fortesa, vingué a M. als 16 anys, demana llicència per casar (Con.).
- MARM** IV-1584: Pedro de Marm, de Ragussa, mariner, test. (Con.).
- MARROQUÍ** 3-8-1585: Concés de Lluís Marroquí, de Vilafranca de Penadés, sabater, f. de Gabriel Lluc, paraire, vdo., i Elisabet, vda. de Jaume Moll. A St. Nicolau (Con.).
- MARS** 2-1-1576: Martí Mars, mariner de Niça, testimoni (Con.).
- MARSALÉS** 7-1-1576: Gabriel Marsalés, de Perpinyà (Rosselló), fadrí, testimoni (Con.).
- MARSELLA** 1580: Baptista Marsella, de Nàpols, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 133 v.).
- MARSELLÉS** 23-1-1582: Elisabet Marsellesa, vda. de Miquel Marsellés, de Marsella (?) (França), mariner que morí a Alger, anant amb una barca armada pel virrei (Con.).
- MARSON** 15-7-1591: Concés de Jaume Marson, mariner, f. de Baptista, de la ciutat de Toló (França), i Práxedes, f. de Joan, pescador. A Sta. Creu (Con.).
- MARTAGAL** 1584: Pere Martagal, patró de França, R.M. (ARM, P., R-69, f. 2).
- MARTELL** 20-1-1589: Joanot Martell, de Nàpols, test. (Con.).
- MARTÍ** 1583: Francesc Martí, mariner de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 174). 8-1-1586: Concés de Francesc Martí, mariner de Tarragona (Catalunya), f. de Francesc, pescador, i de Magdalena, i una filla de Jeroni Torres, pescador. A Sta. Creu. Fa 3 anys vingué a M., té un germà pescador a Andratx (Con.). 7-3-1579: concés de Francisco Martí, d'Alcalá de Henares (Castella), f. de Sebastià i de Joana, i Caterina, vda. de Rafel Armengol. A Sta. Creu. Fa 12 anys és fora de sa terra i vingué a Mallorca fa 10 anys des de Cartagena dent de mariner (Con.). 4-3-1581: Concés de Jaume Martí, mariner, de 26 anys, de Cotlliure (Rosselló), f. De Jaume, i Margarita Amengual, vda. d'Esteve Ferrer, mariner. A Sta. Creu (Con.). 5-6-1598: Concés de Jaume Martí, de Menorca, f. de Jaume, qu., i Elisabet Gomis, f. d'Alonso. A Sta. Eulàlia. Feia 4 mesos vivia a M. (Con.). 5-3-1578: Concés de Joan Martí, de Niça (França), f. d'Antoni, pagès, qu., i Joana, f. de Benet Trigo, pescador. A Sta. Creu (Con.). 1598: Joan Martí, patró de França, R.M. (ARM, P., R-71, f. 117). 7-8-1574: Joan Martí, conrador de Xerès (Castella), casat a M., test. Va estar 8 anys a una fortalesa a Orà (Con.). 27-11-1598: Joanot Martí, de Vilanova (Catalunya), test. (Con.). 7-12-1581:

- Joanot Martí, mariner de Niça (França), domiciliat a Mallorca (Con.). 14-10-1595: Concés de Mateu Martí, natural de França, i Maciana, f. d'Antoni Català de Selva. A Selva (Con.). 1576: Nicolau Martí, tintorer de Cocentaina (València), habitador de Mallorca (P., R-66, f. 126). 9-2-1580: Concés d'Onofre Martí, de 20 anys, sastre, f. d'Antoni, conedor de Xàtiva (regne de València), i Antonina, f. de Bernadí Gallur. A St. Miquel. Fa 6 anys sortí de sa terra, anà a València i vingué a Mallorca (Con.). 17-6-1591: Pere Martí, picapedrer, de Ciutadella (Menorca), h.M., test. (Con.). 1-8-1581: Pere Martí, mariner de 26 anys, f. de Pere, de Cartagena (Castella), es vol casar (Con.).
- MARTÍN 1589: Lluís Martín, mariner de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 259). 14-11-1587: Es vol casar Ofroanelo (?), f. de Joan Baptista de Martín, de Nàpols (Con.). Tal vegada Àngelo de Martino (veure).
- MARTINENCH 1592: Pere Martinench, mariner, h. de Sifos (França), R.M., senyor i patró d'una sagetia que naufragà a Portmany d'Eivissa (ARM, P., R-70, f. 57).
- MARTÍNEZ 19-12-1596: Concés d'Andreu Martínez, d'Ontinent (València) qui era vdo. de Joana Marí d'Eivissa (Con.). 1593: Andreu Martínez, mariner de València, R.M. (ARM, P., R-70, f. 117). 15-10-1585: Concés de Climent Martínez, sabater, f. de Guillem, de Ciutadella (Menorca), i Elisabet, f. de Miquel Bagull. A Sta. Eulàlia (Con.). 1-2-1587: Francesc Martínez, de Tarragona (Catalunya), casat a M., test. (Con.). 20-6-1588: Hoanando (?) Martínez, mariner, havia viscut a Marsella (França), ara a M. (Con.). 29-8-1579: Concés de Joan Martínez, de 26 anys, mariner de Tolosa de França, f. de Joan Pérez Martínez, fa 8 anys deixà sa terra i visqué 6 anys a València, i Margarita, f. de Miquel Riera, sabater. A St. Nicolau (Con.). 31-3-11590: Joan Martínez, patró de bergantí, domiciliat a M., test. (Con.). 1581: Jordi Martínez, m. de València, R.M. (ARM, P., R-68, f. 52). 1593: Julià Martínez, natural de Cuenca (Castella), R. a Sòller (?), casa amb Elisabet, f. de Jordi Pont de Flandes (?). Dot: 3000 ll. (ARM, P., R-70, f. 102v.). 29-5-1585: Miquel Martínez, de 21 anys, de Medina del Campo (Castella), test. (Con.). 11-10-1578: Pere Martínez, que partí de casa sua als 15 anys i havia viscut a València, es vol casar (Con.). 15-7-1578: Concés de Salvador Martínez, moliner draper, originari de la ciutat d'Iquest (?) (Castella), i Joana, f. de Joan Planes. A St. Jaume. Era fill de Gil i Anna i arribà a Menorca amb una companyia de soldats, visqué a Maó i a Ciutadella, servint sl Sr. Joan Saura (Con.).
- MARTINI 1584: Tomàs de Joan Martini, de Ragussa, R.M., capità de nau (ARM, P., R-68, f. 182).
- MARTINO 16-4-1588: Àngelo de Martino, mariner de Nàpols, casat a M., test. (Con.).
- MARTINOT 1593: Josep Martinot, patró d'Oiulus (França), R.M. (ARM, P., R-70, f. 114v.).
- MAS 5-7-1597: Gregori Mas, fadrí de Menorca, de 19 anys, test. (Con.). 9-2-1579: Joan Mas, àlias Bisbal, mariner de Catalunya, havia casat a Mallorca amb una filla de Joan Bosch, teixidor de lli, i visqué a la parròquia de Sta Creu. Es mort fora (Con.). 24-12-1588: Concés de Melcion Mas, de València (Con.).
- MASCARÓ 23-4-1587: Concés de Guillem Mascaró, ferrer, f. de Joanot, ferrer, de Ciutadella (Menorca), i Joana, f. de Joan Navarro, qu. A St. Jaume (Con.). 21-8-1586: Concés de Joan Mascaró, f. de Joan, ferrer, qu., de Ciutadella (Menorca), de 24 anys, i Magdalena, f. de Miquel Litra, sastre de Pollença. A la Seu (Con.). 28-3-1593: Concés de Joan Mascaró, de 19 anys, f. de Miquel, de Valls (Catalunya), i Anna Quirique, f. de Miquel. A St. Jaume. Fa 9 anys és a M.
- MASSANES 1598: Gaspar Massanes, mariner de St. Feliu de Guíxols (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-71, f. 110v.).
- MASSINICO 22-8-1588: Concés de Pere Massinico, de Grècia, f. de Marc, i Joana, f. d'Agustí Ferrer. A Sta. Creu (Con.).
- MASSIP 17-3-1592: Concés de Nicolau Massip, de Grècia. Havia viscut a Palerm (Con.).
- MASSOLO 1587: Simó Massolo, patró de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 162v.).
- MASSUCHO 1597: Joan Antoni Massucho, m. de Gènova, R.M. (ARM, P., R-71, f. 92).
- MATES 27-11-1598: Concés de Joan Mates, mariner, f. de Gabriel, de Vilanova (Catalunya), i Caterina, f. de Joan Ripoll. A Sta. Creu (Con.).
- MATHEU 1594: Andreu Matheu, patró de sagetia d'Oiulus (França), R.M. (ARM, P., R-70, f. 170v, Con.). 30-9-1595: Concés d'Horaci Matheu, mariner de 35

- anys, f. de Vicenç, de Nàpols, i Marianna, vda. d'Octavi Bonany. A Sta. Creu. El captivaren als 10 anys i va estar 4 anys captiu, passà per M., anà a la Cort, el tornaren captivar (Con.). 13-11-1593: Concés de Jaume Matheu, de 19 anys, f. de Narcís i de Francina, de Mataró (Catalunya) i Bàrbara, vda. d'En Sala, mariner. A Sta. Creu. Fa 4 o 5 anys que pràctica a M. (Con.). 1583 i 1585: Jaume de Matheu, capità de sagetia, de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 139v., 160v). 24-8-1593: Joan Mateu, f. de Joan, de València, test. (Con). 12-3-1577: Pedro de Matheu de l'illa de Calamadra (?), de la ciutat de Ragussa, mariner, testimoni (Con.).
- MATSELLA** 1579: Baptista Matsella, mariner de Nàpols, R.M. (ARM, P., R-67, f. 107).
- MAURA** 1596: Joan Antoni Maura, m. de Vilafranca de Niça (França), R.M. (ARM, P., R-71, f. 8v.).
- MAXELO** 28-12-1583: Pedro Maxelo (?) de Marsella (França), test. (Con.).
- MAYOL** 17-10-1583: Pere Mayol, sabater, f. de Pere, qu., de Cadaqués (Catalunya), de 24 anys, i Caterina, f. d'Antoni Figuera de Sóller. Fa 4 anys és fora sa terra. Ha estat a Tarragona, a Saragossa, a Lleida i a Barcelona (Con.).
- MAYOL** 4-5-1585: Concés de Joan Mayol, de Tarragona (Catalunya), i Caterina, donzella. A St. Miquel (Con.).
- MEDIONA** 4-3-1596: Francesc Mediona, mariner de Catalunya, havia casat a M. amb Joana. Era mort per moros (Con.).
- MELCHIOR** 2-9-1593: Antoni Nelchior, mariner de Trapani (Sicília), test. (Con).
- MELIS** 11-4-1585: Francisco Melis, natural de Càller (Sardenya), h.M. (Con.).
- MELLINÉS** 11-10-1578: Concés de Jeroni Mellinés, d'Oriola (València), f. de Miquel, qu., i Joana, f. de Joan Serra, pareire. A Sta. Creu (Con.).
- MENDIETA** 14-7-1581: Miquel Mendieta, de València, soldat, test. (Con.).
- MENDOSSA** 7-3-1586: Concés de Joan Mendossa, de França. A Sta. Creu (Con.).
- MENDOZA** 13-1-1586: Concés de Joan Mendossa i Elisabet Xeynes (que fou criada d'Eulàlia Fortuny), tots del regne de Granada (Castella). A St. Miquel (Con.). 18-11-1587: Joan Mendoza, mudejo, de la vila de Verges, Granada (Castella), casat a M., test. (Con.).
- MENGART** 1585: Miquel Mengart, m. de Saint Maló (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 84).
- MERCADAL** 16-2-1588: Bartomeu Mercadal, de Menorca, test. (Con.). 6-7-1577: Francesc Mercadal, d'Alaior (Menorca), testimoni (Con.). 6-6-1596: Mn. Nicolau Mercadal, d'Alaior (Menorca), estudiant de gramàtica a ciutat, test. (Con.).
- MERCANT** 1-9-1597: Concés de Bernadí Mercant, f. de Joan, de la vila de Portoff (Gènova), i Joana, f. de Bartomeu Moger de Valldemossa. A Valldemossa (Con.).
- MESQUIDA** 28-1-1594: Andreu Mesquida, estudiant natural de Maó (Menorca), test. (Con.).
- MESSINA** 1579: Agustí de Messina (Sicília), mariner, R.M. (ARM, P., R-67, f. 107).
- MESSINÉS** 22-4-1598: Gabriel Messinés, de Messina (?) (Sicília), mariner, test. (Con.).
- MIASAS** 17-5-1579: Tomàs Miasas (?), pareire català, casat i domiciliat a Mall., testimoni (Con.).
- MIGELL** 14-7-1577: Joan Migell, de Sardenya, testimoni (Con.).
- MILANÉS** 25-5-1580: Joana, vda., havia casat en primeres núpcies amb Martí Milanés, patró de fragata (Con.). IX-1578: Joana, vda. de Martí Milanés (de Milà), mariner, es casa amb Jordi Pou (Con.). 17-8-1579: Marchiona Milanés (de Milà), que fou captiu a Alger, testimoni (Con.). 7-7-1590: Miquel Milanés, mariner de Catalunya, test. (Con.).
- MINGOT** 1599: Joan Mingot, mariner d'Alacant (València), R.M. (ARM, P., R-71, f. 142v.).
- MIRALLES** 1581 i 1592: Antoni Miralles, m. de Reus (Catalunya), residia a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 8; R-67, f. 166 v.; R-70, 96).
- MIRÓ** 6-3-1580: Concés a Joan Pau Miró, de Barcelona (Catalunya), f. de Joan, i Antonina, f. de Gabriel Gual. A Sóller (Con.).
- MISINA** 1580: Agustí de Missina, de Messina (Sicília), mariner, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 133 v.).
- MITGEVILLA** 10-10-1585: Concés de Joan Mitgevilla, mariner de Catalunya, i Martina, f. de Damià Capdebou. A Alcúdia (Con.).
- MOJOS** 7-5-1586: Concés de Garcia Mojós, de Granada (Castella), f. de Diego, i Antonina, f. de Bernadí Albertí. A Muro. Vingué a M. de 15 o 16 anys (Con.).
- MOLI** 1593: Jacques de Moli, patró d'Ulhere (França) (ARM, P., R-70, f. 131).

- MOLIN** 6-4-1588: Deonis de Molin, de França, test. (Con.).
- MOLINER** 5-3-1578: Agustí Moliner, mariner de Araix ribera de Gènova, casat a Mallorca, testimoni (Con.). 20-2-1581: Agustí Moliner, moliner de Gènova, casat a M. amb una filla de Benet Trogo, pescador, era mort (Con.).
- MOLINES** 31-3-1590: Concés de Domingo Molines, de Canjuyra (?), Granada (Castella), i Maria Ferrer, de 26 anys, de Granada (Castella), que capturada al 7 anys a la guerra de Granada, fou esclava 10 anys a València del mestre de Montesa i de D. Lluís Ferrer que la vengué a M. A l'Hospital. Ell fou capturat fa 21 anys, a Gandia festejava una fadrina i li donaren per ser granadí (Con.).
- MOLINET** 7-3-1579: Agustí Molinet, mariner domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.).
- MOLLAR** 30-1-1594: Melcior Mollar, de Barcelona (Catalunya), test. (Con.). 26-6-1597: Melcior Mollà, de Catalunya, casa amb Caterina Oller (Con.).
- MONDEJO** 14-10-1581: Concés de Diego Mondejo, llibert, i Àngela de Santacruz, mudeja, lliberta de Jaume de Puigdorffila, els dos de Granada (Castella). A ciutat (Con.).
- MONGI** 1577: Guillem Mongi, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-67, f. 12).
- MONROU** 21-4-1585: Concés de Francesc Monrou, de Marsella (França), hortolà de 28 anys, f. de Llorenç, sastre, qu., i d'Antonina Mongil (?), qu., i Antonina Castelló, f. de Pere, picapedrer. A Sta. Eulàlia (Con.).
- MONTAGUT** 6-5-1581: Rafel Montagut (?), de Menorca, test. (Con.).
- MONTANYÉS** 1588: Francesc Montanyés, h. de Maó (Menorca), R.M. (ARM, P., R-69, f. 230).
- MONTEPAGANO** 1592: Joan Baptista Montepagano, de Gènova, R.M. Fills: Àngelo i Tomàs (ARM, P., R-70, f. 70).
- MONTES** 14-4-1581: Concés d'Antoni Montes, de la vila de Brulles del regne de França, f. de Martí, pagès, qu., i Caterina (?), f. d'Antoni Flor. Als 11 de néixer mesos morí sa mare, fa 10 anys partí de sa terra. Va estar 2 anys a Navarra amb un pagès, després anà a Terol, on va estar 3 anys de criat d'un canonge. Anà a València on feu de criat 4 anys amb 3 amos: 6 mesos amb D. Gaspar de Marrades, 6 mesos de mosso d'un sastre, serví al cavaller Jeroni Mercader. Fa 3 anys vingué a Mallorca i feu de criat amb 3 amos (Con.).
- MONTSERRAT** 24-5-1579: es vol casar Caterina, vda. de Miquel Montserrat, d'Eivissa, casat a Mallorca i mort pels moros el 1578 a una sagetia (Con.). 1579 i 1584: Pere Antoni Montserrat, m. de Catalunya, domiciliat i casat a M. (ARM, P., R-67, f. 105; R-68, f. 219v.).
- MONYOS** 18-5-1580: Concés de Joan Monyos, f. de Francesc, de la vila de Macomer (Sardenya) i Caterina, vda. de Joan Bennàsser de Campos. A l'Hospital General. Havia viscut a Càller a casa del virrei D. Joan de Coloma (Con.).
- MORA** 9-4-1597: Concés de Bartomeu Mora, mariner de Canet, bisbat de Girona (Catalunya), f. de Bartomeu, qu., i Jerònia, f. de Jaume Ferran, blanquer. A Sta. Creu (Con.). 27-5-1585: Guillem Mora, de França, que vingué a M. des de Palerm, demana llicència per casar (Con.). 24-4-1593: Mn. Lluís Mora, d'Alzira, ciutadà de València, test. Fou cap d'esquadra de la companyia de D. Joan Berard (Con.).
- MORADELLES** 7-1-1588: Joan Moradelles, mariner de Besalú, Girona (Catalunya), test. (Con.).
- MORALES** 26-8-1588: Bernat Morales, mariner de Castella, casat a M., test. 11-7-1588: Concés de Bernat Morales, de Castella, i una filla de Vicenç Julià, qu. A St. Miquel (Con.). 23-1-1582: Cristòfol Morales, de València, resident a M., test. (Con.). 26-3-1585: Gaspar Morales, artiller del rei, de Castella (Con.). 26-7-1582 i 16-4-1584: Martí Morales, de Granada (Castella), test. (Con.). 21-11-1587: Martín Morales, àlias Moranta, de la vila de Paner del regne de Granada (Castella), casat a M., test. (Con.). 7-9-1578: Pere Morales, natural de Tavernes, del regne de Granada (Castella), domiciliat i casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- MOREDO** 3-4-1590: Bartomeu Moredo (?), mariner de Catalunya, test. (Con.).
- MORELL** 15-2-1583: Concés de Pere Morell, f. de Pere, de Calella (Catalunya), mariner, i Francina, f. de Bartomeu Alsamora (?), mariner qu. A Sta. Creu (Con.).
- MORELO** 10-11-1598: Andreu Morelo, d'Alcanýs (Aragó), test. (Con.).
- MOREY** 26-1-1580: Es dona llicència per casar a Gaspar Morey, de Grècia, mariner, f. de Teodoro, natural de l'illa de Gorso, de 23 anys. Fa 4 anys és a Mallorca i 5

- que és fora sa terra. Ha estat a Venècia, Malta, Alacant i Eivissa (Con.).
- MORRO 10-8-1587: Guillem Morro, de França, test. (Con.).
- MORRUGAT 23-7-1561: Joan Antich Morrugat, m. de València, oriünd de la ciutat, vol tornar a Mallorca (EU-42, f. 34).
- MORTABAN 17-5-1579: Joan Mortaban (?), català de Perpinyà (Rosselló), casat a Mallorca, residia al monestir del Socors, testimoni (Con.).
- MORTERO 29-5-1589: Concés d'Agustí Mortero, de Gènova, de 20 anys (Con.).
- MOSCAROLES 6-9-1577: Concés de Jeroni Moscaroles, sastre de Girona (Catalunya), f. de Jaume, que havia viscut a Barcelona, i Joana, f. de Gabriel Verdera, difunt. A St. Jaume (Con.).
- MOTRICO 20-1-1589; Avellà de Motrico, de Nàpols, test. (Con.).
- MUÇ 13-6-1584: Josep Muç (?) d'Aligària, italià, domiciliat a M., test. (Con.).
- MULIERES 7-1-1576: Concés de Jeroni Lluís, sastre, f. de Gerald Mulieres (?), bracer de Perpinyà (Rosselló), difunt, que havia viscut a Barcelona, i Francina, f. de Pere Desmàs (?), difunt. A St. Jaume (Con.).
- MUNIA 14-12-1596: Concés de Gràcia Munia de València, on era criada de la Sra. Àgata Monsona, i Melcior Coll, f. d'un paraire. A St. Miquel (Con.).
- MUNTANER 31-5-1594: Pere Muntaner, f. de Joan, m., de Catalunya, test. (Con.).
- MUNTANO 5-2-1582: Concés de Diego de Muntano, f. de Lluc, del regne de Granada (Castella), i Joana, nodrida a casa de Martí Melis de Manacor. A Manacor. Fa 14 anys és fora de sa terra. Quan los granadins nos alsaren, jo fui capturat, i posat 2 anys en galera. Arribant a Mallorca, el Sr. Arnau Sureda el baratà per un moro. Fa 11 anys que és a Mallorca. Fa 4 anys fou alliberat, servint 4 anys a un fill del Sr. Sureda (Con.).
- MURGIERA 7-8-1588: Concés de Pere Murgiera, estanyer, f. de Pere i de Francina Teulida, de Santaflor de França, de 20 anys. Fa 3 anys és fora sa terra (Con.).
- MURTA 1579: Joan Maria Murta, m. de Gènova, casat i domiciliat a M. (ARM, P., R-67, f. 101).
- MURTA 1596: Felip Murta, de Gènova, R.M. (ARM, P., R-71, f. 29).
- MURXO 6-1-1597: Concés de Joan Murxo, de 18 anys, mariner de Gènova, f. de Domingo, qu., i de Maria Carrota, i Marianna, f. de Macià (?) Ensenyat, mariner. A Sta. Creu. Fa 8 anys que navega i resta a M. (Con.).
- MUTDUR 27-2-1581: Concés de Maria Mutdur, f. de Lluís, natural de Granada (Castella), que havia estat serva d'En Puigdorfila. A Santa Eulàlia (Con.).
- NADAL 29-8-1585: Concés de Miquel Nadal, f. de Sebastià i d'Eulàlia, de la vila de Salses, bisbat d'Elna (Rosselló), i Joana, f. de Miquel Riera. A Manacor. Després de navegar 17 o 18 anys, serví 2 anys als dominis de Manacor (Con.).
- NADALET IX-1578: Concés de Joan Nadalet (?), que vingué a Mallorca des de València (romput). Testimoni un francès (il·legible). A St. Nicolau (Con.).
- NAPOLITÀ 4-10-1589: Joan Napolità, fadrí, test. (Con.).
- NARCEAY 16-1-1576: Concés d'Anna, vda. de Gaspar Narceay (?), de la ciutat d'Almena (?), regne de Castella, i Gabriel Mirot (?), barber, f. de Gabriel. A Sta. Eulàlia (Con.).
- NASTASSA 5-10-1591: Troyano de Nastassa de Nàpols, test. (Con.).
- NAVARRO 18-11-1587: Concés de Rodrigo Navarro, mudejo, de Tijera, del regne de Granada (Castella), f. de Francisco, i Elisabet, mudeja, f. d'Agustí Halarares (?), de 40 anys, fou de Joan Casagranca. Havia estat casat a Granada "a hont mataren molta gent dels nostres", entre ells sa muller. Fou serf de Pere Bonet a Eivissa i alliberat el 1585 (Con.).
- NEBON 1591: Jofre Nebon, patró de Saint Tropez (França), R.M. (ARM, P., R-70, f. 40v.).
- NECZARA 1583: Nicolau d'Antonio Neczara, capità, de Ragussa (ARM, P., R-68, f. 146v.).
- NEPOLITANO 9-9-1595: Anrosio Napolitano, mariner de Nàpols, testimoni (Con.).
- NETI 11-8-1593: Tomàs Neti, natural de Dènia (València) era mort, la vda. es vol casar (Con.).
- NICHITA XII-1580: Marcho Nichita, mestre d'aixa, de Rodes (?), domiciliat a la ciutat, test. (Con.).
- NICHOLAO 16-2-1583: Francisco de Nicholao, de Nexia, del regne de Candia (Grècia), test. (Con.).
- NICHOLIN 1-12-1596: Bartomeu Nicholin, mestre d'aixa de nau, de Venècia, de 50 anys, casat a Gènova (Con.).
- NICOLAU 24-8-1579: Concés de Stefano Nicolau, de Ragussa, que havia estat captiu a Contestinoble, i Joana, f. de

- Joan Antoni Comelles. A Sta. Creu (Con.). 1-10-1579: Vicenç Nicolau, mariner de Ragussa, que feia 10 anys que estava domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.).
- NICOLO 1577: Jaume de Nicolo, de Ragussa, capità de nau (ARM, P., R-67, f. 6). 1584: Lucas de Nicolo, mariner de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 203v.). 19-4-1585: Miquel de Nicolo, mariner de Ragussa, test. (Con.).
- NIETO 10-1-1578: Francisco Nieto, de Medina de Rioseco (Castella), testimoni (Con.).
- NIOGO 13-11-1586: Concés de Joan Antiogo Niogo, criat, de Sardenya, i Joana, f. de Baltasar Moragues, qu. A Sta. Creu (Con.).
- NIXITA 26-1-1580: Marco Nixita, mestre d'aixa, de Grècia, casat a Mallorca, test. (Con.).
- NIYO 6-10-1598: Tomàs de Niyo, de Palerm (Sicília), test. (Con.).
- NODAT 28-7-1581: Joan Nodat (?), mariner, natural de Niça (França), casat a M., test. (Con.).
- NOGULA 1582: Vito de Marcho Nogula, de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 126).
- NOHERT 1581: Joan Nohert, mariner de Gènova, estava casat i domiciliat a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 5 v.).
- OCTAVIO 13-4-1588: Concés de Joan Octavio, de 26 anys, f. de Baptista, de Venècia, i Joana, vda. de Jaume Ferrer, genovès. Havia estat a la Almadrava i a València (Con.). El 22-7-1594 es diu que morí captiu a Alger (Con.).
- OKAM IX-1583: Nicolau d'Okam (?), mariner de Gènova, test. (Con.).
- OLIVA 1583: Joan Oliva, clergue de Barcelona (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 150). 23-9-1595: Ambròs d'Oliva, de 19 anys, de Gènova, criat, test. junt amb altre testimoni [il·legible] de Portoff (Gènova) de 25 anys (Con.).
- OLIVER 14-8-1587: Concés d'Elies Oliver (?), de Ragussa, f. de Benet, i Pareta, f. de Joan Roig, pagès de Sant Jordi. A Sta. Eulàlia. Té 26 anys, fa 12 que és a M. Navegà 4 anys amb la nau del duc de Florència que portava blat, ara és pagès (Con.). 6-5-1581: Concés de Francesc Oliver, cirurgià, f. de Pere, de Menorca, que fa 6 anys és fora de Menorca, i Elisabet, f. d'Antoni Par... A ciutat (Con.). Test. El 1582. 1-8-1585: Concés de Julià Oliver, de Catalunya. A Santanyí (Con.).
- OLIVERI 23-8-1577: Concés de Benvenuto Oliveri, m. de Florència (Toscana), f. de Joan, m. difunt, de 28 anys, que fa 7 o 8 anys que és a Mallorca, i Elisabet, f. de Pere Orlandis, notari. A la Seu (Con.). El trobam el 1593 (ARM, P., R-70, f. 108).
- OLLER 17-2-1585: Concés d'Antoni Oller, mariner, de 20 anys, f. de Bartomeu Salvador, oller, de la vila de Sant Pol (Catalunya), i Caterina, f. de Francesc Sardinis (?). A Sta. Creu (Con.). El 31-5-1594 es diu que era mort (Con.).
- ORDÓÑEZ 11-1-1597: Pere Ordóñez, casat a Artà i que fou soldat a Eivissa, era mort fa 3 anys (Con.).
- ORILNIES 24-7-1589: Marc Orilnies, de Granada (Castella), casat a M., test. (Con.).
- ORIOLA 22-6-1596: Montserrat Oriola, mariner casat a M., de Barcelona (Catalunya), test. (Con.). 22-11-1580: Simó d'Oriola, de la ciutat de Catoya (?), soldat, test. (Con.).
- ORLANDIS 23-8-1577: Benet Orlandis, Dr. en dret, dona testimoni sobre un florentí (Toscana) (Con.). 1590: Joan Baptista Orlandi, capità de nau de Florència (Toscana), R.M. (ARM, P., R-69, f. 310).
- ORTEGA 18-1-1580: Concés de Diego d'Ortega, de Valladolid (Castella), f. de Pau, i Caterina, f. d'Andreu Navila. A Sta. Eulàlia (Con.). 10-11-1598: Concés de Joan Ortega, de 24 anys, d'Alcanyís (Aragó), f. de Joan (Con.). 13-4-1577: Concés de Joan Ortega, baster, f. de Pere, de la ciutat de Tolosa, regne de França, que havia viscut a Barcelona, Castella i Granada, tornà a Catalunya i fa 3 anys és a Mallorca, i Caterina Pujol, vda. de Pere Pujol. A St. Jaume (Con.). 17-4-1586: Concés de Pere Ortega, de França, amb casa a Santa Margalida, i una filla de Pere Melià (?). A Binissalem (Con.).
- ORTONEDA 11-1-1585: Pedro Ortoneda, de Catalunya, casat a M., test. (Con.).
- ORTU 24-4-1582: Concés de Joan Ortu, de Càller (Sardenya), f. de Joan Ortu, de la vila d'Ortelli que casà a Càller, i Magina Serra, d. A Sta. Eulàlia. Fa 7 anys és fora de Càller (Con.).
- ORVAY 1581: Guillem Horvay, habitador d'Eivissa, residia a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 24). 1591: Pere Orvay, f. de Pere Guimo, h. d'Eivissa (ARM, P., R-70, f. 3).
- PAGÈS 17-11-1583: Joan Pagès, mariner de Calella (Catalunya), test. (Con.). 30-3-1592: Concés de Miquel Pagès, sabater,

- de 35 anys, f. de Miquel, de Manresa (Catalunya), i Francina, nodrida a casa del mag. Guillem Fortesa. A St. Jaume. Fa 7 anys és a M. i ha estat 6 anys a Santanyí (Con.). 22-10-1580: Sebastiana Pagès, del regne de Barcelona (Catalunya), vda. (feia 6 anys que era mort el marit), demana llicència per casar (Con.).
- PALASES** 28-9-1598: Antoni Palases, de 20 anys, de Gènova, test. (Con.).
- PALAU** 24-1-1586: Concés d'Alonso Palau, de 20 anys, llibert de Granada (Castella), i Àgnes, de Granada (Castella), lliberta de la Sra. Francina Sabater. A St. Nicolau (Con.). 10-2-1579: Antoni Palau, m. de Catalunya, casat i domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.). 30-4-1588: Concés de Bartomeu Palau, mariner d'Eivissa (Con.). 19-12-1596: Joan Palau, mariner d'Eivissa (Con.). 1576: Onofre Palau, mercader de Catalunya, domiciliat a Mallorca (P., R-66, f. 167).
- PALERM** 28-7-1597: Macià Palerm, d'Eivissa, pagès domiciliat a M., test. (Con.).
- PALODER** 23-8-1585: Bartomeu Paloder (?), patró d'Eivissa, test. (Con.).
- PALOMERAS** 1582: Antic Palomerias, m. de Barcelona (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 92v.).
- PALOU** 2-8-1578: Antoni Palou, mercader de Catalunya, casat a Mall., test. (Con.).
- PANTALI** IX-1583: el patró Pantali, de Gènova, casat a M., test. (Con.).
- PARASOL** 1598: Domingo Parasol, mariner de Messina (Sicília), R.M. (ARM, P., R-71, f. 121v.).
- PARAYRER** 1583: Esteve Parayrer, de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 149v.).
- PARE** 22-8-1580: Concés de Nicolau de Pare, de Grècia, mariner, i Elisabet, donzella (Con.).
- PARERA** 2-4-1581: Concés de Francesc Parera, de Santa Lisardo (?) (Sardenya), pagès, f. de Jordi, de Càller, i Caterina, f. d'Onofre Oliver, forner, qu. A Sant Jaume. Anà a Gènova amb les galeres d'Andrea Dòria i arribà a Mallorca. Va estar un any i mig amb Martí Sard, 3 mesos a Eivissa amb Bernat Torres fent de pagès, tornant a Mallorca fent feina amb dit Martí Sard, calsiner, traigant calç. Té 20 anys i en fa 6 que és a Mallorca (Con.). 1581: Manuel Parera, de Portugal, residia a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 22 v.).
- PARES** 10-2-1580: Bartomeu Pares, m. de Còrsega, residia a M., test. (Con.).
- PARETS** 24-3-1590: Joan Antoni Parets, negociador de Càller (Sardenya), test. (Con.).
- PARIS** 1590: Esteve de Paris, mariner de Grècia, R.M. (ARM, P., R-69, f. 279v.). 1590: Fabio de Paris, mariner de Grècia, R.M. (ARM, P., R-69, f. 279v.).
- PAROT** 18-1-1583: Concés de Jaume Parot, de 19 anys, f. de Pere, de Mataró (Catalunya), i Elisabet, d. (Con.).
- PARPAL** 15-10-1585: Antoni Parpal, sastre de Ciutadella (Menorca), test. (Con.). 30-6-1585: Concés d'Antoni Parpal, sastre, f. de Martí, carnisser de Maó (Menorca), i Joana, f. de Cristòfol Salom, pagès. A Sta. Eulàlia (Con.).
- PART** 13-1-1588: Concés d'Onofre Part, d'Eivissa, de 20 anys, f. de Joan, i Margarita, f. de Bartomeu Riera. A St. Nicolau. Estudià per capellà (Con.).
- PARTIRS** 1597: Pere Partirs, de Gènova (ARM, P., R-71, f. 85).
- PASCHOLIN** 1585: Joan Baptista Pascholin, capità de nau, de Venècia, R.M. (ARM, P., R-69, f. 61v.).
- PASQUAL** 1595: Bernat Pasqual, mariner de Biniaròs (València), R.M. (ARM, P., R-70, f. 235).
- PASTOR** 16-4-1584: Concés d'Elisabet, vda. de Lluís Pastor de Granada (Castella), i Joan Peris, granadí (Castella). A Sta. Eulàlia (Con.).
- PATRES** 2-1-1598: Concés de Pere Patres, de Montpeller (França). Fa 16 mesos és a M. (Con.).
- PATRONO** 1582: Manuel Patrono, de Cogoleto (Gènova) (ARM, P., R-68, f. 118).
- PATUTZIO** 1576: Mateu Patutzio, capità de nau de Gènova, residia a Mallorca (P., R-66, f. 167).
- PAU** 4-7-1586: Vicenç de Pau, de Ragussa, test. (Con.).
- PAULA** 10-6-1596: Thomasso de Paula del cap de la Sequosa (Nàpols), h, de Trapana, test. (Con.).
- PAULO** 1588: Vicenç de Paulo, de Ragussa, domiciliat i cast a M. (ARM, P., R-69, f. 198).
- PAVEZI** 1597: Joan Francesc Pavezi, doctor en dret, de Gènova, casat a M., s. de nau (ARM, P., R-71, f. 86).
- PAYRER** 1584: Esteve Payrer, de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 213v.).
- PEDRAMUNT** 5-10-1592: Concés de Jeronim Pedramunt, mariner, f. de Nicolau, de Gènova, i Caterina, f. de Joanot Pinya. A Sta. Eulàlia. Fa 5 anys és

- fora sa terra, "som stat en diverses parts de Spanya" (Con.).
- PEGELI** 11-1-1585: Joan Pegeli (?), mariner de Catalunya, test. (Con.).
- PELLICER** 30-10-1585: Concés de Martí Pellicer, de Menorca, f. de Martí, qu., d'Alaior, i Caterina, f. d'Antoni Càneves. A Pollença (Con.). Test. El 1586. 20-10-1585: Concés de Pere Pellicer, de Peníscola (València), i Francina, f. d'Antoni Company de Campos. A Campos. Vingué a M. minyó (Con.).
- PENNA** 24-4-1582: Salvador Penna, calciner, de Sardenya, test. (Con.).
- PEREÇ** 12-9-1585: Concés de Joan Péreç, mariner, de Gimont (França), i Esperança, filla d'un sastre. A Sta. Creu. Fa 10 anys que navega (Con.).
- PERERA** 16-9-1579: Concés de Domingo, f. de Domingo Perera, natural de Galdos (?), regne de Castella, i Francina, f. de Pere Rosselló. A Sta. Eulàlia (Con.).
- PERES** 1583: Andreu Peres, patró de Barcelona (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 143v.).
- PÉREZ** 17-11-1587: Àngela, mudeja, muller de Diego Pérez, mudejo de la vila d'Andaraig del regne de Granada (Castella), test. (Con.). 12-11-1579: Domingo Pérez de Yelva, de la ralla de Portugal, test. (Con.). 9-12-1581: Gomes Pérez, h.M., testimoni, havia viscut a Còrdova (Castella) (Con.). 13-6-1584: Concés de Joan Agustí Pérez, f. d'Agustí de la vila de Berxa (?), de Granada (Castella), llibert de Nicolau Salvago, m. genovés, i Beatriu, vda. de Domingo Garcia. A St. Miquel. Té uns 25 anys, el captivaren 17 anys abans a la guerra de Granada i portat a M. com esclau (Con.). Test. El 1587 i el 1590. 1587: Joan Periz, mudejo, de Peviana, del regne de Granada (Castella), test. (Con.). 20-4-1598: Joan Pérez, familiar comensal de la casa de D. Baptista Despuig, test. (Con.). 18-6-1598: Concés de Joan Pérez, de Campillo (Aragó), de 26 anys, f. de Sebastià i de Pasquala López, i Joana, f. de Perot March de Pollença. A Pollença. Estudià a Salamanca i a València, malalt deixà els estudis (Con.). 7-5-1586: Joan Peres, de Granada (Castella), casat a M., test. Vingué a M. als 15 anys (Con.). 19-6-1581: Jordi Pérez, mariner casat a M., havia viscut a Lisboa, test. (Con.). 8-2-1577: Margarita Peres, vda. de Cosme Avellà, tintorer de seda d'Oriola (València) que morí a Múrcia, es vol casar (Con.). 10-1-1578: Concés de Rodrigo Pérez, de Medina de Rioseco (Castella), f. de Rodrigo, notari difunt, que fa 4 anys sortí de sa terra (vengué a Mallorca de Cartagena amb les galeres de D. Joan d'Aústria), de 18 o 19 anys, i Coloma, f. de Jeroni Cardona. A Sta. Eulàlia (Con.). Havia estat a les cases del canonge Tarongí i de Lluís Anglada.
- PERICARD** 11-1-1582: Guillem Pericard, mariner de França, casat a M., feia el trajecte entre Marsella i Mallorca. Morí a l'enfonsar-se la nau anant a Marsella des de Mallorca amb el patró Renau Fillol (Con.). Test. el 1578 (R-67, f. 42 v.).
- PERIS** 17-3-1592: Antoni Peris, de Palerm (Sicília), test. (Con.). 10-9-1579: Diego Peris, mariner de Castella, que havia casat amb Caterina Mesquida, amb qui vivia al carrer Bonaire, era mort (Con.). 23-8-1597: Concés de Joan Peris, f. de Joan i de Blanca Fort, de Catalunya, de la parròquia de Sta. Magdalena, i Caterina, vda. de Guillem Gayà. A Sta. Creu (Con.).
- PERISSA** 23-1-1579: Concés de Ramon Perissa, f. de Bernat, picapedrer de Pera, de Gascunya (França), i Jerònia, f. de Matics Oliver d'Alaró. A St. Jaume (Con.).
- PERODIAS** 20-11-1595: Pedro Perodias, mariner de Cartagena (Castella), test. (Con.).
- PEROSO** 1594: Beent Peroso, de Gènova, capità de nau, R.M. (ARM, P., R-70, f. 176).
- PERRI** 4-4-1595: Francesc Perri, test., patró de França, domiciliat a Alcúdia. Havia estat captiu a Alger (Con.).
- PERRIER** 5-3-1582: Esteve Perrier, patró de França, test. (Con.).
- PERROXIN** 26-2-1578: Baptista Perroxin, mariner de Savona, senyoria de Gènova, testimoni (Con.).
- PETA** 24-1-1595: Antoni de Peta (?), de Gènova, casat a M., test. (Con.).
- PETRELE** 17-8-1579: Concés de Mari de Petrele, de 22 anys, de la ciutat de Taranto del regne de Nàpols, f. d'Antoni, conrador qu., i de Cornèlia, qu., i Magdalena, vda, d'un corder. A Sta. Creu. Feia 11 anys que era fora de sa pàtria, fou corsari amb una fragata per agafar moros, fou pres i fou captiu 6 anys a Constantinoble i 2 a Alger (Con.).
- PETRUS** 1-2-1598: Henry Petrus, sabater (havia estat mariner), de Catalunya, casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- PI** 1580: Antoni Pi, mercader de Castellbisbal (Catalunya), residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 134 v.).

- PIETRO 12-11-1579: Concés de Joan Pietro de Cantinpalos, vila a 3 lloguers de Segòvia (Castella), f. de Joan (Con.).
- PIEVE 22-4-1582: Bartomeu Pieve (?), mariner de la ribera de Gènova, test. (Con.).
- PILO 11-4-1585: Concés de Francesc Pilo, f. de Joan i Margarita, natural de Sardenya, i Elisabet, f. de Nadal Vicens. A Sta. Eulàlia. Havia viscut a Càller i fou desterrat per una brega. Fa dos anys és a M. (Con.).
- PINEDA 4-8-1597: Octavio Pineda, mariner de Messina (Sicília), de 22 anys, test. (Con.).
- PIQUER 1578: Concés de Joan Piquer, f. de Joan, de Catarroja (València), i una filla de Benet G. A Sant Jaume (Con.).
- PISEN 11-7-1577: Martí Pisen, mariner de Gènova, casat amb Magdalena Verger, era mort (Con.).
- PISONI 16-10-1596: Jaume Barholomeo Pisoni, de Florència (Toscana), test. (Con.).
- PIZÀ 24-4-1582: Concés de Felip Pizà, f. de Nicolau, de Càller (Sardenya), i Margarita, f. de Guillem Garrart. A St. Nicolau. Té 24 anys, als 17 vingué a Mallorca (Con.). 4-1-1578: Joan Pizà, fadrí, fuster de Sardenya, habitador de Mallorca, testimoni (Con.). 6-2-1580: Joan Pizà, test., domiciliat a M., vingué amb les galeres de D. Sancho de Leva (Con.).
- PLA 18-7-1587: Pere Pla, de 20 anys, de Cabrera de Catalunya, que visqué a Barcelona a casa del virrei, demana llicència per casar (Con.).
- PLANELLS 1592: Antoni Planells, m. d'Eivissa, R.M. (ARM, P., R-70, f. 85).
- PLANES 4-4-1582: Antoni Planes de Fabans, casat a M., era mort (Con.). 24-10-1598: Concés de Francesc Planes, d'Alconor (?), del camp de Tarragona (Catalunya), i Marianna Barceló, vda. de Julià Sales (mort a l'Alguer). A Sant Jaume. Fa 9 o 10 anys és fora sa terra, visqué 2 anys a Eivissa (Con.). 1584: Gabriel Planes, de Mataró (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 197v.). 7-4-1589: Salvador Planes, mariner de Catalunya (Con.).
- POHERIO 1-6-1585: el mag. Sr. Rugell de Poherio, natural de Nàpols, casat a la ciutat de M. (Con.).
- POMARES 15-4-1581: Concés de Matgí Pomares, f. de Matgí, pagès d'Elx (València), que fa 2 anys partí per València i vingué a M., i Joana, f. de Joan Nassut. A Sta. Eulàlia (Con.).
- PONS 1584: Àngel Pons, f. d'Antoni, de l'Alguer (Sardenya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 196). 21-8-1586: Bernat Pons, conrador de Menorca, test. (Con.). 4-10-1586: Concés de Bernat Pons, f. de Francesc, de Menorca, i Jerònia, f. de Pere Fortesa, porgador, qu. A Sta. Eulàlia (Con.). 15-10-1588: Margarita, muller del mag. Bernadí Pons, donzell oriünd de Menorca, fa testament (ARM, P., Ll-33A, 257). 2-5-1577: Concés de Joan Pons, f. de Llorenç, de Ciutadella (Menorca), i Andreu, f. de Joan Llull. A Sta. Eulàlia (Con.). 4-4-1598: Concés de Joan Pons, f. de Claudio, de 25 anys, de la vila de Nefos de Varan, frontera de Niça (França), mariner, i Caterina, f. de Pere Joan Minguet, fuster. A ciutat (Con.). 10-9-1579: Caterina, vda. de Jordi Pons, de Castella, testimoni (Con.). 1583: Miquel Pons, m. de Catalunya, domiciliat a Nàpols, R.M. (ARM, P., R-68, f. 139v.).
- PONT 27-2-1597: Agustí Pont, pescador d'Alacant (València) (Con.).
- PORO 1-9-1581: Jaume de Poro (?), de Barbastre (Aragó), test. (Con.).
- PORSELLA 5-9-1593: Joan Porsella, de Càller (Sardenya), test. (Con.).
- PORTELL 14-8-1585: Martí Portell, corder de València, havia casat a M. amb Caterina. Morí captiu a Alger (Con.).
- PORXELLA 11-9-1597: Joan Porxella, de Càller (Sardenya), vdo., i Coloma, vda. d'Antoni Joan. A Sta. Creu (Con.). Test. el 1596.
- POU 1578: Francesc Pou, prevere de Menorca, era vicari de la parròquia de Felanitx (ARM, P., A-231, f. 26 v.). 8-7-1577: Concés de Sansó Pou, mariner, f. de Galceran, conrador de Mataró (Catalunya), i Maria, f. de Joanot, mariner. A Sta. Creu (Con.).
- PRATS 23-6-1585: Concés de Jaume Prats, mariner, f. fe Bernat, de Mataró (Catalunya), i Marianna, f. de Joan Grimal (?). A Stta. Creu (Con.). 5-6-1590: Joan Prats, de Mataró (Catalunya), test. (Con.).
- PREPÓSITO XII-1587: Concés de Francisco Prepósito, de Milà (Llombardia), i Francina, f. de Pere Planes. A St. Miquel (Con.). El 16-4-1588 trobam a Francisco Prepósito, mariner de Nàpols, test. (Con.).
- PRESATI 1583: Miquel Presati, de Ragussa (ARM, P., R-68, f. 146v.).
- PROHENS 25-6-1596: Vicenç Prohens, de Càller (Sardenya), h.M., test. (Con.).
- PUIG 8-6-1585: Bartomeu Puig, de Mataró (Catalunya), casat a M., test. (Con.). 16-

- 4-1585: Francesc Puig, mariner de Cotlliure (Rosselló), patró, test. (Con.).
- PUIGNAN 17-8-1581: Joan Puignan, mariner de Catalunya, casat a M., era mort (Con.).
- PUIGNAU 3-5-1580: Concés de Joan Puignau, f. de Rafel, de Cadaqués (Catalunya), i una filla de Domingo Arnau. Sta. Creu (Con.).
- PUIGRÒS 17-6-1591: Pere Joan Puigrós (?), de la vila de Cullera (València), test. (Con.).
- PUIGSECH 4-2-1583: Franci Puigsech, patró de Cotlliure (Rosselló), test. (Con.). Galceran Puigsech, fadrí, f. de Joan, mariner de Cotlliure (Rosselló), test. (Con.).
- PUIGSERVER 15-5-1580: Joan Puigserver (?), mariner de Cadaqués (Catalunya), casat a Mall., test. (Con.).
- PUIGTA 22-8-1580: Concés de Baptista Puigta, mariner de Gènova, f. de Nicolau, i Margarita, f. de Pere Mir, mariner. A Sta. Creu (Con.).
- PUJADES 1578: Antoni Pujades, mariner de Canet, R.M. (ARM, P., R-67, f. 40).
- PUJOL 30-10-1587: Jaume Pujol, casat a M., mariner de Catalunya (Con.). 6-1-1597: Montserrat Pujol, mariner de Barcelona (Catalunya), casat a M., test. (Con.).
- PUNFOL 11-2-1581: Cristòfol de Punfol (?), mariner de Ragussa, test. (Con.).
- PUPUIG 4-2-1581: Cristòfol Pupuig (?), mariner de Catalunya, casat a M., test. (Con.).
- QUES 10-7-1589: Pere Ques, de Venècia, casat a M., test. (Con.).
- QUINTANA 29-5-1589: Concés de Cosme Quintana d'Alior (Menorca). Concés de Pere Quintana, d'Alaior (Menorca) (Con.).
- RADO 13-2-1582: Gabriel Rado, major, de Catalunya, domiciliat a M., sobrestant dels bastions, test. (Con.). Concés de Gabriel Rado, passamaner, f. de Gabriel, de 20 anys, de Catalunya, i una filla de Joan Garí, qu. A Sta. Eulàlia. Fa 10 anys és a M. (Con.). 18-1-1583: Gabriel Rado, paraire de Catalunya, domiciliat a M., test. (Con.). 15-4-1592: Pere de Rado, mariner de Ragussa, test. (Con.). 9-8-1593: el patró Pròsper Rado (?), casat a M., test. (Con.). 3-12-1598: Tomàs Rado, mariner de Toló (França) (Con.).
- RAFAS X-1588: Concés de Catarina Rafas (?) (Con.).
- RAMON 1581: Pere Ramon, h. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 47).
- RAMON 22-2-1593: Bertran Ramon, sabater, de la ciutat d'Antífol, prop de Niça (França), test. (Con.). 27-4-1588: Francina Ramon, muller de Bartomeu Riera (?), pagès, d'Eivissa, h.M., test. (Con.). 28-12-1585: Concés de Joan Ramon, mariner de la Ystora, ciutat de França, f. de Joan, fuster, i de Margarita, i Antonina, f. de Mateu Botelles. A Sta. Creu. Fa 16 anys sortí de sa terra i anà a Barcelona (Con.). 9-2-1581: Joan Ramon, mariner de França, test. (Con.). 20-7-1593: Concés de Miquel Ramon, de la vila de Sant Pol (Catalunya), f. de Miquel, qu., i Caterina Gayà, d. A Sta. Creu. Ha estat captiu 13 o 14 anys a Alger (Con.). 5-8-1593: Concés de Miquel Ramon, de Catalunya, i Margarita, f. de Miquel Burguera. A la Seu (Con.). 30-5-1595: Pere Ramon, d'Eivissa, estudiant, test. (Con.).
- RAMOS 31-1-1596: Gaspar Ramos, de Medina de Rioseco (Castella), testimoni (Con.).
- RAMPAU 6-4-1588: Jaume Rampau, de França, test. (Con.).
- RASCHA 30-9-1595: Francesc Rascha, mariner de Puigcerdà, h.M., test. (Con.).
- RAVELL 22-4-1582: Mateu Francesc Ravell, m. de Gènova, d'origen català, f. de Francesc, R.M., test. (Con.).
- RAXACH 1577: Gabriel Raxach, natural d'Arenys (Catalunya), habitador de Niça, patró, residia a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 19).
- RAYNART 1583: Joan Raynart, grumet de Nau, de Niça (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 136v.).
- RAZELLUS 1580: Joan Razellus, de Gènova, casat i domiciliat a Mallorca, patró de barca (ARM, P, R-67, f. 139 v.).
- REGRE IX-1578: Francisca Regrer de Lope, del regne de Castella, demana llicència per casar (Con.).
- REHUL 1579: Francisco Rehul, m. de Catalunya, R.M. (ARM, P., R-67, f. 105). 1582: Francesc Reul, m. català, domiciliat a Gènova, R.M. (ARM, P., R-68, f. 70v.).
- RENALDO 17-8-1579: Paulo de Renaldo, de Nàpols, test. (Con.).
- RENALT 1588: Joan Renalt, m. de Marsella, R.M. (ARM, P., R-69, f. 213).
- RESPALLO XII-1584: Antoni Respallo, mariner de Gènova, domiciliat a M., test. (Con.).
- RETES 15-10-1582: Jeroni Retes, de Catalunya, secretari (Con.). 28-12-1585:

- Concés de B..., f. de Martí de Retes (?), del regne de Catalunya, i Antonina, f. d'Antoni. A la Seu (Con.).
- REURE 23-6-1594: Concés de Francesc Reure, de 23 anys, f. de Martí, qu., mariner de Marsella (França). Fa 12 anys que navega XI-1585: Concés de Galceran Ribes, f. de Joan, de Catalunya, test. (Con.). 11-12-1592: Concés de Francisco, del regne de Granada (Castella), que fou esclau de Guillem Reure, aromatarii d'Inca, i Marianna, f. de Benet Suau. A Inca. Fou alliberat per privilegi reial (Con.). 1580 i 1584: Joan Reure, patró de Blanes (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-67, f. 127 v. i R-68, f. 233v.).
- REVETI 1581: Francesc Reveti, mariner de Gènova, casat i domiciliat a M. (ARM, P., R-68, f. 63).
- REYES 18-11-1584: Isabel de los Reyes, natural de Sevilla (Castella), f. de Beneyto Cabeça, ciutadà, havia viscut a Mallorca, a Barcelona i a València on morí a l'Hospital el 1579. Havia casat amb Gaspar Pons (Con.).
- REYNALT 1590: Antoni Reynalt, patró d'Antífol (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 301). 1585: Joan Reynalt, patró de França, R.M. (ARM, P., R-69, f. 26).
- REYNARD 2-7-1584: Jacobo Reynard, mariner de Marsella (França), test. (Con.).
- REYNAU 29-5-1589: Joan Reynau, de Marsella (França), m., R.M., test. (Con.).
- RIBES 27-4-1588: Bernat Ribes, sucrer, de 17 anys, f. de Lluc, sastre d'Eivissa, test. (Con.). XI-1585: Concés de Galceran Ribes, f. de Joan, de Catalunya, test. (Con.). 19-4-1586: Concés de Jaume Ribes, de Barcelona (Catalunya), f. de Bartomeu i de Valentina. Vingué fa 6 anys, anà a la Cort amb D. Jeroni de Josa. Estava a casa de misser Francesc Molí, del Reial Consell (Con.).
- RICART 1597: Esteve Ricart, patró de Sant Tropès (França), R.M. (ARM, P., R-71, f. 70). 26-3-1582: Concés de Llorenç Ricard, mariner de la vila de Toló, prop de Marsella (França), i Antonina, f. d'Antoni Torina (?), pescador. A Sta. Creu (Con.).
- RICCES (?) 28-8-1579: Pontomai (?) Ricces (?), mariner genovès, casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- RIERA 6-2-1580: Concés de Joan Riera, mariner de Salvaterra (?), de 20 anys, f. de Bartomeu, teixidor de lli, i Caterina F., donzella. A Sta. Creu. Havia viscut a Menorca i Barcelona. Vingué a Mallorca des de Cartagena (Con.).
- RIFALIO VII-1585: Concés de Martí Rifalio (?), mariner de França, i Antonina, f. de Joan [...]. Havia viscut a Lisboa (Con.).
- RIGAU II-1584: Concés d'Antoni Rigau, f. de Joan i de Martina, de França, i Magdalena, d. A St. Jaume (Con.). 2-7-1584: Antoni Ribau de Marsella, patró, test. (Con.).
- RIMPAU 7-9-1588: Concés de Jaume Rimpau, mariner, de 22 anys, f. de Francesc, de França, i Jerònia, f. de Maties Ensenyat, pescador. A Sta. Creu (Con.).
- RIPOLL 13-7-1584: Concés de Pere Joan Ripoll, de Catalunya, f. de Guillem (?), i Caterina, f. de Damià Puigserver. A Sta. Eulàlia. Vingué a M. als 17 anys, fa 6 o 7 anys, i fou mosso de mestre Baltasar Alemany (Con.).
- RISSO 6-10-1598: Concés d'Onofre Risso, de 24 anys, f. d'Agustí, de Palerm (Sicília), i Antonina, vda. de Sebastià Vives. A Sta. Eulàlia (Con.).
- RITZO 1583: Mari de Joan Ritzo, de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 131v.).
- RIU 15-2-1596: Pere Joan Riu, passamaner de Santa Coloma de Centelles, bisbat de Vic (Catalunya), casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- RIUDAVETS 28-6-1577: Esteve Riudavets, de Menorca, domiciliat a Mallorca, casat a la parròquia de St. Miquel, testimoni (Con.). 28-6-1577: Concés de Jaume Riudavets, sastre, f. de Joan, conrador de Ciutadella (Menorca), i Maria, f. d'un conrador. A Sta. Creu (Con.).
- RIUS IX-1583: Vicenç Rius, mariner de València, test. (Con.).
- ROCHA 27-10-1595: Concés de Joan Rocha, de França, f. de Pere, i Margarita, vda. de Gabriel Febrer. A Sta. Eulàlia (Con.).
- ROCHA XII-1584: Concés de Baptista Rocha, de Gènova, f. d'Antoni i Margarita, vda. de Tomàs Frare, pagès. A Sta. Creu (Con.). V-1577: Jeroni Rocha (?), mariner de Gènova, casat a mallorca, testimoni (Con.). 5-5-1577: Concés de Pere Roca, forner, f. de Gabriel, del bisbat de Corus (?) (França), que havia viscut a València, i Caterina Carbonell, vda. d'un mariner. A St. Nicolau (Con.).
- RODA 15-6-1596: Concés de Domingo Ramon Roda, de 25 anys, f. de Joan Roda, pagès, i de Esperança, difunts, de Tortosa (Catalunya). Fa 12 anys que navega (Con.).

- RODRÍGUEZ VIII-1581:** Concés de Lluís Rodríguez, natural de Mondéjar, regne de Granada (Castella), llibert de Joanot Gual, Dr. en Medicina, i Maria Almonsabera, de Granada (Castella), lliberta (Con.). 1583: Nicolau Rodríguez, d'Anget (França), senyor de nau, R.M. (ARM, P., R-68, f. 151 i 168 v.). 27-2-1589: Concés de Pere Rodríguez, sastre, de Pedrosa de Campos (?) (Castella), i Elisabet, f. de mestre Antoni Sintes, espaser. A Sta. Eulàlia (Con.).
- 9-12-1581: Concés de Rodrigo Rodríguez, de Còrdova (Castella), f. d'Alonso i de Maria, i Joana, f. de Joan Bosch (Con.). 7-8-1574: Sebastià Rodríguez, pagès, de 28 anys, f. de Sebastià, de Xerès de la Fornera (Castella) i Caterina, f. de Mateu Vert. A St. Miquel. Sortí als 12 anys de la seva terra i habità a Orà (Con.). 29-8-1578: el Sr. Rodríguez, cavaller de València, testimoni (Con.).
- ROFI 5-3-1578:** Joan Rofi, mariner natural de Marsella (França), testimoni (Con.).
- ROGER 24-8-1593:** Concés de Llorenç Roger, de 29 anys, f. de Joan, de Barcelona (Catalunya). 9-3-1593: Concés de Llorenç Roger, de 31 anys, de Marsella (França) (Con.).
- ROGET 1591:** Antoni Roget, d'Arenys (Catalunya), capità de nau, R.M. (ARM, P., R-70, f. 48v.).
- ROGIER 22-11-1580:** Francesc Rogier, de Sardenya, havia casat a Mallorca amb Caterina Crespí, morint fa 5 anys a Anvers (Flandes) essent soldat. La viuda es vol casar (Con.).
- ROIG 1579:** Jaume Roig, f. de Francesc, d'Eivissa, R.M. (ARM, P., R-67, f. 108).
- ROIZ 5-1-1587:** Concés de Joan Roiz, de 32 anys, mariner de Laredo, Biscaia (Castella), f. de Joan, i Marianna Ledezma, f. de Francesc, sabater. A Sta. Creu. Havia viscut a Barcelona (Con.).
- ROMERO 18-10-1591:** Jaume Romero, de València, test. (Con.).
- ROMEU 1577:** Joan Romeu, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-67, f. 12). 6-7-1594: Joan Romeu, f. de Pere, de Marsella (França), test. (Con.).
- ROMITO 1584:** Gaspar Romito (?), de la vila de Positano, regne de Nàpols, R.M. (ARM, P., R-68, f. 186v.).
- ROS 28-1-1576:** Salvi Ros, mariner de Malgrat (Catalunya), casat a Mallorca, testimoni (Con.). També el 28-1-1576.
- ROS 9-2-1579:** Salvi Ros, patró de nau, havia casat a Mallorca (Con.).
- ROSES 27-5-1581:** Concés de Joan Arnau Roses, de França, f. d'Arnau, i Esperança Coll. A Sta. Eulàlia. Havia viscut a Barcelona (Con.). 12-2-1579: Concés de Pere Roses, de 20 anys, mariner, f. de Pere, d'Arenys (Catalunya), i Bàrbara, f. de Joan Staràs, pastisser. A St. Creu. Fou cancel·lat el matrimoni (Con.).
- ROSICH 31-3-1597:** Rafel Rosich, mariner de Pineda (Catalunya), test. (Con.).
- ROSSA 11-5-1584:** Jacomo Rossa, de Gènova, test. (Con.).
- ROSSELL 12-2-1579:** Bernat Rossell, mariner de Calella (Catalunya), havia fet de corder a Arenys, testimoni (Con.). 20-7-1593: Garau Rossell, d'Arenys (Catalunya), test. (Con.). 5-10-1592: Pau Rossell, natural de Barcelona (Catalunya), patró, casat a Menorca, test. (Con.).
- ROSSELLÓ 13-8-1591:** Joan Rosselló, sabater de Ciutadella (Menorca), test. (Con.).
- ROSSES 11-3-1583:** Joan (?) Rosses, de Sicília, domiciliat a M., test. (Con.).
- ROSSO 30-9-1595:** Francesc de Rosso (?), mariner de Nàpols, test. (Con.). 1585: Honorat Rosso, patró de Saint Trepéz (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 28v.). 20-3-1585: Jaume Rosso, mariner de Gènova (?), demana llicència per casar (Con.).
- RUBAU 15-7-1591:** Lluís Rubau, mariner de França, test. (Con.).
- RUBERT 23-6-1585:** Concés de Joan Rubert, de Dènia (València), i Joana, f. d'Arnau Martí. A St. Miquel. Havia viscut a València on aprengué l'ofici de velluter.
- RUBÍ 24-1-1584:** Concés de Gabriel Rubí, mariner de França, que havia habitat a Catalunya, i Bàrbara de Jaume Bauçà. A Sta. Creu. Era viudo de Jerònia Corans, francesa, i de Catalina Pi de Palamós (Con.); visqueren a M. un any i anaren a Palamós on visqueren 3 anys, el 1488 era mort i la vda. es casa (Con. 9-3). 1581: Rafel Rubí, de Barcelona, residia a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 29 v.).
- RUBIOLA 28-3-1580:** Concés de Jaume Rubiola, f. de Joan, d'Alcanayís (Aragó), i Caterina, f. de Gabriel R. A ciutat. Fa 3 anys és fora sa terra (Con.).
- RUBONADA 14-2-1583:** Antoni Rubonada (?), de la vila de Carelles, prop de Barcelona (Catalunya), test. (Con.).
- RUGOL 12-11-1579:** Alosen (?) Rugol (?), de Girona (Catalunya), test. (Con.).
- RUIS IX-1583:** Vicenç Ruis, de València, mariner, test. (Con.).
- RUIZ 12-2-1580:** Concés de Joana, vda. de Joan Ruiz, de Navarra, que havia casat a M. i mort a Madrid (Con.).

- SABATER 18-3-1585: Concés de Jaume Sabater, f. de Miquel, de Martega (França), i Antonina, f. de Jaume Valls, mariner. A Sta. Creu (Con.). 17-2-1585: Rafel Sabater, mariner de Catalunya, test. (Con.). 1576: Pere Sabater, de Sant Pol (Catalunya), domiciliat a Sardenya, residia a Mallorca (P., R-66, f. 172, R-77: 38) 1589: R.M. (R-69: 271). 1-5-1590: Concés de Pere Sabater, patró de sagetia, de Sant Pol (Catalunya), f. de Jaume, mariner i de Magdalena, i Elisabet, f. de Joan Ripoll, pescador. A St. Creu (Con.).
- SABET 31-3-1597: Concés d'Onofre Sabet, mariner d'Arenys (Catalunya) i Anna, f. d'Antic Steve. A ciutat. Partí fa 8 anys de sa terra i vingué a M. (Con.). Test. el 1593.
- SABOYANO 14-11-1587: Corse (?) Saboyano, mariner de Nàpols, test. (Con.).
- SAHONA 7-10-1593: Concés de Joan Sahona, mariner de Trapana (Sicília), vdo. d'Honoretta (f. de Rafel Grech h. de Trapana, que fa 4 anys morí a Trapana, i Magdalena, f. de Joan Perpinyà d'Andratx. A Sta. Creu (Con.).
- SALA 23-4-1587: Francesc Sala, picapedrer d'Alaior (Menorca), test. (Con.). 1596: Jaume Sala, patró de Palamós (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-71, f. 24). 3-4-1590: Concés de Montserrat Sala, mariner, f. de Montserrat, de Mataró (Catalunya). A St. Creu (Con.).
- SALAZAR 26-6-1579: Joan de Salazar, biscaí (Castella), habitador de Mallorca, testimoni (Con.).
- SALENA 20-11-1595: Pere Salena, de França, casat a M. fa 13 anys, test. (Con.).
- SALENEL 1579: Sebastià de Salenel, cirurgià, de Biscaia (Castella), casat a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 113).
- SALES 13-9-1577: Concés de Joan de Sales, sastre, f. d'Hernando, sastre, de la vila de Cayeto (?) (Castella), que havia viscut a València, a Aragó i a Catalunya, i feia 6 anys que era a Mallorca, i Joana, f. de Joan Salvà, teixidor de lli. A St. Nicolau (Con.). 4-7-1586: Miquel Sales, de Catalunya, casat a M. (Con.).
- SALINAS X-1585: En Pantolin (?) Salinas, mariner de Gènova, havia casat a Gènova amb Antonina, f. de Jaume Francés, i després casà a M. amb Bartomeva Sala, d. (Con.).
- SALLERES 4-1-1578: Concés de Salvador Salleres, sabater de 35 anys, de Folines (Sardenya), que fa 17 anys deixà Sardenya i vingué a Mallorca, f. de Pere, bracer, i Joana, f. de Joan Ferragut, pagès. A St. Miquel (Con.).
- SALLETA 16-7-1579: Concés de Sebastià de Salleta, cirurgià de la vila de Segura de Biscaia (Castella), f. de Sebastià, i Joana Genovard, vda. d'Antoni Santacília. A Sta. Creu. Feia 10 anys que era fora de sa terra, havia anat a les Índies, navegà 2 anys per mars de Llevant, a Gènova canvià de nau i fou capturat prop d'Eivissa i en un any fou alliberat (Con.).
- SALMANARA 23-2-1582: Joan de Salmanara (?), mariner de Candia (Grècia) (Con.).
- SALONE 2-9-1593: Joan Salone (?), mariner de Trapana (Sicília), test. (Con.).
- SALVÀ 13-4-1583: Concés de Pere Salvà, pescador, de Palautordera (Catalunya), f. de Pere, pagès, i Joana, f. de Pere. A Sta. Eulàlia. Visqué a Barcelona (Con.). 14-3-1592: Pere Salvà, de la vila de Palau (Catalunya), test. (Con.).
- SALVADOR 1597: Ferran Salvador, s. de nau, d'Eivissa, h.M. (ARM, P., R-71, f. 61v.).
- SALVAGO 1578: Nicolau Salvago, de Gènova, casat i domiciliat a M. (ARM, P., R-67, f. 81v.). 18-6-1584: Pràxedes, vda. de Nicolau Salvago, m. de Gènova, i filla Maria, lliberen a Agustí, esclau seu de nació de mudejos (ARM, P., R-68, f. 206).
- SALZEDO 8-2-1579: Diego Salzedo, mariner natural de Sardenya, domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.).
- SAMA 18-11-1596: Concés de Julià Sama, de 20 anys, pescador oriünd de Càller (Sardenya), f. de Julià (Con.). 4-1-1578: Lleonard Sama (?), bracer de Sardenya, casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- SANCELONI 28-10-1581: Concés de Francesc Benet de Sanceloni, natural de Girona (Catalunya), vdo., f. de Francesc Miquel de Sanceloni, cavaller, i Pràxedis, f. del mag. Gregori Sunyer. A St. Miquel (Con.).
- SANDOVAL 1591: Fernando de Sandoval, d'Ayala, de Múrcia (Castella), R.M. (ARM, P., R-70, f. 17).
- SANGET 1587 i 1594: Huguet Sanget, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 174, R-70, f. 184).
- SANGRET 27-1-1590: Uguet Sangret, de França, test. (Con.).
- SANS 7-9-1581: Bartomeu de Sans, f. de Francesc, pelleter, de València, test.

- (Con.). 10-2-1580: Bernat Sans, donzell de Menorca, test. (Con.).
- SANSÓ 12-9-1594: Concés de Martí Joan Sansó, de 22 anys, f. de Joan, de la vila de Massanet (Catalunya), i Caterina, f. de Joan Castanyer. A Sta. Creu (Con.).
- SANTAMARÍA 30-4-1582: Concés d'Arnau Santamaría, f. d'Arnau, de Santo Domingo de la Calzada (Aragó) (sic, en realitat és de la Rioja), i Joana, f. de Bartomeu Ribes, qu. A Campos. Als 10 anys partí de sa terra amb uns soldats, desembarcà a Mallorca malalt als 12 anys, ara en té 24. Ha viscut entre Campos i Lluçmajor (Con.). 26-6-1579: Concés de Joan de Santamaria, de la ciutat València, ferrer, f. de Bernat Joan de Santamaria, qu., i una filla d'en Montanyans. A Sta. Creu (Con.).
- SANTAMICOLA 30-9-1595: Sebastià de Santamicola, mariner de 23 anys, de Nàpols (Con.).
- SANTIAGO 12-9-1594: Concés de Diego de Santiago, metge de Biscaia (?) (Castella), i Margarita Campins, f. de Joan, de Petra. A Petra. Havia viscut a Alaior (Menorca) i era vdo. de Margarita Salord (Con.).
- SANTMARTÍ 11-1583: Concés de Joan Santmartí, f. d'un ferrer de Barcelona (Catalunya), i Antonina, f. de Guillem Cifre. A Sta. Creu (Con.).
- SANTORO 1586-1589: Antoni Santoro, m. h. de Càller (Sardenya), R.M. (ARM, P., R-69, f. 93 i 268v.).
- SANTOS 12-11-1579: Francisco de Santos, de Toledo (Castella), test. (Con.).
- SAQUI XII-1580: Joan Baptista Saqui (?), de Rodes, test. (Con.).
- SARD 5-12-1578: Angelo Sard (de Sardenya ?), pagès, casat i domiciliat a la ciutat, test. (Con.). Test. el 1580.
- SARDÀ 23-1-1584: Concés de Miquel Sardà. Als 15 anys sortí de casa de son pare per soldat. Raptà a Caterina Gonsals (?), vda., a Braga (Portugal) (Con.).
- SARSANI 29-8-1588 i 29-5-1589: Llätzer Sarsani, de Gènova, test. (Con.).
- SASTER VIII-1594: Baptista Saster (?), patró de Gènova, casat a M., test. (Con.).
- SAURA 11-10-1578: En Saura, teixidor natural de Maó (Menorca), test. (Con.). 5-6-1598: Jaume de Saura, capità de nau de Menorca, test. (Con.). 28-6-1577: Joan Saura, de Menorca, testimoni (Con.).
- SAURI 15-6-1596: Baptista Saurí, passamaner de Sta. Maria de la Mar del comptat del Rosselló, h.M., test. Visqué a Tortosa (Con.).
- SBERT 4-4-1582: Concés d'Antoni Sbert, conredor de València, de la vila de Paiporta, vdo., i Margarita, vda. de Miquel Sposal (?) (Con.).
- SCAFARELLO 30-4-1596: Concés de Joan Scafarello, mariner, f. de Jaume, del Porto Maurizio (Gènova), i Caterina, f. de Joan Machfín (?). A Sta. Eulàlia (Con.).
- SCALES 11-9-1591: Julià Scales, natural de Càller (Sardenya), test. (Con.).
- SCALETZA 1579: Agustí Scaletza, de Termens (Sicília), mariner, R.M. (ARM, P., R-67, f. 107).
- SCARDO 2-8-1578: Concés de Perot Scardo, f. de Joan, de Vilanova (Catalunya), i Jerònia, f. de mestre Jaume Llovet (?), cadaner (?). A Sta. Eulàlia (Con.).
- SCAVETZA 1580: Agustí Scavetza, de la vila de Termens (Sicília), mariner, residia a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 133).
- SCHAPHI 5-8-1591: Pròsper Schaphi (?), de Gènova, test. (Con.).
- SCORSOLA 1583: Nicolau de Scorsola, capità de nau de Venècia, R.M. (ARM, P., R-68, f. 166v.).
- SCUDER 11-9-1587: Concés de Joanot Scuder, f. de Joan, de Tarragona (Catalunya), i Margarita Oliver, f. de Joan, qu. A Sta. Eulàlia. Vingué de mosso fa 4 anys (als 13) amb son mestre (Con.).
- SEBASTIANO 1584: Paloma, vda. de Marci de Sebastiano, mariner de Ragussa (ARM, P., R-68, f. 212).
- SEDDA 13-11-1586: Antiogo Sedda, de Càller (Sardenya), criat del virrei, test. (Con.).
- SEBORANO 24-10-1598: Adrià Sedorano, mariner de Vilafranca (Catalunya), test. (Con.).
- SEGARRA 1596: Antoni Segarra, mariner de Pineda (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-71, f. 20).
- SEGUÍ 7-6-1581: Concés de Bartomeu Seguí, f. d'Antoni, tragner de Menorca, i Joana, f. de Miquel Roca, hortolà, qu. A St. Miquel. Visqué 5 anys a M., 2'5 a València, tornà a M. fa 2'5 anys (Con.). 26-7-1582: Concés de Francesc Seguí, f. de Domingo, de la vila de Lana (?), del regne de Granada (Castella), i Maria, lliberta de Bernadí Nadal, mercader. A Sta. Creu. Quan tenia 12 anys, 12 anys abans, el captivaren a Granada i portaren a Mallorca. Va estar a casa de Mn. Berenguer de Santjoan (durant una any i mig) i a la de misser Mir (7 anys) (Con.). 3-7-1578: Concés de Francesc Seguí, sastre, f. de Pere, pagès, de Maó (Menorca), i Margarita, vda. de Sebastià Garcia. A St. Miquel (Con.). 13-2-1582: Concés de Joan Seguí, de Maó (Menorca),

- f. de Gabriel, paraire. Visqué a Ciutadella, fa un any i mig vingué a Mallorca, té 23 anys (Con.). 23-4-1587: Jaume Seguí, conrador de Ciutadella (Menorca), test. (Con.). 19-4-1586: Joan Seguí, apotecari de Catalunya, domiciliat a M., test. (Con.). 26-6-1579: Pau Seguí de Maó (Menorca), testimoni (Con.). 6-7-1594: Miquel Seguí (?), f. de Pere, mariner de Sant Tropolès (França), test. (Con.).
- SEGUR 11-1-1585: Montserrat Segur, mariner de Catalunya, casat a M., havia mort a Cadis (Con.).
- SEGURA 17-12-1590: Concés de Gràcia Segura, de Granada (Castella), lliberta del senyor Cleantell (?) (Con.). 24-12-1588: Josep Segura, de València, h.M., test. (Con.).
- SELLERS 4-2-1581: Concés de Miquel Sellers, mariner de Catalunya, de la vila de Tote, f. d'Antich, i Marianna, f. de Joan Cerdà, boter. A ciutat. Té 19 anys, fa 3 anys i mig és fora sa terra i 3 setmanes a Mallorca (Con.).
- SELLERS 7-4-1589: Miquel Sellers, de Tossa (Catalunya), patró, test. (Con.).
- SELMA 23-5-1596: Concés d'Esteve Joan Selma, de 24 anys, mariner de la ciutat de Provença (França), f. de Simó Joan Selma, qu., i Margarita, f. de Miquel Suau. A ciutat (Con.).
- SEMOSA 23-1-1582: Alonso Semosa (?), patró de Cadis, casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- SENTIMA 23-9-1595: Josep Sentima, picapedrer de Gènova, de la ciutat de Ballet (?), vol casar amb Femenia (?), f. de Pere Pujol (Con.).
- SEQUES 22-4-1598: Concés de Jacobo Seques, mariner de Gènova, f. de Baptista (Con.).
- SEQUIER 4-10-1589: Agustí Sequier (?), de València, casat a M. (Con.).
- SERRA 18-5-1584: Joan Serra, d'Aragó, casat a M., test. (Con.).
- SERRA 19-10-1580: era mort Joan Serra de l'Alguer (Sardenya) que havia casat a M. amb Francina Garí. El prengueren els moros a una sagetia a Eivissa (Con.).
- SERRA 23-3-1585: Concés de Joan Serra, de 23 anys, pagès d'Eivissa, f. de Pere, conrador, i Agata, vda. de Bartomeu Bagur. A ciutat (Con.).
- SERRA 24-2-1588: Concés de Miquel Serra, f. de Jaume, soldat del castell de Maó (Menorca), i Maria, f. de Joan Trenes. A St. Nicolau (Con.).
- SERRA 26-4-1585: Concés d'Andreu Jeroni Serra, de 22 anys, de Gènova, f. d'Antoni, bombarder, i Bàrbara, nodrida (lliberta) a casa de Gabriel Valero, c.M. A Sta. Creu. Fa 10 anys sortí de Gènova amb una nau de mosso, a Eivissa fugí i guardà bestiar per un pagès durant 6 anys, vingué a M. i durant 3 anys serví a un cavaller (Con.).
- SERRA 29-8-1587: Concés de Joan Serra d'Eivissa, f. de Pere, conrador, i Marianna, f. de Rafel Gil, pagès. A Sta. Eulàlia. Fa 7 anys és a M. (Con.).
- SERRA 3-8-1579: Alonso Serra, f. d'Antoni, de la vila d'Almaden (Castella), de 25 anys, fa 10 anys és fora de sa terra, fou soldat i captiu a Alger, es vol casar (Con.).
- SERRA 5-9-1593: Concés de Sebastià Serra, de 31 anys, f. de Baloy, de Sardenya (Con.).
- SERRAMITJA XII-1586: Josep Serramitja, torcedor de seda de València, h.M., test. (Con.).
- SERVIANO 16-4-1588: Concés de Carlo Serviano, f. de Silvestre, de Nàpols, mariner, i Joana, f. de Silvestre Prohens. A St. Miquel (Con.).
- SERVINO 20-12-1596: Sebastià Servino, de 22 anys, de Gènova, test. (Con.).
- SEVIA 30-7-1588: Carles Sevia, mariner de Nàpols, test. (Con.).
- SEVINYONS 15-5-1577: Concés de Llorenç Sevinyons, mariner de la ciutat de Gènova, f. de Joan, i Francina, f. de Llorenç Serra, conrador. A Sta. Creu (Con.).
- SEVOYA 9-1-1590: Esteve Sevoya, de València, test. (Con.).
- SILVESTRE 2-6-1590: Antoni Silvestre, mariner de França, test. (Con.).
- SIMÓ 1584: Antoni Simó, patró d'Arenys, R.M. (ARM, P., R-68, f. 185v.).
- SIMÓ 1597: Joan Simó, patró d'Arenys, R.M. (ARM, P., R-71, f. 57).
- SIMÓ 24-3-1590: Bernat Simó, negociador de Càller (Sardenya), test. Concés l'11-9-1591 amb Francina, f. d'Antoni Pou, flassader. A Sta. Eulàlia. Fa 6 anys és fora sa terra, visqué a Sevilla, fa 2 anys és a M. (Con.).
- SIMÓ 5-1-1583: Antic Simó, mariner de Catalunya, test. (Con.).
- SIPRIÓN 10-7-1589: Paula de Siprión, de Venècia, test. (Con.).
- SIRACA 16-2-1583: Jordi Dimitro de Siraca (?), de Candia, Creta, (Grècia), mariner, i Jerònia, f. d'Esteve (?) Gras (?), qu. A Sta. Creu (Con.).
- SISA 10-10-1579: Felip Sisa, de Càller (Sardenya), testimoni (Con.).
- SOBIRATS 10-11-1598: Antoni Sobirats, d'Eivissa, test. (Con.).

- SOBREPORA 12-9-1594: Galderich Sobrepera, de 26 anys, de la vila dita la Rocha del Clares, bisbat d'Elna (Rosselló), test. (Con.).
- SOCETA 28-12-1583: Joan Soceta (?), mariner de Sanmarcer (?) de Marsella (França), test. (Con.).
- SOLDAN 1598: Bernat Soldan, capità de nau de Venècia, R.M. (ARM, P., R-71, f. 127).
- SOLER 11-3-1583: Vicenç Soler, picapedrer de València (Con.).
- SOLER 14-7-1577: Julià Soler, de Sardenya, demana llicència per casar (Con.).
- SOLER 1-9-1588: Concés de Joan Soler, de Catalunya, de 24 anys, f. de Joan, i Catarina, f. d'Agustí Cladera. A Sta. Creu. Vingué a M. fa 15 anys (Con.).
- SOLER 23-4-1581: Montserrat Soler, argenter, de Vic (Catalunya), test. (Con.).
- SOLER 30-4-1588: Jaume Soler, pescador d'Eivissa, R.M. (Con.).
- SOLER 6-3-1598: Concés de Francesc Soler, f. de Sebastià, de Menorca, i Antonina, f. de Mateu Infule (?), qu. (Con.).
- SOLIVELLA 1578: Gabriel Solivella, de Mallorca, habitador de València, residia a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 94).
- SOLZONA 1583: Miquel Solzona, m. de Barcelona (Catalunya, R.M. (ARM, P., R-68, f. 179v.).
- SORRENTO 24-8-1579: Marco de Sorrento (?), del regne de Nàpols, que havia estat captiu a Contestinoble i Alger, testimoni (Con.).
- SOTO 9-7-1597: Concés de Joan de Soto, d'Ocaña (Castella), capità de sa magestat, i Dª Marina de Lescano, f. d'Alonso Crespo de Guadalajara (Castella). A St. Miquel (Con.).
- SPINAL 1591: Francesc Spinal, m. de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-70, f. 21v.).
- SPINEL 28-7-1581: Concés de Bertran Spinel, mariner, f. d'Antoni, de Niça (França), i Joana, f. d'Antoni Ferrer, mariner. A Sta. Creu (Con.).
- SPINEU 5-8-1591: Concés d'Antoni Spineu, de Niça (França), i Agustina, vda. de Joan Osset (morí venint de les Índies) (Con.).
- SPINOSA 11-10-1578: Concés de Diego Spinosa, teixidor, vdo., de Castella (?), i Magdalena Barceló, vda. de Jaume Bordils. A Inca (Con.). 21-3-1585: Joan Spinoza, de Catalunya, R.M., test. (Con.).
- SPINOSA 5-6-1585: Alonso Spinosa, mariner casat a M., test. (Con.).
- SQUEXIU 28-3-1585: Francesc Squexiu, casat a M., mariner, era mort (Con.).
- STADA 7-12-1581: Montserrat Stada, mariner casat a Mallorca, havia mort a Portugal (Con.).
- STALER 11-6-1587: Concés de Francesc Staler, mariner, f. de Bartomeu, de Sant Mateu (València), i Pareta, f. d'Antoni Bardissa. A Sta. Eulàlia. Té 24 anys i en fa 10 que navega (Con.).
- STEFANO 1583: Juliano de Stefano, de l'illa de Xio (Grècia), R.M. (Con.).
- STEFANO 1590: Pere de Stefano, capità de nau, de Ragussa, R.M. (ARM, P., R-69, f. 308v.).
- STEFANO 17-10-1583: Concés de Juliano de Stefano, m. d'Itàlia. A Sta. Creu (Con.).
- STEVA 1-4-1592: Antic Steva, calafat, casat a M. (Con.). 1593 i 1596: Antoni Steva d'Oiulas (?) (França), patró, R.M. (ARM, P., R-70, f. 114; R-71, f. 32). 23-3-1595: Joan Steva, patró d'Oiulas de Provença (França), test. (Con.).
- STRABAN 12-11-1579: Concés de Miquel Straban, f. de Lluís, de Girona (Catalunya) (Con.).
- SUBIRATS 29-12-1588: Concés de Pere Subirats, d'Eivissa, f. de Francesc, i Caterina, f. de Guillem Jaume, qu. A Sta. Eulàlia (Con.).
- SUNEMA 1580: Pere Sunema, de Pals (Catalunya), habitava a Felanitx, on havia casat amb Francina, f. de Bernat Orell, que aportà un dot de 60 ll. (ARM, P., O-92, f. 318).
- TAÇI 31-10-1598: Lluís Taçi, mariner de Toló (França), test. (Con.).
- TALI 3-5-1580: Concés de Joan de Tali (?), mariner de Venècia, i una filla d'En Pasqual, mariner. A Sta. Creu (Con.).
- TALLALOQUES 1581: Pau Tallaloques, m. de Perpinyà (Rosselló), test. (ARM, P., R-68, f. 43).
- TARABETI 1592: Pau Tarabeti, de Venècia, capità de nau, R.M. (ARM, P., R-70, f. 93).
- TARTAVULL 1588: Llorenç Taltevell, mestre d'aixa, oriünd de Maó (Menorca), h.M. (ARM, P., R-69, f. 193).
- TARUEL 28-1-1576: Francesc Taruel, mariner de Torrent (València), testimoni (Con.).
- TENA 31-10-1588: Concés de Joan de Tena, f. de Joan, de Tudela (Navarra), i Joana, f.

- de Joan S. A St. Jaume. Visqué a València (Con.).
- TERRIDA 5-4-1587: Llorenç Terrida, de Catalunya, domiciliat a M., test. (Con.).
- TERROSSO 1580: Gerald Terrosso, de Gènova, escrivà de la nau de Francesc de Joan, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 150 v.).
- THOMÀS 14-2-1583: Concés de Macià Thomàs, mariner, f. de Gabriel, de València, i Caterina, f. de Francesc Frau (?), qu. A Sta. Creu (Con.).
- THOMÀS 19-4-1585: Concés de Luca de Thomàs, mariner de Ragussa, i Beneta, vda. de Jaume Ferrer. A Sta. Creu (Con.).
- TIMONER 13-8-1591: Concés de Joan Timoner de Ciutadella (Menorca) (Con.).
- TIO 1-3-1578: Concés de Joan Tio (?), mariner de 20 anys, f. de Bernat, ferrer de Calella (Catalunya), i Marianna (Con.). 4-3-1581: Joan Tio (?), mariner de Catalunya, casat a Mallorca, testimoni (Con.).
- TIRAVIRA 8-2-1582: Vicenç Tiravira, velluter de València, test. (Con.).
- TODO 10-8-1587: Concés de Pere Todo, de 34 anys, f. d'Andreu, d'Aragó, i Caterina Pujol. A Sta. Creu (Con.).
- TOGORES 7-9-1578: Martí de Togores, d'Andarax, del regne de Granada (Castella), llibert de Miquel Lluís Togores, testimoni (Con.).
- TOLOSA 1585: Llorenç Tolosa, m. de Barcelona (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-69, f. 88).
- TOLZA 4-3-1587: Vicenç Tolza, llibert de Pau Serra de Ciutadella, i Elisabet Sitges, lliberta, de Granada (Castella). A St. Nicolau (Con.).
- TONDA 9-8-1585: Concés de Gabriel Tonda, conrador de Catalunya, f. de Gabriel, de Fortanet de l'Ave, bisbat de Tarragona (Con.).
- TORA 5-6-1585: Jordi Tora (?), de Grècia, casat a M., test. (Con.).
- TOREU 1599: Joan Toreu, de França, R.M. (ARM, P., R-71, f. 153).
- TORRENS 23-4-1581: Fermí Torrens, argenter, de Vic (Catalunya), test. (Con.).
- TORRES 15-8-1578: Bartomeu Torres, natural d'Eivissa, testimoni (Con.). VII-1580: Joan Torres (?), d'una vila del regne de Granada (Castella), test. (Con.). 13-2-1580: Lluís Torres, de Portugal, casat i domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.). 17-11-1583: Concés de Pau Torres, mariner de Blanes (Catalunya), f. de Pau, paraire, i de Magdalena, difunts, i Pràxedes, f. d'Antoni Sabater, teixidor de lli, qu. A St. Creu (Con.). Test. el 15-5-1586 i el 6-9-1593 (Con.).
- TORRES 9-8-1593: Pau Torres, de Catalunya, casat a M. fa 10 anys, test. (Con.).
- TORROELLA 1582: Miquel Torroella, patró, h. de Pineda (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 77).
- TOTI 26-7-1582: Concés de Joan Baptista Lluç Toti, f. de Joan, velluter de València, i Margarita, f. de Jeroni Pelegrí. A Sta. Creu. Fa 5 anys és fora sa terra, des dels 14 anys (Con.).
- TOTOSAUS 27-5-1585: Joan Totosaus, mariner de Catalunya, test. (Con.).
- TOTOSAUS Concés de Joan Totosaus, mariner de Catalunya, i Margarita, f. de Nicolau Serra. A Sta. Creu. Té 25 anys i en fa 15 que és a M. (Con.).
- TOTOZAUS 26-6-1597: Joan Totozaus, mariner de Barcelona (Catalunya), domiciliat i casat a M., test. (Con.).
- TOTXA 26-1-1598: Miquel Totxa, estudiant de Ciutadella (Menorca), test. (Con.).
- TOVAR 7-9-1581: Concés de Pere Tovar, de Múrcia (Castella), apotecari (aromatario), de 20 anys, f. de Joan, tondidor (?), i Francina, vda. d'Antoni Serra. A Sta. Creu (Con.).
- TRANESSAR 1-9-1581: Concés de Joan Tranessar (?), f. de Joan, de Perigord (França), i Antonina Faner. A ciutat. Visqué a Barcelona (Con.).
- TRAPANÉS 1-10-1579: Esperança Tries era vda. de Nicolau Trapanés (de Trapanà, Sicília), mariner (Con.).
- TRAYER 24-11-1594: Concés de Bernat Trayer, f. de Ponç, de Maó (Menorca), i Eufràssia, f. de Mateu Benet. A St. Nicolau (Con.).
- TRAYER 31-1-1598: Concés de Mn. Martí Trayer, de 26 anys, f. de Ponç, de Maó (Menorca). Estudià a Barcelona (Con.).
- TREMOL 29-5-1589: Concés de Joan Tremol, d'Alaior (Menorca), estudiant, test. (Con.).
- TRESCAL 5-10-1592: Miquel Trescal, de Barcelona (Catalunya), patró, test. (Con.).
- TRIAI 2-5-1577: Joan Triay, mercader de Ciutadella (Menorca), testimoni (Con.).
- TRIAI 26-9-1579: Concés de Miquel Torrens i Francina, f. d'Antoni Triay, difunt de Menorca. A Alcúdia (Con.).
- TRIAI 6-6-1596: Concés de Tomàs Triay, de 30 anys, teixidor de llana d'Alaior (Menorca), f. de Francesc, teixidor, i Jerònia, f. de Mateu Pastor, qu., de Petra. A Sta. Eulàlia (Con.).

- TRIBO** 4-8-1592: Concés d'Andreu Tribó, mariner de França, test. (Con.).
- TRINAJA** 24-7-1587: Concés de Marco Trinaja, vdo., sabater de la vila de Santa Caterina de Calàbria (Nàpols), i Margarita, lliberta del Sr. Jaume Auleza (Olesa), feia 7 anys que es coneixien carnalment. Al passar D. Joan d'Àustria sortí de sa terra als 16 anys, anà a Barcelona i navegà (Con.).
- TRISTAN** 26-8-1592: Concés de Jeronim Tristán, f. de Llorenç, de Ferrara (Itàlia), i Verònica, f. de Bartomeu Martí, cirurgià. A Sta. Eulàlia. Fa 8 anys és fora sa terra (Con.).
- TRISTANY** 23-7-1579: Concés de Joan Tristany, mariner d'Aragó, de la vila de Santolea (?), de 20 o 22 anys, f. de Francesc, paraire, qu., i de Maria, qu. Va anar a la guerra de Granada fa 10 o 12 anys, anà a València, i a Barcelona (on va estar 2 o 3 anys) d'on vingué a Mallorca fa 8 anys. Va estar a casa de Joan Biscaí, pescador. Casa amb Joana, vda. de Miquel Rosselló, mariner. A Sta. Creu (Con.).
- TRIVES** 1581: Pere Trives, f. de Pere, m. d'Eivissa, R.M. (ARM, P., R-68, f. 58).
- TRONEÇER** 5-1-1582: Joan Troneçer, de Pengord, del bisbat de París (Castella), test. Havia viscut a Barbastre i a Saragossa a casa de notaris (Con.).
- TRUCH** 1590: Benet Truch, capità de nau de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 311).
- TRUILLA** 15-8-1584: Concés de Pere Truilla, de Tolosa (França), f. de Joan i d'Àgnes Clara, difunts. Calceter de 20 anys, treballà a Girona, Barcelona i València (Con.).
- TRULLAT** 16-4-1585: Concés d'Antoni Trullat, mariner de 21 anys, f. de Pere, qu., de Cotlliure (Rosselló), i Agustina, f. de Joan Ripoll. A Sta. Creu (Con.).
- TUR** 14-11-1587: Concés de Sebastià Tur, d'Eivissa, f. de Sebastià i de Dolça Torres, i Magdalena, f. de Jaume Villardell. A Alaró (Con.).
- TUR** 1576: Joan Tur, d'Eivissa, residia a Mallorca (P., R-66, f. 120).
- TUR** 1581: Antoni Tur, d'Eivissa, R.M., síndic de la universitat d'Eivissa (ARM, P., R-68, f. 60v.).
- TUR** 23-3-1585: Lluç Tur, nautural d'Eivissa, h.M., test. (Con.).
- TUR** 29-12-1588: Antoni Tur, ferrer d'Eivissa, h.M., test. (Con.).
- TURINA** 24-7-1581: Concés de Joan de Turina, f. d'Arnau, d'Aragó, i Joana, f. de Pere Fradera, qu. A Sta. Creu. Nou anys abans anà a Eivissa amb les galeres de D. Sancho, on visqué 9 anys.
- UGUBO** 24-1-1595: Benet Ugubo, mariner de Gènova, test. (Con.).
- UGUET** 22-8-1580: Joan Uguet, pagès, domiciliat a M., test. Visqué a Puigpuyent (Con.).
- ULLEDM?** 23-8-1585: Antoni Ulledm? (?) de Sant Pol (Catalunya), casat a M., test. (Con.).
- UMBERT** 1584 i 1592: Joan Umbert, d'Arenys (Catalunya), patró (ARM, P., R-68, f. 203v.; R-70, 80v.).
- URES** 20-6-1589: Salvador Ures, de Bossa (Sardenya), test. (Con.).
- URGES** 24-8-1598: Concés de Pere Urges, de 27 anys, marxando de Lleida (Catalunya), f. de Pere, francés, i de Lluçia Terrades, catalana, i una filla de Joan Damià. A la Seu. Fa 10 anys anà a València on feu de marxando 5 anys i fa 4 vingué a M. (Con.).
- URSULA** 24-5-1579: Perot Ursula, de Catalunya, mariner, habitador de Mallorca, testimoni (Con.).
- VAHILLS** (?) 16-12-1578: Antelm (?) Vahills (?) d'Arenys (Catalunya), testimoni (Con.).
- VALDEGULI** 1580: Francesc de Valdeguli, mercader de Catalunya, estava domiciliat a Mallorca (ARM, P., R-67, f. 151).
- VALÈNCIA** 29-3-1588: Concés de Joan de València, mariner de 28 anys, f. de Cristòfol, de Ledesma (Castella), i Antonina, vda. de Francesc Joan (morí a un naufragi anant a Bayona de Galícia davant les costes de Portugal). A Sta. Creu. Fa 19 anys és fora sa terra, ha estat a Sevilla. Fou captiu a Alger 11 anys, s'alliberà al fugir a un naufragi (Con.).
- VALENTÍ** 1578: Joan Valentí, de França, R.M. (Con.).
- VALENTÍ** 23-2-1582: A. Valentí, de Flandes, test. Fa l'5 anys és a M. (Con.).
- VALETA** 27-7-1588: Francesc Valeta, mercader de Niça (França), test. (Con.), R.M. el 1590 i 1593 (ARM, P., R-69, f. 301v.; R-70, 116).
- VALETE** 1583: Francisco Valeta, m. de Niça (França), R.M. (ARM, P., R-68, f. 168).
- VALETE** 1587: Francesc Valeta, m. de Niça (França), R.M. (ARM, P., R-69, f. 148).
- VANRELL** 18-11-1591: Joan Vanrell, mariner de Sant Pol (Catalunya), de 28 anys, test. (Con.).
- VANRELL** 2-5-1587: Miquel Vanrell, de Guimera (Catalunya), mariner, test.

- (Con). 11-6-1587: Miquel Vanrell, mariner Biniaròs (València), test. (Con.).
- VAQUER 1581: Lluís Vaquer, capità de galió, de França (ARM, P., R-68, f. 46v.).
- VARERES 23-4-1581: Concés de Joan Vareres, de 28 anys, f. de Bernat, de Vic (Catalunya), que havia anat a Roma, i Antonina, donzella. A St. Miquel (Con.).
- VASSALLO 4-2-1581: Concés de Nicolau Vassallo, mariner de 25 anys, f. de Joan Nicolau Vassallo, de Portufi (Gènova), que fa 6 anys és fora sa terra, i Sússia, vda. de Jeroni Steva, mariner de Ragussa (Con.).
- VEGA 2-5-1587: Pere Vega (?), mariner d'Alzira (València), casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- VELADA 7-12-1581: Concés de Jordi Velada, que havia viscut a Barcelona, f. de Pere, hostaler, i de Margarita, de Bordeu (França) (Con.).
- VELASCO 21-10-1577: Concés de Pasqual Velasco, de 24 anys, f. de Francesc, de Castella (havia viscut a Sevilla i al cap de Sant Vicenç, feia 4 anys que era a Mallorca), i Elena, f. de Llorenç Lopis, del regne de Granada (Castella), de 19 o 20 anys (fou presa als 12 o 14 anys, fou esclava de Miquel de Pachs). A St. Nicolau (Con.).
- VENECIÀ 10-7-1589: Concés d'Andrea Venecià, f. de Joan, de Venècia, de 26 anys (Con.). 22-4-1589: el patró Domingo Venecià (de Venècia ?), fa 30 anys és casat a M., test. (Con.). 7-9-1579: Jordi Venecià (de Venècia ?), mariner domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.). 13-4-1588: Marco Veneciano, mariner, test. Fa 8 anys és "en Spanya" (Con.).
- VENECIANO 4-10-1589: Concés de Marco Veneciano, de 37 anys, f. de Joan Vidilasca (?), de Venècia (Con.). 8-5-1588: Concés de Marco Veneciano, f. de Nicolau de Campos, de Venècia, de 23 anys, i Marianna, f. de Guillem Franch, qu. A Sta. Creu (Con.).
- VENGUT 14-11-1587: Joan Vengut, mariner d'Eivissa, test. (Con.).
- VENSINI 8-2-1581: Bernat Vensini (?), mariner de Gènova, havia casat a M. amb Mateva Gomila i morí d'un cop a Barcelona (Con.).
- VENTIMIRE 10-7-1583: Bartomeu Ventimire (?), sabater de la ciutat de C. (Càller ?), R.M., test. (Con.).
- VERAN 29-10-1596: Francesc de Veran, de França, casat a M., test. (Con.).
- VERDERA 10-4-1581 i 24-4-1581: mestre Pere Verdera, d'Eivissa, casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- VERDERA 1586: Pere Verdera, d'Eivissa, casat a M. (ARM, P., R-69, f. 93).
- VERDERA 29-8-1587: Pere Verdera d'Eivissa, domiciliat i casat a M., test. (Con.).
- VERDERA III-1577: Testimoni de Pere Verdera (?), conrador d'Eivissa (Con.).
- VERGARA 24-7-1589: Concés de Jaume de Vergara, f. de Critòfol, d'Almeria, Granada (Castella), de 25 anys. Fou captiu (Con.).
- VERGAT 17-4-1586: Concés d'Alonso Vergat, f. de Cristòfol, del regne de Granada (Castella) i Joana (?), d. A Sineu. Fou capturat fa 14 anys i lliberat per la Reial Audiència (Con.).
- VERT 2-4-1581: Martí Vert, de Sardenya, calceter, casat i domiciliat a Mallorca, test. (Con.).
- VERT 24-4-1582: Martí (?) Vert, àlies sart, de Sardenya, test. (Con.).
- VESI 16-4-1585: Joan Vesí, català casat a M., test. (Con.).
- VESI 5-1-1583: Concés de Joan Vesi, mariner de 20 anys, f. de Joan, qu., i de Joana, d'Arenys (Catalunya), i Margarita, f. de Rafel Amengual, qu. A Sta. Creu. Fa 2 anys és fora sa terra (Con.).
- VESINO III-1580: Bapasa (?) de Vesino, de Gènova, sotacòmit de la galera de Josep de Nàpols, test. (Con.).
- VESIS 1585: Joan Vesis, casat a M., test. (Con.).
- VEYESSA 3-3-1587: Concés de Pere de Veyessa, de 20 anys, pescador del regne de València, f. de Lluís, i Elisabet, f. de Joan Garses, qu. A la Seu (Con.).
- VICALAN 11-3-1584: Concés de Martí Vicalan, de 21 anys, f. de Francesc, de Granada (Castella), i una viuda [il·legible]. Visqué a Menorca (Con.).
- VICENS 16-4-1585: Concés de Nicolau Vicens, de 22 anys, f. de Nicolau, notari català (Con.).
- VICENS 16-4-1585: Concés de Nicolau Vicens, del regne de Venècia, f. de Nicolau, i Elisabet, nodrida a casa de Pere Salines, prevere. A Sta. Creu (Con.).
- VICENS 17-6-1591: Joan Vicens, natural de Marsella, test. (Con.).
- VICENSO 12-3-1577: Marin de Vicenso, de l'illa del Medio (?) de Ragussa, testimoni (Con.).
- VIDA 7-7-1581: Flores de Vida, de Ragussa, casat a M., morí 3 anys abans a Santo Domingo (Con.).

- VIDAL 14-3-1588: Concés de Guillem Vidal, de 24 anys, de Menorca, f. d'Antoni, i Margarita Miralles, f. de Jaume. A St. Jaume (Con.).
- VIDAL 1581: Francesc Vidal, de Torroella de Montgrí (Catalunya), residia a Mallorca (ARM, P., R-68, f. 29 v.).
- VIDAL 1583: Antoni Vidal, baster de Pals (Catalunya), R.M. (ARM, P., R-68, f. 170).
- VIDAL 15-9-1590: Concés de Pere Vidal, de Tarragona (Catalunya), i Joana, f. de Sebastià Verger, pagès. A St. Jaume (Con.).
- VIDAL 2-1-1592: Pere Vidal, de Viladecans, diòcesi de Lleida (Catalunya), test. Estudià a Lleida, visqué a Barcelona i vingué a M. (Con.).
- VIDAL 23-8-1597: Concés de Jeroni Vidal, de 26 a 30 anys, f. de Miquel, de Catalunya, i Joana, f. d'Onofre Anfós, qu. A St. Jaume (Con.).
- VIDAL 23-8-1597: Jeroni Vidal, de Catalunya, R.M., test. (Con.).
- VIDAL 28-7-1597: Andreu Vidal, llaurador d'Eivissa, h.M., test. (Con.).
- VIDAL 31-3-1584: Concés de Joan Vidal, f. de Domingo, pagès d'Aragó, i Margarita, f. de Miquel Fornars. A St. Miquel. Al 7 anys anà a Barcelona a estudiar amb un oncle capellà. Vengué a M. als 12 anys, ara en fa 10, com a criat del Sr. Joan Antoni Garcia, fou mosso de teixidor de lli i criat del Sr. Jeroni Berard (Con.).
- VIGUER 1595: Oliveri Viguer, patró de Marsella (França), R.M. (ARM, P., R-70, f. 228).
- VILA 1580: Bartomeu Vila, de Catalunya, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 134 v.).
- VILADOMAR 1590: Francina, vda. de Pere de Bres Garcia, castellà, casà en segones núpies amb Joan Viladomar de Catalunya (ARM, P., R-69, f. 310).
- VILAFRANCA 26-7-1582: Joan Baptista Vilafranca, velluter de València, domiciliat a M., test. (Con.).
- VILAFRANCA 5-2-1582: Joan Baptista Vilafranca, test., havia viscut a Barcelona (Con.).
- VILALAU VIII-1581: Elionor Vilalau, vda. de Francesc Vida, de França (Con.).
- VILAR 15-5-1582: Pere Vilar, mariner de Catalunya, casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- VILAREAL 9-12-1581: Pere Vilareal, d'Eivissa (?), casat i domiciliat a Mallorca, testimoni (Con.).
- VILLA 17-10-1583: Francesc Villa, argenter, natural de Montblanc (Catalunya), test. (Con.).
- VILLADOMAR 27-4-1588: Francina Part, d'Eivissa, h.M., test., casada amb Joan Villadomar, mariner de Catalunya (Con.).
- VILLALOQUES 1580: Pau Villalokes, mercader de Catalunya, residia a Mallorca (ARM, P, R-67, f. 135).
- VILLAMALA VIII-1583: Pedro Villamala (?), de Calàbria (Nàpols), mariner, domiciliat i casat a M., test. (Con.).
- VILLAR 22-8-1580: Concés de Joan Villar, hortolà, f. de Joan i d'Andreu Mir, d'Oriola (València), i Joana, f. de Gabriel Baça, qu. A St. Jaume. Té una trentena d'anys i vingué a Mallorca fa 12 anys. Estigué 10 anys a casa de Mn. Francesc Serralta a Puigpunyent (Con.).
- VILLAR 25-7-1585: Pere Villar, mariner d'Arenys (Catalunya), test. (Con.).
- VILLEGAS 19-7-1559: Diego de Villegas, de Castella (?), es anomenat artiller de la Universitat pels jurats (EU-41, f. 62).
- VILLEGAS 19-9-1558: els jurats anomenen a Diego de Villegas artiller i palmorista de la Universitat (EU-41, f. 62).
- VINYALS 15-5-1580: Concés d'Antoni Vinyals, mestre d'aixa, d'Arenys (Catalunya), f. de Bartomeu, i Caterina, f. de Rafel Ros (?). A Sta. Creu (Con.). fuster.
- VINYALS 21-3-1585: Concés de Pere Vinyals, mariner de Catalunya, i Magdalena, f. de Pere Vidal, qu. A Sta. Creu (Con.).
- VINYALS 3-2-1579: fra Rafel Vinyals, novici del convent de Sant Domingo, natural de Girona (Catalunya), testimoni (Con.).
- VIOLENT XI-1585: madó Elionor Violent, de Granada (Castella), test. (Con.).
- VIRETELLA 5-1-1579: Concés de Pere Viretella, f. de Joan, de Tolosa de Perigard (França). Als 12 anys anà a Barcelona on feu de mosso de picapedrer 5'5 anys, després visqué a Valls i a Alzira (València), fa 4 anys vingué a Mallorca i viu a Alcúdia, treballant de picapedrer amb mestre Miquel Bosch, francès. Casarà amb Margarita, f. de Bartomeu Cerdà. A Alcúdia (Con.).
- VISA 11-6-1587: Pere de Visa (o Vesa), mariner d'Oliva (València), casat i domiciliat a M., test. (Con.).
- VITA 1579: Ancellum de Vita, m. de Nàpols, R.M. (ARM, P., R-67, f. 107).
- VITADO 7-8-1591: mestre Pere Vitado, sastre de França, test. (Con.).

VIVES 10-6-1596: Antoni Vives, mariner de Cestri (Gènova), casat a M., test. (Con.).

VIVOT 15-7-1591: Pere Vivot, donzell, llibera a Maria, de nació de mudejos , de Granada (Castella) (ARM, P., R-70, f. 28).

XAFI 1588: Pròsper Xafi, mariner de Gènova, domiciliat i casat a M. amb Margarita (ARM, P., R-69, f. 195).

XAFI 1592: Pantali Xafi, patró de Gènova, domiciliat i casat a M. (ARM, P., R-70, f. 59).

XARAN 25-8-1588: Concés de Francesc Xaran, mariner de Marsella (França), de 22 anys, f. d'Honorat, i Caterina, f. de Joan Barceló, qu. A St. Miquel (Con.).
1599: Rafel Xaran, mariner de França, casat a M. (ARM, P., R-71, f. 158).

XAVARRIA (Seria Echevarria) 16-7-1579: Pedro de Xavarria, biscaí d'Hernani (Castella), mariner, testimoni (Con.).

XEMENIS 20-6-1588: Concés de Joan Xemenis, f. d'Antoni, d'una vila d'Aragó, i Anna, vda. de Baptista Gepe. A Sta. Creu (Con.).

XIPLE 22-8-1580: Joan Xiple (?), de Gènova, casat a M., test. (Con.).

Notes manuscrites de n'Agustí de Torrella i Truyols

MARIÀ GUAL DE TORRELLA VILLALONGA (†)

XIM GUAL DE TORRELLA TRUYOLS

MARIA GUAL DE TORRELLA MASSANET

La primera transcripció de l'anomenat *Allistament noble de Cavallers i Ciutadans*, obra de Joan de Torrella i Ballester (1664-1713), es formà l'any 1698, després de les lluites de Canamunts i Canavalls. En Joan de Torrella li donà per nom: *Quatre Quartos de Ciutadans i Cavallers*.

La relació d'aquest allistament parteix inicialment de la *Confraria dels senyors de Sant Jordi*, instaurada l'any 1690 i composta únicament per nobles i ciutadans. Les transcripcions realitzades sobre la feina de Joan de Torrella, varen ser fetes pel seu fill Agustí de Torrella i Truyols (1685-1748). Les notes originals es troben espargides a molts de llibres on hi havia espais buits.

Agustí de Torrella y Truyols, autor del llibre *Notes Manuscrites* que comença amb *Olla Podrida* amb varies notícies i algunes particularitats succeïdes així en Mallorca i en altres parts del *Món* anotades per mon pare Joan de Torrella (amb sa paraula *mon* es fa un joc de paraules).

La Confraria dels senyors de Sant Jordi, acusada per ser lul·lista, se va desfer l'any 1752 davant les pressions de la política borbònica. Posteriorment s'intentà la seva reconstrucció, fracassada per les ordres expressives del rei Carles, que prohibí per sempre les reunions de la noblesa mallorquina.

L'últim prior de la Confraria fou Juan Joan de Torrella i Gual Despuig (1705-1791), que també fou el primer Cavaller que s'integrà en la anomenada *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País* (SEMAP).

Fins i tot quant l'any 1956 se fundà l'actual *Unió de la Noblesa* no es va admetre l'antic nom de la confraria.

Aquest document es troba al Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Torrella (en deposit), armari n° 9, llibre de Notes Manuscrites de Agustí de Torrella i Truyols, folis 169 al 199, consta de 303 fixes (els números 239 i 192 estan repetits), des del número 272 està escrit per altre ma. El llibre de notes comença amb *La Olla Podrida*.

La documentació de referència fou treballada per Marià Gual de Torrella Villalonga, pel seu fill Xim i per la seva neta Maria que l'ha classificada i informatitzada, i transcrita a partir de la forma original de 1698. Per qüestions de composició i millor comprensió s'ha optat per normalitzar les dades complementàries deixant amb la redacció original els noms propis, malgrat la seva evident castellanització, i les grafies que identifiquen els llinatges de les famílies ressenyades.

191	Alemaný, Hyeroni	Alemaný Vanrell	Moragues Mayol	- Casa amb germana del 192: Catalina Flor y Amer . - Fills a nº 199	1
199	Alemaný, Hyeroni	Alemañy Moragues	Flor Amer	- Fill de 191. - Casa amb filla de Guillem Vidal y de N. Piza y Manera. - Fill a nº247	2
247	Alemaný, Hyeroni	Alemaný Flor	Vidal Pizà	- Fill de Hyeroni nº199	3
190	Alemañy, Hyeroni	Alemañy Armengol	Vanrell Mut	- Fill, a nº 191	4
49	Amengual, Francisco	Amengual Llambrés	Dureta Çaforteza	- Fill Nicolau 48 - Amengual = Armengol	5
48	Amengual, Nicholau	Amengual Ferrandell	Llambres Fuster	- Fill de germana del nº155 - Casa amb germana del nº39 - Fills 49 - Amengual = Armengol	6
178	Amengual, Pere. Amengual, Jordi. Amengual, Antonio.	Amengual	Arnau Pax	- Pere J. casa amb germana del nº 128, no deixa infants - Amengual = Armengol	7
167	Amer, Antonio	Amer Garriga	Costurer Fornari	- Fill Juan 166 - per part de mare de sa Pobla	8
166	Amer de las Puntas, Juan	Amer	Garriga	- Casa amb germana 163, Dº Coloma Costurer - Fill 167	9
220	Amer Gabriel	Amer Manera	Flor Forner	- Fill de Rafael 187 - Casa amb Margarita filla del nº 192 (primer)	10
187	Amer, Rafel	Amer N	Manera N	- Casa amb germana 192 (primer), Margarita Flor y Amer - Fills 220	11
164	Andreu, Pere	Andreu Español	Campos Torrandell	- Casa amb germana del 162 - Fills a 165	12
165	Andreu, Agustí y sos germans	Andreu Campos	Font Rossiñol	- Fill 164	13
210	Andreu, Matheu, Andreu, Pere Juan	Andreu Sanxes	Ollandis Çanglada	- Matheu casa amb germana del nº 98, Beatriz Çanglada	14
183	Antich, Juan	Antich Duzay	Andreu Campos	- Fill del nº182 - Casa amb filla del nº159 - Fills a nº232	15
232	Antich, Mariano	Antich Andreu	Poquet Conrado	- Fill de Juan nº183 - Casa amb Juana Bau y Brondo, filla del nº158	16
184	Antich de Llorach, Juan	Antich Duzay	Andreu Dameto	- Mort sense infants	17
182	Antich de Llorach, Francisco	Antich	Duzay	- Casa amb germana del nº164, Dº Jeronia Andreu - Fills a nº183	18
288	Armengol, Franco Armengol, Nicolas Armengol, Jaime	Armengol Dureta	Ram	- Fills de Franco nº49	19
258	Arnau, Juan	Arnau Julia	Pax Sant Juan	- Cavaller de l'àmbit de Calatrava	20
229	Bauça, Nicholau	Bauça Comellas	Comellas Fullana	- Fill de Francisco nº158 de primeras, mori fadrí	21
158	Bauça, Francisco	Bauça Bauça	Comellas Cambrer	-Fill nº157 - Casa de primeras amb na Comellas Fullana i amb segones amb germana del nº114 Dº. Geronia Brondo Moll - Fills de primer a nº229	22
228	Bauça, Idelfonso, Bauça, Cahetano, Bauça, J. Antonio	Bauça Bauça	Moll Vanrell	- Fills de Idelfonso del nº157 de segones	23
157	Bauça, Ildelfonso Bau	Bauça Bernat	Bauça	-Casa amb segones amb Juana Moll Vanrell. - Fills de pri. Nº158 y de segones a nº228	24

55	Belloto, Batista	Belloto Rius	des Callar LLambres	- Casa amb germana del nº5 Margarita Morell - Fills a nº265	25
265	Belloto, Eliseo	Belloto des Callar	Morel Berard	- Fill nº55 - Casa amb Dª. Benita Brias, forastera	26
266	Belloto, Mariano	Belloto Morrel	Briás	- Fill de Eliseo nº265	27
263	Berard, Hyeroni	Berard Cavalleria	Sola	- Fill de Fco. nº 101	28
149	Berard, Antonio	Berard Berard	des Callar Veri	- Fill de Juan del nº 148 - Casa amb germana del nº 126, no deixa successió masculina	29
9	Berard, Bernat Antonio	Berard Gual	Cotoner Rossiñol	- Antoni mort sense infants, - Bernat casa amb filla del nº53, D. Jeroni, germana del nº 54	30
148	Berard, Juan de	Berard Fuster	Berard Dameto	- Casa amb germana del nº140, filla de mare Veri - Fills a nº 149	31
101	Berard, Fco Berard, Pedro	Berard Berard	Cavalleria Berard	- Fills de Hyeroni nº100 - Fco. casa amb Dª. Teresa Sola, abans Contesa de Formiguera. - Fills a nº263	3
10	Berard, Francisco Berard, Bernat	Berard Cotoner	Villalonga Vanrell	- Fills de Bernat del nº 9	3 3
100	Berard, Hyeroni Berard, Francisco	Berard Cotoner	Berard Des Callar	- Fills nº 99 - Francisco, frare del Carme - Hyeroni casa amb germana del nº154, Eleonor de la Cavallería. - Fills a nº101	34
150	Berga, Jaume	Berga Comellas	Salas Salas	Mori fadrí	35
57	Berga, Nicholau Berga, Gabriel	Berga Çanglada	Sta. Cilia Togores	- Fills de Gabriel nº 56 - Gabriel casa amb Isambel Çaforteza y Veri, Sureda y des Brull - Nicholau casa amb Magdalena Salas i Salas - Fills de Gabriel a nº58 y de Nicholau nº 59	36
58	Berga, Gabriel	Berga Sta. Cilia	Çaforteza Sureda	- Fill de Gabriel nº57 - Casa amb germana del nº 59 Dª. Eleonor	37
59	Berga, Gabriel	Berga Sta. Cilia	Salas Salas	- Fill de Nicholau nº 57, mori fadrí - Eleonor sa germana que casa amb nº 58	38
56	Berga, Gabriel	Berga Gual	Çanglada Çanglada	- Fill al nº57	39
239	Berga, Gabriel (segon 239) ¹	Berga Çaforteza	Berga Salas	- Fill de Gabriel nº 58	40
99	Boix de Berard, Francisco	Berard Catlar	Cotoner Rossiñol	- Casa amb germana del nº149 - Fills a nº100	41
273	Boneo, Antonio	Boneo Brondo	Villalonga Valles	- Fill de Marti	42
75	Bordils, Batista	Bordils Morey	Truyols Sureda	- Casa i tingué infants de germana del nº 104, Eleonor Tuyols	43
76	Bordils, Juan Bordils, Nicholau Bordils, Miquel,	Bordils Tuyols	Truyols Dameto	- Fills de Batista nº75 - Nicholau Canonge - Miquel Comenador de Malta - Juan casa amb Josepha de Tamarit i Vilanova, Xammart y Copons, catalana - Fills nº 239	44
239	Bordils, Juan	Bordils Tuyols	Tamarit Xamar	- Fill de Juan nº76	45
113	Brondo, Francisco	Brondo Ballester	Amengual Arnau	- Fill de Batista nº 112 de segon	46

70	Brondo, Michel	Brondo Puigdorfila	Puigdorfila Dameto	- Fill de Ramon nº69, mori fadrí	47
69	Brondo, Ramon	Brondo Çaforteza	Puigdorfila Gual	- Casa amb primeras amb germana nº 67, y en segones amb Catalina Julia y Garriga -Fill al nº71	48
112	Brondo, Batista Brondo, Rafael	Brondo Muntaner	Ballester Cañellas	- Batista casa en primeras amb Fca. Morell y Ballester. Cavalleria y Vida.- En segones amb germana del 178. Elisambeth Amengual - Fills a nº 113 - Rafael casa amb la Sra. Juana Moll y Vanrell - Fills a nº 114	49
114	Brondo, Fco Brondo, Antoni Brondo, Rafael Brondo, Juan	Brondo Ballester	Moll Vanrell	- Fills de Rafael (nº112)	50
71	Brondo, Jaume	Brondo Puigdorfila	Julia Garriga	- Fill de Ramon (nº 69) - Casa amb filla del nº15 i no tingué infants, y en segones amb filla del nº25 Eleonor Villalonga y en tercera amb germana del nº 68	51
225	Brondo, Nicholau	Brondo Julia	Villalonga Puigdorfila	- Fill Jaume (nº71) - de segones casa amb Dª Magdalena, germana del nº 68	52
6	Burgues Çaforteza, Thomas	Çaforteza Veri	Oleza Sureda	- Fill (nº 259) - Casa amb filla 44, Cicilia Dameto	53
283	Çaforteza, Juan	Çaforteza Berga	Sureda Togores	-Fill de Thomas (nº208)	54
7	Çaforteza, Thomas	Çaforteza Oleza	Dameto Togores	Fill Thomas (nº6) - Casa amb filla 57, Eleonor Berga	55
208	Çaforteza, Thomas	Çaforteza Dameto	Berga Çaforteza	Fill (nº7) - Casa amb germana del nº207, Catalina Sureda	56
282	Çaforteza, Thomas	Çaforteza Berga	Sureda Togores	- Fill de Thomas (nº 208)	57
259	Çaforteza, Thomas	Çaforteza Quint	Veri Dameto	Pare de Thomas (nº6) - Casa amb Maria de Oleza y Sureda - Fill el nº6	58
171	Canals, Jaume Canals, Joachim	Canals Martorell	Valles		59
15	Çanglada, Matheu	Çanglada Sureda	Truyols Sureda	- Casa amb germana nº 129, y amb segones Dª Dionisia Reart, catalana, filla del comte de Sta. Coloma, no deixa mascles y de primeres deixa femelles - Aquest Tuyols es germà del nº 173	60
98	Çanglada, Matheu	Çanglada Fortuñ	Julia Garriga	- Fill de Ramon (nº97) - Casa amb germana del nº28, Hyeronima Rossiñol	61
97	Çanglada, Ramon	Çanglada Çaforteza	Fortuñ Sureda	- Fill a nº 98	62
152	Cavalleria, Pedro de la	Cavalleria Vida	Cotoner Rossiñol	- Casa amb primeras amb germana del nº143., Dª Angela Descallar y en segones amb germana del nº9 - Fills 153 y 154	63
197	Cavalleria, Ramon de la	Cavalleria Berard	Suau Dirkens	- Fill 154 - Casa Dª M. Armendáriz y Ollo, filla del Coronel d'Àfrica D. Bernabé Armendariz	64
154	Cavalleria, Francisco de la	Cavalleria Cotoner	Berard Cotoner	- Fill 152 - Casa amb Dª Catalina Suau y Dirkens - Fill nº 197	65
153	Cavalleria, Jordi de la	Cavalleria Cotoner	Descallar Camudio	- Fill de 152 - Mort fadrí	66
172	Comellas, Andreu	Comellas Fullana	Veyn Masquida		67
135	Comellas, Francisco Comellas, Antonio	Comellas Bordils	Villalonga Oleza	- Fco. casa amb germana nº128, Ines de Villalonga - Fill 219	68

276	Comellas, Francisco	Comellas Villalonga	Villalonga Valles	-Fill Jaume J. (nº 219)	69
219	Comellas, Jaume Juan	Comellas Villalonga	Villalonga Dameto	- Fill de nº135 - D. Fco. casa amb germana nº135 Dª Dionisia	70
275	Conrrado, Mariano Conrrado, Francisco	Conrrado Sampol	Flor Alemany	- Fills de Jaume	71
169	Conrrado, Esteva	Conrrado Rotger	Canals Martorel	- Fill de Juan nº168 - Casa amb Dª Catalina Descallar, catalana	72
170	Conrrado, Juan	Conrrado Canals	Descallar Solanel·l	- Fill de Esteva (nº169) - Es religiós profes de Sant Francesc de Paula	73
168	Conrrado, Juan Andres	Conrrado Delambau	Rotger Serra	- de part de mare de sa Pobla - Fills a nº169	74
257	Costa, Diego Jerónimo	Costa Orante	Benid Rada	<i>Cavallero Infanzon y abogado Fiscal de la Audiencia de Mallorca .Aragonés natural de la ciudad de Jaca</i> - Casa amb Beatriz Arnau, germana del nº 258 ; de part de mare de Navarra (Sangüesa)	75
160	Costa, Hyeroni Costa, Diego	Costa Benedid	Arnau Pax	- Fills de nº257 - Orante y Rada, Julia y Sant Juan	76
163	Costurer, Jaume	Costurer Garriga	Fornari Trobat	- Casa amb germana del nº91, Dª Dionisia Santandreu, mor sense infants mascles	77
14	Cotoner, Ffs Cotoner, Antonio	Cotoner Sureda	Sant Juan y Veri Quint y Andreu	- Fills de March Antonio (nº13) - Antoni mori fadrí - Ffs casa amb Dª Raimunda de Reart y Xanmar, catalana, deixa una filla que morí als 26 anys (26 Abril 1739)	78
213	Cotoner, Francisco	Cotoner Sureda	Salas Berga	- Fill de Miquel 13	79
237	Cotoner, Francisco	Cotoner Sureda	Lupià Agulló	- Fill del Marques March Antonio	80
284	Cotoner, Franco	Cotoner Salas	Des Puig Dameto	- Fill de Franco 213	81
292	Cotoner, Ramon	Cotoner Salas	Des Puig Dameto	- Fill de Franco nº 213	82
13	Cotoner, March Cotoner, Antonio Cotoner, Nicolau Cotoner, Miquel	Cotoner Oleza	Sureda Dameto	- March casa amb Barbara de Sant Joan y Quint, Veri y Andreu , amb segones Dª Catalina Llupias y Agullo - Fills 14 y 237 - Miquel casa amb filla nº29 - Fill nº213	83
277	Chacon, Fernando	Chacon	Cotoner	- Fill de Fernando Chacon <i>oidor de la Real Audencia</i>	84
47	Dameto, Albertin	Dameto Rochabertí	Español Dameto	<i>Marquès de Bellpuig</i> - Mort sense infants	85
45	Dameto, Antonio Dameto, Francisco	Dameto Rochaberti	Togores Oleza	- Fills de Antonio (nº44) - Antonio casa amb filla nº 78, Dª Maria Sureda - Fco casa amb Margarita Dameto y Espanol, filla de germà del nº47 y de Dª Barbara Sant Juan y Quint, Veri y Andreu - Fills de Antonio a nº46 y de Fco a nº 224	86
142	Dameto, Jordi	Dameto Rossiñol	Vallespir Trobat	- Fill Nicholau nº141 - Casa amb filla del nº96, Magdalena Gual - Fills a nº217	87
217	Dameto, Nicholau	Dameto Vallespir	Gual Garriga	- Fill de Jordi (nº142)	88
50	Dameto y Pueyo, Nicolau	Dameto Truyols	Pueyo Dameto	- Casa amb filla del nº22, germana del nº23, Isabel de Pueyo y Rossiñol - Morí de la <i>Compañía de Jesús</i> - Fills a nº 196	89
44	Dameto, Antonio	Dameto Quint	Rochabertí Boxadors	- Casa amb germana del nº 92 - Fill nº45	90

46	Dameto, Antonio	Dameto Togores	Sureda Çaforteza	- Fill de nº45 - Casa amb filla de Gabriel del nº57, D ^a Beatriz Berga - Fills 234	91
224	Dameto, Antonio	Dameto Togores	Dameto Sant Juan	- Fill de Francisco (nº45) - Casa amb D ^a . Maria, filla del nº 45, Dn. Ramon	92
234	Dameto, Antonio	Dameto Sureda	Berga Çaforteza	- Fill d'Antoni (nº 46) - Mori fadri	93
278	Dameto, Franco	Dameto Sureda	Berga Çaforteza	- Fill d'Antoni (nº46)	94
196	Dameto, Ignacio	Dameto Pueyo	Pueyo Rossiñol	- Fill de nº 50 - Morí fadri	95
280	Dameto, Nicolau	Dameto Pueyo	Pueyo Rossiñol	- Fill de nº50	96
141	Dameto Rossiñol, Nicholau	Dameto Burguet	Rossiñol Villalonga		97
287	Dameto, Franco, Dameto, Ramon Dameto, Antonio Dameto, Lorenzo Dameto, Nicholau	Dameto Dameto	Des Puig Dameto	- Fills de Antoni (nº 224) <i>Marquès de Bellpuig</i>	98
272	Des Brull, Antonio	Des Brul Sureda	Boil Figuerola	- Fill (nº200)	99
52	Des Brull, Francisco	Des Brull Font	Dameto Rossiñol	- Casa amb germana del nº 33, Isabel Sureda Valero - Fills nº 200	100
261	Des Brull, Francisco	Des Brull Sureda	Boil Figuerola	- Fill de nº200	101
200	Des Brull, Francisco	Des Brull Dameto	Sureda Fortuñy	- Fill de nº52 - Casa amb M ^a Ignacia Boil, catalana - Fills nº 261	102
271	Des Callar, de Jordi	Des Callar Fuster	Oleza Des Callar	- Fill del nº 194	103
299	Des Callar, Mateo	Des Callar Des Callar	Dameto Vallespir	- Fill de Pedro (nº146)	104
140	Des Callar- Abri, Guillem	Des Callar Berard	Serralta Burguet	<i>Marquès del Palmer</i> - Casa amb primeras Gertrudis Llupià y Agulló, Ballero y Pinos, catalana, i amb segones amb germana del nº 62, Magdalena Fuster	105
147	Des Callar, Fray Nicholau	Des Callar Çanglada	Rossiñol Sant Juan	<i>Balliu de Mallorca</i>	106
194	Des Callar, Jordi	Des Callar Serralta	Fuster Nadal	Fill de Guillem, <i>marquès del Palmer</i> (nº 140) - de segon matrimoni casa amb sa neboda D ^a . Honofre, filla de nº 86	107
144	Des Callar, Miguel	Des Callar Camudio	Des Callar Net	- Fill nº143 - Casa amb filla nº51 - Pere Mori sense infants y en segones amb. D ^a . Josepha Ignacia Armendariz y Olo	108
301	Des Callar, Nicolas	Des Callar Fuster	Oleza Des Callar	- Fill de Jorge (nº194)	109
145	Des Callar, Pedro	Des Callar Pont	Net Andreu	<i>Barón de Pinopar</i> - Casa amb germana del nº 147 D ^a . Barbara Des Callar - Fills a nº146	110
156	Des Callar, Pedro	Des Callar Des Callar	Dameto Vallespir	- Fill de nº146	111
143	Des Callar y Camudio, Garau	Des Callar Pont	Camudio Figueroa	- Casa amb germana del nº 145, Beatriz Des Callar - Fills a nº144	112
146	Des Callar, Pedro Jordi	Des Callar Net	Des Callar Rossiñol	- Fills de nº145 - Pedro casa amb germana del nº142, D ^a . Juana Dameto - Fill de Pedro nº156	113
109	Des Clapes, Francisco	Des Clapes Puigdorfila	Net Serralta	- Fill de Juanot (nº107)= - Casa amb germana del nº 63, Maria Fuster - Fills a nº205	114

205	Des Clapes, Bartomeu	Des Clapes Net	Fuster Çaforteza	- Fill del nº109	115
108	Des Clapes, Diego	Des Clapes Puigdorfila	Font Çaforteza	- Fill Juanot 107	116
107	Des Clapes, Juanot	Des Clapes Montornes	Puigdorfila	- Casa amb segones amb. germana nº139 - Fills 108,109	117
193	Des Mas, Jaume	Des Mas N	Molla	- Mort sense infants	118
274	Des Puig, Antonio	Des Puig Cotoner	Dameto Sureda	- Fill de Ramon (nº42)	119
131	Des Puig, Antonio Des Puig, Ramon	Des Puig Casellas	Gual Burguet	- Antonio casa amb filla de primeras nupcies del nº 112. Batista , Dª Beatriz Brondo y Morell - Ramon mori sense infants	120
41	Des Puig, Juan Des Puig, Llorenç	Des Puig Rochabertí	Martinez de Marcilla Ram de Montoro	<i>Comte de Montenegro y de Montoro</i> - Juan casa amb germana del nº13, Juana Cotoner - Llorenç casa amb. filla del 117 i de segones amb Margarita Fortuñy - Fills del Comte nº42 - Fills de Llorenç nº43	121
290	Des Puig, Juan Des Puig, Jose	Des Puig Fortuny	Des Puig Cotoner	- Fills de Ramon (nº 43)	122
236	Des Puig, Antonio	Des Puig Brondo	des Callar Dezcallar	- Fill de nº132 - Mori petit	123
132	Des Puig, Francisco	Des Puig Gual	Brondo Morell	- Fill Antonio 131 - Casa amb. germana del nº 146, DªBeatriz des Callar - Fills a nº 236	124
250	Des Puig, Joan Des Puig, Llorenç	Des Puig Pax	Rochabertí Boxadors	-Del pare de Miquel y Llorens Des Puig del nº41	125
244	Des Puig, Juan	Des Puig Cotoner	Dameto Sureda	-Fill de nº 42	126
246	Des Puig, Llorens	Des Puig Fortuñy	Des Puig Cotoner	- Fill de Ramon (nº 43)	127
42	Des Puig, Ramon Des Puig, Fco Des Puig, Nicholau Des Puig, Llorens Des Puig, Juan	Des Puig Martínez de Marcilla	Cotoner Sureda	-Fills del <i>Comte</i> (nº41) -Ramon casa amb filla del nº 45	128
43	Des Puig, Ramon Des Puig, Llorens Des Puig, Juan	Des Puig Martínez de Marcilla	Fortuñy Salas	- Fills del nº 41 - Ramon casa amb filla del nº 41, Magdalena	129
77	Doms, Antonio Jordi	Doms Garau	Des Callar Serralta	- Antoni casa amb germana Berard, filla de nº149 - Fills a nº209 - Jordi prevere	130
300	Doms, Guillermo Doms, Antonio Doms, Jorge Doms, José	Doms Berard	Des Callar Fuster	- Tots fills del nº 209	131
209	Doms, Joachim	Doms Des Callar	Berard Net	- Fill del nº 77 - Casa amb Dª Magdalena germana del nº 194 - Fill a nº 262	132
262	Doms, Joachim	Doms Berard	Des Callar Fuster	- Fill de Joachim (nº 209)	133
83	Doms y Sant Joan, Berenguer	Doms Valentí	Sant Juan Sureda	- Mort sense successió	134
40	Dureta, Gaspar Dureta, Vicens	Dureta Çaforteza	Mut Comellas	- Fills de Juan Antonio (nº 39) - Gaspar casa amb filla del nº 75, Eleonor	135
40	Dureta, Antonio	Dureta Des Clapes	Çaforteza Brondo	- Fills a nº 40	136
223	Dureta, Juan Antonio	Dureta Mut	Bordils Truyols	- Fill de Gaspar (nº 40) - Mori atlot	137
291	Ferrandell, José Ferrandell, Ignacio	Ferrandell Veri	Gual Puigdorfila	- Fills de Ignacio (nº 203)	138
73	Ferrandell, Antonio	Ferrandell Dameto	Veri Dameto	- Casa amb Anna Fortuñy y Sant Juan, Net y Sureda	139

203	Ferrandell, Ignacio	Ferrandell Fortuñy	Veri Gual	- Fill d'Antonio (nº 74) - Casa amb germana nº195 - Fills al nº 267	140
74	Ferrandell, Miquel Ferrandell, Antonio	Ferrandell Veri	Fortuñy Sant Juan	- Fills d'Antonio (nº 73) - Casaren amb dues germanes, Miquel amb Beatriu y Antonio amb Maria, filles del nº 38. - Miquel mori sense infants	141
267	Ferrandell, Antonio	Ferrandell Veri	Gual Puigdorfila	- Fill d'Ignaci (nº 203)	142
188	Ferrer de Sant Jordi, Vicens	Ferrer Fons	Dameto Genoví	- Casa amb filla de D. Francisco Sola y Magarola, <i>catàla que fonc regent de Malta</i> - Fills al nº 212	143
212	Ferrer de Sant Jordi, Antonio	Ferrer Genoví	Sola Magarola	- Fill del nº 188 - Casa amb germana del nº 233	144
192	Flor, Gabriel (primer) ²	Flor Mestre	Amer Garriga	- Casa amb germana del nº 191, Margarita Alemany	145
161	Font, Juan	Font	Belloto Rius	- Casa amb germana del nº 102 - Fills a nº162	146
162	Font, Juan Font, Nicholau	Font Belloto	Rossiñol Ballester	- Fills del nº 161 - Nicholau mort sense infants - Juan casa amb Francisca Morey i Santmarti, fills de Juan nº 230	147
230	Font, Juan	Font Rossiñol	Morey Santmarti	- Fill de Juan (nº 162)	148
235	Fortuñy, Jordi	Fortuñy Gual	Puigdorfila Des Puig	- Fill de Ramon (nº 119)	149
117	Fortuñy, Ramon	Fortuñy Sureda	Vida Truyols	- Casa amb primeras amb germana del nº 41, en segones amb germana del nº29 - Fills al nº 118	150
118	Fortuñy, Jordi	Fortuñy Vida	Des Puig Martinez de Marcilla	- Fill de Ramon del nº 117 - Casa de primeras amb Violant filla de Ramon Gual y Togores y de germana del nº6	151
119	Fortuñy, Ramon	Fortuñy Des Puig	Gual Çaforteza	- Fill de Jordi (nº118) - Casa amb germana del nº130 ,Magdalena Puigdorfila - Fills a nº235	152
61	Fuster, Felip	Fuster Ferrandell	Vida Truyols	- Sa mare es germana del nº 174	153
252	Fuster, Felipe	Fuster Nadal	Villalonga Puigdorfila	- Fill de Juan Antonio (nº62) - Morí minyó	154
63	Fuster, Felipe Fuster, Juan	Fuster Ferrandell	Çaforteza Brondo	- Germans - Felip mori fadri	155
62	Fuster, Juan Antonio Futer, Felipe	Fuster Vida	Nadal Dureta	- Fills del nº 61 - Juan Antonio casa amb germana del nº 26, Juana Villalonga - Fills a nº252	156
16	Fuster, Miquel Juan	Fuster Ferregut	Sant Juan Sureda	- Mort - Casa amb germana del nº106 - Fills al nº 17	157
294	Fuster, Felipe Fuster, Franco	Fuster Nadal	Villalonga Puigdorfila	- Fills de Juan Antonio (nº62)	158
17	Fuster, Gabriel	Fuster Sant Juan	Serra Dameto	- Fill de Miquel Juan (nº 16) - Mori fadri	159
88	Garau, Antonio	Garau Morell	Doms Des Callar	- Fill de Hyeroni (nº 87) - Casa amb filla del nº 131, Beatriz Des Puig - Fills a nº89	160
87	Garau, Hyeroni	Garau Berard	Morell Burguet	- Casa amb germana del nº 77, Beatriz Doms - Fills al nº 88	161
89	Garau, Joseph Hyeroni	Garau Doms	Des Puig Brondo	- Fill d'Antonio (nº88)	162
185	Garriga, Antonio	Garriga	Noguera	- Fills al nº 186	163

186	Garriga, Pere	Garriga Noguera	---	- Fill del nº185 - Casa amb germana del nº 163 - Mort sense infants	164
95	Gual, Agusti	Gual Oleza	Suñer Moix	- Fills al nº 96	165
195	Gual, Ferrando	Gual Çanglada	Puigdorfila Des Puig	- Fill del nº 4. - Mort atlot	166
96	Gual, Matheu Gual, Fco. Gual, Gregorio Gual, Juan	Gual Suñer	Pueyo Suñer	- Fills d'Agustí (nº 95) - Matheu casa amb Anna Garriga i deixa una filla Magdalena - Gregori que fo Mariscal de Camp casa amb forastera, Dª Benita del Barco y Flores , natural de ?	167
248	Gual, Pedro	Gual Pueyo	Barco Flores	- Fill de Gregori , <i>Mariscal</i> (are Tinent General) (nº96)	168
298	Gual, Pedro	Gual Barco	Suelves Zamora	- Fill de Pedro (nº 248)	169
4	Gual y Moix, Ferrando	Gual Veri	Çanglada Sureda	- Casa amb Maria Puigdorfila filla del nº 129 - No deixa mascles	170
180	Guells, Ramon	Guells Suñer	Muntaner Miralles	- Fills al nº181	171
181	Guells,Ramon. Juan Guells, Fco	Guells Muntaner	Mir Genovi	- Fills del nº 180 - Ramon casa amb Eufrasia Dameto, germana del nº 217	172
155	Llabres, Juan Antonio Llabres, Pere Francisco	Llabres Togores	Fuster Ferragut	-Mort sense infants	173
192	Mayol, Baltasar (Segon nº192)	Mayol	Contesti		174
124	Moncayo, Juan Luis	Moncayo Des Mas	Antich Andreu	- De mare: Duzay y Dameto. Pre. - - - Fills del nº 123 - Juan casa amb germana del nº 198 - No tingué infants	175
123	Moncayo, Luis Moncayo, Juan	Mocayo Vergara	Des Mas Contomines	- Luis casa amb germana del nº 184 - Fills de Luis al nº 124	176
176	Mora, Pere	Mora Vicens	Ollandis Ballester	- Mort sense successió	177
179	Moragas, Antonio	Moragas Estada	Custurer Garriga	- Casa amb germana del nº128, Francina Villalonga - Fill al nº 218	178
218	Moragas, Matheu	Moragues Custurer	Villalonga Dameto	Fill de Antonio nº 179, casa amb Catalina Costurer , fille del nº 163	179
296	Morell, N.	Morell Valles	Bordils Tamarit	- Fill de Pere Juan (nº 242)	180
5	Morell, Jaume Morell, Hyeroni	Morell Burguet	Berard Cotoner	- Hyeroni casa amb amb filla del nº 175, Monica y germana del nº 231 - Fills a nº 242	181
256	Morell, Pere Juan	Morell Cavalleria	Burguet Berard	- Casa amb germana del nº 99 - Fills a nº 5	182
242	Morell, Pere Juan	Morell Berard	Vallés Ollandis	- Fill de Hyeroni (nº 5)	183
233	Morro, Juan	Morro Ferrer	Solà Guardiola	- Fill del comte del nº189.- Casa amb Dª Thomasa	184
189	Morro, Ramon	Morro Pastor	Ferrer Genovi	- Fill de germana del nº 188 - Comte - Casa amb germana de la muller del nº 188 - Fills al nº 233	185
18	Muntaner, Francisco	Muntaner Net	Comellas Gual	- Casa amb germana del nº 141 Dª. Maria. - Fills al nº 19	186
19	Muntaner, Francisco Muntaner, Vicens	Muntaner Comellas	Dameto Rossifol	- Germans - Fills del nº18 - D. Vicens casa amb una aragonesa (no sé qui és, no tingue infants i morí) - D. Fcs. Muntaner y Dameto de l'àmbit de Calatrava. Gentil homo de S.M, Marquès del Reguer y <i>Coronel de Dragones</i> . - Dª. Maria sa filla casa a Barcelona amb el Comte de Munter, Clariana	187

297	Muntaner, Franco	Muntaner Gual	Truyols Fortuñy	- Fill de José (nº222)	188
222	Muntaner, Joseph	Muntaner Dameto	Anglada Puigdorfila	- Fill de Fco. (nº 19)	189
227	Net, March Antonio	Net Amengual	Muntaner Dameto	- Fill del nº 126 (és germà del nº 215)	190
125	Net, March Antoni	Net Çaforteza	Des Callar Berard	- (Çaforteza - Tagamanent) - Fills a nº126	191
215	Net, Matheu Antonio	Net Amengual	Muntaner Dameto	- Fill de Pere Hyeroni (nº 126) (és el mateix del nº 227) - Casa amb Dª Maria Escofet, filla de germana del nº 189	192
139	Net, Miquel Juan	Net Serralta	Serralta Burguet	- Mort sense infants - germans del pare de Pere Net (nº34)	193
35	Net, Pere Hyeroni	Net	Ferrandell Veri	- Fill de Pere (nº 34) - Casa amb germana del nº 73	194
126	Net, Pere Hyeroni	Net Des Callar	Amengual Des Mur	- Fill de March Antoni - Fills a nº215 y 227	195
34	Net, Pere	Net Serralta	Net Andreu	- Fill de germà de Miquel Juan y Fco. (nº139) - Casa amb germana del nº73 i tingué infants. Amb segones casa amb germana del nº175 y no tingué fills	196
36	Net, Pere	Net Ferrandell	Ferrandell Fortuñy	- Fill de Pere Hyeroni (nº 35)	197
86	Oleza, Nicholau	Oleza Descallar	Fuster Sant Juan	Fill de Salvador (nº 85) - Casa amb filla de primeras nupcias del nº140 - Fills a nº211	198
84	Oleza, Jaime Oleza, Franco	Oleza Sureda	Ballester Garau	- Jaime casa amb filla del nº140, de mare Verina - Franco mori sense infants	199
85	Oleza, Salvador	Oleza Ballester	Descallar Veri	- Fill de Jaime 84 - Casa amb germana del nº16, Onofra Fuster	200
211	Oleza, Salvador	Oleza Fuster	Descallar Llupia	- Fill nº86 - De part de mare Serralta Agullo	201
82	Ollandis, Francisco	Ollandis Ollandis	Cisternas Mora	- Fill nº12 - Casa amb germana del 197, Catalina de la Cavalleria - Fills nº 238	202
238	Ollandis, Nicholau	Ollandis Cisternas	Cavalleria Suau	- Fill de Fco. (nº8)	203
12	Ollandis, Pedro Ffs	Ollandis Ballester	Ollandis Çanglada	- Fills del nº11 - D. Pedro casa amb primeras amb Maria Cisternas y amb segones amb filla del nº145, dª Beatriz dels Çanglada germana del nº 97	204
11	Ollandis, Francesc Ollandis, Antoni Ollandis, Pedro	Ollandis Des Clapes	Ballester Ortolà	- Germans - Francisco casa amb Dª Beatriz Ollandis y Çanglada, Quint y Fortuñy	205
221	Ollandis, Pedro	Ollandis Ollandis	Des Callar Des Callar	- Fill de Pedro (nº12) de segones	206
177	Perelló, Martí	Perello	Canet Castinell	- Mort sense infants mascles	208
51	Pont Des Mur, Pere Pont Des Mur, Jordi Pont Des Mur, Garau	Pont Des Mur	Des Callar Çanglada	- Pere casa amb DªMonica Berga y Comellas . Canals y Martorell. - Mort sense infants mascles - La filla de Pere Jordi també morisense infants y fo casada amb Miquel Des Callar	209
159	Poquet, Gaspar	Poquet	Net	- Casa amb Francisca Conrado	210
22	Pueyo, Antoni Pueyo, Joseph	Pueyo Suñer	Dameto Rochaberti	- Fills de germana del 44 - D. Antoni casa amb Dª Magdalena Rossiñol y Pueyo - D. Joseph, Canonge	211
243	Pueyo, Joseph	Pueyo Rosiñol	Pueyo	- Fill del nº 23 del marquès de Campofranco - De part de Mare Herrera y Resenda, aragonesa	212

23	Pueyo, Nicolau	Pueyo Dameto	Rossinyol Pueyo	Fill d'Antonio nº22.-casa amb filla de Francisco Pueyo -Aragones-; fills al nº243	213
30	Puigdorfila, Antoni Puigdorfila, Nicolau Puigdorfila, Ramon	Puigdorfila Dameto	Des Puig Martínez de la Marcilla	- Fills de Ramon (nº129) - Antoni casa amb germana nº42 Melchora Des Puig-Mori sense infants - Ramon casa amb Beatriu filla de Miquel nº13 - Fills a nº269	214
67	Puigdorfila, Gaspar	Puigdorfila Molla	Dameto Rossiñol	- Casa amb filla 136, Isabel de Villalonga	215
68	Puigdorfila, Gaspar Puigdorfila, Jordi	Puigdorfila Dameto	Villalonga Fortuñy	- Fills de nº67 - Gaspar casa amb germana del nº 200, Betriu des Brull - Mori sense infants	216
129	Puigdorfila, Ramon	Puigdorfila Gual	Dameto Rochaberti	- Fill de germana del nº 44 - Casa amb germana del 41, Magdalena Des Puig - Fills a nº 130	217
269	Puigdorfila, Ramon	Puigdorfila Des Puig	Cotoner Salas	- Fill del nº 130	218
28	Rossiñol, Baltasar	Rossiñol Çaforteza	Dameto Pueyo	- Fill de Baltasar (nº27) - Casa amb germana nº27, Anna Des Clapes	219
251	Rossiñol, Baltasar	Rossiñol Dameto	Des Clapes Fuster	- Fill del nº 28	220
24	Rossiñol Zgranada, Nicolau	Rossiñol Sant Juan	Oleza Amengual	- Casa en primeras amb germana del 72, amb segonas Fca. Çaforteza i Brondo - Sense fills mascles	221
102	Rossiñol de Defla, Nicholau	Rossiñol Niubo	Ballester Cañellas	Rossiñol de Defla - Casa amb germana del nº192 segon - Fills 198	222
198	Rossiñol de Defle, Nicholau	Rossiñol Ballester	Mayol Contesti	- Fill del nº 102, de Defla	223
27	Rossiñol y Çaforteza, Baltasar	Rossiñol Sant Juan	Çaforteza Suñer	- Casa amb germana del nº50, Maria Dameto	224
31	Salas, Antonio	Salas Berga	Togores Gual	- Fill de Juan (nº30) - Mort fadrí, deixa una germana dita Dª. Catalina qui casa amb Dn Thomas Veri (nº65=)	225
260	Salas, Antonio	Salas Berga	Cotoner Sant Juan	- Fill d'Antonio /nº30)	226
21	Salas, Heyroni	Salas Dameto	Des Brull Font de Roqueta	- Fill d'Heyroni (nº20) - Mort fadrí	227
281	Salas, Juan	Salas Berga	Cotoner Sureda	- Fill d'Antonio (nº 31)	228
29	Salas, Fuster, Antonio olim de	Salas Caulellas	Togores Oleza	- Casa amb germana nº 57 - Fills a nº30	229
20	Salas, Hyeroni	Salas Veri	Dameto Rossiñol	- Fill de nº21, no tingue mascles	230
30	Salas, Juan, Antonio, Salas, Nicholau	Salas Togores	Berga Santacilia	- Fill de nº 29 - Juan casa amb filla nº 92, Violant Togores - Fill a nº31 - Antoni casa amb germana del nº 14, Juana Cotoner - Fill a nº206	231
91	Sant Andreu, Miquel	Sant Andreu Truyols	Villalonga Dameto	- Fill de Miquel (mº90= - Casa amb filla del nº24, Fca. Çaforteza Dameto	232
60	Sant Andreu, Miquel Sant Andreu, Francesch	Sant Andreu Gili	Truyols Trili	- Miquel casa amb Germana nº128 - Fills a nº91	233
60	Santacicilia, Arnau	Santacicilia Pax	Ordoño Rosales	- Mort sense infants	234
226	Santandreu, Joachim	Santandreu Villalonga	Rossiñol Çaforteza	- Fill de Miquel (nº 91)	235
106	Serra, Baltasar	Serra Vanrell	Dameto Rossiñol	- Casa amb germana del nº 71, Boneventura Brondo - Fills al nº204	236

264	Serra, Baltasar	Serra Brondo	Dameto Gual	-Fill de Baltasar (n° 204)	237
204	Serra, Baltasar	Serra Dameto	Brondo Julia	- Fill del n°106 - Casa amb Anna Dameto, germana del n°217 - Fill a n° 264	238
279	Serralta, Joseph	Serralta Dameto	Sureda Fortuñy	- Fill de Diego (n°121)	239
120	Serralta, Antonio	Serralta Vida	Des Clapes Puigdorfila	- Casa amb germana del n°141, Juana Dameto - Fills a n° 121	240
122	Serralta, Antonio	Serralta Dameto	Sureda Fortuñy	- Fill de Diego (n°121 9	241
121	Serralta, Diego	Serralta Des Clapes	Dameto Rossiñol	- Fill d'Antonio (n°120) - Casa amb germana del n°33, Eleonor Sureda Valero - Fills a n°122	242
151	Serralta, Francisco	Serralta Vida	Cotoner Rossiñol	- Morí fadrí	243
207	Sureda, Juan	Sureda Villalonga	Togores Gual	- Fill de n°111 - Casa amb germana del n°206, D ^a . Fca. Veri y Sureda - Fills a n°254	244
254	Sureda, Juan	Sureda Togores	Veri Sureda	- Fill de n° 207	245
32	Sureda, Antoni	Sureda Valero	Font de Roqueta Çaforteza	- Mort - Casa amb Francisca Fortuñy y Sant Juan Net y Sureda	246
78	Sureda de Sant Martí, Fco Sureda de Sant Martí, Salvador	Sureda de Sant Martí Campfullos	Des Brull Veri	- Fco. casa amb germana n° 6, Juana - Salvador casa amb Catalina Çanglada y Sureda Salas y Veri. - Fills Fco. a n°79 i de Salvador a n°80	247
79	Sureda de Sant Martí, Fco.	Sureda Des Brull	Çaforteza Oleza	- <i>Marquès de Villafranca</i> - Fill de Fco. (n° 78) - Casa amb segones amb germana n°208	248
80	Sureda de Sant Martí, Salvador	Sureda Des Brull	Çanglada Salas	- Fill de Salvador (n° 78) - Casa amb germana del n° 13, Magdalena Cotoner - Fills a n°81	249
81	Sureda de Sant Martí, Salvador	Sureda Çanglada	Cotoner Sureda	- Fill de Salvador n° 80 - Casa amb Josepha de Pinos y de Pinos, catalana-	250
111	Sureda, Juan	Sureda Sta. Cilia	Villalonga Des Puig	- Fill de Juan Miquel, <i>Marquès de Vivot</i> (n°110) - Casa amb segones amb germana del n°93, Isabel Togores - Fills a n°207	251
110	Sureda, Juan Miquel	Sureda Vivot	Sta. Cicilia Pax		252
33	Sureda Valero, Fco. Sureda Valero, Agustí	Sureda Font de Roqueta	Fortuñy Sant Juan	- Fills de Antonio (n° 32) - D. Agustí casa amb germana del n°52 y no tingue mascles, sols tingue a Francisca. En segones casa Catalina, filla del n° 93	253
240	Togores ,Hyeroni	Togores Salas	Net Ferrandell	- Fill d'Antonio (n° 94)	254
92	Togores, Jaume	Togores Fuster	Oleza Moix	- <i>Comte de Ayamans</i> - Casa amb D ^a Catalina Gual y Togores - Fills n°93	255
94	Togores ,Jaume Togores, Antonio	Togores Gual	Salas Berga	- Fills del comte (n° 93) - Jaume casa amb germana del n° 14, Eleonor Cotoner i viudo casa amb filla de Miquel del n° 13, Magdalena Cotoner. - Antonio casa amb germana del n° 36 , D ^a Onofra Net. - Fills de Jaume: primer matrimoni n° 249 i de segon n° 268	256

93	Togores, Miquel	Togores Oleza	Gual Togores	- I de sos germans Ramon i Jaume. - El comte casa amb filla n° 29, D ^a Margarita Salas. - Fills a n° 94	257
268	Togores, Mariano	Togores Salas	Cotoner Salas	- Fill de Jaume (n° 94), del segon matrimoni - Morí miñó	258
249	Togores, Miquel	Togores Salas	Cotoner Sant Juan	- Fill del n° 94 - Morí infant - Sols una germana Margarita	259
1	Torrella, Juan de	Torrella Rossiñol	Ballester Brondo	- Fill del n° 201 - Casa amb filla del n° 173: Francina Truyols Morneta	260
3	Torrella, Juan de Torrella, Antonio de, prev. Torrella, Agustín de, cartuxo	Torrella Truyols	Des Puig Brondo	Germans, fills d'Agustí (n°2) JuAn Casa amb filla del n° 132	261
8	Torrella, Ignacio de	Torrella Torrella	Cauelllas Net	- Parede Juan (n°202) - Fill de Christofol Alfonso (n°255) - Fill al n°202	262
202	Torrella, Juan de	Torrella Cauelllas	Çanglada Ameller	- Fill del n° 8. - Pare del n° 201.	263
2	Torrella, Agustí de Torrella, Ramon de	Torrella Ballester	Truyols Oleza	- Germans, fills del n° 1 - D. Agustí casà amb Catalina Despuig, filla del n° 131 - Fill al n° 3	264
255	Torrella, Christophol Alfonso de	Torrella Burguet	Torrella Armadans	- Pare d'Ignasi (n°8)	265
201	Torrella, Ramon de	Torrella Çanglada	Rossiñol Net	- Pare del n° 1 - Fill Juan (n° 202)	266
174	Truyols, Miquel	Truyols Vida	Español Cabaspre	- Pare de Juan Antonio (n° 173) - Casa amb D ^a Francisca Sureda i Des Puig, filla (n° 74)	267
253	Truyols, Nicholau	Truyols Gual	Fortuny Gual	- Fill: Fernando (n° 105)	268
133	Truyols, Salvador	Truyols Sureda	Oleza Ballester	- Fill: n° 73 - Casa amb germna n° 160, Catalina Costa - Fills al n° 134.	269
293	Truyols, Salvador	Truyols Costa	Valles Ollandis	- Fill de Juan (n° 134)	270
105	Truyols, Fernando Truyols, Francisco	Truyols Dameto	Gual Çanglada	- Fill de n° 104. Fill d'es marquès (n° 104) - Fernando casa amb germana del n° 119, Inès Fortuñy i Gual. - Fills a n° 253	271
289	Truyols, Fernando Truyols, Francesc Truyols, Jorge	Truyols Gual	Fortuñy Gual	- Fills del Marquès de Truyols (n° 253)	272
72	Truyols, Francisco	Truyols Trili	Doms Valentí	- Racional - Casa amb D ^a Manuela Sant Joan i Planella, catalana - Morí sense mascles.	273
103	Truyols, Francisco	Truyols Trili	Font Çaforteza	<i>Del Sacro Supremo y Real Consell de Aragón</i> - Morí sense infants.	274
134	Truyols, Juan	Truyols Oleza	Costa Arnau	- Fill de Salvador (n° 133)	275
173	Truyols, Juan Antonio	Truyols Español	Sureda Despuig	- Pare de Salvador (n° 133) - fill n° 174 - Casa amb germana del n° 84: D ^a Beatreiz Cabaspre Oleza, fills a n° 1133	276
104	Truyols, Nicolau	Truyols Trili	Dameto Rossiñol	Marquès de la Torre, fill de germana del n° 141 - Casa amb germana del n° 4, Catalina Gual - Fills a n° 105.	277
175	Valles, Matheu	Vales Reus	Berga Canals	- Casa amb germana del n° 12, D ^a Clara Ollandis, de part de mare Comellas Martorell. - Fills al n° 231.	278

231	Valles, Miquel	Valles Berga	Ollandis Ollandis	- Fill de March Valles del nº 175	279
38	Verí, Antonio	Verí Des Brull	Oleza Çaforteza	- Fill de Antonio (nº 37) - Casa amb Beatriz, germana del nº 4 - Mort sense infants mascles. Sa filla Maria casa amb D. Antonio (nº 74)	280
37	Verí, Antonio de	Verí Togores	Des Brull Villalonga	- Mort - Fill d'Antonio de Verí y Togores i Leonor Des Brull - Fill a nº 38,	281
206	Verí, Nicholau Verí, Pedro	Verí Çaforteza	Sureda Çaforteza	- Fill del nº 65 - Nicholau casa amb germana del nº 207, Dª Magdalena Sureda - Pedro amb germana del nº 224, Dª Juana Dameto	282
64	Verí, Pedro	Verí Dameto	Des Puig Pax	- Casa amb germana del nº 6, Francisca Çaforteza - Fills al nº 65	283
245	Verí, Pedro	Verí Çaforteza	Salas Togores	Fill de D. Thomàs (nº 65)	284
65	Verí, Ramon Torrella, Tomàs de (antes de Verí)	Verí Des Puig	Çaforteza Oleza	- Tomàs Torrella, antes de Verí, fill de Pedro (nº 64) - Ramon casa amb filla del nº 78, Dª. Juana Sureda i Çaforteza - Fills al nº 206. - Tomàs casa filla del nº 6 i no tingué infants, després casa amb germana del nº 31, Catalina Salas - Fills al nº 245.	285
66	Verí, Francisco	Verí Dameto	Villalonga Des Brull	- Mort sense infants, fone casat amb Dª Eleonor Salas i la va fer hereva	286
53	Villalonga, Francisco	Villalonga Sant Martí	Amengual Ferrandell	<i>Sargento mayor</i> - Mort sense infants mascles, sa filla Geronia casa amb Bernat Berard,(Nº9)	287
214	Villalonga, Francisco	Villalonga Puigdorfila	Truyols Gual	- Fill de Gaspar (nº26) - Casa amb Dª Maria de Pinòs i Pinòs, catalana. - Fills al nº 270.	288
54	Villalonga, Jaume Juan	Villalonga Amengual	Vanrell Mut	- Fill de Fco. (nº 253) - Morí fadri. Amengual = Armengol.	289
286	Villalonga, Joseph	Villalonga Tuyols	Pinòs Pinòs	- Fill del nº 214.	290
25	Villalonga Mir, Francisco	Villalonga Brondo	Mir Morrellas	- Casa amb germana del nº 67, Anna de Puigdorfila. - Fills al nº 26.	291
270	Villalonga, Priam	Villalonga Tuyols	Pinòs Pinòs	- Fill de Fco. (nº 214) - Morí infant.	292
285	Villalonga, Felip	Villalonga Tuyols	Pinòs Pinòs	- Fill de Fco. (nº 214).	293
127	Villalonga, Francisco	Villalonga Serra	Brondo Çaforteza	- Fills al nº 128.	294
216	Villalonga, Francisco	Villalonga Dameto	Vallès Berga	- Fill del nº 128.	295
128	Villalonga, Francisco Villalonga, Jordi	Villalonga Brondo	Dameto Puigdorfila	- Fills de Fco. (nº 127) - Fco casa amb germana del nº 175, Catalina Vallès - Fills al nº 216. - Jordi casa amb germana del nº 180 i no tingué infants; en segones casa amb germana del nº 197 i morí sense infants.	296
137	Villalonga, Francisco Villalonga, Jordi	Villalonga Burguet	Fortuny Vida	<i>Comte de la Cueva</i> . D. Francisco. - Fills del nº 136. - Fco. casa amb una forastera i tingué una filla - Jordi son germà casa amb ella.	29
241	Villalonga, Jaime Juan	Villalonga Rossiñol	Truyols Sant Juan	- Fill de Ramon (nº 116)	298

115	Villalonga, Jaime Juan Villalonga, Ramon	Villalonga Amengual	Comellas Garriga	- Jaume Juan casa amb filla del nº 24 i germana del nº 72, Gerònia Rossiñol - Fills al nº 16	299	
138	Villalonga, Jorge	Villalonga Fortuny	De Velasco De la Cueva	- De los fills del <i>Comte de la Cueva</i> (nº 137), llur mare: Jacoba de Velasco i de la Cueva, dels comtes de <i>la</i> <i>Sirueta i Grande de Espanya.</i>	300	
136	Villalonga, Pere Juan	Villalonga Des Brull	Burguet Net	- Casa amb germna del nº 117: Dª Magdalena Fortuny - Fills al nº 137.	301	
26	Villalonga, Priam Villalonga, Gaspar	Villalonga Mir	Puigdorfila Dameto	- Priam morí fadrí - Gaspar casa amb filla del nº 104, Eleonor Truyols.	302	
116	Villalonga, Ramon Villalonga, Nicholau Villalonga, Jaime Juan Villalonga, Gabriel	Villalonga Comellas	Rossiñol Truyols	- Fills de Jaime Juan (nº 115) - Ramon casa amb filla del nº 72, Maria Inès Truyols - Fills a nº 124.	303	

RESUMEN

A partir de un manuscrito de Joan de Torrella i Ballester (1664-1713), conservado en los archivos del "Arxiu Torrella", que fue redactado en torno a1698. Se trata de una lista de los nobles y ciudadanos que fueron miembros de la Orden, conocida como *Confraria del senyors de Sant Jordi* que fue fundada en 1690. Las notas adicionales que se observan en el texto de Joan de Torrella fueron añadidas por su hijo, Agustí de Torrella i Truyols (1685-1748).

ABSTRACT

From a manuscript by Joan de Torrella i Ballester (1664-1713), kept in the archives of the "Arxiu Torrella", which was drafted in about 1698, a list has been compiled of the nobles and citizens who were members of the guild known as the *Confraria del senyors de Sant Jordi* which was founded in 1690. The additional notes beside the text by Joan de Torrella were added by his son, Agusti de Torrella i Truyols (1685-1748).

Notas biográficas sobre el mallorquín Jorge Bosch, maestro organero de los reyes Carlos III y Carlos IV.

JOSÉ LUIS BARRIO MOYA*

En el año 1767 el gobierno ilustrado de Carlos III con don Manuel de Roda, don Pedro Rodríguez de Campomanes y el conde de Aranda a la cabeza, decretó la expulsión de la Compañía de Jesús de todos los dominios de la Monarquía hispana. De esta manera en la noche del 2 al 3 de abril de 1767 los jesuitas fueron obligados, con todo sigilo y precipitación, a abandonar sus colegios y conventos, para ser enviados a los Estados Pontificios. Aquella controvertida acción llevó aparejada la incautación de los bienes de la desterrada orden, entre los que se contaban muy ricas bibliotecas y no menos ricas colecciones artísticas que los seguidores de San Ignacio conservaban en sus casas. Para evitar la dispersión de aquellos tesoros culturales, Don Pedro Rodríguez de Campomanes decidió crear bibliotecas con los libros confiscados, a la vez que encargó al erudito Antonio Ponz que pasase a Andalucía con la misión de estudiar y reconocer las pinturas que los jesuitas tenían en sus colegios de aquella zona. La intención de Campomanes respondía a un proyecto ilustrado, el extender la cultura, puesto que su fin último era que aquellas pinturas, consideradas por Ponz como las mejores, pasasen a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, para que sirvieran de modelo a los alumnos como de estudio a los profesores.

Antonio Ponz (Bechi, Castellón de la Plana 1725 - Madrid 1792) cumplió a la perfección aquel encargo, pero su espíritu curioso y su interés divulgativo le llevó a iniciar un largo viaje por toda España para dar cuenta puntual al gran público del estado general del país. Fruto de aquel esfuerzo fue el célebre *Viaje de España*, publicado en diez y ocho tomos y que el culto académico amplió con dos tomos más, en los que describió sus impresiones del viaje que realizó por Francia, Inglaterra y Holanda. La obra de Ponz, estimadísima siempre, constituye el más valioso y detallado testimonio para conocer la España de Carlos III.

El tomo IX del *Viaje de España* está dedicado a la opulenta ciudad que era Sevilla en el siglo XVIII, y se publicó por primera vez en 1780. Sin embargo años más tarde, el propio Ponz regresó a la capital andaluza, donde vio nuevas e importantes obras. Ello le llevó a incluir en el tomo XVII, dedicado al resto de Andalucía y publicado en 1792, una Carta, la V, que tituló *Noticias de Sevilla fuera de las publicadas en el tomo IX*. Si en la edición de 1780 Ponz no mencionó el soberbio órgano de la catedral hispalense, en la Carta de 1792 hace un encendido elogio de aquel instrumento musical que pocos años antes había ejecutado el maestro organero mallorquín Jorge Bosch de Verí. Si bien Ponz, como era lógico en un academicista convencido, critica la ornamentación barroca de la caja, no escatima elogios tanto a la sonoridad y vanguardismo del órgano sevillano como a su autor. Escribe Ponz que el órgano se encontraba al lado de la Epístola y que estaba realizado *en la parte armónica por Don Jorge Bosch, organero de Su Magesta*. No olvida subrayar que era obra apreciada y conocida por los sevillanos y admirada por los forasteros que llegaban a la

* Institución de Estudios Complutenses.

ciudad, añadiendo que le habían asegurado que aquel instrumento musical *excede en magnitud y variedad de voces a cuantos hay por este termino, dentro y fuera de España.*

Gracias a sus buenas relaciones con la Academia de San Fernando y a sus encargos oficiales, el Cabildo de la catedral de Sevilla autorizó a Ponz para que pudiera examinar el órgano con todo detenimiento, y tras una minuciosa revisión del mismo, lo describe con estas laudatorias palabras: *reune esta célebre máquina, por una nueva técnica al parecer contraria a la razón, teniendo tres ventanillas en cada tecla, la valentía de la voz, con una pulsación muy suave, circunstancia acaso no conseguida hasta ahora, y que siempre ha a sido el escollo de todos los órganos grandes. Consta el nuestro de ciento y diez y nueve registros, relativos a cuatro teclados y a las contras. Su total de cañones sonantes es de cinco mil trescientos veintiséis Su colocación está en diversos pisos o elevaciones, ascendiendo la tercera, que es de las contras, a quince varas sobre los teclados, y el segundo de ecos, a diez varas, con la particularidad de tener la caja tres varas de largo, dos y media de alto y una cuarta de ancho, con doce puertas para el fuerte y piano, que el organista los puede abrir y cerrar comodísimamente con los pies. En lo restante se observa no pequeño conocimiento del artifice en la combinación y circunstancias de la máquina, habiendo facilitado el afinar cualquier cañón sin desmontarlo, y remediar por medio de tornillos las alteraciones que la humedad o sequedad del ambiente ocasionan, en todos los órganos. Otras muchas particularidades interiores de este famoso órgano son mas para vistas y examinadas con buenas luces y conocimientos que para escritas. Es muy digna de observarse la máquina del aire, sin mas fuerza ni trabajo que el de pasearse una persona por encima de los fuelles.*¹

Años mas tarde Pascual Madoz repite los elogios de Ponz al órgano sevillano y sus diatribas a la caja que lo contiene, cuyos adornos califica de detestables *por el género churrigueresco a que pertenecen.*²

Desgraciadamente tan magnífica obra no ha llegado hasta nuestros días, puesto que el desplome de un pilar del lado de la Epístola de la catedral hispalense, arrastró en su caída al órgano de Jorge Bosch, su obra maestra, que quedó totalmente destruido.

Jorge Bosch, José Verdalonga, Julián de Orcasitas, Julián de la Orden y Guillermo de Luque forman la brillante pléyade de maestros constructores de órganos de la España ilustrada, época especialmente fecunda en aquella actividad.

Jorge Bosch nació en la ciudad de Palma de Mallorca el 8 de noviembre de 1737, siendo bautizado un día más tarde en la iglesia parroquial de San Antonio.³ Fue hijo de Mateo Bosch, maestro carpintero, y de María Bernat. Nacido Jorge Bosch en el seno de una famosa familia de artesanos de la madera, su padre fue el artifice del órgano de la iglesia del convento jerónimo de Palma de Mallorca, concluido en 1746, mientras que su tío, Pedro José Bosch había realizado los de las iglesias de Santañ y Felanitx así como el de la catedral mallorquina.⁴

Jorge Bosch inició su aprendizaje como maestro organero junto a su tío Pedro José, que era uno de los artífices más célebres y estimados en la Mallorca de la época. Con tan sólo doce años, el joven Bosch ya trabajaba ayudando a su tío, el cual le enseñó todos los

¹ Antonio PONZ: *Viaje de España*, Madrid, Ed. Aguilar, 1947, 1534-1535. La descripción que Ponz hace del órgano de la catedral de Sevilla es tan puntual que no hemos podido resistir la tentación de copiarla en su integridad.

² Pascual MADDOZ: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, Madrid, 1847, XIX, 106.

³ Juan María THOMAS: "Un gran organero español", *Tesoro Sacro Musical*, 6, noviembre -diciembre 1958, 106.

⁴ Louis JAMBOU: "Familia Bosch". *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, Madrid, SGAE, 1999, II, 650.

secretos de su oficio Todos los conocimientos prácticos que Pedro José Bosch enseñó a su sobrino fueron prontamente asimilados por éste, quien además se preocupó en formarse en la teoría y se sabe que leyó el libro *"L'art du constructeur d'orgues"*, del benedictino francés Francoise Bedos de Celles, uno de los mas famosos constructores de órganos de la Europa del momento.⁵

El estar en el taller de su célebre tío hizo que muy pronto Jorge Bosch fuera conocido en Palma de Mallorca, y ello queda demostrado por el hecho de que se le encargara el órgano de la iglesia parroquial de la población de Binissalem, cercana a Inca.

Este obra dio a Jorge Bosch una merecida fama, lo que llegó a oídos del granadino Don Francisco Garrido de la Vega, prelado que rigió la sede mallorquina desde 1763 hasta 1772, el cual viendo las excelentes cualidades del joven organero le envió a Granada, recomendándole al gran Leonardo Fernández Dávila, con quien Bosch alcanzó tan rápidos y notables progresos que, algunos años mas tarde ambos fueron llamados a Madrid para ejecutar el órgano de la Capilla Real. Nada mas empezar los trabajos falleció Leonardo Fernández Dávila, quien antes de morir declaró *"que nadie en España excepto Jorge Bosch podía llevar a cabo la construcción de aquel espléndido instrumento."*⁶ Jorge Bosch dió fin al órgano real en abril de 1777 y el éxito conseguido por el mallorquín fue tan fulminante que Carlos III le nombró conservador y afinador del mencionado instrumento El nombramiento tuvo lugar el 3 de noviembre de 1778 cuando el patriarca de las Indias, convertido en protector del joven artífice, comunicaba al marqués de Montealegre, mayordomo mayor de palacio, el 3 de noviembre de 1778, aunque el documento tenía fecha de 9 de septiembre del mismo años *que por Real resolución de 9 de septiembre próximo, en virtud de la instancia del órgano nuevo de la Real Capilla y informe mio sobre ella, se ha servido Su Magd determinar que sin perjuicio de la plaza de afinador de órgano de la misma Real Capilla que goza Don Josef Echevarria, este al cuidado de dicho Bosch la afinación del citado órgano nuevo, consignandole ochocientos ducados anuales, con la obiligazion precisa de rexisfrar con la frecuencia necesaria los órganos que ai en ella, consteando las obras y composturas que se necesitan en que no entren materiales costosos, y la de enseñar a los jóvenes que se dediquen a este exercicio sin llevarle interes alguno, poniendo en su casa u otro paraie proporcionado taller y escuela apropósito para ello, nombrandose uno de la Capilla, inteligente y celoso, que vea como fiscal y sobrestante que observe como cumple y me de cuenta de lo que note, para que le corra y aun multe en caso necesario, dando noticia a S Magd, de los que ocurra digno de ella, sin que pueda ausentarse de la Corte sin licencia, ni admitir obras que le embarazen la asistencia a los órganos de la Capilla y a la enseñanza expresada, entendiéndose sólo para con el Don Jorge Bosch y no creación de plaza, en atención a sus particulares circunstancias y a haverle llamado para el asiento y' colocación de dicho ortgano nuevo cesando en su falta el citado sueldo y correspondiendose tambien el de afinador, sin vacar esta plaza antes que la de Bosch, en el qual se refundiran en tal caso las obligaciones de aquel, bolbiendo a recibirse en falta de ambos la plaza de afinador con los doscientos ducados que tiene de salario.*⁷ El marqués de Montealegre remitió el comunicado del patriarca de las Indias *al contralor general de la Real Casa para su inteligencia y cumplimiento.*

El día 9 de septiembre de 1778, Carlos III aprobaba la creación de una Escuela de Organería que estaría a cargo de Jorge Bosch por el *acierto con que ha construido el órgano*

⁵ Francisco Bedos de Celles, nació en Caux en 1706, falleciendo en 1776. muy joven ingresó en la Congragación de San mauro, convietiéndose con el paso de los años en uno de los más célebres organeros de la Europa de su tiempo. Entre sus obras teóricas destaca *L'art du constructeur d'orgues*, Paris, 1766-1788.

⁶ Juan María THOMAS: "Un gran organero español", *Tesoro Sacro Musical*, 6, noviembre -diciembre 1958, 106.

⁷ Archivo General de Palacio (AGP) Sección Personal; Signatura: C-136-41.

de la Real Capilla de Palacio y al mayor fomento de los profesores de esta Corte.⁸ El nombramiento apareció publicado en la Gaceta de Madrid el 19 de febrero de 1779. Ni que decir tiene que detrás del mencionado nombramiento estaba la figura del patriarca de las Indias, decidido protector del mallorquín. Pero como tantos otros proyectos de la Ilustración española, la Escuela de Organería no llegó a cuajar y ni siquiera sabemos como funcionó. Según todos los indicios una de las causas de aquel fracaso fue la caída en desgracia de Jorge Bosch ante el patriarca de las Indias, como más adelante se verá.

Entre los meses de marzo y mayo de 1779, Jorge Bosch residió en su Mallorca natal y en agosto de aquel año le encontramos en Sevilla, llamado por el Cabildo de la catedral hispalense para que se hiciese cargo de la ejecución del órgano del templo metropolitano, lamentablemente desaparecido como ya se dijo.⁹

La muerte de Carlos III, el 14 de diciembre de 1788, no significó para Jorge Bosch ningún cambio en su actividad palatina. Cuando ocurrió aquel luctuoso suceso, el organero mallorquín se encontraba en Sevilla, ciudad en la que permaneció hasta 1789, año en que regresó a Madrid para cumplir sus obligaciones en la Capilla Real.

Carlos IV, hijo y sucesor de Carlos III, tuvo en mucho aprecio al organero mallorquín, y este afecto real movió a Jorge Bosch a solicitar al monarca una subida de sus emolumentos, enviando al rey el correspondiente memorial en el que solicitaba *algún aumento de sueldo con las obligaciones que fueren de su Real agrado*. Carlos IV pasó la petición de Jorge Bosch al conde de Floridablanca, quien a su vez lo remitió, el 3 de enero de 1790, al patriarca de las Indias *para que informe lo que se ofreciere y pareciere*.¹⁰ El 7 de enero de 1790 el patriarca de las Indias contestaban al conde de Floridablanca que *enterado de quanto expone Don Jorge Bosch, organero de la Real capilla en su memorial y papel o proyecto con que le acompaña., que V. E. me ha pasado de orden del rey, con fecha 3 del corriente y devuelvo me parece no es acreedor al aumento de sueldo que solicita por estar satisfecho abundantemente el trabaxo que tuvo en la construcción del órgano de la Real Capilla y el coste que ha tenido y puede tener en la conservación y afinación del mismo, sin que tampoco me conste haya producido su escuela teórico y práctica de organería aprovechamiento alguno en los discípulos, si los ha tenido, y que podrán conocer si tiene mérito su proyecto y puede producir utilidad en las materias de que trata. Dios guarde a V. E. muchos años*.¹¹

La dura y rotunda contestación del patriarca de las Indias al conde de Floridablanca con respecto a la petición de Jorge Bosch hay que interpretarla como una caída en desgracia del organero mallorquín frente al otrora su protector, quien no sólo negaba el aumento de sueldo pedido sino que también ponía en tela de juicio la efectividad de la escuela de organeros creada por Carlos III, al frente de la cual se encontraba el propio Bosch. Escuela que para Antonio Gallego constituyó *el único caso conocido de la acción ilustrada sobre el oficio de la organería*.¹² Según Vicente Pérez, tenor de la Capilla Real y auotr de una bien curiosa *Razón de varios Reales Decretos de Su Magestad pertenecientes a individuos de la Real Capilla* redactada a fines del siglo XVIII, la razón última del fracaso de la escuela de organeros regentada por Jorge Bosch había que buscarla no sólo en la envidia latente de los que no hacen nada pero a quienes desagrada la actividad de otros, sino también a la inquina que el patriarca de las Indias y su secretario Francisco Bahamonde, demostraron hacia el

⁸ Antonio GALLEGO: *La música en tiempos de Carlos III*, Madrid, Alianza Música, 1988, 191.

⁹ Sobre los órganos de la catedral hispalense: José Enrique AYERRE JARNE: *Historia de los grandes órganos de coro de la catedral de Sevilla*, Madrid, M. Ey C., 1974.

¹⁰ Archivo General de Palacio (AGP) Sección Personal; Signatura: C-136-41.

¹¹ Archivo General de Palacio (AGP) Sección Personal; Signatura: C-136-41.

¹² Antonio GALLEGO: *La música en tiempos de Carlos III*, Madrid, Alianza Música, 1988, 191.

mallorquín, llegando incluso ambos personajes a nombrar otro músico de la Capilla Real *para inspeccionar y controlar al eximio organero*.¹³

El 18 de marzo de 1795, Jorge Bosch, que a pesar de sus malas relaciones con el patriarca de las Indias, no había perdido el favor de Carlos IV volvió a enviar otro memorial al rey, solicitándole la concesión de *"un empleo supernumerario de uxier de Camara o Saleta en cuarto de la Reyna con el sueldo que sea de Vuestro, Real agrado, para que con esta satisfacción y auxilio pueda salir de su empeño y continuar sus descubrimientos en servicio del Estado*".¹⁴ A este último respecto hay que subrayar que Jorge Bosch construyó un aparato para sacar objetos del fondo del mar. El documento es además interesantísimo por las numerosas noticias que Jorge Bosch da de su trayectoria vital y está redactado de la siguiente manera:

"Señor: Don Jorge Bosch organero de la Real Capilla de V. M. con la mas humilde venaración hace presente que desde los 12 años de su edad en que perdió a su padre que le enseñaba la organería, procuró con la mayor aplicación y desinterés dedicarse al descubrimiento de las leyes de la naturaleza que obran en esta obscura y difícil arte, habiendo tenido el honor de salir de su ysla de Mallorca el año de 1772, de orden de vuestro augusto padre para la construcción del órgano de la Real Capilla con dos mil ducados de sueldo annual, cuya obra, haviendola concluida con acierto y bastante novedad, tuvo en bien su real padre consignarle ochocientos ducados de sueldo anual, con la obligación de cuidar de su afinación y enseñar a los jóvenes que quisieran dedicarse a la organería, dexandole libertad de admitir obras: en cuya situación, haviéndole proporcionada la del órgano de la catedral de Sevilla que podia haverle producido crecidas utilidades, concluyendola en tres años, tuvo la consideración de lo útil que seria al Estado el abandonar sus intereses y dexar en una yglesia de tanta consideración un monumento para perpetua enseñanza en un órgano original, que incluyese todos todos sus descubrimientos, en que se viese prascticamente una nueva combinacion de maquinaria con teoría libre de los escollos de la organería francesa que ha notivado en este Reyno la desgracia de diferentes órganos de mayor entidad y en cuya consideración determinó poner en execución quanto fuera de su alcance, como asi lo ha verificado, habiendo sacrificado todo su sueldo e interes con onze años de tiempo en la construcción de tan extraordinaria, obra, que en nada se parece a las que se han hecho hasta el presente, habiendo tenido la felicidad de no errar ninguna medida, ni desgracias los operarios pieza alguna, teniendo igulamente la satisfacción de haver continuado esta obra seis años, tomando dinero a premio para comer y costear eccesos fuera de su obligación, hasta que convencido el Cabildo el acierto del órgano, mandó se le proporcionase, de los caudales de la fábrica, quanto necesitase para la conclusión y se la pegase todos sus gastos, como así lo ha verificado y con la generosidad de haverle gratificado con diez y ocho mil reales de vellón, pero consideré no podían cargarse a la fábrica treinta y ocho mil reales de réditos que causaron mil pesos en tres años que tuvo el suplicante el honor de ocuparse en la Corte y Reales Sitios en servicio de V. Magd. de lo que resultió quedar empeñado en veinte mil reales de vellón e imposibilitado para costear algunos experimentos para el ádelantamiento de sufacultad y de los utiles del exercitoy marina, como en ambois ramos tiene modelos presentados a V. Magd., en cuya atención, deseando igualmente lograr el honor de servir con mas inmediatez a V. real Persona.¹⁵

De tan largo memorial queremos destacar dos cosas. En primer lugar la absoluta confianza que Jorge Bosch tenía en su valía profesional, la cual le lleva a admitir que su obra en la catedral sevillana *en nada se parece a las que se han hecho hasta el presente*. En

¹³ Antonio MARTÍN MORENO: *Historia de la música española. El siglo XVIII*, Madrid, Alianza Música, 1996 (2ª), 444.

¹⁴ AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

¹⁵ AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

segundo lugar subrayar su hasta ahora desconocida actividad en distintos *útiles para el ejército y la marina*.

El 19 de marzo de 1795, Carlos IV concedió al organero mallorquín la plaza de *uxier de Saleta con destino al cuarto de la Reyna con sueldo correspondiente y obcion a la primera vacante del número, en cuyo caso ha de quedar suprimida*. Un día más tarde la concesión real era comunicada a Jorge Bosch, quien el 1 de abril de 1795 juraba su cargo en Aranjuez ante Don Francisco Antonio Monta, por ausencia del grafier general de la Real casa don Diego de Monteagudo.

El 15 de abril de 1795, Jorge Bosch volvía a enviar otro memorial a Carlos IV en el que además de agradecerle el cargo de *ujier de Saleta supernumerario*, solicitaba también el sueldo *en atención a sus atrasos, servicios y manifiestos deseo de ser útil al Estado*. Pero como Jorge Bosch tenía sus emolumentos como organero de la Real Capilla se le contestó, en la misma fecha arriba indicada *que está absolutamente negado el goçe de dos sueldos*.¹⁶ Es posible que tras esta lacónica y tajante respuesta haya que ver la mano del patriarca de las Indias, que no se sabe por qué ocultos motivos pasó de ser protector del organero mallorquín a su más encarnizado enemigo.

Pero aquella negativa contestacion no amilanó en absoluto a Jorge Bosch quien, el 20 de mayo de 1795 envió un nuevo memorial al duque de Alcudía, título que el 2 de abril de 1792 Carlos IV había concedido a Manuel Godoy. En aquel documento Jorge Bosch daba al todopoderoso ministro todo tipo de explicaciones en relación a su petición, estando redactado de la siguiente manera:

Jorge Bosch, constructor de órganos, organista de la Real Casa.

Excm^o señor Duque de Alcudia.

Excm^o señor.

Señor: con motivo de haverme leído en la tesorería de Reale Servidumbres (que es donde cobro las mesadas de los ochocientos ducados que disfruto por la Real capilla), la orden del Ministro de Hacienda para el abono de mi sueldo de uxier sin excepción alguna para percibirlo desde aora, ni haver declaración contraria en el oficio de Grefier, ocurre la duda de si el Ministerio de Gracia y Justicia entendería en mi súplica que pedía los dos mil ducados anuales que disfrute en la construcción del órgano, en lugar de los ochocientos que disfruto, pues como en el Memorial de 18 de marzo del presente año que presenté Su Magestad por medio de la benefica mano de V. E. expresé con claridad el que disfrute de dos mil ducados y el que disfrute de ochocientos, sólo dirigí una súplica, por mano del Ministro de Gracia y Justicia a fin de que fuere la gracia de uxier con retención de sueldo que disfruto por organero de la Real Capilla en cuya suposición cabe que la piedad de Su Magestad este en la inteligencia que percive el sueldo de uxier como tiene mandado en su Real decreto y que mi suplica hera para el sueldo que disfrute de dos mil ducados, lo que habria sido en mi poco consideración en las presentes urgencias del Estado, cuya nota me seria mui sensible, segun mi afecto al Real Servicio de Su Magestad.

La bondad de Vuestra Excelencia es la que solamente pueda desatar estas dudas, teniendo bien conocida la justificada piedad de Su Magestad y el grado de mis servicios, con vivo deseo de continuarlos en bien del Estado; en cuya atención lo dexó en manos de Vuestra excelencia, mientras sigo suplicando a Dios nuestro señor prospere y dilate su

¹⁶ AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

importantísima vida los muchos años que Su Magestad necesita para bien de sus Monarchias.

Madrid y mayo 20 de 1795.

Excm^o. Señor B.L.M. de V.Exc^a su mas afecto y obligado servidor Jorge Bosch de Verí.¹⁷

En este nuevo memorial de Jorge Bosch se pueden advertir los vínculos amistosos que le unían a Manuel Godoy, quien a la sazón era la más alta autoridad de la España de fines del siglo XVIII. Pero asimismo hay que poner de relieve el hecho de que el organero mallorquín firme como Jorge Bosch de Verí, cuando su segundo apellido era Bernat, lo que viene a confirmar lo dicho por Juan María Thomàs de que cediendo a achaques propios de la época pareció recabar cierto entronque aristocrático.¹⁸

El 6 de agosto de 1795 Don Sebastian Ventura de Diest ujier de Saleta numerario de Carlos IV, ascendió al más importante cargo de ujier de Cámara del mismo monarca, noticia que el mayordomo mayor comunicó al rey, advirtiéndole que quedaba vacante aquella plaza. Para ocupar el mencionado cargo el mayordomo mayor proponía al rey, por este orden, a los siguientes candidatos: Jorge Bosch, Juan Ignacio Gutiérrez de Solana y Gregorio González de Villarrubia. Así de Juan Ignacio Gutiérrez de Solana se comunicaba al rey que había sido nombrado por real orden de 28 de abril de 1795, ujier de Saleta, con un sueldo de 400 ducados al año, que era el que percibía por su trabajo como mozo en la Panatería.

De Gregorio Gonzalez de Villarrubia destacaba que su padre, de igual nombre, había sido Contralor general de la real casa, que sus abuelos fueron contadores de resultas de la Contaduría Mayor de Cuentas y que su tío, Juan Antonio González Villarrubia, sirvió en palacio como portero de damas.

Por lo que respecta a Jorge Bosch se decía que por Real orden de 29 de marzo de este año le concedió Su Magestad plaza supernumeraria de *uxier de Saleta con destino al quarto de la reyna*, el sueldo correspondiente y opción a la primera vacante de número, en cuyo caso deberá quedar suprimida esta supernumeraria que juró el 1 de julio siguiente, sin que se le abone el sueldo por gozar de 8800 reales anuales como organero que es de la Real Capilla.¹⁹

De nuevo Carlos IV favoreció a su organero, concediéndole el 9 de agosto de 1795, el cargo de ujier de Saleta numerario, prebenda que le fue *señalada a 16 del mismo*.

El 20 de agosto de 1795 Jorge Bosch enviaba un nota al marqués de Santa Cruz exponiéndole lo siguiente: *Don Jorge Bosch de Verí, ujier de Saleta de Su Magestad con la debida consideracion a V. Exª hace presente como por Real decreto de 20 de marzo del presente año se le concedió la gracia de este empleo, con la entrada en la primera vacante que ocurriese en el numero como se a verificado por ascenso de Don Sebastián Diest a ujier de Cámara y respecto haverle conferido este destino, con señalamiento fixo en la servidumbre de la reyna nuestra señora, por lo que suplico a V. Exª determine lo concerniente para que tenga efecto lo resuelto y amndado por su magestad.²⁰*

17 AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

18 Juan Maria THOMAS: "Un gran organero español", *Tesoro Sacro Musical*, 6, noviembre -diciembre 1958, 106.

19 AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

20 AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

El marqués de Santa Cruz remitió la nota de Jorge Bosch al mayordomo mayor, para que le informase, el cual le respondió, el 6 de septiembre de 1795, lo siguiente: *que en observancia del anterior decreto de V. E. deve exponer que en Real decreto de 20 de este año se le concedió al suplicante Don Jorge Bosch de Verí plaza supernumeraria de uxier de saleta con destino al cuarto de la reyna nuestra señora, el sueldo correspondiente y obción a la primera vacante de número, en cuyo caso havia de quedar suprimida la dicha plaza. Por Real resolución a consultar con V. E., fecha de 6 de agosto antecedente, obtó al número en la vacante que causó el ascenso de Don Sebastián Ventura Diest, uxier de saleta mas antiguo, destinado a la servidumbre del rey, donde por casualidad resultó la primera vacante y no en el cuarto de la reyna nuestra señora, donde le destinó la Real orden citada de su primer nombramiento, pero no habiendo llegado todav ñia el caso de servir en una ni en otro aparte, me parece seria muy combeniente el que V. E. se lo tuviese a bien, consultar consultar la voluntad de S. S. M. M. sobre el particular de donde haya de hazer la servidumbre este criado, teniendo presente que también disfruta, como organero, de 800 ducados anuales, pagados por nóminas de la Real Casa y se le concedieron representación del patriarca en Real orden de 9 de setiembre de 1778, con la obligación precisa sew registrar con la frecuencia necesaria los çorganos que haya en la Real capilla, siendo de su cuenta las composturas y la enseñanza a los jóvenes que se dediquen a este ejercicio, sin llevarlos ynetres alguno, poniendo en su casa u otro parage proporcinado taller y escuela apropósito para ello, a fin de que con vista de todo se dignen resolver con acierto y precaver qualquiera incompatibilidad con dicha comisión y la servidumbre de uxier de saleta.*

El 18 de septiembre de 1795 se acordaba que Jorge Bosch fuese destinado a la servidumbre de la reyna nuestra señora.²¹

El 20 de setiembre de 1795 el mayordomo mayor informaba al marqués de Santa Cruz que *don Jorge Bosch, uxier de saleta de Su magestad, con la debida veneración a V, Exª hace presente que en atención de haverle hecho Su Magestad la gracia de entrar de número en el quarto y servidumbre de la reyna nuestra señora, a V. Exª suplica se sirva dar la correspondiente orden al oficio de contralor para el abono del uniforme.*

El marqués de Santa Cruz contestó que *en cumplimiento del antecedente decreto de V. E. devo expresar que este ynteresado entró a ocupar la plaza de ugier de saleta de número que resultó vacante por ascenso de Don Sebastián Ventura Diest, que vacó por fallecimiento de Don Francisco Valetín Sánchez, que lo era de Cámara, siendo iguales los uniformes de ambas clases y habiendosele dado a este en 10 de mayo de 1791, corresponde según práctica a este suplicante dicho uniforme, pero atendida la diferente estatura de uno y otro y lo usado que está, pareceme regular se le haga nuevo para que se presente con la debida decencia al cumplimiento de su sevidumbre o que se le de en dinero su equivalente como se hizo con igual motibo de entreda al número de su compañero Don Ignacio Solana.*²² Tras las correspondientes deliberaciones, se acordó que *se abonase a este ynteresado en dinero el uniforme que le corresponde.*

El 27 de enero de 1796 Don Diego de Gardoqui comunicaba al marqués de Santa Cruz que *el Rey se ha servido declarar que Don Jorge Bosch, orgenero de la Real Capilla y ugier de Saleta no se le descuente cosa alguna de la signación de ochocientos ducados que se le hizo en recompensa y premio de lo que trabajó en el órgano de la real Capilla, ni tampoco de el sueldo de ugier de saleta, a que la expresada asignación no es propiamente sueldo sino recompensa de servicios particulares.*²³ El 1 de febrero se pasaba aquella nota al yntendente

²¹ AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

²² AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

²³ AGP. Sección Personal; Signatura: C-136-41.

general de la Real casa para su cumplimiento en la parte que le toca. El 6 de febrero de 1796, Jorge Bosch juraba su cargo de ujier en el palacio real de Madrid ante el marqués de Valdeolivas, por ausencia del marqués de Santa Cruz.

Jorge Bosch contrajo matrimonio con Manuela Lidón, hija del afamado compositor salmantino Jose Lidón.²⁴ De esta unión no se logró descendencia como así lo afirma el organero mallorquin en su testamento y que quedó rota por el fallecimiento de la mencionada señora años antes que el de su esposo

El 28 de noviembre de 1800, Jorge Bosch otorgaba ante el escribano madrileño Carlos Pérez Díaz su testamento.²⁵ En el citado documento el maestro organero declaraba el nombre de sus padres, su lugar de nacimiento, Palma de Mallorca, sus cargos en Palacio y que era viudo de Doña Manuela Lidón. Establece su deseo de ser enterrado amortajado con el hábito de la Virgen del Carmen en la iglesia de San Martín *de la que soy feligrés* y que el día de su sepelio se le dijese una misa cantada de cuerpo presente y cincuenta más rezadas, por su alma e intenciones. Confiesa que si tras su muerte *se encontrase entre mis papeles o en poder de mi confesor alguna memoria o memorias firmadas de mi mano, quiero y mando se este y pase por su contenido, guarden, cumplan y ejecuten en todo y por todo como parte y porción integral y esencial de este mi testamento, protocolándose con él.*

Instituye como heredero de sus bienes, *mediante no tener hijos ni otro heredero forzoso*, a su sobrino José de Bono y Bosch, a quien pide le encomiende a Dios. Nombraba por sus testamentarios y albaceas a Don Jaime Alemán de Tárrego, presbítero de San Juan y pariente suyo, a su cuñado Jaime Lidón, organista mayor de Carlos IV y a Don Roque Álvarez. El 2 de diciembre de 1800 Jorge Bosch otorgaba una memoria testamentaria en *la qual quiero y mando se guarde y cumpla.*²⁶ En ella el organero mallorquin legaba 200 reales a su ahijada Rafaela Perea, a su confesor, veinticinco misas de a seis reales cada una y al padre teniente de San Marcos *que me sacramentó*, diez misas, asimismo de a seis reales cada una. Declara que las deudas *que me dexó el Cavildo de Sevilla de resultados de haberme cargado treinta y ocho mil reales de vellón, causadas en los tres años que estube detenido en servicio de S. S. M. M. y del excm^o Príncipe de la Paz en Madrid y Sitios reales, sin embargo de que sabian S. S. M. M. y dicho señor príncipe que tenia yo que concluir el órgano de la Santa yglesia de Sevilla y tomando a premio catorce mil pesos para ello.* A continuación enumera a todas aquellas personas a las que adeudaba dinero.

Jorge Bosch murió en Madrid el 2 de diciembre de 1800. En el momento de su fallecimiento vivía en la calle de Aguiluz, en una casa nueva. Enterróse de secreto en la iglesia de San Martín *con lizencia del señor vicario.*²⁷

El 5 de enero de 1801, Antonio Rodríguez Vizovo curador de la persona de José de Bono y Bosch, heredero del organero mallorquin pedía al escribano Carlos Pérez Díaz que

²⁴ José Lidón (Béjar 1746- Madrid 1827) realizó sus estudios musicales en el Colegio de Niños Cantores de Madrid, consiguiendo, por oposición, cuando era muy joven, la plaza de organista de la catedral de Málaga, de la que no llegó a posesionarse por haber ganado, asimismo por oposición la de la Capilla Real de Madrid. Fue personalidad famosa por sus facetas de compositor, teórico y docente. Cultivó sobre todo la música religiosa, componiendo diversos Tedeum, misas, salmos, villancicos, himnos oficios y motetes, aunque también realizó algunas tonadillas y la música para el drama *Glauca y Coriolano*, inspirado en *La Araucana* de Alonso de Ercilla. Como teórico escribió *Reglas muy útiles para todo organista y aficionado al fuerte piano con las diapasones y acompañamiento*, publicado en Madrid en 1793. Fueron alumnos del músico salmantino el carmelita fray Pedro Carreras Lanchares y sus sobrinos Andrés y Alfonso. Ver Fernando J. CABAÑAS ALAMAN: "José Lidón", *Diccionario de la Música española e hispanoamericana*, Madrid. SGAE, 2000, VI, 912-913.

²⁵ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid (AHPM) Prot. 19915, f.f. 473-474. Ver Documento I.

²⁶ AHPM. Prot. 19915, f. 476-477. Ver documento II.

²⁷ José SUBIRA: "Necrologías musicales madrileñas", *Anuario musical*, XIII, Barcelona, 1950, 221.

incluyera en el testamento de Jorge Bosch la memoria testamentaria citada, lo que se llevó a cabo en la fecha arriba indicada.²⁸

Además de las obras citadas Jorge Bosch construyó los órganos de las iglesias de los Dominicos y Franciscanos de Palma de Mallorca, desgraciadamente desaparecidos, al igual que el de la catedral de Murcia.²⁹ Igual suerte corrió el magnífico de la catedral de Sevilla, del que no obstante se conserva, abundante documentación.³⁰ Afortunadamente si ha llegado hasta nosotros el de la Capilla Real de Madrid, al que dedicó un artículo José García Marcellán, a quien nos remitimos.³¹ Además de todo ello Jorge Bosch fue *asesor y veedor de los órganos para la catedral de Málaga* (1777), en donde el mismo presentó sus propias condiciones.³² En ellas el organero mallorquín declaraba que aunque los órganos eran conocidos por sus cajas y sonidos, no deja de subrayar que sus maquinarias interiores constituyen *la oculata, compuesta e ignorada de todos*.³³ Frase bien explícita de un maestro organero de la categoría de Jorge Bosch, muy seguro de su competencia profesional.

Digamos para terminar que tras la muerte de Jorge Bosch, su sobrino José de Bono y Bosch pasó a ocupar los dos cargos que su tío había desempeñado, tanto el de organero como el de ujier, al servicio de Carlos IV.³⁴

²⁸ AHPM. Prot. 19915, f. 475. Ver documento III.

²⁹ Juan María THOMAS: "Un gran organero español", *Tesoro Sacro Musical*, 6, noviembre -diciembre 1958, 109.

³⁰ José Enrique AYERRE JARNE: *Historia de los grandes órganos de coro de la catedral de Sevilla*, 105-135.

³¹ José GARCÍA MARCELLAN: "El órgano del palacio de Oriente", *Reales Sitios*, 6, madrid, 1965, 53-56.

³² Louis JAMBOU: "Familia Bosch", *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, Madrid, SGAE, 1999, II, 651.

³³ Antonio GALLEGO: *La música en tiempos de Carlos III*, Madrid, Alianza Música, 1988, 191.

³⁴ A.G.P. Sección: Personal. Signatura: 2-7-41.

Documento I

Testamento otorgado por Don Jorge Bosch de Beri, vecino desta Corte

En 28 de noviembre de 1800.

En el nombre de Dios todo poderoso Amen. Sepase por esta publica escritura de testamento, ultima y postrimera voluntad, como yo Don Jorge Bosch de Beri, ugier de Cámara de Su Magestad y horganero de su Real Capilla, viudo de Doña Manuela Lidon, vecino desta Corte y natural de la ciudad de Palma, capital de Mallorca, hijo legitimo matrimonio de Don Mateo Bosch y Maria Bernat de Beri, su muger, amvos difuntos, estando gravemente enfermo en cama y en mi sano y caval juicio, memoria, entendimiento y voluntad, creyendo como firmemente creo y confieso el soberano misterio de la Santísima Trinidad, Padre, Hijo y Espíritu Santo, tres personas distintas y un solo Dios verdadero y en todos los demas articulos y misterios que tiene, cree y confiesa nuestra Santa Madre Catolica Apostolica Romana, en cuya verdadera fee y creencia he vivido y protesto vivir y morir como fiel y catolico cristiano, imbecando por mi intercesora y abogada a la soberana reyna de los angeles Maria Santisima Madre de Dios y señora nuestra, concebida en gracia en el primer instnate de su animación pirisima, al Santo Angel de mi Guarda, santo de mi nombre y demas de la Corte Celestial para que alcancende la infinita misericordia de Dios nuestro señor el perdon de mis pecados y la salvación de mi alma y temiendome de la muerte natural, ynciertta su hora para que no me cojadesparevicido digo que hago y otorgo mi testamento, ultima y postrimera voluntad en la forma siguiente.

Primeramente encomiendo mi alma a Dios nuestro señor que la crío y redimio con el precio de su santisima sangre y el cuerpo mando formado a la tierra del aque fue formado.

-mando que mi cuerpo difunto sea amortajado con el avito de nuestra señora del carmen y sepultado de secreto en la yglesia parroquial de San Martín desta Corte, de la que soy feligres y las demas disposiciones de dicho mi entierro, aconpañamiento y ceremonias acostumbradas, lo dejo a arbitrio de mis albaceas.

- quiero que el día de mi entierro, si fuera hora y sino al siguiente, se me diga misa de cuerpo presente con diacono, subdiacono vigilia y responso.

- asimismo es mi voluntad se digan por mi alma e intención cinquebnnta misas rezadas con limosna de seis reales de vellón cada una de las quales, sacada la quarta parroquial se mandaran celebrar treinta de ellas en el convento de Padres Premonstratenses de San Norberto desta Corte con dicha limosna y las restantes en el parage que eligieran mis testamentanos.

- dejo y mando por una vez a las mandas forzosas y acostumbradas en trestamento quinze reales de vellon para todas ellas, con lo que las aparto de qualquier derecho que pudieran tener a mis vienes.

- prevendo que si al tiempo de mi fallecimiento se encontrase entre mis papeles o en poder de mi confesor alguna memoria o memorias firmadas de mi mano o por no poder lo estuviesen de dicho mi confesor a mi ruego, quiero y mando se este y pase por su contenido, guarden, cumplan y ejecuten en todo y por todo como parte y porcion integral y esencial de este mi testamento protocolandose con el.

- nombro por mi albaceas y testamentarios a Don Jayme Alleman de Tarrago, presbitero del orden de San Juan, mi pariente, a Don Joseph Lidon, mi hermano politico,horganista mayor de Su Magestad y a Don Roque Albares, secretario de cartas del excm^o Señor Don Miguel Cayetano Soler secretario de hacienda, a todos y cada uno ynsolidum, a quienes doy poder y facultad completa, quanto en derecho se requiere para que luego que yo fallezca se entren y apoderen de todos mis vienes u de lo mejor y mas vien parado de ellos, vendiendolo en caso

necesario publica subasta o sin ella, cumplan y paguen lo contenido en este mi testamento y lo demas que se contubiere y ordenare en la dicha memoria o memorias si las dejare, cuyo cargo quiero les dure el termino del derecho y el demas que necesiten, que desde luego les prorrogó.

- y en el remanente que quedare de mis vienes, caudal y efectos, derechos y acciones y futuras subcesiones que ahora y en todo tiempo me puedan tocar y pertenecer, así en esta Corte como fuera de ella, mediante no tener hijos ni otro heredero forzoso, instituyo y nombro por mi unico y unibersal heredero de todos ellos a Don Joseph de Bono y Bosch, mi sobrino residente en esta Corte, a quien encargo cuyde de su madre y la socorra el tiempo que viviere y le pido me encomiende a Dios.

- Y por este testamento y memoria o memorias expresadas, si las dejare, reboco, anulo y doy por nulos y de ningun valor ni efecto qualesquier otro testamento o terstamentos, cobdicios, poderes para hacerlos i otras ultimas disposiciones testamentarias que antes que esta haya hecho y otrogado por escrito, de palabra o en otra forma, que ninguna quiero que valgan ni hagan fee judicial ni extrajudicialmente, salvo este testamento y diega memoria, si la dejase, que quiero que valgan por por mi ultima y final voluntad y por escritura publicca, en aquella via y forma que mas haya lugar en derecho. En cuyo testimonio asi lo digo y otorgo abte el presente escribano de Su magestad en esta villa de Madrid a veinte y ocho dias del mes de noviembre año de mil y ochocientos, siendo testigos Don Francisco Galinda y Perea, presbitero, Don Mateo Roca, Don Bernardo de Borja, Don Alfonso lidon y Don Mateo Yzquierdo, residentes en esta Corte y yo escribano doy fee conozco al otrogantem no firmo por no permitirselo la gravedad de su enfermedad, a su ruego lo hizo uno de dichos testigos

A ruego del otorgante -Matheo Yzquierdo Gonzalez. Ante mi Carlos Perez Diaz.
(Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Prot. 19.915, ff. 473-474).

Documento II

Memoria testamentaria que hago yo Don Jorge Bosch de Veri, viudo de Doña Manuela Lidon a consecuencia de lo que prevengo en una de las clausulas de mi testamento, otorgando el 28 de noviembre anterior ante DSON Carlos Perez Diez, escribano de Su Magestad y de la Renta de Correos, por la qual quiero y mando se guarde y cumpla lo siguiente.

2 de diciembre de 1800.

- A Maria Rafaela Perea y Galindo, mi ahijada, por no haberle dado nunca, mando que se la den doscientos reales de una vez.

- A mi confesor veinte y cinco misas a seis reales.

- Al padre teniente de San marcos que me sacramento, diez misas a lo mismo.

- ytem declaro las deudas en que me dexo el Cabildo de Sevilla, de resultas de haberme cargado treinta y ocho mil reales de vellon, causados en los tres años que estube detendio en servicio de S. S. M.M. y del excmº Señor Principe de la Paza en madrid y reales Sitios, sin embargo de que sabian S. S. M. M. y dico señor principemque tenia yo que concluir el organo de la Santa Yglesia de Sevilla y tomando a premio catorce mil pesos para ello cuyas deudas son las siguientes:

- Primeramente a Don Josef Verger (aquién quedan pagados los catorce mil peos con los correspondientes reditos al seis por ciento) debo diez mil trascientos sesenta reales de vellon, que me presto para pagar dos letras del dean de mallorca, Don Josef Montes que habia suplido dicha cantidad por asistencias que daba a mi difunta tia, de que tiene dicho Verger recibos, uno de los cuales es de quatro mil reales, firmado tambien de mi difunto cuñado Don Juan de Bono, de cuya testamentaria hay orden para que se abonen por insinuación hecha del mismo Verger.

- ytem debo al mismo tres mil reales de vellon para un viage de cadiz y regreso a Madrid.

- mas recibi y debo abonar al señor Don Sebastian Martinez, tesoroero general que fue de Su Magestad, cinco mil reales de vellon por una cuenta de ropa que tenia tomada de su pariente Don Antonio Perez en Sevilla y doscientos ducados para ultimo abono de renta de la casa que vivi del conde de Altamira donde hice el organo.

- ytem debo al señor Don Antonio Martinez Perez, primo del mencionado Don Sebastian, seis mil reales vellon y maravedises, importe de cortinas de Damasco y demas muebles de casa que tome al tiempo de entrar en la suya que vivi, calle del Arenal y doscientos ducados para el pico de renta de casa en Sevilla por igual motivo del expresado a su primo DOn Sebastian, y por no cargar el favor de quatrocientos a uno solo de estos dos verdaderos amigos, cuyas cantidades apunto, sin embargo de que constan en las suplicas que hice al Illm^o. cabildo de Sevilla y lo saben sus parientes y amigos.

- Asimismo debo a la casa de Don Damaso Hermoso siete mil noventa y siete reales y catorce maravedises por renta de la casa y una cuentecita de lo que di recibo.

- Ygualmente declaro que a mi cuñado Jose Lidon, organista de la Real Capilla de Su Magestad le debo el favor de tres años de manutención y ropa limpia, incluso algunos meses de mi hermana y sobrino, por cuyo favor, por si acaso muriese sin corresponder le di recibo para que de mi testamentaria se le paguen ochocientos ducados de perjuicio.

Todo lo cual quiero y mando se guarde y cumpla como parte y porción esencial de dicho mi testamento. Madrid 2 de diciembre de 1800.

A ruego del testador= Vicente Roman y Linares, presvitero premostratense.
(Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Prot. 19.915 ff. 476-477).

Documento III

Antonio Rodriguez Vizovo, curador ad litem de Don Josef Bono y Bosch digo: que Don Jorge Bosch, su tio, fallecio el 2 de diciembre del año proximo, vajo del testamento que en 28 de noviembre otorgo ante Don Carlos Perez Diez escribano de Su Magestad y entre las clausulas que incluye ai una de que si al tiempo de su fallecimiento (segunse acredita por el testimonio que acompaña) se encontrase una o mas memorias firmadas de su mano, o por no poder, por su confesor, queria se estuviese y pasase por su contenido y mediante a haverse hallado entre sus papeles una firmada del padre Don Vicente Roman y Linares, premostratense, con fecha 2 de diziembre que presento.

A V. S. se sirva dar por presentado dichos testimonio y memoria, mandar que el propio Don Carlos Perez Diez la protocolara en los suios y de a los interesados los testimonios que pidieren, en que recibire merced.

Antonio Rodriguez Vizovo.

auto.- Por presentados el testimonio y memoria que se expresan lo que se protocola en el registro de Don carlos Perez Diez como se pretende, dando de todo a los interesados los testimonios que pidieren = el señor Don Juan Antonio Santa Maria, cavallero del orden de carlos tercero, del Consejo de Su Magestad, theniente corregidor de esta villa de madrid lo mando en ella a ocho de enro de mil ochocientos uno.

(Archivo histórico de Protocolos de Mafris. Prot. 19.915 f. 475).

RESUMEN

Jordi Bosch de Verí (Palma de Mallorca 1737 - Madrid 1800) fou un dels mestres organers més famosos de la Espanya il·lustrada. Alumne del seu oncle Pere Josep Bosch, molt prest passà a Granada on estudià amb el conegut Leonardo Fernández Dávila, amb el qual passà a Madrid per tal d'ajudar-li en la execució de l'orgue de la Capella del palau reial. A la mort de Leonardo Fernández Dávila, fou Jordi Bosch l'autor de l'orgue del palau, amb tan gran èxit que Carles III el nomenà llur mestre organer, tasca en la qual continuà sota el seu fill i hereu Carles IV, el qual, endemés, li atorgà el títol de *ujier de cámara*. Fou també Jordi Bosch l'autor del magnífic orgue de la catedral de Sevilla, desaparegut malauradament, així com d'altres de Murcia i Palma de Mallorca. L'aparició del testament de l'organer mallorquí dona nova llum sobre alguns aspectes de la seva vida.

ABSTRACT

Jorge Bosch de Verí (Palma de Mallorca 1737 - Madrid 1800) was one of the Spanish Enlightenment's most famous master organ-makers. Having trained under his uncle, Pedro José Bosch, he very soon went to Granada where he studied under the famous Leonardo Fernández Dávila, with whom he travelled to Madrid to assist him in making the organ for the chapel of the royal palace. On Leonardo Fernández Dávila's death, it was Jorge Bosch who made the palace organ, and so successful was he that he was appointed master organ-maker by King Carlos III. He continued to hold the post during the reign of Carlos IV, the king's son and heir, who also named him chamberlain. Jorge Bosch was also the creator of Seville cathedral's magnificent organ, which sadly no longer exists, together with others in Murcia and Palma de Mallorca. The discovery of the Majorcan organ-maker's will sheds new light on certain aspects of his life.

VÀRIA

Subay, subaya en el català medieval de Mallorca

G. ROSSELLÓ BORDOY

La lectura de l'article de J. F. López Bonet que es publica al present BSAL¹ em fa retornar sobre una qüestió plantejada amicalment gràcies a articles de Ricard Soto² i Jaume Sastre Moll³ que, com tantes altres coses, fou apartada la seva discussió en espera de temps millors que sens dubte aleshores no arribaren a bon port.

Es tracta de l'ús del mot *subay* i el femení *subaya* aplicat en determinats casos per identificar infants musulmans, subjectes actius en certs casos d'activitats desenrotllades a Menorca i Mallorca en època medieval. L'escrivà que va recollir les investigacions entorn al litigi analitzat per López Bonet utilitza la paraula, malgrat de vegades escrigui *subaxi*, i sempre d'acord amb el discurs propi de l'escriu, identifica el mot amb el sinònim *bort*, encara que no sia aplicable el sentit genèric de tal paraula al personatge o personatges en qüestió.

El significat es prou clar: *infant, jove, jovencell*. Sastre Moll en recent conversa puntualitza que es tracta de *menors de divuit anys*. La seva presència a la documentació feudal de les Illes Balears és palesa des de la conquesta feudal fins a una data avançada del segle XIV, esvaïnt-se paulatinament per desaparèixer quasi per complet a la generada al segle XV.

Les grafies habituals son *subay* i *subaya*, junt amb els respectius plurals: *subays*, *subayas*. La forma *subaxi* tan sols l'he poguda constatar al text que origina la present nota.

Quin és l'origen d'aquesta paraula?. No és sinó el mot àrab *ṣabī* nom d'acció d'una arrel √ ŠBW que significa, segons els diccionaris a l'abast, *rejovenir*. El mot en qüestió significaria *jove*, en contraposició al *walad* o nin que consideram ètim del característic al-lot del català de Mallorca.⁴

Així podem veure que Dozy⁵ recull l'arrel i les seves variants de la següent manera:

¹ Josep F. LÓPEZ BONET: "Les eixides d'En Bertran, corsari menorquí (1323-1324)", BSAL, Palma, 2002, 29-74.

² Ricard SOTO COMPANYY: "El primer tràfic esclavista a Mallorca", L'Avenç, 53, Barcelona, 1981, 60-65.

³ Jaume SASTRE MOLL: "La salida de los musulmanes mallorquines tras la conquista de la isla por Alfonso III (1287)", Revista de Menorca, 78, Mahón, 1987, 475-505.

Jaume SASTRE MOLL: "Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca", BSAL, 44, Palma de Mallorca, 1988, 125-170.

Jaume SASTRE MOLL: "Notas sobre la población musulmana de Menorca (1287)", Actas V Jornades d'estudis històrics locals: Les Illes Orientals d'al-Andalus, Palma, 1987, 145-161.

⁴ G. ROSSELLÓ BORDOY: "Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena i les arrels àrabs del català de Mallorca", Estudis Baleàrics, 41, Palma de Mallorca, 1992, 69-86.

G. ROSSELLÓ BORDOY: "Noves dades sobre algunes arrels àrabs del català de Mallorca", Actes del IV Congrés El nostre patrimoni cultural: el català, patrimoni de Mallorca, Palma, 1996, Palma, 1997, 173-178.

⁵ R. P. A. DOZY: Supplément aux dictionnaires arabes, Leyde-Paris, 1967.

√ ŠBW : en IIª forma, *rajeunir*, adduint el testimoni de Pedro de Alcalça: *mancebo hazerse*. *şubay*: *page, jeune homme, servant auprès d'un prince*. En *jurisprudence*: *mineur*. L'autor del *Supplement*, com es pot veure, destaca una accepció on s'observa una certa dependència personal del *şubay*, respecte d'altre persona: *servant, mineur*.

El *Vocabulaire* de Belot⁶ tradueix el mot com a *jeune garçon*, amb plurals com *şubān* i *şābiya*. La forma femenina *şubaya* seria *jeune fille* i per a Biberstein-Kazimirski⁷ l'arrel √ ŠBW significa: *être enfant dans ses amusements, rechercher des plaisirs enfantins, jouer ou agir comme un enfant (se dit d'un homme frivole)* mentre que *şabi* indica *enfant mâle, garçon, jeune homme avant l'age de shabb*, (o sia entre 24 y 40 anys segons defineix el propi Kazimirski a l'arrel √ šbb). També afegeix que per extensió pot ésser *homme au service de quelque'un, garçon*, donant suport a la idea abans recollida d'una certa dependència respecte d'altre. Recull també la forma *şubayya* diminutiu d'un plural àrab *şibya* = petits garçons..

En el cas del mot documentat a Mallorca ens trobam sempre davant una forma clara de diminutiu, no d'un plural, sinó d'un singular:

La presència dels mots *şabi* / *şabiya* i els diminutius *şubay* / *şubaya* a l'àrab andalusí està perfectament documentada als glossaris coetanis. Així podem veure el *Vocabulista in arabico*, atribuït a Ramon Martí⁸ i relacionable tal volta amb la parla menorquina de l'època de la conquesta per Alfons el liberal, els següents mots derivats de l'arrel SBW

<i>şabi</i> pl. <i>şibyān</i>	= niño, mozo
<i>şabiyya</i> pl. <i>s>abiyyalt</i>	= moza
<i>şubāyya</i>	= mocita
<i>juvencula</i>	= <i>şabiyya</i> pl. <i>şabiyāt</i>
<i>juvenis</i> .	= <i>şabi</i> pl. <i>şibyān</i>

En el *Vocabulari de Leiden*⁹ trobam igualment

<i>Şabiyat</i> ^{mm}	= <i>puella</i>
<i>şabiy</i>	= <i>puer</i>
<i>şibā'</i>	= <i>pueritia</i>

Finalment en el *Vocabulista arábigo en letra castellana* de Pedro de Alcalá,¹⁰ que recull l'àrab granadí en el moment de la conquesta dels Reis Catòlics observam les següents paraules, modificades per l'efecte de la imela o conversió de les vocals a llargues en i:

<i>şibi</i>	<i>mancebía, mocedad</i>
<i>şabi</i> pl. <i>şubién</i>	<i>garçon que quiere casar, mancebo quando crece</i>
<i>şabia</i> pl. <i>şabiy, t moça</i>	
<i>şubay</i> pl. <i>şubien, şubiit</i>	<i>mancebo pequeño, moço pequeño</i>
<i>şubaya</i>	<i>manceba pequeña</i>

⁶ B. BELOT: *Vocabulaire Arabe-français a l'usage des étudiants*, Beyrouht, 1951.

⁷ A. de BIBERSTEIN-KAZIMIRSKI: *Dictionnaire Arabe- Français*, Beyrouth, s. a.

⁸ F. CORRIENTE: *El léxico árabe andalusí según el Vocabulista in arabico*, Madrid, 1989.

⁹ F. CORRIENTE: *El léxico árabe estándar y andalusí del Glosario de Leiden*, Madrid, 1991.

¹⁰ F. CORRIENTE: *El léxico árabe andalusí según P. de Alcalá (Ordenado por raíces, corregido, anotado y fonémicamente interpretado)*, Madrid, 1988.

És a dir que el mot podia tenir plena vigència dins l'àrab illenc en el moment de la conquesta feudal i a causa de la seva implantació es mantinguès de manera viva per designar els infants o jovencells de la residual comunitat islàmica en terres mallorquines i menorquines on les tenim documentades a partir de referències textuais recollides a la documentació generada per l'administració cristiana.

Així observam una munió d'anotaciones de subays a les dates que s'indiquen:

1248	una sarracena negra y dos subays ¹¹
1253	un sarraceno y un subay ¹²
1256	un sarraceno con un subay ¹³
1259	una sarracena blanca y un subay ¹⁴

A Menorca al moment de la conquesta de 1287 Jaume Sastre¹⁵ comptabilitzà l'existència de 98 subays i 129 subayas entre els menorquins, dels quals aconseguiren sortir de l'illa salvant-se de la liberalitat d'Alfons el Liberal, 60 nins i 47 nines. Arribaren a bon port?

A Mallorca en dates més tardanes consten entre 1311 i 1320 87 subays y 38 subayas, mentre que entre 1325 i 1330 hi ha referències de 48 mascles i 33 femelles.¹⁶ Més tard trobam 10 subays i dues subayas a una anotació de 1340.¹⁷

És rar que al DCVB el mot *subay* no quedàs reflectit i aquesta manca, motiva la present nota, hagut compte que entre els investigadors engrescats en l'estudi de la història del Regne de Mallorca durant el segle XIII i part del XIV la presència del mot és prou palesa, i no presenta dificultats interpretatives, en canvi no es expressió ni sentit a l'abast d'altres especialistes, perquè al llarg del segle XV la paraula no és present a la documentació. Ha deixat de tenir sentit, malgrat sia vigent fin a 1492 a la parla dialectal dels musulmans de Granada. Si el mot es d'ús pràcticament desconegut entre especialistes que diriem dels afeccionats a la història pàtria ?

Cal demanar-se si el sentit complementari que es pot destriar a partir de certes accepcions recollides als diccionaris àrabs: *servant auprès d'un prince, homme au service de quelque'un* pot tenir una especial relació amb l'esclavatge?

Sens dubte les fonts documentals cristianes que han recollit la paraula sempre solen referir-se a persones esclaves o que han assolit la llibertat (alforres, també de l'àrab al-h>urr: = el lliure). És una qüestió que tan sols podem plantejar, sense donar-hi solució alguna. Possiblement el fet sia purament casual.

¹¹ Ricard SOTO COMPANYY: "¿La población de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)", *Fontes rerum balearium* (FRM), II, 1, Palma de Mallorca, 1978 i II, 3, 549.

¹² Ricard SOTO COMPANYY: "¿La población de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)", *Fontes rerum balearium* (FRM), II, 1, Palma de Mallorca, 1978, i II, 3, 549.

¹³ Ricard SOTO COMPANYY: "¿La población de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)", *Fontes rerum balearium* (FRM), II, 1, Palma de Mallorca, 1978 II, 3, 550.

¹⁴ Ricard SOTO COMPANYY: "¿La población de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)", *Fontes rerum balearium* (FRM), II, 1, Palma de Mallorca, 1978, 63-80 i II, 3, 551.

¹⁵ Jaume SASTRE MOLL: "¿La salida de los musulmanes menorquines tras la conquista de la isla por Alfonso III (1287)", *Revista de Menorca*, 78, Mahón, 1987, 475-505.

¹⁶ Jaume SASTRE MOLL: "Estancia y salida de de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho i y Felipe de Mallorca", *BSAL*, 44, Palma de Mallorca, 1988, 130.

¹⁷ Jaume SASTRE MOLL: "Notas sobre la esclavitud en Mallorca: el Libre de sareyns e de grecs de M CCC XXX", *Mayurqa*, 21, Palma de Mallorca, 1985-1987, 103.

RESUMEN

Puntualizaciones sobre la palabra *subay* y su femenino *subaya*, frecuentes en la documentación cristiana del siglo XIII e inicios del XIV, aplicada a individuos de corta edad, musulmanes, y por lo general en régimen de esclavitud en el Reino de Mallorca. Se trata de un diminutivo de la palabra árabe: *sabî* que significa joven o mancebo.

ABSTRACT

A few comments on the word *subay* and its feminine version *subaya*. These terms were commonly used in Christian documents from the 12th and early 14th centuries. In the Kingdom of Majorca, they were applied to young Moslems who were usually slaves. This is a diminutive of the Arab word: *sabî* which means a youth or young person.

Agustín Bertomeu Salazar

RAMON CODINA

A mitjan segle passat la creació musical, a l'Estat, transcurria dins una estètica prebèl·lica, academicista, tardorromàntica i nacionalista amb incorporacions armòniques (atonalitat, politonalitat), instrumentals contrapuntístiques i rítmiques certament originals i meritòries. La primera obra de caire politonal que va accedir al públic de Mallorca d'autor no estranger va ser la *Sinfonietta* d'Agustín Bertomeu. A Formentor, aquest mateix compositor i al si de JJ. MM. en la celebració del seu XVII Congrés Internacional va organitzar i animar un dels primers intents on compositors de diferents nacionalitats varen reflexionar sobre les noves tendències amb la voluntat de trobar solucions tècniques a les necessitats expressives.

Agustín Bertomeu va néixer a Rafal (Alacant) l'any 1929. Va rebre del seu pare les primeres lliçons de música que va continuar amb mestres del seu entorn familiar. Al 1949 es traslladà a Madrid on va perfeccionar l'harmonia i tot seguit, contrapunt, fuga, instrumentació i anàlisi (de Bach a Reger) amb Tomás Blanco, composició amb Conrado del Campo i Julio Gómez i direcció d'orquestra amb Pérez Casas, i al 1955 va ingressar a l'Armada com a Director de Música. Això el va dur a Palma de Mallorca on va arribar el dilluns dels Reis de l'any 1960 i aquí va ser on va començar, oficialment, la seva carrera de compositor, (l'estrena de la seva primera obra), que l'havia de dur a ser considerat com un dels compositors europeus de més prestigi. Per això, dit per ell mateix innumerables vegades Palma té un significat especial i entranyable. Aquesta primera obra va ser:

CÁDIZ

Poema simfònic

Estrena Palma de Mallorca Teatre Principal 14 de desembre de 1960
Orquestra Simfònica de Mallorca
Director Antony Morss

Sobre l'obra i l'autor es poden recollir els següents comentaris:

Baleares, 14 de desembre de 1960, Pedro Deyà¹ signà una entrevista on el propi Bertomeu deia: *Palma es ... una ciudad que ya conocía y cuyo ambiente musical, realmente extraordinario, supera al de muchas poblaciones de la Península ... Es mi primera experiencia como compositor para gran orquesta.*

Passats dos dies, al mateix diari, el mateix crític opinava que *la obra (Cádiz) tiene unidad y describe inquietudes en potencia que, cuando afloran sin timideces, convertirán a Agustín Bertomeu en un espléndido valor en el terreno de la composición.* I així va ser.

Última Hora del 15 de desembre de 1960, un crític sota el pseudònim *Scherzo*² indicava: *al margen de influencias que bien pueden haber contribuido a su formación no le*

¹ Pere Deyà Palerm (Palma, 1912-1983).

² Seudònim de Josep Agustín Palmer (Palma, 1895-1977), crític musical d'Última Hora.

han restado personalidad ... El público acogió con interés el estreno ... Un éxito merecidísimo y un estreno alentador.

Diario de Mallorca a igual data que l'anterior, PB.³ parla de *gran riqueza armónica y una paleta musical de mucha fuerza colorista ... obra bellísima que causó intensa impresión. Segueix emitint juicis tècnics i estètics per a acabar diguent que ... fue aplaudidísima y el autor lo agradeció desde el palco que ocupaba.*

Aquest concert comprenia també obres de Mozart, Brahms i Falla.

Després va venir

SINFONIETTA
Estrena Palma de Mallorca Teatre Principal 10 d'abril de 1962
Orquestra Simfònica de Mallorca
Director Anthony Mors

Els comentaris recollits, dins la mateixa línia foren els següents:

Baleares, (10-4-62): ... obra de Agustín Bertomeu, escrita para conmemorar el primer aniversario de la fundación de J.J. MM. de Palma ... esperada con expectación dada la proyección de su joven autor en el campo de la creación musical.

Dos dies després A.de C.⁴ li dedica un apartat especial que ocupa la meitat del text total de la crítica del concert amb obres de Brahms, Mozart i Enesco.

Última Hora (1 1-4-62) ... el autor manifiesta un pleno dominio de la composición ... en el campo del modernismo ... se mantiene al margen de toda exageración ... confirma el prestigio del que goza en los medios musicales ...

Diario de Mallorca (10-4-62): ... obra irreprochable de arte moderno, producto de una fértil personalidad artística.

El dia 11 P.B. li dedica 3/4 parts del text amb judicis sobre cada un dels temps de l'obra.⁵

A l'any següent va tenir lloc l'estrena de

QUINTET PER A INSTRUMENTS DE VENT
(Encàrrec del XVII Congrés Internacional de Juventuts Musicals)
Estrena Castell de Bellver el 17-4-63
Quinteto de Viento de Madrid

La Circular nº 11 de febrer de 1963 de J.J. MM. diu que Agustín Bertomeu *estrenará un quinteto dodecafónico-serial ... se trata de la participación en el Congreso como autor de música contemporánea de nuestro compañero Agustín Bertomeu.* El programa comprenia obres de Barce, Halffter, Benguerel, Carlos Alfonso i Mestres Quadreny. Aleshores formava

³ Es tracta de Pere Barceló Oliver (Palma, 1884-1965), conegut pintor i entusiasta afeccionat a la música.

⁴ Sigles de Lluís Aguiló de Cáceres (Palma, 1927), encara en plena activitat com a crític musical.

⁵ Agraïment a D. G. Rosselló Bordoy que ens ha auxiliat amb les notes identificatòries dels crítics musicals.

part del Quinteto de Madrid l'oboïsta mallorquí Bartomeu Jaume. Aquesta és la primera obra assumida com a producció de música contemporània composta a Palma on hi va introduir els preceptes de l'escola de Viena (Schomberg, Anton Webern) aprofitant alguns breus viatges a l'extranger d'on va dur idees, tractats, partitures, discs, etc. Aquest mateix any va assistir al Curs de Música Contemporània de Darmstadt impartit per Boulez i Stockhausen.

VARIACIONES PARA FAGOT Y CUARTETO DE CUERDA

Estrena al Col·legi Major Santa Catalina d'Oviedo, interpretada pel Trío Clàssic de la mateixa ciutat després d'ésser seleccionada per la Secció Espanyola de la Societat Internacional de Música Contemporània (SIMC).

Íntegrament compost a Palma on hi aplica els resultats de l'investigació que acabam de esmentar.

La seva activitat dins les Joventuts Musicals de Palma queda palesa de la manera següent:

Vocal 1er. de la Junta Directiva (figura a un document de gener de 1962), director de la seva orquestra de cambra, membre del comitè organitzador del XVII Congrés Internacional. Dins l'Assemblea provincial va dirigir un concert extraordinari de la Banda d'Infanteria de Marina a Manacor (novembre de 1961) amb obres de Weber, Beethoven, Prokofiev i Turina. El 8 d'abril de 1962 figuren al *Baleares* i el 10 a *Diario de Mallorca* uns comentaris ressenyant la conferència de Luis de Pablo president nacional de JJ.MM. al saló de l'Estudi General Lul·lià per a la inauguració de l'Aula de Música, organitzada per la mateixa institució i *ilustrada por una agrupación de cámara que dirigió Agustín Bertomeu que interpretó Concierto para nueve instrumentos de Anton Webern.*

Un dels actes principals del Congrés de la Federació Internacional de JJ. MM. celebrat a Palma entre els dies 15 al 20 d'abril de 1963 fou el col·loqui que es va fer a Formentor sobre problemes de grafia musical actual. Agustín Bertomeu, a la Circular n° 9 de desembre de 1962, anticipa que ... *será la conveniencia de unificación de las grafías musicales actuales ... para evitar la creciente personalización del signo que obliga a los compositores a su explicación antes de cada partitura.* La nota afegeix que assistiran compositors de vanguardia francesos, alemanys, italians, dels Estats Units, belgues i espanyols i que el moderador serà Claude Rostand, crític musical de *Le Figaro Litteraire*.

A continuació, el dia 3 de maig, tant el *Diario de Mallorca* com l'*Ultima Hora* avancen el concert dins el cicle commemoratiu del 5^è. Aniversari de la fundació de JJ. MM. de Palma diguent, el primer, que el dirigirà Agustín Bertomeu *conocido y admirado de todos los aficionados* i el segon ... *el respetado maestro Agustín Bertomeu.* Aquest concert es va donar el dia 4 de maig a l'Aula Magna de l'Estudi General Lul·lià amb Jean Pierre Rampal i Salvador Gratacós, ambdós flautes, i l'Agrupació de Cambra de JJ. MM. que interpretaren obres de Gluck, Vivaldi, Mozart i Cimarosa. La crítica es molt ampla i sols direm del director que l'*Ultima Hora* trobà que ... *mantuvo a tono la calidad del concierto...* (Scherzo), el *Diario Mallorca* (P.B.) que va estar *firme y seguro...* y el *Baleares* que ... *la Orquesta de Cámara de JJ. MM. dirigida por Agustín Bertomeu colaboró muy dignamente...* (A. de C.).

Aquest i aquí foren el punt de partida del compositor al que seguirem cronològicament d'acord amb la seva producció, obra viva, obres totes interpretades, gravades, editades o premiades. Aquells elogis i reconeixements dels nostres crítics musicals i del públic dels primers anys 1960 no varen resultar ser convencionals ni distrets.

1967 *Música para cuarteto de cuerda*. Instituto Francés Madrid. Cuarteto Clásico de RTVE i I Festival de América y España, Madrid (1967) sel·leccionada per la SIMC G: Radio Nacional de España.

1968 *Pantalán* per a orquestra simfònica. Varsòvia Orquestra Simfònica de la Philharmonic Silésienne de Katowice G: RNE; E: Alpuerto.

Confluencias: Menció d'Honor Premi Oscar Esplà

1969 *Museo del Prado*. Premio Internacional de Música 1967-68 del Ministerio de Información y Turismo. Teatro Real Madrid. Orquestra Sinfònica de RTVE. G: RNE; E: Alpuerto.

Confluencias sobre Do sostenido per a quartet de corda Universidad Internacional Menéndez Pelayo. Quartet de Filadèlfia - III Festival América y España (1970) pel dit quartet Sel·leccionada per la SIMC per a representar a Espanya al Festival Mundial de Londres (1971) on va ser interpretada pel Quartet Holandés Gaudeamus. G: RNE.

1971 *Vivencia* per a un percussionista. II Semana de Música en Segovia, Encàrrec de la Dirección General de Bellas Artes. E: Alpuerto. Londres Quartet Gaudeamus

1972 *Sinfonía Equidistante* per a orquestra simfònica. Menció d'Honor al Premi Internacional Princep Pere de Mónaco i Premi Oscar Esplà 1974.

1973 *Navegar, navegar* per a soprán, violí, violoncel i piano. Encàrrec de RNE. G: RNE; E: Alpuerto.

1974 *Variaciones sobre una configuración* per a orquestra simfònica. Teatro Real: Orquestra Nacional de España i Barcelona: Orquestra Simfònica de Dresde. Premi Nacional del *Ministerio de Educación y Ciencia*. G: RNE.

1975 *Configuraciones sinfónicas* per a orquestra simfònica. Encàrrec de la Fundació "Juan March".

Siete Cantigas de Santa María de Alfonso X El Sabio arranjament per a cor i grup de flautes i percusió. Teatro Principal de Pontevedra. Coral Polifònica de Pontevedra.

1976 *Concierto para oboe y orquesta de cámara*. G: RCA

1977 *Y después...* per a clarinet en si bemol i un percussionista. Teatro Real Grupo LIM. Finalista en el *II Concurso de Composición de la Confederación de Cajas de Ahorros*. G: RNE; E: Alpuerto.

De vez en cuando per a quartet de clarinets. Madrid Grupo LIM.

1978 *Recordando a Ramón Gómez de la Serna* per a soprán, clarinet, violoncel i un percussionista. Madrid. Grupo LIM.

15 Greguerías de Ramón Gómez de la Serna per a cor i grup instrumental. Italia. Encàrrec de RNE. G: RNE.

Configuración I per a violí, viola i violoncel. V Festival Hispano-Mexicano de Música Contemporánea. Mèxic.

1979 *Impromptu* per a cinc percussionistes. Barcelona. Grup de Percusionistes de Madrid.

1980 *Concierto galante* per a flauta, corn anglés i orquestra. Teatro Real. Premio Arpa de Oro de la Confederación Española de Cajas de Ahorros. G: RNE i RCA. E: Alpuerto.

Los derechos del niño per a quartet vocal. Encàrrec de la Confederación Española de Cajas de Ahorros. G: RCA.

1982 *Concierto* per a oboé i orquestra de cambra. G: RCA.

1985 *Sinfonía concertante* per a orquestra simfònica. Teatro Real: Orquesta Nacional de España. Teatre Municipal de Valencia: Orquesta Municipal València. Alacant: Festival Internacional de Música Contempor-nea, Orquesta Simfònica d'Euskadi. Encàrrec Ministerio de Educación y Ciencia. G: RNE. E: EMEC

Concertante per a 2 trompetes en Do, 2 trombons i 4 percussionistes . Europalia 85 Brusel·les. Conjunto Instrumental de Madrid.

Impromptu per a flauta. Circulo de Bellas Artes Madrid. G: Coproducció Mundimúsica y Círculo de Bellas Artes Madrid

Sonata K 91 de Domenico Scarlatti. instrumentació per a oboé, fagot, trompeta i trombó. II Semana de Música Española. Festival de Otoño de la Comunidad de Madrid. Sala "Juan de Villanueva" Museo del Prado.

Retrospectiva de Monpou a Bach. Alcoy.

1986 *Concierto Mediterraneo* per a gran banda simfònica. Encàrrec de l' Ajuntament de Valencia.

1987 *Homenaje a Cabanilles* per a orgue. València. Encàrrec de la Fundació Cabanilles València. G: RNE.

1988 *Divertimento* per a flauta i clave. Sala "Villanueva" Museo del Prado Madrid.

1989 *Divertimento* per a contrabaix. Centro para la difusión de la música contempor-nea. Madrid.

Música para una inauguración per a orquestra simfònica. Teatro Monumental. Madrid. Orquesta RTV. G: RNE.

Fantasia Galante per a guitarra. Versió del concertista mallorquí Gabriel Estarellas. E: Edizioni Musicale Bérben Ancona (Italia).

1990 *Fantasia* per a clarinet. Centro Internazionale di Danza Roma E: EMEC

Configuraciones sinfónicas per a orquestra. Castillo Santa Bárbara, Alicante. Orquesta Nacional de España. G: RNE

Cuarteto Romántico per a quatre saxofons. Circulo de Bellas Artes, Madrid. Cuarteto Orpheus. G: RNE.

1991 *Concierto* per a violoncel i orquestra. Teatro Monumental Madrid. Orquesta RTVE, solista Lluís Claret. VII Premio Internacional Reina Sofía. G: RNE. E: EMEC.

Figura a nombrosos articles de premsa, publicacions i revistes especialitzades nacionals i estrangeres i a una extensa bibliografia com ara *Compositors Contemporanis Valencians*, València 1987, *Història de la música a Alacant*, Alacant 1983, *Historia de la Música Española*, Madrid 1983 i a enciclopèdies de música com *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* on hi trobam el següent: *Sein erstes Orchesterwerk, die Symphonische Dichtung 'C-diz' wurde 1960 in Palma de Mallorca uraufgeführt.*

Algunes de les activitats de darrera hora són haver estat membre del Jurat del III Premio Iberoamericano Tomás Luis de Victoria, Mèxic 2000, l'acabament de la *IV Sinfonia* (Desembre 2000) i de la *Rapsodia* per a guitarra (2001).

Sigles emprades:

E	Edició
EMEC	Editorial de Música Española Contemporánea
G.	Gravació
JJ. MM.:	Juventuts Musicals
LIM:	Laboratorio de Investigación Musical
RNE:	Radio Nacional de España
RTVE:	Radio Televisión Española
SIMC:	Sociedad Internacional de Música Contemporánea.

De més a més de les cites documentals i bibliogràfiques esmentades altres fonts són *curricula*, catàlegs d'obres, premsa nacional i estrangera i comunicacions personals amb el compositor.

RESUM

La intención de la presente noticia es la de registrar un testimonio m-s de la facultad de Mallorca de concebir, forjar y acoger músicos universales.

ABSTRACT

The idea of the present new is to register one more evidence of the Mallorca's faculty of conceiving, forging and receiving universal musicians.

CRÒNICA
ARQUEOLÒGICA
DE LES ILLES
BALEARS

El sepulcre megalític d'Alcaidús. Avanç de l'excavació

LLUÍS PLANTALAMOR MASSANET
JOSEP MARQUÈS MOLL

Situació

Al límit mateix dels termes de Maó i Alaior, el camí de Cotaina passa per una elevació del terreny on hi ha les cases del lloc de Montplè. En aquest indret s'hi localitzen dues sepultures megalítiques que ja foren estudiades fa anys per J. Flaquer i Fàbregas.

El sepulcre de Montplè, està situat a llevant del petit turó i a la banda del camí on es situen les cases de la finca, dins el terme de Maó; presenta una cambra rectangular amb entrada per una llosa perforada. El d'Alcaidús és a "ses tanques de Montplè", ja dins el terme d'Alaior, just a la banda nord del camí, quasi davant les cases de Montplè.

Antecedents

Com ja hem assenyalat, el lloc va ser objecte d'estudi per Joan Flaquer i Fàbregas, que excavà els dos sepulcres i entregà el material al Museu de Menorca. Han estat diversos els autors que han esmentat aquests treballs. Els monuments foren, també, tornats a estudiar per un de nosaltres en anteriors ocasions, tot aportant nova documentació.

Aprofitant els materials ossis dipositats per Flaquer al Museu, també es pogueren fer unes analítiques que ens permeteren situar un moment d'ús del sepulcre de Montplè. Degut al temps i a que Flaquer inclou dins la mateixa denominació els dos monuments, es fa difícil veure a quin dels dos monuments pertanyen els resultats, encara que una lectura detallada de la memòria ens fa decantar per la hipòtesi que el monument que excavà Flaquer és el d'Alcaidús i és encara dubtosa la seva intervenció al de Montplè.

És a finals de l'any 2000 que, amb motiu de l'obertura d'un portell a la paret de la tanca per la construcció d'un nou habitatge dins d'aquesta parcel·la, la tallada de vegetació i la remoció superficial de terra, posa de manifest que la intervenció de Flaquer no havia exhaurit els nivells arqueològicament fèrtils. És per això i per la necessitat de marcar l'àrea de protecció del jaciment abans de començar les obres, que es decidí fer una excavació arqueològica d'urgència amb l'autorització del Consell Insular de Menorca i el vist i plau del Dr. Juan Antonio Seguí Mercadal, propietari dels terrenys. Els treballs d'excavació es realitzaren amb la col·laboració de personal del servei de patrimoni del Consell Insular de Menorca.

L'equip dirigit pels que subscriuen i amb l'especial col·laboració de Gabriel Gelabert Perelló, com equip del Museu de Menorca, ha estat el qui ha dut a terme totes les tasques d'excavació i documentació del monument.

L'abundància de material ceràmic que proporcionà el jaciment i les inclemències del temps, van aconsellar iniciar d'immediat la neteja dels materials i a hores d'ara es continua amb les tasques d'inventari i estudi dels materials i amb diverses analítiques, que després haurem d'interpretar en el seu context.

Desenvolupament dels treballs de camp

En el moment d'intervenir al jaciment ja s'havia fet una primera neteja de vegetació i remoció superficial de terra en algun punt. Tot i això, va ser necessària una segona neteja de vegetació per marcar els punts de la quadrícula que agafés tot el monument i l'àrea immediata. La quadrícula es va fer d'acord amb els eixos longitudinals i transversals del monument. D'aquesta manera es va marcar un rectangle de 10 per 11 metres dividit en quadres de 1 x 1 m signats amb les majúscules A, B, C, D, E, F, G, H, I i J en sentit transversal a la façana i amb els nombres 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 11 en sentit longitudinal. El punt més alt sobre la llosa perforada de l'entrada ens serví de cota 0 per situar també en profunditat totes les troballes de l'excavació, que es plantejà per unitats estratigràfiques, que es van excavar per extensió, una volta definides. (Làmina XIX, 1 i 2; Làmina XX, 3).

A l'excavació es va poder documentar que la intervenció de Flaquer va ésser molt exhaustiva, tenint en comte l'època en que aquesta es va fer, ja que foren molt poques les restes trobades a l'interior de la cambra. També sembla encertada la informació de Flaquer que el lloc on hi ha el monument va ser utilitzat com a pedrera a mitjans del segle XIX. El que sembla que no va excavar va ser l'exterior del monument, on hi trobarem gran quantitat de material ceràmic, encara que molt trencat, i un nombre considerable d'ascles de sílex. Així doncs, les feines d'estudi del material, que tot just han començat, es presenten complexes.

Descripció del monument

Dins la línia general dels sepulcres megalítics menorquins el cas d'Alcaidús estaria classificat com un sepulcre de corredor. Té l'accés mitjançant un escaló que dona pas al corredor, del qual es conserva solament la llosa de la part dreta, encara que una mica desplaçada.

Una gran pedra perforada, amb un rebaix per encaixar-hi la porta, dona pas a la cambra. Aquesta pedra perforada està encaixada al terra amb pedres més petites en forma de falca. (Làmina XX, 4)

La cambra està tancada a l'est per una gran llosa, de la qual avui només conservem la part inferior; al nord és delimitada per dues grans lloses, encara que originàriament n'hi havia una tercera; i al sud per tres lloses posades, com la resta, en posició vertical. (Làmina XXI, 5 i 6).

Totes aquestes grans pedres reposen sobre un solc fet a la roca mare i s'acaben d'encaixar amb petites pedres a manera de falques. (Làmina XXI, 7). De totes maneres no creiem que aquest petit rebaix a la roca natural fos suficient per aguantar tota aquesta estructura i entenem que allò que donava solidesa al conjunt era el túmul que es construí just al voltant de tot el monument, fet amb grans pedres i omplint els petits espais que hi quedaven al mig amb pedres més petites. Aquesta estructura la trobem encara ben conservada a la part meridional i un parell de filades a la cara nord.

Problemàtica per a la classificació dels materials i cronologia

És evident que fins que no tinguem la totalitat del material net i ben documentat no podrem fer una classificació tipològica definitiva ni establir un marc cronològic per aquest material.

Com ja hem assenyalat, aquest jaciment ens ha proporcionat una gran quantitat de material ceràmic, molt fragmentat i amb gran quantitat de concrecions per haver estat cobert per unes terres molt argiloses.

Tot i això podem fer un primer avançament dels materials que tenim després d'haver-ne fet la neteja d'aproximadament el 90%.

Quant a les formes que trobem, les podem dividir en :

- Contenedors cilíndrics de base plana o arrodonida amb monyons laterals superposats, alguns d'ells perforats, o decorats amb cordons laterals i vores de secció recta.
- Vasos tipus *Horguen*.
- Vasos esfèrics de parets obertes o tancades.
- Vasos globulars, freqüentment amb vores rectes inclinades cap a l'interior i monyons perforats.
- Vasos troncocònics amb cordons i incisions verticals
- Plats o tapadores còniques amb vora oberta que en algun cas està decorada amb un cordó.
- Vasos de boca oberta freqüentment amb peu diferenciat.
- Peus de trípode, possiblement de vasos globulars o esfèrics.
- Vasos carenats.

La major part dels fangs són compactes i varien dels tons grisos al negre i freqüentment s'acaben amb un espatulat a l'exterior. També trobem pastes més clares de tons rosats i ocres que, en alguns casos, ens recorden les ceràmiques púniques de fabricació eivissenca (púnico-ebusitanes) per la seva textura i color, tot salvant-ne la gran diferència cronològica.

La major part dels desgreixants són silíceus, encara que hem pogut observar algun fragment amb desgreixants càlcics.

Tots els grups ceràmics trobats a les coves amb façana megalítica de Biniai Nou els trobem representats també al sepulcre d'Alcaidús. Això ens fa pensar en un marc cronològic que va del III mil·lenni fins a la primera meitat del II mil·lenni aC, amb un fort contacte amb les ceràmiques dels grups sards de Bonnanaro, Monteclaro i sub-Ozieri. Aquest fet queda reforçat si comparem aquests materials amb els materials pretalaiòtics de Biniac-l'Argentina que han estat datats per TLD entre la segona meitat del III mil·lenni i inicis del II mil·lenni aC.

Comparant tots aquests grups de materials amb els d'Alcaidús veiem, possiblement, que en aquest jaciment trobem un major percentatge de material comú a les fases antigues de Biniai Nou (formes globulars amb anses amb perforacions verticals). Si a aquest fet hi afegim la troballa de decoracions impreses que ens recorden els grups del neolític final i possibles tapadores o plats de forma cònica, podríem establir un primera utilització d'aquest monument a unes fases lleugerament més antigues.

Aquestes datacions proposades contrasten amb les datacions absolutes obtingudes per 14C dels ossos de l'interior de la cambra i del corredor del sepulcre d'Alcaidús (336030 BP, 334030 BP, 322035 BP, 311030 BP, 307535 BP). Sembla evident que, tret d'algun petit possible fragment, no hi ha ceràmica talaiòtica a l'exterior del monument, encara que les datacions de l'interior ens documenten un ús pretalaiòtic final - talaiòtic inicial.

Aquest fet també el trobem a Biniac-l'Argentina, on la diferència cronològica entre les restes òssies datades per 14C i el material ceràmic pretalaiòtic datat per TLD, trobat majoritàriament a l'exterior, són prou considerables. Aquest fet només el podem explicar com una buidada d'aquests monuments per a ser reutilitzats en època tardana.

Conclusions

El grup de sepulcres megalítics de Menorca oriental ja fa temps que va ser definit i és dins aquests grup on incloem el sepulcre d'Alcaidús, juntament amb els de Montplè, Binidalinet i ses Roques Llises. Posteriorment han estat donats a conèixer altres monuments funeraris d'aquestes característiques a la costa nord de l'illa, com són els casos de Ferragut i Son Ermità, però el fet que aquests monuments hagin estat objecte d'intervencions descontrolades no ens permet tenir-ne un coneixement prou complert. Aquests dos exemplars més occidentals queden aïllats del que és el grup de sepulcres de la Menorca oriental i, a més, sembla que no tenen la mateixa evolució proposada per aquest grup, que és el precedent de les navetes de tipus intermedi.

També ja havíem fet esment de les relacions d'aquests jaciments amb els de Son Bauló i s'Aigo Dolça, entorn a la badia d'Alcudia, a Mallorca. La relació és ben clara si també comparem el material ceràmic i lític. S'ha proposat també un possible contacte amb els sepulcres del grup occità de *Causes* i amb algun petit megàlit de la zona provençal.

Els megàlits de la zona meridional de la península ibèrica, juntament amb els de la costa catalana, els podem comparar als casos menorquins quant a la seva estructura interna però no en el seu aspecte extern, ja que en els casos que presenten túmuls, aquests són ben diferents dels murs adossats que presenten els sepulcres menorquins.

Finalment creiem que caldria aprofundir en l'estudi de les possibles relacions amb els grups de sepulcres corsos i sards perquè les similituds estructurals són prou importants i vénen reforçades per l'evident similitud dels materials ceràmics ja apuntats per Menorca, però que també hem de fer extensible a Mallorca, si comparem els materials de s'Aigo Dolça amb els del grup de Bonnanaro a Sardenya.

Bibliografia

- ARNAL, J. (1963). *Les dolmens du departament de l'Herault*. Paris.
- ARRIBAS PALAU, A; FERRER PALMA, J. E. (1997). *La necrópolis megalítica del pantano de los bermejales*. Monogràfica Arte y Arqueologia 39. Universidad Granada, Granada.
- ATZENI, E., CONTU, E., FERRARESE CERUTI, M.L. (1987). "L'età del rame nell'Italia insulare: la Sardegna". *L'età del rame in Europa*, Viareggio, pp. 441-467.
- AUDIBERT, J. (1958). "Notes de préhistoire provençale I. Les hipogées préhistoriques de Fontevielle. B. du Rh". *Provence historique*.

BOSCH i LLORET, A., CHINCHILLA i SANCHEZ, J., MERCADAL i FERNANDEZ, O. i TRRUS i GALTER, J. (1993). "El paradolmen de Tafania (Ventalló)". *Cypsela* X, Girona, pp. 30-50.

CALVO TRIAS, M., COLL CONESA, J. i GUERRERO AYUSO, V.M. (1997). "El dolmen de S' Aigua Dolça. Sepulcro colectivo del pretalayotico." *Rev. Arqueologia*. Madrid.

CONTU, E. (1996). "Problematica e inquadramento culturale. L'antica età del bronzo". *Atti di cong. di Viareggio*. 9-12 /17 1995, Firenze, pp. 385-396.

CONTU, E.(1955). "Ipogei eneolitici di Ponte Secco e Marinaru presso Sassari". *Studi Sardi*. Vol.XII-XIII, Sassar. pp. 21-89.

COURTIN, J. (1976). "Les civilisations néolithiques en Provence". *La préhistoire française- Tom II. Les civilisations néolithiques et préhistoriques de la France*, Paris, pp.256-266.

DEPALMAS, A. (1989) "La cultura di Monte Claro: considerazioni e aspetti tipologici". *Antichita' Sarde*. N° 2, Sassari, pp. 5-62.

FERRARESE CERUTI, M.L. (1972-1974). "La tomba XVI di Su Crucifissu Mannu e la cultura di Bonnanaro". *Bolletino di Paleologia Italiana* XXIII, Vol. 81, pp. 113-210.

FERRARESE, M. L. (1980): "Le domus de janus di Mariughia e Canudedda e il dolmen di Motorra. Dorgali". *Documenti archeologici*, Chiarella, pp. 57-65.

FLAQUER I FABREGAS, J. (1952). "Torre d'en Gaumés, excavaciones de 1943" *N.A.H.* 1, Madrid, pp. 118-120.

GARCIA ORELLANA, J. (1998). *Characterització de ceràmica pretalaiòtica de l'illa de Menorca mitjançant la datació per termoluminiscència*. Treballs del Museu de Menorca 18. Maó.

GORNÉS, S. Et alii (1992). "Nous monuments funeraris del món pretalaiòtic de Menorca" a G. Rosselló Mordoy (ed.) *La prehistòria de les illes de la mediterrània occidental*. X jornades d'estudis locals, Palma, pp. 419-441.

GUERRERO AYUSO, V.M., COLL CONESA, J. i CALVO TRIAS, M. (1997) "Estado actual del Megalitismo en Mallorca. El yacimiento arqueológico de S'Aigua Dolça". *II Congreso de Arqueologia Peninsular. Tomo II. Neolítico, Calcolítico y Bronce*, Zamora.

LUGLIE, C. (1995). "Forme ceramiche della prima età dei metalli e della cultura di Monte Claro nell'Oristanese". *Atti del convegno "La ceramica artistica, d'uso e da costruzione nell'Oristanese dal neolitico ai giorni nostri"*, Oristano, pp. 71-99.

LUGLIE, C. (1996). *Elementi culturali del neolitico medio-superiore da alcuni insediamenti del Sinis. La ceramica nel Sinis dal neolitico ai giorni nostri*, Oristano-Cabras, pp. 57-95.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (1991) *Arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Treballs del Museu de Menorca 12, Maó.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (1993). "Algunes observacions sobre l'hipogeisme i el megalitisme a Menorca". *Homenatge a Miquel Tarradell*, Estudis Universitaris Catalans, Barcelona, pp. 309-323.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (1975). "Algunas consideraciones sobre los sepulcros megalíticos de Menorca". *Santuola* II, Santander, pp.153-173.

PLANTALAMOR MASSANET, L.; LÓPEZ PONS, A. (1983). "La naveta occidental de Biniac-l'Argentina (Alaior - Menorca)". *N.A.H.* 15, Madrid, pp. 359-381.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (2000). "Anàlisi comparativa i seqüència cultural" *Biniaï Nou el megalitisme mediterrani a Menorca*, pp. 129-140.

PIANTALAMOR MASSANET, L. (2000). "Estudi i inventari del material" *Biniaï Nou el megalitisme mediterrani a Menorca*, pp. 55-112.

PLANTALAMOR MASSANET, L.; Marquès Moll J. (2000). "Estudi arquitectònic" *Biniaï Nou el megalitisme mediterrani a Menorca*, pp. 37-54.

ROSSELLO BORDOY, G. (1966). "Excavaciones en el círculo funerario de Son Bauló de Dalt (Santa Margarita. Isla de Mallorca)" *E.A.E.* 51, Madrid.

ROSSELLO BORDOY, G., PLANTALAMOR MASSANET, L, i LOPEZ PONS, A. (1980) "Excavaciones arqueológicas en torre d'en Gaumes. (Alayor-Menorca) I. La sepultura megalítica de Ses Roques Llises". *N.A.H.* 8, Madrid, pp. 71-138.

TARRUS, J. (1999). "Réflexions sur le mégalithisme en Catalogne". *Mégalithismes de l'Atlantique à l'Étiopie. Sous la direction de Jean Guilaine*, Paris.

USAI, E. (1988). "Aspetti della cultura eneolitica de Monte Claro". *Quaderni didattici 1/1988. Riti funerari nel mondo prenuragico*, Cagliari, pp. 19-22.

RESUMEN

Informe que complementa anteriores estudios realizados sobre las sepulturas dolménicas de Alcaidús en Menorca. Los autores abogan por una posible relación con culturas afines de Cerdeña que presentan una clara relación con estas manifestaciones arcaicas del megalitismo en las Baleares mayores.

ABSTRACT

A report complementing previous studies on the dolmenic tombs of Alcaidús in Minorca. The authors suggest a possible relations with similar cultures in Sardinia, which show clear links with the ancient megalithic monuments found in the larger of Balearic Islands.

Talatí de dalt (Maó - Menorca) Avenç dels resultats de les excavacions fetes entre 1997 i 2000.

GUSTAU JUAN
JOAQUIM PONS
OCTAVI PONS
CARMEN LARA
JOSEP MARQUES
FRANCESC ISBERT

Situat a 4 km del nucli de Maó, Talatí de Dalt és un jaciment talaiòtic de mitjanes dimensions -d'entorn a 1 ha d'extensió- d'aspecte aturonat, on s'hi poden distingir un talaiot central i un de secundari, un recinte de taula amb la pilastra central sencera, tres recintes coberts i un nombre indeterminat de runes, algunes identificables i altres de difícil identificació en l'estat actual.

Entre 1997 i 2001 un equip tècnic d'*Amics del Museu de Menorca* format pels arqueòlegs Joaquim Pons, Octavi Pons, Carmen Lara Josep Marqués i Gustau Juan i el restaurador Francesc Isbert, amb l'estalò científic i d'infraestructures del *Museu de Menorca*, hi va fer quatre campanyes d'excavació. Tot i que hi ha encara alguns materials per acabar d'estudiar i proves analítiques pendents, hem cregut oportú donar un avançament del que han estat aquests quatre anys de treballs i oferir-ne uns primers resultats.

Antecedents

El jaciment és esmentat ja d'ençà de la primera literatura sobre la prehistòria de l'illa; però és conegut, sobretot, per la taula amb una pilastra lateral caiguda sobre la central, que ha esdevingut una de les postals tòpiques de la Menorca turística (lãm. XXII, 1).

Abans dels anys 50 s'hi havia fet alguna intervenció arqueològica; però el monument havia estat emprat, fins i tot, com a pedrera. Als darrers anys s'hi havien fet campanyes de neteja i s'hi havia posat alguna senyalització.

Quatre campanyes d'excavacions

Va ésser l'any 1997 quan, per iniciativa d'un mecenes particular, Bernat Sintes Palacios, *Amics del Museu de Menorca* hi va portar a terme una primera campanya d'excavació. La campanya havia de consistir, en principi, en excavar un recinte cobert que, al llarg dels segles s'havia anat reblint fins pràcticament el sostre, sobretot quan es va anivellar el terreny i es van arrasar part de les estructures per tal de convertir el seu espai en terra de conreu, amuntgant sobre les més sòlides el pedreny tret de la resta del jaciment. El 1999 es va fer una nova campanya, ja sota la modalitat de camp de treball arqueològic, adreçat a estudiants universitaris d'història, amb un pla de treball que pretenia excavar una zona aparentment buida entre dos grans clapers allargats en direcció nord-sud, on hi havia tot un seguit d'estructures, en gran part esfondrades. L'experiència es va repetir el 2000; però, en passar el jaciment a gestió d'una empresa privada, el 2001 s'hi va fer una darrera campanya

amb estudiants de la Boston University i es va traslladar el camp de treball a Torre d'en Galmés.

Durant aquestes quatre campanyes es va intervenir sobre uns 320 m² de l'àrea sud de l'assentament. A la primera campanya es va posar al descobert un pati tancat, amb un sitjot dins el mur de tancament sud, un edifici cobert i un corredor entre edificis. Les altres tres campanyes es van centrar a un espai aparentment buit, que havia estat convertit en terra de conreu, on les excavacions van posar al descobert tot un seguit d'edificis molt arrasats, que havien sofert, també, diverses remodelacions. (Làm. XXII, 3).

Les construccions

El conjunt que es va excavar presenta una gran diversitat constructiva, la part més ben conservada del qual és la sud, on limita amb el mur perimetral del jaciment. Més al nord, entre els dos clapers, les construccions estaven molt arrasades, segurament de manera intencionada per tal de convertir l'espai en terra de conradís

El pati i el corredor

El mur perimetral del jaciment, abans esmentat, tanca, pel seu interior, un pati trapezoïdal de 4 x 3 m que conserva els paraments fins una alçada de 2 m (làm. XXIII, 5); dins el mur del racó sud-est hi ha un petit sitjot, que vam trobar ple de ceràmica fragmentada i restes animals; al nord-oest, un corredor, que originàriament podria haver estat cobert, comunica amb la resta de les edificacions de l'assentament.

Les estructures 3 i 1

Tot el costat nord-est del pati i del corredor és ocupat per un edifici, amb la coberta en gran part sencera, on s'hi entra per un portal adintellat i que vam nomenar estructura 3 (làm. XXIII, 6). Aquest edifici, de planta irregular, té un nucli central massís i espais al voltant; a un racó de la part superior hi ha un parell de filades de pedres que ens suggereix que l'estructura 3 podria ésser el semisoterrani d'un edifici superior, avui desaparegut; des d'aquest punt es baixa a l'interior de l'edifici per una mena de corredor, on hi vam trobar l'esquelet d'una adolescent d'entre 15 i 17 anys.

Un altre edifici cobert amb pilastra central, numerat com a estructura 1 (làm. XXIII, 4), que es conserva perfectament i que en començar l'excavació ja era del tot buit, tanca l'altra part del corredor i la part nord-oest del pati. Enfront de la portalada hi ha la baixada a una cova artificial i al racó esquerre una petita estança, a on s'hi entra per un accés molt baix.

La resta de les construccions

Cap al nord les restes de construccions que vam treure a llum presenten un alt grau de remodelacions i d'arrasament (làm. XXII, 3). Al centre s'hi pot distingir una estructura allargada molt malmesa que, en el seu moment, pogué ésser un forn (làm. XXIV, 7); d'aquí s'hi va treure una mostra d'estratigrafia, que en aquest moment està en estudi per part d'una especialista. Corrent de nord a sud pel costat de ponent del possible forn, un enllosat sembla esdevenir un vial, que estaria delimitat per tot un seguit d'estructures cobertes del claper de ponent, tot formant una mena de carrer que, pel sud, comunica amb un corredor cobert, avui en gran part esfondrat, que degué ésser amortitzat cap a la conquesta romana de l'illa; la part més nord de la zona excavada entra dins una casa talaiòtica de pati central amb part dels elements estructurals caiguts in situ.

Les excavacions i estratigrafia

El 1997 es va marcar una quadrícula de 16 x 12 m, dividida en quadres de 4 x 4 m, que es van signar amb lletres minúscules, de l'a a l'l. El 1999, ja organitzat com a camp de treball estable, es va fer una nova quadrícula progressiva de sud a nord, amb un front de quatre quadres de 4 x 4 m, numerat amb nombres romans. Aquesta nova quadrícula incloïa els quadres i i j de la de 1997.

Les excavacions es van fer amb una tècnica mixta de quadre i estructura. El 1997 es va excavar el pati, l'estructura 3 i el corredor. Cada una d'aquestes unitats va donar una estratigrafia diferent: el pati s'havia convertit en un abocador a partir del sitjot i, posteriorment, es va acabar de reblir amb altres materials del propi jaciment; així que presentava una doble estratigrafia: la pròpia de l'abocador originari i, per sobre i invertida, la del material transportat d'una altra part del jaciment, per tal de convertir el seu espai en terra de conreu.

L'estructura 3 tenia, en principi, la mateixa estratigrafia que el pati, però que va ésser modificada per una reocupació musulmana de cap als segles XII i XIII i per un rebliment posterior, des de dalt, de l'edifici.

El corredor va presentar una seqüència més senzilla, amb una successió de tres estrats: el primer, superficial, d'entre 10 i 25 cm. -fins on arribava una arada- era terra de conró, color marró fosc molt remoguda, amb una mescla de materials bastant rodats, que van del pretalaiòtic fins a època moderna. El segon nivell era terra de color marró més clar i amb una potència d'entre 5 i 30 cm però menys remoguda i amb els mateixos materials; corresponia, també, a terra de conró, però que no hi havia arribat l'arada i el material no era tan rodat. El tercer nivell corresponia a una terra més grisenca, una mica cendrosa, de potència irregular que mai sobrepassava els 30 cm, i que va donar uns materials variats però cronològicament homogenis, d'entre el final de la II Guerra Púnica i la conquesta romana de l'illa, a les acaballes del segle II aC. La resta de la zona excavada, tret de l'interior del possible forn, va presentar, bàsicament, la mateixa estratigrafia amb petites variants puntuals, que vam anar dividint en diferents unitats estratigràfiques per qüestió metodològica.

Materials

Les quatre campanyes fetes a Talatí de Dalt han donat materials molt fragmentats -la majoria ceràmica- que documenten l'ocupació humana de l'indret des dels primers moments de la prehistòria fins a la conquesta cristiana del segle XIII.

pretalaiòtic

Pel que fa als materials pretalaiòtics (calcolític-bronze inicial) s'han documentat tot just una dotzena de fragments de ceràmica, molts d'ells informes, qualque un dins regatells de la roca mare, però la majoria mesclats amb altres als nivells superficials.

talaiòtic

Més abundós ha estat el material talaiòtic (lâm. XXIV, 8: 1 i 2), encara que a cap dels nivells ha sobrepassat el vint per cent. Bona part acompanyava materials clàssics d'entre els segles IV i I aC; un petit grup, però, està documentat a altres jaciments en contextos del talaiòtic mitjà (edat del ferro antiga).

púnic

El material púnic (làm. XXIV, 8: 3 i XXV, 9: 5 a 6), sobretot ebusità, és el més important de l'àrea excavada, als voltants d'un terç de tot el conjunt. En són destacables les àmfors i gerres ebusitanes PE 17 i Eb 69 i diferents tipus de bols; però també hi són ben representades les àmfors PE 16 i les cilíndriques africanes tipus Maó· C; els materials anteriors al segle III tot i ésser-hi documentats, no són abundosos.

romà republicà

L'època romana republicana hi és també ben representada: àmfors grecoitàliques i Dressel I amb bols de ceràmica campaniana, peces de ceràmica de cuina itàlica i uns pocs fragments d'italomegàrica (làm XXVI, 10: 7). Cal destacar una àgata amb entalladura feta amb la tècnica etrusca a *globolo*, d'entre els segles II i I aC, que representa un sàtir o tal vegada el mateix Dionís, classificada per Ángeles Castellano, del *Museo Arqueológico Nacional* (làm. XXII, 2); dissortadament la peça va sortir al nivell superficial i, per tant, fora de context.

ibèric

Un altre material ben documentat és l'ibèric. Es van trobar, com a la resta de l'illa, una remarcable quantitat de ceràmica grisa del tipus dit emporità (gerretes D I i escudelles A I), però també restes de kalathos i urnes pintades (làm. XXV, 9: 4:).

romà alt imperial

Al pati i a l'estructura 3 aquests materials es troben al nivell superior de l'escombrera originària, però a la resta de l'excavació el trobam als dos nivells primers. Són materials del començament de l'imperi, que mai arriben a ultrapassar el segle II, bàsicament època d'August i Tiberi: TS aretina -amb algunes marques, entre d'elles un Ateius-, parets fines i àmfors laietanes i ebusitanes tardanes, bàsicament. A partir d'aquí hi ha un buit de dos segles.

baix imperial

A nivell de ceràmica, el material baix imperial que van donar les quatre campanyes d'excavació es va reduir a una dotzena de fragments, la majoria TS africana D. L'altre element baix imperial que es va trobar va ésser l'esquelet d'una adolescent d'entre 15 i 17 anys datada per C14 entre els segles V i VII, que va ésser estudiada per l'antropòleg José L. Gómez.

musulmà

Als nivells superficials, entre les pedres del claper de ponent, que vam començar a desfer i l'interior de l'estructura 3 va sortir una certa quantitat de material musulmà (làm. XXVI, 10: 9). La major part és ceràmica comuna de l'època almohade: ribells, safes, gerres etc.

Analítiques

Durant les quatre campanyes d'excavacions s'han pres mostres i encarregat diverses analítiques, algunes ja fetes i amb els resultats, d'altres encara pendents.

anàlisis de C14

Hi ha vuit mostres, de les quals tres són fetes a Barcelona, pel mètode C14 no calibrat, a càrrec de Joan S. Mestres, el 23 de juny de 1999:

- Mostra sobre os animal; interior de l'estructura 3; nivell inferior, corresponent al nivell 3 del pati; datació 2060 \pm 45 BP.
- Mostra sobre os animal; pati; nivell 5; datació 2300 \pm 60 BP.
- Mostra sobre carbò; pati; nivell 5; datació 2260 \pm 120 BP.

Les altres sòn fetes a Brussel·les, al laboratori de l'Institut Royal du Patrimoine Artistique, pel mètode de C14 calibrat, a càrrec de Mark Van Strydonck, els dies 31 de maig i 17 de juliol de 200:

- Mostra sobre os humà; corredor de baixada a l'estructura 3; datació 1490 \pm 40 BP (430-650 dC).
- Mostra sobre carbò; quadre V; UE 3; datació 2160 \pm 25 PB (260-110 aC).
- Mostra sobre os animal; quadre V; UE 3; datació 2140 \pm 40 BP (260-40 aC).
- Mostra sobre carbò; estructura 5 (possible forn); UE 15, sobre roca mare; datació 2775 BP (1000-830 aC).
- Mostra sobre carbò; estructura 5; UE 15; datació 2275 \pm 25 BP (320-200 aC).

fitòlits

Sòn cinc mostres fetes el 2002 a Barcelona per Jordi Juan i Trasseras i Joan Carles Matamala Mellin:

- Mostra 1: Quadre XII, UE 2; fons de ceràmica talaiòtica, residus orgànics; resultat sense determinar.
- Mostra 2: Quadre XII, UE 2; bol talaiòtic, residus orgànics; resultat: producte lacti amb cereals (esquelets de *triticum sp*).
- Mostra 3: Quadre X, UE 2; molò (molí de mà talaiòtic), superfície activa; resultat: processat de cereals (*triticum aestivum/durum*).
- Mostra 4: Quadre V, UE 3; molò, superfície activa; resultat: sense determinar.
- Mostra 5: Estructura 5, UE 15; molò, superfície activa; resultat: processat de cereals (*triticum aestivum/durum*).

Cronologia

Amb les dades que tenim en aquest moment és difícil determinar quan es van construir les edificacions que es van treure a llum amb les quatre campanyes d'excavacions. Tanmateix, les datacions de C 14 es corresponen amb les cronologies dels materials que es van treure i amb les de nivells d'altres jaciments que han donat materials similars.

Així, podem afirmar que l'indret va tenir una primera freqüentació humana cap al calcolític-bronze inicial l'etapa denominada pretalaiòtic- però la migradesa dels indicis i la falta de construccions atribuïbles a aquesta etapa no ens fa possible determinar el seu abast.

Tenim una datació absoluta d'entre el 1000 i el 830 aC, que correspon al talaiòtic mitjà i ceràmiques relacionables amb aquesta datació que, a altres jaciments, s'atribueixen a aquest període.

Hi ha unes quantes mostres -molt poques- de materials d'importació anteriors al segle III aC. D'aquest darrer segle ja en són més abundosos els materials i tres de les mostres de C14 ens suggereixen aquesta cronologia.

El moment més ben representat és el que va de la II Guerra Púnica a la conquesta romana de l'illa, el 123 aC. Correspon al nivell inferior del pati i a l'UE 3 de la resta de

l'excavació. Aquí tenim correspondència clara entre diferents materials (púnics, ibèrics, romans i indígenes) i les datacions de C14.

A partir d'aquí, els materials mostren una continuïtat d'ocupació fins a la meitat del segle I dC, que es correspon amb la mostra de C14 tretada de l'interior de l'estructura 3. Després tenim un buit de materials i de datacions fins l'època tardo romana o bizantina, amb molt pocs materials i una reutilització puntual d'aquesta part del jaciment per a enterrar-hi una adolescent.

Finalment tenim una clara ocupació d'època musulmana, als segles XII i XIII i un abandonament d'aquesta part del jaciment, que es converteix en terra de conreu.

Conclusions provisionals

Amb els elements que tenim fins aquest moment, podem concloure que aquesta part del jaciment va tenir qualche ocupació humana durant el pretalaiòtic (calcolític- bronze antic). Aquesta ocupació va adquirir una certa intensitat cap al començament del talaiòtic mitjà, època en què es van poder construir bona part dels edificis que veiem en aquest moment. Aquesta ocupació humana va continuar i, possiblement, es va intensificar cap als segles III-II aC. A partir de la conquesta romana aquesta part del jaciment es segueix ocupant fins a mitjan segle I dC, moment en què, per causes desconegudes s'abandona l'àrea, on segles després s'hi enterra puntualment una dona jove. Finalment, durant l'època musulmana es torna ocupar l'indret durant un període no molt llarg.

Pel que a la funció de les edificacions, el fet del poc espai interior de l'estructura 3 en comparació amb les dimensions de la construcció, la seva posició a la part més baixa de l'assentament i les filades per sobre de l'actual edifici, ens suggereix que tant l'estructura 3 com la 1 podrien ésser semisoterranis amb una planta a sobre i que aquesta part del jaciment hauria pogut servir d'àrea artesanal de l'assentament.

Tanmateix, haurem d'esperar a tenir fets la resta d'estudis i anàlitiqus pendents per poder donar els resultats definitius d'aquestes quatre campanyes.

BIBLIOGRAFIA

- AGUAROD OTAL, C.: *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Zaragoza, 1991.
- BARBERA, J. *et alii*: *Ceràmica grisa emporitana*. Barcelona, 1993.
- BELTRAN LLORIS, A.: *Guía de cerámica romana*. Zaragoza 1998.
- CARTAILHAC, E.: *Les monuments primitifs des Iles Baleares*. Toulouse, 1892.
- CONDE I BERDÓS, M. J.: "Una producció de ceràmica característica del món ibèric tardà: el kalathos barret de copa". *Fonaments*, 8. Barcelona, 1992.
- COSTA, B., FERNANDEZ, J. H. I RAMON, J: *Miscelania de arqueologia ebusitana*. Eivissa 1998.
- HABELT, R.: *Conspectus formarum terrae sigillatae italico modo confectae*. Bonn, 1990.
- JUAN BENEJAM, G. *et alii*: *Guia de Menorca; patrimoni històric i cultural*. Maó, 1998
- JUAN BENEJAM, G.: *El poblament de Menorca; de la prehistòria a la baixa romanitat*. Maó, 1993.
- MIRÓ, J.: *Producción de ánforas romanas en Catalunya*. Oxford, 1988.
- MOREL, J.: *Céramique campanienne*. Roma, 1981.
- PERICOT GARCIA, L.: *Las islas Baleares en los tiempos primitivos*. Barcelona, 1975.
- PLANTALAMOR MASSANET, L. *L'arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Maó. 1991
- RAMIS I RAMIS, J.: *Antigüedades Célticas de la isla de Menorca*. Maó, 1818.
- RAMON, J: *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Eivissa 1991.
- ROSSELLO BORDOY, G.: *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*, Palma, 1978.
- SCILLANO, M, SIBELLA, P.: *Amfores; comment les identifier ?*. Aix en Provence, 1991.
- SERRA BELABRE, M. L. *et alii*: *Historia de Menorca.*, Maó, 1977.
- Vegas, M.: *Cerámica común romana del Mediterráneo occidental*. Barcelona, 1973.
- VV. AA.: "Arqueologia". *Enciclopèdia de Menorca*, tom vuitè. Maó, 1979.

RESUMEN

Informe preliminar sobre las excavaciones oficiales realizadas en el conjunto talayótico de Talatí de Dalt (Menorca) entre 1997 y 2001 por un equipo técnico de *Amics del Museu de Menorca*. Pese a que algunos materiales están pendientes de estudio y ciertas pruebas analíticas en vías de conclusión se ha considerado oportuno dar a conocer los resultados de las cuatro campañas realizadas, habida cuenta que el proyecto de investigación ha sido interrumpido.

ABSTRACT

A preliminary report on official excavations carried out on the group of talaiots known as Talatí de Dalt (Menorca) between 1997 and 2001 by a team of experts belonging to the association *Amics del Museu de Menorca*. Although some material has still to be studied and certain analysis have yet to be concluded, it was decided that some of the results of the four campaigns should be made public, due to the research project's suspension.

RECENSIONS

RECENSIONS

Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor. Volumen noveno: Indices*, Mallorca, Ayuntamiento de Lluçmajor, 2001, 654p. + 1 h., il.lustr.

La *Historia de Lluçmajor* del nostrat Dr. FONT OBRADOR ha assolit el seu final amb un volum d'índex.

Si no fóra així, mancaria un remat adient al considerable aplec d'informacions que constitueixen els vuit volums precedents, on es relaten i documenten abundosos perfils de l'esdevenir secular d'una de les contrades mallorquines de major extensió, i així mateix ben dotada de successos notables, una narració que avui per avui és la més àmplia i completa de la plèthora d'*històries locals* que venen florint a la nostra illa, sobretot de decennis ençà. El pas envant que, al meu parer, representa aquesta obra en son conjunt també en relació a altres de natura semblant aparegudes en el nostre àmbit més pròxim, ja vaig tenir l'oportunitat de exposar-ho amb més detall a *La "Historia de Lluçmajor" del Dr. Font Obrador. Consideracions entorn a l'obra i a les històries locals a Mallorca*, Lluçmajor, 1999, 123 p., il.lustr., a on remet.

En la present ocasió em referiré més particularment a aquest darrer volum, llarg de 654 pàgines, com no podia ser d'altra manera, donada la gran quantitat de material indexable a què es refereix, no sens abans ponderar l'immens ajut que suposen uns elements auxiliars d'aquesta natura per als qui han de manejar l'estudi de base. Per altra banda, cal reconèixer que és un objectiu no sempre fàcil d'aconseguir, en especial quant a l'elecció apropiada de les entrades temàtiques. Això ho sabem perfectament aquells autors qui hem hagut d'enfrontar-nos alguna volta amb aquest minuciós tràmit.

Un índex ben realitzat es converteix en tot cas en una encertada guia, en una espècie de brúixola -recordem que una denominació així gaudeix d'antecedents dins la terminologia arxivística, en la *Búrxula del present arxíu real de Barcelona, feta per Pere Benet ... (1601)*-per a detectar i localitzar amb facilitat aquells noms i conceptes, les paraules-clau diríem amb llenguatge de documentalista, que constitueixen l'essència dels subjectes tractats, amb extensió als personatges protagonistes i als llocs on es desenrotllen les respectives escenes. I, de manera complementària, per evitar que dins la massa de dades acumulada en el text expositiu se'n pugui escapar qualcuna als consultants, d'efectuar-se la cerca pel medi més rudimentari i lent de passar pàgina rera pàgina del llibre en qüestió, sobretot quan són moltes. Això és, precisament, la feina que els índexs ens han de donar feta, un ajut tant més d'agrair quant que representa una sobrecàrrega per als autors, qui de segur disfruten més mentre que enllesteixen les seves argumentacions, que en indexar uns elements, per ells de sobra coneguts, en benefici dels eventuals lectors.

Dins les possibilitats de presentació d'aquesta classe de treballs, per a la *Historia de Lluçmajor*, d'acord amb el mètode aplicat per Joan MORATINOS, que ell mateix descriu a "La pretensió d'aquest índex...", p. 27-29, s'ofereix un clàssic triple repertori onomàstic, toponímic i temàtic o de matèries, per separat, que, segons se'ns revela, es va confeccionar majoritàriament a mà, mentre que els darrers volums es pogueren mecanitzar en part, en posseir-ne versions electròniques. També s'assenyalen els avantatges i els inconvenients resultants, on un dels més significatius d'aquests darrers resideix en la multiplicitat d'entrades que pot arribar a revestir una veu que en principi es unitària. Per contra, hom manté, especialment als índexs de noms de persona i als de lloc, la posició d'informacions de matís, tals com els *tractaments*, *oficis* o *càrrecs*, *relacions de parentiu* o *altres atributs*, en el primer cas, o bé subdivisions de caràcter geogràfic, en el segon, que

permeten individualitzar o concretar més i més una veu de sentit general, un detall sempre benvingut. Les conseqüències de la tasca efectuada són uns llistats alfabètics, on les 26.652 entrades dels antropònims predominen de lluny sobre les 8.491 dels topònims i les 8.131 de les matèries. Aquestes xifres esdevenen suficientment indicatives per si mateixes, sens que falti ressaltar-les amb més comentaris, ja que procuren una idea dels múltiples aspectes abastats.

Una publicació d'aquesta natura, per força visualment monòtona en sa disposició a doble columna per pàgina, ha estat alegrada i enriquida amb unes 80 fotografies generalment en color- manco unes poques- de panoràmiques de la ciutat i la comarca de Lluçmajor, dels seus monuments i edificis més emblemàtics, de personatges destacats en relació amb la seva història, i de documents importants, sens deixar de banda la imatge d'uns atractius cavallets.

També estan inclosos en el volum, d'una manera manco usual i al marge de les indexacions pròpiament dites, uns interessants estudis, deguts a prestigioses plomes com la del Catedràtic universitari Joan VENY i CLAR sobre *L'onomàstica a través de la Història de Lluçmajor*, p. 9-26; un *Breu colofó per a una història llarga*, signat per l'eminent historiador català Miquel BATLLORI S.J., p. 647-650, que ja havia prologat l'any 1972 el primer dels volums d'aquesta *Historia de Lluçmajor*, i ara en fa una valoració crítica de conjunt; i la reproducció de l'informe tècnic elaborat pel filòleg i lingüista Francesc de Borja MOLL *Sobre el nom de Lluçmaior*, p. 651-654.

En definitiva, per damunt de qualsevol observació puntual a l'exposició duta a terme al llarg d'un bon grapat d'anys per l'historiador Bartomeu FONT sobre Lluçmajor -la seva Ciutat i contrada natal-, cal saludar aquest darrer volum com un adequat colofó a una obra altament meritòria i substanciosa.

Antoni MUT CALAFELL

Tina SABATER: *La pintura mallorquina del segle XV*, Universitat de les Illes Balears - Consell de Mallorca, Palma, 2002, 509 pp.

La pintura gòtica a Mallorca és un dels més grans tresors que l'Edat Mitjana ens ha llegat. Circumstàncies favorables han fet possible que tal tresor, en gran part, es conservi encara a la pròpia illa que el va veure néixer.

L'interès per aquest aspecte de l'art mallorquí ve d'enrere i des de les primeres incursions d'Estanislaú de Kostka Aguiló i Gabriel Llabrés Quintana, a les planes del BSAL, no podia ser a altra banda més adient, als estudis pioners de Chandler Rafton Post, a les precisions dels que comissariàrem l'exposició *Pintura gòtica mallorquina*, celebrada a Ciutat per donar a conèixer la magnífica restauració que Arturo Cividini, a despeses de la *Fundación Juan March*, va fer els anys 60 del passat segle i la tesi doctoral de Gabriel Llompart Moragues fins als més recents estudis del col·lectiu que estructurarà *Mallorca Gòtica*, són, una rera l'altra, fites essencials per a aquesta coneixença.

El llibre que ara voldria comentar és, en part, la culminació d'un procés investigador, emperò suposa, també, l'obertura d'un nou camí d'anàlisi que pretén situar el fenomen de la pintura gòtica mallorquina dins el marc, excepcional, de la seva època. Una època de canvis, de recerca de noves tècniques, nous sistemes i noves fonts d'inspiració.

Post i els demés que esbrinaren les possibles relacions dels pintors medievals, actius a l'illa, mallorquins molts d'ells, forans una bona munió, intentaren plantejar el problema dins les limitades coneixences que es tenien sobre el desenrotllament cultural de Mallorca que, en arquitectura encara era gòtica (la Llonja per exemple o l'església de la Sang) emperò

la mentalitat dels intel·lectuals mallorquins trespuava renaixement, tal volta *avant la lettre*, dirien els francesos. Avui, sortadament, sabem que el renaixentisme intel·lectual de la nostra terra és fruit d'un segle XV quasi bé començat feia poc.

El seguici de mallorquins que vorejaren Alfons el Magnànim així ho demostra i la presència d'estudiosos mallorquins a Itàlia començà, en aquelles saons, a ser important, malgrat tot en el camp de l'art aquella primerenca influència italiana, bé a inicis del segle XIV, manifesta dins la sèrie d'artistes vinculats a la Casa Reial mallorquina, per raons òbvies, quedàs estroncada en favor de canvis importants on les directrius catalanes primer (Destorrens i els seus seguidors mallorquins, per exemple) i valencianes després (Alcanyís i Comes per citar els més importants) foren prioritàries.

La professora Sabater centra el seu estudi en la producció autòctona mallorquina al llarg del segle XV destacant a una primera part, el que denomina primera generació del corrent internacional on les directrius abans esmentades són paleses fins l'aparició a l'àmbit artístic mallorquí de Francesc Comes, on després d'una complexa ullada sobre els seus orígens i la seva presència documentada a Mallorca des de finals del segle XIV a la segona dècada del XV el fa l'enllaç entre les maneres d'obrar trescentistes i la nova recerca estètica dels artistes del segle XV entre els quals la figura de Gabriel Mòger I o senior, serà la més important dins l'art de Mallorca, almenys fins a les mitjanies del segle.

De l'anàlisi desenrotllada es desprèn com la pervivència dels costums anteriors queda matitzada per l'acceptació de nous elements, en els quals la relació València - Mallorca pareix va tenir una especial importància.

L'autora presta atenció a la problemàtica dels pocs artistes anònims que resten entre els artistes cabdals del segle XV, tals com els anomenats Mestre de Santa Eulàlia i Mestre de Monti-Sion. Analitza les diverses propostes que s'han plantejat per nosaltres mateixos, per Gabriel Llombart o la més recent de Ruiz Quesada. Entre la primera i la darrera hi ha un llarg parèntesi de més de trenta anys, prova de l'interès suscitat per aquesta qüestió que, en els darrers anys i pel que fa al segle XV ha tingut importants troballes que, poc a poc, han desvetllat els noms del molts *mestre de ...* que, ara, comencen a tenir noms i llinatges: Joan Desí, Pere Terrenes, Joan Rossat, Joan Maçana, descobertes gràcies a la tenacitat dels investigadors que, xano xano, han furgat amb constància dins la paperassa arxivística i han fet possible aquest canvi d'imatge. Noms com els del pare Josep Capó, mossèn Josep Estelrich, Maria Barceló, Onofre Vaquer i Ramon Rosselló han aportat unes dades cabdals per a la coneixença de l'art gòtic malgrat les seves dèries investigadores naveguin per altres aigües. Panorama que no té contrapartida pel que fa al segle XIV que encara és lluny d'aclarir incògnites semblants.

Voldria destacar en aquest aspecte les propostes d'identificació que planteja la professora Sabater, propostes plausibles en base a la documentació obtinguda, emperò que necessiten d'una més ampla recerca arxivística per tal d'esbrinar la possible activitat artística de les persones proposades.

Especial interès suscita la figura de Gabriel Mòger, *senior*, tal volta l'autor mallorquí més important de la primera meitat del segle XV i tota la munió d'opinions que la seva obra ha suscitat. Enrere queda la primera dada segura que ens va permetre identificar el *Mestre de Campos* amb Gabriel Mòger, iniciador d'una nissaga d'artistes que cobriran tot el segle XV mallorquí amb la figura excepcional del seu fill, el pintor Rafel Mòger i el seu nét Gabriel Mòger II, escultor i imaginari, que actua de cloenda de la família amb obra que ultrapassa el segle.

Con totes les obres importants i en el cas de Gabriel Mòger, *senior*, la seva activitat el qualifica com un dels més prolífics i fonamentals autors del moment, la seva obra ha generat una important bibliografia. Les opinions i diferències d'opinió sobre les arrels estilístiques del seu mester són exposades per l'autora, en una clara i concisa presentació de l'estat de la qüestió. I amb criteris estrictament crítics Tina Sabater rebutja l'atribució que s'ha fet del retaule de la mare de Déu, Sant Joan, Sant Pere, Sant Gabriel i Sant Onofre, com obra de Mòger. En canvi no es pronuncia sobre l'autoria del retaule dels Oleza (Sant Bernat, Sant Nicolau i Sant Antoni) atribuït per Post a aquest pintor. Post, en realitat, va conèixer dit retaule abans del maldestre tractament que va patir, en ares d'una suposada restauració, en passar del *Museo Provincial de Bellas Artes* al Consolat de Mar. Per tant la seva opinió es pot mantenir perquè l'anàlisi a partir del que es conserva ara es prou arriscat. Actuació vergonyosa que ens indica el que mai s'ha de fer amb una obra d'art. És una de les assignatures pendents que quedaren per un setembre indefinit, almenys al llarg de l'etapa, ai! massa llarga, per alguns, que el Museu de Mallorca va restar sota el meu empriu.

Tal volta el darrer capítol sia la part més elaborada i consistent d'aquest nou llibre. L'autora hi dona una àmplia visió de la problemàtica estètica de finals del segle, destaca l'actuació de pintors forans, portadors de noves idees o epígons del internacionalisme gòtic. En aquest sentit la tasca desenrotllada per Alonso de Sedano ocupa un lloc important així com l'obra de Pere Niçard, minsa però esponerosa, que gràcies al seu Sant Jordi de Sant Antoniet de la Porta s'ha convertit en el espécimen capdavanter de l'art mallorquí. Sens dubte l'autora es complau en emprar amb cura les noves atribucions combinant-les amb les seves coneixences sobre altres pintors forans o escoles importants que directa o indirectament feren possible el pas d'un món medieval a un món renaixent.

Estam davant una tesi doctoral ben estructurada, ben pensada, que obri nous camins a la investigació i presentada amb un molt correcte envoltori que honora als seus editors. Obra que suposa una passa important en aquest llarg camí envers la coneixença d'una de les més pregoneres manifestacions de l'art a Mallorca, si més no la més important de tota la producció artística de la nostra terra.

G. ROSSELLÓ BORDOY

Josep ESTELRICH i COSTA: *El convent de Santa Elisabet. Beguins, terceroles, jerònimes. 1317-2000*, Palma, 2002, 410 pp.

Hom ha destacat molt sovint el paper dels monestirs i convents, sobretot a l'Edat Mitjana, remarcable tant en l'ordre espiritual com també -i no menys- en l'ordre socioeconòmic i cultural. El món monàstic mereix atenció destacada per tot allò que ha denotat especialment en l'Europa cristiana medieval i moderna que no s'entén sense ell.

En el marc de la ciutat de Mallorca un dels monestirs, femení en aquest cas, que més ha sobresortit és el jerònim de Santa Elisabet. Ara bé, malgrat la seva indiscutible importància, fins ara no comptava amb un estudi monogràfic, de caire històric, detallat i minuciós.

Així i tot no es pot dir que el monestir de Santa Elisabet estàs mancat per complet d'estudis i de documentació publicada. L'autor del present llibre, mossèn Josep Estelrich i algun altre, han aportat diferents treballs, els quals, però, més aviat serien interessants notes artístiques o les sempre indispensables contribucions de tipus documental. Ara ha aparegut una obra de síntesi. El llibre *El monestir de Santa Elisabet de Ciutat de Mallorca*.

Beguins, terceroles, jerònimes (1317-2000), era necessari i suposa un estudi detallat de tota la vida del monestir on es tracten els aspectes econòmics i socials, principalment, sense descuidar-ne altres com són els culturals. Es una investigació minuciosa i acurada en la qual l'autor estudia, amb constatació documental, els precedents (beguins, terceroles), els orígens i la consolidació de la comunitat jerònima.

Durant als anys de transició a la Modernitat, quan tot just començava la seva trajectòria, pel monestir de Santa Elisabet anaren i vengueren humanistes, lul·listes, fundadors de la Criança... El monestir es convertí en un cercle important dels homes que protagonitzaren el fet cultural a Mallorca al tombant de l'Edat Mitjana. Homes receptius de les noves idees i de la nova estètica provinent d'Itàlia que sapigueren compaginar a la perfecció amb la tradició cristiana. Cal recordar els noms de Miquel Llitrà, Bernat Duran, Gabriel Mora, Gregori Genovard...

El llibre s'estructura en disset capítols. L'autor comença per tractar del barri on s'ubica el monestir, el popular barri de la Calatrava amb les seves característiques i peculiaritats. Demarcació on s'instal·laren ordres militars com la de Calatrava - que li donà nom- i els Templers, on convivia jueus en el Call i els treballadors de la pell, és a dir blanquers i assaonadors.

Continua el llibre versant sobre les dues comunitats que precediren a les monges jerònimes, o sia, els beguins i les terceroles. S'endinsa després en el bessó de l'obra que és la comunitat jerònima a partir de 1485. Els inicis són estudiats amb profusió i copiositat dedican-li quasi una tercera part de l'obra. Segueixen els capítols destinats a l'anàlisi dels anys de creixement, de la maduresa o de l'etapa de tribulacions per concloure en el moment actual.

Entre els temes analitzats hom pot destacar el ja esmentat cercle d'humanistes, l'organització interna de la vida monàstica, les obres de construcció del monestir, el patrimoni cultural, les fonts de finançament, les rendes, etc. etc. Però, sobretot, crida l'atenció els aspectes que hom qualificaria de vida quotidiana amb totes les possibles vessants. Com vivien les monges dia rera dia.

Així, gràcies a aquest llibre, es coneix a que es dedicaven cada una de les hores del dia, que menjaven, com vestien i calçaven, la microtoponímia del monestir, les festes a l'altar i a la taula o simplement la manera de conrear l'hort. Quan una dona decidia professar, entrava a l'interior d'un espai del que no en sortiria. Allà viuria i hi seria enterrada. Què feia cada dia és quelcom que ens interessa per constatar la vida d'un col·lectiu, i per extensió a altres comunitats, important en el conjunt de la societat de la ciutat de Mallorca.

Aquest llibre compta amb el suport d'una base documental molt àmplia preferentment a partir dels rics fons documentals de l'arxiu del propi monestir, gairebé inèdits, als quals l'autor ha tingut la sort i el privilegi de poder accedir i que de manera pacient ha escorcollat. L'enorme recull de documents conservats ha permès una aproximació bastant precisa a la dinàmica que experimentà aquest monestir al llarg de varis segles.

L'obra posa al descobert el bon quefer d'investigador de mossèn Estelrich així com un ric patrimoni, moltes vegades oblidat, el de l'arxiu conventual del monestir de Santa Elisabet.

Miguel FERRER FLÓREZ: *Historia de la División Mallorquina. - Diario de un testigo* - Estudio preliminar, transcripción del texto, notas y apéndice de documentos por - - - - , Palma 2001. Asociación de Amigos del castillo de San Carlos. 203 p.+10 grabados + Ap. de 10 documentos. 58 + 191 notas explicativas.

Un episodio de notable importancia ocurrido en el transcurso de la Guerra de la Independencia (1808-1814) fue el protagonizado por la División Mallorquina a veces mal llamada *División de Whittingham*. El libro en cuestión constituye un estudio detallado y elaborado con meticulosidad de esta unidad militar y en especial de una fuente histórica poco conocida: *Extracto de la Historia de la División Mallorquina*, manuscrito que se encuentra en la Biblioteca de casa Vivot en Palma.

La obra consta esencialmente de cinco partes. En la primera se estudia el contexto de la citada contienda y en especial el condicionamiento general que determina la formación de la unidad militar en cuestión, su organización, los mandos, y en especial las figuras de D. Santiago Whittingham y de D. Juan Miguel Sureda y Verí, IV Marqués de Vivot, jefes de la división; las principales operaciones militares en las que intervino la División; las relaciones con la Gran Bretaña que determinaron la formación de la unidad, y por último, la intervención de la misma al finalizar la guerra en relación a los planes de Fernando VII para instaurar el poder absolutista en España. Esta parte ofrece especial interés, pues hasta ahora ha sido poco conocida en lo referente a ciertos aspectos concretos, como es el caso del que aquí se estudia, circunstancia que aporta uno de los puntos más novedosos del libro. Todo ello se avala con un apéndice de 10 documentos que testifican el hecho, junto con un examen de lo sucedido que prácticamente muestra día a día la involucración de la unidad con los planes absolutistas del Rey.

La segunda parte está integrada por un análisis de la fuente histórica que comprende los aspectos principales de la misma para ser interpretada con la corrección debida. Así, se explican su contenido, sus características lexicográficas, el problema que presenta su autoría y finalmente se elabora un juicio de valor acerca de la totalidad de la fuente.

La tercera parte es la formada por la publicación del texto, verificada en su transcripción original, cuya debida comprensión está facilitada por 191 notas a pie de página, aclarándose de esta manera la onomástica, la topografía y la identificación de todos los nombres que aparecen en el texto.

Los dos últimos capítulos - el cuarto y el quinto - tratan respectivamente las siguientes cuestiones: el cuarto es un estudio de las fuentes utilizadas en especial los fondos consultados en los archivos, elementos casi desconocidos hasta la actualidad, y las fuentes editadas. Ambos instrumentos han permitido el conocimiento cabal de la obra. El quinto y último capítulo comprende una síntesis bibliográfica que se distribuye en tres apartados:

A) Bibliografía general acerca de la Guerra (obras generales, repertorios bibliográficos y otros referidos a aspectos sectoriales de la contienda)

B) Bibliografía sobre el Reino de Mallorca y en especial la referida a la División Mallorquina.

C) Bibliografía dedicada a la identificación de hechos y personajes citados en el texto de la fuente objeto de estudio.

La obra pulcramente editada, lleva además un apéndice de 10 documentos y 10 grabados referidos a personajes - Whittingham, Vivot, Fernando VII, Marqués de Coupigny, Duque de Ciudad Rodrigo, principalmente- y un plano inédito hasta ahora de Palma fortificada.

En su conjunto, aparte del imprescindible bagaje de datos de erudicción, la obra permite apreciar a través de un testigo presencial de los hechos que la fuente describe, los aspectos humanos de los sujetos de la contienda (heroicidades, sacrificios, traiciones, vanidades y numerosos detalles sepultados en el anonimato), que permiten al lector apreciar el esfuerzo extraordinario realizado por gentes con ideales comunes y claro conocimiento de una gesta que permanece indeleble en la historia.

FRG

Miguel FERRER FLÓREZ: *Desamortización eclesiástica en Mallorca (1835)*, Palma, 2002. Imp. Politécnica. 316 p. Apéndice de 38 documentos. Índice onomástico. VIII cuadros estadísticos. 17 grabados y fotografías. 571+19 notas explicativas.

El libro indicado constituye una interesante aportación para conocer el alcance de la aplicación de la Ley de Desamortización Eclesiástica de Mendizábal en Mallorca y las consecuencias morales y materiales que produjo en la sociedad mallorquina.

La obra, dividida en ocho capítulos, trata en realidad tres cuestiones, comprendiendo cada una de ellas diversos aspectos propios. A manera de precedente se considera el condicionamiento general del hecho de la Desamortización eclesiástica, la situación de la Iglesia española y en particular la de Mallorca, para analizar después la legislación desamortizadora. A continuación el estudio trata tres cuestiones fundamentales como se ha dicho:

1 - La aplicación de la Ley de la Desamortización eclesiástica de 1835 en Mallorca y su prolongación en los años subsiguientes, para después analizar los aspectos sectoriales que indicamos: La descomposición de la ideología tradicional en Mallorca; las primeras desamortizaciones llevadas a cabo en el Trienio Liberal (1820-1823); la desamortización a partir de 1835 y años después con la demolición de los conventos; el problema de los exclaustros y la enajenación de los bienes del clero regular, en cuyo epígrafe el estudio se extiende no sólo a la estructura de los inmuebles que éstos tenían, sino además a la venta de sus bienes, en especial los inmuebles agrarios, los urbanos y la adquisición de ambos por el pueblo sin lograr los fines que la ley pretendía. En este punto concreto, se insertan datos de sumo interés respecto a las explotaciones agrarias, las bibliotecas y los enseres y dependencias. Para ello, se han considerado los ejemplos de tres conventos escogidos como muestra: Santo Domingo de Palma (para los bienes agrarios), Convento de San Bernardino de Petra (biblioteca) y la Cartuja de Valldemossa para los enseres y útiles de las dependencias de un convento.

La consiguiente dispersión de los bienes del clero regular es estudiada en casi todos los aspectos principales, para lo cual el autor los agrupa en cinco apartados: cuadros, alhajas, ornamentos, objetos de culto y enseres varios con los consiguientes datos estadísticos.

2 - El impacto urbanístico que supusieron las demoliciones, los planes de transformación de la ciudad de Palma, el destino de sus iglesias y conventos. Se estudian los planes de realización de nuevas obras urbanas que debían hacer de la ciudad una población más atractiva e incluso los desmanes efectuados y los proyectos no realizados que amenazaron la existencia de algunas iglesias y monumentos históricos o arqueológicos a más de los criterios que se tenían para llevar a cabo unas reformas que pueden ser calificadas de verdaderos desafueros.

3 - La actitud de la Iglesia. En esta singular cuestión se considera y examina la actuación de los obispos Pedro González Vallejo (1820-1824) y Antonio Pérez de Hiriás (1825-1842), hombres de ideologías opuestas: liberal el primero e integrista el segundo. Este último acaso se vio impotente según su conciencia y manera de pensar para enfrentarse a la problemática que originaría la aplicación de la famosa ley. Ello supuso la cesión del cuidado de la diócesis a favor de D. Juan Muntaner y García, canónigo de tendencia liberal, antiguo colaborador del obispo Nadal Crespi de su misma ideología. Muntaner contemporizó con las autoridades liberales y el resultado fue de suerte varia, pues la intromisión de aquellas en los asuntos internos de la Iglesia adquirió una intensidad que resulta difícil siquiera de imaginar en los tiempos actuales. La formación y ejercicio del poder del Dr. Muntaner y García es examinada cuidadosamente, así como sus actuaciones respecto a las demoliciones, (cuya Junta de Enajenación estaba presidida por él mismo) y sus actuaciones respecto al número de parroquias que el régimen liberal preconizaba y las verdaderas necesidades espirituales de la ciudad cuyo crecimiento empezaba a ser notable.

Ello implicaba cambios y divisiones de las demarcaciones parroquiales, y aún reconociendo que las proposiciones de Muntaner eran las más lógicas, implicaban la desaparición de algunos monumentos que acaso hubieran podido ser conservados. La vinculación de este hombre al régimen político imperante fue honda y notable; así no se acaba de entender como no fue posible salvar iglesias y edificios de gran valor artístico, al tiempo que no se controló eficientemente la desaparición o por lo menos dispersión de bienes y riquezas tan variadas.

Completa el contenido de esta tercera parte, la consideración de la nueva pastoral surgida del desarrollo que los acontecimientos impusieron de acuerdo con unas directrices que determinarían los nuevos tiempos, sometida a unos criterios y hechos impregnados del realismo más evidente, que vienen a ser el precedente de la misión desarrollada por la Iglesia mallorquina en la segunda mitad del siglo XIX.

La obra lleva además un apéndice de 38 documentos que justifican otros tantos hechos y afirmaciones que aparecen en el texto y además 8 cuadros estadísticos en los que se especifican detalles que no pueden ser incluidos por su naturaleza en el desarrollo de los capítulos y epígrafes.

Un índice onomástico y la reproducción de una serie de grabados, así como diversas fotografías de personajes y monumentos, completan su contenido. Por último, hay que indicar la inserción de 571 notas a pie de página, a más de 21 que corresponden al apéndice de documentos, que no sólo aclaran asertos del texto, sino que junto con las notas explicativas insertas al final del libro, dan a conocer las fuentes y principal bibliografía consultadas.

Miquel J. DEYÀ, Antoni MAS i Ramon ROSSELLÓ amb la col·laboració de Sebastià RIUTORT: *Història d'Alcúdia. El segle XVI*, Ajuntament d'Alcúdia. Àrea de Cultura, Alcúdia, 1999.

Miquel J. Deyà, Antoni Mas i Ramon Rosselló -amb la col·laboració de Sebastià Riutort- són els autors del nou volum de la Història d'Alcúdia, dedicat íntegrament a l'anàlisi del segle XVI i que ha estat editat per l'ajuntament d'aquest municipi.

El primer que s'ha de dir d'aquest títol és que, com és lògic, és inseparable de la obra general i concretament del primer volum, no només per la seva continuïtat cronològica, sinó perquè alguns aspectes considerats vàlids en línies generals per a la baixa edat medieval i els principis de la moderna, són tractats en la primera part. Així, s'excusa la presència de determinats aspectes i temàtiques que ja havien estat estudiades amb anterioritat i que la seva presència en aquest volum només significaria una redundància innecessària. Això explicaria, per exemple, l'absència de cap capítol dedicat al govern municipal.

Una altra consideració de nivell general, és que no es tracta d'una història de redacció unitària, sinó composta de diferents parts signades per cada un dels autors. Així, Miquel Deyà es responsa dels capítols titulats: *Els privilegis d'Alcúdia, La manufactura i l'activitat comercial, Defensa i Milícia i L'església de Sant Jaume en el segle XVI*, en aquest cas en col·laboració amb Sebastià Riutort. Per la seva part, Antoni Mas signa els capítols següents: *La germania, La població, La ruralia i Les comunes d'Alcúdia*. Per últim, cal assenyalar que Ramon Rosselló és el responsable de l'interessant documentari que tanca el llibre. No es tracta, però, de compartiments estancs, sinó que més aviat, i gairebé sense adonar-se'n, van conduint el lector a la comprensió global de tot un segle. Entre les aportacions d'uns i altres queden explicats els aspectes purament estructurals, com són aquells dedicats a la demografia i l'economia, però tampoc falten els esdeveniments més importants, com aquells de caràcter militar i polític. Ni tan sols l'art és deixat de banda i per a que no manqui res, el documentari final acaba omplint qualsevol aspecte que es pogués trobar a faltar. Per altra part, cada capítol, excepte l'últim lògicament, participa de la preocupació metodològica de fer microhistòria en comptes de l'antiga història localista, en el sentit que li donà Carlo Ginzburg. Es tracta d'un viatge d'anada i tornada entre el que és general i particular, entre la dada local i la concepció general de la Història. Per això, la *Història d'Alcúdia* que ara comentam no només és un relat positivista vàlid per agombolar les necessitats de conèixer i enaltir un passat local, sinó que és purament un acte de coneixement històric, tan vàlid per recolzar la història general com per mostrar alguna de les seves mancances. Tanmateix, això no vol dir que els autors defugin de la documentació de primera mà sinó que éas utilitzada amb profusió. Tal com es demostra en les múltiples notícies que presenta Ramon Rosselló, però també en els capítols dels altres autors, en els quals es pot observar una acurada barreja d'investigació documental i arxivística - i no només de l'Arxiu Municipal d'Alcúdia, sinó que també resulta cabdal la documentació de l'Arxiu del Regne de Mallorca - que són posades amb relació amb les dades i afirmacions de caràcter bibliogràfic producte d'altres autors, tant locals - com ho proven les referències als treballs de P. Ventayol, A. Mayol, A. Domingo i G. Druguet - com de representants d'una història més general. Tot plegat fa possible que aquest obra sigui d'interès per aquells que només busquin notícies del seu poble, com per aquells altres que cerquen en la història d'Alcúdia comprendre millor el començament de la modernitat.

Amb bon encert el capítol que s'ofereix en primer lloc és el dedicat a la Germania. I dic això, perquè com queda de manifest en el seu contingut, però sobretot en la resta del llibre, aquest fenomen va ser cabdal per a l'esdevenir d'Alcúdia de tal forma que no s'entendria res del segle XVI si no fos per la peculiaritat que presentà la revolta en aquest poble. Antoni Mas descriu amb precisió els fets en qüestió, però deixant ben clar que es tracta d'un dels episodis més difícils d'estudiar i de valorar de la història de Mallorca,

senzillament perquè només coneixem les fonts dels guanyadors. Per això l'autor s'esforça en donar tots els punts de vista existents i coneguts - des de P. Ventayol, M. Rotger i Quadrado fins Eulàlia Duran, passant per Josep Joan Vidal entre d'altres -, però també ens presenta la novetat d'un relat inèdit corresponent al notari Joan Morro.

El capítol següent, una anàlisi extensa i en profunditat dels nous privilegis, entre ells l'otorgació per part del monarca del títol de ciutat, té com a primera virtut la demostració que l'ombra de la Germania s'allargassa més enllà dels seus efectes immediats fins abraçar pràcticament tot el segle i més. Alhora, Alcúdia apareix com quelcom atípic en el context mallorquí, que ha de lluitar constantment contra la primera ciutat de Mallorca i, en un primer moment al manco, contra els recels dels altres pobles. Només el monarca apareix clarament del costat dels alcudienços, complint al peu de la lletra el que marquen els manuals sobre l'avanç de la monarquia autoritària en el conjunt d'Europa. En aquest cas, també és molt interessant la desmitificació que fa el professor Deyà dels privilegis rebuts, que si bé foren importants, no per això varen determinar el futur d'Alcúdia. L'autor destaca el seu caràcter genèric que dificultaven la seva concreció i, sobretot, facilitaven els entrebancs dels ciutadans, temerosos de perdre els seus propis privilegis i l'hegemonia a l'illa. Així, se'ns presenten uns privilegis que a part de la seva importància puntual no explicarien canvis més profunds en la realitat alcudienca, com pugui ser l'augment poblacional que experimentarà la Universitat a partir de la segona meitat del segle. Crec que molt encertadament es fa més partícip aquest del creixement general que va afectar tota l'illa que d'una situació particular d'Alcúdia. Els privilegis, això sí, són una realitat present, en negatiu i positiu, que en no poques ocasions condicionarà la política local i la del regne.

Antoni Mas és l'encarregat d'analitzar la demografia alcudienca d'aquest període. Destaca en primer terme l'aferissada i argumentada valoració que fa del morabatí com a font per a l'estudi de la població per aquesta època enfront dels estims. Particularment, em va sorprendre aquesta opció, ja que som dels qui opina que els estims són, al manco en alguns pobles, més complets i abundants que no el morabatí o les talles. Tanmateix, les argumentacions al seu favor per el cas d'Alcúdia són difícilment rebatibles i és una prova més que la història local pot servir per valorar la utilitat de les fonts documentals més que altre tipus d'història. En aquest apartat, a més de la constatació del referit creixement poblacional durant la centúria, Mas destaca així mateix la importància de la immigració, que acabaria per convertir Alcúdia en una de les localitats més importants de la part forana. Però a més, són analitzats altres aspectes no estrictament demogràfics, de caràcter qualitatiu, com és la constatació amb exemples concrets de la importància de la llengua com element identificador dels grups humans per sobre de la pertinença a determinades entitats polítiques. Un dels darrers aspectes que tracta aquest apartat és el de la població esclava, la qual tot i haver perdut la importància que va tenir en els segles XIV i XV, no deixa de ser una realitat present, això sí, més determinada per processos conjunturals que no per un flux continu i programat.

Un altre dels aspectes que estudia Miquel Deyà és el de l'activitat manufacturera i comercial d'Alcúdia. De fet, es tracta d'un altre tòpic que se'n va en orris, ja que queda perfectament retratada una societat dinàmica en l'aspecte artesanal tot i que en un context rural. A més, a Alcúdia s'hi afegirien als trets generals de la Mallorca rural, altres d'específics que incidirien encara més en el seu caràcter manufacturer. Com a les ciutats europees durant el XVI una part de la producció tèxtil surt de la ciutat per resituar-se en nuclis rurals donant lloc a un augment del nombre de telers. Aquest procés no deixarà de provocar plets entre els paraires i teixidors d'Alcúdia i els Gremis de Ciutat. Al final, desembocarà en la creació de corporacions gremials locals, aspecte perfectament exemplificat en el cas d'Alcúdia en la creació d'un gremi propi de teixidors de llana i de lli el 1597. Però a més, Dejà posa de manifest que en aquesta localitat es produeix un increment d'altres activitats manufactureres que no tendran equivalent a altres viles a causa de la funció militar

assignada a Alcúdia. La reparació i la conservació de les murades i la construcció de bastions en seran la causa fonamental. Per altra part, el comerç presentarà una problemàtica específica que dibuixa un panorama més aviat en declivi que no en expansió. L'autor conclou que la situació a la Mediterrània occidental no fou propícia per als ports petits, que acabà reforçant el de la capital. Tot i els privilegis i l'existència d'un port, és interessant la constatació que la societat alcudienca estava més aferrada a la terra que no al mar.

Tot i la importància de la menestralia, és evident que Alcúdia és una comunitat majoritàriament agrària en el segle XVI. Antoni Mas posa de relleu els principals trets de l'economia pagesa, destacant per una part l'existència d'una societat fortament polaritzada, amb la presència de possessions arrendades, tot i que no de forma majoritària, i l'existència d'una viticultura de gran importància especialment en les petites parcel·les. Tanmateix, tot i la rellevància d'aquest conreu, l'autor posa de manifest que el gruix de la terra era dedicat a la producció de cereals i a les pastures. Un dels aspectes més originals i destacables d'aquest apartat són les implicacions ecològiques que l'evolució de la producció va tenir per a l'economia local i l'exemplificació de la llei dels rendiments decreixents. En el text queda molt clar com la pressió de la població va fer que es triplicàs el nombre de rotes provinents de les comunes augmentant així la utilització de terres marginals, la desforestació i la conseqüent baixada de la productivitat.

Un altre dels trets particulars d'Alcúdia analitzats en aquest cas per Miquel Deyà són els referents a l'element militar i defensiu. De fet, no és necessari entrar en profunditat en el seu comentari perquè ja hem argumentat les implicacions que aquest fet va tenir en l'artesania o en el comerç. Ara bé, no podem deixar de ressaltar que Alcúdia gaudia d'un paper molt més important que les altres viles en la defensa del regne, i això es va traduir en el pla de modernització de les murades, en la presència d'artilleria i d'oficials especialitzats.

Ni tan sols l'església es pot separar de l'element militar. Tant és així que Deyà i Riutort fan esment del fet que els recursos dedicats a les fortificacions indirectament s'havien manllevat del temple, cas contrari al que succeí a la majoria de les viles més importants de Mallorca. Però la relació negativa entre defensa i arquitectura religiosa no acaba aquí, ja que és interessant ressaltar el fet que el temple parroquial formava part de la mateixa murada, la qual cosa condicionava la seva arquitectura, la seva estètica i fou motiu de plets entre els jurats i el bisbe Arnedo. Uns plets que com veim varen sovintejar en les relacions entre els jurats i les autoritats superiors del regne. Per tant, al final de la lectura resulta fàcil la conclusió que els privilegis i els elements diferenciadors que tenia la nova ciutat respecte a la part forana lluny de significar un plàcid segle, més aviat va fer sovintejar problemàtiques inexistents en altres indrets no tant privilegiats".

Per últim, no podem deixar per alt l'extens documentari que ocupa les pàgines finals del llibre. El primer a destacar és que tota la documentació correspon a Arxius de fora d'Alcúdia, principalment de l'Arxiu de Regne de Mallorca, però també de l'Arxiu Històric de Lluç, de l'Arxiu Diocesà de Mallorca i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Les notícies estan agrupades segons els arxius de procedència i dins ells per seccions i alhora dins cada apartat de forma cronològica. Com era d'esperar la secció més important correspon a l'Arxiu Històric de l'Arxiu del Regne de Mallorca. En definitiva es tracta d'una miscel·lània de dades i notícies breus corresponents a quasi tots els anys del segle i que ens apropen directament a la realitat oficial d'una població però també a la seva quotidianitat. I ara ja per acabar de veritat, només voldria tornar a remarcar que el II Tom de la Història d'Alcúdia serà, hauria de ser, una eina més per conèixer aquesta ciutat, però alhora no pot deixar de ser un exemple incontestable de com la microhistòria pot esdevenir d'interès general.

Guillermo ROSSELLÓ BORDOY, *El ajuar de las casas andalusíes*, Malaga, Editorial Sarriá, 2002, 202 paginas + 47 ilustrs.

Oportuno es contar con un libro como éste, que aborda un tema de historia medieval en sus dimensiones sociales (que aglutina las culturales y económicas), sean lo complejas que sean, pues trata sobre varios objetos que emanan de y por tanto definen la vida cotidiana de al-Andalus. Realmente Guillermo Rosselló Bordoy nunca ha descuidado el contribuir con sus investigaciones a estas perspectivas más amplias del acontecer humano en su entorno más característico de necesidades vitales y de trabajo, perspectivas que amplían lo histórico con lo sociológico y que suponen los más altos y congruentes objetivos de la investigación, al contener una integración de los datos que así se representan la vida entera, es decir, la historia trascendida por la historia interna. Rosselló ha planteado esta trascendencia sociológica en sus numerosos - y valiosísimos trabajos sobre cerámica, de modo que ésta le ha llevado por ejemplo a tratar sobre alimentación, y sobre las funciones de las piezas, más allá de sus formas, de modo que lo que surgía era la neta historia de las vidas y actividades humanas.

Sobre el libro, lo primero que resalto es el acierto representativo de la materia a tratar. La materia está concretada en los dos substantivos del título: *ajuar* y *casas*, y en su calificativo: *andalusíes*. Está todo claro. Al-Andalus fue una entidad histórica precisa que, en los distintos territorios de la Península Ibérica y de las Baleares, duró más o menos siglos, en los cuales produjo unas características formas de vida arabo-islámicas, en ocasiones prolongadas por lo mudéjar y lo morisco que, creo que acertadamente, no se contemplan en este libro, aunque no se oculte la prolongación de algún objeto, como la escudilla (pág. 33) *contenedor tardío, que tendrá su apoyo en las pervivencias formales propias de los talleres cristianos mantenedores de la tradición islámica*. También se observa alguna muestra de la *simbiosis cultural del mundo hispano-andalusí, donde el paso de una frontera a otra se daba con pasmosa facilidad* (pág. 102).

Hoy día, se ha avanzado mucho en el conocimiento de las casas andalusíes, sobre todo si recordamos que hasta hace menos de una veintena de años sólo se conocían las plantas de 28 casas andalusíes: en Málaga y Almería del siglo XII, y de Granada y Ronda, de época nazarí. Sus características físicas eran muy diversas y las recientes investigaciones que han aumentado de manera singular nuestros conocimientos, no sólo mejoran éstos sino que insisten en la diversidad en cuanto a espacio, superficie y características externas. Estas diferencias ya señalan la variedad de categorías en los ajuares, que, como otras distinciones, concretan y diversifican el contenido de este libro, como dice el autor (pág. 14): *por pura lógica no es posible comparar el hipotético ajuar en uso en Madinat al-Zahra' con el paramento doméstico de una casa de la serranía granadina*, aunque las funciones de todos esos útiles fueron y siguen siendo las mismas: alimentación, iluminación, vestido, higiene, adorno, trabajo, ocio, defensa.

En los objetos para realizar estas funciones, en el marco doméstico como unidad de realización, se centra el libro. Se trata del ajuar doméstico, y el Dr. Rosselló lo advierte en su pág. 18: *en este trabajo dedicamos más atención al contenido de la casa que al contenedor, sin embargo, una cosa no se puede desligar de la otra, por ello las referencias al contenedor serán constantes*. Es un verdadero placer leer en este libro todo lo relativo a los ajuares cerámicos, al mobiliario, a los útiles agrícolas: por ejemplo, está llena de novedad la comparación entre las tres rejas de arado andalusí hoy conocidas (la de la *Cova dels Amagatalls* mallorquina, la conservada en Madinat al-Zahrâ, la de Liétor, el residuo de Vascos ... Es espléndido el apartado sobre los objetos musicales y sobre los destinados al juego, joyería, útiles de escribir manifestándose además cómo conoce el autor todos los hallazgos. Estoy muy de acuerdo con él en que la nutrida serie de *ejemplares de hueso torneado y decorado con incisiones a modo de torres* (págs. 107) no son piezas de ajedrez; y

creo que son piezas de koholeros (mikhala), pues recuerdo (aunque lo he perdido) que de un gollete de hueso y una base de madera ensamblados y así torneados estaba hecho el primer koholero que compré, hace 35 años, en Egipto; diciendo esto asiento a la sugerencia de Emilio A. Fernández Sotelo al estudiar veintitantas "Piezas de hueso, torneadas y decoradas, de Ceuta", en su ponencia a las *I Jornadas de historia "Ceuta en el Medioevo": la ciudad en el universo árabe* (1999), organizadas y en prensa por el Instituto de Estudios Ceutíes de la Ciudad Autónoma de Ceuta.

Digamos algo, también, del autor del libro que ahora presentamos. Todos sabemos que Guillermo Rosselló es muchas cosas, científicas y humanas, pero ahora nos interesa, en relación con este libro, el ser un gran arqueólogo de al-Andalus. Además es reconocido como tal, y esto último no se consigue sino es en base a muchos merecimientos. En varias ocasiones, he oído y he leído testimonios de muchos estudiosos de al-Andalus que así se lo reconocen, entre ellos los que están expresos en sus varios homenajes, como el de los cincuenta años y el que le dedicó la Universidad de Jaén en 1999, o en su *Homenatge* publicado en Palma, en este año 2002. Todo ello, es muy expresivo. Y lo resalto, porque también en el prólogo a este libro, *El ajuar de las casas andalusíes*, Juan Abellán Pérez, medievalista de la Universidad de Cádiz, que tanto sabe además de al-Andalus, menciona también el reconocimiento de su magisterio; dice; *Somos muchos los medievalistas e historiadores del Islam peninsular que nos hemos formado con sus enseñanzas a través de su numerosa producción historiográfica, escuchándole en diversos foros y manteniendo conversaciones y consultas ante problemas de difícil solución*. Yo me incluyo en la fila de quienes reconocemos su magisterio. Y este reconocimiento me parece esencial como definición de un autor que acaba de publicar, este libro de sencilla apariencia que está lleno de enjundia.

Tener un propósito claro de escribir *un ensayo de pura divulgación*, de lo cual se jacta el autor en su pág. 18, no significa rebajar la cantidad ni la calidad de la capacidad informativa y analítica del empeño. ¿Qué significa, entonces, *un ensayo de pura divulgación*? Uno de sus síntomas, y el autor lo advierte en su Nota introductoria, es *huir de la referencia académica a pie de página, sin duda útil, pero que no deja de ser farragosa* (pág. 18), lo cual no implica, de ninguna manera, que en la urdimbre de los datos haya dejado de tener en cuenta ni las informaciones selectas de las fuentes textuales y documentales ni la representación adecuada de las informaciones arqueológicas, que son los proveedores habituales e insoslayables del conocimiento sobre el tema de este libro, y sobre cualquier otro tema. Guillermo Rossello conoce perfectamente todas las fuentes de esos tres tipos (textuales, documentales - iconográficas en este caso- y materiales), y va apoyándose y citando una selección de las mismas dentro del mismo texto, además de referirse puntualmente a ellas en su Nota preliminar y en la rica bibliografía de su libro.

La dificultad está, precisamente, en tener en cuenta todas las fuentes y bibliografía necesarias y no irse refiriendo constantemente a ellas a pie de página, sino en presentarlas sutil y plenamente integradas en la redacción de cada cuestión y de cada tema, además de en un apartado final de cada epígrafe titulado 'Nota', evitando en efecto una presentación a dos niveles (texto y notas simultáneas) que sin remedio aleja al público lector exclusivamente especialista, y logrando así una eficacia de difusión de los conocimientos. Y esto es esencial: difundir el conocimiento, objetivo que deberíamos cumplir mucho más. La difusión es totalmente necesaria, porque tampoco la investigación de al-Andalus puede estar recluida en nuestras torres de papel, y debemos salir en busca de todos los lectores, para no limitar el alcance del conocimiento. Claro está que con más de 300 publicaciones en su haber, el Dr. Rosselló puede abordar con todas las garantías una valiosa síntesis divulgativa como ésta, contenida en *El ajuar de las casas andalusíes*.

Divulgar bien, como es el caso, reclama del autor profundidad de reflexión y esfuerzos añadidos, pues ha de combinar su saber, y en Guillermo Rosselló el saber es total, sobre el tema de este libro suyo, con un bien calculado o sobreajustado acierto representativo de la materia a tratar y combinarlo con los mayores recursos del arte comunicativo. Hay que acicalar la ciencia, sobredorando el fondo y también su forma. Y Guillermo Rosselló ha esmaltado su libro de comentarios sagaces que, continuamente, hacen guiños al lector y establecen con él la complicidad eficaz, apelando a su inteligencia. Es decir: manteniendo una corriente de aire fresco da desde el intelecto-autor al intelecto-lector, que en la transmisión mantiene activo al segundo, de eso se trata, y suscita su interés y aviva su comprensión. Esta corriente sabe apelar a los medios expresivos que la estilística general y el donaire del autor nos ofrecen. Así, tenemos la gaseosa ironía, el sutil humor, el ingenio etéreo, la perspicacia crítica, la evocación sugestiva ... usados por separado o en sus potentes combinaciones en muchos pasajes del libro.

Veamos, sobre ello, algún ejemplo. De evocación sugestiva, tenemos todos los títulos de los epígrafes: Así I,1: *Para que se guise en olla nueva cada día*; I, 2: *Candiles que iluminan la noche*; II, 1: *Bajo un velo que parecía el crepúsculo*; II, 3: *El collar donde luce, es en el cuello de las bellas*, etc. etc. que son además, me parece reconocer en algunos casos, frases de textos árabes, gratas y muy alusivas.

Un sólo ejemplo de ironía, al revisar Rosselló propuestas antiguas (pág. 69) señala que *afortunadamente el placer de cambiar de opinión ante una clara evidencia nos lleva a recordar aquellos apurados momentos empeñados en justificar lo injustificable. Pese a todo, algunos opinan que de sabios es rectificar*. De perspicacia, hablando de las exposiciones que ahora cunden y son, dice el autor (pág. 21) *reflejo absurdo de la megalomanía de sus organizadores*. De humor: *siempre he defendido -dice el autor- que el arqueólogo consciente si presta atención al contenedor puesto en sus manos por el azar no es por el simple placer de recolectar cacharros, sino por la delectación, tal vez maligna, en imaginar el contenido que en su día rindió útil tal objeto* (pág. 21).

Otro giro de ironía y de humor contiene la conclusión, titulada *Y los patios son las copas*, que plantea una reconstrucción virtual por espacios y trabajos domésticos, porque, como dice el autor (pág. 182) *hoy día lo virtual parece ser la panacea universal ..., y llegarnos al portón exterior de una casa ...* La verdad es que en las catorce páginas de esta conclusión, Guillermo Rosselló nos hace vivir, comida incluida, en las casas andalusíes, lo cual es un buen colofón.

En suma, un libro que se lee con mucho gusto y provecho. Es la base novedosa, y se hará clásica, para plantear la ordenación y análisis de datos sobre *El ajuar de las casas andalusíes*. Enhorabuena.

María Jesús VIGUERA MOLINS

SECCIÓ OFICIAL I
DE NOTÍCIES

ACTA DE L'ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DE SOCIS DE LA SAL CELEBRADA DIA 13 DE FEBRER DEL 2001.

A les 19'30 hores del dia abans indicat té lloc al local social l'Assemblea General Ordinària de la S.A.L. amb l'assistència dels socis següents:

Maria Barceló Crespi	Javier Pastor Quijada
Guillem Rosselló Bordoy	Pau Palmer Vidal
Antoni Vallespir Bonet	Sebastià Riutort Taberner
Josep Carles Tous Prades	Antoni Mas Forners
Manuel Ripoll Billón.	Ramon Rosselló Vaquer
Bartomeu Bestard Cladera	Pere Fiol i Tornila
Antoni Planas Rosselló	Pau Mateu Vives
Miguel José Deyà Bauzá	Jordi Vidal Reinés
Santiago Alemany Fuster	Isabel Garau Llompart
Fernando Vidal de Villalonga	Onofre Vaquer Bennàsar
Miguel Ferrer Flórez	Maria Magdalena Riera Frau
Joan Parets Serra	Francisca Mesquida Ginart
Josep Estelrich Costa	Miquel Angel Capellà Galmés
Pedro Egidio Obrador	Aina Pascual Bennàsar
Josep Segura Salado	Damià Vidal Rodríguez
Miquel Duran Pastor	Joan Alemany Mir
Gabriel Llompart Moragues	Miquel Font Cirer
Santiago Cortès Forteza	Alexandre Font Jaume
Antoni Juan Horrac	Jaume Serra Barceló
Andreu Muntaner Darder	Margalida Bernat i Roca.

Una vegada oberta la sessió per part de la Presidenta, el Secretari procedeix a la lectura de l'acta de l'anterior assemblea, que és aprovada per assentiment.

A continuació pren la paraula la Sra. Presidenta que, després de donar la benvinguda a tots el socis, exposa les activitat realitzades durant el 2000, que han estat les següents:

- Visites de caràcter cultural. Es dugué a terme un cicle dedicat a les esglésies conventuals de Palma: Sant Jeroni, Església dels Jesuïtes del carrer de Monti-Sion, Santa Catalina de Sena, Santa Magdalena, Església del Socors dels Pares Agustins.

- Presentacions de llibres. Han estat les següents: La presentació del *Cançoner Aguiló*, l'estudi del qual ha estat efectuat pels consocis Joan Mas, Gabriel Ensenyat i Joana Maria Matas. L'estudi codicològic l'ha realitzat el consoci Antoni Mut. La presentació la realitzà el Dr. Albert Hauf de la Universitat de València. La Dra. Mairàngela Villalonga

presentà el llibre *Els nous horitzons culturals a Mallorca a finals de l'Edat Mitjana* de Gabriel Ensenyat i Maria Barceló Crespi.

- Participació en la Comissió de Patrimoni del Consell Insular de Mallorca i en la Comissió de Centre Històric i Catàleg de l'Ajuntament de Palma.

- S'ha establert intercanvi amb la revista *Anaquel de Estudios Árabes*.

- Prèstec de diverses peces i obres d'art. Se cedí el retrat del Cardenal Despuig, propietat de l'Arqueològica i en dipòsit al Castell de Bellver, per l'exposició celebrada a Madrid sobre *Bartomeu Sureda i Miserol*.

També es deixà en prèstec el díptic del Rei Martí per a l'exposició *Maravillas de la España Medieval* a celebrar a León.

Un volum del Bolletí de l'any 1900 formà part de l'exposició *Cent anys de turisme*, organitzada per la Fundació La Caixa.

- Continuació del programa de reformes infraestructurals al Casal Aguiló, que es du a terme de manera escalonada durant 4 anys, gràcies a un ajut concedit pel Consell de Mallorca. En aquest sentit, la Presidenta vol fer constar la seva gratitud a totes les institucions que col·laboren amb la casa i especialment al CIM i a Sa Nostra.

- Lliurament de la distinció de Soci d'Honor al Pare Gabriel Llompart.

Per acabar la Presidenta esmenta la celebració del VI Congrés en defensa del nostre patrimoni cultural, que la Societat organitzà entre els dies 23 i 25 de gener d'aquest any 2001. El tema analitzat fou el Patrimoni Marítim.

Posteriorment el Director de Publicacions informa de les publicacions editades per la S.A.L. durant l'any 2000, assenyalant el n° 56 del Bolletí que els presents pogueren recollir aquell mateix dia i una tirada a part -tipus monografia- del treball de Josep Amengual titulat *Tres Concilis, tres models d'església i tres estils sinodals*.

A continuació, la Presidenta passa a exposar els projectes que de moment té en perspectiva la SAL per al 2001 i que són els següents:

- Publicació del següent volum del Bolletí, recordant que el termini de presentació d'originals acaba el 30 d'Abril.
- Cicle anual de visites culturals, que enguany es dedicarà a les Esglésies conventuals de Palma.
- Continuar les reformes d'acondicionament del Casal Aguiló.
- La Presidenta fa especial esment al projecte de publicar un llibre sobre la Història de la casa, per la qual cosa ja s'han iniciat les gestions amb la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport del Govern Balear i amb Sa Nostra
- Així mateix es duran a terme, com sempre, aquelles activitats de caràcter puntual que vagin sorgint durant l'any.

Tot seguit el secretari exposa el moviment de socis que s'ha produït durant el 1999 i que ha estat el següent:

- Altes: 15 socis nous.

- Baixes: 3, totes per defunció.

A continuació el Tresorer formula l'estat de comptes, que és el següent:

INGRESSOS

Quotes	2.792.000
Publicacions	119.300
Subvencions	7.999.999
Interessos	3.859
Altres	28.000
Existències inicials	2.016.401
TOTAL INGRESSOS	12.959.559

DESPESES

Infraestructura	7.554.682
Aigua	21.910
Electricitat	182.705
Telèfon	35.213
Beques	750.000
Despeses d'oficina	372.628
Despeses de neteja	178.753
Rebuts tornats	368.000
Despeses de devolució	3.721
Despeses de cobrament	30.059
Despeses d'impremta	1.624.186
Manteniment de comptes	3.933
Retenció d'interessos	79
Impostos	167.266
Existències finals	1.617.534

I com que no hi ha cap assumpte de tràmit es passa a l'últim punt de l'ordre del dia, el de pres i preguntes. El Pare Gabriel Llompart indica la conveniència, al seu parer, de que la Societat cuidi més les relacions amb institucions de la península. La Presidenta li contesta que l'Arqueològica manté intercanvi i contactes amb institucions semblants, però el que passa és que hi ha institucions com les que implícitament indica el Pare Llompart amb les qual no és fàcil realitzar intercanvis perquè no son institucions que publiquin treballs històrics o d'investigació en general. En el cas de les institucions destinades a la conservació del patrimoni fotogràfic i que no publiquen una publicació periòdica es fa difícil l'intercanvi. De tota manera l'Arqueològica mai s'ha negat a remetre bolletins concrets a entitats de tipus cultural que ho demanen explícitament. El Sr. Onofre Vaquer demana una estufa.

I a les 20'30 hores i sense haver-hi altres assumptes per a tractar s'aixeca la sessió de la qual com a Secretari dono fe.

EL SECRETARI
Miquel J. Deyà Bauzà

V. i P.
LA PRESIDENTA
Maria Barceló Crespí

ACTA DE L'ASSEMBLEA GENERAL EXTRAORDINÀRIA DE SOCIS DE LA SAL CELEBRADA DIA 13 DE FEBRER DEL 2001

Al Casal Aguiló, una vegada aixecada la sessió de l'Assemblea General Ordinària es procedeix a constituir l'Assemblea General Extraordinària.

La Sra. Presidenta exposa que, segons el que disposen els Estatuts, el passat dia 6 de febrer es constituí la mesa d'edat per tal de proclamar les candidatures arribades per optar a les eleccions relatives a la Junta de Govern de la Societat. No hi hagué cap candidatura. En conseqüència i seguint el que dictaminen els Estatuts la Junta cessant presenta la Junta de Govern formada per:

Presidenta: Dª Maria Barceló Crespi.
 Vicepresident: D. Manuel Ripoll Billón.
 Secretari: D. Miquel Josep Deyà Bauzà
 Tresorer: D. Antoni Vallespir Bonet.
 Conservador: D. Josep Carles Tous Prades.
 Bibliotecari: D. Antoni Lozano Ruiz.
 Director de Publicacions: D. Guillem Rosselló Bordoy.
 Vocals: D. Joan Mas i Vives
 D. Miguel Ferrer Flórez
 D. Josep Estelrich Costa
 D. Bartomeu Bestard Cladera
 D. Antoni Planas Rosselló
 D. Alexandre Font Jaume
 D. Jaume Serra Barceló
 D. Plàcid Pérez Pastor.

I a les 20'40 hores s'aixecà la sessió de la qual com a Secretaria dono fe.

EL SECRETARI
Miquel J. Deyà Bauzà

V. i P.
LA PRESIDENTA
Maria Barceló Crespi

VIDA DE LA SOCIETAT

NOUS SOCIS ADMESOS DURANT L'ANY 2002

1208 Antoni Sureda Carrión.
1209 Enrique García Riaza.
1210 Antoni Pujol Bertran.
1211 Maria Antònia Roig Rodríguez.

BAIXES PER DEFUNCIÓ

564 Joan Gual de Torrella Truyols.
853 Antoni Arribas Palau.

ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA

L'assemblea general ordinària es dugué a terme el dia 19 de febrer de 2002. L'assemblea fou presidida de forma honorífica i excepcional pel Reverendíssim i Excel·lentíssim Sr. Teodor Úbeda Gramaje, Bisbe de Mallorca.

PARTICIPACIÓ EN ACTES CULTURALS

La SAL col·laborà amb en el XII Congrés d'Història de la medicina Catalana que els dies 31 de maig, 1 i 2 de juny es desenvolupà a Pollença.

PARTICIPACIÓ EN INSTITUCIONS

La SAL segueix tenint presència a la Comissió de Centre Històric de l'Ajuntament de Palma, on el representant és el Sr. Antoni Mut Calafell. També participa en la Ponència Tècnica de Patrimoni Històric del CIM on el representant és el Sr. Miquel Josep Deyà Bauzá.

PUBLICACIONS

Es presentà als socis assistents a l'Assemblea General el número 57 del BSAL.

PRESENTACIÓ DE LLIBRES

El dia 27 de juny es presentà el llibre de Josep Amengual Batle *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)* a càrrec de Miquel Josep Deyà Bauzà.

Presentació del llibre de Tina Sabater *La pintura mallorquina del segle XV*. El presentador fou el prof. Joaquín Yarza Luaces de la Universitat de Barcelona. L'acte es dugué a terme el 3 d'octubre.

El 23 d'octubre es dugué a terme la presentació del llibre del consoci Ramon Rosselló Vaquer sobre *La guerra civil a les viles de Mallorca vista per l'estament eclesiàstic*. Fou presentat per Arnau Company.

El passat 9 de desembre la professora María Jesús Viguera Molins de la Universidad Complutense de Madrid presentà el llibre de G. Rosselló Bordoy titulat *El ajuar de las casas andalusies*.

NOUS INTERCANVIS

S'ha aprovat l'intercanvi amb la revista *Acros* de Melilla.

CESSIÓ DE PECES

Amb motiu d'una trobada d'investigadors d'Història de l'Educació i de l'exposició *L'educació a Mallorca durant el segle XX* es deixaren dos dels plànols de construccions escolars projectades per l'arquitecte Guillem Forteza.

CANVIS A LES DEPÈNCIES DE LA SAL

Des del passat mes de març l'antic rebedor de l'estudi del Casal Aguiló s'ha habilitat com a gabinet de publicacions de la SAL. Per a un millor desenrotllament de les tasques editorials s'ha adquirit un equip informàtic: ordinador, impresora lasser i *scanner*.

CICLE DE VISITES

Aquest darrer any el cicle de visites es centrà en museus relativament poc coneguts. En concret es visitaren:

- el 26 de febrer el Museu Diocesà i Museu Bíblic, instal·lats a la Casa de l'Església. Dirigiren la visita el canonge Pere Joan Llabrés Martorell i el director del Museu Bíblic.
- el 5 de març el Museu de La Puresa, a la Casa Madre del carrer de la Puresa. Féu d'anfitriona la Rda. M. Maria Ignàcia Lladó
- el 26 de març el Museu de la Porciúncula. Esn va acollir el seu director.
- el 9 d'abril el Museu Militar de Sant Carles. Ens acompanyà el Tt. Coronell Duran que durant anys ha estat l'ànima de tan interessant museu.

Com a complement de les visites museals el dia 21 de maig es va anar a Sineu on els nostres consocis Rd. Bartomeu Mulet i Rd. Joan Parets ens reberen. Es veren a més de la restauració de l'església parroquial els principals monuments i edificis de la Vila. L'eixida acabà amb un sopar de germanor a un dels cellers típics d'aquell indret.

El dia 11 de juny la SAL organitzà una nova excursió a Inca per tal de veure les noves instal·lacions del Museu Pedagògic que dirigeix el nostre consoci Jaume Serra i Barceló que explicà als presents la funció de l'esmentat Museu i Arxiu documental annex. Seguidament es va visitar el monestir de Sant Bartomeu acompanyats del nostre consoci Rd. Josep Estelrich Costa que donà complida explicació dels orígens i col·leccions del monestir.

CENTENARI DE VERDAGUER

Amb motiu del centenari del poeta Verdaguer es dugué a terme el 3 de desembre i al local de la SAL una conferència de Josep Massot i Muntaner sobre el tema de *Jacint Verdaguer i Antoni Maria Alcover*.

OBRES A LA CASA

Continua la col·laboració amb el CIM, institució que ha destinat 60.000 euros per obres d'infraestructura al nostre local social. Aquesta col·laboració es deriva del conveni signat amb el CIM. Les gestions burocràtiques derivades del conveni foren desenrotllades pels membres de la Junta de Govern Srs. Deyà i Ripoll.

DISTINCIONS

El nostre consoci Prof. Dr. Bartomeu Barceló Pons fou distingit per la Generalitat de Catalunya amb la Creu de Sant Jordi.

Igualment a la darrera Assemblea General de la *Asociación Española de Arqueología Medieval* (AEQM) celebrada a Soria el mes de novembre fou elegit el nostre consoci Guillem Rosselló Bordoy per formar part de la Junta de Govern. D'acord amb els estatuts de la AEAM a la primera reunió de la Junta de Govern fou nomenat Vicepresident de l'Associació.

CONGRÉS INTERNACIONAL DE CERÀMICA

Programat per a la primavera de l'any 2003, dificultats econòmiques derivades dels canvis d'orientació de l'Unió Europea en matèria de subvencions destinades a Congressos, s'ha ajornat fins la tardor del mateix any. Aleshores la *Asociación Española de Arqueología Medieval* ha demanat a la SAL l'ajut institucional per tal de sol·licitar, conjuntament amb l'*Association Internationale pour l'Etude de la Céramique Médiévale de la Méditerranée* (AIECM 2) al Ministeri d'Educació, Cultura i Esports una subvenció per tal de poder enllestir aquesta reunió internacional. Dita reunió suposarà un avenç important per a la coneixença de la funció de les Illes Balears en els intercanvis ceràmics en època medieval. Els socis de la SAL gaudiran d'importants rebaixes en la inscripció de l'esmentat congrés.

VASCOS, CIUTAT ERMA DEL SEGLE XI (TOLEDO)

Assabentada la SAL del projecte d'instal·lació d'un camp còlic a les proximitats de la ciutat islàmica de Vascos, la qual cosa suposaria un impacte ambiental important, es dirigeix al Govern de Castilla - La Mancha, d'igual manera que altres institucions, demanant es reconsiderés tal projecte per quant suposaria un greuge important en detriment de la vàlua arqueològica i paisatgística d'aquell indret, un dels jaciments d'època islàmica més interessants del país. La petició de la SAL encara no ha tingut resposta per part de les autoritats dels responsables autonòmics d'aquell territori.

PUBLICACIONS EN PROJECTE

Les Actes del passat Congrés en defensa del nostre patrimoni cultural, dedicat al Patrimoni Marítim (ENPC VI) estan en avançat estat de confecció. Els responsables del Congrés i editors de les Actes, els consocis Joan Manel Pons Valens i Maria Magdalena Riera Frau, han complert la recollida de materials i esperam la prompte publicació dins l'any 2003.

El pròxim Congrés en defensa del Nostre Patrimoni Cultural (ENPC VII) tindrà com a tema de debat *La Ceràmica medieval: Mallorca, Menorca, Eivissa i la Mediterrània* i formarà part d'una secció especial del VIII Congrés Internacional de Ceràmica medieval a la Mediterrània.

El volum dedicat a la Història de la SAL, llibre que ens agradaria pogués formar part dels actes de celebració del 125 aniversari de la fundació de la nostra Societat (1880 - 2005) està en vies de culminació, almenys la primera part. S'han rebut les següents col·laboracions: *El casal Aguiló, seu de la SAL*, redactat per Aina Pascual; *La utopia d'un Museu a Mallorca*, redactat per G. Rosselló Bordoy; *El Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, anàlisi historiogràfica*, redactat per Miquel Marin; *Els Congressos en Defensa del Nostre Patrimoni Cultural (ENPC)*, redactat per Maria Barceló Crespi; *Presidents i Secretaris de la SAL*, redactat per Miquel Ferrer Flórez.

En vies de realització es troba el capítol dedicat a *Les col·leccions museogràfiques de la SAL* i el dedicat a l'estudi dels fons de l'arxiu, biblioteca i hemeroteca redactats per un equip de col·laboradors, consocis nostres.

NECROLOGIA

ANTONI ARRIBAS PALAU

(Barcelona 1926 - Palma de Mallorca 2002)

Dia 28 d'octubre de 2002 morí a Palma Antoni Arribas Palau, antic degà de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les Illes Balears i catedràtic de Prehistòria. Havia nascut a Barcelona l'any 1926.

Fou sens dubte una de les figures cabdals en la renovació de la investigació prehistòrica a tot l'Estat, amb major mèrit si hom té en compte els anys en què desplegà bona part de la seva activitat professional: moments d'autarquia intel·lectual, migrats recursos econòmics per a la investigació i fortes parcel·les de poder dins la Universitat espanyola. Tanmateix, el valor de la seva aportació intel·lectual i el seu impecable tarannà el mantingueren sempre sota un aspecte d'elegància personal que impregnà tots els àmbits de la seva vida.

S'inicià com a medievalista, de la mà de Jaume Vicens Vives i d'un conegut prehistoriador Albert del Castillo ambdós catedràtics a la Universitat de Barcelona, amb la tesi *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón* publicada el 1952.

El 1954 ocupà el càrrec de conservador del Museu Arqueològic de Barcelona integrant-se de ple dins l'ambient de l'arqueologia catalana. Posteriorment entrà com a professor a la Universitat de Granada, on a 1964 guanyà la càtedra de Prehistòria. Tal vegada en aquest lloc forjà el seu major prestigi professional. L'excavació de diverses estacions prehistòriques d'Andalusia oriental, especialment Los Millares a Almeria, el convertí en un dels màxims especialistes en les primeres edats dels metalls a la Península Ibèrica. A la vegada fundà també la revista *Cuadernos de Prehistoria* de la Universidad de Granada que, periòdicament, publicava els resultats de les investigacions de la que es coneixia per tot el país com a *Escuela de Granada*, vinculada a la figura del Dr. A. Arribas. D'aquesta etapa són alguns dels seus treballs bibliogràfics més coneguts com és el cas de *The Iberians* (1964), una de les primeres obres de síntesi sobre aquesta cultura, publicada per la prestigiosa editorial Thames and Hudson, *Cada piedra es un mundo* (1972) o *Lecciones de Prehistoria* (1974), un conegut manual per a molts d'estudiants universitaris.

El 1979 fou nomenat catedràtic de Prehistòria de, a l'aleshores, Universitat de Palma de Mallorca. No obstant, la relació amb la nostra illa s'havia iniciat molts d'anys enrera, a través de la seva vinculació amb l'arqueologia catalana i L. Pericot. El motiu d'aquesta vinguda queda expressat a través de les seves pròpies paraules: L'any 1951 s'havia celebrat un Congrés que va reunir els més destacats estudiosos de l'arqueologia mediterrània occidental. *La seva visita a Alcúdia els deixà extasiats i l'interès pel Teatre va donar com a resultat el fet de plantejar la necessitat d'excavar-lo per tenir-ne un coneixement exhaustiu.* També en aquells anys, la recentment creada Fundació nord-americana W. L. Bryant, manifestà la voluntat de promoure excavacions arqueològiques preferentment a la zona de Catalunya. D'aquí sorgí la possibilitat de treballar a Pol·lèntia obrint grans perspectives per a la investigació del jaciment. Així, a 1952 tot just acabat de llicenciar-se, s'encarregà a A. Arribas l'excavació del teatre romà. Poc després, a 1956, la Dirección General de Bellas Artes autoritzà l'excavació de la ciutat romana sota la direcció de L. Pericot el qual delegà en M. Tarradell. A l'any següent Arribas fou anomenat codirector i, com a representant de la fundació s'incorporà també a l'equip el professor D. Woods. A partir d'aquest moment s'inicià una fructífera relació professional i d'amistat que perduraria per sempre. M. Tarradell era ben conscient d'aquest fet singular i gaudia de repetir que *durant trenta cinc anys de treballar junts, mai hem discutit ni una sola paraula... És extraordinari.*

A Pol·lèntia, A. Arribas fou un dels principals introductors de la metodologia estratigràfica. Aquesta tècnica, aleshores més usual a les excavacions prehistòriques, fou en definitiva la que permeté obtenir les primeres seqüències cronològiques d'evolució de la ciutat. Eren també recordem-ho, els moments en què els estudis ceramològics de N. Lamboglia havien sacsejat els fonaments de l'arqueologia clàssica a la Mediterrània permetent ajustar les cronologies. Les primeres campanyes d'excavació se centraren a la zona de sa Portella on, a més de descobrir un pany de la murada romana de la ciutat, s'identificaren tres grans cases residencials. Amb el temps, un dels màxims objectius dels arqueòlegs consistí en la localització i excavació del fòrum de la ciutat, activitat en la que s'havia embarcat Arribas els seus darrers anys. En tot aquest interval temporal, Pol·lèntia es constituí en el camp d'aprenentatge de diverses generacions d'arqueòlegs, especialment de Catalunya i Balears. Així *l'Escola d'Arribas*, parafrasejant l'experiència de Granada, s'estenia a Mallorca i sempre amb les mateixes prescripcions: cura i rigor en el treball de camp, treball en equip, obertura a l'exterior i, encara que en arqueologia hi sovintegi el contrari, no perdre mai la perspectiva general de la ciència. Els resultats obtinguts es materialitzaren en diverses publicacions especialitzades, com les memòries d'excavació *Pollentia I*, *Pollentia II* i *Pollentia. Estudi dels materials*, coordinat pel propi A. Arribas. A la vegada publicà temes més generals com la *Historia de Alcudia* en col·laboració amb M. Tarradell i G. Rosselló. Per altra part, la seva dedicació a l'estudi del món clàssic es pot resseguir a través d'obres com *La Romanització de les Illes Balears*, una magnífica síntesi sobre el tema, o la participació en la publicació de *El barco de El Sec*.

A la Universitat de les Illes Balears fou, com ja hem dit, degà de la Facultat de Filosofia i Lletres i, com a director del Departament de Prehistòria i Història Antiga creà el laboratori d'arqueologia. Des d'aquí es centralitzà el treball de camp i l'activitat investigadora del departament constituïnt, durant molts d'anys, una vertadera cantera de futurs professionals de l'arqueologia.

Al final de la seva carrera docent retornà a la Universitat de Granada en qualitat de professor emèrit distinció que, d'alguna manera, constituïa una mostra de reconeixement a la labor desenvolupada en favor d'aquesta universitat i a tota una trajectòria professional admirable.

En realitat, tot el valor de la seva aportació científica anava íntimament lligat a una gran qualitat personal i humana. Rera el seu tracte impecable i una correcció exquisita, descobries també a una persona càlida, acollidora, dialogant i interessada per tot el que l'envoltava. Totes aquestes qualitats les mantingué fins els darrers moments de la seva vida i per sort tinguérem el privilegi de compartir-les.

M. M. ESTARELLAS
J. MERINO

BIBLIOGRAFIA
2001 - 2002

BIBLIOGRAFIA

(2001 - 2002)

- AA. VV.: *Jaume II i les ordinacions de 1300*, Palma, 2001.
- Sebastià ADROVER I VICENS: "Antoni M. Alcover i Miquel Clar", *Randa*, 47, Barcelona, 2001, 119-132.
- Cosme AGUILÓ: *Toponímia i etimologia*, Barcelona, 2002.
- J. ALBERTÍ; R. ROSSELLÓ: "La vall de Bunyola sa Mar als segles XII-XIV", *Homenatge ... I*, 21-62.
- M. de Lluch ALEMANY, et alii: "Bibliografia de Guillem Rosselló Bordoy", *Homenatge ... I*, 63-120.
- Antoni I. ALOMAR: *La llengua catalana a les Balears en el segle XX*, Palma, 2002.
- Josep AMENGUAL I BATLE: *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)*, Volum II, Palma, 2002.
- Josep AMENGUAL I BATLE: "Unes peces de l'epistolari de la família Maura", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 385-400.
- Josep AMENGUAL I BATLE: "La singularitat de la convivència dels jueus i cristians a Magona, durant la Romanitat Tardana", *Homenatge ... I*, 121-144.
- Cristina ANDREU ADAME: "El paisatgisme a Menorca al segle XIX", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 53-76.
- Jaume ANDREU GALMÉS: "Les Ordinacions del 1300 de Felanitx i Petra", *JELFelanitx*, 22-28.
- Jaume ANDREU GALMÉS: "La font i el molí de Son Santandreu, un valuós exemple de l'arquitectura i la hidràulica tradicional de Mallorca", *Homenatge ... I*, 145-164.
- Àngel APARICIO I PASQUAL: "La torre de Sant Francesc (port d'Andratx). Referències històriques (s. XVIII-XXI)", *EB*, 70-71, 105-116.
- Javier ARAMBURU-ZABALA; Vicenç SASTRE I ARROM: "Els jaciments atqueològics de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 289-302.
- Jaume ARTIGUES; Bartomeu ISBERT MANERA; Jaume MURILLO: "Reposició i manufactura de les "espigues de blat" del baldaquí de l'altar major", *Homenatge ... I*, 165-176.
- Antoni BARCELÓ ADROVER: "El torrent de Portopetro en el context del vessant SE de Mallorca", *JELFelanitx*, 29-37.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Semblança de Guillem Vilasclar", *JELFelanitx*, 38-48.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 83-90.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Inventari de la possessió de Ramon Gual a Marratxí (1504)", *JELMarratxí*, III, 89-98.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Murada i vida quotidiana", *EB*, 70-71, 7-16.
- Maria BARCELÓ CRESPI: *La Talla de la Ciutat de Mallorca, 1512*, Palma, 2002.
- Maria BARCELÓ CRESPI; G. ENSENYAT PUJOL: "Els Milià. Una altra nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval", *Homenatge ... I*, 177-192.
- Maria BARCELÓ CRESPI; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Notes sobre alguns objectes de l'església de Porreres (1442)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 313-316.
- Maria BARCELÓ CRESPI; Ricard URGELL HERNÁNDEZ: "La Universitat de Mallorca: origen i evolució fins el segle XVIII", *Les universitats de la Corona d'Aragó ahir i avui*, Lleida, 2002, 157-192.
- Margalida BERNAT I ROCA; Jaume SERRA I BARCELÓ; Natàlia SOBERATS SAGRERAS: "Porta o almodaina? De *Bâb al-Gumâra* a *Castell del Temple*", *Homenatge ... I*, 193-219.
- Margalida BERNAT I ROCA; Jaume SERRA I BARCELÓ: "El darrer recinte: els inicis de la quinta murada de ciutat de Mallorca (s. XVI)", *EB*, 70-71, Palma, 2002, 37-60.

- Margalida BERNAT I ROCA; Jaume SERRA I BARCELÓ: "Les coves on los moros estaven. Els darrers nuclis de resistència dels vençuts (1230-1242)", *BSAL*, 57, Palma, 200-229.
- Margalida BERNAT I ROCA: "Si és nina, una filoa; si és nin, una espasa. Una lectura del femení a l'Aplec de Rondaies Mallorquines", *Randa*, 46, Barcelona, 2001, 105-130.
- Bartomeu BESTARD CLADERA: "L'escut del doctor Dídac Ferrer a partir d'un privilegi militar de 1659", *Homenatge ...* I, 219-234.
- Joana Maria BESTARD: "Cova artificial d'enterrament de Son Caulelles", *JELMarratxí*, III, 303-308.
- Andreu BIBILONI AMENGUAL; Jerònia PONS I PONS: "Migracions internes i a distància mitja. Repercussions en el mercat de treball mallorquí. El cas de Lloseta i el seu entorn. 1870-1970", *Homenatge ...* I, 235-248.
- Guillem BIBILONI ; Bernat Juan RUBI: "Correspondència epistolar de Llorenç Pérez Martínez 1941-1951 (I)", *EB*, 70-71, 161-164.
- Maria José BORDOY BORDOY: "Algunes notes sobre les possessions del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona a Mallorca", *BSAL*, 57, 105-116.
- Maria José BORDOY BORDOY; Esther CRUZ: "Siluetes humanistes a Felanitx", *JELFelanitx*, 49-64.
- Pere J. BOSCH: "Parlament del president de l'Ateneu de Maó", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 7-10
- Jaume BOVER PUJOL: "El brodat mallorquí i la tipografia barroca mallorquina: una curiosa coincidència", *Homenatge ...* I, 249-254.
- Jaume BOVER PUJOL: *Els Capó, impressors a Mallorca (segles XVII-XVIII). Història i catàleg*, Palma, 2001.
- Jaume BOVER PUJOL; Joan PARETS I SERRA: "Bibliografia de Joan Maria Thomàs: música impresa", *Simpòsium*, VIII, 181-193.
- Jordi BRUGUERA: "La roca mallorquina de Jaume I", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 5-4.
- Josep M. BUADES I JUAN: *Intel·lectuals i producció cultural a Mallorca durant el franquisme (1939-1975)*, Palma, 2001.
- Bernat CABOT LLABRÉS: "Son Alegre, es Pla de na Tesa", *JEL*, III, 99-116.
- Catalina CANTARELLAS CAMPS: "El conjunt prehistòric de Son Oms a Palma: turisme de masses i destrucció del patrimoni (1969-1971)", *Homenatge ...* I, 255-284.
- Catalina CANTARELLAS CAMPS: "Sobre Guillem Rosselló Bordoy, director del Museu de Mallorca 1963-2002", *Homenatge ...* I, 13-20.
- José A. CAÑABATE: *Les organitzacions juvenils a les Balears (segles XIX i XX)*, Palma, 2001.
- Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÈS: *Assaig de tipologia del vidre d'època medieval a Mallorca (Segles XIV-XV)*, Palma, 2002. [Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 14].
- Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÈS: "Un conjunt de vidre d'època de taifes localitzat a Palma (Mallorca)", *Homenatge ...* I, 285-290.
- Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÈS: "L'argenter Joan Picó i la custòdia barroca d'Algaida", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 289-294.
- Marià CARBONELL I BUADES: "Restes d'un naufragi: els dos retrats Despuig del Museu de Mallorca, obra del pintor Francisc Agustín (1788)", *Homenatge ...* I, 291-306.
- Marià CARBONELL I BUADES: *Art de cisell i relleu. Escultura mallorquina del segle XVII*, Palma, 2002.
- Félix CARMONA MORENO, OSA: "Iconografía de la iglesia y monasterio de Ntra. Sra. de la Concepción de las Agustinas en Palma de Mallorca", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 125-152.
- Joan CARRERAS ESCALAS: "El depósito de bronce talayóticos de Can Jordi (Santanyí). Nuevas aportaciones", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 13-28.
- Llorenç CARRIÓ I CRESPI: "El moviment associacionista juvenil a Palma entre els anys 1960 i 1990", *EB*, 70-71, 137-160.
- Albert CARVAJAL I MESQUIDA; Joan LLITERAS I VIVES, Antoni GOMILA I GRIMALT: "L'arxiu musical de Llorenç Morey i Ferrer (1915-1974)", *Simpòsium*, VIII, 161-180.

- Miquel Angel CASANOVAS CAMPS; M. del Pilar FLORIT NAVARRO: "L'Església menorquina davant la Revolució de 1868", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 85.
- Miquel Angel CASANOVAS CAMPS: "L'illa historiada. Notes sobre la historiografia menorquina clàssica (1780-1910)", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 31-52.
- Pau CATEURA BENNÀSSER: "El sistema fiscal del reino de Mallorca en los inicios de la crisis", *Mayurqa*, 27, Palma, 2001, 47-62.
- Damià CERDÀ JUAN: *Bocchoris. el món clàssic a la badia de Pollença*, Palma de mallorca, 2002.
- Mariàngela CERDÀ I SURROCA: "Alexandre de Riquer: l'imaginari i la llegenda", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 75-84.
- Josep CLARÀ: "Epistolari de Rafael Ballester amb Carles Rahola", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 61-74.
- Ramon CODINA I BONET: "Els llibres de música de la biblioteca de Pere Caro i Sureda", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 383-384.
- Miquel COLL I CANYELLES: "La depuració dels mestres de la República a Marratxí", *JELMarratxí*, III, 275-284.
- Miquel COLL I CANYELLES; Biel MASSOT I MUNTANER: "Els Stims de Marratxí d'inicis del segle XVIII", *JELMarratxí*, III, 33-46.
- Baltasar COLL TOMÀS: "Questions tomassianes: Episodis de la vida de sor Catalina Tomás segons les atestacions de sor Bàrbara Poquet 14 novembre de 1614", *Homenatge ... I*, 307-322.
- Fra Miquel COLOM, TOR (†): "Aigua... no lul-lià", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 277-280.
- Germà COLÓN DOMENECH: "La llengua a València en l'època del primer Borja", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 39-50.
- Arnau COMPANYY MATES; Xavier del HOYO BERNAT: "Les murades de Palma: imatges i documents", *EB*, 70-71, 63-102.
- Antonio CONTRERAS MAS: "Transmisión de conocimientos médicos entre Mallorca y Al Andalus durante la peste negra (1348)", *Homenatge ... I*, 323-344.
- Santi CORTÉS: *Manuel Sanchís Guarnier (1911-1981) Una vida per al diàleg*, València 2002.
- José María Jesús CORTÉS VERDAGUER: "Notas sobre la sanidad marítima mallorquina en el siglo XVIII", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 163-170.
- Benjamí COSTA; Jordi H. FERNÁNDEZ: "Una gerra punicoebusitana excepcional trobada en aigües de Cabrera", *Homenatge ... I*, 345-376.
- Esther CRUZ PEREZ, Esther: "Els infants abandonats de l'Hospital General (1456-1499)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 91-104.
- Miquel Josep DEYÀ BAUÇÀ; Antoni MAS FORNERS; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història d'Alcúdia. El segle XVI*, Alcúdia, 2002.
- Nicolau DOLS SALAS: "La complexitat dels marges sil·làbics. El cas del català de Mallorca", *Randa*, 47, Barcelona, 2001, 147-156.
- Nicolau DOLS SALAS: "Fonologia abans de la fonologia. Conceptes fonològics en dues arts de trobar", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 19-30.
- Miquel DURAN PASTOR: "Jeroni Bibiloni, incòmode amb el bisbe Manso, col·laborador de Pere J. Gelabert, i orador civil i sagrat", *Homenatge ... I*, 377-384
- Miquel DURAN PASTOR: "Confidències d'un militar anglès sobre la situació a Mallorca entre 1936 i 1945", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 151-160.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Els dos fragments de la passió mallorquina del segle XIV", *El teatre català. Dels orígens al segle XVIII*, Girona, 2001, 121-139.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: *Pobresa i beneficència en Ramon Llull*, Palma, 2001.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: "La murada de la ciutat de Mallorca a través dels textos literaris", *EB*, 70-71, 29-36.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: "La defensa del regne", *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300*, Palma, 2002, 178-191.

- Mikel de EPALZA: "Alguns antecedents islamocristians de la primera traducció completa de l'Alcorà al català (Barcelona 2001)", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 13-26.
- M. Magdalena ESTARELLAS; Francisca TORRES; Albert López MULLOR: "Ceràmica clàssica i vidre de dues col·leccions conservades al Museu de Mallorca", *Homenatge ... I*, 385-408.
- Josep ESTELRICH COSTA: *El convent de Santa Elisabet. 1317-2000. Beguins, terceroles, jerònimes*, Palma, 2002.
- Miguel FERRER FLÓREZ: *El regnat de Ferran VII a Mallorca, 1814-1833*, Palma, 2001.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Un reformador polític del Antic Regim. José Desbrull y Boil de Arenós", *MAMEGHH*, 11, 107-148.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Culte a Ramon Llull: Discòrdies i controvèrsies", *SL*, 41, 65-89.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Intelectualidad y Medicina: Los Oleo", *MAMEGHH*, 12, 99-132.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Naixement i evolució del carlisme a la Mallorca del segle XIX", *MAMEGHH*, 12, 133-150.
- Miguel FERRER FLÓREZ: *Desamortización eclesiástica en Mallorca (1835)*, Palma, 2002.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "*L'Ignorància* (III època. 1918-1920)", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 101-120.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Los seminarios de nobles", *Homenatge ... I*, 409-428.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 171-202.
- Gabriel Fiol MATEU: *Mancor, Massanella, Biniarroi, Biniatzent. Notícies històriques 1601-1800*, Palma, 2002.
- Pere Fiol TORNILA: "El Retaule de l'Altar Major de Muro", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 153-162.
- Bartomeu FONT I OBRADOR: "Jeroni Boscana, etnògraf de Califòrnia (Llucmajor 1775 - San Gabriel 1831)", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 65-84.
- Alexandre FONT JAUME, : "Algunes observacions a l'entorn d'un document de delimitació de propietats de 1232 (II)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 281-282.
- Francesc FONTBONA: "Josep Mompou i Mallorca", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 93-100.
- Miquela FORTEZA OLIVER: "Xilografías foráneas durante el siglo XIX en Mallorca", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 203-210.
- Mercè GAMBÚS *et alii*: "Consideracions sobre la tècnica pictòrica de Gaspar Oms en el retaule de Sant Jeroni a la Seu de Palma", *Homenatge ... I*, 429-438.
- Isabel GARAU LLOMPART: "Hospitalitat i beneficència pública. De l'Hospital a la Casa Hospici de Caritat de Llucmajor: els estatuts de 1836", *Homenatge ... I*, 439-448.
- Domingo GARCÍAS ESTELRICH: "La escenografía teatral en los inicios del siglo XIX", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 211-220.
- Antoni GILI I FERRER: *La Sang. Història i devoció*, Palma, 2002.
- Antoni GILI I FERRER: "Una societat musical en el segle XV", *Simpòsium*, VIII, 147-149.
- Antoni GILI I FERRER: "Jaume Morei, mestre d'escoles oncle del pare Jeroni Nadal S.L.", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 51-64.
- Antoni GINARD BUJOSA: "La parròquia de Sant Josep del Terme. Documents sobre la gènesi d'un 'poble' entre Palma i Marratxí (1878-1899)", *JELMarratxí*, III, 175-190.
- Antoni GINARD BUJOSA; Andreu RAMIS PUIG-GROS: " Sobre el topònim Loreto-Llorito als Països Catalans", *CITiOC*:
- David GINARD I FÉRON: "La Causa General Repercussions socials i econòmiques de la Guerra Civil a les Illes Balears", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 101-116.
- Xavier GOMILA PONS: "La toponímia marítima del llevant menorquí. Apunts metodològics", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 139

- Elvira GONZÁLEZ GOZALO: "Un escaparate de joyas del siglo XVI: el óleo anónimo de la virgen de los Desamparados de la Societat Arqueològica Lul·liana", *Homenatge ... I*, 449-460.
- Miquel GRIMALT GELABERT; J. ROSSELLÓ GELI: "El règim hidrològic del torrent de na Borges a sa Vall", *JELFelanitx*, 65-79.
- Josep A. GRIMALT: "Notes sobre les fonts del *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull", *Randa*, 48, BARCELONA, 2002, 37-46.
- Víctor M. GUERRERO AYUSO; Manuel CALVO TRIAS: "El megalitismo mallorquín en el contexto mediterráneo central", *Mayurqa*, 27, Palma, 2001, 161-193.
- Joan HERNÁNDEZ ANDREU: "Trets de l'economia menorquina des de l'època britànica fins a mitjan segle XIX", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 7-30.
- Jocelyn N. HILLGARTH: "Els Torrella de Santa Maria", *MAMEGHH*, 11, 45-58.
- Jocelyn N. HILLGARTH: "Documents mallorquins desconeguts dels anys 1356-1359", *Randa*, 49, BARCELONA, 2002, 9-14.
- Helena INGLADA GRAU; Maria LLINAS RIERA; Gabriel PONS HOMAR: "Intervencions arqueològiques a Santa Maria de Belluig 1998-2001. Informe preliminar", *Homenatge ... I*, 461-476.
- Francesc ISBERT VAQUER; Bartomeu ISBERT MANERA, Jaume MURILLO ORFILA: "Dues intervencions a l'Altar Major de la Seu de Palma. Restauració del crestat del Cor", *Homenatge ... I*, 477-486.
- Rafel JUAN I MESTRE: *Escorca. Apuntes para la historia del municipio*, Palma, 2002, 2 vols.
- Josep JUAN VIDAL: "El reino de Mallorca en la política mediterránea de Carlos V", *Carlos V. Europeísmo y universalidad*, Madrid, 2001, 531-566.
- Josep JUAN VIDAL: "La defensa del reino de Mallorca en la época de Carlos V", *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1557)*, Madrid, 2001, 541-588.
- Josep JUAN VIDAL: *Els virreis de Mallorca (ss. XVI-XVII)*, Palma, 2002.
- Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL (edició a cura de): *Els sants a l'art d'Inca. Exposició del patrimoni artístic d'Inca sobre els sants, la seva iconografia i veneració*, Inca, 2001.
- Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL: "El Sant Crist ressuscitat del P. José María Aguilar a la parròquia de Santa Catalina Tomás de Palma", *Homenatge ... II*, 495-506.
- Josep M. LLOBET I PORTELLA: "Un document de l'any 1379 sobre jueus mallorquins a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 15-18.
- Pere LLOFRIU: "Els arbres singulars de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 321-343.
- Gabriel LLOMPART: "Una pintura mallorquina de fiesta gremial (1759)", *Homenatge ... II*, 507-516.
- Gabriel LLOMPART; Joana M. PALOU (coords.): *El cavaller i la princesa: el Sant Jordi de Pere Niçard i la Ciutat de Mallorca*, Palma, 2001.
- Gabriel LLOMPART: "Una excursió etnogràfica a Pollença (verano de 1852)", *EB*, 70-71, 117-122.
- Antonio LOZANO RUIZ; Mª Magdalena RIERA FRAU: "Bibliografia de l'islam a les Balears", *Homenatge ... II*, 517-576.
- Antoni LLULL MARTÍ: *Proverbis per a la salut*, Mallorca, 2002.
- Carles MANERA: *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*, Palma, 2001.
- Joan MARCH I NOGUERA: "Mossèn Alcover i el món de la música. La música en el Diccionari Alcover-Moll", *Simpòsium*, VIII, 13-33.
- Jaume MARQUÉS; Gustau JUAN: "Notícia de la troballa d'un dipòsit d'època musulmana a Ciutadella de Menorca", *Homenatge ... II*, 577-584.
- Antoni MAS I FORNERS: "Colonització feudal i canvi toponímic a la Mallorca rural (1230-1350). El cas de la parròquia de Santa Margalida", *CITiOC*.
- Antoni MAS I FORNERS: "De *nationes seu linguae* a *cujus regio, ejus lingua*. Les denominacions gentilícies de la llengua de Mallorca durant l'edat mitjana", *Homenatge ... II*, 585-606.

- Antoni MAS I FORNERS; Joan-Lluís MONJO MASCARÓ: "La mallorquinització a la València del segle XVII. L'aportació de la vila de Santa Margalida", *CITiOC*:
Joan MAS I VIVES: "Bartomeu Rosselló-Pòrcel, a la llum dels documents", *Randa*, 46, Barcelona, 2001, 141-158.
- Guillem MAS; Antoni MATEU: *Montuïri. L'esclafit de la crispació*, Palma, 2001.
- Guillem MASSOT I CAPÓ: "Pacients i metges (anecdolari-acabament)", *JELMarratxí*, III, 285-288.
- Biel MASSOT I MUNTANER; Bartomeu POU I FIOLE: "Els programes de festes de Sant Marçal, patró de Marratxí (1939-2000)", *JELMarratxí*, III, 191-214.
- Josep MASSOT I MUNTANER: *Els viatges folklorics de Marià Aguiló*, Barcelona, 2002.
- Josep MASSOT I MUNTANER: "Nous documents sobre l'estada de Bernanos a Mallorca", *Randa*, 46, Barcelona, 2001, 159-170.
- Josep MASSOT I MUNTANER: "El Comitè de Milícies Antifeixistes i l'expedició de Bayo a Mallorca", *Randa*, 47, Barcelona, 2001, 141-146.
- Joan Josep MATAS PASTOR: "Orígens i desenvolupament d'Acció Catòlica a Marratxí (1931-1960)", *JELMarratxí*, III, 263-274.
- Antoni MAYOL LLOMPART: "La fiscalitat directa en el món rural medieval: la vila de Muro a finals del segle XIV", *Mayurqa*, 27, Palma, 2001, 133-157.
- Cristina MENZEL I SANSÓ; José Joaquín ESTEVE I VAQUER: "Els impresos musicals conservats a Mallorca", *Simpòsium*, VIII, 123-132.
- Maria Victòria MESTRE OLIVER; Maria Isabel PERALES CAPÓ; Soledad Maria RÍOS AMENGUAL: "La iconografia dels Angels: la portada de l'església de Sant Miquel de Felanitx", *JELFelanitx*, 91-107.
- Maria Victòria MESTRE OLIVER: "La Mare de Déu de l'Esperança del puig de Sant Salvador", *JELFelanitx*, 80-98.
- Àngel MIFSUD CISCAR: "La proposta lingüística de J. Ferrer i Parpal: un tren en via morta a la Menorca del segle XIX", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 97-120.
- Antoni MIR I MARQUÉS: "George Charles Bowden (Educación de la voz para el canto)", *Simpòsium*, VIII, 235-239.
- Pere MOLES RIBALTA: "Arrelats a Mallorca: magistrats de l'Audiència borbònica", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 47-54.
- Isabel MOLL BLANES: "Descripció del poblament i de la població del municipi de Marratxí al 1816", *JELMarratxí*, III, 161-174.
- Isabel MOLL BLANES: "Los comerciantes del setecientos", *Homenatge ... II*, 607-636.
- P. de MONTANER: "Martí: una familia chueta en el brazo noble mallorquín durante el siglo XVII", *Homenatge ... II*, 635-680.
- Josep MORAN I OCERINJAUREGUI: "L'etimologia a la toponímia", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 133-142.
- Jordi MORELLÓ BAGET: "El regne de Mallorca a través dels albarans del mestre racional d'ençà la seva reincorporació a la Corona d'Aragó", *Mayurqa*, 27, Palma, 2001, 85-104.
- Baltasar MOREY CARBONELL: "La Parròquia de Sant Marçal i el seu rector Mn. Antoni Cabot i Estarellas (1946-1959)", *JELMarratxí*, III, 231-246.
- Mateu MORRO I MARCÉ: "Els Norats: els darrers bandejats", *JELMarratxí*, III, 47-58.
- Guillem MORRO VENY: "Les ordinations de Jaume II", *JELFelanitx*, 108-132.
- Guillem MORRO VENY: "Els mitjans econòmics del Sindicat de Fora (segles XV-XVI)", *Mayurqa*, 27, Palma, 2001, 105-131.
- Roberto MOSQUERA: "Record i presència de Rosselló-Pòrcel (1938-1988)", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 137-150.
- Antoni MULET I BARCELÓ: "De Jaume Febrer a Josep Barceló: cinc segles dels orgues de Manacor", *Simpòsium*, VIII, 35-58.
- Bartomeu MULET I RAMIS; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Ja està fet Sineu: segle XVII*, Sineu, 2001.
- Mª José MULET: *La fotografia a les Balears: 1839-1970*, Palma, 2001.
- Mª José MULET: *Fotografia a Mallorca: 1839-1936*, Barcelona, 2001.

- Antoni MUT CALAFELL: "Fórmules de la tinta cal·ligràfica de color verd (segles XVI-XIX)", *Homenatge ... II*, 681-704.
- Antoni MUT CALAFELL: "Fórmulas españolas de tintas caligráficas de color rojo y azul, de los siglos XVI al XIX", *Actas CNHPE*, IV, 471-482.
- J. Enric MUT I RUIZ: "La biblioteca de don Joan de Vic, bisbe de Mallorca", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 339-372.
- Joan NADAL CAÑELLAS: *Jeroni Nadal Morey. La seva vida i la seva contribució a la cultura europea del segle XVI*, Palma, 2002.
- Antoni NADAL I SOLER: "Llorenç Villalonga i Mercè Rodoreda: crònica d'una transtextualitat", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 117-132.
- Miquel OLIVER NOGUÉS; Joan PARETS I SERRA: "Sebastià Oliver Pujol, músic", *JELMarratxí*, III, 215-224.
- Maria Paz ORDINAS MONTOJO: "Bartomeu Ordinas Bauzà, fundador del col·legi de Santa Teresa des Pont d'Inca", *JELMarratxí*, III, 225-230.
- Margarita, ORFILA PONS; Mateu RIERA RULLAN: "Alguns vestigis d'època islàmica al fòrum de Pollentia", *Homenatge ... II*, 705.
- José ORLANDIS ROVIRA: "Noticias históricas sobre la familia Orlandis de Pisa", *MAMEGHH*, 11, 31-44.
- Maria PAREDES BAULIDA: "Josep Miquel Guardia i els clàssics grecollatins", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 77-96.
- Aina PASCUAL; Jaume LLABRÉS; Donald G. MURRAY: *Alfàbia: Història dels jardins i del patrocini artístic dels seus promotors (1740-1860)*, Palma, 2001.
- Aina PASCUAL; Jaume LLABRÉS: *Mobles per a imatges. Escaparates, capelletes i campanes (segles XVII-XX)*, Palma, 2001.
- Maria Pilar PEREA: "Les «Notes per les Llissons de Llengua y Literatura Mallorquina», d'Antoni M Alcover," *Randa*, 46, Barcelona, 2001, 5-104.
- Maria Pilar PEREA: "Cap a una bibliografia d'Antoni M. Alcover", *Randa*, 47, Barcelona, 2001, 35-118.
- Antoni PICAZO MUNTANER: "Hisenda i parcel·lacions rústiques. La creació del nucli urbà de Son Servera", *EB*, 70-71, Palma, 2002, 123-128.
- Gabriel PIERAS SALOM; Pep COLL TERRASA; Miquel LLOMPART SEGUÍ: *Dijous Bo, un fet històric*, Inca 2002.
- Román PIÑA HOMS: "El proyecto de Estatuto 'Maura' de 1893 para la autonomía de Cuba y Puerto Rico", *MAMEGHH*, 12, 149-161.
- Gaspar PIZÀ I ROSSELLÓ: *L'electricitat a Alaró (1901). Història de la primera central elèctrica de Mallorca*, Alaró, 2001.
- Joan PLÀ: "Informe de Miquel Villalonga sobre Bernanos (setembre de 1938)", *Randa*, 46, Barcelona, 2001, 171-174.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: "Los juristas mallorquines del siglo XVII", *MAMEGHH*, 11, 59-106.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: "Los juristas mallorquines del siglo XVIII", *MAMEGHH*, 12, 37-97.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: *Una pràctica judicial mallorquina. 1815-1820*, Palma, 2002.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: "Las facultades jurisdiccionales de los jurados del Reino de Mallorca", *Homenatge ... II*, 725-732.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: "El abogado de la Ciudad y Reino de Mallorca", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 61-82.
- Lluís PLANTALAMOR MASSANET: "Fulles amb llengüeta calcolítiques en l'àmbit de les Illes Balears i Pitiuses", *Homenatge ... II*, 733-744.
- J. L. POL; P. TOMÀS; G. BIBILONI: "La flora i vegetació de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 309-320.
- Damià PONS I PONS: *Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva (Escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle XX)*, Barcelona, 2002.

- Joan Manel PONS VALENS: "Arqueologia subaquàtica d'època púnica a Mallorca. Noves dades del coneixement del comerç púnic ebusità a la Mallorca del talaiòtic final", *Homenatge ... II*, 745-762.
- Jaume PÒRTULAS: "Sobre el pare Bartomeu Pou, jesuïta i hel-lenista malastruc", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 55-60.
- Margalida PUJALS I MAS; Manel SANTANA I MORRO: "El cinema a Marratxí", *JELMarratxí*, III, 248-252.
- Margalida PUJALS I MAS: *Oci en els anys seixanta*, Palma, 2002.
- Antoni PUJOL MAURA; Francesc TOMÀS MAS: "L'establiment de la possessió de Son Caulelles: els orígens de sa Cabaneta", *JELMarratxí*, III, 141-160.
- José María QUADRADO: *Privilegios y franquicias de Mallorca*, (Edició a cura de Ricard URGELL HERNÁNDEZ), Palma, 2002.
- Andreu RAMIS I PUIG-GROS: "La banda de música de Llorito. Notes per a la seva història (I)", *Simpòsium*, VIII, 205-223.
- Andreu RAMIS I PUIG-GROS; Antoni GINARD BUJOSA: "El topònim Llorito-Lloret de Vistalegre. Anàlisi evolutiva", *Homenatge ... II*, 763776.
- Andreu RAMIS I PUIG-GROS: *El folklore i l'etnografia a les Balears (segles XIX i XX)*, Palma, 2002.
- Joan RIERA: *L'escultor Llorenç Rosselló (1867.1901)*, Alaró, 2002.
- Francesc RIERA I MONTSERRAT: "Dos judaïtzants a Felanitx en el segle XVII", *JELFelanitx*, 133-144.
- Francesc RIERA I MONTSERRAT: "El papa Climent VII (1525-1534) absol de la nota d'infàmia a Pere Tarongí i a les seves filles Elionor, Francina i Joana", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 317.
- Francesc RIERA I MONTSERRAT: "Acta martyrum", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 373-382.
- Francesc RIERA I MONTSERRAT: "Foren racistes les oposicions a organista de la Seu de Mallorca dels anys 1901 i 1911?", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 121-136.
- Francesc RIERA I MONTSERRAT: "Una breu miscel·lània de temes xuetes", *Homenatge ... II*, 777-784.
- Francesc RIERA VAYREDA: "Disposicions testamentàries de Gabriel Guasp i Joana Navarra, 1593", *Homenatge ... II*, 785.
- Mª Cristina RITA LARRUCEA: "L'aplicació de la Llei del patrimoni històric de les Illes Balears a Menorca tres anys després", *Homenatge ... II*, 795-814.
- Francisco RODRIGO SANDOVAL: "La reproducción de la cruz del virrey y algunas consideraciones sobre la sustitución de originales por réplicas como medida de conservación del patrimonio", *Homenatge ... II*, 815-826.
- Àngel M. RODRÍGUEZ CARREÑO: *El territori de Pollença sota l'Orde del Temple (1298-1304)*, Pollença, 2002.
- Isabel de ROJAS; Marta PÉREZ: "La huida a Egipto. Informe sobre la conservación-restauración de un escaparate de cera", *Homenatge ... II*, 827-846.
- Rosa Júlia ROMAN QUETGLAS (coord.): *Les arts a Mallorca a l'època del Modernisme*, Manacor, 2001.
- Rosa Júlia ROMAN QUETGLAS: "Primeres notes sobre la producció ceràmica a Manacor. Segle XIX", *Homenatge ... II*, 847-856.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: "Sobre l'etimologia de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 25-32.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: "Els Congressos de Ceràmica medieval de la Mediterrània: de Valbonne (1978) a Palma de Mallorca (2003)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 249-268.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: "Nuevo dirham de 'Alí ibn Muyâhid hallado en Ciutadella de Menorca", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 271-272.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: "Cerámica califal, cerámicas periféricas. Una aproximación a la cerámica andalusí de los siglos X-XI", *Al-Andalus omeya*, Córdoba, 2002, 67-104.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: "Iliberis / Ilbira: cerámica califal y las producciones periféricas", *EPCyCM*, II-IV, Cádiz, 2002, 173-186.

- G. ROSSELLÓ BORDOY: "De hisn islámico a castillo cristiano: el testimonio de Mallorca y Menorca", *Mil anos de fortificações na Península Ibérica e no Magreb (500-1500)*, Palmela, 2002, 283-290.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: *El ajuar de las casas andalusíes*, Málaga, 2002.
- G. ROSSELLÓ BORDOY: "Reflexiones y comentarios a media voz sobre la ciudad andalusí", *Actas del II Congreso Internacional: La ciudad en al-Andalus y el Magreb. Algeciras, 29 de noviembre -u no de diciembre de 1999*. Granada, El legado Andalusí, 2002, 21-36.
- Joan ROSSELLÓ LLITERAS: "Memòria dels jocs florals celebrats en honor del Beat Ramon Llull el 15 de maig de 1502", *Homenatge ... II*, 857-880.
- Bartomeu ROSSELLÓ MONTSERRAT: "Compositors felanitxers", *JELFelanitx*, 145-159.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *De Comitibus impuriarum vita*, Felanitx, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Castell-Llubí*, Llubí, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La guerra civil a les viles de Mallorca vista per l'estament eclesiàstic*, Felanitx, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Un plànol de la vila de Felanitx del segle XVIII*, Felanitx, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Tomàs Amengual, violer", *Simpòsium*, VIII, 113-145.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Llorito. Segles XIII-XX*, Campos, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari històric de Lloseta (de 1245 a 1925)I*, Lloseta, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Jaume BOVER PUJOL: "El comerç de l'orxella Mallorca, s. XV. Algunes notes", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 283-288.
- Vicenç Mª ROSSELLÓ VERGER: "Felanitx, el medi i la gent", *JELFelanitx*, 9-21.
- Vicenç Mª ROSSELLÓ VERGER: "La incorporació dels topònims baleàrics a la cartografia portolana", *Homenatge ... II*, 881-902.
- Gabriel ROSSINYOL SEGUÍ: "La Nova Planta a Mallorca, segons un *Llibre de Determinació de Consells*", *JELMarratxí*, III, 59-72.
- Francisca ROTGER MOYA; Vicenç FORTEZA PONS; Antoni REYNÉS TRIAS: "Notes històriques dels camins de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 15-23.
- M. del Pilar ROVIRA SERRANO: "Les institucions juridicopoliticoadministratives de l'illa de Mallorca i les seves relacions amb el Consolat de Mar de Mallorca durant el segle XV", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 31-38.
- Ignaci ROZAS AZAGRA: "Les propietats rurals d'estrangers a Felanitx", *JELFelanitx*, 160-169.
- Tina SABATER: *La pintura mallorquina del segle XV*, Palma, 2002.
- Tina SABATER: "Aspectos iconográficos de la pintura gòtica mallorquina. Las imágenes de San Bernardino", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 117-124
- Francesc SAEZ ISERN: Palma entre dos segles: l'enderrocament de les muralles", *EB*, 70-71, 17-28.
- Josefina SALORD RIPOLL: "Projecció de vint anys de cultura a Menorca (1979-1999)", *Randa*, 45, Barcelona, 2000, 121-138.
- Bartomeu SALVÀ *et alii*: "Freqüentacions esporàdiques de la naveta "I" dels closos de Can Gaià", *JELFelanitx*, 187-200.
- Bartomeu SALVÀ: "Les darreres actuacions arqueològiques al santuari de Sant Salvador", *JELFelanitx*, 170-186.
- Gabriel de la S. T. SAMPOL: "L'Escriptura en l'escriptura: la cosmoantropogonia bíblica en dues obres poètiques mallorquines", *Randa*, 49, Barcelona, 2002, 161-176.
- Mª Luisa SANCHEZ LEÓN; E. GARCÍA RIAZA: "Un nuevo duunviro de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)", *Homenatge ... II*, 903-910.
- Álvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ: "La participación del reino de Mallorca en el interregno de la Corona de Aragón", *MAMEGHH*, 117-30.
- Manel SANTANA I MORRO: "Els orígens del moviment obrer a Marratxí: el sindicalisme i el cooperativisme als inicis del segle XX", *JELMarratxí*, III, 253-262.

- Manel SANTANA I MORRO: "Els casinos i ateneus: esbarjo, política, educació i cultura a Mallorca a finals del segle XIX", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 221-248
- Jaime SASTRE MOLL: "Les rendes reials i de la porció de Gastó de Bearn. La seva estructura i valoració", *Mayurqa*, 27, Palma, 2001, 63-83.
- Jaime SASTRE MOLL: "Los pobres y su asistencia hospitalaria en Menorca. La captación de limosnas por órdenes religiosas (siglo XIV)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 49-60
- Jaime SASTRE MOLL: "Procés i condemna de Jacme S'Olzina de Ciutadella per la mort de Berenguer des Bach, lloctinent de Menorca. 1340", *Homenatge ...* II, 911-926.
- Vicenç SASTRE; Gaspar VALERO MARTÍ: "Mapa patrimonial i cultural de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 133-140.
- Cristòfol-Miquel SBERT I BARCELÓ: *El cinema a les Balears des de 1896*, Palma, 2001.
- Miguel SEGUÍ AZNAR: "Los fischietti de Ficulle", *Homenatge ...* I, 927-934.
- Sebastià SERRA I BUSQUETS: *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*, Palma, 2001.
- Sebastià SERRA I BUSQUETS: "Les Jornades d'Estudis Històrics Locals de l'Institut d'Estudis Baleàrics. 1981-2001", *Homenatge ...* II, 935-944.
- Federico SOBERATS LIEGEY; Natàlia SOBERATS SAGRERAS: "Un alfarje mudéjar y un ventanal gòtico en el Museo Mallorca", *Homenatge ...* II, 945-968.
- Abel SOLER, : "La conquesta de Mallorca pels musulmans del Xarq al-Andalus (902) i la toponímia balear", *CITiOC*:
- Bernat SUREDA GARCIA: "La difusió de l'escolarització primària a les Balears (1833-1874): El cas de Marratxí", *JELMarratxí*, III, 73-88.
- Francesc TOMÀS MAS: "Un recorregut pel centre històric de sa Cabaneta", *JELMarratxí*, III, 117-132.
- Bernardo TORRANDELL: *Antonio Torrandell, músico contemporáneo (1881-1963)*, Palma, 2001.
- Ricard URGELL: "L'escribania de la Universal Consignació i la seva documentació (segles XV-XVI)", *Homenatge ...* II, 969-980.
- Caterina VALRIU LLINAS: "La imatge de l'infern a la tradició literària catalana: paral·lelismes entre les *Rondalles* de mossèn Alcover i l'obra *Cas raro d'un home anomenat Pere Portes*", *Randa*, 46, Barcelona, 2001, 131-140.
- Caterina VALRIU LLINAS: "El cicle llegendari del rei en Jaume I: *La primera proesa del rei en Jaume*, llegenda iniciàtica del recull d'Alcover", *Randa*, 47, Barcelona, 2001, 133-140.
- Catalina VANRELL BERGA: Experiència didàctica per a una aproximació al món àrab i islàmic a través de la seva llengua i la seva cultura", *Homenatge ...* II, 981-990.
- Catalina VANRELL BERGA: "Les illes de Minúrqa y Yâbisa segons el Kitâb alrawd al-mi'tar fî khabar al-aktâr d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyâri", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 273-276.
- Onofre VAQUER BENNÀSSER: *El comerç marítim de Mallorca, 1448-1531*, Palma, 2001.
- Onofre VAQUER BENNÀSSER: "Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2,1)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 321-338.
- Amador VEGA: *Ramon Llull y el secreto de la vida*, Madrid, 2002.
- Joan VERNET: "Una polèmica islàmica a la Mallorca del segle XI", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 7-12.
- Gabriel VICENS FONT: *Gaudí en Mallorca. Los hierros y otras actuaciones*, Palma, 2002.
- Josep Miquel VIDAL HERNÁNDEZ: "Les dècades prodigioses de la ciència a la Menorca del XIX", *Randa*, 47, Barcelona, 2001, 5-34.
- VILA I BAYERRI, Montserrat: "Per ço car és obra d'amor: Lluís Nicolau d'Olwer i alguns aspectes del lul·lisme de les primeres dècades del segle XX", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 85-92.
- Evangelista VILANOVA: "El cristianisme a l'època del pluralisme religiós. El testimoni de Ramon Llull", *Randa*, 48, Barcelona, 2002, 27-36.

Sigles utilitzades:

- Actas CNHPE*, IV: *Actas del IV Congreso nacional de Historia del Papel en España. Córdoba, 28-30 junio de 2001*, Asociación Hispánica de Historiadores del Papel, 2001.
- BSAL*: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.
- CITiOC*: *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València, 2002.
- EB*, 70-71: *Estudis Baleàrics*, 70-71, Palma, 2002.
- EPCyCM*, II-IV: *Estudios sobre Patrimonio, Cultura y Ciencia medievales*, II-IV, Cádiz 2001-2002,
- Homenatge*: *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*, Palma, Consellería de Cultura, 2002.
- JELFelanitx*, I: *I Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*, Felanitx, 2001.
- JELMarratxí*, III: *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, Marratxí, 2002.
- MAMEGHH*, 11: *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 11, Palma, 2001.
- Randa*, 46: *Llengua, literatura i història a la Mallorca del segle XX*, Barcelona 2001.
- Randa*, 47: *Cultura popular i cultura científica a les Illes Balears*, Barcelona, 2001.
- Randa*, 48: *Homenatge a Miquel Batllori / 1*, Barcelona, 2002.
- Randa*, 49: *Homenatge a Miquel Batllori / 2*, Barcelona, 2002.
- Simpòsium*, VIII: *VIII Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears / VIII Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2002.
- SL*: *Studia Lulliana*, Palma, 2001.

ÍNDIX

MONOGRAFIES

G. ROSSELLÓ BORDOY: Sobre l'estructura socioprofessional de les comunitats islàmiques mallorquines a partir d'una relectura de les fonts documentals	7
JOSEP F. LÓPEZ BONET: Les eixides d'En Bertran, corsari menorquí (1323-1324)	29
ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ: Los asesores de los vegueres y el baile de Mallorca (ss. XIII-XVIII)	75
MARGALIDA BERNAT I ROCA: Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV	93
GABRIEL ALOMAR I SERRA: El retaule major de Sant Feliu de Llubí i Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794)	115
MIGUEL FERRER FLÓREZ: Los canónigos regulares de San Antonio en las Islas Baleares	125
CATALINA CANTARELLAS CAMPS: Catedral de Mallorca: intervenciones contemporáneas en la capilla de San Pedro (Siglos XIX y XX)	141
ALEJANDRO SANZ DE LA TORRE: Imagen romántica de la catedral de Palma	159
PERE ROSSELLÓ BOVER: El canvi de segle a la literatura de Mallorca	181
JORDI VIDAL REYNES: El setmanari <i>Mallorca Dominical</i> (1897-1901)	197
MANEL SANTANA MORRO: Els cooperativisme de consum a Mallorca (1868-1936)	227

DOCUMENTS

JOSEP ESTELRICH COSTA: El convent de Santa Elisabet. Apèndix documental (1317-1510)	247
JOAN ROSSELLÓ LLITERAS; JOSEP BARCELÓ ADROVER: Hospitalet dels capellans de Sant Pere i Sant Bernat. Una nova lectura del testament del fundador (1475)	273
MARIA BARCELÓ CRESPI: El testament de dos humanistes: Gabriel Mora i Gregori Genovard	281
ONOFRE VAQUER: Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2,2)	291
MARIÀ GUAL DE TORRELLA VILLALONGA (†); XIM GUAL DE TORRELLA TRUYOLS; MARIA GUAL DE TORRELLA MASSANET: Notes manuscrites de n'Agustí de Torrella i Truyols	321
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Notas biográficas sobre el mallorquín Jorge Bosch, maestro organero de los reyes Carlos III y Carlos IV	337

VÀRIA

G. ROSSELLÓ BORDOY: <i>Subay, subaya</i> en el català medieval de Mallorca	353
--	-----

RAMON CODINA: Agustín Bertomeu Salazar	357
CRÒNICA ARQUEOLÒGICA	
LLUIS PLANTALAMOR MASSANET; JOSEP MARQUÈS MOLL: El sepulcre megalític d'Alcaidús. Avanç de l'excavació	365
GUSTAU JUAN; JOAQUIM PONS; OCTAVI PONS; CARMEN LARA; JOSEP MARQUES; FRANCESC ISBERT: Talatí de dalt (Maó - Menorca). Avanç dels resultats de les excavacions fetes entre 1997 i 2000	371
RECENSIONS	379
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES	395
NECROLOGIA	405
BIBLIOGRAFIA (2001-2002)	409
ÍNDEX	423
LÀMINES	

LÀMINES

1.- Vista general del retaule de l'altar major de l'església parroquial de Sant Feliu de Llubí

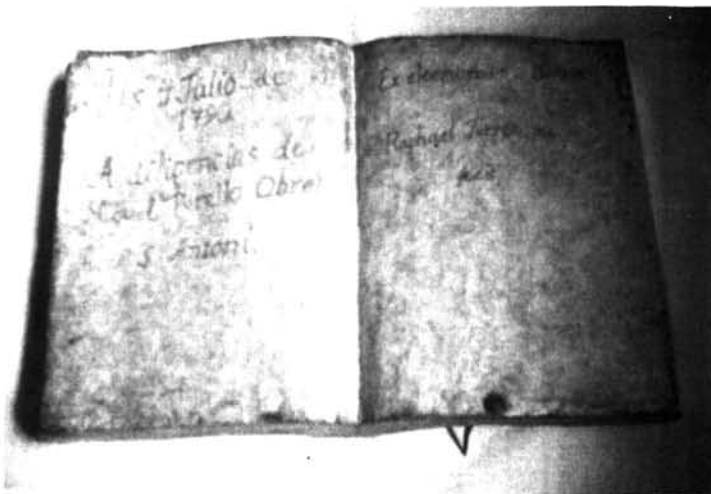
2.- Sant Feliu

3.- Sant Pau

4.- Sant Antoni

5.- Llibre que aguanta Sant Antoni amb la inscripció de l'autoria de l'escultura de Rafel Torres

Lavamanos de la sacristía del Hospital de San Antonio
(Donación del Banco de Bilbao al *Museu de Mallorca*)

Santa Quiteria (Siglo XIV)
(Depósito de la *Societat Arqueològica Lul·liana* al *Museu de Mallorca*)

Bacina de Sant Antoni
(Secció Etnològica del *Museu de Mallorca* - Muro)

Retablo de Ntra. Sra. del Rosario
(Anónimo mallorquín, encargado por el comendador Barrera el año 1627
(Museu de Mallorca)

Figura 1
Conjunto de la capilla de San Pedro (Catedral de Mallorca)
Estado en la primavera del año 2002

Figura 2
Detalle del retablo y de la bóveda de la capilla de San Pedro

Figura 3
La promesa a Pedro del
primado de la Iglesia
Lienzo del retablo de San
Pedro, atribuido a S. Torres
Sancho, c. 1839
(Restaurado en mayo
de 2002)

Figura 4
Sagrario neoclásico de la
capilla de San Pedro, c. 1838
Atribuible a Juan Torres
Sancho la talla y dorado

Figura 5
Sepulcro barroco del obispo Cotoner
Instalado en el primer tramo del lateral izquierdo de la capilla de San Pedro,
después de 1840

Figura 6
Sepulcro neogótico del Obispo Salvà
Diseño del pintor Fausto Morell, tallado por el escultor Miguel Salvà

Figura 7
La capilla de San Pedro durante el desmonte del retablo neoclásico
(Primavera de 2002)

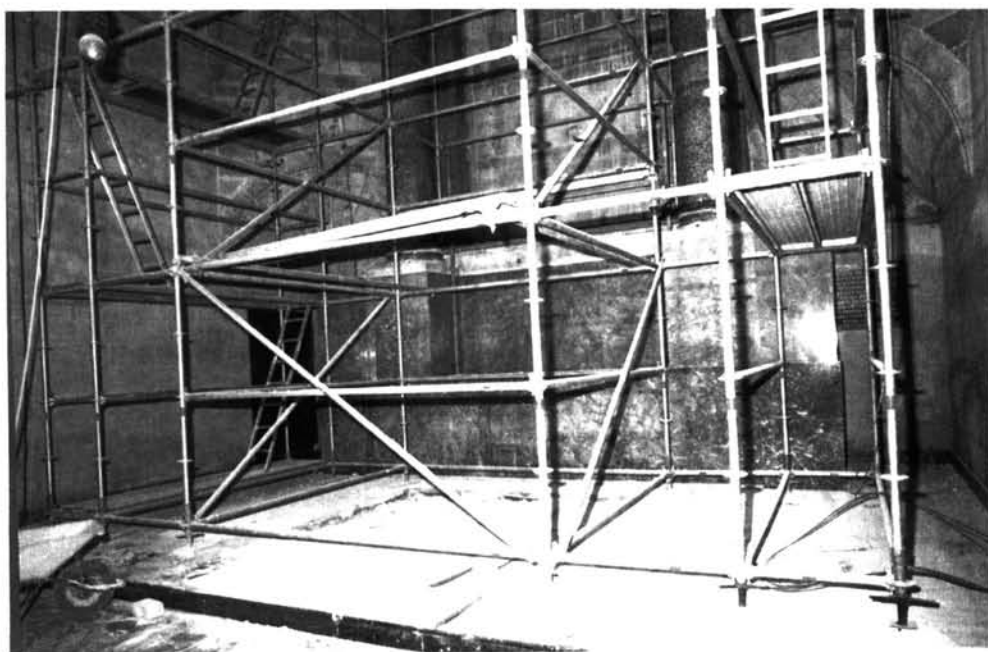

Figura 8
La capilla durante el desmonte. Detalle de la parte inferior del retablo y del
fondo del muro

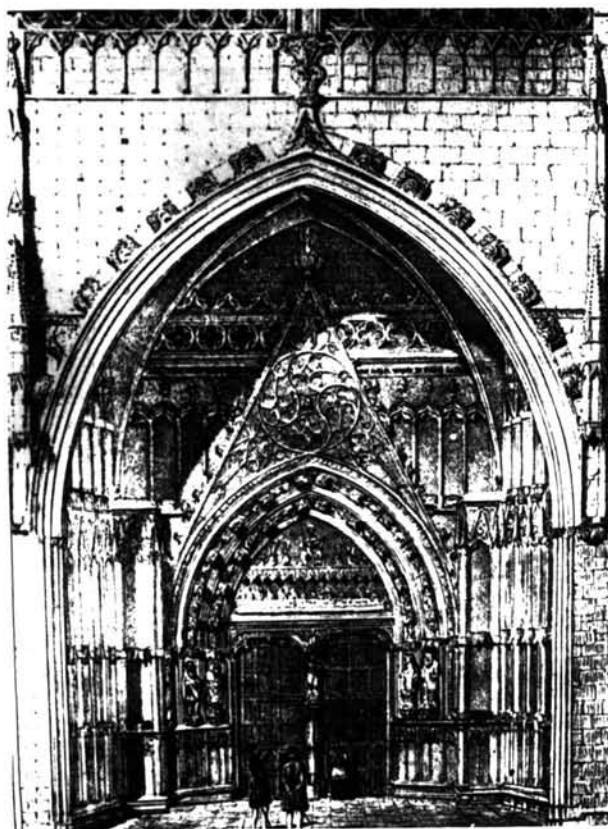
I.- Vue de la ville de Palma, dans l'île de Majorque. Grabado de Andrew, Best y Leloir en *Le magasin Pittoresque*, 1837, 281.

II.- Palma. Majorca. Dibujo de Henry Christmas, grabado de J.W. Cook, en Henry Christmas: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, London, 1851

III.- Palma. Litografía en Cayetano Socias: *Reyes de Mallorca*, Palma, 1852

IV.- Puerta lateral de la Catedral. Litografía de Pedro Peña. Imp. Lit. de Francisco Montaner, en Antonio Furió: *Panoma óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, Palma, 1840

V.- Puerta del Mirador en la Catedral de Palma. Dibujo y litografía de Francisco Javier Parcerisa, figuras de Puiggarí, Lit. de Segur, en Pablo Piferrer:

Recuerdos y bellezas de España. Mallorca, Barcelona, 1842

VI.- Interior de la Catedral. Litografía de P. Peña. Imp. Lit. de F. Montaner, en el *Panorama* de Furió

VII.- Vista de la Catedral de Palma. Grabado en Fernando Fulgoso: *Crónica de las Islas Baleares*, Madrid, 1870

VIII.- Vista de la Catedral de Palma, desde el jardín del antiguo convento de Santo Domingo. Dibujo de Joseph Bonaventure Laurens, litografía de Donnadieu hijo, en Joseph Bonaventure Laurens: *Souvenirs d'un voyage d'art a l'île de Majorque*, Montpellier-Paris, 1840

IX.- Vista de la iglesia de la Misericordia, al final de la Rambla. Dibujo de J.B. Laurens, litografía de Donnadieu hijo, en los *Souvenirs* de Laurens

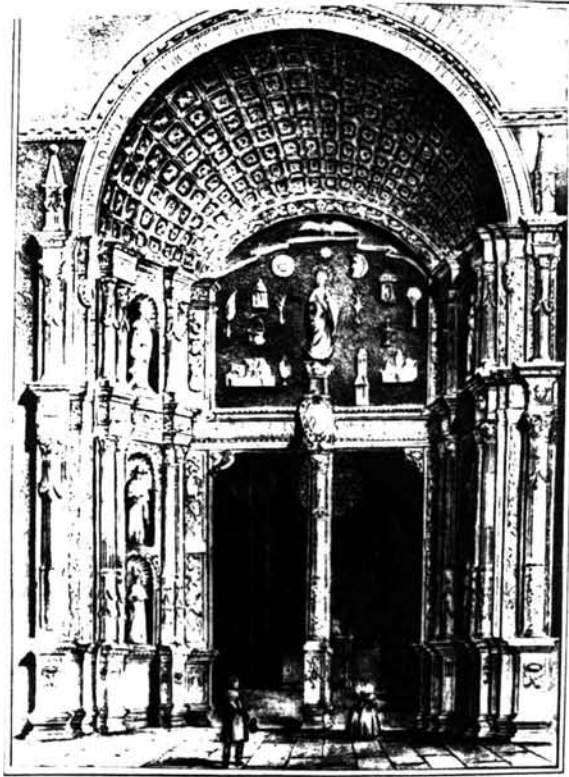
X.- Antiguo Altar Mayor de la Catedral, Litografía de F. Montaner en el *Panorama* de Furió

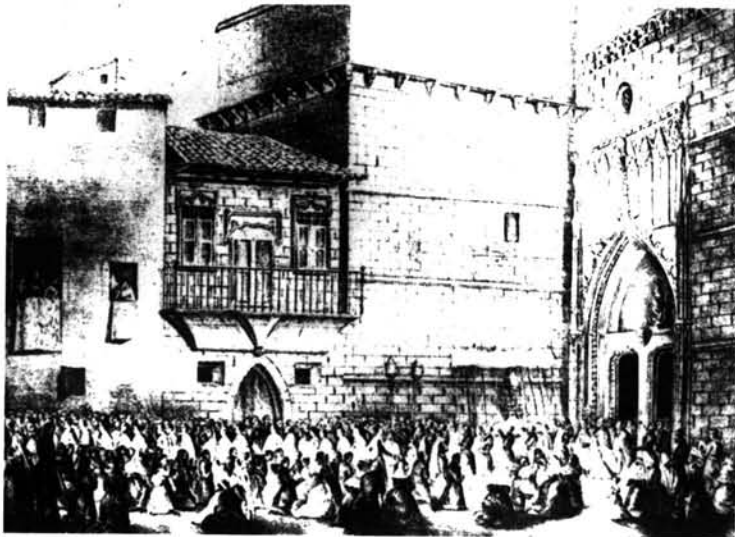
XI.- Sepulchro del marqués de la Romana. Grabado de V.C. en el *Semanario Pintoresco Español*, 1845, 397

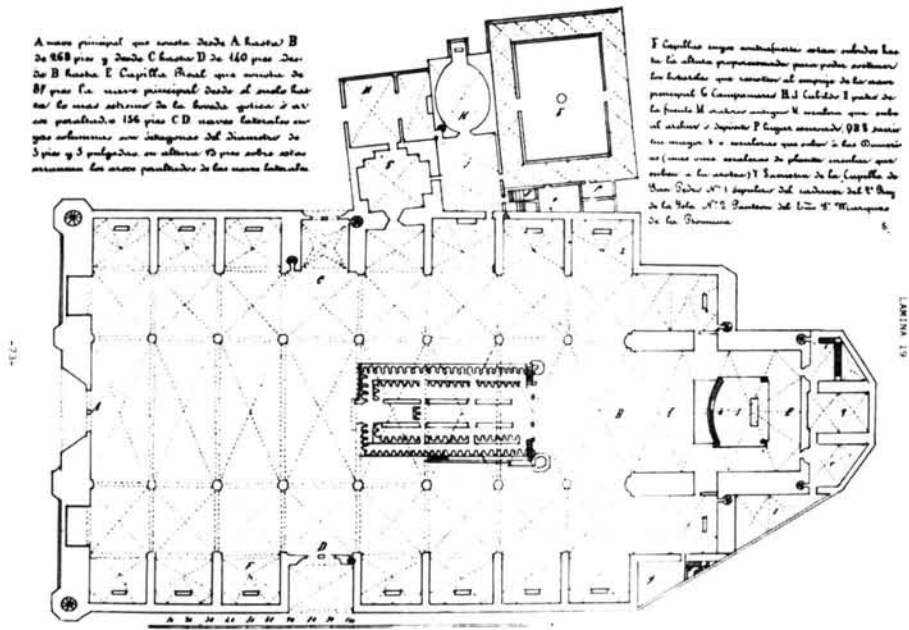
XII.- El sepulchro del obispo Torrella, en la Catedral de Palma. Grabado de Sierra en el *Semanario Pintoresco Español*, 1845, 137

XIII.- Puerta Mayor de la Catedral. Litografía en el *Panorama* de Furió

XIV.- Puerta de las Almoynas. Litografía de F. Montaner, en el *Panorama* de Furió

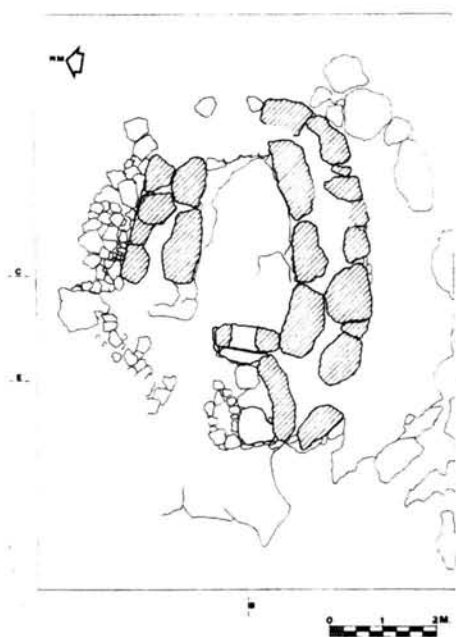
XV.- Planta de la Catedral. En los *Recuerdos* de Piferrer

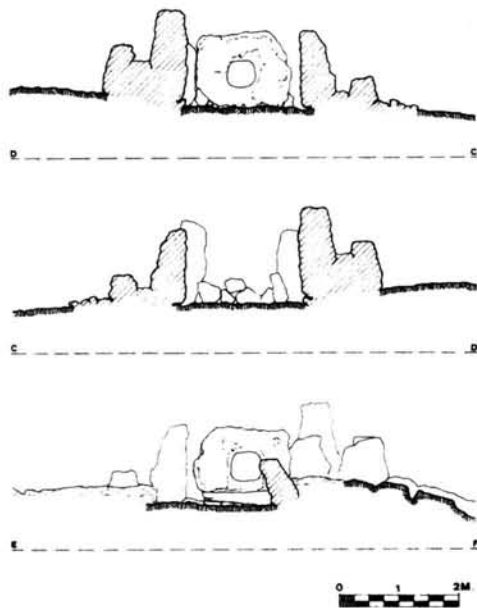
XVI.- Capilla Real y trasaltar antiguo de la Catedral de Palma. Dibujo y litografía de F. J. Parcerisa, Lit. de Lemercier, en los *Recuerdos* de Piferrer

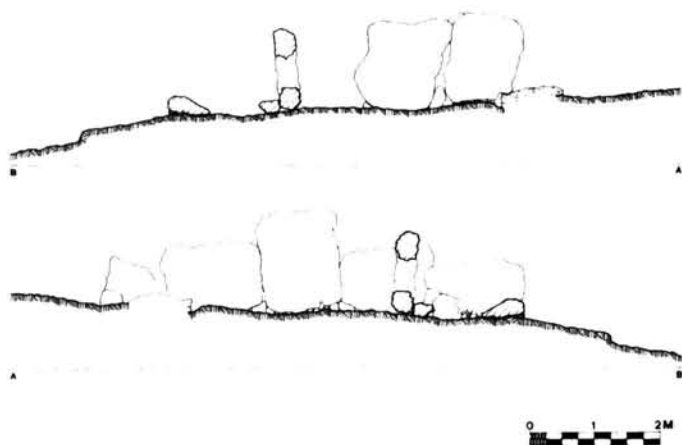
XVII.- Puerta de la Sala Capitular de la catedral de Palma. Litografía en los *Recuerdos de Piferrer*.

1
El sepulcre megalític d'Alcaidús (Alaior - Menorca)
Planta

2
Seccions transversals del monument

3
Seccions longitudinals del monument

4
Vista des de l'Est

5
Vista des de l'Oest

6
Detall del corredor i de la porta d'accés a la cambra

7
Detall del pis de la cambra i dels paraments laterals

Figura 1
La taula de Talatí amb la pilastra lateral tombada

Figura 2
Àgata romana tallada. 17 x 11 mm.

Figura 3
Vista general de la zona excavada. Al fons, a l'esquerra, l'entrada a l'estructura 1

Figura 4
Interior de l'estructura 1

Figura 5
El pati, excavat

Figura 6
Interior de l'estructura 3

Figura 7
Possible forn

1

2

3

Figura 8
1: olla globular talaiòtica; 2: bol talaiòtic d'imitació clàssica amb òmfal;
3: àmfora ebusitana
(Escala: 1 i 2 = 1/3; 3 = 1/5)

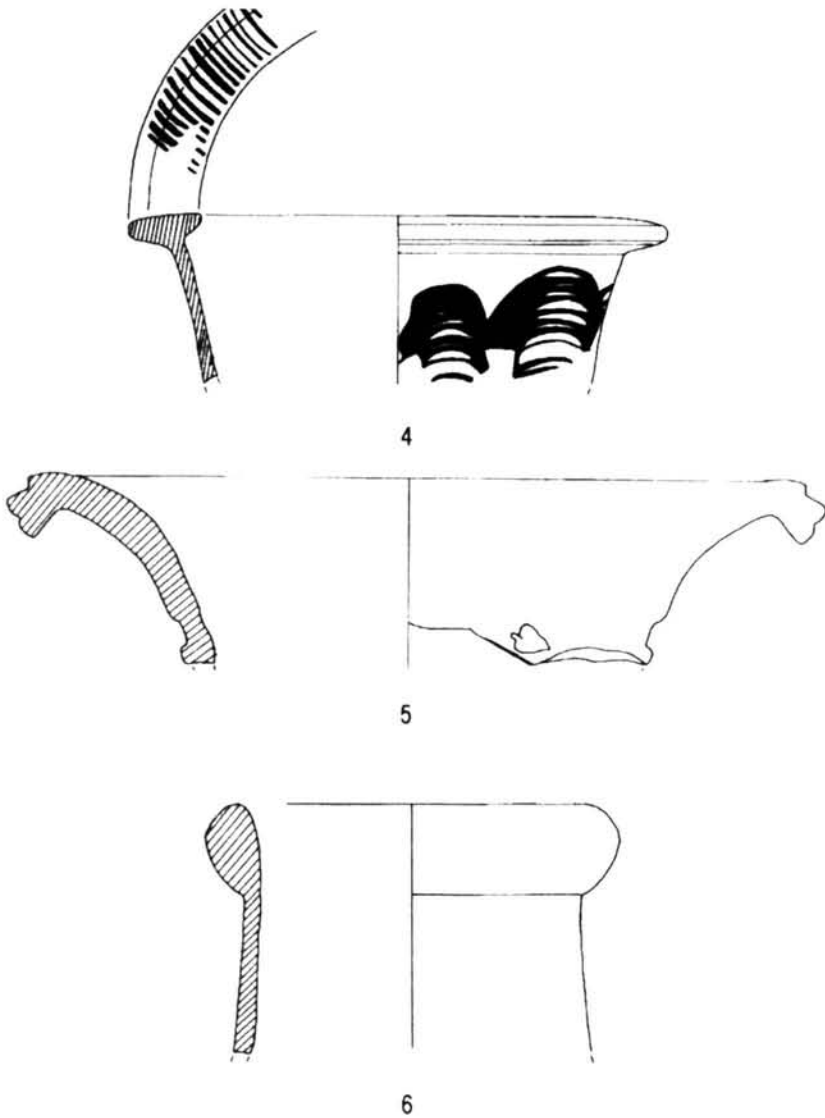
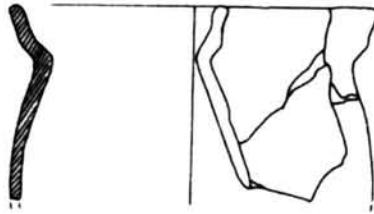

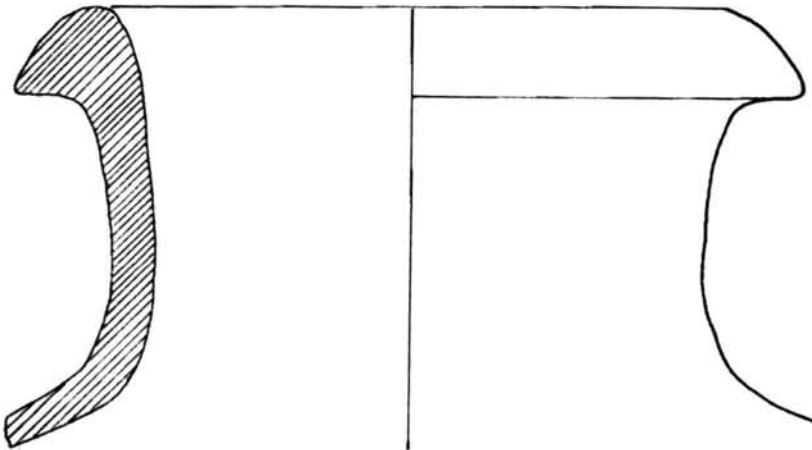
Figura 9
4: kalathos ibèric; 5: àmfora púnica africana; 6: àmfora púnica ebusitana
(Escala: 4 i 5 = 1/3; 6 = 1/5)

7

8

9

7: bol carenat italomegàric; 8 cassola romana, 9 tina musulmana
(Escala 1/3)

RAMON CODINA: Agustín Bertomeu Salazar 357

CRÒNICA ARQUEOLÒGICA

LLUIS PLANTALAMOR MASSANET, JOSEP MARQUÈS MOLL: El sepulcre megalític d'Alcaidús. Avanç de l'excavació 365

GUSTAU JUAN; JOAQUIM PONS; OCTAVI PONS; CARMEN LARA; JOSEP MARQUES; FRANCESC ISBERT: Talatí de dalt (Maó - Menorca). Avanç dels resultats de les excavacions fetes entre 1997 i 2000 371

RECENSIONS 379

SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES 395

NECROLÒGICA 405

BIBLIOGRAFIA (2001-2002) 409

ÍNDEX 423

LÀMINES

Portada.

Reproducció del retaule de Santa Quitèria, (Anònim de la primera meitat del segle XIV) provinent de l'església de l'Hospital de Sant Antoni. Dipòsit de la Societat al Museu de Mallorca.

A l'aparició d'aquest número del Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana formaven la seva Junta de Govern les següents persones: Presidenta: Dª MARIA BARCELÓ CRESPI, Vicepresident: D. MANUEL RIPOLL BILLÓN, Secretari: D. MIQUEL DEYÁ BAUZÁ, Tresorer: D. ANTONI VALLESPÍR BONET, Conservador: D. JOSEP CARLES TOUS PRADES, Bibliotecari: D. ANTONI LOZANO RUIZ, Director de Publicacions: D. GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY, Vocals: D. JAUME SERRA I BARCELÓ, D. BARTOMEU BESTARD CLADERA, D. JOAN MAS I VIVES, D. JOSEP ESTELRICH I COSTA, D. ANTONI PLANAS ROSSELLÓ, D. JOSEP MORATA SOCIAS i D. MIQUEL FERRER FLÓREZ.

ASSOCIADA A LA

CONFEDERACIÓN ESPAÑOLA DE
CENTROS DE ESTUDIOS LOCALES

Aquest Bolletí ha estat editat per la Societat Arqueològica Lul·liana, gràcies a les subvencions de la Caixa d'Estalvis de les Balears SA NOSTRA i del Consell de Mallorca

**"SA
NOS
TRA"**

CAIXA DE BALEARS

Consell de Mallorca
Cultura i Patrimoni